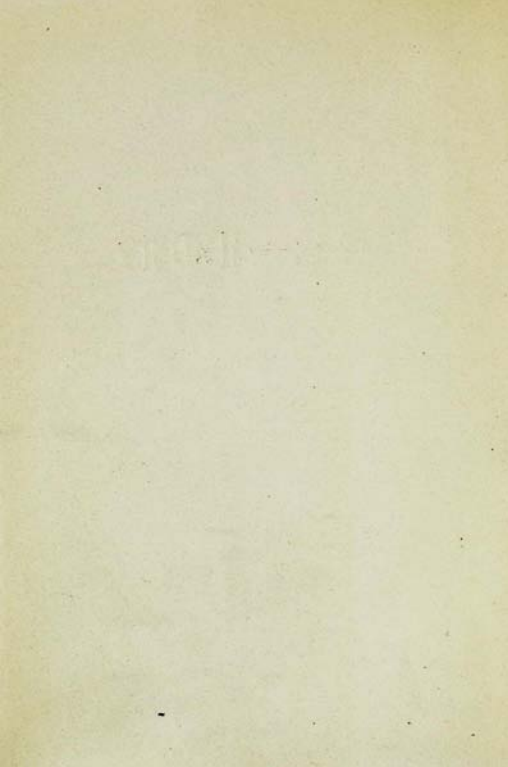


1882-1916



Գրքի
համար
76

С. СПАНДАРЯН
(ТИМОФЕЙ)

СТАТЬИ, ПИСЬМА
ДОКУМЕНТЫ

ГОСИЗДАТ
ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ЕРЕВАН • 1939

Մ. ՄՊԱՆԴԱՐՅԱՆ

(Տ Ի Մ Ո Ց Ե Ց)

ՀՈՒՎԱԾՆԵՐ, ՆԱՄԱԿՆԵՐ
ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ

8/9

Handwritten signature



Պ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

ՀԿ(Բ)Կ ԿԵՆՏԿՈՄԻՆ ԿԻՑ ԿՈՒՍՊԱՏԻ ԿՈՂՄԻՑ

Հրատարակելով Սուրեն Սպանդարյանի (Տիմոֆեյի) ընտիր յերկերի ժողովածուն, Կենտկոմին կից Կուսպատն առաջին քայլն է անում ծանոթացնելու Հայաստանի կուսակցական և անկուսակցական բոլլեիկներին Լենինի—Ստալինի փառապանծ կուսակցության լավագույն ներկայացուցիչներից մեկի՝ Մեծ Ստալինի աշակերտի և զինակցի Հեղափոխական զործունեյության հետ:

Ժողովրդի վրխերիմ Թշնամիները՝ արոցկիւտները, բուխարինականները, բուրժուական—նացիոնալիստները թաղցրել եյին ժողովրդից անաղարտ բոլլեիկ, բոցալառ Հեղափոխական Սուրեն Սպանդարյանի դեմքը:

Ժողովածուի մեջ տպագրւում են ինչպես Հայկական, նույնպես և ուսումնական պարբերականներում հրատարակւած հոդւածները: «Կայծ»-ում, «Նոր Խոսք»-ում և «Որեր»-ում տպագրւած հոդւածների մի մասը Սպանդարյանը գրել և ուսուրեն և ապա թարգմանել և Հայերեն, իսկ մյուս մասը ինքն ուղղակի Հայերեն և գրել: Այդ պատճառով ընթերցողն անշուշտ կըզա վոճի տարբերությունը Սպանդարյանի գրած և թարգմանաբար ժողովածուի մեջ տեղափոխւած հոդւածներում:

Ս. Սպանդարյանի հոդւածների գերակշռող մասը տպագրւել և հետևյալ ստորագրություններով—«Տիմոֆեյ», «Տ.», «Ս. Սպան», «Ս. Ս-յան», «Ս. Ուղին», «Իդէոյ», «Յունիուս», յերբեմն եւ «Տ»:

Նամակների մի մասը, ինչպես և դատական զործը, տպագրւում և կրճատումներով:

Ձեռյած նրան, վոր Կուսպատին ողնել են Բաղվի Շահումյա-

նի անվան ինստիտուտը և ԻՄՆԼ-ի Թրիվիալի Փիլիալը, բայց
կուտպատը չի կարող ասել, Վոր նա լրիվ հայտնաբերել և Սու-
րեն Սպանդարյանին վերաբերող բոլոր նյութերը: Անհրաժեշտ
կլինի հետազայում մեծ աշխատանք ատենել մնացած նյութերի
հայտնաբերման ուղղությամբ՝ Սպանդարյանի հոգւածների և
նամակների հետագա հրատարակություններն ավելի լրիվ դարձ-
նելու նպատակով:

Մեծ Ստալինի մոտիկ գինակցի, լուրջախ բոլլեիկի՝ Սուրեն
Սպանդարյանի հոգւածների ու փաստաթղթերի հրատարակումը
մեր կուսակցական ու անկուսակցական բոլլեիկների բոլլեիկյան
դատախարակման և ժողովրդի թշնամիների մերկացման դործում
ունի ախտուալ նշանակություն:

Մեր կուսակցական և անկուսակցական բոլլեիկներն ու ամ-
բողջ աշխատավորությունը մեծ հետաքրքրությամբ կուսումնա-
սիրեն այն:



Ստեփան Ստեփանյան
(Տիպոգրֆ)

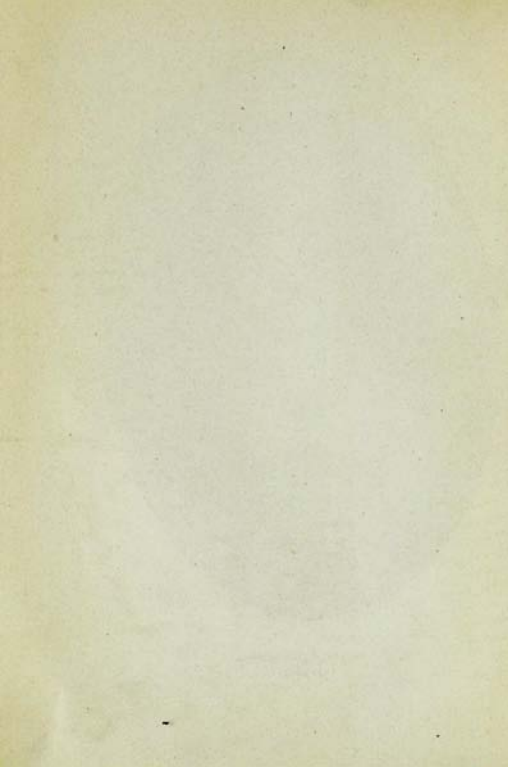
նի անվան ինաստիտուտը և ԻՄԵԼ-ի Խրեյկսիի ՓԲՆԱԼԸ, բայց
կուսակցաւոր չի կարող տանել, Վոր նա լրիւ Հայանաբերել և Սու-
րեն Սպանդարյանին վերաբերող բոլոր նյութերը: Անհրաժեշտ
կլինի Հետադարձ մեծ աշխատանք տանել մնացած նյութերի
Հայանաբերման ուղղութեամբ՝ Սպանդարյանի Հոգւածների և
նամակների Հետադա Հրատարակութեաններն ալեւի լրիւ դարձ-
նելու նպատակով:

Մեծ Ստալինի մոտիկ զինակցի, խիղախ բոլշևիկի՝ Սուրեն
Սպանդարյանի Հոգւածների ու փաստաթղթերի Հրատարակումը
մեր կուսակցական ու անկուսակցական բոլշևիկների բոլշևիկյան
դատաւարական և Ժողովրդի Թշնամիների մերկացման դործում
ունի ուկառաւ նշանակութիւն:

Մեր կուսակցական և անկուսակցական բոլշևիկներն ու ամ-
բողջ աշխատաւորութիւնը մեծ Հետաքրքրութեամբ կուսումնա-
սիրեն այն:



Սուրեն Սպանդարյան
(Տիմոֆեյ)



ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆ

(ՏԻՄՈՖԵՅ)

Լենինի—Ստալինի փառապանծ կուսակցության, բանվոր-
դասակարգի ազատագրական պայքարի գործին մինչև վերջը հա-
վատարիմ և անձնագուհ մարտիկներից եր Սուրեն Սպանդարյանը,
կուսակցության շարքերում հայտնի «Տիմոֆեյը», մեծ Ստալինի
աշակերտը և ղինակիցը, բոլլեխկյան հին գվարդիայի այդ հիա-
սքանչ դեմքերից մեկը:

Ս. Սպանդարյանը պրոլետարական հեղափոխական պայքա-
րի ասպարեղ իջավ այն պահին, յերբ Անդրկովկասում հեղափո-
խական սոցիալ-դեմոկրատիայի լենինյան դրոշմ պարզեց և բոլլե-
խկյան կազմակերպությունների գրանիտե հիմքը դրեց Լենինի
հանճարեղ աշակերտ և ղինակից, համալխարհային պրոլետա-
րիատի առաջնորդ ընկեր Ստալինը:

1898—1900 թ. թ. Անդրկովկասում, ընկեր Ստալինի ղեկա-
վարությամբ, ստեղծվեց և ձևավորվեց սոցիալ-դեմոկրատիայի
հեղափոխական լենինյան թևը: Կովկասի բազմազգ պրոլետա-
րիատը հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի ղեկավարությամբ,
ընկեր Ստալինի գլխավորությամբ Ռուսաստանի վողջ պրոլե-
տարիատի հետ միասին թևակոխում եր քաղաքական մասսայա-
կան պայքարի, հեղափոխական բաց յեղույթների շրջանը: Որե-
ցոր աճում և ընդարձակվում եր բանվորների և գյուղացիների
քաղաքական պայքարն ընդդեմ միապետության: Ստալինի և նրա
ղինակիցներ Լ. Կեցիսովելու, Ա. Ծուլուկիձեյի ղեկավարությամբ
Թիֆլիսի և Բադլիի սոց.—դեմ. կազմակերպությունները խմբակ-
ներում պրոպագանդայից անցան մասսայական ադիտացիայի և

Անդրկովկասի գանաղան քաղաքներում, կաղամկերպելով և դլխա-
վորելով մի շարք խոշոր քաղաքական գործադուլներ, մասսայա-
կան ցույցեր, մանիֆեստացիաներ և միտինգներ:

Աշխատելով ընկեր Ստալինի անմիջական ղեկավարությամբ,
Սպանդարյանը հանդիսանում էր Անդրկովկասի բանվորների և
գյուղացիների տաղանդավոր կազմակերպիչներից մեկը, նրանց
պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի, Մարքսի—Ենգելսի—Լենի-
նի—Ստալինի գրողի շուրջը համախմբողներից ու ժողելչողնե-
րից, բոլշևիկյան կուսակցության ակնառվոր գործիչներից մեկը:

Սուրեն Սպանդարի Սպանդարյանը (կուսակցական ծածկա-
նունը—Տիմոֆեյ) ծնվել է 1882 թվի դեկտեմբերի 16-ին (3-ին
հին տոմարով) Թբիլիսի քաղաքում: Նրա հայրը՝ Սպանդար Ա-
միրջանի Սպանդարյանը (1894—1921) իր ժամանակին հայտնի
հրապարակախոս և «Նոր-Դար» ազդեցիական—պաշտոնողական
լրագրի խմբագիր—հրատարակիչն էր, իսկ մայրը՝ Նատալիա Սեր-
գեյևնա Բելիբոսյանը անտեսուհի յեր: Սուրենն ուներ յերկու յեղ-
րայր և մի քույր, ինքը յեղրայրներից ամենակրտսերն էր: Այլագ
յեղրայրը՝ Սպանդարը (ժորին հորը հետ չչգոթելու համար ըն-
տանիքում անվանում էյին Մանուշ) մահացավ շատ վաղ հասա-
կում՝ 1904 թվին, Պետերբուրգում ուսանելիս, իսկ միջնակ յեղ-
րայրը—Բելիգարը նույնպես մահացավ յերիտասարդ հասակում—
1912 թվին:

Սուրենի հայրը կրթված մարդ էր (ուսումն ավարտել էր
Գերմանիայում և ուներ իրավաբանական գիտությունների գոթ-
աորի կոչում), մեծ հոգ էր տանում իր դավանների դաստիարա-
կության մասին: Սուրենն իր առաջին կրթությունն ստացավ ըն-
տանիքում, ապա և 1892 թվին քննություն ավեց և անմիջապես
ընդունվեց Թբիլիսիի 3-րդ արական գիմնազիայի 2-րդ դասարա-
նը: Փոքր հասակից նա ուսման մեջ հանդես էր բերում մեծ ըն-
դունակություններ: Գիմնազիան ավարտելիս արդեն Սպանդա-
րյանը հրաշալի տիրապետում էր ռուսերեն լեզվին. գիտեր նաև
հայերեն, վրացերեն, գերմաներեն, լատիներեն և հունարեն լե-
զուները:

Սուրենը գեռ վաղ հասակից սկսեց հետաքրքրվել հասարա-
կական հարցերով: Այդ բանում նրան ոգնում էր մանավանդ հոր
չրջապատը: Ամբողջ որերով նստած լինելով «Նոր-Դար»-ի խմ-
բագրատանը, նա ակնատես էր լինում և չմիւմ էր հայկական
բաղմաթիվ հասարակական գործիչների և գրողների հետ, ունեկըն-

թերցում և պատանի հասակից մեծ սեր ու հակումն ունեւր դեպի սոցիալական դիտութիւնները։ Նա անհադորեն կլանում եր ուսման և միջազգային գրականութեան ամենաառաջավոր ներկայացուցիչների յերկերը։

Առանձնապէս անջնջելի տպավորութիւն եյին թողնում նրա վրա ուսւ մեծ փողովդդի հեղափոխական դեմոկրատների՝ Բեկինսկու, Գերցենի, Չերնիշևսկու, Դորոպուլուի դրվածքները։ Նա շատ եր ընթերցում նաև փիլիսոփայական գրքեր։ Մատերիալիտները գրավում եյին նրան, բայց նա ուսումնասիրում եր և կանտին։ «Հաշտեցնում ե Հեգելին Կանտի հետ», հաճախ կատակով ասում եյին նրա ընկերները։ Շատ եր սիրում պատմութեան առարկան։ Ձնայած վոր դիմնադիպում պատմութիւնը դաստիարակում եր ինչպէս մի հեգելաթ, բայց Սուրենն ինքնուրույն կերպով կարդում եր պատմական գրքեր։ Առանձին սիրով նա ուսումնասիրում եր Ֆրանսական բուրժուական հեղափոխութեան, Փարիզի կոմունայի, Յեյլոսպայի բանվոր դասակարգի հեղափոխական շարժումների պատմութիւնը։

Հասնելով իր գիտակցական կյանքի շմբին՝ Սուրենն արդեն մատերիալիստ-մարքսիստ եր։

Լինելով մեծապէս ուշադիր դեպի իր հասարակական միջավայրը, նա ամբողջովին կլանվում եր իր շրջապատում տեղի ունեցող յուրաքանչյուր յերևութիւթիւ և աշխատում թափանցել այդ յերևութիւթների խորքը, գտնել և հասկանալ նրանց շարժիչ զղարկանակը։

Կովկասի և Թբիլիսիի կյանքում 19-րդ դարի 90-ական և ներկա դարի 900-ական թվականները սրբոյնտարական հեղափոխական մասսայական շարժումների ծաղկման, հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի կազմակերպման նշանակալից տարիներ եյին։ Մարքսիզմի սերմերը—մի կողմից՝ Ռուսաստանի կենտրոնական շրջաններից Անդրկովկաս աջսորված ուսւ հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատների և մյուս կողմից՝ վրաց մարքսիստական սոցիալ-դեմոկրատական «Մեսամե Դասի» կազմակերպութեան միջոցով—լայնորեն տարածվում եյին Կովկասում։ 1898 թվականին «Մեսամե Դասի»-ի ներսում ծնունդ առավ և ձևավորվեց հեղափոխական խմբակը՝ բաղկացած «Մեսամե Դասի»-ի փոքրամասնութիւնից, հանձինս Ի. Ստալինի, Լ. Կեցիսովիւի և Ս. Ծուլուկի-ձեյի, վորոնք Անդրկովկասում և Վրաստանում բարձրացրին Լենինի կարմիր դրոշը և հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի

բանվոր դասակարգի քաղաքական պայքարի կազմակերպմանը Անդրկովկասի գանադան քաղաքներում, կազմակերպելով և գլխավորելով մի շարք խոշոր քաղաքական դործադուլներ, մասնաշաղկան ցույցեր, մանիֆեստացիաներ և միախմբումներ։

Աշխատելով ընկեր Ստալինի անմիջական ղեկավարությամբ, Սպանդարյանը հանդիսանում էր Անդրկովկասի բանվորների և դյուղացիների տաղանդավոր կազմակերպիչներից մեկը, նրանց պրոլետարական ինտերնացիոնալիզմի, Մարքս—Ենգելսի—Լենինի—Ստալինի դրոշի շուրջը համախմբողներից ու վոդեչնիկներից, բոլշևիկյան կուսակցության ականավոր դործիչներից մեկը։

Սուրեն Սպանդարի Սպանդարյանը (կուսակցական ծածկանունը—Տիմոֆեյ) ծնվել է 1882 թվի դեկտեմբերի 16-ին (3-ին հին տոմարով) Թբիլիսի քաղաքում։ Նրա հայրը՝ Սպանդար Ամիրջանի Սպանդարյանը (1894—1921) իր ժամանակին հայտնի հրապարակախոս և «Նոր-Դար» ազգայնական—պահպանողական լրագրի խմբագիր—հրատարակիչն էր, իսկ մայրը՝ Նատալիա Սերգեյևնա Բելիբոյանը տնտեսուհի յեր։ Սուրենն ուներ յերկու յեղբայր և մի քույր, ինքը յեղբայրներից ամենակրտսերն էր։ Այլադ յեղբայրը՝ Սպանդարը (վորին հորը հետ չչլիթելու համար ընտանիքում անվանում էյին Մանուշ) մահացավ շատ վաղ հասակում՝ 1904 թվին, Պետերբուրգում ուսանելիս, իսկ միջնակ յեղբայրը—Բելիկարը նույնպես մահացավ յերիտասարդ հասակում—1912 թվին։

Սուրենի հայրը կրթված մարդ էր (ուսումն ավարտել էր Գերմանիայում և ուներ իրավաբանական գիտությունների դոկտորի կոչում), մեծ հոգ էր տանում իր զավակների դաստիարակության մասին։ Սուրենն իր առաջին կրթությունն ստացավ ընտանիքում, ապա և 1892 թվին քննություն տվեց և անմիջապես ընդունվեց Թբիլիսիի 3-րդ արական գիմնազիայի 2-րդ դասարանը։ Փոքր հասակից նա ուսման մեջ հանդես էր բերում մեծ ընդունակություններ։ Գիմնազիան ավարտելիս արդեն Սպանդարյանը հրաշալի տիրապետում էր ռուսերեն լեզվին, գիտեր նաև հայերեն, վրացերեն, գերմաներեն, լատիներեն և հունարեն լեզուները։

Սուրենը դեռ վաղ հասակից սկսեց հետաքրքրվել հասարակական հարցերով։ Այդ բանում նրան ոգնում էր մանավանդ հոր շրջապատը։ Ամբողջ որերով նստած լինելով «Նոր-Դար»-ի խմբագրատանը, նա ակնհասես էր լինում և չլիվում էր հայկական բազմաթիվ հասարակական դործիչների և դրողների հետ, ունեւըն-

դրում նրանց քաղաքական տաք վեճերին։ Սուրենը շատ եր ընթերցում և պատանի հասակից մեծ սեր ու հակումն ուներ դեպի սոցիալական դեմոկրատները։ Նա անհաղորեն կլանում եր ուսսական և միջազգային գրականության ամենաառաջավոր ներկայացուցիչների յերկերը։

Առանձնապես անջնջելի տպավորություն եյին թողնում նրա վրա ուսմ մեծ ժողովրդի հեղափոխական դեմոկրատների՝ Բեկինսու, Գերցենի, Չերնիշևսկու, Դոբրոլյուբովի գրվածքները։ Նա շատ եր ընթերցում նաև փիլիսոփայական գրքեր։ Մատերիալիստները գրավում եյին նրան, բայց նա ուսումնասիրում եր և Կանտին։ Հաշտեցնում ե Հեգելին Կանտի հետ, հաճախ կատակով ասում եյին նրա ընկերները։ Շատ եր սիրում պատմության առարկան։ Չնայած վոր գլոխադիայում պատմությունը դասավանդվում եր ինչպես մի հեքիաթ, բայց Սուրենն ինքնուրույն կերպով կարդում եր պատմական գրքեր։ Առանձին սիրով նա ուսումնասիրում եր Ֆրանսական բուրժուական հեղափոխության, Փարիզի կոմունայի, Յեվրոպայի բանվոր դասակարգի հեղափոխական շարժումների պատմությունը։

Հասնելով իր գիտակցական կյանքի շեմքին՝ Սուրենն արդեն մատերիալիստ-մարքսիստ եր։

Լինելով մեծապես ուշագիւր դեպի իր հասարակական միջավայրը, նա ամբողջովին կլանվում եր իր շրջապատում տեղի ունեցող յուրաքանչյուր յերևույթով և աշխատում թափանցել այդ յերևույթների խորքը, գտնել և հասկանալ նրանց շարժիչ զոսպանակը։

Կովկասի և Թբիլիսիի կյանքում 19-րդ դարի 90-ական և ներկա դարի 900-ական թվականները պրոլետարական հեղափոխական մասսայական շարժումների ծավալման, հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի կազմակերպման նշանակալից տարիներ եյին։ Մարքսիզմի սերմերը—մի կողմից՝ Ռուսաստանի կենտրոնական շրջաններից Անդրկովկաս ագոցոված ուսմ հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատների և մյուս կողմից՝ վրաց մարքսիստական սոցիալ-դեմոկրատական Վեսամե Դասի՝ կազմակերպության միջոցով—լայնորեն տարածվում եյին Կովկասում։ 1898 թվականին Վեսամե Դասի—ի ներսում ծնունդ առավ և ձևավորվեց հեղափոխական խմբակը՝ բաղկացած Վեսամե Դասի—ի փոքրամասնությունից, հանձինս Ի. Ստալինի, Լ. Կեցխովելու և Ս. Մուլուկի-ձեյի, վորոնք Անդրկովկասում և Վրաստանում բարձրացրին Լենինի կարմիր դրոշը և հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի

Հիմնադիրները Հանդիսացան: 1898—1900 թ. թ. առաջ յեկալ և ձևավորվեց Թրիվխտի կաղձակերպության ղեկավար կենտրոնական սոցիալ-դեմոկրատական խումբն՝ ընկեր Ստալինի գլխավորությամբ, վորն սկսում և հսկայական աշխատանք ծավալել անլեզալ սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցական կաղձակերպություն ստեղծելու ուղղությամբ: Ընկեր Ստալինի գլխավորած Թրիվխտի կենտրոնական սոց.—դեմոկրատական խմբի դործունեյության մասին հետևյալն և գրում ընկեր Բերիան իր փայլուն աշխատության մեջ.

«Թրիվխտի կենտրոնական կուսակցական խումբը՝ հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատայի գաղափարների պրոպագանդ մզելուն զուգընթաց, ղեկավարում եր Թրիվխտի պրոլետարիատի դործադուլներն ու շարժական պայքարը:

1898 թվականին Թրիվխտում, յերկաթուղային արհեստանոցներում, առաջին անգամ խառը դործադուլ և կաղձակերպում և հետագայում մինչև 1900 թվականը մի շարք խառը դործադուլներ են կաղձակերպում ու անցկացվում Բողաղջանի դործարանում, միաբարչի վրա, Աղևլխանովի կաշեգործարանում, տպարաններում և այլն, ինչպես նաև կաղձակերպում են Թրիվխտի բանվորների մի շարք մայրիկներն ու ցույցեր: Գլխավորապես ընկ. ընկ. Ստալինի, Եկցիավելու և առաջավոր բանվորների ջանքերով կաղձակերպում և թուլցիկների ու պրոկլամացիաների անլեզալ տպագրումը և դրանց տարածումը Թրիվխտի բանվորների մեջ, ինչպես նաև Անդրկովկասի տառածին շրջաններում:

... Թրիվխտի կենտրոնական կուսակցական խմբի Բաղախան, կազմակերպական աշխատանքը 1901 թվականին ավարտվում ե ՌՍԴԲԿ Թրիվխտի լենինյան-խկրայական ուղղությամ կոմիտեյի կազմակերպումով(1):

(1. Բերիա—Անդրկովկասի բուլեիկյան կաղձակերպությունների պատմության հարցի շարջը, հայերեն, էջ 26—27):

Բանվորական դործադուլները, մայիսի մեկյան ցույցերը, մարքսիստական դադափարների ծավալուն պրոպագանդը բացում ենին նաև ուսանողության և աշակերտության աչքերը, թևավորում և մղում նրանց դեպի հեղափոխական պայքարը: Այս ամենին ականատեսն եր Սուրեն Սպանդարյանը, և բոցավառ պատանին, վոր ձեռք եր բերել ահադին մտավոր բաղաժ, կլանվում ե անլեզալ գրականության ուսումնասիրությամբ և անլեզալ, մարքսիստական լամբաների դործունեյությամբ: Թրիվխտի պրոլետարիատի ազատագրական շարժումն անջնջելի կնիք ե դնում նրա մտքին, նա մոտիկից նանաչում ե բանվորների, գյուղացիների, աշխատավոր ժողովրդի կյանքը, նրանց թշվառ վիճակը և անլուր պառապանքները: Նա շփվում եր տպարանի բանվորների

1) Ընդգծումներն ընկ. Բերիանն են:—Խմբ.:

հետ, վերանդ տալովում եր իր հոր լրադիրը—Վնոր-Դարձը: Յեւ
արդեն խել պատանի հասակից նա ատում եր ցարական միապե-
տությունը, կալվածատերերին, բուրժուազիային և հոգևորակա-
նությանը:

«... Յերբ յես կղուրս՝ դամ կյանքի աստարեղը,—զրում եր 1902 թվին
պատանի Սուրենը իր հորն ուղղած մի նամակում,—ազատ կերպով յես կթքեմ
հայ բուրժուազիայի յերեսին և կկոխեմ նորա դեմ»:

Նույն վճռականությամբ նա խոստանում և կովել նաև հոգևորականության
դեմ—«էկաթոզիկոսից սկսած... պատերազմ, անխոր, անդուք, նոցա դեմ»:

Վորջան շատ եր կլանվում Սուրենը Թրիլիսիի հեղափոխական
պրոլետարիատի շարժումներով, վորջան խորանում մարքսիզմի
մեջ, այնքան ավելի յեր դառնում ինտերնացիոնալիստ: Յեւ հաս-
կանալի յե, թե ինչու 15-18 տարեկան Սուրենն ունենում և իր
պահպանողական-նացիոնալիստ հոր հետ մի շարք լուրջ բաղ-
խումներ՝ քաղաքական-սկզբունքային հողի վրա: Չնայած վոր
Սուրենը շատ եր սիրում հորը և փոխադարձաբար ել վա-
յելում եր նրա սերը,—այնուամենայնիվ դադափարական խըն-
դիրներում նա վոչ մի դիջում չեր անում նրան:

Հոր և վորդու միջև տեղի ունեցող վեճերի մասին հետևյալն
և գրում տաղանդավոր հայ վիպասան Նար-Դոսը.

«... Սպանդար և Սուրեն Սպանդարյաններ: Հայր և վորդի, յերկու ան-
տիպող, յերկու հակառակ բնեռ, յերկու հարամբժ անձնավորութուն, մեկը
մյուսին ժխտող: Մեկը թունդ սողոպնական, մյուսը—մոլեռանդ միջազայնա-
կան: Հայրը վորդու, վորդին հոր դեմ...»

... Բիչ թե շատ ժոտիկ լինելով Սպանդարյանների ընտանեկան կյանքին,
յերկար տարիներ չփվելով նրանց հետ, շատ անգամ և պատահել, վոր յես
ներկա յեմ յեղել համառ, տաք, յերբեմն պարզապես կրքոտ վիճաբանու-
թյուններին՝ խմբադիր հոր և դիմնադիւստ վորդու միջև, ժամանակակից հրա-
տապ խնդիրների մասին:

(«Մարտադոշ» 1926 թ. № 219):

1902 թվին Սուրեն Սպանդարյանն ավարտում և Թրիլիսիի
3-րդ արական դիմնադիւսն: Այդ ժամանակ նա ուներ արդեն ձեւա-
կերպված մարքսիստական աշխարհայացք և ակտիվորեն աշխա-
տում եր Թրիլիսիի ս.—դ. կադմակերպության մեջ:

* * *

1902 թվի աշնանը Ս. Սպանդարյանը մեկնում և Մոսկվա և
ընդունվում Մոսկվայի համալսարանի պատմադրական ֆակուլ-
տետը:

Գրուխտարական Մոսկվայում նոր հորիզոններ են բացվում նրա առջև: Մարքոսիտական պատրաստության հետ միասին այսօր նա ձևաք է բերում նաև հեղափոխական գործնական աշխատանքի նոր մորձ: Գաղմադրական ֆակուլտետը չի բավարարում Սպանդարյանի քաղաքական գործիչ դասնալու ձգտումներին, և մի տարի ադ ֆակուլտետում սովորելուց հետո, հաջորդ 1903 թվականին նա փոխադրվում է իրավարանական ֆակուլտետը, ամբողջապես նվիրելով իրեն քաղաքական-սոցիալական գիտություններին ուսումնասիրությանը:

Համալսարանում Սպանդարյանը ակտիվ մասնակցում է Մոսկվայի սոց. — դեմոկրատական կադմակերպության աշխատանքներին, մասնակցում է Մոսկվայի Համալսարանի պատմության պրոֆեսոր ու — դ. Ն. Ա. Ռոսկոլի մարքոսիտական խմբակին, յեռանդուն բոլշևիկյան աշխատանք և ծավալում բանվորներին և ուսանողության շրջանում, մասսայականացնում է ՌՍԴԲԿ 2-րդ պատմական համագումարի մորոշումները և պայքար կադմակերպում հուսակցության լենինյան — բոլշևիկյան գծին հաղթանակի համար:

Ուսանողական ցույցերին գործոն մասնակցություն ունենալու հետևանքով նա հաճախ եր ծեծի յենթարկվում փոստիկանության կողմից:

1904 թ. հորն ուղարկած նամակներից մեկում Սպանդարյանը գրում է.

«Շուտ յերեւի արդեն կարգացած կլինեք Մոսկվայի դեմոնոպագիայի մասին: Բուրժը սուտ է, անմոթ սուտ: Դա ահույի բան էր, գրանդիստ: Յովային այն է, վոր մի քանի ուսանող և ուսանողուհի սպանված են: Շատերը վիրավորված, կան և անգամալույթներ: Կոռավարության վախը այն աստիճանի յեր հասել, վոր թնդանթիներ էր բերել, պուլիցիայի և կոզակների դադանությանը լափը անցել էր: Դեմոնոպագիան միաժամանակ կատարվեց Тверской, Кузнецкий, Дмитровка, Лубянка, Воздвиженка, Арбат, Никитская փողոցներում: Զեմ թողցին, վոր յեա մասնակցեցի, բայց հաջորդաբար անվնաս դուրս պրծա, թեպեա ղլխորկա միաց պատերազմի զաշտում և ստացա մի քիչ ծեծ, թեպեա հիմարությանը պահպանելու համար պիտի տեսեմ, վոր ինքս ել իմ հիմարով լավ ջարդեցի պուլիցիայի ղլիները և մեղքերը: Համալսարանում забастовка յե՛ս:

Ծնորհիվ իր յեռանդուն և նվիրված աշխատանքի շատ շուտով Սպանդարյանը Մոսկվայի ու — դ. կադմակերպության մեջ աչքի յե ընկնում վորդես լավադուլն պրոպագանդիստներից ու կադմակերպիչներից մեկը և ՌՍԴԲԿ Մոսկվայի կոմիտեյի հանձնարարությամբ պատասխանատու աշխատանքներ և կատարում Մոսկ-

վայի Կրասնո-Պրեսնենսկայա բանվորական ուսյոնում, կոմում ու-
հարյուրյակային ռուս ժողովրդի միության» և ղուքատուական-
ների դեմ, նրանց կողմից բաղմիցս հալածանքների յենթարկվելով:

Մոսկվայից նա սերտ կապ եր պահպանում Կովկասի ս.-դ.
ընկերների հետ: Իսկ ամառները, արձակուրդներին, Թբիլիսի
դալով նա կատարում եր ՌՄԴԻ կուսակցության՝ ընկեր Ստալի-
նի ղլխավորած Կովկասյան Միութենական Կոմիտեյի մի շարք
պատասխանատու հանձնարարությունները:

1905 թ. ապրիլ ամսին Սպանդարյանը մեկնում և Գերմա-
նիա, այցելում և Բեռլին, Մյունխեն և ապա մի քանի ամիս սովո-
րում Հելդելերսդի համալսարանում:

Սակայն նա յերկար չի մնում Գերմանիայում: Մի կողմից՝
տնտեսական ծանր պայմանները և մյուս կողմից՝ Ռուսաստանից
յնկող հուզիչ և ուրախալի լուրերը՝ հեղափոխական ալիքի բարձ-
րացման մասին՝ հանդիստ չեն տալիս վառվռուն հեղափոխականին,
և յերիտասարդ Սպանդարյանը ձգտում և դեպի հայրենիք, ձգ-
տում և նետվել հեղափոխական հորձանքի մեջ: Նույն թվականի
հունիսի 8-ին (մայիսի 26-ին հ. տ.) նա վերադառնում և Թբի-
լիսի և անմիջապես ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ լծվում
կուսակցական ընդհատակյա աշխատանքի:

1905 թվին Անդրկովկասում լայն ծավալ տոացայ բանվոր-
ների և դյուղացիների հեղափոխական պայքարն ընդդեմ ինքնա-
կալության: Ամբողջ Անդրկովկասով մեկ տեղի ունեցան քաղաքա-
կան խուռ դործադուլներ և դյուղացիական ապստամբություն-
ներ: Սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներին հեղափոխական ցույ-
ցերի աննախընթաց վերելք ապրեց Թբիլիսին: Բանվորական հակա
ցույցերում ու միտինգներում հնչում եր ընկեր Ստալինի լենի-
նյան հեղափոխական խոսքը: Այդ ցույցերին ղեկավար մասնակ-
ցություն ուներ Մ. Սպանդարյանը: Այդպիսի մի ցույցի ժամա-
նակ Թբիլիսիում բանվորները նրան բարձրացնում են իրենց ու-
սերին, և նա մի կրակոտ ճառ և ասում ընդդեմ միապետության:

Ցարական վոստիկանության հետախույզ շները, դեռ շատ
վաղուց հսկողության տակ առնելով Մ. Սպանդարյանին, հետե-
վում են նրա յուրաքանչյուր քայլափոխին և սեպտեմբերի 29-ին
հանձնում են մի մշտական ֆիլերի (լրտես), տալով նրան Ուվ-
րաժնի մականունը:

Սակայն Ուվրաժնին հեշտությամբ թակարդ չի ընկնում,
չնայած այն հանդամանքին, վոր նրա ամեն մի որը, այս կամ
այն անձնավորության հետ ունեցած յուրաքանչյուր հանդիպու-

մը, այցելումը, տեսակցութունը այդ հասակ լրտեսի միջոցով արձանագրվում և վստահանության առանձին մատյանում: Այսպես, որինակ, հենց միայն հոկտեմբերի 15 (2)-ին Վոլգայի մասին ստացվում և չորս հաս Վոլգայի:

Թրելխտիում կարճ ժամանակից հետո Սպանդարյանն իր յուսանողուն գործունեությունը և մենչեիկներին, դաշնակներին ու հեղափոխություն այլ դավաճանների դեմ մղած անողոք պայքարով աչքի յն ընկնում: Այստեղ նա ընտրվում և ՌՄԴԲԿ Կովկասյան Միութենական Կոմիտեյի կազմի մեջ, վորի ղեկավարն եր ընկեր Ստալինը:

Հոկտեմբերի վերջին Մոսկվայի ալեկոծված և ապստամբության պատրաստվող պրոլետարիատի պայքարի լուրը հեղափոխության փոթորիկներով ապրող ու շնչող Սպանդարյանին նորից նետում և դեպի Մոսկվա, վորտեղ նա ահալվ մասնակցություն և ունենում 1905 թվի Մոսկվայի հերոսական պրոլետարիատի ղեկավարության պանծալի ապստամբությանը, և անձամբ, ղենքը ձեռքին, Կրասնայա Պրեսնյայում բարիկադներին վրա մարտնչում և հեղափոխության համար:

Մոսկվայի ղեկավարության ապստամբության ճնշումից հետո Ս. Սպանդարյանը, վորպես բոլշևիկ (ուսման վարձ չվճարելու պատրվակով) վտարվում և Մոսկվայի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետի 3-րդ կուրսից և վերադառնում և Անդրկովկաս:

1906 թվի դարձանը նա հաստատվում և Թրելխտիում՝ կուսակցական անկողալ աշխատանքներ կատարելու համար:

Ընկեր Ստալինը լավ ճանաչելով Տիմոֆեյիմ, վորպես անձնվեր հեղափոխականի, մաքուր լեմկայանի և տաղանդավոր կազմակերպչի, հետևորդի և ժուռնալիստի, անմիջապես ներգրավում և նրան կուսակցական պատասխանատու աշխատանքի: ՌՄԴԲԿ Թրելխտիի Կոմիտեյի կողմից նրան հանձնարարվում և աշխատել մի շարք պրոֆմիութայուններում և Թրելխտիի գործադուրկ բանվորների բյուրոյում:

1906 թվի ապրիլի մեկից Ստալինի և կովկասյան բոլշևիկյան կենտրոնի առաջադրանքով Ս. Շահումյանը Թրելխտիում կազմակերպում և Վրայծ հայերեն բոլշևիկյան լրագրի հրատարակությունը: Մայիս ամսին Ս. Սպանդարյանը նույնպես ընտրվում և Վրայծ—ի խմբագրական կոլեգիայի անդամ և դառնում Վրայծ—ի խմբագիրներից մեկը: Խմբագրական կոլեգիայի հենց առաջին նիստում նա հանդես և գալիս մի կրակոտ ճառով, վորի մեջ

մերկացնում ե մենչևելներին, դաշնակցականներին, սպեցիֆիկներին և Թերթի առաջնակարգ խնդիրն ե համարում անհաշտ պայքար մղել և մերկացնել բանվոր դասակարգի այդ դավաճաններին ու վոխերիմ թշնամիներին:

Ս. Սպանդարյանը—Տիմոֆեյը ագիտացիայի և բոլշևիկյան խոսքի պրոպագանդի խոշոր վարպետ եր: Թիլիսիում մենչևելներին, դաշնակների և անարխիստների դեմ ընկեր Ստալինի կազմակերպած մի շարք դիսկուսիաներում քաղաքական սարկազմով լի սպանիչ և սրամիտ ճառերով Տիմոֆեյն իսկույն աչքի ընկավ և դարձավ Թիֆլիսի բանվորների տաղանդավոր կազմակերպիչներից մեկը: Քաղաքական հակառակորդների նկատմամբ նա անողոք եր, անհաշտ, անդիմող, հեատաղի լենինյան, ինչպես բնորոշել եր նրան ցարական ժանդարմերիան: Նա բանվոր դասակարգի դավաճաններին որդանապես չեր կարողանում տանել:

Ավելի քան միապետութունը, յես ասում եմ մենչևելներին—ասել ե նա մի անդամ մենչևելների հասցեյին: Այդ իսկ պատճառով ել Սպանդարյանը դաշնակների, մենչևելների, հայ սպեցիֆիկների, հնչակյանների ամենասուր ատելության առարկան եր: Իզուր չե, վոր կովկասյան մենչևելները Սպանդարյանի մասին ասում եյին. «յեթե քրքրես Տիմոֆեյի խելքը, ապա այնտեղ միայն լենին կդառնա...»:

Բանվոր դասակարգի թշնամիների դազանային ատելությունը Սպանդարյանի նկատմամբ այն աստիճանի յեր հասնում, վոր նրանք չկարողանալով արդարանալ Սուբենի մերկացումներից, դիմում եյին ֆիզիկական ուժի՝ բռունցքի միջոցներին:

Հեղափոխությանը դավաճանելու գործում իրենց ուսական և վրացական յեղրայրակից մենչևելներից և որեր—բանդիտ Տրոցկուց հետ չեր մնում կովկասյան մենչևելգմի ֆիլիալը հանդիսացող հայ մենչևելների խմբակը, վորի լիդերները Գ. Ղարալյանը (Արկոմեդ), Ա. Զուրարյանը և հակահեղափոխական բանդիտ, ժողովրդի մերկացված թշնամի Ա. Յերզնկյանը ծվարած արխիոպոստունխատական «Հոռանք» Թերթի եջերում, կանաղի կռիվ եյին մղում բոլշևիկգմի դեմ: Սպանդարյանն իրեն հատուկ չրքոտությամբ որ որի վրա մերկացնում ե նաև այդ դիմակավոր դավաճաններին:

Ստալինը միշտ ուսուցանում եր, վոր կովկասյան բազմադե պրոլետարիատն ու դյուղացիութունը բուրժուազիայի, կալվածատերերի և նրանց մարտական կուսակցությունների ազդեցությունից կտրելու և սոցիալիզմի համար մղվող համառուսական

պրոլետարական պայքարին ներդրավելու անհրաժեշտ և մեծա-
կան պայմաններից մեկն և հանդիսանում նացիոնալիզմի դեմ ա-
նողոք պայքար մղելու:

Սուրեն Սպանդարյանը հետևողականորեն իրադրծում և ըն-
կեր Ստալինի ցուցումները: Բանվորական բաց ժողովներում,
«Կայծ»-ի եջերում, դիկտաթիաներում և ամենուրեք, վորտեղ
դա հնարավոր ևր, նա անողոք պայքար և ծավալում ամեն գույ-
նի նացիոնալիստների դեմ՝ սկսած հայկական անարույտ կադետ
աւշակականներից, վերջացրած հնչակյան ինտելիգենտակներով:

«Կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատիան»,—գրում ևր ընկեր Ստալինը,—«եւ և
նացիոնալիզմի դեմ մղվող պայքարում: Վրացական սոցիալ-դեմոկրատները
պայքարում ևյին «Իրենց» նացիոնալիստների, նացիոնալ-դեմոկրատների և
Ֆեդերալիստների դեմ, հայկական սոցիալ-դեմոկրատներն՝ «Իրենց» դաշնակ-
ցականների, Թուրքականները՝ պանթուլիստների դեմ: Յեւ դրանց դեմ մղ-
վող պայքարներում ընդարձակում և ամրապնդում ևր իր կադեմիկրոպոլիտի-
նները կովկասյան սոցիալ-դեմոկրատիան» («На пути к национализму».
«Социал-демократ» № 30, 12 (25) января, 1913 г.).

Ընկեր Ստալինից նա պատասխանատու հանձնարարություն
և ստանում՝ առանձնապէս ուժեղացնել պայքարը հայ ժողովրդի
ամենալոխերիմ Թշնամի, հայկական բուրժուական-նացիոնալիս-
տական կուսակցության՝ դաշնակցության դեմ, վորն աշխատա-
վորությանը խաբելու համար սոցիալիստական դիմակ ևր հագնել:

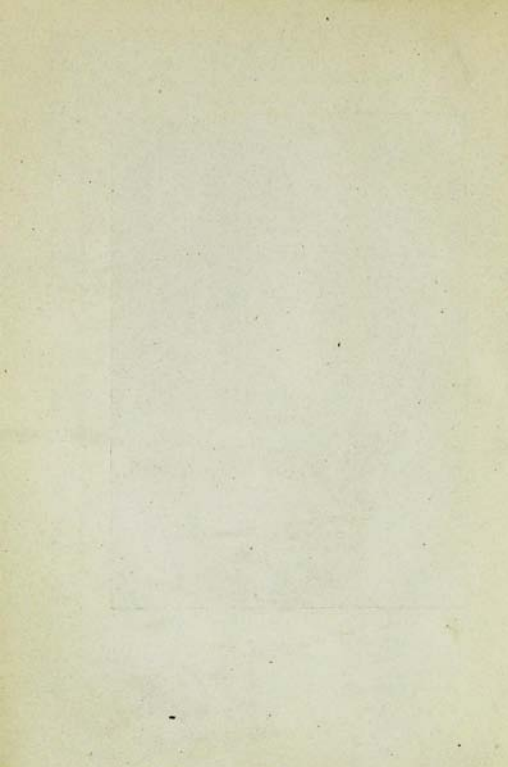
Յարիզմի ազննատւրան հանդիսացող «Դաշնակցություն» կու-
սակցությունը՝ ուսուսական պանծալի հեղափոխությանը հարվա-
ծելու, Անդրկովկասի բազմադդ աշխատավորության ժիտանա-
կան հեղափոխական-ինտերնացիոնալ ճակատը պառակեւելու, ադ-
դային անտաղտնիզմ ստեղծելու և հայ բանվորության դիտակցու-
թյունը մթաղնելու նպատակով, սոցիալիզմի փեսուրներ հա-
դած,—առաջ ևր քաշել և կաղմակերպում ևր զուտ տղգային,
կուսակցական (այսինքն՝ դաշնակցական) պրոֆմիությաններ:

Վրն և նշանակում կուսակցական արհեստակցական միությաններ,—
գրում ևր ընկեր Ստալինը 1906 թվին:—Այդ նախ և առաջ նշանակում և, վոր
տարբեր կուսակցությանների տնդամները պեաք և միավորվին տարբեր միու-
թյանների մեջ... Ֆեդերալիստների համար առանձին արհեստակցական միու-
թյուն, դաշնակցականների համար՝ առանձին, վրացիների համար՝ առանձին,
հայերի համար՝ առանձին և այլն: Մինչդեռ բոլոր զործորանտները՝ ան-
կախ նրանց քաղաքական համոզմունքներից՝ միավորվում են մեկ միության
մեջ՝ դաշնակցականները, մեկ խորհուրդ են տալիս բաժանվել առանձին խմբե-
րի: «Գրեւով չլսեւել մեր դիտանությանը»: (Տեւ Վրահեստակցական միու-



Ի. Վ. Ստալինը և Ս. Սլանգարյանը (1915 թ. ժամառ, Մանստրոփոյն գյուղ)





թյանները Քիֆլիսում և հոգվածը, ապավանքի ձևի վրա Ծիֆլիսում 1906 թ. № 12-ում: Քաղաքի բնակիչները և ընդհանրապես Վրաստանի բնակիչները կապալանավորված չեն: Հարցի լուրջը չգրեի հայերեն թարգմանությունները (№ 71):

Չինված Ստալինի ցուցումներով՝ Տիմոֆեյը քայլ առ քայլ մերկացնում և դաշնականների բուրժուական հակահեղափոխական նյութերը:

«... Դաշնակցությանն ամեն կերպ աշխատում և անջատել հայ բանվորությանը ուրիշ ազգերի պրոլետարիատից, — գրում էր Ս. Ստալինը, — և, ուղղվելով այդ բանվորներից, շահագործել այդ մասունքները բուրժուական նպատակների համար:» (Վեպա № 27, 1906 թ.):

Մի այլ հոգվածում նա գրում է. — «Դաշնակցությանը իրան լողանդ հայտարարեց զուտ ազգայնական արհեստակցական միություններ: Դիտելով ինչու... Դաշնակցությանը ամենից ավելի յերկուսի է կրում անկուսակցականությանից: Նա վախենում է, վոր անկուսակցական կադմեիերությունների մեջ յերևան կգա իր բուրժուական և նեղ ազգայնական բնույթը, վորը կարող է խորատակել այն չինական պարտիզը, վորը նա այժման ջանքով բարձրացրել և հայ և մյուս ազգերի միջև: Նա յերկուսի է կրում, վոր պրոլետարիատի՝ բոլորին հայտնի պատճառներով մուլտության մեջ դանվող, հեռավոր և Դաշնակցության կողմից շահագործվող մասը, ճանաչելով ճշմարտությունը, մեռք կկարկանան սոցիալիզմի իսկական գրողի տակ կովող՝ յեղբայր պրոլետարիատին» (Վեպա № 25, 1906 թ.):

1906 թվին հակահեղափոխական Դաշնակցությանը հայ մասունքների ուղղորդությունը Ռուսաստանի ընդհանուր քաղաքական-հեղափոխական խնդիրներից հեռացնելու նպատակով, փարված կաթողիկոսի փնջերին, դիմեց մի նոր մանյովրի և առաջ քաշեց Վրաստանի Սահմանադիր Ժողովի հակահեղափոխական-ոսակցիոն դադափարը:

Կաթողիկոսը Դաշնակցության նախաձեռնությունները բուրժուականացնում էր յեկեղեցին, կամ՝ ինչպես Ս. Ստալինը ասում էր՝ կատարեց հեղափոխություն մի թառ ջրում:

Տիմոֆեյը արիարար և հետևողականորեն մերկացնում է Դաշնակցության ամեն մի խորամանկ մանյովր, ամեն մի դավադրական քայլ ժողովրդի նկատմամբ:

«... Այո՛, թող ամբողջ յերկիրը տանջվի, յերկուսի մեջ լինի, թող մնացած ազգայնակցությունը մահացու կոխվ մղի հին ուսման դեմ, թող ուրիշ ազգերի բանվորությունը, գյուղացիությունը յնախադան կերպով մասնակցի ընդհանուր ազատագրական շարժման, մենք, հայերս, ամեն ինչով անհրաժեշտ ենք կընտրենք, ազգային ժողովներ կհրավիրենք»:

ազգի փրկության մասին...»,—գրում էր Տիմոֆեյը այդ զավեշտական հե-
փական հեղափոխության մասին:

Հայ գիտակից պրոլետարիատը,—չարունակում է նա,—ամառներ է դե-
պի այդ շեղավորությունը. նրա առաջ դրված է մեծ և պատասխանատու
պարտավորություն՝ միացյալ ուժերով, Ռուսաստանի պրոլետարիատի հետ
ամազգ կռիվ մղելու բանակությունում դեմ: Այդ այնպիսի անալիզ պատմական
դեր է, վոր հայ բանվորի համար մեր գուտ հայկական ճանվորության հա-
վատարվում է զերոյի: (Հեղափոխությանը մի թառ չբուժ, հիւսիս) № 33,
հուլիսի 22 (8) 1906 թ.):

Յեղ համարձակորեն, բուլլետիյան անվահերությամբ ու մար-
դարանարար, ցարական ղենքերով մինչև ատամներն սպառազին-
ված հայ պոլիցիականներին—զանակների ղեմքին հետևյալն է
չպրտում անվահեր Սուրենը—բայց... զուր են Հ. Հ. Դաշնակ-
ցության քամները: Դեմոկրատիզմի հաղթությանը որը—կլինի
«Դաշնակցության» վերջին որը»):



1906 թ. ոգոստոսին ցարական իշխանության կողմից փակ-
վեց «հիւսիս» լրագիրը: Սպանդարյանը Ս. Շահումյանի հետ մի-
ասին կադմակերպում է «Նոր կոսք» լրագրի հրատարակությու-
նը, վորը նույնպես, 14 համար լույս տեսնելուց հետո, փակվեց
սեպտեմբերի վերջերին: «Նոր կոսք»-ում հրատարակվեցին Ս.
Սպանդարյանի յերկու մեծ հոդվածները, վորոնց մեջ նա ման-
րամասնորեն և խորը մարքսիստորեն բացատրում է ՌՍԴԲԿ ծրա-
գիրը, Լենինին—Ստալինի, բուլլետիյների տեսակետները դյուղում
կատարվելիք կուսակցական աշխատանքների և ժողովրդական
լուսավորության մասին:

1906 թ. ոգոստոսին ՌՍԴԲԿ կովկասյան մարզային բյուրո-
յի հանձնարարությամբ Տիմոֆեյը մեկնեց Ալավերդի՝ ղեկա-
վարելու ֆրանսական կոնցեսիային պատկանող պղնձահանքերի
և պղնձաձուլական գործարանի բանվորների հակա գործադուլը,
վորին մասնակցում էին մոտ 3500 հայ, ռուս, վրացի, ադրե-
նացի, իրանցի և հույն բանվորներ: Գործադուլային կոմիտեն
Տիմոֆեյի ղեկավարությամբ կադմում է գործադուլավորների
պահանջները: Բանվորական միտինդներում և տեղական կու-
սակցական ընթերցանությունում Տիմոֆեյը վողեշնչում է գործադուլավոր-
ներին և կոչում է նրանց համառ պայքարի: Նրա ղեկավարու-
թյամբ Ալավերդու ս—դ. կադմակերպությունը խոշոր աշ-

1) Հեղափոխությունը մերն են լինում:

խատանք և ծավալում նաև շրջակա գյուղերում և գյուղացիական մասսաներն իրենց ձայնը միացնում են դործադուլավորների ձայնին: Ձնայած նրան, վոր դաշնակները, մենչևիկները դործադուլը վիժեցնելու նպատակով դիմում են զանազան պրովոկացիաների, կազմակերպում են շտրայկերիսերների մի սովոր խումբ, խնդրադիր ներկայացնում հանձատերերին՝ հայտնելով իրենց պատրաստակամությունն աշխատանքը շարունակելու հանգեցրում, բայց և այնպես դործադուլավոր բանվորների ճնշման տակ որ-որի վրա նահանջում են կոնցեսիոներներն ու գլխումներ անում: Սակայն ցարական կառավարությունն ողնության և հանում Ֆրանսական կապիտալիստներին և զնդացիների, թողանոթների ու դինված կազակների սպառնալիքով ճնշում այդ հսկա դործադուլը:

Ս. Սպանդարյանը, վորպես Անդրկովկասյան բոլշևիկյան մարդային բյուրոյի անդամ, 1906—1907 թ. թ. մի շարք անգամներ այցելել և Գանձակի (ներկայումս Կիրովարադ) ա—դ. կազմակերպությունը. կազմակերպել և այնտեղ հաջող դիսկուսիաներ դաշնակցականների և մենչևիկների դեմ: Դրա հետևանքով կուսակցական աշխատանքները թե՛ յերկաթուղում և թե՛ քաղաքում ու շրջակայքում աշխուժացան: Կարդավորվեց կուսակցական անվեգալ տպարանը: Հրատարակվեցին մի շարք թուղիկներ: Հրավիրվեց ՌՄԴԲԿ Գանձակի կազմակերպության համաքաղաքային կոնֆերենցիա, վորտեղ ընթացիկ մոմենտի և կուսակցության տակտիկայի մասին զեկուցեց Տիմոֆեյը: Կոնֆերենցիան դատապարտեց մենչևիկների դավաճանական դիրքը հեղափոխության հանդեպ և ընդունեց բոլշևիկյան բանաձևեր:

1907 թ. հունվարին ընկեր Ստալինի դիտավորած Կովկասյան բոլշևիկյան մարդային բյուրոյի կարդադրությամբ՝ Ս. Սպանդարյանը փոխադրվում և Բազու՝ կուսակցական ընդհատակյա աշխատանքի: Այստեղ նա Ստ. Ծահումյանի հետ միասին կազմակերպում և հայերեն թերթի հրատարակությունը և 1907 թ. փետրվարի 15 (2)–ին Բազվում լույս և տեսնում «Որեր» բոլշևիկյան լրագրի առաջին համարը: «Որեր» լրագիրը, սակայն, յերկար չի կարողանում գոյություն ունենալ և 8 համար լույս տեսնելուց հետո, Բազվի քաղաքապետի կարդադրությամբ, փակվում և «Որեր»-ում Սպանդարյանը և Ս. Սպյանն ստորագրությամբ գրում և մի շարք հոգվածներ ընդդեմ դաշնակների, մենչևիկների, անարխիստների, կադետների և կոչ անում բանվորներին չթուլացնելու իրենց սպաքարը միասնատության դեմ:

Բազու. զալուց և և՛ Սպանդարյանն ընտրվեց Բազմի կոմիտե-
յի անդամ և նախարարությունաբերական խոշոր ռայոններից մեկի՝
Սև Քաղաքի կուսակցական կազմակերպիչ։ Այդ ժամանակ
Բազմում էլին դանդաղում նաև Ս. Որջոնիկիձեն, Ա. Զախարիձեն,
Վ. Ֆիլեմասովը, Ալիբուլայը և ուրիշ բոլլեխիկներ։ Կուսակցու-
թյան 5-րդ (Վոնդոնի) համագումարից հետո Բազու. յնկալ
նաև ընկեր Ստալինը։

Ընկեր Ստալինի զեկալարությամբ Բազմի բոլլեխիկները
զլիսավորում էլին տեղական բազմազգ պրոլետարիատի գաղա-
կարգային բոլոր մարտերն ընդդեմ միապետության և կապիտա-
լիզմի։ Այդ զեկալարության շնորհիվ Բազուն կանդնած եր հա-
մառուսաստանյան բանվորական շարժման առաջավոր շարքերում։

«1907—1912 թվականների ժամանակաշրջանում,—գրում և ընկեր Բերեան,—
ընկեր Ստալինի զեկալարությամբ, մեմչեխիկների դեմ մղվող պայքարում ա-
նց, ամբացավ ու կոխից Բազմի բոլլեխիկյամ կուսակցական կազմակերպու-
թյամբ, իր կողմը մղանելով սոցիալ-դեմոկրատական բանվորների մեծող մե-
ծամասնությունը։ Բոլոր բանվորական շրջանները (Բալխանին, Սարախանին,
Թեմանին, Բերե-Հեյրաթը, Սև Քաղաքը, Սպիտակ Քաղաքը, յերկաթուղին և
այլն) բոլլեխիկների ձեռքին էլին։

Բազում դարձավ ամերկավիսայամ բոլլեխիկյամ կազմակերպությունների հե-
մարմնը, լենինյամ կուսակցության ամխորտակելի ամբողջը։ (Լ. Բերեան, Վն-
գրեվկապի բոլլեխիկյան կազմակերպության ներկայացումը հարցի շուրջը,
Հայերեն, հջ 128)։

Բոլլեխիկների այդ հաղթանակների մեջ Տիմոֆեյն աչքի ընկ-
նող դեր խաղաց։ Բազմի պրոլետարական միջավայրում, ընկեր
Ստալինի անմիջական ձեռքի տակ, Տիմոֆեյն որեցոր աճեց և
դարձավ կուսակցական նշանավոր գործիչ։ Նա իր մեջ միացնում
էր ժողովրդավար, կրակոտ ազխոտատորի և տաղանդավոր կազ-
մակերպչի հատկությունները։ Նրա անդուլ աշխատանքնե-
րի շնորհիվ շատ շուտով Սև Քաղաքից և Զալոկղաշայա
ռայոնից դուրս են ջլչում մենչեխիկները, դաշնակները և անար-
խիստները, ջախջախվում են գլենդրիկովչչինայի մնացորդները,
կազմակերպվում են մի շարք քաղաքական գործադուլներ, Սև
Քաղաքում կազմակերպվում և Բազմի նախարարությունաբերական
բանվորների միության բաժանմունք, վորը և հաջորդությամբ
կոչվում և նախարարությունաբերողների դեմ։ Սև Քաղաքն ընթա-
նում և Բազմի բոլլեխիկյան կազմակերպության առաջավոր շար-
քերում։ Ակտիվ դեր և խաղում Տիմոֆեյը Բազմի անլեզալ տղա-
րանի վերականգնման և բոլլեխիկյան մամուլի հրատարակման
գործում։ Նա Բազմի բոլլեխիկյան բոլոր հրատարակությունների

(«Гудок», «Бакинский Пролетарий», «Бакинский Рабочий») խմբագրական կոլեգիաների անդամ եր: Բանվոր դասակարգի թշնամիները մի անգամ չէ, վոր իրենց վրա զգացել են նրա հարվածող դրչի ամբողջ ուժը: Նա անողոք եր նրանց նկատմամբ: Նրա հողվածները կարճ եյին, բայց հատու: Այդ հողվածներում նա համարձակորեն մերկացնում եր և խտրազանում միապետության դատան կարգերը, միապետության և բուրժուազիայի իշխանավորներին, հակահեղափոխական աղափանդական կուսակցություններին, բանվոր դասակարգի դավաճաններին, հաշտվողականներին, և կոչ եր անում բանվոր դասակարգին անողոք պայքար մղելու նրանց բոլորի դեմ: Վորպես փուռնալիստ նա հայտնի յեր Բաղվի պրոլետարիատին «Ս. Ուլին» և «Տ.» անտրադուքյամբ: Բաղվի հեղափոխական հին դործիչներն ու բանվորները բաղձաթիվ դրովադներ են պատմում Սպանդարյանի անմնացուռ և հերոսական պայքարից:

«Ընկեր Տիմոֆեյի հետ,—գրում ե հին բուլենի, հանդուցյալ ընկ. Վանա Ստուբուսան,—յես առաջին անգամ հանդիպել եմ 1907 թվի հոկտեմբերին Բաղվում: Ընկեր Տիմոֆեյն այդ ժամանակ Բաղվի բուլենիկյան կոմիտեյի անդամ եր (ԲԿ) և ղեկավարում եր Բալխանու, Բերի-Հեյրաթի, Սև քաղաքի և քաղաքի շրջանները:

... Այդ ժամանակները լույս եր տեսնում «Бакинский Рабочий» թերթը, վորի մեջ ընկ. Տիմոֆեյը շատ տեխիվ մտանկցություն ուներ: Այդ թերթը աղապրում եր քաղ. Գյուլզադյանի լեզալ աղաբանում, բայց շատ չուտով դա ալլեա հնարավոր չեղավ, վորովհետև աղաբանի տերթը կալանավորել եյին: Ընկ. Տիմոֆեյն անչեղալ աղաբան հիմնելու առաջին ինիցիատորներից եր, վորը ընդունվեց Բաղվի բուլենիկյան կոմիտեյի կողմից, և մեկ-յեքուսումով ընթացում դադարեց աղաբանն սկսեց աշխատել:

Այդ ժամանակներում մենչեիկներին և հոսերներին դեմ կատաղի պայքար եր մղվում: Ընկ. Տիմոֆեյը հանդես եր դալիս մեր հակառակորդներին դեմ—և վայ նրան, ով այդ պահին կկանգներ նրա առջև: Ընկ. Տիմոֆեյը վայելում եր ամբողջ կուսակցական մաստայի սերն ու համակրանքը: Նա Բաղվի մեր բուլենիկյան կաղձակնրպության մեջ հանդիսանում եր վորպես ինկալան դեմոկրատ: Ընկ. Տիմոֆեյը Բաղվի նավթադյուռներեղ բանվորների Միության առաջնորդներից, ինչպես նաև այդ բանվորների ահհատակցական «Гудок» թերթի ղեկավարներից մեկն եր:

Բաղվի բանվորների և նավթադյուռնաբերողների միջև տեղի ունեցած պայքարի ճանր պահերին, այն պայքարի, վոր մղվում եր փողովդական տներ մեռք բերելու, նավթադյուռնաբերողների հետ հավաքական պայմանագրեր կնքելու համար,—թող իմանան յերիտասարդ ընկերները, վոր այդ աժենը տեղի յեր ունենում նախկին ցարական ժամանակները—ամենազմվարին պայմաններում: Ընկ. Տիմոֆեյը հանդես եր դալիս բանվորների բաղձաթիվ փողովներում և իրեն հատուկ ուղղամտությամբ ջախջախում եր շահագործող տերերին:

Կազմակերպության համար ամենածանր ժամկաններին ընդ. Տիմոֆեյը միշտ կարողանում էր մի յեւթ դանել. լինի դա կալանավորված ընկերներին ապահուել, թե դրամական միջոցներ հայթայթելու և կամ թե վտանգի յեթովա ընկերների նախադարձածախը հոգալու համար և այլն: (Տես «Заря Востока» № 1286, տեղա. 20, 1926 թ.):

Ընկեր Ստալինի անմիջական ղեկավարութեամբ Տիմոֆեյը ահադին աշխատանք և կատարում բանվորների և նավթարդյունաբերությունների միջև կայանալիք խորհրդակցութեան նախապատրաստման, բանվորական լիազորների խորհրդի հրավիրման և նավթարդյունաբերություններին ներկայացվելիք ուլտիմատով բնույթ կրող հրահանգ կազմելու գործում: Սպանդարյանը յնպանդուն պաշտպանելով ընկեր Ստալինի տեսակետը, — նավթարդյունաբերությունների հետ խորհրդակցութեան ղնալ, սակայն, անսպասան յեթաշխիքներով, — խոշոր պայքար տարավ մենչևիկներին, դաշնակներին և եսերներին դեմ, վորոնք ձգտում էին ինչ ղնով եւ վոր լինի զսանձահարելը բանվորների հեղափոխական քայլերը և դարձնել նրանց նավթարդյունաբերությունների հլու կամակատարը:

Վտեյն լարդարացած մենչևիկներին այն հույսերը, — դրում և Ս. Սպանդարյանը մենչևիկներին կազմուռնիլ աշխատանքների մասին, — թե իրանց մեռքերն ապառ կլինեն և ինքնաբույն յելույթներ ունենալով ու պայքարելով բալլեիկների դեմ, կվերականգնեն իրենց ազդեցութեանը մասնայի վրա:

Ներկայումս նրանք վտարված են նավթարդյունաբերական շրջաններից և չզված են Բաշլարի, Հաշի-Պարուլի և Քյուրդաժիի շրջանների զենված վայրերը: Նրանց հետագա վտարումը և մասնայի հետ ամեն տեսակ կապերից զրկելը Բաղդի բանվորների արժանի պատասխանը կլինի նրանց կազմուռնիլ գործունեութեան: («Бакинский Пролетарий» № 3, ապրիլի 28 (15) 1908 թ.):



Սպանդարյանը — Տիմոֆեյը — իր յնպանդուն բուլլեիկյան աշխատանքներով չէր կարող, իհարկե, խուսափել վոստիկանութեան և ամենուրեք վխտացող ցարական լրտեսների — այդ խուզարկու շներին աչքից: Վոստիկանութեանը հետապնդում էր Տիմոֆեյին և վաղուց արդեն նրա վրա սահմանված էր արտաքին հսկողութեան ու ժանդարմական մատչաններում գրանցված էր վորպես զխիստ վտանգավոր գործունեութեան ունեցող, զխաղվի կազմակերպութեան աչքի ընկնող գործիչ, Սև Քաղաքի ռայոնի ներկայացուցիչ: 1):

1) Բաղդի պաշտօնողական կետի վարիչ ռոտմիտր Ուլափու հատուկ դրութեանը Բաղդի նահանգային ժանդարմերիայի պետ Շչեքերևովին: 1907

Վորպես պրոֆեսիոնալ հեղափոխական՝ Տիմոֆեյը հաճախ գալիս էր Թիֆլիս, Գանձակ և Անդրկովկասի այլ վայրերը: Խուզարկություններից ու բանտարկություններից խուսափելու համար Տիմոֆեյը մշտական բնակարան չուներ, ապրում էր հաճախ ուրիշի անցադրով և համարյա ամեն որ փոխում էր իր գիշերնյու վայրը՝ մոլորեցնելով իրեն հետևող լրտեսներին: Նա շատ փորձված կոնսպիրատոր էր և կարողանում էր ճարպկորեն չփոխեցնել լրտեսներին և յերբեմն ել ուղղակի հիմարացնել պահանջական բաժանմունքի աստիճանավորներին:

Առաջին անգամ նա ձերբակալվեց Բազմում 1907 թվի մայիսի 18 (5)–ին, Բազմի բուլճեիկների ակտիվի նիստում, յերբ քննվում էր պրոֆեսիոնալ մամուլ հիմնելու հարցը: Ոխրանկան, սակայն, ձերբակալությունից հետո ել շիմացավ Սպանդարյանի իսկական անունը և աղքատունը: Նա ձերբակալվեց Լուսաբար Իվանովիչ Յաշվիլի կեղծ անվան տակ և 20 որ Բայիլովի բանտում նստելուց հետո աղատվեց: Բայց և դրանից հետո ել ոխրանկան նույն այդ դործով հետապնդում էր Սպանդարյանին նորից ձերբակալելու և Սիրիբ աքսորելու համար:

1908—1909 թվականներին ցարական իշխանությունն ավելի սաստկացրեց իր հալածանքները ինչպես բանվորական լեզու կազմակերպությունների, այնպես ել բուլճեիկյան անլեզու կազմակերպության և նրա ղեկավար անդամների դեմ:

Ռեակցիան Բազմին ել հասավ: Բուլճեիկները ստիպված էյին աշխատել ամենածանր պայմաններում: Որեցոր ցարական կառավարության կողմից սաստկանում էյին ռեպրեսիաները, պրովոկացիաները: Իրար հետևից տեղի էյին ունենում կազմակերպությունների բազմաթիվ տապալումներ, ձերբակալություններ, լեզու կազմակերպությունների բռնի լիկվիդացիա: 1908 թվի մարտ ամսին ընկեր Ստալինը կալանավորված էր Բայիլովի բանտում և Բազմի բուլճեիկների պայքարը նա ղեկավարում էր բանտից: Հոկտեմբերին փակված էր «Бакинский Рабочий» թուռնալը, 1909 թվի մարտին փակվեց նաև «Волна» բուլճեիկյան թուռնալը: Մենչևիկներն անցել էյին բացարձակ լիկվիդատորության և համակերպվել ստոլիպինյան բարձրին: Չնայած այդ ծանր պայմաններին՝ Բազմի բուլճեիկներն ընկեր Ստալինի ղլխավորությամբ

Թ. Հուլիսի 8 (մայիսի 26)–ին: Տե՛ս «Арест актива бакинских большевиков. 5-го мая 1907 г. (по материалам бакинск. губ. жандармск. управления)»—Բազու, 1927 թ., էջ 26:

(ընկեր Ստալինը 1909 թվի հունիսին աքսորից փախել էր և նորից վերադարձել Բաղու) յերբեք չընկճվեցին և հերոսաբար պայքար մղելով մենչևիկներին, եսերներին, դաշնակների դեմ՝ ելավելի ամրապնդեցին բուլչևիկյան կադմակերպութունները։ Հուլիսի սկզբներին տեղի ունեցան մի շարք ռայոնական կոնֆերենցիաներ և ապա Բաղվի բուլչևիկների համաքաղաքային կոնֆերենցիան։ Կոնֆերենցիայում Տիմոֆեյն ընտրվեց ընկեր Ստալինի ղեկավարած Բաղվի կոմիտեյի և նրա բյուրոյի անդամ։

Մինչև այդ թե՛ Բաղվի և թե՛ Թբիլիսիի պահնորդական բաժանմունքների կողմից Ս. Սպանդարյանը առնված էր արտաքին հակողութան տակ և կնքված «Կալկադոնի» ու «Ուլրամնի» մականուններով։ Ցարական վոստեկաններն որը որին հետաձուլվեցին նրա ձերբակալումը, թողնելով ավելի «հարմար» մոմենտի և շփատական մատերիալի» հայտնաբերման։ Բայց այդ մասերիալը նրա մոտ այդպես մինչև վերջն ել չդառնվեց։ 1909 թվի սեպտեմբերի 10 (ոգոստոսի 28)–ին նրան ձերբակալեցին և խուզարկութան ժամանակ «հանցավոր վոչինչ չհայտնաբերվեց», րացառությամբ 2 որինակ «Бакинскій Пролетарій» 1909 թվի № 1–ից։ Չնայած դրան՝ նա կալանավորվեց և ղեկավարեցին, Բաղվի քաղաքապետի կարգադրությամբ, աքսորվեց Բաղվի նահանգապետության սահմաններից։

1910 թվի հունվարից Տիմոֆեյը փոխադրվեց Թբիլիսի և ընկեր Ստալինի ղերեկավորներով ձևանամուխ յեղավ Թբիլիսիի բուլչևիկյան անլեզալ կադմակերպության աշխատանքների վերականգնման և ամրապնդման դործին, ուսեղ պայքար ծավալելով լիկվիդատոր–մենչևիկների դեմ։

Թբիլիսիում Սպանդարյանը ձևոնարկում և բուր թե՛ լեզալ և թե՛ անլեզալ միջոցները՝ ամրապնդելու համար Թբիլիսիի բուլչևիկյան կադմակերպութունը, անեցնելու այն և զդաստ պահելու պրոլետարիատը դասակարգային նոր մարտերի համար։ Թե՛ կենդանի խոսքով և թե՛ մամուլի միջոցով նա պայքար և մղում ունեցելայից խուճապի յենթարկված և դանադան հակահեղափոխական–ունակցիոն շտեպություններին՝ փարվող մանր–բուրժուական ինտելիգենցիայի դեմ, վորը ձգտում և իր աղղեցությունը տարածել բանլոր դասակարգի և աշխատավորության վրա և իր ունակցիոն, դանադան շտեպություններին՝ որորներով ջնեցնել մասսաները։ Սպանդարյանը լեզալ մամուլի ելներն ուղտադործում և մերկացնելու համար սահարյուրյակային, կաղետա-

կան գործիչներին, «Հունիսյերեքյան ռեփօմի ասպետներին», բուրժուական-նացիոնալիստներին, ռեակցիոն ինտելիգենցիային, հետևողականորեն պաշտպանելով հեղափոխական դեմոկրատիայի շահերը, կոչ անելով բանվոր դասակարգին հաղթահարել «մեռյալ կետը», չընկճվել ռեակցիայի առաջ և խուճապի չենթարկվել:

1910 թ. ապրիլին, աշխատակցելով Թիֆլիսում հրատարակվող «Новая Речъ» անկուսակցական լեզայ ռաթերթին, Սպանդարյանը գրում էր.

«Ենձ Բվում եր, Բե այսքան դժվար ժամանակներին, յերբ ընչին այնքան ծանր և զարմել վոչ միայն ֆիզիկական, այլև—վրն առավել ախուր և,—հոգևոր անակցիայի միջուրառում,—բոլոր քիչ Բե շատ անվարար մտածող մարդիկ պետք և իրենց բոլոր ջանքերն ուղղեն դեպի մեր հասարակական կյանքի զմեռյալ կետին՝ հաղթահարումը: Յեվ յես համարձակ կերպով դրիչ վերջերի ձևոքս և ասացի ինքս ինձ.—կան հարցեր, վորոնց մասին կարելի չի դրել՝ կոմպրոմիս չանելով սեփական իզգի և համոզմունքների հետ՝ և ուժերի ու հնարավորությունների լավով պարզարանել զմարավիտներին և քաղցածներին՝ մոտավոր ապագայի ուղիներն ու հնարավորությունը: («Новая Речъ» № 93, մայիսի 17 (4) 1910 թ., «Թիֆլիսի ժուռնալիստներին ուղղած մեր դիմումի առթիվ»):

Մի ամբողջ ամիս «Новая Речъ»-ի նշերից Սպանդարյանը «Ա. Ուղին» և «Վողոք» ստորագրություններով քայլ առ քայլ մերկացնում և կառավարության յուրաքանչյուր նոր հակահեղափոխական քայլը, դեմոկրատիայի դեմ ուղղված յուրաքանչյուր նոր որինադիծը: Ապրիլի 29 (16)-ի №-ում նա գրում և կառավարող սինդիկատի դեմ, վորը նոր որինադիծ էր մշակել՝ ոռոտ դրականության վերաբերմամբ հսկողությունն ուժեղացնելու մասին:

«Աղագյին պարծանք և դանձարան հանդիսացող մեր՝ աշխարհ նվաճած գրականությունը իր սեփական տանը հրապարակային ուժառուտության և չենթարկվելու ֆարաշվոր Գուրիչկևիչների կողմից»:

Մայիսի 5 (ապրիլի 22)-ին նա գրում և իր՝ «Ենչե և անհրաժեշտ» հոդվածը, վորի մեջ կոչ և անում բոլոր մտածող մարդկանց, վորոնք սիրում են իրենց հայրենիքը և ժողովուրդը, «Ենչե վորոնք ստեղծված ռեակցիայի մահվան ջրապտույտից դուրս դալու համար»:

Մայիսի 19 (6)-ին «Новая Речъ»-ի նշերում նա մերկացրեց 3-րդ Գետական Դումայի զբանվորական հանձնաժողովից կողմից ներկայացված այն որինագծի շահագործողական, բուրժուական բնույթը, վորը վերաբերում և առևտրական և արդյու-

նորերական ձեռնարկություններում ծառայողների համար նոր-
մալ հանդիստ սահմանելուն:

Նույն «Новая Речь»-ում «Իդդոյ» ստորագրությամբ նա հրա-
պարակեց հոգվածաշարքերի մի ամբողջ սերիա, վորի մեջ իրեն
հատուկ կարականությամբ նա մերկացնում եր հայկական բուր-
ժուական նացիոնալիստներին, հայկական պուերիկեվիչներին,
գաշնակներին, հայ մենշեիկներին, կադետներին:

Իր հատու, անհաշտ ու մերկացնող դրչով «Ս. Ուլին»-«Իդ-
դոյ» շատ շուտով աչքի յե ընկնում Թրիխիում և նրա գեմ բար-
ձրանում և Թրիխիի բուրժուական ու մանր-բուրժուական նացիո-
նալիստական ամբողջ ժառանգիստական վոհմակը, վորն ամենա-
ստոր ու ամենալկոի մասնիչական միջոցներով սկսում և հալա-
ծել նրան: Յարական ցենդուրան հետապնդում և նրա յուրաքան-
չյուր տողը, իսկ Թերթի խմբագիրը պահանջում և հարմարվել
հակահեղափոխության ճաշակին: Ս. Սպանդարյանը ստիպված և
լինում դադարել թղթակցելուց և նոր միջոցներ ու հնարավորու-
թյուններ փնտռել բոլշևիկյան ադիտացիայի համար: Նրան հա-
ջողվում և ձեռք բերել «Курьер-Копейка» կոչվող մեկ կոպեկանոց
որաթերթի գեկալարությունը: Ռեկլամների և սենսացիոն լուրե-
րի կոպեկանոց անասամ Թերթուկը Սպանդարյանի ձեռքին վեր
և ամվում մի չափազանց լուրջ և սուր խայթող որդանի, դատ-
նալով ուսպիցիայի այդ ամենամանր միջոցարարում զբնակչության
առավել ընչազուրկ խավերի կարիքներն ու պահանջներն արտա-
հայտողը:

«Курьер»-ում Սպանդարյանը «Տ.», «Իդդոյ», «Ս. Ուլին»
ստորագրություններով տպագրում և մի շարք հոգվածներ և ու-
ցենդիաներ ընթացիկ քաղաքական-հասարակական և կուլտուրա-
կան խնդիրների շուրջը, վորոնց մեջ առանձնապես ուժեղ կեր-
պով մերկացնում և թե' հայ, թե' ռուս և թե' վրացի նացիոնա-
լիստներին:

Նույն 1910 թվի սեպտեմբերին հակահեղափոխական գաշնակ-
ները, Սպանդարյանին վարկարկելու նպատակով, իրենց կենտ-
րոնական որդան «Իրոչակ»-ի նջերում հորինում են և տպագրում
մի դարհուրելի ստոր գրադարարություն նրա հոր՝ Սպանդար
Սպանդարյանի հասցեյին, մեղադրելով նրան պրովոկատորության
մեջ և անվանելով նրան ցարական վոստիկանական գեպարտա-
մենտի դործակալ 1904 թվից: Դաշնակցությունը սպառնում եր
սեռորի յանթարկել Սպանդար Սպանդարյանին: Այդ հրեշավոր
սուտը ծանր տպավորություն և թողել Սուրենի վրա, վորը հա-

տառ համոզված եր իր հոր անմեղության մեջ: Յեւ Սպանդար Սպանդարյանն անմիջապես մեկնեց արտասահման՝ փարիզ և ծանր զրկանքներ կրելով, հրավիրեց միջկուսակցական դատ, վորը մանրամասն քննելով այդ դործը, մերկացրեց Դաշնակցության պրովոկացիան և միանգամայն արդարացրեց Սպանդար Սպանդարյանին:

1910 թվի վերջերին, յերբ բանվորական շարժման նոր վերելքի նշանները դեռ նոր միայն մշակվում էին, Թրիլիսիում սկսեց լույս տեսնել «Исток Копейка» լեզուլ որաթերթը: Չնայած ցարական ցենզուրայի սահմարձակ հալածանքներին, Սպանդարյանը («Ս. Ուղին»-ը) կարողացավ այդ որաթերթի շուրջը համախմբել մի շարք կուսակցական ընկերների և առաջավոր բանվորների ներկայացուցիչներին:



1910 թ. կեսերին Ռուսաստանում մի քանի տարի տևող ծանր զեպրեսիայից հետո արդյունարերուժյունն սկսեց աշխուժանալ: Արդյունարերուժյան վերելքի հետ անցյին նաև հեղափոխական շարժումները: Լենինը 1910 թ. դեկտեմբերին իր՝ «Դեմոնստրացիաների սկիզբը» հոդվածում գրում է.

«Մե—հարյուրյակին անկցիայի լիակատար տիրապետության չբաննանցով, սկսվում է նոր վերելքի շրջանը... Պրոլետարիատն սկսեց, Դեմոնստրատիան յերխտասարգությունը շարունակում է: Ռուս Ժողովուրդն արթնանում է նոր պայքարի, ընդառաջ է գնում նոր հեղափոխության» (Լենին, «Собр. Соч.», հատ. XIV, էջ 392—393):

Բանվորական գործադուլները հարձակողական բնույթ են ստանում, ուժեղանում և նաև դյուղացիության հեղափոխական պայքարը: Սկսվում է պրոլետարիատի դոտեմարտը միապետության հետ: Հարկավոր եր մորիլիզացիայի յնթարկել կուսակցությունը առաջիկա մարտերի համար: Լենինը և Ստալինը համախմբում էին բուլլեթեններին, դաստիարակում էին բուլլեթյան կադրերը, կազմակերպում էին պայքարը հանուն կուսակցության շարքերի մաքրոթյան, անողոք պայքար մղելով լիկվիդատոր մենչևիկներին, տրոցկիստներին, ոտզովիստներին և հաշտողականներին դեմ:

«Պայքարը լիկվիդատորների ու ոտզովիստների դեմ, ինչպես նաև դաքտորը տրոցկիստների դեմ, բուլլեթենների առաջ դրեց մի կենսական խնդիր— մի համախմբել բոլոր բուլլեթեններին և մեավորել նրանց վորպես մի ինքնուրույն

բուլլեիկյան կուսակցութիւն։ Այդ հրամայարար անհրաժեշտ եր վաղ ժխտի երա համար, վորդեպի վերջ արվեր բանվոր դատակարարը պատակառոտորաւ խնամական հասանքներին կուսակցութիւն մեջ։ Այդ անհրաժեշտ եր կատարել նաև նրա համար, վորդեպի բանվոր դատակարարի ումերը հաջողութեամբ դործը հասցվեր միևնույն վերջը և կարելի լիներ բանվոր դատակարարին նախադատարարանել հեղափոխական նոր վերելքի համար։

Բայց այս խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ եր ամենից առաջ կուսակցութիւնը մաքրել ողորդականներէից, մեկնելիցներէից։

... Այս խնդիրը պետք է կատարեր համակուսակցական VI կոնֆերանցիան, վորը նախապատրաստում էին բուլլեիկները։ (Էկամի(ք)ի պատմութիւն համառոտ դարձնթաց, IV զուտ, էջ 187—188)։

Լենինը և Ստալինը պայքար ծաղալեցին կոնֆերանցիայի հրապարման համար։

1911 թվի հունիսի 11—17—ին փարիզում, Վ. Ի. Լենինի ղեկավարութիւնով, կայացաւ արտասահմանում գտնվող ՌՍԴԲԿ կենտկոմի անդամների խորհրդակցութիւնը, վորպիսին, հակառակ լիկվիդատորների և հուզա Տրոցկու կամքին, վորոշեց հրապարել համակուսակցական կոնֆերանցիա և ընտրեց կոնֆերանցիայի հրապարման արտասահմանյան կազմակերպական հանձնաժողով, վորի կազմում բուլլեիկներէից առաջադրվեցին Ստալինը, Ս. Սպանդարյանը (Սուբին), Պ. Սմիդովիչը և ուրիշները։ Խորհրդակցութիւնը վորոշեց նաև կոնֆերանցիայի հրապարման աշխատանքներին լծել Ռուսաստանի տեղական կազմակերպութիւններին ներկայացուցիչներին, կազմելով այդ նպատակով ռուսական կոլեգիա։

1911 թ. հուլիսին, Սովիեչեդոպիկի աքսորեց վախճելով, անլեզալ կերպով Բազու և Թրիլիսի յեկալ ընկեր Ստալինը՝ պայքար կազմակերպելու համակուսակցական կոնֆերանցիայի հրապարման համար։ Թրիլիսիում ընկեր Ստալինն իջևանեց Ս. Սպանդարյանի մոտ։ Մինչև ընկեր Ստալինի Թրիլիսի վերադառնալը Ս. Սպանդարյանը խոշոր աշխատանք ծաղալեց՝ իրականացնելու ընկեր Ստալինի ցուցումները—ամբողջելու անլեզալ կազմակերպութիւնները, պայքար ծաղալելու յերկու Ֆրոնտում—ընդդէմ լիկվիդատորների, տրոցիկստների և ուղղութիւնների։ 1911 թվի դարնանից Թրիլիսիում վերադառնալով ևն բուլլեիկյան անլեզալ բլիշները—Թրիլիսիի բուլլեիկյան դրուպպան, վորն ընտրում է իր ղեկավար որդանը՝ Ի դեմս ԷՌՍԴԲԿ Թրիլիսիի դրուպպայի ընտրովի ղեկավար խմբակից։ Ղեկավար խմբակն անցնում է ակտիվ աշխատանքի, հրատարակում է մայիսմեկյան և այլ թուղթիկներ վրացերեն, հայերեն և ռուսերեն լեզուներով, տարածում

ե անլեզու դրականություն և հաջող կերպով պայքարում Թրի-
լիսի և Անդրկովկասյան մարզային մենչևիկյան—լիկվիդատորա-
կան կոմիտեներին դեմ, Վորոնժ, դաշնակցած հակահեղափոխա-
կան բուրժուազիայի հետ, ամեն կերպ արգելակում եյին կազմա-
կերպության վերաստեղծման գործը:

Ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ Թրիլիսի բուլենիկները
Սպանդարյանի ակտիվ մասնակցությամբ խոշոր աշխատանք կա-
տարեցին համակուսակցական կոնֆերենցիայի նախապատրաստ-
ման գործում:

Նույն այդ ժամանակ ընկեր Ստալինը գրեց կրակոտ կոչ,
վորտեղ նա խոսում էր բանվորական շարժման նոր վերելքի,
բանվորական անլեզու կուսակցության վերականգնման և ոպոր-
տունիստական լիկվիդատորական խմբակների ջախջախման մա-
սին:

Թրիլիսի ղեկավար գրուպան, Ս. Սպանդարյանի ակտիվ
մասնակցությամբ, այդ կոչը տպագրեց ռուսերեն և հայերեն լե-
զուներով և բաղժահազար տիրաժով տարածեց վողջ Ռուսաստա-
նում:

Շուտով Վ. Ի. Լենինի հանձնարարությամբ համակուսակ-
ցական կոնֆերենցիան նախապատրաստելու և Ռուսաստանյան
կազմակերպական հանձնաժողով (ՌՈՎ) ստեղծելու խնդիրներով
արտասահմանից Թրիլիսի յեկավ Սերգո Որջոնիկիձեն: Թրիլիսի
ընտրովի ղեկավար խմբակը, լսելով Սերգո Որջոնիկիձենի զեկու-
ցումը, միաձայն վողջունեց ՌՈՎ-ի կազմակերպումը և համա-
կուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրումը,—

«Վորով թե՛ սկիզբ կզբվի Ռուսաստանում գոյություն ունեցող և ԶՄԴԿ
գրուպին հավատարիմ բոլոր կազմակերպությանների միավորման և թե՛ վերջ
կտրվի դադափարական և կազմակերպական ամեն տեսակ յերերումներին (լիկ-
վիդատորություն, ուղղվիղժ, ասավածաշինարարություն և այլն)»—(«Социал-
демократы № 23, 1911 թ.»):

Ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ և ողնությամբ Ս. Որ-
ջոնիկիձենին հաջողվեց ստեղծել Բազմում Համառուսաստանյան
կուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրման կազմակերպական
հանձնաժողով, Վորի կազմի մեջ ընտրվեցին Ս. Որջոնիկիձեն,
Ս. Սպանդարյանը, Ս. Շահումյանը, Ս. Շվարցը և ուրիշները:
Ռուսաստանյան կազմակերպական հանձնաժողովի (ՌՈՎ-ի)
առաջին խորհրդակցությունը, Ս. Որջոնիկիձենի գլխավորու-
թյամբ, կայացավ Բազմում 1911 թվի հոկտեմբերի սկզբներին
(սեպտեմբերի վերջերին հ. տ.): Գլխավոր զեկուցողը Ս. Որջո-

նիկիմեն եր: Թրիլիսի կազմակերպության մասին հաշվետու զեկուցում տվեց Ս. Սպանդարյանը:

Ս. Շահումյանի ձերբակալման հետևանքով (հոկտեմբերի 1 (14)–ին 1911 թ.) խորհրդակցության հաջորդ նիստերը փոխադրվեցին Թրիլիսի: Խորհրդակցության մշակեց համակուսակցական կոնֆերենցիայի ընտրությունների կարգը, աշխատանքի պլանը և միաձայն ընդունեց ՌՈԿ–ի դիմումի նախագիծը՝ տեղական կազմակերպություններին:

Բազմի բուլնիկյան կազմակերպությունը պատգամավոր ընտրեց Տիմոֆեյին:

Կոնֆերենցիայի հրավիրման աշխատանքները կուլկասում կարգավորելուց հետո, կազմ. հանձնաժողովը Տիմոֆեյին հանձնարարեց մեկնել Մոսկվա, Պետերբուրգ և Մերձբալթյան յերկրները՝ պայքար կազմակերպելու կոնֆերենցիայի դուստրման համար:

Պետերբուրգում Սպանդարյանը կապվում և ընկեր Ստալինի հետ, վորն այդ ժամանակ բանտումն եր գտնվում, և նրանից ստանում դիրեկտիվներ համակուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրման նախապատրաստական աշխատանքների համար: Այդ կապը Ստալինի հետ նա պահպանեց մինչև ընկեր Ստալինի աքսորվելը Պետերբուրգից (դեկտեմբերի 14–ին հին տոմարով):

Սպանդարյանը կազմակերպական խոշոր աշխատանք և կատարում Պետերբուրգի կազմակերպության մեջ: Տիմոֆեյի Պետերբուրգում կատարած աշխատանքների մասին հետևյալն և գրում Վ. Լ. Շվեյցերը, վորն այդ ժամանակ այնտեղ եր.

«Այդտեղ–գեոկրատական ֆրակցիայի հետ միասին մեծ աշխատանք և կատարել Սուրենը Պետական Դուսայում: Ընկեր Պոլետայեվի հետ նա շատ և աշխատել «Звезда» թերթում, կենսագրողնով Իլլիչի այն դիրեկտիվը, թե «Звезда»–ն պետք և բուլնիկյան սրգան դարձնել: Պոլետայեվի հետ միասին Սուրենը դիրեկտոր և անցկացրել «Звезда»–յի խմբագրությունում:

Պետերբուրգում Սուրենն սպրում եր անխնայ, տանց վորեն գրանցման, վորովհետև վրանում եր բռնվել և բանտ ընկնել մինչև Պրադայի կուսակցական կոնֆերանսին գնալը: Նա համախոսել յեր յերուլթներ ունենում Պրաների բանվորական ուսյոններում: Վիրորդյան մասում նա ջիշ եր մնացել բանտարկվել, միայն պատահարաբ բանվորական պատրուլը (պարեկը), վորը պետք և ժողովի տաներ նրան, չփոխել եր հասցենը և բերել մի այլ բնակարան, իսկ ախտեղ, ուր իրոք նշանակված եր ժողով, վստիկանությունը դարան եր մանչ (В. Швейцер—«Жизнь замечательных большевиков—Сурен Спандарян» Комсомольский пропагандист и агитатор, № 13 (17), 1937 թ.):

Սպանդարյանը «Յունիոն» ստորագրություն դրում և մի շարք հոդվածներ «Звезда»–յում կուլկասի ս—դ. կազմակերպություն:

ների կյանքից, վորոնց մեջ մերկացնում ե լիկվիդատորների գալմանական գաշինքը հակահեղափոխական բուրժուազիայի հետ։

Պետերբուրգի պաշնորդական բաժանմունքի աչքից չի վրիպում Սուրեն Սպանդարյանի հեղափոխական գործունեությունը, և նա անմիջապես մի գրությամբ 1911 թ. դեկտեմբերի 19-ին (հ. տ.) Թրիլիսիի վոստիկանական 1-ին մասի պրիստավից պաշանջում և տեղեկություններ հաղորդել Բժիշկիսի բնակիչ Ս. Սպանդարյանի մասին։

Պիտերից հետո, դեկտեմբերին Տիմոֆեյը մեկնեց Մերձբալթյան յերկիրը (Ռիգա)։ Ռիգայում Սպանդարյանի առջև չափազանց լուրջ և պատասխանատու խնդիր եր գրված։ Ս — գ. Լատիշական կենտկոմը գերադանցապես մենչևիկյան եր և ամեն կերպ դիմադրում եր կոնֆերենցիայի հրավիրմանը։ Հարկավոր եր մերկացնել լատիշական ս — գ. կադմակերպության մենչևիկյան կենտկոմին, ապահովել լատիշական բուլչեիկների մասնակցությունը հրավիրվող կոնֆերենցիային։ Սպանդարյանը վայլուն կերպով իրադրոծում և այդ հանձնարարությունը, ուժեղ պայքար մղելով և մերկացնելով մենչևիկներին։ Ահա թե ինչ ե գրում գրա մասին Մոսկվայի պաշնորդական բաժանմունքի գործակալը.

«Մերձբալթյան յերկրների նահանգներում, ուր մեկնած ե յեղել «Տիմոֆեյը», — հայտարարված ե կուռ համախմբված և շատ ուժեղ սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կադմակերպություն, վորն իր ազդեցությունը տարածում ե գերադանցապես գյուղացիական բնակչության վրա։ Ռիգայում, համաքաղաքային կոնֆերանսում առաջիկա համակուսակցական կոնֆերանսի մասին «Տիմոֆեյի» տված զեկուցման ժամանակ, լատիշական յերկրի սոց — գեմ. կենտկոմի անդամներից մեկի ներկայությամբ, միմայն վորում և ընդունվել — մասնակցելու այդ կոնֆերանսին։

Նույնպիսի վորում և ընդունվել նաև տեղական ագիտատորների և պրոպագանդիստների գրանից հետո գումարված խորհրդակցության կողմից։ («Большевики», Документы по истории большевизма с 1903 по 1916 г. бывш. Московск. ОХР. отделения).

1912 թ. հունվարին Ս. Սպանդարյանը Ռիգայից մեկնեց Փարիզ, տեսնվեց իր հոր հետ և այնտեղից յեկավ Պրադա՝ մասնակցելու ՌՄԴԲԿ Ե-րդ կոնֆերենցիային։

«Առանձնապես հստակ ե մնացել հիւղություն մեջ Իլլիին տեսելու նրա կրքոտ ցանկությունը», — գրում ե Վ. Շվեյցերն իր հիւղություններում Ս. Սպանդարյանի մասին։

Պրադայի կոնֆերենցիայի աշխատանքներն սկսվեցին 1912 թվի հունվարի 18-ին և տևեցին մինչև հունվարի 30-ը։ Տիմոֆեյն

իր ակտիվությամբ աչքի ընկալ կոնֆերենցիայում, Լենինը համառություն ավելց նրա աշխատանքներին և դնահատեց նրա բուշակյան ակտուալությունը, անսահման նվիրվածությունը բանվոր դասակարգի գործին և կազմակերպական ընդունակությունները: Համաշխարհային պրոլետարիատի առաջնորդի այդ վերաբերմունքը ավելի վողենշեց Սպանդարյանին, բազմապատկեց նրա յուսանդը:

Կոնֆերենցիայի 11-րդ նիստում (հունվարի 23-ին) Ս. Սպանդարյանը ղեկուցեց Բազմի, Թրիլիսի, Սուխումի, Բաթումի, Քուլթայի, Փոթիի և Դոբրի կուսակցական կազմակերպությունների աշխատանքների դրության մասին: Իր հաշվետվության մեջ Տիմոֆեյն իրեն հասուկ սարկաղմով մերկացրեց կուլկայան մենշևիզմի լիզերներին, մենշևիկներին:

Մարզային կոմիտեն,—տոսց իր հաշվետվության մեջ Ս. Սպանդարյանը Անդրկովկասյան մենշևիկյան կոմիտեյի մասին,—անկեղալ աշխատանք չի կատարում, իսկ լեզալ աշխատանքն էլ հանգեց պրոլետարական տակավիայից և գործից խալառուի կերպով հրամարմելուն:

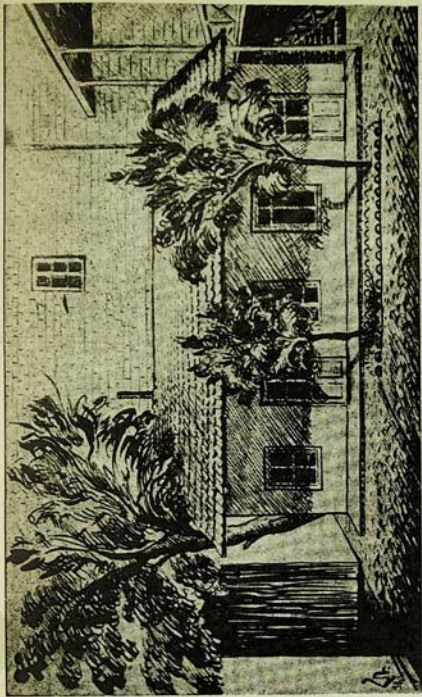
Բնակչության աչքում Մարզային կոմիտեն սոսկ դեմոկրատական կազմակերպության և և այդ բնակչությանը պատրաստ և, իրեն այդպիսին, պաշտպանել նրան: Սոցիալ-դեմոկրատ անունը նրա համար նույն նշանակություն ունի, ինչ վոր Հրեմոկրատը հասկացողությունը:

Աշխատից յերևում և, թե արհաճալի Մարզային կոմիտեն վորքան հեռույն իրաջ անկեղալ ՌՄԴԿ կառուցելու բնադավառում կատարվից վորեն աշխատանքից և թե վորքան նիմաղնի յեն կավառյան պրոլետարիատի անուսից խառելու նրա հավանությունները («Социал-демократ» № 20, մայիսի 8 (ապրիլի 25) 1912 թ.):

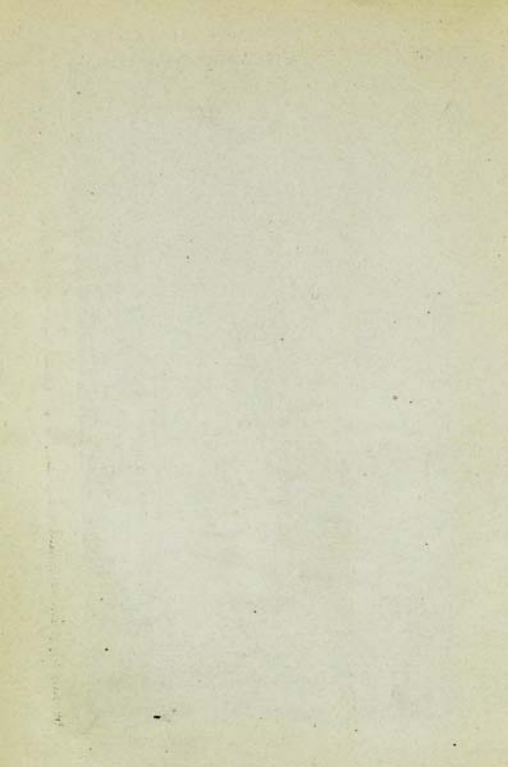
Կոնֆերենցիայում Ս. Սպանդարյանը ընտրվեց ՌՄԴԿ կենտրոնական կոմիտեյի անդամ:

Սանդվից պրակտիկ կենտրոն Ռուսաստանում հեղափոխական աշխատանքը ղեկավարելու համար (Կ.Կ.—ի ռուսական բյուրո) ընկ. Ստալինի ղեկավարությամբ: Կ.Կ.—ի ռուսական բյուրոյի մեջ մտան, բացի ընկեր Ստալինից, ընկերներ Յա. Սվերդլովը, Ս. Սպանդարյանը, Ս. Որջոնիկիձեն, Մ. Կալինինը, Դուրչովինը:

Կենտկոմի ռուսական բյուրոն գլխավորեց ընկեր Ստալինը: Կոնֆերենցիայի աշխատանքների ավարտումից անմիջապես հետո Ս. Սպանդարյանը՝ Կենտկոմի նոր ընտրված անդամների հետ՝ գալիս և Լայպցիգ, վորտեղ 3-րդ Պետական Դումայի ս—դ. Ֆրակցիայի ներկայացուցիչների մասնակցությամբ փետրվարի 1-ին կայացավ Կենտկոմի անդամների խորհրդակցություն: Խորհրդը—



Այս տանը բնակվում էր (նրանց տունը կոչվում էր «Սպանդարյան» (նկ. ՝ Սպանդարյան) :



զակցությանը Պրազայի կոնֆերենցիայի արդյունքների մասին հաղորդում արեց Վ. Ի. Լենինը, իսկ Ռուսաստանյան կազմակերպական հանձնաժողովի ղեկավարները լենինյան մասին՝ Ս. Սպանդարյանը: Փետրվարի սկզբներին Լենինի առաջարկով Ս. Սպանդարյանը ՌՍԴԲԿ ներկայացուցչության կազմում մեկնում է Բեռլին և բանակցություններ վարում Կ. Կաուցկու հետ՝ մեր կուսակցության դուստրները հետ ստանալու համար, վոր պահելին տրված աշխատանքի կոչված՝ «չափազանց» (сдержанно) — Կ. Կաուցկուն, Ա. Բերեյին և Կ. Յետևին:

3-րդ Պետական Դումայի բուլետենի պատգամավոր Ն. Պոլետայեվը, վորը Ս. Սպանդարյանի հետ միասին բանակցելու յեր դնացել Կ. Կաուցկու մոտ, պատմում է հետևյալ եպիզոդը.

«Կաուցկին ինձ և ինձ հետ յեկած կովկասցի ընկերոջ» ընդունեց շատ սիրով, խոսեց Ռուսաստանի Դումայի ու—գ. Փրակցիայի մասին, բայց հենց վոր խոսքը հասավ գրամների հարցին, խոսակցությանը բոլոր տոն ընդունեց, տանձնապես տաքանում եր կովկասցի ընկերոջ: Տեսնելով, վոր մեր բանակցությունները վոչ մի արդյունք չեն առնու, յես առաջարկեցի զբոյցը վերջացնել, և մենք բաժանվեցինք Կաուցկուց» (Н. Полетаев—«У колыбели «Звезды» и «Правды». «Пролетарская революция», № 4 (16), 1923 թ., էջ 4—5):

Մի քանի որ Բեռլինում մնալով, Ս. Սպանդարյանը խիստ մտերմանում է Լենինի հետ, միասին միջոցառումներ են ձեռնարկում և կապեր հաստատում Ռուսաստանի հետ ունենալիք նամակադրության համար: Բեռլինից Սպանդարյանը մեկնում է Փարիզ և ապա աշխտելից վերադառնում Ռուսաստան՝ պայքար կազմակերպելու կոնֆերենցիայի մարտական վորոշումները կենսապարծելու համար:

Ինչպես հայտնի յե, մեր կուսակցության պատմության մեջ հսկայական նշանակություն ունեցավ Պրազայի կոնֆերենցիան:

«Վերջապես հաջողվեց՝ հսկողակ լիվիդատորական սրկաները՝ վերականգանցնել կուսակցությունը և նրա կենսարոնական կոմիտեն»,

գրում եր Վ. Ի. Լենինը Մ. Գորկուն 1912 թվի սկզբներին, կոնֆերենցիայի նշանակության մասին:

Պրազայի կոնֆերենցիան կուսակցության շարքերից վռնդեց մենչևիկներին, բոլոր տեսակի ոպորտունիստական Փրակցիաները, ընտրեց ամբողջու լենինյան կենտրոնական կոմիտե, ձևա-

1) Ն. Պոլետայեվը նկատի ունի Ս. Սպանդարյանին:—Խմբ.:

կերպաց թուլեկիցան միասնական կուսակցութեան ինքնուրույն գոյութիւնը: Արժեքավորելով Պրազայի կոնֆերենցիայի նշանակութիւնը, ընկեր Ստալինն ասում եր.

«Հայտնի չէ, Վոր այդ կոնֆերենցիոն մեծապէս նշանակութիւն ունեցա՞մ եր կուսակցութեան պատմութեան մէջ, Վորովհետեւ նա սահման դրեց թուլեկիներէ և մենշեկներէ միջև և ամբողջ յերկրի թուլեկիցան կազմակերպութեանները համախմբեց մի միասնական թուլեկիցան կուսակցութեան մէջ» (Ի. Ստալին—«Политический отчет Центр. комитета XV съезду ВКП(б)», էջ 63, Կուսհրատ, 1936 թ.):

Պրազայի կոնֆերենցիայի այդ վորոշումների իրացման պայքարը վողջ Ռուսաստանում և Կովկասում գլխավորեց Ստալինը. վորը կոնֆերենցիայից հետո, կատարելով 4-րդ փախուստը ագորից, կրկին յեկավ Կովկաս:

Սուրեն Սպանդարյանի, վորպես թուլեկիցան Կենտկոմի անդամի, վրա պարտականութիւն եր դրված չըլել Մերձբայթեան յերկրի և Կովկասի կազմակերպութեանները, մասսայականացնելու ու պայքար կազմակերպելու կոնֆերենցիայի վորոշումները կենսագործելու համար: Արտասահմանից վերադառնալուց հետո Ռիզայում, Պետերբուրգում, Մոսկվայում նա ղեկուցումներ և տալիս Պրազայի կոնֆերենցիայի արդշունքների մասին, մասնակցում և 4-րդ Պետական Դումայի ընտրութեանների կապակցութեամբ ՌՄԴԲԿ պլատֆորմի մշակման և տպագրութեան աշխատանքներին և թղթակցում և «ЗБОРНА»-յին:

Փետրվարի վերջին վերադառնում և Բագու և Թիֆլիս, թուլեկիցան ըլիջներում և ղեկավար խմբակում մասսայականացնում և կոնֆերենցիայի վորոշումները, կազմակերպում և պայքար այդ վորոշումների իրականացման համար: Թրիլիսի թուլեկիցան կազմակերպութեանը հալանութեան և տալիս կոնֆերենցիայի վորոշումներին ամբողջապես և խոստանում և ոժանդակել Կ. Կ.—ին՝ նրա ստեղծագործ աշխատանքներում:

Այդ ժամանակ Սպանդարյանը դրում և «Կուսակցութեան համար» հայտնի կոչը, վոր հրապարակվեց Կենտրոնական կոմիտեի անունից:

Մարտի 2-րդ կեսին նա կրկին մեկնում և Բագու և այնտեղ, թուլեկիցան ակտիվի նիստում, ղեկուցում և կոնֆերենցիայի արդշունքների մասին:

Պրազայի կոնֆերենցիային մասնակցած և Կենտկոմի անդամ ընտրված հայտնի պրովոկատոր Մալինովսկու և ուրիշ պրովո-

Հատորները միջոցով ցարական ժանդարմերիան իրազեկ և դառնում Պրազայի կոնֆերենցիայի վորոշումներին, ինչպես նաև կենտրոնի անդամների բոլոր քայլերին:

Պրովոկատոր Մալինովսկին կատարեց իր սև գործը: Կոնֆերենցիան հաղթի վերջացած՝ վոստիկանության ղեկարտամենտն արդեն մի ստորոջ գործ եր կազմել Վեննիյան կոնֆերենցիայի մասին, և կենտրոնական կոմիտեյի անդամների բնութագրերը մանրամասնորեն ցիրկուլյար կարգով ուղարկված եյին Ռուսաստանի վոստիկանական բոլոր բաժանմունքներին: Այդպես կազմվում և նաև Տիմոֆեյի բնութագրերը և հրահանգվում խիստ հսկողության տակ տանել նրան: Թրելխսիլ ու Բադլի պահնորդական բաժանմունքի գործակալները խուզարկու շնորի նման, իրար հետևից և շնչակտուր, զաղտնի հաղորդադրություններ և վոր դրում են Տիմոֆեյի յուրաքանչյուր քայլի մասին, մինչև վոր վերջապես մարտի 31 (18)–ին ձերբակալում են նրան Բալախանում, նախարդչունաբերական բանվորների միության շենքում, ուր նա յերկու բջիջներում պիտի զննուցեր Պրազայի կոնֆերենցիայի արդյունքներին մասին: Հետևյալ որը խուզարկության և յննթարկվում նաև նրա Թրելխսիի բնակարանը:

Սպանդարյանի ձերբակալման լուրը մեծ անհանգստություն և անբուխյուն պատճառեց Լենինին: Վազխիլի Իլյիչը մեծ հույսեր եր դնում Սպանդարյանի վրա Ռուսաստանում կառարկելիք կուսակցական աշխատանքների կապակցությամբ: Այդ ժամանակ Լենինը Ն. Կ. Կրուպսկայայի հետ ընակվում եր Փարիզում: Փարիզումն եր ապրում նաև Ս. Սպանդարյանի հայրը, վորն այդանդ եր յնկել իր հայտնի գործով դեռևս 1910 թվին և՛ միջոցներ չունենալու պատճառով՝ հնարավորություն չունեը Ռուսաստան վերադառնալու: Սուրենի ձերբակալման լուրը ստանալուն պես Լենինը Ն. Կրուպսկայայի հետ մայիսի 5–ին այցելում են Սպանդար Սպանդարյանին՝ Տիմոֆեյի մասին, ավելի մանրամասն տեղեկանալու: Այդ այցելությունը հետևյալ կերպ և նկարագրում Ն. Կ. Կրուպսկայան Վ. Ի. Լենինի մասին գրած իր հիշողություններում.

ՀՓարիզում ապրում եր Սուրենի հայրը: Իլյիչի հետ զնացինք նրա մոտ, վորպեսզի ավելի մանրամասն տեղեկություններ իմանանք նրա վորդու ձերբակալման մասին:

Սուրենի հայրը, — հիմանդ ծերունի, — ապրում եր մենակ ու աշխատը, չարունակ մոռանում եր, փող չունեը, նուրիսի բնակարանի վորմը չեր կարողանում տալ, հիշողությունը դժգոհանում եր նրան, գրում եր նամակ և մո-

ոսմում հասցնել: ԻՍԽԻՐ չափազանց խզնայ ծերունան, իսկ Բազմից ասացվող լուրերն ուրախալի չէին: Սուրենը նստած էր բռնառում աստիճանը պայ-
 մաններում, նրա մասին հաղացող չկար: Յերբ վերադարձանք տուն, ԻՍԽԻՐ
 անձիկապես նստեց, նստակ գրեց Վսեկուն՝, խնդրելով, վոր հող տանի յն-
 հու: Սպանդարյանների մասին էլ, գրեց ծերունու մասին, վոր ճերա գրու-
 թյանը իխա ցավալի չէ, նույնիսկ հուսահատական: Մենք նրան աղենցինք
 մի փաթեթի փոխառությամբ: Բայց, այնուամենայնիվ, վհուկի գրել ձեզ: Ան-
 չաչա գուց համալում եք Սպանդարյանի ծանոթներին ու բարեկամներին հ'
 Բազմում, հ' Փաթիկում: Զգիտե՞ք արդյոք Բազմում վորեն մեկին, վորին
 կարելի էին գրել Սուրենի մասին և խնդրել, վոր խնամք տանի նրա համար:
 Այնուհետև յնթե ունեք ընդհանուր ծանոթներ, չափազանց կարևոր և հողայ
 նան հոր մասին... Հույս ունեմ, վոր ինչ վոր կարող եք՝ կանեք յերկու:
 Սպանդարյանների համար և այլ մասին մի յերկուողով կհայանեք ինձ (Ն-
 Կ. Կրուպոկայա, շէխուպոյաններ, էջ 330-340, Հայերեն, Մոսկովա,
 1933, Բ.):

Տիմոֆեյը մեկ ամիս և քսան որ կալանավորված մնաց Բազ-
 մի կենտրոնական բանտում: Բանտում նա կրկին հանդիպեց Ս-
 Շահումյանին և հաղորդեց նրան Պրադայի կոնֆերենցիայի ար-
 դյունքների մասին: Սպանդարյանը և Ս. Շահումյանը շատ վա-
 ղուց էլին իրար հանաչում և ամենաջերմ ու նվիրական սիրով
 կապված էլին իրար: Այդ փոխադարձ սիրո և խոր հարգանքի
 արտահայտություններից մեկն էլ այն եր, վոր Սուրեն Սպանդա-
 րյանն իր վորդու անունը գրել եր Ստեփան՝ ի հարգանք Ստե-
 փան Շահումյանի, Շահումյանն իր վորդու անունը Սուրեն՝ ի
 հարգանք Սուրեն Սպանդարյանի:

1912 թ. մայիսի 31 (18)-ին հանցախառտերի բացակա-
 յության հետևանքով, Տիմոֆեյն ազատվեց կալանքից և Բազմի
 ժանդարմական վարչության տնա՝ դնդապետ Մինկելիչի կարգա-
 դրությամբ աջոսրվեց Թբիլիսի, պարտավորվելով իր յուրաքան-
 շյուր հասցեալտիման մասին իրադեկ դարձնելու ժանդարմական
 վարչությանը: Թբիլիսիում շարունակվում և նրա հետապնդու-
 մը: Սպասվող ձերբակալությունից խուսափելու համար Թբիլիսիի
 բոլրեկիցան կազմակերպությունը օտարվում և նրան ժամանակա-
 վորապես հեռանալ Անդրեովկասից և մեկնել Հյուսիսային Կով-
 կաս: Թբիլիսիից մեկնելիս, մատնության հետևանքով, վոսախկա-

1) Վսեկի Տեր-Հովհաննիսյան—Ս. Սպանդարյանի ընտանիքի վաղեմի բարե-
 կամուհին, հայտնի հայ վիպասան Մուրացանի կինը, այն ժամանակ աղքատ
 էր Բեռլինում և աղքատ եր կուսակցությանը: Լենինին Վսեկու հետ ծանո-
 րացրել եր Սուրենը փետրվար ամսին, Բեռլինում յնդած ժամանակ:—ԼԵՄ: 1

նությանը հետևում է նրանց քայլ առ քայլ և հունիսի 3 (մայիսի 22)–ին, դեռ Բաղու չհասած, Բալաշարի կայարանում վերջին անգամ ձերբակալվում է և բերվում Թիֆլիս՝ Մետեխի բանար:

Շուտով՝ հունիսի 23 (10–ին) մատնության հետևանքով խուզարկվում և հայտնաբերվում է Թիֆլիսի բուլլեիկյան կազմակերպության արխիվը, վորտեղ գտնվում էյին Ստալինի, Որջոնիկիձեյի, Սպանդարյանի և ուրիշների ձեռագիր նամակները, թուղթիկները և այլ գրություններ: Զերբակալվում են Յե. Դ. Սաասովան, Վ. Լ. Շվեյցերը և ուրիշները:

Սուրեն Սպանդարյանի վրա շատ ծանր են ազդում Թիֆլիսի կազմակերպության մեջ տեղի ունեցած այդ խռոր ձերբակալումները: Բանալից ընկերներին դրած իր նամակներում նա թախանձադին խնդրում է նրանց չթուլացնել իրենց պայքարը միապետության դեմ, ամբասնդել կազմակերպությանը, չափազանց զգուշ լինել և հայտնաբերել ստոր մատնիչներին:

Սպանդարյանը ցարական իշխանության կողմից մեղադրվում էր Վիսապետության դեմ ուղղված հանցավոր դարձնելության համար, վորի նպատակն է բռնի կերպով տապալել արքայ կնիքները:

* * *

1913 թվի մայիսի 15—17 (2—4)–ին Թիֆլիսի դատառասնական պալատի հատուկ առյանի դռնիակ նիստում լավեց ՌՄԴԻԿ լենինյան կենտկոմի անդամների և Թիֆլիսի սոցալական բուլլեիկյան կազմակերպության ղեկավար կազմի՝ Ս. Սպանդարյանի, Յե. Սաասովայի, Վ. Շվեյցերի և մյուսների դատաւարությունը: Նախաքննության, ինչպես և վողջ դատաւարության ընթացքում Սպանդարյանը հանդես բերեց բուլլեիկյան ամբակուռ կամք, արիւթյուն, համարձակություն և դադտնապահություն:

Շարական դատարանի վորոշմամբ Սպանդարյանը և մյուսները դատապարտվեցին ցմահ աքսորի հետավոր Սիրիւում:

Դատաւճաից հինգ ամիս հետո, 1913 թ. սեպտեմբերի 29 (16)–ին, Ս. Սպանդարյանին և իր ընկերներին ետաւով չղթայաւկապ աքսորում են Սիրիւ, Յենիսեյսկի նահանգը:

Յերկու ամիսից աւելի տեղը ետապային այդ ծանր ճանապարհը, վոր անցնում է Սպանդարյանը չղթայաւկապ, կիսաքողջ ու կիսամերկ, համարյա հիւանդ վիճակում, սոսկալի դժվարու-

Թյուններ կրելով—յերբեք չեն ընկճում նրա հեղափոխական կա-
տառ ղողին և դալիք հաղթանակի մասին ունեցած նրա անսահ-
ման հավատը: 1913 թվի նոյեմբերին 11 (հոկտեմբերի 29)–ին,
դեռևս աքսորավայրը չհասած, Կրասնոյարսկի բռնախցի իր կնոջ՝
Պրզա Վլաշևայովնային ուղղած նամակում Սպանդարյանը
գրում էր.

Հիմա այսուհի սարսափելի ցուրտ է: Յերկյուղով մտածում եմ ասղալայի
մասին,—շունենալով տաք հագուստ, վառված և տյին: Հոգ տար փողի մա-
սին և ուղարկիր ինձ: Յեռ վաղուց և, վոր փող չունեմ: Ընծապարհին շա-
ճախ չեղավ: Այսուհի ամեն անուսկ միջոցներն ու անիմներն անպատիժ ու-
տում են ինձ. ամբողջ մարմնս յանդառնված և և այրունլիկ: Տրամադրու-
թյուն կայտառ և, սրբախ և լավ: Կեցցե կյանքը: Մենք դեռ վտարի կել-
նենք,—կարծիք չկա հասարակելու: Սրանից վտաթարն էլ և լինում: Իսկ ու-
րիշները հեռ համեմատած՝ իմ անախորժություններն ուղղակի դատարի բան
են:

(Լի(ր)ի Կենտկոմին կից Կուսպատ, Ս. Սպանդարյանի ֆանդ, նամակներ
աքսորավայրից):

Յենիսյակի նահանգապետի կարգադրությամբ՝ նա բնակեց-
վում և Կանի դավառի Պերովսկի դավառակի Ինդկենտեյովոյի
դյուղում, ժանդարմական մշտական հսկողության տակ:

Աքսորավայրում Սպանդարյանը բոլշևիկյան յեռանդուն զար-
ժունելություն և ծավալում, կաղվում և արասասահմանի և Ռու-
սաստանի կաղմակերպությունների հեռ, կաղմակերպում և քա-
ղաքական աքսորյալներին, նրանց մեջ քաղաքական-դաստիարակ-
չական աշխատանքներ տանում, հիմնում և դրադարան: 1914
թվին, Սպանդարյանի ղեկավարությամբ, Կանի դավառի Պե-
րովկա դյուղի մոտ, անտառում, անդի յե ունենում մի մեծ մայով-
կա: Այդ ժամանակ աքսորում էին դանվում նաև Կենտկոմի Ռու-
սական Բյուրոյի անդամներ—ընկերներ Սաալինը, Սվերդլովը,
Որջոնիկիձեն, Գուրչուկինը: Կուսակիցությունը Լենինի գլխավորու-
թյամբ միջոցներ էր ձեռնարկում ընկերներին Սերբիից ազատե-
լու ուղղությամբ: Սերբիի աքսորյալ ընկերները, կապվելով ար-
ասասահմանի և Ռուսաստանի կաղմակերպությունների հեռ, նա-
խապարարատում էին Սաալինի, Սվերդլովի և Սպանդարյանի
փախուստը աքսորից: Այս բանը, սակայն, պրովոկատոր Մալինով-
սկու միջոցով շուտով հայտնի յե դառնում վաստիկանական դե-
պարտամենտին, վորն և անմիջապես կարգադրում և Յենիսյակի
նահանգային ժանդարմական վարչության պետին խիստ միջոցներ
ձեռնարկել ինչպես Սաալինի, Սվերդլովի, նույնպես և Սպանդա-
րյանի նկատմամբ:

Սպանդարյանը կրկին ձերբակալվում և այս անգամ աքսորվում և ե՛լ ավելի հեռու, Տուրուխանյան յերկրի Մոնաստիրակոյն գյուղը, վորտեղ սառնամանիքը հասնում եր 65 աստիճանի, տն՝ վերջ՝ մեռ և որնիրուն գիշեր եր լինում:

Միապետութունը Տուրուխանյան յերկիր եր ուղարկում իրեն համար ամենափառանգալոր հեղափոխականներին: Այստեղ ելին աքսորված նաև ընկերներ Ստալինը և Սվերդլովը:

45 անից բաղկացած Մոնաստիրակոյն գյուղը Տուրուխանյան անակիցը ու անծայր անապատի վարչական կենտրոնն եր, այսպես կոչված Տուրուխանի գմայրաքաղաքը: Այստեղ Սպանդարյանն անմիջապես կազմեց ընկեր Ստալինի և Յա. Մ. Սվերդլովի հետ: Ստալինն այդ ժամանակ իր Երզ աքսորն եր կրում Տուրուխանի յերկրի Կուրեյկա գիւյանում, բևեռային շրջագծից ընդամենը միայն 20 կիլոմետր դեպի հարավ:

Կուրեյկայից ընկեր Ստալինը գնկավարում եր ինչպես Սիրիբի աքսորական բոլչևիկներին, այնպես ել Ռուսաստանի կադմակերպութունները՝ կազմելով Վ. Ի. Լենինի հետ: Սիրիբում կուսակցական-քաղաքական ընդարձակ աշխատանք ծավալեց Պրադայի կոնֆերենցիայում ընտրված Կենտկոմի Ռուսական բյուրոն՝ ընկեր Ստալինի ղլխավորութամբ: Տուրուխանից իր կնոջը դրած առաջին խոկ նամակում հուլիսի 25 (սպաստի 7) (1914 թ.) Ս. Սպանդարյանը հաղորդում և Ստալինի մասին. — Մոսնն այստեղ ե, ինձանից 175 վերսա հեռու: Աքսորավարում Սպանդարյանն, ընկեր Ստալինի գնկավարութամբ, ծավալեց ամենայնափառանգործունեյութուն, Մոնաստիրակոյն գյուղը դարձնելով Սիրիբի կուսակցական աշխատանքների քաղաքական կենտրոն, վորտեղ հավաքվում ելին Սիրիբի զանազան ծայրերից բոլչևիկ աքսորականներ: Հեռավոր Կուրեյկայից, զանազան պատրվակներով ժանդարմական հսկողութունից խուսափելով, այստեղ եր գալիս ընկեր Ստալինը՝ հրահանգելու ընկերներին, կողմնորոշելու նրանց քաղաքական այս կամ այն հարցում և գլխելու նրանց հեղափոխական մոտալուռ մարտերի համար: Մոնաստիրակոյնյայում ընկեր Ստալինը միշտ իջևանում եր Սպանդարյանի մոտ, վորքն նա չափազանց շատ եր սիրում ու գնահատում: Ընկեր Ստալինի և Սպանդարյանի բարեկամութունը Սիրիբում ե՛լ ավելի ամրապնդվեց: Ընկեր Ստալինը հանձին Սպանդարյանի ուներ իր բազմազան գիմնակիցներից, մինչև վերջը լենինիզմին հավատարիմ, պրոչետարական դործին անսահմանորեն նվիրված, անսայթաք ու անվախ բոլչևիկներից մեկին: Յերբ իմպերիալիստական պատե-

բազմի լուրը հասաւ Սիրիք, այստեղ նա մեծ վեճեր առաջացրեց անարարականների միջև: Լենինի թեղիները դեռ չէին հասել այն տեղ: Պատերազմի հանդեպ մեր կուսակցական տակախկան ճիշտ վերջնական ընկեր Ստալինի կողմից: Ընկեր Ստալինն ամուր և հաստատուն դրույթ ամեն—պայքարել սոցիալ—լոմինիստների, մենչևիկների, տրոցկիստների, անարխիստների, եսերների, ինչպես նաև բուլղեիկների շարքերում յեղած աստատմողների դեմ՝ նրանց կողմից առանցքաբար ցարական—բուհարական «հայրենիքի պաշտպանութեան» լողունդին հակադրելով «ցարական միասնատեմքան պարտութեան» լողունդը:

Սուրեն Սպանդարյանն անմիջապես պաշտպանեց Ստալինի տեսակետը և խոշոր պայքար ծախալեց սոցիալ—դատարիստների՝ բանվոր դասակարգի այդ գաղափարներն դեմ:

Ընկեր պատերազմի վերաբերմամբ նա պահպանել էր ամենայն հարգաստեմք իր միջողդային տեսակետը, ասանմտղեւ հրեմանք էր արտահայտում իր նամակների մեջ, խոստալով, վար մնացած ընկերներն էլ համատարիմ են իրենց գաղափարներին—այսպես էր դրում Սու. Շահումյանը Ս. Սպանդարյանի մասին, 1916 թ. սեպտեմբերին, «Պայքար» լրագրում:

1914 թվի աշնանը, յերբ ընկեր Ստալինը Մոսկուայի քաղաքում էր և իջևանել էր Ս. Սպանդարյանի մոտ, ասացիցին Վ. Ի. Լենինի թեղիները պատերազմի մասին:

Պատերազմի և հեղափոխութեան յուրաքանչյուր հարցի վճռման ու կողմնորոշման համար Սպանդարյանը դիմում էր Ստալինին: Սոցիալ—լոմինիստների, ցենտրիստների, անարխիստների մերկացման գործում Սպանդարյանը Ստալինի լոմաղույն ողնականներին էր:

1916 թվի փետրվարի 27—ին Լենինին դրած նամակում ընկեր Ստալինը հաղորդում էր հետևյալը. «Տիմոֆեյը խեղդում է իր բրու փողջույնը հաղորդեք Դեդին, Սամբային և Վանդերվելդին՝ նրանց փառասպանծ հա—հա միմիսարական պոտտերում»:

Նույն այդ նամակի սկզբում Սպանդարյանն իր կողմից հետևյալն է դրում Վ. Ի. Լենինին.

«Բարև Ձեզ, բանգաղին վաղիմիք Խլին: Այո բազմիս Խախին ինձ մոտ հյուր է, և ցանկութեան ծաղեց աղարկելու Ձեզ մեր վողջույնը: Ինչպես էր, Ինչ էր անում: Ինչպե՞ս է Ձեր արամաղբայնալը: Դրեցեք, ինչ վար կորոզ էր: Ծարալի յենք հեղափոխութեան Կոպտանք Ձեր նամակին»:

ՍՈՒՐԵՆՆ

(«Пролетарская Революция» № 7, 1936 թ., էջ 167):

1916 թվի հուլիսի 18 (5)—ին Մոսկուայի քաղաքում հասան Էրզրումի Գևորգյան Դուռայի բուլղեիկյան Ֆրակցիայի անդամները, վարանք

Դուժայի ամբիոնից պատերազմի դեմ բացարձակ յեղույթ ունե-
նալու համար դատապարտված էյին աջաորի: Նրանց հետ էյին
նաև նրանց դատընկերները: Միջանի որից հետո Մոնաստիրսկո-
յեյում, ընկեր Ստալինի գլխավորութամբ, կայացավ աջաորում
գտնվող ՌՄԴԲԿ բոլլեիկներին կենակոմի Ռուսական բյուրոյի
նիստը, վորին մասնակցում էյին Ի. Ստալինը, Յա. Սվեբլովը,
Ս. Սպանդարյանը, Ֆ. Գոլուչոկինը, Ֆ. Սամոյլովը, Ա. Բա-
դայևը, Գ. Պետրովսկին, Ն. Շադովը, Մ. Մուրանովը և ուրիշ-
ները:

Նիստում քննության առնվեց 4-րդ Պետական Դուժայի բոլ-
լեիկյան Ֆրակցիայի անդամների դատապարտության հարցը, վո-
րի մամանակ դավաճան սոցիալ-շովինիստ, ներկայումս մերկաց-
ված բանդիտ-լրտես, Ժողովրդի մոխերիմ թշնամի Լ. Կամենևը
փորձեց արդարացնել իր ստոր դավաճանական դիրքը դատապար-
տության միջոցին: Յեղույթ ունեցող ընկերները բոլորն էլ դա-
տապարտում են Կամենևի դավաճանությունը: Իր սուր յեղույթում
Սպանդարյանը մերկացնում է Կամենևին, անվանելով նրա ճառը
«լիբերալ ագլոկատի ճառ» (տես այդ նիստի մասին Վ. Շվեյցերի
«Ընկեր Ստալինը Տուրախանսկի աջաորում» հոդվածը, «Пролет-
тарская Революция» № 8, 1937 թ., էջ 164): Նույն կերպ է հիշում
պատմական այդ նիստը նաև Ֆ. Սամոյլովը: «Յեղույթ ունեցող
ընկերները ցույց են տալիս դատաբանում թույլ տված մեր սխալ-
ները,—գրում է Ֆ. Սամոյլովը,—առանձնապես սուր կերպով այդ
արեց Ս. Սպանդարյանը» (Ֆ. Սամոյլով, (По следам минувшего»,
էջ 520, հրատ. «Старый большевик», 1934 թ., Մոսկվա): Նիստի
արդյունքներն ամփոփեց ընկեր Ստալինը, վորը ցույց տվեց այդ
դատապարտության հսկայական նշանակությունը հեղափոխության
դործի համար և անարդանքի սյունին դամեց դավաճան Կամենևի
ստոր վարժունքը դատապարտության ընթացքում և նրանից հետո:

Միևրիից ցրաաշտնչ տայդաներում Սպանդարյանը կապ է
հաստատում Անդրկովկասի բոլլեիկյան կաղձակերպությունների
հետ, նրանց հետ ունենում է ընդարձակ նամակագրություն, հե-
տաքրքրվում է նվովկասում և Հայաստանում կատարվող յարա-
քանչյուր գեպքով, ցուցումներ է տալիս ընկերներին և ուղղում
նրանց պայքարը շովինիզմի դեմ:

Վեր հետադարձությունից Սուրենը միշտ հետաքրքրվում եր Գովհասյան
դործերով,—գրում է ընկեր Շահումյանը նույն 1916 թվին,—և յերբ այսու-
րից մի լավ լուր եր ստանում, անշտի ուրախություն ու վաղհարություն է-
յին արտահայտում նրա նամակները:

Կազմակերպ ստացվող յուրաքանչյուր լուրի մասին Սպանդարյանը իրադեկ եր պահում ընկեր Ստալինին և ղեկավար ցուցումներ ստանում նրանից :

Մեծ Հուլիսն էլ ին պատճառում Սպանդարյանին հայ ժողովրդի վոխերիմ թշնամիները—գաշնակների կատարած վոճրագործությանները հայ ժողովրդի դիմին: Կազմակերպողներին ուղղած իր նամակներում նա առաջարկում եր ձմի վոխեք բան անել այդ ժողովրդապաշտանների դեմ... և, այսինքն՝ գաշնակցականներին պիտի, վոխեք վարված ցարիզմին՝ կազմակերպում էլ ին կամավորական խմբեր և հայ ժողովրդի կատարած ի պատճառ դառնում: Ժողովրդի սիրով բարակող նրա մեծ սիրտը չեք կարող անտարբեր մնալ դեպի այդ պաշտանների արյունահեղությանները:

Յերես այրվում է,—դրում եր նա իր նամակում 1916 թ. դեկտեմբերին Բ. Ս. Շահպարտյանին,—և չգիտես քան անպատեհ եմ գրել: Բայց ի՞նչ արած—ապարկող, ժամույլը և ուժը, պոլիցիական ուժը, նրանց կողմն են:

Սուրենը չեք վհատվում, նա իր հետավոր աքաղորդից անանում եք, վոր հայ աշխատավարությանը չի դիմել այդ վոճրագործներին և համախմբված լենինի—Ստալինի դրոշի տակ, Ռուսաստանի պրոլետարիատի հետ, վերջ կտան ինչպես ցարական, այնպես ել գաշնակցական արյունալիքում: Երբեք անտարբեր չեք լինի:

Վեպ ժամանակը, մշուր կցրվի, վրա կհասնի արցունքների ծովի, արյան փխրանքների, միլիոնավոր կործանված կյանքերի հառուցման ժամը...:

Ահա այնպես եր հնչում Ս. Սպանդարյանի ուղարկիտական հզոր ձայներ:

Սակայն յերկար շապրեց Սուրեն Սպանդարյանը: Նրա հիվանդ ու հյուծված որդանիցմը չկարողացավ դիմանալ աքաղորի դաժան պայծաններին: Սրտի որեցոր բարդացող արատը, ռեվմատիզմը, բազմահոգար վերստերի համոդ կապալային ծանր ճանադարհը, հյուսիսի դաժան ձմեռն ու անապատային խովար դիչերներն, աքաղաղանի կիսաքաղց ու տաժանակիր վիճակը վերջնականապես քայքայեցին Սուրեն Սպանդարյանի տոդղությանը: 1916 թ. ապրիլի 2 (մարտի 20)—ի նամակում նա գրում եր Բ. Շահպարտյանին. Յես բոլոր ժամանակ հիվանդ եմ: Հոգիով—հաղ դրում եմ:

Նյութապես նրան ողնում են Պետերբուրգի բանվորները և կուսակցական ընկերները: Արատասահմանից լենինը անձամբ կազմակերպում եր աքաղաղան բուլեհիկների, այդ թվում և Սպան-

գարթանի նյութական ողնության դործը: 1916 թվի մայիսի
օկտյաներին ընկերները, նկատելով Սպանդարյանի ծանր դրու-
թյանը, իրափունք են ձևաք բերում և, ժանդարմական խիստ
հակադուքյան տակ, տեղափոխում են նրան Յենիսեյսկ քաղաքը և
այդտեղ տեղափոխելի օկտյաներին՝ Կրասնոյարսկ քաղաքի Հիվանդա-
նոցը:

Մինչև իր կյանքի վերջին րոպեն Սպանդարյանը չղաղարեց
քաղաքական կյանքի հարցերի մասին դատելուց ու մտածելուց:
Մինչև վերջը նա անողորմաբար մերկացնում ու պայքարում եր
պրոլետարական դործի ամեն դույնի թշնամիների դեմ:

1916 թվի սեպտեմբերի 24 (11)-ի առափոտյան ժամը
6-ին Կրասնոյարսկի քաղաքային Հիվանդանոցում դաղարեց բա-
րախելուց անձնվեր մարտիկ, տոկուն բուլլեիկ Սուրեն Սպանդա-
րյանի սիրտը: Նա թաղվեց Կրասնոյարսկ քաղաքի աջոտականների
գերեզմանատանը: Թաղումը կատարվեց վոստրիկանական հակա-
դուքյան տակ: Սպանդարյանի կյանքի վերջին օրերի մասին հե-
տևյալն և դրում ընկեր Վ. Լ. Շվեյցերը.

Մուրենը մեռնում եր... հարկ չեղավ փոխադրել նրան Կրասնոյարսկ՝
Հիվանդանոց, Բայց մահանալիս էլ նա միշտ մտածում եր այն մասին, ինչին
վոր ավել եր նա իր սքանչելի կյանքն առանց միացրդի: Նա խնդրում եր ինձ
դրել Ստալինին, վոր Հեղափոխությանը Ուսուստանում արդեն Հասունացել
է, վոր ցարական բանակը քայքայվում է, վոր Հեղափոխությանը կանգնած
է 17 թվի ընձին...: Այդ միտքն այլևս չեր թաղնում նրան: Նա դատանցում
եր Հեղափոխությանը: Վաղո՞ւմ դատանցանքի մեջ նա կրկնում եր—Հեղափո-
քեք Լենինի դրուի տակ: Յե՛վ նույն այս բառերը չուրթերին դաղարեց բարա-
խելուց բացառուչ բուլլեիկի սիրտը» («Комсомольский пропагандист и агита-
тор» № 13 (17), 1937 г.):

Սուրեն Սպանդարյանի մահը մեծ կորուստ եր կուսակցու-
թյան համար: Այդ մահը ծանր վիշտ պատճառեց ընկեր Ստալի-
նին, վորը մինչև վերջին րոպեն Հետաքրքրվում եր Սպանդարյա-
նի կյանքով և անհանդատացած եր՝ յերկար ժամանակ տեղեկու-
թյան չտաճանալով նրանից:

Քուրեյկայից ինձ դրած հաջորդ նամակում,—ասում է ընկ. Ս. Ալլիլու-
յե՛վը Ստալինի մասին իր Հիշողությաններում,—ընկեր Ստալինը հարցու-
թուք եր անում, թե տեղեկության չունե՞մ արդյոք յես ընկ. Սուրեն Սպան-
դարյանի—Բազմի և Ազգիկ-վիտաի այլ վայրերի Հեղափոխական ալխատան-
քների իր մոտիկ ընկերոջ և զինակցի—մասին: Սուրենը գտնվում եր աջոտում,
Մոսկովի թաղում, այնտեղից նամակագրության ունեք ընկեր Ստալի-
նի Հեա: Բայց հանկարծ Սուրենը դաղարեց պատասխանելու: Յեա նույնպեա

յերբն զրուս էլի Սուրենին: Ուղարկում էլի նրան փոստային ծանրացներ, դրոժ: Այդ իսկ պատճառով ընկեր Ստալինը գիմեջ ինձ տեղեկության համար: Իսկ յետ հենց դրանից առաջ հետ առացա Մանասիրտիոյն—Սուրեն Սպանդարյանին իմ ուղարկած դրամական նբորը՝ ձերորը վերադարձվում է մահվան պատճառով: մահադատությամբ: Այդ հանապարհով յետ իմացա ընկ. Սուրեն Սպանդարյանի տնտեսական մահվան մասին և հենց ինձ էլ վիճակից այդ ախար լուրը հաղորդել Կուրեյիսի՝ ընկեր Ստալինին (Ս. Ալիբուլգով—«Встретим с товарищем Сталиным», «Пролетарская Революция» № 8, 1937 թ., էջ 139—100):

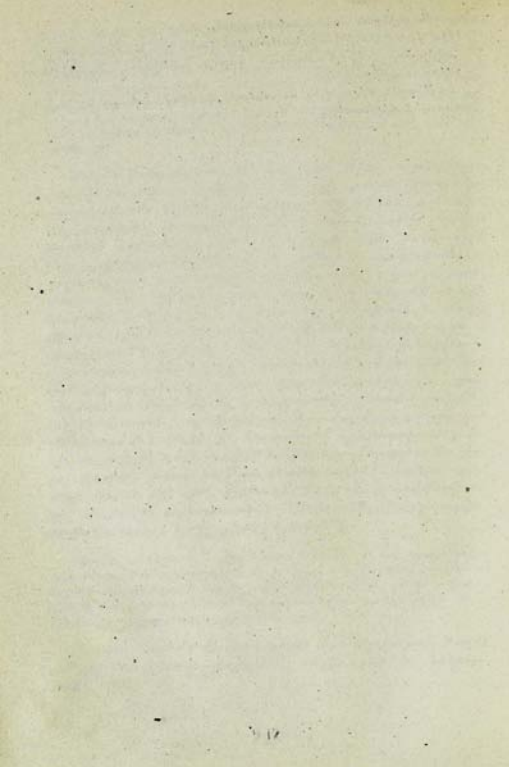
Սուրեն Սպանդարյանը մահացաւ շատ յերիտասարդ—ընդամենը 34 տարեկան հասակում, և իր այդ սքանչելի կյանքը նա աճրողությամբ նվիրեց առաջադեմ մարդկության ամենամեծ դադափարներին՝ Մարքսի—Ենգելսի—Լենինի—Ստալինի դադափարներին հաղթանակի դրօժին: Նա մինչև մահ հալատարիմ մնաց բոլշևիկյան կուսակցության ընկնյան արտիցիաններին, պրոլետարական խորն ատելությամբ պայքարեց ինչպես ցարիզմի, կադիտալիզմի, աշուղես էլ պրոլետարական հեղափոխության դաժանաններին—մենշևիկներին, արդահատելի արուցկիտաներին, «ձախ» լիկվիդատորներին և հաշտօղականներին դեմ: Նույն փոթորկալից պայքարը նա մղեց Անդրկովկասի և հայ ժողովրդի թշնամիներին՝ դաշնակներին, սպեցիֆիկներին, հնչակյաններին և մյուս բոլոր հակահեղափոխական բուրժուական նացիոնալիստներին դեմ, դասախարակելով Անդրկովկասի և Հայաստանի աշխատավորությանը Լենինի—Ստալինի դադափարներով, հայ ժողովրդի բախտը կապելով ուսու մեծ ժողովրդի, Ռուսաստանի պրոլետարիատի բախտի, սոցիալիզմի հաղթանակի հետ: Յեւ այդ պայքարում նա յերբեք չկորցրեց հեղափոխության հեռանկարները, զանվելով պայքարի առաջին դժի վրտ, վերջնական հաղթանակի հալատով ընկաւ հաղթական սոցիալիստական հեղափոխության արշալույսին, փորին նա ձգտում եր իր ամբողջ նյությամբ:

Ձուրենը պատկանում եր հայ ծագում ունեցող այն նոր դադափարական յերիտասարդությանը, փորը կարել եր իր բոլոր դադափարական կապերը հայ ազգային ինտելիկենցիայի նախկին սերունդներից և վրինչ չուներ սովորելու նրանցից: Սուրենը Ռուսաստանի նոր համապետական կյանքի ավելի հետաւ, միջազգային կյանքի, միջավայրի ծնունդ եր:

Այսպես բնորոշեց Սպանդարյանին Ստ. Շահումյանը Բաղմի բանալից 1916 թվին Սպանդարյանի մասին դրած իր նեկրոլոգում:

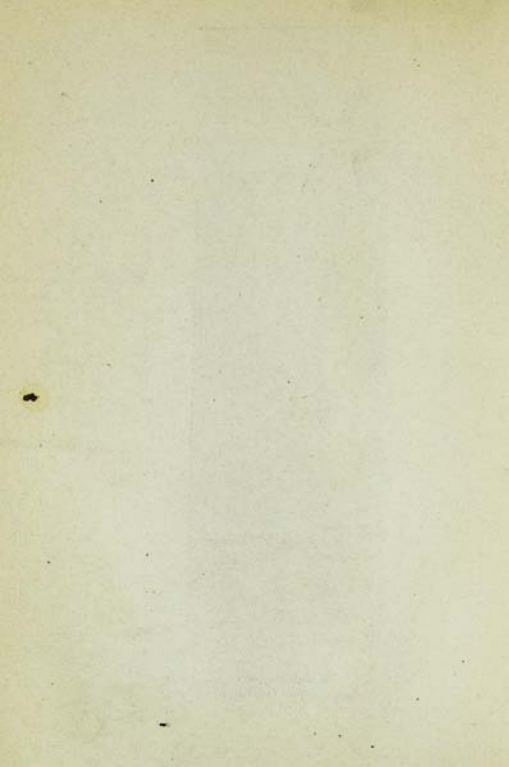
Ստալինյան այս հայտնի գաղափարների մեր ազատ սերունդը
միշտ վառ կապահի Լենինի—Ստալինի կուսակցության առաջին ջա-
հակներն էին, սլովենաարական գործի անձնագուհի մարտիկները
սփերական հիշատակը։

Այդպես միշտ վառ ու անմահ կրակով կփայլի և Սպան-
դարյանի հիշատակը։

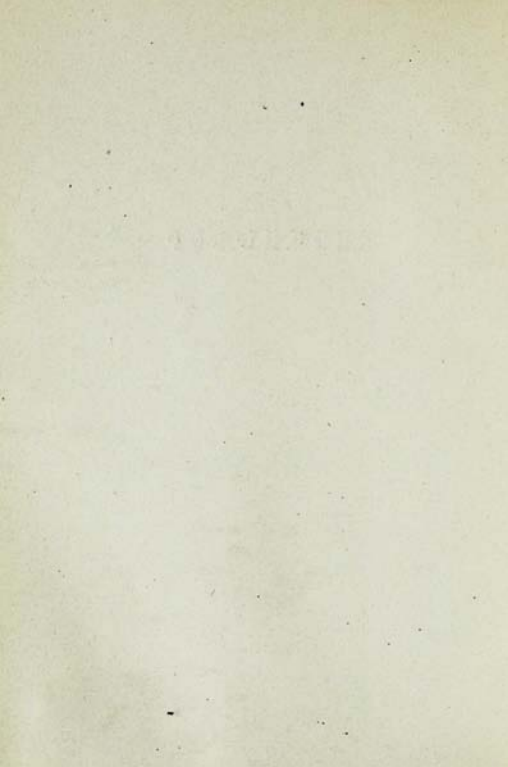




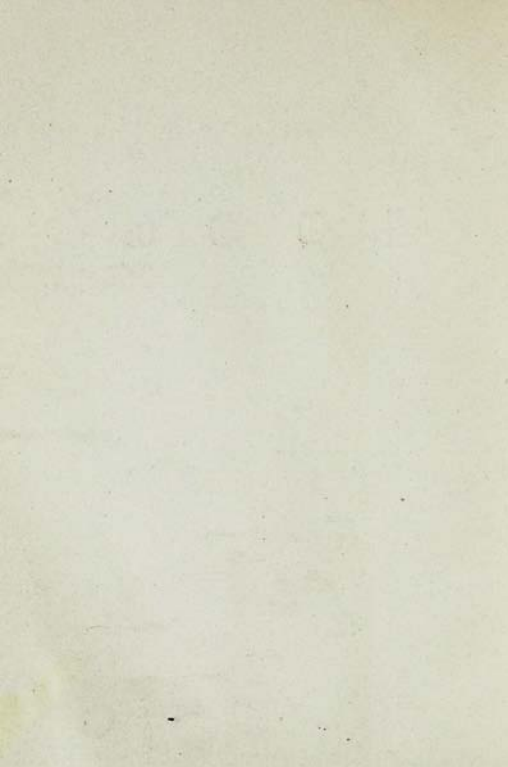
Ա. Սպանդարյանը
Հայրենիքում (Գերմանիա)
1904 թ.



ՀՈԴԱԾՆԵՐ



1906



ԴԱՐՁՑԱԼ ԱՄՆԻՍՏԻԱՅԻ ՄԱՍԻՆ

Պետական Դումայի առաջին խոսքը, առաջին պահանջը ամ-
նխադրանքն էր:

Ուրիշ կերպ լինել չէր եւ կարող: Վերականգնել, վերստին կազ-
մում են ուսումնական առաջին ներկայացուցչական ժողովի ճշդ
մեծամասնությունը և վերստին ճշդում են իրենցից ներկայացնել
«աղբը», «թողութեւրդը», ստիպւած իրերի դրութեանից և ան-
խուսապիսի անհրաժեշտութեանից, պետք է ամենից առաջ այդ
պահանջը դնելին, վերստին *conditio sine qua non*¹⁾ Ռուսաստա-
նի բարեփոխման ամեն մի հետադա աշխատանքների դործում:

Այդ պահանջը հզոր արձագանք գտավ ուսումնական ժողովրդի
լայն խաղիւրում: Պրոլետարիատը—ժողովրդի ազատութեան դոր-
ծում այդ անձնապէս մարտնչողը—չատ քաղաքներում դուրս յե-
լավ ժողոց, համարձակ և հրամայողաբար ազատութեան պահան-
ջեց այն «գերիներին» և «ազատանդներին» համար, վերստին տանջ-
վում են քայքայող ուժի մի բանտերում:

Բայց ի՞նչ է նշանակում ամենխաղ:

Արդո՞ք դա ընդհանուր ներման, դրութեան կամ սիրո մի
ակտ է:

Արդո՞ք դա ձիթենյա ճյուղ և հաշտութեան, վերստին պատի
մոռացմիւր անցյալը, ծանր արյունոտ անցյալը, ինչպէս ճշդում են
համոզել մեզ «կաղերներին» հետորները:

— Վո՛չ և վո՛չ:

1) Ենթադրուած պայման:—Խմբ.:

Ամենատիան, վորը թխադաղ հեղափոխականները աշխատում են ձեռք բերել մեռնող սեփմից սակարկությամբ, այն ամենատիան, վորը ուղղում են ոտանալ ինքնակալ կառավարությունից լուկ համոզումներով և ճարտարախոս պատճառարանություններով, կլինեն ֆեոդալ-դասային կազմի պարտությունը, կնշանակեր առանց կալի զիջել առաջին դիրքը, կնշանակեր, վոր հետագա նահանջումները հեռու և անկարելի չեն:

Յեւ իրով, Պետական խորհուրդը, այդ՝ նույնիսկ Դումայի հետ համեմատած անհեթեթ հաստատությունը, իր ստրկական ուղերձով ի պատասխան դահական ճառի, դարդարված սերվիլիդմի բոլոր ատրիբուտներով, վորոք և Ախտսեյի՝՝ ամենատիանի առթիվ արտասանած ճառը և այն վտքերիկ հեռադիրը, վոր հաղորդեց մեզ Դումայի ուղերձ-պատասխանի ընդունելության մերժումը,—դալիս են հաստատելու այդ ակտի մասին ունեցած մեր հայացքը:

Դրոված իր դասակարգային լողիկայից, իշխող կամարիլիան անկարող և մի այդպիսի քայլ անել. նա անկարող և վոչնչացնել այն տիրող շարաքին կարգը, վոր ձեռք և բերվել ծանր աշխատանքով: Այդ կարգը, վորի մասին խոսում և Ախտեն և վոր Դուրնովոյի²⁾ հետ միասին մի առանձին ջանքով աշխատում եր մացնել յերկրում—դա դերեզմանային կարգ և, վարչական կատարյալ կամայականության, բանտերի, մահվան պատիժների, կախաղանների կարգ և և կազմում և այն ռեալ բաղան, վորի վրա հիմնված և նրանց ամբողջ իշխանությունը, բոլոր ուժն ու հարստահարությունը:

Նրանք կարող են արձակել բանտերից այնպիսիներին, վորոնք տուժել են Վոչ համապատասխան իրենց հանցանքին, կամ դուցե և բոլորովին անմեղ տեղը, բայց նրանք դեմ են այն միջոցներին, Վորոնք կստեղծեն նոր հեղափոխություն: Նրանք պատրաստ են բանալ իրենց սիրտը Վեքանի տասնյակ անմեղ տուժողների և ներողամտության արժանիների համար, բայց նրանք իրավունք չեն համարում թխադաղ բնակչությունը յնթարկել նոր հեղափոխության վտանգներին:

1) Ախտեն Ս. Յու.—Յարական կառավարության միջոտներին խորհրդի նախագահ (1905—1906 թ. թ.) — Նմբ.:

2) Դուրնովո, Պ. Ն.—Սեհարյուբյակային զործիչ. 1905 թ. հոկտեմբերին Նշանակվեց Ախտսեյի կարինեում ներքին զործերի միջխոր. Դուրնովոն հեղափոխության ճնշման համար ձեռնարկեց ամենածայրահեղ միջոցներ — Նմբ.:

Ահա այն դաճարները, վոր ցրված են Վիտտեյի ճառում:
Ահա թե ինչպես են հասկանում ամենխոտիան իշխանավորները:

Սոցիալական շահերի դարդացումը տրամաբանորեն հա-
կառակ է նրանց դասային թաղմանքներին. նրանց մեջ չկա և չի
կարող լինել վոչ մի հաշտութիւն:

Ուստպիստներ են նրանք, վորոնք մտածում են խաղաղ եմո-
ւոյցիայի կարելիութիւն մասին՝ ֆեոդալիզմից դեպի բուրժուա-
կան դեմոկրատական կաղմը անցնելիս:

Ուստպիստներ են նրանք, վորոնք հույս ունեն, թե իշխող
շրջանները կհասկանան ներկա մոմենտի մեծ նշանակութիւնը
հենց իրենց դոյութիւն տեսակետից, վորոնք սպասում են, թե
տեղի կունենա ընդհանուր քաղաքական ամենխոտիա:

Ամբողջ պատմութիւնը բողոքում և այդ ցնորքների դեմ:

Իսկ մենք չպիտի մոռանանք պատմութիւն տված դասերը:

«Կայծ»¹⁾ № 13,

մայիսի 25(12) 1906 թ.

ԸՆԿԵՐ ԽՄԲԱԳԻՐ,

Խնդրում եմ Ձեր հարգելի թերթում տեղ տալ այս յերկտո-
ղիս՝ մի դեպքի առիթով, վոր տեղի ունեցավ մայիսի 10-ին՝ յե-
րևոյան, ընտրութիւնների որը²⁾, քաղաքային տան մեջ:

Յես շատ ելի լսել այն բռունցքամարտի և բռնութիւն այն
տեսակների մասին, վոր հաճախ դործադրում են այսպես կոչ-
ված «ենդափոխական Դաշնակցութիւն» անդամները:

Բայց չեյի կարող յենթադրել, վոր այդ մի սխտեմ և «Դաշ-
նակցութիւն» համար, վոր պարտադիր և, ըստ յերևութին,
նույնիսկ նրա լիդերների համար:

Դուժայի միջանցքով անցնելիս յես լսեցի, ինչպես մի պա-
րոն, ի լուր ամենքի, լուստանքներ եր թափում սոց.—դեմոկրատ
կուսակցութիւն հասցեյին:

1) «Կայծ»—բուլեւիկյան յերկոյա թերթ. հրատարակվել է Թիֆլիսում
1906 թ. ապրիլի 1-ից Ս. Շահումյանի և Ս. Սպանդարյանի խմբագրութիւնով:
Հույս և տեսել ընդամենը 47 համար, մինչև 1906 թ. սոստատի 6-ը, վորից
հետո Թիֆլիսի նահանգապետի կարգադրութիւնով փակվել է—Խմբ.:

2) Խոսքը վերաբերում է Առաջին Պետական Դումայի պատգամավորների
ընտրութիւններին Թիֆլիսում—Խմբ.:

Զիմանալով պարոնի ուլ լինելը, յետ սկսեցի պաշտպանել կուսակցութեան շահերը՝ նրա հայհոյանքները և անհիմն մեղադրանքները դնել։

Փոխանակ քիչ թե շատ վայելուչ պատասխանի, վորին կարելի չե՛ր սպասել ինտելիգենտի տեսք ունեցող մի անձնավորութեան կողմից, անձանոթ պարոնը ինձ սկսեց հայհոյել վողողացային բառերով, հարձակվեց ինձ վրա և սկսեց ձեռքիցս քարշտալ դեպի վողող...։

— Շեհն խոթակն եմ¹⁾։ — աղաղակում եր նա — «ինչպե՞ս եք հանդգնում ինձ վիրավորել։ Խոթակ անունը լսելով, յետ հասկացա՝ ում հետ դարձ ունեմ, բայց արդեն ուշ եր...։

Նրա ձայնի վրա մի վայրկյանում ինձ շրջապատեց մի դին-վորական սվիտա, և չգիտեմ, ինչ վերջ կարող եր ունենալ այդ դեպքը, յեթե ամբողջը նրան, բառի բուն նշանակութեամբ, չպոկեր ինձանից։ Դրանից հետո ել նա շարունակում եր հիշոցներ թափել իմ հասցեյին։

Հաղորդելով այս մասին հասարակութեանը, միաժամանակ՝ սեր և սովորութեան չունենալով առհասարակ բուռն քննադատի դիմելու, առաջարկում եմ պ. Խոթակին միջնորդ դատարանի միջոցով բացատրութեան տալ ինձ այդ տխուր միջադեպի մասին։

Տիմոֆեյ

Հիւսիս 22 Յ 14,

ժայիսի 27 (14) 1906 թ.

ԲՈՒՐԺՈՒԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ ՅԵՎ ՍՈՑ.—ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՅԻ ՀԱՂԹԱՆԱԿԸ

Սոց.—դեմոկրատիան հաղթեց²⁾ և այժմ հետաքրքիր և կարդալ բուրժուական մամուլի այդ առթիվ դրած խորիմաստ հոդ-

1) Խոթակ (Գաբրելի Խոթակյան—Չաղալյան (1867—1915)) դաշնակցական լիզեր, թուրք լուսինա, Թիֆլիսում հայ-թուրքական ազգամիջան կոտորածների սկսվել հաղմակերդիներէջ մեկը. հայտնի ջարդարար, խումանսպետ, բուլեհիմի յերգվյալ թշնամի.—Խմբ.։

2) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի առաջին Պետական Դումայի Թիֆլիսի ընտրութեանը, վորի ժամանակ Թիֆլիսի բոլոր ռայոններից ընտրված 51 ընտրողներից 72-ը սոցիալ-դեմոկրատներ էին, իսկ 9-ը կադետներ.—Խմբ.։

վածները: Ընդհանուր տոնը անկեղծ չէ: Ուրախության դիմակի և համակերական ֆրազների խողի տակից դուրս ե գայտում դարբույթի և սրտմտության դժացումը:

Կադեմեների լեյք-որդան «Кавказская Мысль»-ը ճգնում և սոց.—դեմոկրատների հաղթությունը բացատրել և, պետք և ասել, բավական անկողմնապահ և կատարելապես արդարացի կերպով մատնացույց և անում այն բանի վրա, վոր «կադեմեներին» ամենուրեք ունեցած հաջողության պատճառը—և ամենադիպալոր պատճառը—կախկաշնենք մենք—ձախակողմյան կուսակցության ներքի, մասնավորապես սոց.—դեմոկրատիայի բացակայությունն էր ընարություններում. նա իրավացի չե, ասելով, վոր մենք կոլի մեջ անհաշտ ենք, բայց նա դուր և խոսում մեր զոյններեւս աղիտացիայի մասին:

Մենք, պարոններ, ազիտացիա եյինք անում և հրավիրում ընարողներին մեզ քիւարկել, և այդպես և վարվում ընարություններին ժամանակ ամեն մի կուսակցություն, բոլոր սահմանադրական յերկրներում: Դուք վճռականություն չունեցաք դուրս դալու մեր դեմ, դուք մեզ հետ կոլի մղելու արիություն չունեցաք. ինչո՞ւ, այդ մեզ հարցրեք: Ձեր «կադեմային» ականջների համար անդուրեկան էր լսել բանվորական կուսակցության հղոր կոչը: Ձեզ համար անախորժ էր տեսնել, թե ինչպես յերկեսու յերկու տասարդությունը, ժողովրդական մասսան վոչ զժողովրդական աղատություն¹⁾ կուսակցությունից՝ ջերմ ու կոնկրետ աղիտացիա յեր մղում մեր թեկնածուների ողտին: Դուք խոսում եք զդրսիրովիային մասին և այդ բառից հետո շարում եք բազմակետեր: Այդ կետերը ընարոչ են... նրանք արտահայտում են մեր սրտմտությունն ու դայրույթը և ամէլի պայծառ դույնով արտացույցնում են մեր անկարողությունը: Այդտեղ չկային զմարդվածներ, այլ մեր կուսակցության կաղմակերպված անդամներ, և մենք վոչ միայն յերրեք չենք ծածկել այդ բանը, այլ ընդհակառակն ձգտում ենք վորքան կարելի յե շատ այդպիսիներ ունենալ: Դուք ակնարկում եք նույնպես ինչ—վոր «անհարմարություններ», վորոնց մասին չեք ցանկանում այժմ խոսել. վոչինչ, մենք հասկանում ենք մեր ակնարկը (չե՞ վոր դժվար չե դուշակել. բոլոր ջարդված կուսակցությունները հենվում են այդ շարախառ զանհարմարություններին վրա. նրանց մասին պատ-

1) Կադեմեների կուսակցություն:—Խմբ.:

բխտաներն եւ արդէն սկսել են աղմուկ բարձրացնել¹⁾ . բայց քանի վոր դուք չեք ուղում խոսել, մենք նույնպէս խոսելու առանձին ակտիւֆակ չունենք, դուք խոստանում եք շէր ժամանակինն՝ վերադառնալ այդ հարցին . մենք նույնպէս շէր ժամանակինն՝ կողատասխանենք ձեզ : Դուք դանդաղաբար եք, վոր ընտրողների մասան անկարող չեղալ ուղալելու իր իրավունքից, շնորհիւ քաղաքային վարչութիւն անխույժ վերաբերմունքին՝ դեպի իր պարտականութիւնները, և դուք ձեզ մխիթարում եք նրանով, վոր ալլա՜ն դիտե, թե այդ հազարավոր մարդիկ դեպի վոր կողմը կթեղվին : Մենք նույնպէս դայրացան ենք քաղաքային վարչութիւն այդպիսի վերաբերմունքի դեմ դեպի ընտրութիւնները, ըստովորում այն ժամանակ մեր հաղթութիւնը առաջիկ վայրուն կլիներ : Լեյր-որդանը վերջացնում և իր հողվածը շնորհակալութիւնն ուղարկելով ձախակողմյան բարեկամներին, այսինքն ձեզ, իրանց տրված դասի համար : Պարտք ենք համարում հայտնել, վոր մենք յերբեք նրանց բարեկամները չենք յեղել և յերբեք չենք ձգտել արժանանալու այդ պատվին : Իսկ մենք մեր կողմից նույնպէս շնորհակալութիւնն ենք հայտնում նրանց այն առարկութիւնն²⁾ դասի համար, վոր տվեց զկազմներին կուտակցութիւնը ժողովրդին յուր պաշտամենտական դորձունելութիւնը և վորով նա խորատեց այն ցնորական հույսերը, վորոնց նա այնքան յեռանդով ակոսել եր ամենուրեք :

Այժմ անցնենք հռչակալոր բերեք ձախակողմյան կուտակցութիւնների բլոկին, մի բլոկ, վոր համարյա թե 2½ ժամվա ընթացքում թխվեց, և վորը պատերազմ եր մղում զկազմներին հետ Դումայի պատգամալորական աթոռի համար, դեռ ևս ընտրողների ընտրութիւններից առաջ :

Բոլոր այդ Ֆեդերալիստներին, շաղկապին-դեմոկրատներին, շուազիկալներին³⁾ վրա սարսափելի կերպով և աղել իրենց խորատակումը : Նրանց բոլոր հմայիչ խոսքերը Ֆեդերացիային, շալտոնոմիային, շտցիալիզացիային և շիդեալ-հանրապետութիւնն մասին՝ վոչ մի ողուտ չտվեցին : Նրանք իրաւահեղ պարտութիւն կրեցին և թող այդ նրանց լալ դաս լինի : Ձի կարելի, պարոններ, այդքան այլազան լինել : Ձեր բլոկը և յերեք ձախակողմյան կուտակցութիւնների ծրագիրը մի քիչ հիշեցնում են

1) Այսպէս և ընտրում, պեք և լինի՝ առաջկայական—նմք :

2) Վրացական բուրժուական շտցիոնալիստական կուտակցութիւններ—նմք :

մտնրալաճառի խանութը—ամեն բանից մի կտոր. և՛ սոցիալիզմ, և՛ չովինիզմ, և՛ հանրապետություն, և՛ սահմանադրական միապետություն և վերջևս հավերժամ՝ վրաց յեկեղեցու ինքնադրություն: Նրանց բաղձաթիվ որդաններից «Справедливость»-ը (մենք ասում ենք «որդաններ» յենթադրաբար, վորովհետև իսկապես ասած, դժվար և ճշգրիտ կերպով վորոշել նրա ուղղությունը, ինչպես նաև բնդհանրապես դժվար և հասկանալ վերոհիշյալ կուսակցություններին) ուրախանում և, վոր քրուրծուսվիւմն չի հաղթել: Առանձնապես ծիծաղաշարժ և այդ բանը կարգաւ իրր թե վոչ-բուրժուական կուսակցության թերթում: Ա՛խ, պարոններ, պարոններ, ինչո՞ւ ուղիղ չեք խոսում: Դուք ուրախանում եք վոչ թե այն պատճառով, վոր քրուրծուսողիան՝ չհաղթանակեց, այլ այն պատճառով, վոր «կաղես»-ների կուսակցությունը պարտություն կրեց. մի կուսակցություն, վորը դուք, չգիտեմ ինչու, բացառապես հայկական եք համարում: Բայց վոր դուք ուրախ չեք մեր հաղթության համար, այդ վկայում և ձեր՝ ընտրությունների մասին արտատպությունը «Ալիք»-ից¹):

«Ալիք»-ի բացատրությամբ, մեր հաղթության պատճառը միայն մյն և, վոր զոշանակցականները՝ բոյկոտ են հայտարարել Պետական դումային և վորպես հաստատություն իրանց Փանտազիայի, թվեր են ասաջ բերում: Բայց թվերը ինքնըստինքյան վոչինչ չեն ապացուցանում և յեթե նրանց լուսավորենք, բոլորովին այլ պատկեր կստացվի: Առաջին՝ վոր վոչ մի տեղ և յերբեք բոլոր ընտրողները չեն՝ դալիս ընտրություններին, յերկրորդ՝ յերկաց, վոր մասսան հրավիրաթղթերը չի ստացել (ըստ մի քանի աղբյուրների, 5—6 հազար) և այդպիսով ընտրողները զրկված են յեղև իրանց իրավունքից (մեղ կարող են ասել, վոր նրանք կարող եյին ընտրություններին դալ և այստեղ իրանց հրավիրաթղթերն ստանալ, բայց, պարոններ, ինտելիգենտ մարդիկ չիոթվել են ընտրությունների տեխնիկայի մեջ, ուր մնաց վոչ-ինտելիգենտները): Յեով վերջապես ընտրություններին յեկողներից չատերը զրկվեցին իրանց որինական իրավունքից, վորը, մանավանդ, նկատելի յեր 5-րդ քաղաքամասում: Համեմատեցեք իմ աս-

1) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի զաշանկցական որդան «Ալիք» թերթի 1906 թվի № 13-ում ապագրված «Ընտրությունների արդյունքը» վերնագրով Հ-ի (զաշանկցական լիդեր Յե. Թոփյանի) զրգարոյիչ հոդվածը սոց.-դեմոկրատների դեմ, վորը արտատպված եր «Справедливость»-ի 1906 թ. մայիսի 27 (14)-ի № 6-ում—Խմբ.:

սածները Ալեքս—ի հաստիտիտիային՝ հետ և կհամոզվեք, վոր «Դաշնակցությունը», իր սովորության համեմատ, թող և փչում մարդկանց աչքերին՝ ցանկանալով մեծազորող զորիկսին՝ անփան տակ ծածկել իր բարոյական և մտավոր աղքատությունը։ Յեռ համաձայն եմ Ալեքս—ի հետ մի բանում, վոր յեթև «Դաշնակցությունը» մասնակցեր, ընտրությունները այլ բնավորություն կստանային, վորովհետև նրանց ընտրողական պայքարի մեթոդն ու յեղանակը նույնքան օրիգինալ են, վորքան և նրանց, այսպես կոչված, «հեղափոխական զործունեյությունը» առհասարակ։

Այժմ իրանց ամբողջ դժգոհությունը նրանք ուղում են քողարկել թփերով, բայց ավա՛ղ, թփերն ել չեն ողնում։ Այնպես վոր Անյութը իրապես դառնում և մի խղճուկ ի՞նչ... դոկ'ր ընթերցող։

Մենք կարդացինք նույնպես պ. Քալանթարի հոդվածը ընտրությունների առթիվով¹⁾։ մեկ համար այդ և՛ ցավալի յեր, և՛ ծիծաղելի։ Յովալի յեր նրա համար, վոր հրապարակախոս, այսինքն՝ հասարակաց կարծիքը ղեկավարող լինելու հավանությունն ունեցող մի մարդ, կարողանում և հեղաշրջել ճշմարտությունը և հանդիսա խղճով մոլորեցնել իր աուդիտորիան։ Իսկ ծիծաղելի յեր նրա համար, վոր ընդհանրապես ծիծաղելի յե կարգալ հոդվածներ, վորոնք դրված են առարկային գիտակ լինելու հավանությամբ և վորոնք սակայն խկապես ցույց են տալիս հանդգնություն, յեթև ավելին չասենք, պրոֆանը և տիպիկական բուրժուան։ Յեռ չեմ քննադատելու նրա արտաուց դատողությունները մեր ծրագրի մասին. յուրաքանչյուր քիչ թե շատ ծրագրի ծանոթ յեղողը կարող և տեսնել մեր ծրագրին՝ նրա անդիտակ լինելը և աւանձնապես այն անհասկացողությունը, վոր ցուցադրում և ՎՇակչ—ի խմբադիրը։ Իսկ ինչ վերաբերում և ընտրություններին, նա ասում և համարյա նույնը, ինչ վոր ուրիշները՝ միևնույն բանակից։

Բայց բավական և։ Բավական և, վորքան չփվեցինք բուրժուա իդեոլոգների հետ և կարդացինք նրանց դրչի արտադրություններ-

1) Ս. Սոսնաբաբյանը նկատի ունի հայկական լիբերալ բուրժուազայի օրգան «Մշակ» օրաթերթի խմբագիր Ալ. Քալանթարի «Թիֆլիսի ընտրությունները» վերնագրով հոդվածը, աղագրված «Մշակ»-ի 1906 թ. մայիսի 26 (18)-ի № 101-ում—Խմբ.։

բը, Ժամանակ ե մաքուր ող. շնչելու: Յանսությո՛ւն, հարգելի
պարոններ, ի կրկին տեսություն:

Տ.

Հի ա յ ժ շ ՅԱ 15, 16,
մայիսի 30 (17), հունիսի 1 (մայիսի 19)
1906 թ.

ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ՊՐՈՖԵՍՈՐՆԱԼ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ժամանակակից կարևոր յերևույթներից մեկը հանդիսանում
և բանվորական մասսաների մեջ տեղի ունեցող լայն շարժումը՝
կադմակերպելու բանվորական միություններ, կապիտալիզմի դեմ
կռիվելու համար:

Մենք շարունակ կարողում ենք լրագրերում, մանավանդ մայ-
րաքաղաքի լրագրերում, նորանոր ծնվող ու կադմակերպվող ար-
հեստակցական միությունների մասին: Մեղ մոտ, Կովկասում
նույնպես նկատելի յև այդպիսի շարժումն և արդեն դոյություն
ունեն միջանի միություններ արդյունադործության զանազան
նյութերում: Այդ միությունները կիսավերադ են տակավին և հան-
դիսվում են ամեն տեսակ արդյունքների զսահմանադրական միտակե-
տությանը կողմից, վոր ընդհանրապես ամեն կերպ ճիշդ ե թա-
փում և ամեն միջոց ձեռք ե տանում ճնշելու բանվորական մաս-
սայի ինքնադործունեյությունը, նրա դասակարգային կռիվը
բթացնելու համար, լավ դիտակցելով, վոր պրոլետարիատը—իր
պատմությունից ճանաչված դերերդանափորն և:

Սոց. — դեմ. բան. կուսակցությունը միշտ ընդառաջ ե դնա-
ցել բանվորական արհեստակցական միություններին և իր բոլոր
ուժով աջակցել ե նրանց: Նա միշտ ջանացել ե բաղմացնել նրանց
թիվը, ի նկատի առնելով այն ահադին նշանակությունը, վոր ու-
նեն այդ միությունները պրոլետարիատի դասակարգային կռիվի
վերաբերմամբ՝ ընդդեմ կապիտալիզմի ճնշող ուժի, աշխատավոր
մասսաների կադմակերպման ու խտացման և զաշխատանքի մեծ
բանակիչ խմբերի ու անհատների համեմաշխությունը ուժեղաց-
նելու վերաբերմամբ: Յնվ իսկապես, ի՞նչ կարող ե անել առանձին
բանվորը կամ կարող են անել առանձին ձեռնարկությանց բանվոր-
ները կապիտալիզմի ամեն ինչ քայքայող ուժի դեմ, քանի նրանք
առանձին—առանձին են կռվում: Ինչպե՞ս նրանք կարող են ձեռք

բերել աշխատավարձի հավելումն, բանվորական որվա կրճատումն և աշխատանքի պայմանները լավացում ասանց վերևն արտադրութեան ճշուշի բոլոր աշխատավորների դործակցութեան ու փոխարարձ աջակցութեան:

Վերևն ձեռնարկութեան բանվորները ի՞նչ կարող են անել դործադուլով, ասանց դրամական ոժանդակութեան ստանալու համապատասխան արհեստակցական միութեան դործադուլային դրամարկից: Փողաց շարքովելու, մեքենայից փնտալելու և անդործ մնալու դեպքում վո՞րտեղից բանվորը կարող և ողնութեան աղնկալել, յեթե վո՞չ բանվորական կազմակերպութեանից՝ ասանց դիմելու նվաստացուցիչ բուրժուական բարեկործութեան:

Բուրժուաշխան միշտ ծուռ ու թշնամարար և նայել այդ բանվորական միութեաններին վրա, նա բոլոր միջոցներով կռիւն և բանվորներին կռալիցիայի իրաւունքի դեմ, և վերջիններեա՞ն՝ միմիայն համառ կռիւից և նեղութեաններից հետո, հաջողվել և ձեռք բերել այդ իրաւունքը: Անդլիայում 1800 թ.—ի որենքը տաժանակիւր աշխատանք եր սպանում ամեն մի միութեան ու ժողովի և նույնիսկ բանվորների հալածական ղեկն խորհրդակցութեան, վերին նպատակն եր նրանց կենցաղի բարելաւումն ու աշխատավարձի բարձրացումը: Ընդհատ և, միաժամանակ և ձեռնարկողներն միութեաններն ելին արդելում. բայց նախ վոր պատե՞ծը միմիայն դրամական տուգանքով եր սահմանափակվում և յերկրորդ՝ իրանք միութեանները իրաւեա չեյին հալածվում: Մինչ բանվորներին միաժամանակ հալածում և յին բուրժուական անդլիական դատավորները խառութեամբ ու անդթութեամբ: Յեղ պրակտորիատը շատ զոհեր տվեց կապիտալիզմի անկուշտ (Մողոքին¹⁾), նախքան 1824 թ., յերր առաջին որենքը Յեղրտայում կռալիցացիայի²⁾ աղատութեան տվեց անդլիական բանվոր դասակարգին: Նույն հալածանքը, նույն վերաբերմունքը դեպի բանվորական միութեանները մենք տեսնում ենք ուրիշ յերկրներում, մինչև վոր աշխտեղ ել բանվորները կարողացել են ձեռք բերել դասակարգ միութեաններ կազմակերպելու իրաւունքը: Ֆրանսիական բանվոր դասակարգի պատմութեանից բերենք մի շատ բնորոշ որինակ. Ֆրանսական բանվորներից խլեցին միութեան իրա-

1) Մողոք (Մոլոխ—Մոլոխ)—սեմական տաւած, վորին զահարեում և յին ձեռնարկով մարդկանց: Փոխարեական մարդ—զոհ պահանջող կողմն և դաժան ուժի սիմվոլ—հմբ.:

2) Անդլիա և բնագրում, պետք և կարող կռալիցիայի—հմբ.:

վումքը... 1791 թ.—ի հունիսի 14—ի վերջմամբ, այսինքն Ֆրանսիական Մեծ Հեղափոխության եղբայրացում, բանվորական միությունները հայտարարվեցին վերական Վոճրադորմություն՝ աղատության և մարդկային իրավունքների դեկլարացիայի դեմ», ու պատժի ելին յանթարկում մեծ տուգանքներով և քաղաքացիական իրավադրկությամբ:

Ներկայումս մենք նկատում ենք բանվորական արհեստակցական միությունների աճողին դարդացումը, իբրև արդյունք լայն բանվորական շարժման:

Տալիս ենք մի քանի տեղեկություններ՝ յերկու կապիտալիստական ամիլլի դարդացած յերկրների արհեստակցական միությունների աճման մասին:

Անգլիայում, բանվորական միությունները այդ կլասիկական յերկրում, դոյություն են ունեցել 1898 թվին 1267 արհեստակցական միություններ, 1-644-591 անդամներով: Մուտքն յեղել և 38 և կես միլիոն մարկ, ծախքը—30 միլ., իսկ կայքը—5½ միլ.:

Գերմանիայում 1902—1903 թ. սոց.—դեմ. արհեստակցական միությունները ունեցել են թվով 733-000 անդամներ, դեռ չհաշված վոչ սոց.—դեմոկրատական 33-000—ը: Նրանք մուտք են ունեցել 5-202-063 ուլրլի, ծախք՝ 2-207-421 ուլրլի:

Մեղանում նույնպես այդ դործը աճողին դարդացում կատանա, հենց վոր վերջնականապես կընկնի ճորտային կարգերի ատելիլ լուծը:

Մենք արդեն ցույց տվինք այն կարևոր նշանակությունը, վոր ունեն արհեստակցական միությունները բանվոր դասակարգի եմանակացիայի, մեր շարժման, մեր կռիլի վերջնական նպատակի—սոցիալիզմի վերաբերմամբ:

Բայց մենք ջերմ կերպով բողոքում ենք և պիտի կռվենք նրանց դեմ, վորոնք իր արժեքից ամիլլի բարձր են գնահատում արհեստակցական միությունների նշանակությունը և ճգնում են պրոլետարիատին, իր իսկական ճանապարհից շեղելով, տանել դեպի մանր, բացառապես տնտեսական կռիլը: Այդ կլինի մի «իորձ» մթաղնելու բանվոր դասակարգի գիտակցությունը. այդ կլինի մեր նպատակի հնազանդումը. կլինի հեղափոխության վոխարինումը—ռեֆորմայով: Անգլիական բանվորները, իրանց տնտեսական ռեֆորմների քաղաքականությամբ, ընկան մի աննշդրության մեջ, վորից միմիայն այժմ են դուրս դալիս դեպի դասակարգային կռիլ ուղիղ ճանապարհը:

Պարզվեց, զոր բուժօգնական այդ դիվիզիաների ճանապարհով
այլևս չի գնա, զոր բանվորական մասսաների հարստահարու-
թյունը չի նվազում, զոր հավելյալ արժեքի մասսան դնելով մե-
ծանուն և՛ համեմատած այն բաժնի հետ, զոր ունեն բանվորնե-
րը սղակային յեկամուտի մեջ. սոցիալիստական հեղաշրջման հար-
ցը անխուսափելի վաղվա հարց և դարձել:

Ներկայումս կատարվող պատմական դեպքերում արհես-
տակցական միությունները կարող են շատ լուրջ դեր կատարել
խնայեալ բանվորական բանակը կազմակերպելու և մորիլիդացիայի
յենթարկելու, այնպես և նրան՝ ակտիվ առաջխաղացության ժա-
մանակ արակցելու համար: Այդ պատճառով ևլ այդ խնդիրը մե-
ղանում առանձնապես կարևոր նշանակություն և ստանում, և կու-
սակցության բոլոր աշխատավորները իրանց ամբողջ ջանքը պետք
և գործ՝ ունեն այդ ուղղությամբ:

S.

Եկա՞յ՞ 28 17,

հունիսի 3 (մայիսի 21) 1906 թ.

ՄԻ ՓՈՔՐԻԿ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹՅՈՒՆ ԲԱԳՎԻ ԸՆԿԵՐՆԵՐԻՆ

Մեծ դարձանքով կարգացինք «Труд»¹⁾ թերթում Բաղվի յեր-
կաթուղային ուսյոնի ՌՄԴԲԿ ընտրողական կոմիտեայի շեղքը՝
ընտրությունների առիթով: Առանձնապես մեզ տալենցրեց առաջին
պարբերությունը, զոր դրված և շատ մեծական ձևով. «ՌՄԴԲԿ
միացյալ համադրումարը դառել և, զոր բոյկոտը Պետական Դու-
մայի ընտրությունների դեմ՝ տակտիկական մեծ սխալ և»:

Միթե այդպե՞ս և, ընկերներ:

Մենք կարծում ենք, զոր դուք արդեն լսած կլինեք ղեկուցու-
մը համադրումարի²⁾ մասին. մենք կարծում ենք, զոր դուք տեղյակ
եք համադրումարում բոյկոտի առիթով յեղած խոսակցությանց ու-
սանց ու դարձին, և մեզ դարձացնում և՛ այն, զոր դուք կարողա-
նում եք այդպիսի աջսիոմատիկական ձևով աղափաղել ճշմար-

1) «Труд» — մենչեիկյան լեզալ թերթ, հրատարակվել և Բաղվում 1906
թվին — հմթ.:

2) Խոսքը վերաբերում և ՌՄԴԲԿ IV (Ճիտացիցից) համադրումարին,
զորը տեղի ունեցավ 1906 թ. ապրիլի 23-ից — մայիսի 8 (ապրիլի 10—25)
Ստակհոլմում — հմթ.:

տուժյունը: Համադրամարում վոչ միայն «մեծամասնականները», այլ և «փոքրամասնական» ընկերները (վոչ թե թեոքեաիկները, այլ դործնականները) ձեռքի տակ յեղած փաստերով և պերճախոս պատճառարանություններով ապացուցեցին, վոր բոյկոտի տակտիկան անհամեմատ ավելի դործ կատարեց, կազմակերպական, աշխատցիայի և բանվորական մասսաների մորիլիզացիայի մաքով, պրոլետարական կարմիր դրոշակի տակ, քան թե ընտրություններին մասնակցելու տակտիկան: Այդ բանը կարող են հաստատել համադրամարում յեղող ձեր խակ ընկերները, յեթե միայն ֆրակցիոնական պայքարը չե կուրացրել նրանց աչքերը և խլացրել նրանց տկանջները:

Ի՞նչ վորոշումների մեջ եք դուք կարգացել բոյկոտի դատապարտության մասին և ընդունել նրան զիրը մեծ սխալ: Պետական Դումայի մասին կայացած ռեզոլուցիայում, համաձայն քաղաքական փոխված դրության, ասված ե. համենուրեք, վորտեղ դեռևս կայանալու յեն ընտրությունները և վորտեղ ՌՄԴԲԿ-ը կարող ե դնել իր թեկնածուները, առանց բռնկ կադմեու ալ կուսակցությունների հետ, նա պետք ե ձգտի անցկացնել Դումայում իր թեկնածուները¹⁾: Ահա այս ե ամենը: Իսկ խոսել համադրամարի անունից և մեղադրել իր ընկերներին «սխալ»-ի համար, վորը իբր թե չնշտված կերպով արտահայտվել ե այնտեղ, ավելի քան համարձակություն ե: Դուք կարող եք խոսել ձեր «ախտորիտետներ»-ի անունից և հենվելով նրանց վրա, բայց դուք ե այստեղ խոսնել համադրամարի բարձր հեղինակությունը, վորը, չնայած «պարադուլիս»-ների բոլոր ջանքերին, չվորոշեց մոցնել այդորինակ մի ռեզոլուցիա: Պաշտպանեցեք, ընկերներ, ձեր տակտիկան, ձեր գիրքերը, բայց ավելի մաքուր միջոցներով:

ԸՈՒԿԵՐ ՏԻՄ.

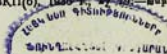
«Կ» յ 3 Ձ 17,

հունիսի 3 (մայիսի 21) 1906 թ.

ԳՈՐԾԱԶՈՒՐԿՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Ազատական շարժումը, կոխիլը քայքայվող ռեժիմի դեմ, առանձնապես ծանր կերպով ե ազդում ժողովրդական դործի առա-

1) Տե՛ս «ВКП(б) в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК», част 1. Партиздат ЦК ВКП(б), 1936 г., стр. 29.—Կմբ.:



շաղութ մարտնչողի—պրուլետարիատի միայն Ռուս-ճապոնական պատերազմը, ներքին խառնակությունները, քաղաքացիական անընդհատ պատերազմը, վերն աժրող յերկիրը բաժանել և յերկու թշնամի բանակներին,—անեղծել են աժրող տնտեսական կյանքի համար ծանր դրություն և ճգնաժամ։ Մեծ քանակությամբ դործարաններ փակված են կամ ընդհատել են իրանց արտադրութունը, վորի պատճառով հաղարավոր բանվորներ չպրտվել են փողոց և մասնվել մուրացկանության ու սովի։ Ավելացրեք դրան դյուղերի ավերումը ամեն դույնի ու անվան խաղաղարարների ձեռքով և այնտեղից յեկած «քաղցած ձեռքերի» հեղեղը և դուք կտանաք մի պատկեր քաղաքներում հավաքված դործազուրկների վիթխարի պահեստի բանակի մասին։ Միայն Պետերբուրգում անդործների թիվը հասնում և արդեն 45-000-ի և այդ թիվը վոչ միայն նվազելու նշաններ ցույց չեն տալիս, այլ ընդհակառակը, արադությամբ աճելով միայն յեւ յուր յերևույթը մենք նկատում ենք Ռուսաստանի այլ կենտրոններում։ Կառավարությունը, իր սովորության համեմատ, ձեռք և առնում բացառապես վտտիկանական միջոցներ, զգալով, վոր դործազուրկները իրանցից դյուրարորոք նյութ են ներկայացնում։ Մայրաքաղաքի լրագրիները հաղորդում են, վոր վտտիկանությունը դործազուրկներից խլելով անցադրերը, արտաքսում և նրանց Պետերբուրգից։ Բուրժուական հասարակական հիմնարկությունները, ինչպես, որինակ, քաղաքային վարչությունները, բավականանում են միայն խոսքերով, առանց ձեռնարկելու հասարակական աշխատանքների կազմակերպության։ Մոսկվայի քաղաքային վարչությունը նույնիսկ յերկուդ կրեց և չցանկացավ պրուլետարիատի ներկայացուցիչների հետ միասին քննել դործազուրկների ողնության խնդիրը։

Այդ խնդիրը չի կարող հետաձգելի լինել. այդ տանձակ-հաղարավոր, հացից, բնակարանից և կենսական տարրական պահանջներից զրկվածների հետևում կանգնած են նրանց ընտանիքները, պրուլետարիատի մերկ ու քաղցած զավակները։

Անհրաժեշտ և շուտափույթ և լուրջ ողնություն, նրանց հարկավոր չե բուրժուական նվաստացուցիչ և վիրավորական բարեգործությունը, նրանց պետք և հնարավորություն տալ իրանց աշխատանքով ձեռք բերելու իրանց և իրանց ընտանիքների որսպահիկը։ «Հոռմեական պրուլետարիատը ապրում եր հասարակության հայրին, մինչդեռ ժամանակակից հասարակությունն ապ-

բում և պրոլետարիատի հաշիվն», ասել և Սիմոնդին¹⁾, և ահա ժամանակակից հասարակական կենցաղի այդ հիմունքը, հասարակական կազմի լավագույն ապագայի համար մղվող կռիվում յննթարկվում և ծանր հարվածներ և կարիքների և վոչ թե խնդրում, այլ պահանջում և շարժառարանի իրավունք, և ո՞վ կհանդգնի մերժել նրան այդ: Պետական Դուման, մեր պրոֆեսորների, ժողովրդական արկուններին, ինչպես Ռոդիչևիչ²⁾ և այլն, պերճախոսության վարժությունների այդ ասպարեզը դրադված և շորգանական աշխատանքով և մինչև որս չեն առաջադրել դործադուրկների հարցը, կատարելապես մոռանալով, վոր այն մարդիկ, վոր իրանց արյունով ձեռք բերին տավրիկյան պալատի շքեղ դահլիճներում պերճախոսության վարժություններ անելու իրավունքը, դուցե չենց նույն բողոքին ընկնում են մայրաքաղաքի փողոցներում՝ սովից ուժասպառ յեղած...

Այստեղ, Կովկասում նույնպես փոքրիկ չե աշխատածարավ զձեռքերի՝ քանակությունը: Նրանք մեծ թիվ են կազմում Թիֆլիսում: Ի՞նչ և արել մինչև որս նրանց համար Թիֆլիսի քաղաքային վարչությունը, բացարձակապես վոչինչ: Վատ չեք լինի, յնթե մեր քաղաքի շոխոկրատական հայրերն դրադվեյին դործադուրկների ցուցակադրությամբ, կարիքի չափերը պարզելու նպատակով:

Իրանք բանվորները վճռական քայլեր են արդեն արել: Նրանք կազմել են դործադուրկների բյուրո և պահանջում են հասարակական աշխատանքներ կազմակերպել: Թիֆլիսի քաղաքային վարչությունը, վորը առանձնապես սիրում և պարծենալ իր ժողովրդասիրությամբ, պարտավոր և դործով ապացուցանել այդ, ընդառաջ դնալով դործադուրկների պահանջներին:

S.

Հ. Կ. Ե. թ. 19,

հունիսի 8 (մայիսի 26) 1906 թ.

1) Սիմոնդի, Սիմոնդ-Դե (1773—1842)—լվեյացական հայտնի անտեսողես և պատմաբան: Մանր-բուրժուական, ռեակցիան սոցիալիզմի դիմադրողների աջակցիչը, վորին իր ժամանակին խիստ քննադատել են Մարքս և Ենգելսը:—ԿՄԲ:

2) Ռոդիչևիչ, Յ. Մ.—Տվերի կալվածատեր, Պետական շորս Դումանների անդամ: Կադեսական կուսակցության կազմակերպիչներից մեկը:—ԿՄԲ:

Յեռում և կյանքը և հեղափոխության ուժերը դնալով խառնում են...

Ռուսաստանից մեզ հասնող վերջին լուրերը ցույց են տալիս, վոր հեղափոխական վոդին նորից բարձրանում և բարձրանում և նորից ժողովրդական դայրութի ու վրդովմունքի ալիքը ալիքի սպասնալից ու ահաբեկու, քան նոյնմբերյան ու դեկտեմբերյան որերում... Պրոլետարիատը, հոգնած անցյալ տարվա միայնակ կռիվից—վոտքի յե կանգնել նոր ուժերով և պատրաստվում և զցանկալի, մեռական մարտին: Սոված ու քայքայված դյուղացիությունը դնալով լցնում և հեղափոխական շարժերը: Բայց թշնամին նույնպես զնած չե. իր անորինության, բռնության ու կողոպուտի դրոշակի շուրջը նա խմբում և իր բոլոր հետևողներին, բոլոր թիակական ուսու մարդկանց, բոլոր վոտակնանական տանջարանի շտապրիտոս—ներին, բոլոր քրիստոսասեր թաքադանողներին, պորտարուծներին ու պետական դրամադուղներին...

Ամբողջ յերկիրը դնալով բաժանվում և յերկու բանակներ, յերկու թշնամի դորախմբերի—դեմոկրատիայի և արսուլուտիզմի, հեղափոխության և հակահեղափոխության: Պետական Դուման, վոր ստեղծվեց ու կանչվեց ցարիզմի կողմից ազատազրական շարժման աղբեցության տակ, վորպես հակահեղափոխական քայլ, վորպես փորձ՝ խաբելու արթնացող և իր ուժը դիտակցող մեծ ժողովրդին—քշվելու յե դեպքերի հոսանքից, լայնածավալ Ռուսաստանի այս ու այն կողմը ծագող փոթորիկներից, վորոնք ահավոր փորոտ ու մունչյուն են սկսում բարձրացնել մայրաքաղաքների ծայրերում, դործարաններում, դավոդներում: Պետական Դուման, վոր փորձում եր հաշտեցնել անհաշտին, վոր ցանկանում եր՝ պայմանակցություն կայացնել կառավարության հետ ժողովրդական ազատության հալվին, կորցնում և ժողովրդի վստահությունը: Այն սահմանադրական ցնորձները և խաղաղ պառլամենտական կռիվ հույսերը, վոր նա սկզբում առաջադրեց—այժմ լիովին խորտակվեցին իրականության ձեռքով: Հոսում և Ռուսաստանի քաղաքացիների արյունը, ազատության մարտիկները հյուծվում են բանտերում ու՝ աքսորավայրերում և նրանց

թիվը դնելով մեծանում ե ու մեծանում... իսկ զկադեմներին մեծամասնությանը Դուժայում զբաղված ե շաղակրատությամբ ե արդեն պառլամենտական կրեդիտիզմով վարակվելու նշաններ ե ցույց տալիս:

Աշխատավորների խմբակը¹⁾ սկսում ե, վերջապես, ժողովրդի ներկայացուցիչների իսկական լեզվով խոսել: Ընդհարումներն արդեն բռնկում են նրանց ե բուրժուական ազատության կուսակցության²⁾ մեջ ե մոտ ե ուղղակի ու անխուսափելի իդուժը: Յերկու աշխարհները կանդնած են դեմ առ դեմ ե վոչ զկադեմները, ե վոչ ել մեր Ֆրանկֆուրտյան խոսարանը, չեն կարող լուծել նրանց վեճը... Այդ վեճը լուծվելու յե Դուժայից դուրս, փողոցում, վերտեղ պայքարի հեղեմոնիան պատկանում ե զխտակից պրոլետարիատին ե հեղափոխական գյուղացիությանը:

«Կ ա յ ծ» № 20,

հունիսի 10 (մայիսի 28) 1906 թ.

ՏԱԿՏԻԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐԻՑ

Մեր կուսակցության ձախ թևի տակտիկական ուղղությունը, վոր ճնշական ազատություն կրեց միացուցիչ համապոլմարում,—յնրևաց խեղապես շատ կենսական ե կատարելապես համապատասխանող քաղաքական ներկա մոմենտի պայմաններին, պրոլետարիատի շահերին՝ կատարվող հեղափոխության մեջ: Դրան վկայում ե ինչպես մեր սոցիալ-դեմոկրատական մամուլը, ինչ չափով վոր նրա մեջ տալվում են ժողովրդական ե բանվորական միությունների վորոշումները, այնպես ե ամբողջ բուրժուական մամուլը իր կատաղի ե անբարեխիղճ հարձակումներով ՌՄԴՐԷյ այդ թևի վրա:

1) Աշխատավորների խմբակը—արևելսիկներ կամ «Տրուդովայա գրուպան»—մանր-բուրժուական խմբավորում եր, ծագում առավ 1906 թվին Պետական առաջին Դումայում, գյուղական պատգամավորներից—նարդնիկական ուղղության վրա կանգնած ինտելիգենտական տարրերի գլխավորությամբ:

Դումայում արևելսիկների ֆրակցիայի մեջ (107 հոգի) մտնում էին գյուղացիական միության անդամները, ետերները, ինտելիգենցիայի օադիկալ ե ճմախ կադետական տարրերը:

2) Կադետների կուսակցություն:—Խմբ.:

Ընկեր Ծ. Դանը¹⁾, Վոր Շեկովսկայա Դաղեթի²⁾ Հենց առաջին համարներում թաղում եր այսպես կոչված «Բուլլեդեր» և մոզորմածարար թույլ եր տայիս մեղ, այդ ուղղության հետևողներին, «Թավարվել»—այժմ պետք և ընկնի մամտութի մեջ, թե խկապես ով և «Թավարվող»:

Բոլոր դեպքերը ապշեցուցիչ ակներևությամբ և համոզեցուցիչ կերպով ցույց տվին, Վոր բոլիտի տակտիկան ամենաուղիղն եր և կատարելապես համապատասխանում եր այն խնդիրներին, Վոր առաջադրել եր դիտակից պրոլետարիատի կուսակցությունը. համաժողովրդական Հիմնադիր Ժողով, Հիմնված ընդհանուր և այլն ընտրողական իրավունքի վրա: Այդ տակտիկայի կողմնակից էյին Վոչ միայն «մեծամտնականները», այլև Բունդը, Լատկշ. Ս—Դ., և Լեհ. ու Լիտվայի Ս—Դ., նույն Հիմքերի վրա, ինչ Վոր մենք: Նպատակն եր—քանդել Դուսման: Բայց այդ Հաջողվեց. Դուսման հավաքվեց և այն ել կադետական, և ի՞նչ և յեղբակացվում դրանից. այն, Վոր բոլիտի տակտիկան մեծ սխալ և յեղել, և ընդհանրապես ձախ թևի ամբողջ տակտիկան «անտրխիզմ» և, «բլանկիզմ», «յակոբինիզմ» և այլն, և այլն, ազադակում են մեր իսկական մարքսիստները (sic!) . բայց մի՞թե այդ այդպես ե: Արդյոք ո՞վ և դատում տակտիկայի մասին, ի նկատի առնելով նրա արդյունքները և Վոչ թե նրան յերևան հանող շարժառիթները:

Մեղ համար հետաքրքիր կլիներ լսել մի պրոլետարական տակտիկայի մասին, Վոր Հիմնված լիներ «արդյունքները» վրա:

Վոչ միայն Դեմոստիայի, այլև համալսարհային սոց—դեմոկրատիայի հեղինակություններից և պետերից մեկը, Կարլ Կաուցկին մի դրքույկ և դրել մեր Պետական Դուսմայի մասին³⁾,

1) Դամ, Ծ. Ի.—Մենչևիկների առաջնորդներից, լիկվիդատոր, պատերազմի արքաներին—պաշտպանողական, փեարվորից հետո—համաձայնողական, Հոկտեմբերյան հեղափոխությանից հետո սպիտակ եմիգրանտ: Ապրում և Դեբմանիայում և ծառայում և ֆաշիստական հեաախաղական օրգաններում: ԽՍՀՄ կառավարի թշնամի:—Խմբ.:

2) «Невская газета» (Շեկովսկայա Դաղետա)—արաթերթ, մենչևիկների լեզու: արգած, լայս և տեսել Պետերբուրգում 1906 թվին, մայիս ամսից: Խմբ.:

3) Կ. Կաուցկու բրոշյուրը, «Die russische Duma» Հրատարակված և յեղել Պետերբուրգում 1906 թվի մայիսին «Государственная Дума» վերնագրով: Հայերեն թարգմանվել և Հրատարակվել և 1906 թ. պոստոսին Թիֆլիսում:—Խմբ.:

նրա դուստրուսից հետո: Նա շատ բնական և հասկանալի յն գտնում բոյկոտի տակտիկան մեր որիզինալ սահմանադրության պայմաններում: Մի դուցե նա նույնպես զարդն տարիատի անկեղծ, բայց մոչ խելացի բարեկամն եւ, ինչպես արտահայտում ե Պլեխանովը: Մի դուցե նա նույնպես զանաբխիտո՞ւ ե...

Դուստան փաստ ե, և այն ել մոչ թե խուլիզանական, այլ կադետական, այսինքն «ընդդիմադիր», և ի՞նչ ե դրա յեղբակացությունը: Այլ թեի կարծիքով մենք պետք ե պատաստտենք մեր շորերը և մոխիր ամենք դլխներին ալդալիսի զինքնապան քաղաքականության» համար: Յերբե՛ք: Մենք, մորպես հետևողական մարքսիստներ, մորպես հետևողական և անհաշտ հեղափոխականներ կողմենք ալ դ Դուսայից մեր նպատակների համար, հեղափոխությունը մինչև մերջ՝ մինչև դեմոկրատական հասարակապետությունը հասցնելու համար:

Մենք կաջակցենք Դուսայի ամեն մի հեղափոխական քայլին և միևնույն ժամանակ անխնա կմերկացնենք նրա բուրժուական աստառը, նրա կիսակատարությունը, նրա յերկյուղը հեղափոխությունից, նրա ցանկությունը ըստ Գր. Գեյդենի՝) «մոչ թե հեղափոխականացնել, այլ խաղաղացնել յերկիրը»: Մենք պետք ե մղենք նրան ամբողջապես դեպի ձախ, ճշում գործ դնելով դրսից: Բայց միաժամանակ ավելի դեպի ձախ կտանենք Դուսայի ձախակողմյան տարրերը, խորացնելով և ընդլայնելով նրանց կոնֆլիկտները կադետական մեծամասնության հետ մինչև մերջնական խղումը: Մենք պետք ե ցրենք մասսաների «սահմանադրական իլյուզիաները» և մատնանշենք Դուսայից դուրս լինելիք կովի նախապատրաստության անհրաժեշտությունը:

Այդպիսով, մենք կարիք չունենք «մողբալու» մեր «անհաշտությունը», այլ ընդհակառակը, պետք ե դարգացնենք ավելի մեծ չափով մեր ազիտացիան և ամեն վանք գործ դնենք կազմակերպելու և մորիլիզացիա անելու հեղափոխական բանակը: Այդ ե բոյկոտի տակտիկայի հետագա տրամաբանական զարգացումը. ալդ ե բղխում մեր ամբողջ հեղափոխական տակտիկայի սկզբունքներից ու մողուց:

Տ.

«Կ ա յ ծ» № 22,
հունիսի 15 (2) 1906 թ.

1) Գեյդեն, Ա. Պ.—գրաֆ. 1-ին Պետական Դուսայի անդամ, ոկայաբրիտաների՝ «կալվածատերերի և խուրը կողիտալիստների կազմակերպու-

Գործադուրկների շարժումը. Թիֆլիսում ընդունում և առաջնաճարար շոշափելի ձևեր, և մենք հետո շենք այն բուպեյից, յերբ հեղափոխութեան և տնտեսական ճշմարտամի այդ գոհերը կազմակերպելով, իշխանաբար կապահանջեն ճաշատանքի իրավունքը: Թիֆլիսի քաղաքային վարչութիւնը դեռևս չկազմակերպված շարժման ճնշման տակ՝ ընդառաջ դնաց անդործների պահանջներին:

Չնայած վոր ձայնավորներից շատերը ճշմունք էին խուսափել հասարակական աշխատանքներ կազմակերպելու խնդրից, բայց պարտավորված էին դիմել գործադուրկ պրոլետարիատի ներկայացուցիչների ճնշման տակ, վորոնք Դումայից վճռական պատասխան էին պահանջում: Ընթերցողներին արդեն հայտնի յն դումայի վճիռը այդ հարցի մասին: Այդ սուրիթով արդեն կայացավ ուսարավայում մի նիստ մասնակցութեամբ Ֆինանսական կոմիտայի, տեխնիկ-ձայնավորների և գործադուրկների ներկայացուցիչների, վորտեղ մանրամասնորեն քննվեցին ուսարավայի նախադէտեր: Բանվոր և ինտելիգենտ պրոլետարիատի ներկայացուցիչները պաշտպանում էին գործադուրկների ինքնագործունեութեան ակտիւնքը, մատնանիշ անելով այն, վոր քաղաքային ուսարավան այդ գործին պետք և ոժանդակէ միայն Ֆինանսական և տեխնիկական կողմերից, իսկ մնացյալ ցուցակագրութիւնը, աշխատանքի բաժանումը, բանվորական որմա և վարձի վորոշումը և այլն՝ պետք և գտնվի բացառապէս գործադուրկների խորհրդի ձեռքում և քաղաքն այդ մարմնի հետ ել գործ պետք և ունենա: Քաղաքի ներկայացուցիչները համաձայնվեցին այդ բանի հետ:

Հունիսի 1-ին քաղաքային տան մեջ կայացավ գործադուրկների միտինգը, վորտեղ ժամանակավոր բյուրոն դեկուցեց գործի ընթացքի մասին և առաջարկեց ժողովին ընտրել կազմակերպչական կոմիտէ, ցուցակագրութիւն կազմելու, ապազա խորհրդի կանոնադրութեան նախադէտը մշակելու և նրան հանձնելու համար գործադուրկների գործերի ժամանակավոր դեկավարութիւն-

Բյուռ (Լենին) ձախ Բելի լիզեր: 1-ին Դումայի ցրումից հետո չխաղաղ վերածննան կուսակցութեան կազմակերպիչներից մեկը—Խմբ.:

ներ: Յերկար վիճարանություններից հետո ժողովը համարյա միաձայն ընդունեց ժամանակավոր բյուրոյի առաջարկը և քվեարկեց: Ընտրվեցին 10 հոգի: Կադմակերպչական կոմիտեի անդամները և արդեն յերկու նիստ, վորտեղ վորոշվել և նպատակահարմարության համար քաղաքը բաժանել 5 ուսյոնների և նշանակել են վորոշ տեղեր անդործների ցուցակադրության համար, վորոնց մասին կհայտարարվեն լրագրության մեջ: Հունիսի 3-ից սկսվել և ցուցակադրությունը, վոր կկատարվի խիստ կերպով, կարողայանի իրական թիվը իմանալու համար:

Նախագգուշացնում ենք, վոր ցուցակադրությունը տեղի յն ունենում առանց վորեւ հետին մտքերի և ամեն մի կարիքավոր կոմիտեայի կողմից կզտնի անկեղծ վերաբերմունք:

Տ.

Երաշ Զ Ն 23,
հունիսի 17 (4) 1906 թ.

ՊՐՈՓԵՍԻՈՆԱԼ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՅԵՎ Հ. Հ. ԴԱՇՆԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մենք արդեն առիթ ունեցանք խոսելու «Կայծ»-ի կղերում արհեստակցական կադմակերպությունների ունեցած նշանակության մասին դասակարգային կռիվի վերաբերմամբ և ցույց տվինք այն խոշոր դերը, վոր այդ միությունները կատարում են բանվոր դասակարգի տնտեսական բարեկեցության համար¹⁾:

Ռուսաստանում յուրաքանչյուր բանվորական կադմակերպություն հալածանքի յեր յենթարկվում կառավարության կողմից, ուստի և մինչև վերջին ժամանակները բանվորական միություններ չկային, և միմիայն այժմ հեղափոխության ճնշման ազդեցության ներքո Վիտտե-Դուրնովոյի՝ ժամանադրական միութատրությանն որով բանվորներին չնչին իրավունքներ տրվեցին, և հրատարակվեց վոլոքորմելի ու շատ սահմանափակ որենք²⁾:

1) Տես ներկա ժողովածուն, էջ 13, «Բանվորական պրոֆեսիոնալ միությունների մասին»։—Խմբ.:

2) Պրոֆեսիոնալների մասին ժամանակավոր կանոններ (временные правила) հրատարակվեցին 1906 թվի մարտի 17 (4)-ին: Այդ կանոնները կառավարությանը լայն իրավունքներ էյին տալիս անպահանջ կիրառելու պրոֆեսիոնալների դեմ։—Խմբ.:

Բայց հակառակ վոստիկանական պետություն ըստ հալածանքների—արհեստակցական միությունները դնալով աճում են և տարածվում ամենուրեք։

Ինչպես հայտնի չէ, մեր կուսակցության վերջին համագումարը վորոշակի արտահայտվեց հոգուտ արհեստակցական միությունների կազմակերպության և նրանց անկուսակցական լինելուն¹⁾։ Յուրաքանչյուրի համար հասկանալի չէ, վոր Ռուսաստանում անհնար էր այլ կերպ դնել այդ դործը իր պատշաճ բարձրության վրա. ամենքի համար պարզ է, վոր պրոլետարիատի շահերի պաշտպան հանդիսացող կուսակցությունը պետք է այդ վոգով արտահայտվեր։ Մեզ համար կարևոր է տեսնել բան—վոր ժողովրդի վորքան կարելի չէ լայն խավեր՝ միացած իրանց կոչում՝ ընդդեմ կապիտալիստների, առանց ազդությունների և քաղաքական համոզմունքների խորություն. վորովհետև միատեղ և համերաշխ կոչվր միշտ հաջող վախճանի չէ հանդում և բանվոր դասակարգի բարեկեցության զարգացումն ու տնտեսական ապահովությունը կազմում են կուսակցության ուղղակի և անմիջական ոգուտը։

Թիֆլիսում նույնպես սկսել են ծնվել արհեստակցական կազմակերպություններ, վորոնք բացի ռուսամանդրական Ռուսաստանի ստարապության արդենքներից ու ճնշումներից, բաղխվում են և զուտ տեղական խոչընդոտների, վոր հնարավոր է հասկանալի չեն միմիայն կովկասյան իրականության պայմաններում։ Խոսքը այսպես կոչված Հ. Հ. Դաշնակցության մասին է...

Վորքան էլ վոր տարորինակ, վորքան էլ վոր արտաուց թվա այն, վոր Դաշնակցությունը կարող է վորևե տնջություն ունենալ բանվորական շարժման հետ, բայց այդ փաստ է և այն էլ ախուր փաստ։ Այդ կուսակցությունը, վոր ներկայանում է վորպես մի մեխանիկական աղբեղատ, մի՞ անասելի խառնուրդ բուրժուանների և բանվորների, դուռղացիների ու ճորտերի և կալվածատերերի, շահադործողների և շահադործվողների—զուտ

1) ՌՄԴԿ IV (ՎԽԻճուցիչ) համագումարի վորոշումների մեջ պրոֆ-միությունների մասին սոված է. «Համագումարն ընդունում է, 1) վոր կուսակցությունը պետք է աջակցի բանվորների դեպի պրոֆմիությունները ունեցած ձգտումներին և ըստ միջոցներով ուժանակի անկուսակցական պրոֆ-սինալ միությունների կազմակերպմանը» (տե՛ս «Протоколы Четвертого (соединительного) Съезда РСДРП», Партиздат ЦК ВКП(б), 1934 г., էջ 548)։—Խմբ.։

աղգային շովինիզմի և quasi ¹⁾—սոցիալիզմի, այդ հեմոֆրոդի-տական կուսակցությունը խանգարում և բանվորական միությունների կազմակերպությունը, և ամենավայրենի որսորդկեցիակներ և սարքում իր թշվառ ու մոլորված զինվորներին՝ աջակցությամբ: Դաշնակցությունը իրան լողունգ հայտարարեց—դուռ աղգայնական արհեստակցական միություններ: Դիտե՞ք ինչու. սոցիալ-դեմոկրատիայի համար պարզ և, վոր յուրաքանչյուր բանվորական կազմակերպություն, վորքան եւ վոր նա հրաժարվի ամեն մի քաղաքական կոլիցիզ վորքան եւ վոր նա բացասի ամեն մի քաղաքական վորոշ ծրագիր—վերջիվերջո կանգնած լինելով դատակարգային տեսակետի վրա և մի անգամ սկսած լինելով հենց թեկուզ տնտեսական կռիվ—յերկաթե անհրաժեշտությամբ և իրերի ամբողջ ընթացքով անխուսափելիորեն պիտի յենթարկվի այն քաղաքական կուսակցության ղեկավարությանը, վորը, ըստ Ենգելսի, ճերկայացնում և անդիտակից պիտեցնաի դիտակից արտահայտիչը, այսինքն սոց.—դեմոկրատիային:

Այդ պատճառով մենք սառնասրտությամբ նայում ենք անկուսակցական արհեստակցական միությունների վրա և ամեն կերպ նպաստում ենք նրանց կազմակերպելուն: Մինչ Դաշնակցությունը ամենից ավելի յերկյուղ և կրում անկուսակցականությունից. նա վախենում և, վոր այդ անկուսակցական կազմակերպությունների մեջ յերևան կգա իր բուրժուական և նեղ աղգայնական բնույթը, վոր կարող և խորտակվել այն չինական պարիսպը, վորը նա այնքան փանքով բարձրացրել և հայ և մյուս աղղերի միջև. նա յերկյուղ և կրում, վոր պրոլետարիատի՝ բուլորին հայտնի պատճառներով մոլորության մեջ գտնվող, հետևարար և Դաշնակցության կողմից չահագործվող մասը, ճանաչելով ճամարությունը, ձեռք կկարկառե սոցիալիզմի խակական դրոշի տակ կոլող՝ յեղբայր պրոլետարիատին:

Բայց դուր են Հ. Հ. Դաշնակցության փանքերը: Դեմոկրատիզմի հաղթության ուրը—կլինի Դաշնակցության՝ վերջին ուրը: Այն ժամանակ բոլոր խակական սոցիալիստները այնտեղից կանցնեն մեղ մոտ, խակական սոցիալիստական կուսակցության մեջ,

1) Խլաղի—իրի թե, կարծեցյալ—լեմբ:

իսկ հայ բանվորները կասեն այդ բոլոր tutti frutti ¹⁾—ներին—քաշեցե՛ք ձեր ձեռքերը:

Տ.

էկայ թ 25,
հունիսի 22 (9) 1906 թ.

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Պետական Դուսման Բաղխմելու յե Տրեպովի²⁾ կուսակցության հետ: Դա ճակատադրական անխուսափելիություն է:

Յեւ այդ առթիվ «Вперед»-ն³⁾ Վերին ուղարկողները կամքը կատարող ղեկներալ Պավլով⁴⁾ հողվածում⁴⁾ ասում է.

«Յեւ այդ ճանապարհի (բաղխման) ետևաներից մեկի հետ պատմությունը այսուհետև կապելու յե ղեկավարական ղլխավոր դատախազ Պավլովի անունը. նրա մասին մինչև այժմ շատ քիչ բան եր հայանի. նստած իր զրահապատկարինետում մահ ու սարսափ եր տարածում Ռուսաստանում: Նա լույս-աշխարհ յեկալ շնորհիվ Պետական Դուսմայի՝ մահվան պատիժների առթիվ արած հարցապնդում—

1) Tutti frutti —բոլոր պտուղները, այսինքն՝ մտացած ամբողջ աղբը—եմք:

2) Տրեպով, Դ. Գ.—900-ամյան թվականների սկզբներին Մոսկովայի վոստիկանապետ, Զուբատովի ղեկավարը: 1905 թ. հունվարի 9-ից հետո Նյունովից Պետերբուրգի ղեկնալը-ճանապարհապետ և ապա ներքին գործերի մինիստրի ունական: Նիկոլայ 2-րդի մշտական խորհրդատուն եր ներքին քաղաքականության հարցերի շուրջը, ղեկավարում եր հեղափոխության նշման գործը. հայանի գործով 1905 թվի հոկտեմբերին գործին ուղղած իր հրամանով՝ Վիստոլա լիմայի և դատարի համադարի շտաբ գույարարներին ղեկավարելու մասին: Սև-հարյուրյակային ջարդերի վոդեշնիզը, Առաջին Դուսմայի որերին Միլյակովի հետ բանակցություններ եր վարում կողեռական մինիստրութուն սանկցելու մասին—եմք:

3) «Вперед» —ռուսիկյան լեզալ որաթերթ, հրատարակվում եր Պետերբուրգում 1906 թվի հունվարի 8-ից (մայիսի 26-ից), փոխված «Волна»-յի վոխարեն, Թերթը 1906 թվի հունիսի 27 (14)-ին դադարեցնական պալատի վորսմոմը դադարեցվեց—եմք:

4) Այդ հողվածը I. Գ. ստորագրությամը աղագրված է «Вперед»-ի 1906 թվի հունիսի 16 (3)-ի № 8-ում: Հողվածի հեղինակը Ի. Գ. Դուլենբերգն է (Մեկիզովի)—հին բուլեթի, 1907—1909 թ. թ. ՌՍԴԲԿ զկ-ի անգամ, պատերազմի տարիներին պաշտպանողական գրքի գրավեց: Վերջին տարիներին վերագործով բուլեթի: Մահացավ 1922 թ. —եմք:

ների, այն զազանային սպանությունները, վոր դեռ մինչև այսօր եւ Տրեպոլի կուսակցությունը կատարում եւ աջ ու ձախ՝ պրոլետարիատի եւ հեղափոխական գյուղացիութեան պարագլուխները նկատամարձ¹⁾։

Յեւ այդ բոլորը թուղթ ձորենքներէ՝ զորութեամբ։ Հենց նույն կախովողները, հրացանազարկ յեղողները, հոշոտվողները հայրերի, յեղբայրների ձեռքով։

Բայց ինչո՞ւ։

Վորպեսզի ազատ, անարգել կերպով կարողանան քամել դարերով ճնշված եւ այժմ արյունաքամ յեղած Ռուսաստանի բազմաշարժար ժողովրդի արյուն—աշխատանքի վերջին կաթիլները։ Նրանք կռիւ են հայտարարում—այդ 28 հոգուց բաղկացած խմբակը—ամբողջ Ռուսաստանին՝ տարեկան մօտ մի միլիոն ուրբի ձողնիչ ստանալու, «իրանց» ահազին քանակութեամբ հողը զտնիսկանութեան սուրբ սկզբունքի» հիման վրա պաշտպանելու եւ ժողովրդին ճորտական դրութեան մեջ եւ աշուհետե պահելու։

Նրանք հայտարարել են կռիւր, մօտ եւ ճակատամարտի բուսն, յերբ հնչելու յն պատերազմական փողը։ Կռիւր լինելու յն անխնայ։

Հաղթողը լինելու յն ուժը։

«Ուստի—չարունակում ե թերթը,—նրանք, այդ աստղային խուփանը—կախում են, հրացանի բռնում, աքորում հազարավոր քաջարի զինվորներ, մարդկանց, վորոնք իրանց կյանքը տվել են հեղափոխութեան մեծ գործին»։

Յեւ այս դժոխային զործում մեծ դեր ունի կատարելու Պավլով զենեքալը, վոր Ռիդայի 7 մահապարտների մահվան պատճառ դարձավ՝ մի ժամ ուշ ուղարկելով մահվան դատաւիճիւրը հետաձգելու մասին՝ արած իր կարգադրութիւնը։ Նա հանգստանում եր իր ամառանոցում այն ժամանակ, յերբ ժողո-

1) Պետական Դումայի 1906 թվի մայիսի 25 (12)–ի, հունիսի 5–6–ի (մայիսի 23–ի) եւ հունիսի 6–ի (մայիսի 24–ի) մահվան պատիժների տաթիվ միմիտորութեան նախադահն եւ ոսղմական միմիտորին արած հարցադիտմաների մասին Դումայի հունիսի 14 (1)–ի նիստում ոսղմական միմիտորի հանձնարարութեամբ բացատրութիւններ տվեց զինվորական զլխավոր դատախազ զենեքալ Պավլովը, վժըը հայտարարեց, թե մահվան բոլոր պատիժները կատարվում են արենքի համաձայն։ Դահլիճը նրան ուղեկցեց զդահլճ, զմարդատանն բացականչութիւններով։—Խմբ.։

վրդի ազատութիւնն չառաջդրող զուգորդ արացասր բնական
դնդակներն տարաւիւր տակ¹⁾ :

Այդպէս յեղել և մինչև այժմ. այդպէս կլինի մինչև այն
ժամանակ, յերբ քննով լցւած, հասունացած ժողովուրդը վտարի
կկանգնի իր դաշինքների դեմ...

«Կայծ» № 26,

հունիսի 24 (11) 1906 թ.

«ՍՈՑԻԱԼԻՍՏ» ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ԹՈՒՐԻ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԸ

Հայ-թուրքական կոտորածից հետո Թիֆլիսում Աղելիանո-
վի, Թայիրովի և այլ զաւթողներից մոռոց նետվեցին տասնյակ-
ներով թուրք բանվորներ... Նրանք և նրանց ընտանիքները մնա-
ցին անապահով, որովհետև հացի կարոտ: Տասնյակ տարիներ աշխա-
տելով մի արհեստով՝ այդ բանվորները չեն կարող, ընդունակ
չեն մոխել իրանց մասնադիտութիւնը: Նրանց գրութիւնը ծանր
և և անել, այն ել այսպիսի անտեսական ճշմարտամէն, յերբ վո-
հարյուրավոր բանվորներ գործադուրկ են յեղած:

Հայ Հեղափոխական Դաշնակցութիւնը, վոք իրան սոցիալիս-
տական և հայտարարել և այս որերս կայացած հացթուխների մի-
տինդներում, հանձին իր ազխտատորների, զոռում—զոչում եր՝
«Կեցցե սոցիալիզմը, կեցցե Դաշնակցութիւնը—բանվոր դասա-
կարգի պաշտպանը» և այլն, այդ կուսակցութիւնը գործ և դնում
ամեն ջանք՝ բանվորներին մոլորեցնելու և գործարանատերերից
պահանջում, վոք այդ խեղճ և թշվառ աշխատավորներին կըր-
կին չընդունեն: Այսպէս և հասկանում այդ կուսակցութիւնը
սոցիալիզմը, այսպէս և հասկանում նա բանվոր դասակարգի
համերաշխութիւնը: Փոխանակ գործով, խոսքով և համոզմունք-

1) Թիֆլիսում 7 բանվորների մահապատիւ նախորդակին դատապարտում-
ների ընտանիքի անդամները պաշտպանութիւն միջոցով հետադրով դիմել ելին
ցարին, խնդրելու պատիժը մեղմացնելու մասին: Զինվորական դատախազ
Պավլովը այդ մասին տեղեկանք և ոտանում ցերեկվա ժամը 4-ին և փոխանակ
կարգադրելու, վոք հետաձգեն մահապատիժը մինչև ցարին արված դիմումի
պատասխան ոտանալը, թողնում և մեկնում և իր ամուսնացը (Камениный
остров) հանգստանալու, իսկ մահապատիժը հետաձգելու մասին կարգադրու-
թիւնը արեց այն ժամանակ միայն, յերբ արդեն 7 հոգին ել զնդակահարված
եյին.—հմբ.:

ներով մտանցնելու այլ և այլ ազդոււթյանց բանւորներին, փոխանակ միտցնելու դանադան ազգերը բանւոր դասակարգի կռփմեջ իրանց կեղեքողների և հարստահարողների դեմ և այդպիսով վերջ դնելու ամեն տեսակ պրոպեկացիայի և ընդհարումների, վորոնք տեղի ունեն ազգայնական հողի վրա, այդ quasi — սոցիալիստական «Եւանկելցութունը» ամեն կերպ աշխատում և անջատել հայ բանւորությունը ուրիշ ազգերի պրոլետարիատից և, ոգւովելով այդ բաժանումից, շահագործել այդ մասսան իր բուրժուական նպատակների համար:

Այդ դործադուրի թուրք բանւորները դիմում են ամեն տեղ՝ խնդրելով ոգնութուն, աջակցութուն և արդարութուն... Նրանք դիմեցին և դործադուրիների կոմիտեային, խնդրելով պաշտպանութուն: Մենք դիմում ենք ընկեր—հայ բանւորներին, դիմում ենք նրանց դասակարգային դիտակցության, նրանց սուղջ ու պարզ տրամաբանության և առաջարկում ենք ընդունել իրանց կոյսղ շարքերը և թուրք պրոլետարներին:

S.

«Կայծ» № 27,
հունիսի 27 (14) 1906 թ.

Մ Ա Մ ՈՒԼ

«Курьер»-ի № 20-ում Պլեխանովը նորից հանդես և գալիս մի ընդարձակ հոդվածով «մեծամասնականների» դեմ¹⁾: Պլեխանովի համար ներկայումս վեչ մի ուրիշ հարց դոյության չունի այլևս: Ամենամեծ չարիքը, վոր կա Ռուսաստանում, ամենամեծ թշնամին, վորի դեմ հարկավոր և կռիւլ, «մեծամասնությունն» և²⁾, և նա աշխատում և ջլախջախել, «վոյնջացնել» այդ «թրչնամուն»: Ինչպես և բոլոր այլ փոքրամասնական գրողների՝ Պլեխանովին հանդիստ չի տալիս այն միտքը, վոր մեծամասնականներին հատկացվում և այժմ ձախակոպւյան հեղափոխական սո-

1) Ս. Սպեդարյանը նկատի ունի «Курьер» մեկնիկյան լեզու որոթեր-թի № 20-ում տպագրված Գ. Վ. Պլեխանովի «Где правая сторона и где «ортодоксия» վերնագրով հոդվածը (տես՝ Պլեխանով, «Собр. Сочин.», հատոր XV, էջ 151):—Խմբ.:

2) Պետք և հասկանալ «մեծամասնականներն» են—խմբ.:

ցիալ-դեմոկրատ անունը, իսկ փոքրամասնականները կոչվում են աջակողմյան:

«Յեթե ինձ առաջարկեյին—ասում ե Պլեխանովը—մի խոսքով բնորոշել տակտիկական այն տարաձայնությունները, վոր դոյություն ունեն այժմ մեր կուսակցության յերկու Ֆրակցիաների մեջ, յես կասեյի այսպես.

Մի մասը, նախկին փոքրամասնականները, այժմյան մեծամասնականները, շատ թե՛ քիչ հաստատուն ու հետևողական կերպով ընդունում են Մարքսի թեորիային համապատասխանող տակտիկական հայացքներ: Մյուս մասը՝ այժմյան փոքրամասնականները, նախկին մեծամասնականները, ամբողջովին խզվել են բլանկիզմի մեջ: Դրա մեջ ե ամբողջ դործը և դրանով են բացատրվում մեր յերկու Ֆրակցիաների բոլոր վեճերը»:

Յեւ այդ միտքը այդչափ մերկ ու անապացույց կերպով, համեմատ բաղձաթիւ հանաքներով, առակներով ու սրախոսություններով, Պլեխանովը տեղափորում ե հինգ լրագրական սյունակների մեջ:—Դուք ասում եք, վոր մենք աջակողմյանն¹ր ենք, համեցեք, մենք եւ ձեզ կասենք, վոր դուք բլանկիստներ եք,—ասում ե Պլեխանովը:

Ճիշտ ե, ընկե՛ր Պլեխանով, բայց... կա մի զանազանություն մեր և ձեր տակու յեղանակի մեջ: Յերբ մեծամասնականները անվանում են ձեզ աջակողմյան, նրանք փորձում են—լավ թե վատ, դա ուրիշ հարց ե—անալիդի յենթարկել ներկա իրականությունը Ռուսաստանում, քննել այդ իրականության տեսակետից ձեր տակտիկական հայացքները և այդպիսով ապացուցել իրանց ասածները: Իսկ փոքրամասնականները բախկանանում են միայն խոսքերով, միայն մերկ հայտարարություններով: Ով ուզում ե համոզվել այդ բանում, նրան կառաջարկեյինք կարդալ «Вперед»-ի № 1-ում Լենինի հոդվածը մեր տարաձայնությունների մասին² և հետո Պլեխանովի պատասխանը այդ հոդվածին, վորի մասին խոսում ենք այստեղ:

«Կայ» № 28,

հունիսի 29 (16) 1906 թ.

1) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի Վ. Ի. Լենինի «Как рассуждает т. Плеханов о тактике социал-демократии» հոդվածը, տպագրված «Вперед»-ի № 1-ում 1906 թ. հունիսի 8-ին (մայիսի 26-ին) Н. Л. ասորպարություն (տե՛ս Լենինի յերկերի ժողովածուի ռուսերեն III հրատարակության IX հատ-

Ամեն մի քվեարկության ժամանակ, վեր տեղի յն ունենում Պետական Դումայում ամբիջի կամ պակաս կարևոր խնդրի մասին, մենք տեսնում ենք մի սրտաշարժ համաձայնություն և միաբանություն կենտրոնի (կադետների) և աջ կողմի (հեղատեմ-բոլյանների, միապետականների և այլն)։ Նրանք՝ միարան ջանքերով կաշկանդում են Դումայի ձախ թևը—աշխատավորների խմբույր և սոց—դեմոկրատական ֆրակցիան։

«Ժողովրդական ազատության» յերեկվա բարեկամները, վորոնք իրանց ընտրողների առաջ յերդվում եյին բոլոր ուժով կռիւլ իրական ազատության, Հիմնադիր Ժողովի և կառավարությանը դատի յանթարկելու համար—այսոր վաճառում են այդ ազատությանը, սակարկության մեջ են մտնում ատելի ռեժիմի հետ և հարձակվում են ծայրահեղների ռուսոպիանների վրա։ Նրանց բոլոր դարձողություններն ու ռորինադները՝ սկսած մամուլի հուշակալոր Վլադիմիր Գրինգից մինչև ժողովների վերաբերյալ սրենքը, ուղղված են սոցիալիստների դեմ¹⁾։ Այնտեղ պարզ կերպով արտահայտվում և լինելու կալվածատերերի յերկյուղը ժողովրդական անող շարժումից և սարսափը՝ հեղափոխության հանդէսը։ Կադետները՝ կոմա Դեյչենների և Ստախովիչների²⁾ հետ միասին կռվում են նրա դեմ, զուլետներ ստանալով սև-

տաբը, էջ 293—308)։ Վ. Ի. Լենինի այդ հոդվածը ուղղված և Գ. Վ. Պլեխանովի «Письма о тактике и бестактности» հոդվածաշարքի դեմ, ապված և «Курьер»-ի 1906 թ. №№ 4 և 5-ում—եմբ.։

1) Մամուլի ժառն սրինադները, վոր Պետական Դումա մոցվեց կադետների կողմից, ամբողջապես ուղղված եր սոցիալիստական մամուլի ազատության դեմ։ Որինադներ իրավունք եր տալիս կալվածքի յանթարկել և աքսորել խեմբադներին։ Իրավոյրներն այդ սրենքը անվանվեց Վլադիմիր Գրենց, Մյուս սրինադները, վոր դարձյալ կադետների կողմից մոցվեց Պետական Դումա հուլիսի 12 (ժալիսի 30) 1906 թ., վերաբերում եր ժողովների ազատությանը։ Ըստ այդ սրինադի արգելվում եր ժողովներին զինված մասնակցելը և իրավունք եր տրվում պոլիցիային վող միայն մասնակցելու այդ ժողովներին, այլև նրանց ցրել ու ջարտադրող միջոցներից դիմել (այսինքն զենքի), յերբ այդ ժողովները կխանդարեն հասարակական կարգը—եմբ.։

2 Ստախովիչ, Մ. Ա.—չափավոր լինելու, զեմապոյական զարմիլ, I և II Պետական Դումայի անդամ։ Միզրում կադետ և ապա հեղատեմբերի 17-ի միության (սկայարբիտների) կուսակցության կազմակերպիչներից մեկը։ Փետր-

«Յուրաքանչյուր դասակարգային կռիվ՝ և միաժամանակ և քաղաքական կռիվ»,—ասել և Մարքսը և յնթե մենք կռվում ենք չինական պառլամենտի» համար, նշանակում և մենք կռվում ենք պրոլետարիատի դասակարգային կռիվ հղոր դործիքի համար:

Յեթե մենք մատնացույց ենք անում Դումայի անպետքությունը, մենք ուզում ենք դրանով ասել միայն այն, վոր այդ անմիա հիմնարկությունը վոչինչ չի կարող անել ժողովրդի ստրկական կապանքները վերջնականապես փլուզելու համար, վոր նա ինքը անկարող և ազատություն նվաճել ժողովրդի համար: Յեթե մենք մատնացույց ենք անում բուրժուազիայի տիրապետությունը Դումայում, դրանով մենք ընդդէմ ենք ունել կռվող ուժերի անհամաշարհ ներկայացուցչությունը Դումայում, դրանով վորոշում ենք կազմաների դերը, վորպես Հին Ռեֆորմի հետ սակարկող տարրի, մերկացնում ենք նրանց կիսակատար և ըստ ելույթյան հակահեղափոխական քաղաքականությունը:

Մենք պնդում ենք, վոր ժողովրդի և նրա առաջափոր ռադիկալ պրոլետարիատի դործը պետք և դանիվ նրա սեփական ձեռքերում և քաղաքական ազատության իրականացումը ահադին քայլ և բանվոր դասակարգի ազատադրության դործում: Մի՞թե դա նշանակում և վնասակար սահմանադրական իլյուզիաներ ցանել: Այդ դեպքում մենք հարցնում ենք. մի՞թե «վնասակար իլյուզիա» չի մեր ամբողջ Երազիր—միևնումը, բանվորական որոնողությունը, դեմոկրատական հասարակապետությունը և այլն: Յեղ մի՞թե կռվելով հանուն իսկական պառլամենտի, հանուն իսկական ժողովրդական ներկայացուցչության մենք չենք հենվում մի կուսակցութայն, մի բանակ կազմող՝ կազմակերպված մասսաների վրա:

Վորտե՞ղ և ընկ. Գերմանը կարդացել այն անհեթեթ միտքը, թե իբր մենք ասում ենք, վոր «պառլամենտը» կցանկանա մի վորենև բան տալ բանվորներին առանց այս վերջինների ճնշման: Դա մի հորինված և՛ արժանի սոցիալ-դեմոկրատների դեմ կռվող բուրժուական պոլեմիստներին:

Այսպիսով, ո՞վ և իլյուզիաներ սերմանում մեր բարձր-հեղափոխական ժամանակներում—մե՞նք, վոր մատնացույց ենք անում Պետական Դումայի ժողովրդական շահերին դավաճանելը, վոր հրափրում ենք ժողովրդին կազմակերպվել՝ վոչնչացնելու Հին Ռեֆորմ և նրա արդյունքը յեղող Դուման՝ ձեռք բերելու համար լիակատար ժողովրդապետութայն, թե նրանք, վորոնք

Հրավիրում են ժողովրդին պաշապանել ներկա Դուման ամբողջությամբ, պահանջել կադետական միևնույնություն, մեկ խոսքով՝ հանձնել ամբողջ հեղափոխությունը բուրժուազիայի ձեռքը, համապատասխան, վերջին Դուման դավաճանե ժողովրդին (կարծես թե Դուման չե դավաճանել արդեն և չի դավաճանի ամեն մի քայլափոխում ժողովրդի շահերին), մենք նրա հետ հաշիվ կտեսնենք:

Ընդ. Գերմանի յերկրորդ թեղիսը ուղիղ և, բացի մի քանի կետերից. բայց նրա միտ մանրամասն կանգ առնել անհնարին և, վերադառնալ այդ բանը շատ հեռու կտանի մեզ, մանավանդ, վերադառնալ թեման բնութային անկախ և ու կարևոր և նրան հարկավոր և առանձին հոգևած նվիրել:

S.

Եկա յձ ձե 29,

հուլիսի 4 (հունիսի 21) 1903 թ.

ԻՆՔՆԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԳՅՈՒՂԱՑԻՈՒԹՅՈՒՆԸ

Յարի կառավարությունը՝ գյուղացիական շարժման ճնշման ազդեցության ներքո իր առաջարկը մոտցրեց Պետական Դումայում, գյուղացիներին կենցաղի բարելավման և նրանց հոգևոր բաժանման մասին:

Բյուրոկրատիայի այդ նոր պլանը, վերին նպատակն և կասեցնել գյուղացիական շարժումը և խողաղացնել աղքատային անկարողությունների ալիքը, պարունակում և ընդհանրապես չինքնուրույն կազմակերպություններ:

Գորեմիկինյան¹⁾ աղքատային որինագիծը իր յուրաքանչյուր տողում և ամեն մի կետում պարզ կերպով արտահայտում և նրա կազմողների դասակարգային բնագիծը, կալվածատեր դասի շահերի պաշտպանությունը: Այդ որինագիծի մեջ ամենից ավելի բնորոշ են հետևյալ դժբեր:

1) Գորեմիկին, Ի. Լ.—1895—99 թ. թ. ներքին գործերի միևնույն. սուսական ամենատանգիտն բյուրոկրատիայի տիպիկ ներկայացուցիչը, վերջին քերական տարիներ հավասարեմ ծառայել և ցարիզմին—գրավելով բարձր պաշտոններ: Կառավարական շրջաններում համարվում էր գյուղացիական հարցի գլխավոր. 1905 թ. գյուղացիական հոգաբարձության ամբողջական միջոցառումների հատուկ հանձնաժողովի նախագահ էր: 1903 թվին, Վիտտեյից հետո Նշանակվեց միևնույնների խորհրդի նախագահ և դեկավրում էր հեղափոխական շարժումների ճնշման գործը:—ԽՄԲ.:

1) Գյուղացիներին տալ, նրանց համար շահավետ պայմաններով (?!!), բոլոր հողագործության համար պիտանի յեղող արհուճի հողերը:

Այս կետում պարզ խոսվում է այն բանի մասին, թե նույնիսկ արքունի, այսինքն պետական հողերը, վոր իրավունքով ժողովրդին են պատկանում, առաջադրվում է տալ գյուղացիներին՝ վերջիններիս համար շահավետ պայմաններով, այսինքն փողով: Բոլոր նախանցյալ փորձերը ցույց են տվել, թե ինչ է նշանակում շահավետ պայմաններ խոսքը:

2) Վերսկզևում արքունի հողերը չեն կարող բավարարացնել գյուղացիության սակավահող մասի ամբողջ հողային կարիքը, այդ պատճառով դնել, պետության հաշվով, հողեր մտնալոր սեփականատերերից, վորոնք կհոծարվեն վաճառել:

Այդպիսով մասնավոր սեփականատերական հողերի ստիպողական գրավումը միանգամայն բացառվում է և է դրա փոխարեն մտցվում է այդ հողերի դնումը ի հաշիվ պետության: Նշանակում է՝ գյուղացիությունն ու բանվոր դասակարգը պարտավոր են կրկին միլիոններ վճարել կալվածատերական հողերի համար և վաճառվել նրանց կարալով, ինչպես այդ յեղով 1861 թվին ռուսացիների ազատության ժամանակ, յերր ճորտատեր-կալվածատերերը ահադին դումարներ ստացան պետությունից վոչ միայն այն խղճուկ հողարաժիների համար, վոր հատկացվեցին գյուղացիներին, այլև ամեն մի ֆիկտիվ կերպով ադատագրված ստրուկի համար: Յեւ միայն այժմ (1905 թ. նոյեմբեր) կառավարությունը մասամբ փոփոխեց այդ «ВЫКУПНОЙ ПЛАТЕЖ»-ները և այն էլ հեղափոխության աղղեցությամբ:

Ինչպես տեսնում ենք, այդ կետը բացառապես շահավետ է ցարիզմի շարտին թանգադին՝ աղնվական-կալվածատերերի համար: Նրանք հոժարությամբ կծախեն իրանց կալվածները և պետության հաշիվ, այսինքն գյուղացիներից ու բանվորներից, կլորիկ դումարներ կստանան իրանց անարժեք հողերի համար, ոգավելով գյուղացիության հողային ծայրահեղ կարիքից:

Յեւ ժողովրդի աշխատանքով և ապա արյամբ ձեռք բերված փողերը կսկսեն թափվել արտասահմանյան խաղաղաններում ու հասարակաց աներում, զվարճություն ու հաճույք պատճառելով ռուսաստանի տոհմիկ ազնվականներին: Բայց յերրորդ կետը այդ բարերար ձեռնարկներին ուղղակի գլուխ գործոցն է:

3) Պետության հաշիվ ձեռք բերված հողերը ծախել սակավահող գյուղացիներին, վերջիններիս ձեռնտու գներով և ի հար-

կին մասնավոր սեփականատերերից ձեռք բերած հողերի գմի և այլ գմի միջև, վորով այդ հողերը կծախվեն գյուղացիներին, յեղած տարբերությունը ընդունել պետութեան հաշվին:

Այս կետը շատ վորոշ կերպով արտահայտում և կառավարութեան համակրությունն ու դորովալից սերը դեպի կալվածատերերը: Այդտեղ խոսվում և վոչ միայն այն մասին, վոր հողը պետք և զնով դյուղացիներին, այլև այն մասին, վոր յեթե դյուղացիները չկարողանան վճարել կալվածատերերի պահանջած ամբողջ գումարը, այդ դեպքում կառավարությունը կլրացնե վճարը ընդհանուր միջոցներից: Իսկ այդ խորհրդավոր ընդհանուր միջոցները վոչ այլ ինչ են, յեթե վոչ նույն հարկերն ու տուրքերը, վոր անկուշտ ինքնակալությունը քամում և դյուղացիությունից ու բանվոր դասակարգից: Այնպես վոր դյուղացին իրապես վճարելու յե կալվածների տարողը արժեքը, այն փոքրիկ վարկացիայով, վոր մի մասը նա վճարե անմիջապես, իսկ մյուս մասը կվճարե կառավարությունը, նախապես այդ գումարը դանձելով ուղղակի, անուղղակի և այլ հարկերով:

Մենք այլևս կանգ չենք առնի բյուրոկրատական մուսայի այդ արտադրութեան վրա: Վերոհիշյալ կետերը բավական են՝ բնորոշելու համար նրա տնտեսական ու բնույթը, միայն մատնացույց ենք անում, վոր այդ այսպես կոչված «ազրարային որինադծի» մեջ վոչ մի խոսք ասված չե «կարինետային», «ուղելներ», «վանքային» հողերի մասին: Ակներև և, վոր նրանց մասին յերազել անգամ չի կարելի:

Այդ պատասխանն և տվել կառավարությունը դյուղացիութեան պահանջներին, այդ և այն հոգատարությունը, վոր նացույց և տալիս դյուղացի դասի «իր սրտին մոտիկ» կարիքներին: Այդ որինադծի ամբողջովին և բացառապես նվիրված և կալվածատերերի շահերին և, ճիշտն ասած, թյուրիմացություն և նրան գյուղացիական անվանել:

Գյուղացիությունը վորոշ ու պարզ կերպով պահանջել և ամբողջ հողն ու ամբողջ ագատությունը, [հողն] առանց վորևե վնասի, ագատությունն առանց վորևե սահմանափակումի: Այդ պահանջը պաշտպանում և և պրոլետարիատը: Կառավարությունը իր կմախք նախադծով վոչ վոքի չի խարի: Ընդհակառակն նա բաց կանե կուլրերի, թերահավատների և տատանվողների աչքերը և կիսութացնի ահարկու հատուցման ժամը:

Վ ա յ ծ ՝ № 30,

հուլիսի 8 (հունիսի 25) 1906 թ.

«Ալիք»-ի № 48-ում դետեղված են յերկու հոդված սոցիալ-դեմոկրատիայի դեմ, մինը դաշնակցական Շ-ի տխմար գլխի տխմար արտադրությունն և, մյուսն ել վրաց անարխիստների «Մուշա» թերթից արտատպածը առանց վորևե կոմենտարիաների—կեղտոտ և լպիբը հայհոյանքներ մեր կուսակցության հասցեյին¹⁾։ Մեզ չի դարձացնում, վոր դաշնակցականների որդանը իր եջերը բաց և անում այդ պորտարույծ տողերի համար. հո թշնամին սոցիալ-դեմոկրատիան և, հո նրա հետ կույելու համար հայ «հեղափոխական» Դաշնակցությունը վոչ մի միջոցից չի հրաժարվի, վոչ մի դարչելիությունից չի ամաչի։ Հասկանալի յն ուրեմն, վոր վրաց անարխիստները—այդ վրաց ազնվականություն և վրաց բուրժուազիայի սուսանյորները²⁾—այդպիսի սիրալիբը ընդունելություն դառն հայ կյանքի ցեցերի մոտ, հայ բանվոր դասակարգի գիտակցությունը բթացնողների և հայ դյուղացիությունը ամենաանամթ կերպով հարստահարողների և կեղեքողների մոտ։

Շ-ը իր մտքի արտադրությունը ավելի լավ կաներ, յեթե անվաներ վոչ թե «չենք դարձանում», այլ ավելի համապատասխան իր կոչա կալվին՝ «չենք ամաչում» վերնադրով։

Յեմ հիրալի, ի՞նչ և ասում նա ի պատասխան այն մերկացումներին, վորը արավ սոցիալ-դեմոկրատական մամուլը Դաշնակցության պրոֆեսիոնալ միություններին վերաբերմամբ բռնած դիրքի մասին։

Ըստ իրանց վաղեմի սովորության հոդվածագիրը գովում և իր կուսակցությունը, թե նա ամենաուժեղն և, ամենաազնեցիկն և և այլն և այլն, կարծես թե այդ մենք չգիտենք, կարծես թե ամբողջ աշխարհը չգիտե, վոր այդ կուսակցությունը իր միլի-

1) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի դաշնակցական Շ-ի (Յե. Բաքլյանի) «Չենք դարձանում» վերնադրով հոդվածը, տպված «Ալիք»-ի № 48-ում, 1906 թ. մայիսի 2-ին (հունիսի 25-ին) և «Մուշա» թերթից արտատպած «Մուշա» «Համարի» գալլուն մատնությունը և լուսավոր պրոպագանդան վերնադրով սոց.-դեմոկրատիայի դեմ ուղղված նազկալի պրոպագանդան հոդվածը—Խմբ.։

2) Սուսանյոր (Փրանս.) պոռնիկներին պուլիցիայից և կլինիաների վերաբերմամբ պաշտպանող ազամարդիկ. իրականում սուսանյորները տպրում են վորդես պարագաներ նույն այդ պոռնիկներին հալվին—Խմբ.։

տարեղծով, իր վստահանությամբ, իր բանտերով, իր դատա-
բաններով, իր բռնի ուժով չի ստեղծել խեղճուկ հայկական
միջնորդառում մի անապատի, մի դժոխային դրություն՝ ուս-
բանակալությունից մոչ սրահաս, մեր մեր մեջ այդ «հեղափոխա-
կան» կուսակցությունը դաստիարակում և այնպիսի բարձր, մեր
չի կարելի մոչ մի դադարաբաժան կռիվ մղել, մոչ մի սղոյմնիս-
տանել, սուսնց կեղտոտ անոնիմ նամակներ ստանալու, առանց
դաշույնի, ատրճանակի, կոպիտ բռնեցքի և այլ ավելի սղոյմ-
ֆիկ արդումնառների հետ դարձ ունենալու:

Այո՛, պարոններ, քաջ խմանալով, մեր դուք «ամենաուժեղ
ու ամենաազդեցիկ» խոչընդոտն եք հայ բանվոր դասակարգի դար-
դացման, նրա դասակարգային գիտակցության պարզման, մենք
կովում ենք ձեզ հետ և կովում ենք մոչ թե դատարկադրառու-
թյամբ, մոչ թե բանասարկություններով, այլ վստահեցնելով: Մենք
մասնացույց արինք, մեր դուք վախենում եք անկուսակցական
սղահասակցական միություններից, մերովհետև չեք ուղում, մեր
հայ բանվորը չիվի ուրիշ ազդություններին պատկանող բանվորի
հետ, մեր դուք գդում և, մեր նա կհասկանա՝ ով և իսկական
սոցիալիստը, ով և ճշմարիտ պաշտպանը բանվոր դասակարգի
չահերի—այն ժամանակ դուրս կպրծնի մեր ձեռքից հիանալի
մտաբերալը մեր նպատակներին համար, մեր ոլլաբիսիայի փար-
թամ և ճոխ կյանքի աղբյուրը կցամաքի...

Շ—ի բերած կառուցիլու, վանդերվիլդի անունները բոլորովին
ավելորդ են և մոչինչ չեն հաստատում, այլ միայն ցույց են
տալիս նրա ազդեցությունը և անծանոթությունը Ռուսաստանի
բանվոր դասակարգի շարժման և դրության հետ:

Դուք, պարոններ, դրեցեք կոնգակներ, ուղարկեցե՛ք վա-
ղիական շնորհակալաբայումներ կաքաղիկոսին, քարգմանցե՛ք
սաղմունքներ և շարականները գրաբարից աշխարհարար, մա-
ցե՛ք տերտերների յերկրորդ ամուսնուբայան նշանավոր խնդրի մա-
սին, բնորեցե՛ք յերեցփոխներ և այլ շատ ազգոգուտ դրժերով
դրաղվեցե՛ք, բայց դուք մի սրբազդե՛ք սոցիալիզմի վեհ դադա-
վարը, թողե՛ք հայ բանվորին, մի խոսե՛ք դասակարգային կովի
մասին—դա մազալու և միանգամայն ծիծաղելի յե:

S.

ՀԿԱՅԾ № 31,

հուլիսի 11 (հունիսի 28) 1906 թ.

1) «Ամենաուժեղ և ամենաազդեցիկ» խոսքերը վերցված են Շ—ի հոգա-
ծից:— Խմբ.:

Յերկու շաբաթ առաջ—ուղիղ յերկու շաբաթ—«Կայծառ»-ում գետեղված էր մի փոքրիկ հողմած¹⁾, վորտեղ նկարագրվում էր «սոցիալիստ» Դաշնակցության վերաբերմունքը դեպի թուրք բանվորները Թիֆլիսի դավադներում:

Մենք սպասում էյինք, վոր այդ «հրեշտակ» լուրի հերքումը մենք կկարդանք, սովորական հայհոյանքներով դարդարված, հենց մյուս օրը՝ «Ալիք»-ի եջերում: Բայց... Դաշնակցությունը յերկու շաբաթ լուր, խոքիրդավոր լուր-յում... և հանկարծ մի օրում, հունիսի 28-ին՝ ամեն կողմից թափվեցին հերքումներ, վրդովմունքներ, բողոքներ և, իհարկե այդ անհրաժեշտ և, կեղտոտություններ մեր հասցեյին:

Մեր մեղքն ինչո՞ւմն է. «Կայծառ»-ում տպված էր, վոր հայ-թուրքական ընդհարումներից հետո Ադելխանովի և միքանի ուրիշ դավադներից փողոց նետվեցին թուրք բանվորները: Այդ փաստը հերքո՞ւմ է «Ալիք»-ը, հերքո՞ւմ են նամակներ ստորագրողները և պ. Ադելխանովը: Վոչ, նրանք միմիայն խոսքեր են ասում, կեղծում են, լուսանքներ թափում և ուրիշ վոչինչ: Իսկ փաստե՞րը: Ահա թե ինչ է ասում իրողությունը, ինչ է վկայում ճշմարտությունը: «Միր» ծխախոտի դործարանից վանդվել էյին 4 թուրք բանվորներ և, չնայած մեր ընկեր-բանվորների պահանջներին և դործ դրած միջոցներին, նրանց վերընդունելը միշտ արգելքի չէ հանդիպել դաշնակցականների կողմից:

Այս մեկ փաստ:

Ադելխանովի դավադից վանդվել են տասը թուրքեր, մի քանիսը մինչև անդամ Թիֆլիսի ընդհարումներից շատ առաջ. ինչպես որինակ՝ Աբրահամ-Ֆիրդա-Աղա-Ողլի, վորը այդ դործարանում 5 տարի աշխատել է. մի օր դործակատար Ստեփանը նրան տալիս է 10 ռ. և ճանապարհ է ձգում. և Աբրահամի հարցին, թե ինչո՞ւ ինձ դուրս են անում, պատասխանում է, թե ահա 10 ռ. քեզ, յերկու շաբաթից հետո կգաս, ելի կաշխատես, բայց հետո ել չի ընդունել:

Համդուլլահ—Դիրահիմ—Ողլին յերկու տարի աշխատել է այն-

1) Տես ներկա ժողովածուն, էջ 30, «Սոցիալիստ» դաշնակցությունը և թուրք բանվորները:—Խմբ.:

տեղ և նույնպես սուանց պատճառը բացատրելու միմիայն 9 ու մեկը տալով հեռացնում են. հենց այս որերս դնացել և, խնդրել և, բայց ելի չեն ընդունել: Մինչև Թիֆլիսի կոտորածը՝ 3 հոգի չեն մնացել, կոտորածից հետո նրանց ել վռնդել են: Բանվոր Ղաղարը տեսել և, թե միայն Հյուսիսայինը պիտի աշխատի այստեղ և վաղ ուրիշ թուրք բանվոր: Այժմ այդտեղ Հյուսիսայինն և բանում, վորն այս յերկու որն և, վոր դնացել և աշխատելու: Նա 17 տարվա աշխատավոր և: Բայց մի կարծեք, թե Հյուսիսայինը բացառություն և կազմում, նա ել Թիֆլիսի կոպից հետո ժամանակավորապես հեռացված և յեղել: Այս ել յերկրորդ փաստը:

Բավական չե՞, ընթերցող: Մի՞թե այդ փաստերը չեն հաստատում մեր խոսքերի ճշմարտությունը: Աղելխանովի նամակը մենք արհամարհում ենք. հաստատվոր բուրժուալի համար ստելը՝ յերկրորդ բնություն և, հաց ու պանիր ուտել և: Ո՞վ կհավատա, վոր գործակատար Ստեփանը, բանվոր Ղաղարը վռնդում են, ընդունում են բանվորներին, իսկ ինքը տերը այդ մասին վռնչել չգիտե: Հարցը պարզ և:

Աղելխանովը գրեց իր նամակը «Тиф[ЛИССКИЙ] Лес[ТОК]»-ին¹⁾, վորովհետև նրանից այդ պահանջեցին: «Այիք»-ը լուում եր, վորովհետև գործը դրսուում եր և յերբ վոր կարգին պատրաստվեցին, արշավանքը սկսեցին միանգամայն և ամեն կողմից:

Բայց ում ուղում եք խարեցեք, պարոններ, մեզ չեք մոլորեցնի: Զեր բնության, ձեր էություն համապատասխան չեր այդքան ժամանակ լուել. ձեր հայհոյանքների շտեմարանը շատ հարուստ և, շատ ճոխ և և յեթե դուք լուում եյիք և յերկու շաբաթ թույլ եյիք տալիս, վոր այդ «հրեշավոր» լուրը առանց հերքումի մնա, բացահայտ և, թե ինչի համար. մենք կարծում ենք, վոր կոմենտարիաները ավելորդ են: Համենայն դեպս մենք ուրախ ենք, վոր դուք զգացիք ձեր վարմունքի սղեղությունը և այժմ կամենում եք ուղղել: Հաջողություն, պարոններ:

«Կայծ» № 32,

հուլիսի 13 (հունիսի 30) 1906 թ.

1) Թիֆլիսի հայկական բուրժուական-նացիոնալիստական ինտելեկտեցիայի որդան, լույս և տեսել 1877—1918 թ. թ. — խմբ.:

ԳՈՐԾԱԶՈՒՐԿՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ

Գործադուրկների շարժումը թե՛ Ռուսաստանում և թե՛ մասնավորապես Թիֆլիսում ամեն որ անում, դարեղանում և ընդլայնանում և: Թիֆլիսի գործադուրկ բանվորները արդեն հաղթել են գործադուրկների խորհուրդ, վորը առայժմ ներկայացնում և 1100 աշխատադուրկների շահերը: յեթև մենք այդ թվին ավելացնենք և ինտելիգենտներին, կառանանք մեր քաղաքի համար մի շատ պատկառելի գումար՝ 2000—2500 հոգի: Ահա այդ հաղաթափը մարդիկ իրանց ընտանիքներով, իրանց քաղցած, մերկ, հացի կարոտ յերեխաներով դիմել են քաղաքային վարչության, քաղաքային խորհրդին, պահանջելով հաշխատանք, բայց վոչ բարեգործություն:

Մեր ճայրեքը խոսքերով ամեն բան խոտոացան, ամեն բանին համաձայնվեցան... 140 հազար, 500 հազար— ահա այն դամարները, վոր թափում եյին մեր լիբերալ իրախառնները գործադուրկների համար և այդ ամենը ընդունում եյին միաձայն: Ի՞նչ եյին կորցնում... լոկ դատարկ խոտումներ...

Բայց յերբ վոր գործը հասավ կատարելուն, փողը ճարելուն և հասարակաց աշխատանքները կադմակերպելուն—յերևան յեկավ մեր իրախառնների բուրժուական բնույթը, յերևան յեկան նրանց իսկական միտումները, նրանց դատակարդային ախարժակները: Քաղաքային վարչությանը փող չի տալիս ի՞նչ մի բանի, վոչ մի կապիտալիստ: Նրանք սկսել են կադմակերպված արշավանք հասարակաց աշխատանքների դեմ: Հայտնի յե, վոր այդ բանիկերում մեր իրախառններն են նստած, հայտնի յե, վոր կապիտալիստները Թիֆլիսի քաղաքային գործը իրանց ձեռքն են դրել և այժմ յեթև մերժում են, այդ միմիայն ապացուցում և նրանց բուրժուական վախկոտությունը: գործադուրկների ներկայացուցիչները առաջ չհամարձակվեցին, իսկ շիբմաների հետեից նրանք գործում են իրանց հատուկ մանյովրներով: Նրանք չեն ուզում տալ փողը, վորովհետև չեն ուզում հրաժարվել այն ողապակար դրությանից, վորը ստեղծվել էր գործադուրկ բանվորների մեծ քանակից: յերբ վոր վերջինները շատ են, աշխատադարձը չնչին և, բանվորական որը յերկար և:

Նրանք չեն ուզում, վոր քաղաքը իր գործերը տանի անասական կերպով անմիջապես բանվորների հետ գործ տեսնելով,

կամենում են շփոթաթիւ սխառեմը, վոր իրանց հարազատ կապաւորուածները խմեն բանվորի արյունը, կեղեքեն՝ հարստահարեն նրան։

Յեւ այդպես մենք տեսնում ենք բոյկոտ քաղաքային վարչության, մենք տեսնում ենք բուրժուաների վերաբերմունքը դեպի բանվոր դասակարգի ցամաք։

Ընկե՛ր բանվորներ, այդ լավ հասկացե՛ք, լավ լմբոնեցե՛ք այդ քառմանքի բոյկոտի խմտաբը։

Կաղմակերպվեցե՛ք և դուք, և ինչպես մի ահռելի ուժ՝ ստիպեցե՛ք դողալ բուրժուական ճարպոտ մարմնում վախկոտ հոգուն։

Տ .

«Կոյժ» № 33,

հուլիսի 15 (2) 1906 թ.

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ

Մեր քաղաքային ինքնավարությունները, լինելով միապետության հանճարի ամենա-զլիերաւ արտադրություններից մեկը—մի ժամանակ, անցյալ դարու յոթնասնական թվականներին համար անկասկած մեծ քայլ եյին ներկայացնում համեմատաբար այն նորոտական դրության հետ, վորը տիրում եր Ռուսաստանում։ Լավ, թե վատ, այդ հաստատություններն ունեյին հասարակական նշանակություն, կենտրոնացնում եյին իրանց վրա առաջադեմ տարրերի ամբողջ ուշադրությունը։

Ո՞վ չի հիշում, թե ինչպես ջղայնորեն եյին վերաբերվում թե՛ մամուլը, թե՛ ինտելիգենցիան քաղաքային դործերին, քաղաքային ընտրություններին, ինչպիսի պայծար եյին մղում դանադան կուտակեցություններ ընտրությունների ժամանակ։

Յեւ այդ հասկանալի յեր ուսական խղճուկ մթնոլորտում. աղքատ իրականության մեջ դա մի հասարակական դործ եր։ Բայց ժամանակները փոխվեցին. քանի առաջ եր դնում յերկրի տնտեսական դարգացումը, այնքան ել ուժեղանում, դիտակցության եր դալիս ազատության անվահեր ուղմիկ—պրոլետարիատը. քաղաքային ինքնավարությունը կորցնում ե իր վաղեմի նշանակությունը, և պարզվում ե նրա խիստ բուրժուական դույնը. պրոլետարիատը կռվելով հանուն ամբողջ պետության դեմոկրատիզացիայի՝ իհարկե իր աչքից բաց չի թողնում և այդ հաստա-

տությունները, վորտեղ այլանդակ ընտրողական իրավունքի հիման վրա ընտրվում են միմեյան հարուստ դատակարգին պատկանող մարդիկ:

Այդ բանի հետևանքն է, ի միջի այլոց, Թիֆլիսի ինքնավարության հանցավոր վերաբերմունքը դեպի Թիֆլիսի զործադուրկները: Կերակրել պրոլետարիատը կեղծ խոստումներով, վոր ինքը հողում և նրա մասին և միաժամանակ դադարի դավերով խաբել նրան, զործնականապես խանդարել հասարակական աշխատանքների կազմակերպությունը—ահա թե ինչով և զրադված Թիֆլիսի բուրժուական ինքնավարությունը:

Քաղաքային ինքնավարությունները մեայն այն ժամանակ կարող են ծառայել ժողովրդի, պրոլետարիատի շահերին, յեթե նրանք ընտրված կլինեն ընդհանուր, ուղղակի և դադարի ընտրողական սկզբունքով: Պրոլետարիատն իր հեղափոխական կուլով փշրելով բոլոր միապետական կարգերը, կփշրե և նրա վիժվածք «ինքնավարության» որդանները և կդնե նրանց տեղը իսկական դեմոկրատական ինքնավարություններ:

«Կայծ» № 33,
Հուլիսի 15 (2) 1906 թ.

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

«Ալիք»-ը կամաց-կամաց իջնում և ռոլիսդիական» բարձրությունից և բարձրացնում և մեղ իր թանդադին ուշադրության: Թեև նա արհամարհանքով և հիշում «Կայծ» «քերքիկը» (ի հարկե հաստատվոր բուրժուականից վերցրած տասնյակ հազարներով հրատարակվող մեծադիր «Ալիք»-ի կուշտ խմբադիրներին կողմից հասկանալի յն այդ արհամարհանքը պրոլետարական փոքրիկ թերթի վերաբերմամբ): Թեև նա մեծ պատիվ և համարում մեղ համար իր ուշադրությունը, բայց և այնպես բարձրացնում է: Խոսքս Շ-ի հոդվածի մասին և «Ալիք»-ի № 52-ի մեջ¹⁾:

Խոսելով արհեստակցական միությունների առիթով ծագած բանակուլի մասին, Շ-ը ասում և մեք հասցեյին.

«Նրանք ղեկավարվում են միջ թե սկզբունքներով ու

1) Մ. Սոցոլադյանը նկատի ունի «Ալիք»-ի 1906 թ. Հուլիսի 13-ի (Հունիսի 20-ի) № 52-ում ազդրված Շ-ի (Ըն. Թոփչյանի) «Երաժշտ սոցիալ-դեմոկրատները» վերնագրով հոդվածը:—Խմբ.:

պրոլետարիտի իսկական շահերի դիտակցությամբ, այլ միայն և միայն կրքով ու կուսակցական նեղ հաշիվներով:

Իսկ այդպիսիների դիմակը շատ շուտով կպատույի և դիտակից պրոլետարիատը կհասկանա, թե ինչ մարդիկ են մեր իրականության մեջ սոց—դեմոկրատական դիմակի տակ այնքան հոխորտացողներն ու Հ.Հ. Դաշնակցության դրպարտողները:

С БОЛЬНОЙ ГОЛОВЫ НА ЗДОРОВУЮ,—ասում և ուսական դարձա՞վածը: Մենք դեռ կվերադառնանք այդ նյութին ըստ էության և ցույց կտանք, թե ում դիմակն և հարկավոր պատուել, իսկ առայժմ նորից կասենք պ. Շ—երին: Զրադվեցեք ձեզ վայել աղղային—տիրացուական խնդիրներով: Պոսեցեք Յեդլինների ու Մետրոպների մասին և մի՛ հիշեք ի դուր Կաուցկու, Բեքսլի և նման անունները: Դուք մոլորվե՞լ եք հասկանում այդ անուններից և նրանց դրվածքներից...

«Կալ» № 33,

հունիսի 15 (2) 1906 թ.

ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ ՅԵՎ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մեծ պատմական դեպքերը, մորոնք կատարվում են լայնածավալ Ռուսաստանում, այն կոխվել, մոր մղում և արթնացող ժողովուրդը ասիական դեմպուտիզմի դեմ, մորը տասնյակ տարիներ մնչում եր ժողովրդին, սպանում եր նրա մեջ ինքնադործունեյության ամեն մի կաթիլ, ինքնազխտակցության ամեն մի թույլ նշան—կենտրոնացրել և իր վրա ամբողջ ազդարնակչության լարված ջղային ուշադրությունը:

Ներքին քաղաքականությունը տիրապետում և այժմ ամեն տեղ՝ ամենի դշուհում, և արտաքին քաղաքականությունը մի տեսակ հետ և մղվում, ճողարկվում և:

Բայց յեթե ներքին դործերը առաջին պլանումն են, այդ դեռ չի նշանակում, մոր արտաքին դործերին պետք և վերաբերվել արհամարհանքով, չհետևել ուս ընթակալության դիպլոմատիկական խաղերին և ճայլերին: Կամարիլյան ամեն կերպ պաշտպանում և արտաքին դործոց մինխաարության աղատությունը ժողովրդական ներկայացուցիչների կոնարուլից, համարելով այդ՝ իրեն պրերոգատիվ ցարի իշխանության: Պրոլետարիատը անմի-

Հասկանալի չափերով և արտաքին քաղաքականությանը և նրա հղոր ձայնը, ուժեղ բաղուկը, իր ազդեցությունը պիտի ունենա այն կամ այն տակտիկայի վերաբերմամբ միջադասին հարցերում:

Անտարբերությունն այդ հարցերում հավասար և վճռադրամությունն, հավասար և դավաճանություն՝ ժողովրդի, յերկրի շահերին:

Ռուս բռնակալության քաղաքականությունը վերջին ժամանակները առանձնապես յեղել և միշտ ավանդաբարձ, միշտ ունեցել և իբրև դեմոկրատիա—արտաքին խառնաշփոթություններով խեղդել ներքին դեմոկրատիան, խեղդել աղետադրական շարժումը: Որինակ՝ Մանջուրիայի վճռադրոն կողպեան: Այս որևէ և կառավարությունը նախ և ուստի դրքը անդլիական կապիտալիստներին, կամացույց, խարդախ կերպով¹⁾: Ռուս ինքնակալությունը և նրա սեպտիկները²⁾, վորոնք շատ տարիներ շարունակաբար սերմանում էյին տակտիկայն ժողովրդի մեջ՝ դեպի «դառնական» «չարավոր» թշնամին, այժմ անդլիական վստիուհամար ծախում են այդ նենդամիտ Ալբիոնին³⁾—տիրալիր մեկնում նրան՝ իրանց ձեռքը:

Անդլիական պրուլետարիատը արդեն բողոքում և և այդ բողոքի ազդեցության պիտի վերադրել այն, վոր անդլիական ետրադայի վիդյուր, այցը Ռուսաստանի ալիերին՝ հետաձգվեց:

Մենք հրավիրում ենք պրուլետարիատին՝ ուշադրությամբ վերաբերվել ցարիզմի արտաքին քաղաքականությանը, վորպեսզի դեպքերը չդառնան նրան անպարտապա և անապասելի դրություն մեջ:

ԿՅԱԵՆ 28 34,

Կուլեբի 13 (5) 1906 թ.

1) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի 1906 թ. կնքված անգլո-ռուսական դաշմի համաձայնությունը, վորով Ռուսաստանը պետք և ստանար փոխառություն Անգլիայից և պաշտպաներ նրա դաշունթային շահերը Արևելքում, այսինքն ռուսական բռնակը անգլիական կապիտալի արժապրության տակ դներ: Այդ համաձայնության հեռանքով 1906 թվի ամառը նախատեսված եր անգլիական եսկադրի այցը Ռուսաստան—Կրոնշտադտ—Եմբ:

2) Ռեպուի—ազուն, գետուն, փոխարենական մաքով—վաճառված մաճուկ, բուրժուական կառավարության կողմից կաշտված թերթ—Եմբ:

3) Ալբիոն—(Էլեմենային կղզի)—Բրիտանական կղզիները հնազույն անունը—Եմբ:

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԻՐԱՎԱՍՈՒՆԵՐԸ ՅԵՎ ԳՈՐԾԱՋՈՒՐԿ
ՊՐՈԼԵՏԱՐԻԱՏԸ

Յերեքշարթի որը դործադուրկ բանխորհրդը լցրին քաղաքային վարչութիւնը և վախեցած «ուսարաւային» առաջ դրին պարզ և կատեղորիկ իրանց պահանջը՝ անմիջապէս կադմակերպել հասարակական աշխատանքներ, անմիջապէս տալ սոված և տառապալ պրոլետարիատին միջոց՝ հալալ աշխատանքով ապահովելու իր խղճուկ կյանքը: Յեւ քաղաքային վարչութիւնը ստիպւած եր խոստանալ, վոր միւս օրը, չորեքշարթի, կհրավիրե քաղաքային խորհուրդը արտակարգ նիստի: Այդ օրը յերեկոյան քաղաքային խորհրդի դահլիճը լցվեց դործադուրկների շարքերով և ներկայացնում եր մի անսովոր տեսարան: Այնտեղ, ուր սովորաբար բաղմում են «հայրերը», նստած եյին համեստ զգեստներով, նիհար դեմքերով մարդիկ, վորոնք սպասում եյին, կարծում եյին, թե այսօր այստեղ կկայանա քաղաքային խորհրդի նիստը, այստեղ վերջնականապէս կվճռվի քաղցած մահ կամ աշխատանք: Բայց իդուր. մեր զեմոկրատիկ և «սլոգգերեսիվ» իրաւասուները չեկան: Նրանցից վոմանք համարձակվեցան դալ, իսկ մեծամասնութիւնը փախուստ տվեց, յերբ տեսավ սմբխը, յերբ հասկացավ, վոր այստեղ լուկ խոսքերով, դատարկ խոստումներով դործը չի վերջանա, այլ ստիպւած կլինի տալ դրական պատասխան: Այդպիսով ժողովը չկայացավ, հետաձգվեց...

Մենք հայտնում ենք ձեզ, պարոններ, մեր զայրույթը և արհամարհանքը: Այդ հարցում պարզվեց վերջնականապէս և վորոշակի՝ մեր բուրժուական ալլանդակ դեմքը... Ձեզ ի՞նչ փուլթ, վոր այդ հաղարավոր մարդիկ սրտատրոփ սպասում եյին ձեզ, ձեր ի՞նչ հոգան ե, վոր նրանք պիտի վերադառնան իրանց մութ, խոնավ նկուղները և քաղցած, մերկ յերեխաներին ասեն.—պարոն Թումանովները¹⁾, Դուլսիանովները²⁾ չբարեհաճեցին դալ, ժամանակ չունեցան:

Դուք լավ գիտեք, վոր վոստիկանութիւն կա, կոզակներ

1) Թումանով, Գ. Մ. (Իշխան)—իրավարան, Թիֆլիսի քաղաքային ուղրավայրի անդամ, կադետ. «Новое Обозрение» թերթի խմբագիր.—Խմբ.:

2) Դուլսիանով, Ի. Մ.—իրավարան, կապիտալիստ, Թիֆլիսի քաղաքային ուղրավայրի անդամ, կադետ, յեղել ե կարճ ժամանակով «Кавказская Мысль» թերթի խմբագիր.—Խմբ.:

կան, պուլսմյոտներ կան, վորոնք ձեր հանդիստ կյանքը կպաշտպանեն այդ զմանձրալիք ամբոխից... Բայց ժամանակները վոխվում են և մոտենում և այն որը, յերբ մենք ձեզ կկանչենք ժողովրդի առաջ և ամեն մեկը, վոր այդ որը հիասթափված թողնց քաղաքային տունը, ձեր յերեսին կշարուն. յես քաղցած եյի, յես հիվանդ եյի, դու ի՞նչ արեցիր ինձ համար:

Ի՞նչ կպատասխանեք դուք այդ դեպքում, մեծապատի՛վ իրավասուներ:

S.

ԵԿՄԻՅՆ ԱՅ 35,

հունիսի 20 (7) 1906 թ.

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԻ ԹԱՍ ԶՐՈՒՄ

Այժմիսանից թափվում են կոնդակներ, «հայոց ազդը» իրավունքներ և, վոր ստանում և... Ռեֆորմաները կայծակի արագությամբ հետևում են միմյանց... բարեփոխումների տենդը¹⁾ յերևի մեր սխոլաստիկայի ամբողջում սաստիկ և, եպիդեմական և դարձել, և բախտաբեր հայությունը ընթացած, դժայիված նայում և կաթողիկոսի ռեզիդենցիայի կողմը: Այս որերս ել՝ հայ կլինը

1) 1906 թվի մայիսի 10-ին Մկրտիչ Խրիմյան կաթողիկոսը դաշնակցականների թելադրանքով հրապարակեց կոնդակ, վորով ընտրովի դարձրեց «հոգևոր-վարչական հաստատության» պաշտոնյաներին: Այդ պաշտոնյաների ընտրությանը ըստ կոնդակի պիտի կատարեր «հայ ազգաբնակչության» ընտրված պատգամավորների ժողովը, վորը նշանակված ևր նույն թվի սեպտեմբերի 15-ին: Այդ ժողովը դաշնակները կնքեցին զազային սահմանադիր ժողով՝ ամպագոսդոս անունով, վորի խնդիրը համարեցին շահմանափակել միայն «հոգևոր-վարչական հաստատության» պաշտոնյաների ընտրությանը, ալլ նա պիտի լինար հայկական ներքին սահմանադրությանը, նրա մեջ կհասարակա մտքներով թե յեկեղեցական-վարչական և թե դպրոցական հոգեքերի վերաբերյալ անհրաժեշտ լրացումներ:

Ուսական հեղափոխության այդ յետուն տարիներում Դաշնակցության կողմից հրապարակող այս զազային ժողովը մի ռեակցիոն, հակահեղափոխական ջալլ ևր հայ ժողովրդի նկատմամբ և հետադեպ ևր նրան համառոտական հեղափոխությանից կարելու և հայ բուրժուազիայի ու կղերականության շահերին, ծառայեցնելու նպատակը: Վաղային ժողովին պատգամավորների ընտրությանը, վոր տեղի ունեցան Ռուսաստանի բոլոր հայաբնակ վայրերում, անցան Դաշնակցության կողմից ցուցաբերված մախիմաշիաների և տեղորի պայմաններում: Ընտրողների խուրը մեծամասնությանը անար-

Ուժերը չպիտի բաժանել, չպիտի մաս-մաս անել, թշնամին դեռ զորեղ է, դեռևս ուժ ունի:

Տ.

Հիշյալ № 36,
հուլիսի 23 (9) 1906 թ.

ԽՈՐՀՐԴԱՎՈՐ ԼՈՒՈՒԹՅՈՒՆ

Բռնի ուժով, սահմանադրական վոչ մի ձևականություն չպահպանելով՝ կառավարությունը ցրեց Դուման¹⁾՝ ինչպես մի հասարակ միտինդ, վոստիկաններ կանգնեցին Տավրիկյան պալատի մուտքի առաջ և ժողովրդական ներկայացուցիչներին ճանապարհ դրեցին:

Կառավարությունը դեց լիբր կերպով ժողովրդի յերեսին վերավորանք, հրավեր կարդաց դուրս դալ փողոց կռվի՝ առաջուց պատրաստելով նրա համար պուլեմյոտներ, թնդանոթներ...

Կառավարությունը սպասում էր, վոր իր այդ ֆայլը մեծ շարժում կստեղծե յերկրում, և պատրաստել է նախորդ իր բաշխուղովներին առատ հունձ ֆաղելու:

Բայց ժողովուրդը լուռ է...

Վերջին հեռագիրները հաղորդում են, վոր Պետական Դումայի ցրվելու լուրը արտաքու կարգի հանգստությամբ ընդունեց ազդարնակությունը Ռուսաստանի զանազան մասերում:

Ի՞նչ է պատճառը:

Մեր կարծիքով՝ ժողովրդի լայն խավերի ճանտարբերությունը, վորը շեշտում է կառավարությունը դեպի այդ «հեղափոխությունը վերելից», պարունակում է իր մեջ յերկու շատ նշանավոր մոմենտ. առաջինը, վոր ժողովուրդը, առանձնապես նրա ամենաառաջավոր տարրը—պրոլետարիատը, հիասթափված էր այդ մեր «պառլամենտից», բայց, իհարկե, ուրիշ տեսակետից, քան ցարի կառավարությունը. նա տեսնում էր դրա իսկական հակահեղափոխական աստառը և տանում էր իր կռիվը առաջ՝ մի կողմ ձգելով Պետական Դուման: Յերկրորդը այն, վոր այդ լուրը դեռ չի հասել գյուղացիության լայն մասսաներին և յեթև

1) I Պետական Դուման ժխտականության կողմից ցրվեց 72-որդա դարսությանից հետո՝ 1906 թվի հուլիսի 21 (8)–ին.—ԽՄԲ.

հասել և մի քանի տեղերում, դեռ չի մարավել դյուղացու գլխում, դեռ նա չի ըմբռնել այդ բանի իմաստը:

Այժմ պրոլետարիատը, քաղաքը սպասում և, թե ինչ կասի դյուղը, վերովհետև այս կռիվում բանվոր դասակարգը և դյուղացիությունը ձեռք-ձեռքի տված, միացյալ ուժով պիտի տռաջ խաղան: Այժմ կատարվում և ահագին հեղափոխություն տասնյակ միլիոնների գլխում, կատարվում և մի ահագին հեղաշրջում:

Կառավարությունն իր վճռողական քայլով վճռեց իր մահը, մոտեցրեց իր կործանման բուլեն:

Ժողովուրդը լուռ և, և այդ լուռությունն ավելի սարսափելի պիտի լինի հին ուժի մի համար, քան թե անմիջական ցույցները, միտինգները և այլն:

Տ.

«Կ ա յ ծ » № 37,

հուլիսի 26 (13) 1906 թ.

Ն Ե Ր Կ Ա Մ Ո Մ Ե Ն Տ Ը

Ռուսական բռնակալ կառավարությունը, ցրելով Պետական Դուման, կատարեց այն, ինչ վոր պիտի կատարվեր իրերի տրամաբանական ընթացքով: Նրա առաջ դրված եր յերկու յեւթ այն անորոշ դրությունից, վորը տեսնում եր միջանի ամիսներից ի վեր՝ կամ նշանակել կադետական մինիստրություն կամ արձակել Դուման:

Բայց Դումայի մեծամասնությունից նոր կառավարություն նշանակելու հետևանքը կլիներ վոչ թե հեղափոխական շարժման դադարումը, այլ ընդհակառակը—ազատագրական կռիվ նոր բորբոքումը՝ ավելի մեծ ծավալով և ավելի ուժգին, վորովհետև կադետական մինիստրությունը պիտի տար լիակատար ամիստիա, համեմատաբար ավելի ազատություն խոսքի, մամուլի, ժողովների: Յեւ այդ ազատությունները անխառնափնիքորեն պիտի հարկադրեյին ցարին՝ հայտարարել զինվորական դիկտատուրա:

Այդ ի նկատի ունենալով, Տրեսլովը հենց սկսեց գիկտատուրայից: Նա արձակեց Պետական Դուման:

Կադետների գեղեցիկ յերազները մինիստրական պորտֆելներ ի մասին, —ավա՛ղ, —ապարդյուն անցան...

Բայց զեղեկելով այդ վճռական քայլին, մեր իշխող կամարի-
լիան, համենայն դեպս, հենվում է մի վորոշ ուժի վրա:

Այդ ուժը միջազգային կոնտր-ռևոլյուցիան, առանձնապես
«Հանճարեղ» դերմանական Վիլհելմն է: Վաղուց է, վոր համա-
կերպով լուր եր պատում, թե ուսն կառավարությունը մի հա-
մաձայնություն է կայացրել դերմանական և ավատրիական կայ-
սրենիքի հետ՝ միացյալ ուժերով քաջախելու մեր հեղափոխու-
թյունը: Ռուսաց ցարը դաշն է կապում ոտարազդիների հետ զիր
ժողովրդին դեմ, հրափիրում է ոտարներին սպանել, կոտորել
ուսն բանվորներին, ուսն դյուղացուն: Այդպես նա իր տոհմական
չափերը պահպանելու տեսակետից առաջարկում է ուրիշներին դալ
և ավերել յերկիրը... Բայց յեթե խափար, սե ուժերը միանում
են հեղափոխության դեմ, դեմոկրատիայի դեմ—միանում են և
հեղափոխության ուժերը, միանում է բոլոր յերկրների պրո-
լետարիատը՝ այդ ուսակցիային գլխադրելու համար: Յեթե նոր
«Փիցիտղը» պողրամչիկների թերթը «Ռուսիան»¹⁾, ցինիկարար
փորձում է վախեցնել մեզ դերմանական դորժերով, մենք արհա-
մարհանքով ենք վերարերվում այդ սպանալիքին՝ գիտենալով,
վոր մեզ պաշտպանում է դերմանական պրոլետարիատը և նրա
հետ միասին և ամբողջ միջազգային պրոլետարիատը:

Այն որը, յերբ յևիրոպական ուսակցին կառավարություն-
ները կհայտարարեն պատերազմ ուսական հեղափոխության—
այդ որը նրանք կհրատարակեն կռիվ և իրանց ժողովուրդների
դեմ. այդ մոմենտից կսկսվի միջազգային սոցիալիստական հե-
ղափոխությունը:

Տ.

«Ն ա յ ծ» № 38,

հուլիսի 29 (16) 1906 թ.

ՌՈՒՍ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՅՎՐՈՊԱԿԱՆ ԲՈՐՍԱՅԻՆ

Մեր մինիստրները, յերբ վոր ստանձնում են իրանց ձեռքը և
պատասխանատու են պարտավորությունները, սովորաբար արտա-

1) «Россия»—իր ընույթով բուլվարային որսերթ, 1906 թվից թերթը
վերածվեց կառավարական ոփիցիտղի և այդ ժամանակվանից Ստալիպինի մի-
նիստրության որդանը հանդիսացավ, ստանալով պետական մեծ սուբսիդի-
անք:—Խմբ.:

սանում են ծրագրային ճառեր, հայտարարում են իրանց ապագա գործունեության նպատակների մասին... ոտարադդիններին և արտասահմանի մամուլի թղթակիցներին, հատուկ նշանակված ինտերվյուներում: Այդ յերևույթի մեջ մեզ համար զարմանալի լինի՞նչ չկա:

Հայտնի չե, լճոր ուսու կառավարությունը ուսու ժողովրդի վերաբերմամբ կատարում և յեւրոպական կապիտալի գործակատարի դեր և պիտի խոստովանել, լճոր կատարում և իր այդ պաշտոնը մեծ յեռանդով: Կարլ Կառլսկին իր դրած ճիշտ և ամերկական բանօրը՝ փայլուն հողվածում՝ ահա թե ինչ և ասում ցարի կառավարության մասին:

Ճարը իր տիրապետության ամբողջ ապարատով, իր դին-լորներով, կողակներով և չինովնիկներով՝ ներկայացուցիչ և այժմ արտասահմանի շահերի, լճոր շահագործում և ամբողջ Ռուսաստանը: Ժամանակակից կառավարությունները ամեն տեղ այժմ կապիտալի գործակատարների դերն են կատարում, բայց ուսական արտուլուտիզմը արտասահմանյան կապիտալի գործակատարն է:

Այդ այդպես լինելով, միանգամայն հասկանալի չե, կրկնում ենք, լճոր ծառայողը տալիս և բացատրություններ իր տիրոջ: Ռուս ժողովուրդը այս գործում բոլորովին ավելորդ ելեմենտ և և մի-նիստարների ճառերը սրան չեն մերաբերում. նրան, ուսու դյուշա-ցուն, ուսու բանօրին անմիջապես դիպչում են կողակի մարակները, խոնավ բանտերը, կախադանները և այլ շատ կտրուկ և իր նպատակին հասնող միջոցներ: Ռուս ժողովրդի համար համեմատաբար միևնույն և, թե ով և այժմ մինիստր-պրեմյերը—չե՞ լճոր միմիայն անուններն են փոխված, իսկ ելությունը՝ շատ ան-նշան նյութաններով, կրկին նույնն և մնում:

Այս որերս ել, նոր մինիստր-պրեմյեր Ստոլիպինը ճշտակ-ցությունն ունեցավ Ռեյտերի հեռագրական գործակալության թղթակցի հետ: Այդ խորիմաստ խոսակցության միջանի գոհարիկները և լույս տեսան ուսաց մամուլի եջերում: Պ. Ստոլիպինը¹⁾ մեծ յեռանդով և խոսում, և նրա խոսակցության ձևից այն

1) Ստոլիպին Պ. Ա.—խոյր կալածատեր: 1905 թվի հեղափոխությանից հետո,—ռեակցիայի տարիներին,—նիկոլայ 2-րդի մինիստրների կարինետի նախագահ. հակահեղափոխական տեղերների և սև-հարյուրյակային ջարդերի կազմակերպիչ: Կիրառեց ազգային ռեֆորմների միջակ դյուշացիության արտ-ժայթման և ամուր կուլակային տնտեսություն տեղծելու նպատակով.

կարելի չէ յեղրակացնել, թե դուք, Մենդէյսոններ¹⁾, Ռոտշիլդներ²⁾ և Ընկ. Հանդիստ յեղեք, մի՛ վախենաք, դուք ձեր փողերը կարգին, կանոնավոր կատանաք—մենք դեռևս բախականին հալատարիմ դորք ունենք, հալուլիմյոտներն—ը, թնդանոթները դեռևս ժողովրդի դեմ են ուղղված: Հանդիստ կացեք, լավ կերեք, խմեցեք, ճեմեցեք: Իսկ ինչ վերաբերում է բարեփոխումներին—այդ բոլորը կկատարվեն, հենց վոր յերկիրը կխաղաղվի, և այդ նպատակով հսոցխալիստներին, հանրապետականներին՝ պետք է միայն բանտը նստեցնել, Յակուտսկ աքսորել, կախաղան բարձրացնել: Այս և այդ յերկար խոսակցության փոքրիկ իմաստը: Ընթերցողը տեսնում է, վոր մինիստրական ախոռի վրա փոխվեց միմիայն անունը՝ մի մանեկենի տնո նստեց մյուսը և կարծես ավտոմատ՝ սկսեց արտասանել սովորած խոսքերը... դորք, քոցիալիստ, բանտ... բարեփոխումներ, մտրակներ...

Բորսան հանգստացավ. նա հալատաց իր նոր հարկկազմիկին:

Բայց իզուր. մոտենում է ժամանակը, յերր նրանց կապիտալը եւ վոր մի հանճարեղ հմուտ պրեմիեր—պրեկազչիկ չի ազատի, և նրանք վայ կտան իրանց դլխին: Այն ժամանակ մենք մեր հերթին հիանալի կերպով կծիծաղենք:

S.

Եկա յ ծ ձ Ձ 40,

ոգոստոսի 3 (հուլիսի 21) 1906 թ.

Վորպես միապետության հենարան դուռում: Սպանվել է 1911 թվին Կիևում, Բոգրոդի ձեռքով:

Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի 1906 թվի հուլիսի 26 (13)—ին Ռեյսերի հեռագրական գործակալության թղթակցի հետ Ստոլիպինի ունեցած ինտերվյու, վորի մեջ Ստոլիպինը հայտարարեց, վոր ինքը չի կոսկածում զորքի հովատարմության մեջ և վոր հեղափոխությանը պիտի ճնշվի և միայն այդ դեպքում հնարավոր կլինի հաստատել ամուր հիմունքների վրա ապագայի ուժեղացումը:—Խմբ.:

1) Մեմդիլսոն, Բ. Ս.—բուլղիյան բանկիր. առաական կառավարությանը Ֆինանսավորող բանկիրական տան պաշտպանություն:—Խմբ.:

2) Ռոտշիլդներ—խոշոր բանկիրների ընտանիք: Յեմբուդայի գանազան յերկրներում հիմնել են բանկիրական տների ցանց: Յեմբուդական պետութուններին փոխառություն առաւ զործում մեծ դեր են կատարել:—Խմբ.:

Այսօր նորից նշանակված են ընտրություններ Թիֆլիսի յեկեղեցիներում՝ հայկական Էկեկտիկոնական Ժողովի» համար պատվիրակներ ընտրելու:

Մեր բուրժուական կուսակցություններից շատերն արդեն մղում են ընտրողական պայքար, շատերը նույնիսկ կաղժել են թեկնածուների տպագրված ցուցակներ: Մենք արդեն առիթ ենք ունեցել խոսելու հայկական Էկեկտիկոնական հեղափոխության մասին: Մենք պարզ ընդդեմ ենք, վեր ներկա քաղաքական մոմենտում, յերբ Ռուսաստանի ազատագրական շարժման առաջխաղացությունը դարձել է հրամայողական պահանջ, ուժերի դումարումն՝ համաչափ դործողությունների համար, յերբ հեղափոխական պրոլետարիատը և դյուղացիությունը ելեկտրականացած լարել են իրանց ուժերը տապալելու մեռնող ուժի՝ անշեղ ընթանալով դեպի համառուական Սահմանադիր Ժողովը, այդ զաղգային Սահմանադիր Ժողովը ջլատում է հեղափոխական ուժերը, բաժան-բաժան անում նրան, դառնալով դործիք ուսկցիայի ձեռքին:

Մյուս կողմից, վերոհիշյալ Սահմանադիր Ժողովի իսկական աստուծը բուրժուական նացիոնալիստական ձգտումներն են: Հայկական Սահմանադիր Ժողովը վու՛ ալ ինչ է, յեթե վու՛ Հ. Դանակցության բուրժուական ձգտումների մարմնացումը: Առաջ և մղվում շատ նուրբ կերպով աղգային ավտոնոմիան, դուցե և Ֆեդերացիան: Բուրժուական կուսակցությունը, սոցիալիստական դիմակ ծածկած, կույր դործիք դարձնելով հայ պրոլետարիատի մի մասը՝ նրան յենթարկում է բուրժուական իդեոլոգիային: Նա, ճառելով պրոլետարիատի դասակարգային շահերի մասին, ճղնում է խարել նրան, մտցնելով այնպիսի քաղաքական կաղապարի մեջ, ուր կամրապնդվի աղգային բուրժուակիայի քաղաքական տիրապետությունը շահագործվող տարրերի վրա: Դիտակից պրոլետարիատի բռնելիք դիրքը շատ պարզ է, նրա վերաբերմունքը դեպի առյուծանման Սահմանադիր Ժողովները, մանավանդ ներկա մոմենտում, կարող է լինել միմիայն բացասական:

Հ. Դ. Դանակցությունը, առաջ մղելով հայկական Սահմանադիր Ժողովի լողունը, մի կողմից ցանկանում է խել կղերականությունից մեր կուլտուրական հիմնարկությունները, մյուս

կողմից իր ճաղաչային քաղաքականությամբն Հաստատել ճաղաչայինն բուրժուազիայի քաղաքական սուվերենիտետը: Կղերականության մի մասը, շատ լավ դպարով իր մոտալուստ անկումը, ձեռք-ձեռքի սոված Դաշնակցության՝ ցանկանում և դեմոկրատացնել աղգային յեկեղեցին և այդպիսով փրկել նրան, իսկ մյուս մասը, հենվելով տիրապետող բյուրոկրատիայի որենքների վրա, Հայտարարել և կյանքի ու մահվան կռիվ հանուն իր պատմական արագիցիաների, հանուն իր ձեռքում ունեցած իրավունքների:

Սոցիալ-դեմոկրատիան և նրա դրոշի տակ կադմակերպված պրոլետարիատն իր ամբողջ ուժերը պետք և լարի կռիվելու մի կողմից կղերական յերկու Հոսանքների դեմ, իսկ մյուս կողմից անհաշտ կռիվ զբուրժուական-աղգայնական քաղաքականության դեմ: Կռիվ անհաշտ՝ այն բոլորի դեմ, վորոնք միմայնում են պրոլետարիատի դասակարգային դիտակցությունը, շլատում նրա ուժերը և խոչընդոտ հանդիսանում համաուսական հեղափոխության անշեղ ընթացքին:

Եկայծ Ձ 41,

ողոտտի 5 (հուլիսի 23) 1906 թ.

ԵԺԱՆ ՄԻՋՈՑ

Իր հին և սիրած պոլեմիկական ձևերին (ստախոսություններ, փաստերի աղավաղումներ, հայհոյանք, բռնի ուժ, սպառնալիքներ) դաշնակցականների որդան Վլիքը—ը ավելացրեց մի նոր ձև և տենչում և դրանով հասարակությանը խարել: Նա համատացնում և, վոր կղերականները, բուրժուաները և սոցիալ-դեմոկրատները բլոկ են կազմել Դաշնակցության դեմ, աղգային կենտրոնական ժողովի ընտրությունների առթիվ¹⁾: Այդ զարմանալի լողիկայով, յեթե մենք սոցիալ-դեմոկրատներս դեմ ենք ճաղաչային հիմնադիր ժողովին և միկնույն ժամանակ այդ բանին դեմ են և՛ բուրժուաները, և՛ կղերը, կնշանակե՛, վոր սոցիալ-դեմոկրատը և կղերը միատեսակ են մոտածում, միկնույն նպատակները, միկնույն դիտումներն ունեն:

1) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի Վլիքը—ի 1906 թ. օղոտտի 4-ի (հուլիսի 22-ի) Ձ 60-ի ճաղաչակերպում են ղերնադրով առաջորդող հողվածը—Խմբ.:

Այդ դուլուսական¹⁾ տրամաբանության դեմ ուրիշ պարագաներում և ուրիշ հասարակության մեջ մենք բոլորովին ավելորդ կհամարելինք խոսել, բայց մեր ճշգրտագրկիրթ հայկական հասարակությունը տարիներ դաստիարակվելով Դաշնակցության աղղկացության տակ, ստիպում և մեզ մի քանի խոսք նվիրել այդ «վայրենի հիմարության» (Դաշնակցության պոլեմիկական շտեմարանից) :

Մենք, կոսկելով այդ «աղղային», զուտ հայկական հեղափոխության դեմ, կոսկելով Եջմիածնում հավաքվելիք կենտրոնական ժողովի դեմ—միշտ շեշտել ենք այդ բոլորի հակահեղափոխական աստուր, սեակցիոն բնույթը, կոչ ենք արել հայ բանվոր դասակարգին, հայ գյուղացիության՝ չգրադվել ներկա մեծ և պատճական մոմենտում զուտ տնային դործերով, չբաժանվել ամբողջ Ռուսաստանի կոսկող հեղափոխական ժողովրդից, մենք ասել ենք, վոր այդ աղղային ժողովը նպատակ ունի բթացնել հայ բանվորի դասակարգային գիտակցությունը, ավելի ևս կղզիացնել նրան մյուս աղղերի պրոլետարիատից : Յեւ այա մեր արդումենտացիային «Ալիք»-ը կարողացավ պատասխանել ըստ իր վաղեմի սովորության—գրպարտությունով : Թող Դաշնակցության գրողները հաստատեն, վոր կղերը, բուրժուան բողոքում և այդ ընտրությունների դեմ, հենվելով այդ աշխարհայնացողության վրա, մեկնելով այդ տեսակետից :

Նրանք այդ չեն կարող անել և նրանց աստիճանությունը պարզ ապացուցում և նրանց մտավոր և բարոյական խեղճությունը, սնանկությունը :

Յեւ հենց այդ և պատճառը, վոր դաշնակցական մեծախոսները գիժում են մեր դեմ մղած կովում այդպիսի եժան, դեմագոգիական միջոցի, ասելով, թե սոցիալ-դեմոկրատները բոլի են կաղմել կղերի, բուրժուաների հետ :

Տ.

«Մ ա յ ծ» № 43,

դոտտոսի 10 (հուլիսի 28) 1906 թ.

1) Զուլուսմեր—հարավ-ֆրեկյան նեգրական ցեղին պատկանող հետամնաց խմբեր (կաֆրերի ճյուղից) :—Խմբ. :

Հիստերիկական ջղախն մարդիկ, սովորաբար, յերբ վոք ընկնում են մի վորեն անհամ դրության մեջ—սկսում են օկանդալ բարձրացնել, ճշալ-բղավել: Միևնույն դրության մեջ և այսօր և «Հարուստ» ու «մեծ» Ալիք—ը իր ազդային կենտրոնական սահմանադրական ժողովով: Փոխանակ փաստորեն և մարդավայել կերպով հաստատելու, վոր «Կայծ»-ը, «Մշակ»-ը և «Հովիտ»-ը¹⁾ բլուկ են կաղմել Դաշնակցության դեմ, փոխանակ մեր զբվածների մեջ ցույց տալու այդ անբնական բլուկի խելությունը, նա թութակի պես անվերջ կրկնում և «Կայծ», «Մշակ» և «Հովիտ» կղերական, բուրժուա, սոցիալ-դեմոկրատ, և այդ խոսքերից սարքելով դանադան կոմբինացիաներ, կարծում և, վոր մի բան ապացուցեց, մի բան մերկացրեց: Ալիք—ի վերջին 73 և 74 համարներում զետեղված յերկար և դաշնակցական պոլեմիկայի բոլոր ծաղիկներով զարդարված հոդվածներում («Բլուկի դրոհը») մենք ամեն ինչ կարդում ենք, բայց վորքան փնտռեցինք, վոչ մի խոսք, վոչ մի տող չգտանք, ուր այդ բլուկի դոյությունը հաստատող մի նշույլ դոնե լիներ: Բայց այդ դաշնակցական պոլեմիկական մտքի արտադրությունը շատ հետաքրքիր և իրեն մի հոգեբանական դոկումենտ, իրեն դաշնակցական մտածողության մի հիանալի նմուշ: Յերբ վոր այդ հոդվածները կարդում ես, այնպիսի տպավորություն ես ստանում, վոր դրողը սարսափելի վիրավորված և նեղացած և իր հակառակորդից, նրա սև անշնորհակալությունից: Տո՛, անամթ, բա վոր յես չլինեյի, հո թո տունը կայրեյին, քեզ ել կոպանեյին: Ինչպե՞ս ես համարձակվում, ուրեմն, իմ դեմ կովել, խոսել: Մենք ձեզ ամենքիդ պաշտպանել ենք, մենք ձեզ ազատել ենք խուլիգաններից, թուրքերից, խակ դուք, ո՛ր ապերախտություն, մեզ եք հայհոյում, —հապա սոցիալ-դեմոկրատներ՞ը... Այ, յես նրանց ես ու ենը, բորոյութներով սնված անպետք մարդիկ... մե՛զ նայեցեք, մեր զինվորներին, մեր թափած արյան:

Դառնալով ընտրություններին, դաշնակցականների որդանք

1) «Հովիտ» — «Հոգևոր, բարոյական, պատմական, հասարակական և մանկավարժական որսեր»: Ազդայնական, կղերական բովանդակությամբ: Հրատարակվել է 1906—1910 թ. թ. Թիֆլիսում, խմբադրությամբ Յեզնիկ ավգահ. Յերզնկյանի: 1910 թվի ընթացքում վերանվանվում և «Հովիտ» — «Խմբ.:

ղեղծումների, բռնությունների փաստերը վոչ թե հերքում ե, այլ իր հակառակորդի հասցեյին (ՎՄՀակինն) մեղադրանքներ թափում նույնանման բաներում. առաջ դուք եյիք ողջովում Վաթրոխի ճիղն ու վոտնոցը ձեր հակառակորդների դեմ ք դործադրելով, այժմ մենք, առաջ դուք եյիք կապում Վեչերի պոչինն թերթերը—այժմ մենք, ՎՄՀ, պարոններ, հիշողությո՞ւն չունեք, թե բարեխղճությունն ե ձեզանից հրաժարվելը: Ահա այդ յերկար հողվածների խղճուկ իմաստը, ոեալ բովանդակությունը:

Ի՞նչ հերքեց ե ի՞նչ հաստատեց այդքան յերկար ու զորեղ՞ դրված հողվածներում ՎԱԼԻՔ—ը: Վոչինչ չհերքեց, բայց հաստատեց այն ամենը, ինչ վոր մենք ասում ենք Դաշնակցության մասին:

S.

Վոյս Ժ Ն 44,

ոգոստոսի 13 (հուլիսի 30) 1906 թ.

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Դաշնակցականների որդան ՎԱԼԻՔ—ը № 73—ում յերկար հայհոյանքներ ե շարել իր ախար դլխից հնարած Վրոկի դեմ¹⁾: Այդ լուստանքների հոսանքը նա, ըստ իր սովորության, պոչեմիկա յեանվանում: Մենք, իհարկե, կանդ չենք առնի բանակալի այդ մեթոդի վրա, վորը ամեն մի պատվի դպացմունք ունեցող մարդ կհամարե վոչ աղնիվ ե վոչ դրական ձև: Մենք միմիայն առայժմ մի հարց կզնենք դաշնակցական դրական զնանֆիդայիններին. դուք անվանում եք.

Վոյս—ը... Վերական ստության, կեղծիքի ոջախ, ուր բուն ե դրել խեղաթյուրված, ալլանդակ յերեխայությունը՝ հանուն չհասկացած սոցիալ—դեմոկրատիզմի:

Դուք ձեր այդ խոսքերը կարո՞ղ եք հաստատել: Մենք, խոսելով Դաշնակցության մասին, միշտ բերել ենք լուրջ փաստեր ե մինչև այժմ վոչ մի հերքում չտեսանք Վեմ ե վոչ—խեղճ ՎԱԼԻՔ—ի եջերում: Դուք միմիայն Վոտում եյիք — դրպարտություն, մատնություն ե այլն՝ ձեր սիրած բառերը: Բայց մի խորհուրդ, պարոններ, այդպես անխիղճ կերպով դործածելով ձեր լուստանք—

1) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի Վրոկի դրոշմը՝ վերնադրով ՎԱԼԻՔ—ի խմբագրական հողվածը.—Էմբ.:

ների պաշենտը, դուք մի որ կարող եք սնանկանալ և այն ժամանակ ի՞նչ պիտի անեք...

«Կալ Ե» № 44,
օգոստոսի 12 (նոյեմբեր 30) 1906 թ.

ՍԵՎ, ՀԱՐՅՈՒՐՅԱԿԱՅԻՆ ՄԱՄՈՒԼԻ ԱՐՇԱՎԱՆՔԸ

Կառավարչական մամուլը խոսում և վճռական և զորեղ լեզվով:

Այդ չափերտավոր մամուլի չափերտավոր հրապարակախոսները Պետական Դումայի ցրվելուց հետո, բոլոր ժամանակ կոչ են անում կառավարութանն ամեն միջոցով ջախջախել հեղափոխության հիգլան, պահանջելով, վոր նշանակված լինի զինվորական գիտատուրա, վոր վերջնականապես խաղաղվի յերկիրը, վերջապես ազատվի ժողովուրդը «չարամիտ» չարատառերից» և «պրոպագանդիստներից», վորոնք պատրուժ են բանվորութունը և դուռըացիութունը, թույլ չեն տալիս այդ անմեղ մարդկանց դրադիել իրանց չարորյա և խաղաղ աշխատանքով: Յեւ այդ նպատակին հասնել կարելի չե շատ հեշտ միջոցներով. պիտի բռնել և կախ տալ այդքան մարդ: Մի՞թե դա շատ պարզ ոեցեպտ չե յերկիրը խաղաղացնելու համար, քանի վոր զինվորական տեխնիկայի դարդացումը տալիս և այնքան հնարավորություն այդ ոպերացիան հաջողությամբ կատարելու:

«Моск. Вед.»¹⁾—մութ ուժերի որդանը—իր վողեւորության մեջ հասել և այն կետին, վոր վողջունում և դալիք ապստամբությունը և ուրախությամբ և սպասում վճռական կոյի մոմենտի մոտենալուն:

Ի՞նչ և պատահել, վոր այդ ուպտիլները այդքան ուրախացել են, այդքան հրճվում են: Պատճառն այն և, վոր Պետական Դումայի ցրվելը պայթում շառաջացրեց յերկրում, վոր զինվորական ապստամբությունը խեղդվեցավ, վոր վերջին ընդհանուր քաղաքական գործադուլը չհաջողվեց:

Բայց մի՞թե այդ վիատերը իրավունք են տալիս ուրախանալու սև-հարյուրյակների հերոսներին: Մեր կարծիքով՝ վո՛չ:

Պետական Դումայի ցրվելը շառաջացրեց յերկրում վոչ մի

1) «Московские Ведомости» ուսական մոտերիստական կուսակցության պաշտոնական որդանը: Հրատարակվել և 1756—1917 թ. թ. —եմբ.:

շարժում, վորովհետև հեղափոխական ուժերն արդեն վաղուց սպասում էին դրան, վաղուց իրանց կոխվր տանում էին առաջ, մի կողմ դցելով Պետական Դուման: Զինվորական ապստամբությունները անհաջող են վերջանում, վորովհետև նրանք կատարվում են անջատ և յեթե կառավարությունը դեռևս հաղթում է, այդ դեռ չի նշանակում, վոր նա սպանում է հեղափոխական շարժումը զորքերի մեջ վերջնականապես և, կարելի չե հաստատ հասվատացած լինել, վոր յերր ազատազրական շարժման ավերներինց կրարձրանա, — զորքերի շարժումը կլինի ավելի ուժեղ, ավելի կենտրոնացած: Վերջին ընդհանուր զործադուլը չհաջողվեց վոչ թե այն պատճառով, վոր բանվորական մասսայում հավատը դեպի հեղափոխությունը պակասել է, վոր այլևս նրա մեջ առաջվան վոգևորությունը, հերոսությունն ընկել է, այլ վորովհետև բանվորությունը հասունացել է, լավ է ըմբռնում իրերի դրությունը և ուստի ուժերի փոխադարձ հարաբերությունները:

Լավ հասկանալով անժամանակ առաջխաղացման յերկյուղը հեղափոխության դործի համար, բանվորական մասսան չտարվեց զործադուլական հոսանքով:

Այս է իրականությունը և ճշմարտությունը:

Իդուր են ուրախանում ռուսական կյանքի ճահճի գորտերը, իդուր են փչում հաղթական փողերը. «Լավ նա կծիծաղի, ով վերջինն է ծիծաղում» — ասում է Ֆրանսիական առածը:

«Կոյն» № 46,

ոգոստոսի 17 (4) 1906 թ.

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Մայրաքաղաքի մամուլը մի շարք հոդվածներ է նվիրում կառավարության ու «Հասարակական գործիչներին» միջև տեղի ունեցող բանակցություններին, վոր, ինչպես հայտնի չե, վոչ մի դրական հետևանք չունեցավ: Համաձայնությունը դարձավ անհնարին և Ռուսաստանի դեկավար «ազատամիտ» Ստոլիպինը «ստիպված» յեղավ շրջապատել իրան իր նման «ազատամիտ» չինովնիկներով:

Ստոլիպինի մինիստրության «Հասարակական գործիչներին հետ համաձայնության չգալը» — ասում է «Русские Ведомости»¹⁾

1) «Русские Ведомости» — Զափալոր-լիբերալ որաթերթ: Հրատարակվել է Մոսկվայում 1867—1918 թ. թ. — Խմբ.:

Թերթը—ուսանելի չէ: Նոր պրեմյերը իրան լիբերալ ուֆոֆմաների կողմնակից հայտարարեց, «հասարակական դործիչները», վորոնք նույնիսկ, ըստ պաշտոնական հաղորդագրության, ուղում եյին որինական ճանապարհով կյանքի մեջ մտցնել» այդ ուֆոֆմաները, ցույց տվին իրանց չափավորության—այլևիկ ևս իրանց դիւջող լինելու անվիճելի ապացույցները, բայց և այնպէս, նրանց բոլորի բարբի ցանկության» հակառակ՝ համաձայնություն չկայացաւ:

Այնուհետեւ, պրոֆեսորների Թերթը, կարծես մի նոր դուռն անելով, ասում է.

Այս պեպքը բնորոշում է այն դրությունը, վոր բռնել և կառավարությունը...

Միևնույն ժամանակ, ցանկանալով պաշտպանած լինել կադետներին, շարունակում է.

... Յեւ ցույց և տալիս, թե ինչ նշանակություն ունեն Դումայի և այնտեղ տիրապետող կուսակցության մեղադրելը դիւջող չլինելու մեջ: Այդ մեղադրանքը իսկ վոր պիտի բարդել կառավարության դիւխին, վոր դեռ մինչև որս ել չի ուղում հասկանալ, թե հին ութիւթի համար հասել և վոչ միայն դիւջելու ժամանակը, այլև ժամանակն և ընդմիշտ թողնելու բռնած դիրքերը:

Կադետների ինչ լինելու մասին մենք և մայրաքաղաքի մեր ընկերակից մամուլը չատ ենք խոսել. նրանց բռնած «հեղափոխական» կիսատ ուղին պարզ և, զդիւջող լինելու» մասին մենք չենք կատեւածում և այդ բանի վրա միշտ շեշտել ենք: Այլևիկ կասենք, այդ նրանց եյական հասկանիչն և, իսկ «աղատամիտ» Ստոլիպինները չատ լաւ դիտեն, թե ինչ թեք մակերևույթի վրա յեն իրանք կանգնած: Այդ և պատճառը, վոր նրանք խոսքերով թող են փշում ձխաղաղ վերածնության» կողմնակից «հասարակական դործիչների» աչքերին. նրանք, այդ բոլոր Վիտտները, Ստոլիպինները չատ լաւ ըմբռնել են և դիտեն, վոր հերիք և դործնական մի ամենաչնչին քայլ անել դեպի «աղատամտությունը», և արդեն կզլորվեն դեպի խորխորատը:

ՀԿՄԻՆ № 46,

սեպտեմբեր 17 (4) 1906 թ.

«Новое Время» թերթի ներքնահարկից ամբողջ միուսաստանին ցեխ չպրտող «հայտնի» ֆլուզեր Մենշիկովը¹⁾ ջղածդարար դալարում և, փրփուրը բերանին պախարակում և ծովակալ Սկրիպկովին իր անդուշության և «ծայրահեղ դյուրադրաց» լինելու համար:

Ինչու՞մն և բանը:

Մանջուրիայի «հերոսը» Չուխնինի²⁾ սպանվելուց հետո, նշանակվելով Սև-ծովյան նավատորմիդի հրամանատար, «այցելել և դատապարտված նավատորմներին և նրանց անվանել և յեղբայրները»—«братцы»: Յեղհա Մենշիկովը մի շարք հայհոյանքներ թափելով «հայրենիքի դավաճան» հերոս նավատորմների հասցեյին, սկսում և նախատել «թուլակամ» ծովակալին, առաջ բերելով մի պատճառ և կենարկ ուս իշխանավորների կյանքից:

Խորին ցավակցությամբ պիտի ասել, վոր չարագործների առաջ փոքրդուլթյուն ցույց տվողը միայն Չուխնինի հաջորդը չէ: Չանաղան կողմերից տեղեկություններ են ստացվում իշխանավորների անգործունեության, խռովության հետ հաշտվող լինելու և աժան ժողովրդականություն մեռք բերելու մասին: Նա—իշխանությունը—ահա-

1) Մենշիկով, Մ. Ո. (1859—1919)—ծայրահեղ ռեակցիոն հրապարակախոս: «Новое Время» թերթի գլխավոր սյուներից և սև-հարյուրյախոսության, ծայրահեղ ռեակցիայի, անտիսեմիտիզմի վոզնչեղը: Նա պայքարում էր վոլ միայն բանվորական հեղափոխական շարժումների դեմ, այլ նույնիսկ իրերբալ ուղղիցիայի դեմ: Յարական բյուրոկրատիայի առաջ իր հաճոյակատարության, անպարտաճանաչության, միջոցների մեջ խառնություն չգնելու համար սաացել և «Иудушка» (հուդա) կոչումը:

«Երազկան սև հարյուրյալի հավատարիմ պահապան լուսն» և անվանել նրան Վ. Ի. Լենինը:

Գնդակահարվել և 1919 թվին, վորպես հեղափոխության կատաղի թշնամի—կոմր:

2) Չուխնին, Գ. Պ.—վիցե-ադմիրալ: 1905 թ. լինելով Սև-ծովյան նավատորմի գլխավոր հրամանատար՝ հայտնի դարձավ իր խառնություններից և դաժանությամբ նավատորմի հեղափոխական շարժումների և ապստամբությանների ճշման դործում: Նա սպանվել և 1906 թ. հուլիսի 11-ին (հունիսի 28-ին) Սևաստապոլում, նավատաի Ալիմովի մեռքով: Չուխնինի մահվանից հետո ադմիրալ նշանակվեց Սկրիպկովը—կոմր:

րեկված և, տաղնապի յենթարկված, փոխանակ սոսկում
ազդելու: Մեր աստղակիրները, մի կողմից վախենալով ու-
ճիկը կորցնելուց, իսկ մյուս կողմից ևլ կյանքից զրկվելուց,
իջնացնում են իրանց մինչև ընկերական կոմպրոմիսը խոսովա-
րարների հետ, յեղբայրանում են նրանց հետ: Այսպիսի
իշխանությունից դալանանության խիստ հոտ և փշում,
գուցե և ստիպված, բայց պետության համար ավելի վնա-
սակար, քան թե բացարձակ դալանանությունը: Ավելի
անսասանությո՛ւն, ամո՛ւր կացեք:

«Պրալուսլալ» «գիշատիչը» դեռևս չի հովացրել իր արյունոտ
կզակը: Նա խորշում և «յեղբայր» անվանել ուսու ժողովրդի լա-
վազույն վորդիններին, վորոնք իրանց կյանքն են դահում շարա-
սանջ յերկրի սարուկ ժողովրդի համար:

Բայց հերոսները, նրանց հետ և Ռուսաստանի բազմաչարչար
ժողովուրդը նողկանքով են լսելու ներքնահարկից լավող ծեր-
վհուկի վոռոցը:



Սվեարսրդի, Կրոնշտադաի, Բալայան ծովի նավատորմին
պատկանող միջանի նավերի, Պոլտավայում և «հեռու» Դոնոստա-
նում դանիոզ գորգի ապստամբության մասին «Русские Ведомо-
СТН»-ն գրում և.

«Նավանցյալ հունիսից, յերբ կարմիր դրոշակը առա-
ջին անգամ ծածանեց ուսուսական դրահակիր նավի վրա,
հաղթի լինի մի այնպիսի ամիս, վոր նոր վաստեր չտար
վկայելու, թե ինչ խոր խմորումն և տիրում գորգի մեջ,
բայց վնչ մի դեպքում խմորումներն այնքան խիստ չեն յե-
ղել, վորքան այժմ»:

Այնուհետև նկարագրելով այն սարսափները, վոր տեղի յնն
ունեցել վերջին ապստամբության միջոցին, թերթը շարունա-
կում և.

«Բայց մերժելով զինվորական խռովությունների վորևե
դրական նշանակությունը, մենք չենք կարող հնրքել այն
սերտ կապը, վոր դոյություն ունի ամբողջ յերկրին ու
գորգին տիրապետող խմորման մեջ, ուստի այդ յերևույթ-
մերի հետ կալելու այլ միջոց չենք տեսնում, բացի այն,
վոր ուղղված լինեն յերկիրը հանդատացնելու համար. և
այդ միջոցը իսկական սահմանադրական կաղմն և»:

Ապացուցելու համար, վոր Պետական Դուսման մեծ նշանակութիւն ունի, հողափածադիրը պնդում է ստելով, թե

«Այն դատար, վոր դինսփորական անկարգութիւնները առանձնապէս սուր կերպարանք ստացան Պետական Դուսման ցրվելուց անմիջապէս հետո, դուցե և բացատրվեն պատահական հանդամանքներով, բայց նման դուշադիպութիւնները, համենայն դեպս, նշանակալից են և ցույց են տալիս, թե ի՞նչ պետք և անել»:

Պրոֆեսորները վախենում են, ուստի քանի ուշ չե, քանի յերկրում տիրող խմորումը և նրա նշաններից մեկը՝ դինսփորական խռովութիւնները բռնկվում են դատ-դատ, անհրաժեշտ և, նորից հնար յեղածին չափ շուտ հրափիրել ժողովրդական ներկայացուցիչներին:

Վարպետի մի քանի տէր ևս Թուսաստանի 140 միլիոն ժողովրդին որոր կարդան, ճոճաւն Քրադներով կերակրեն սովատանջ զմութիկին»:

Վո՛ւ, Թուսաստանն ինքը ձեռք կրերի իր ներկայացուցչական ժողովը իր վորդիների արյան դնով:

«Կայծ» № 47,

սոսոսոսի 19 (6) 1906 թ.

ՈՐՈՐ, ԹԵ՞ ՍՊԱՌՆԱՆԻՐ...

Մինիստրների խորհրդի նախագահի ամսականցում տեղի ունեցող ուղեքները պայթիւնը և մյուս խոչոր տնորները, վորոնք կատարվեցին վերջին մի-յերկու շաբաթվա ընթացքում¹⁾, առիթ են տվել «Россия» պաշտպանական²⁾ թերթին իր առաջնորդողում կարծիք հայտնելու, վոր զտնորիստական մահափորձերը հասարակութան վրա ճնշող ապափորութիւն են թողնում»: Թերթի տալով, զտալ կլինել կարծել, վոր անիշխանականների տնորը պատճառ կդառնա կատաղարչական տնորի առաջ դալուն: Մրադիրը (?) մահափորձերից ու սպանութիւններից չի վրափել ու

1) Խոչը վերաբերում է 1906 թվի սոսոսոսի 25 (13—3-ին) մինիստրների խորհրդի նախագահ՝ Սալիպինի վրա մահափորձ կատարելու նպատակով նրա ամսականցում (Аптекарьский остров-ում) տեղի ունեցող պայթիւններին, վորի ժամանակ զոհվեցին 26 հոգի և ծանր վերավորվեցին 34 հոգի: Խմբ.:

2) Պետք է լինի—պաշտոնական—խմբ.:

չի փոխվի, բայց կառավարութիւնը իր՝ հեղափոխականների դեմ մղած կռիւլը յերբեք չի թուլացնէ: Նա կ'որոշէ որինմաչափ ուղղիցիան պետական կազմի թշնամիներից: Նա ուղղիցիային խաղաղ կռիւի միջոցներ կտա մամուլի և ժողովների միջոցով, բայց կհետեւն որեւէն ու կարգը խախտողներին: Հանցավորութիւններն ու մահափորձերը ճշելու համար կառավարութիւնն ունի բավականաչափ իշխանութիւն, բայց այդ ճշումը նրա դործունեութեան քացառիկ նպատակը չի կազմում: Կառավարութիւնը ապագա Դումայի համար որինաղծեր և պատրաստում: Հապաղում չտանող հարցերը լուծվելու յեն նախքան Դումայի գումարումը: Կառավարութեան տեղծադրածիչ (?) աշխատանքը կանդ չի առնի: (Ընդդժումները մերն են):

Վորքան ծանոթ խոսքեր են սրանք, Վորոնք արտահայտվել և արտահայտվում են այն ժամանակ, յերբ մի խոշոր տեւորիտական ակտ և կատարվում: «Россия»-յի նախորդ ռֆիցիոդները համարյա նույն միտքն են հայտնել իրանց ժամանակին նման ակտերի նկատմամբ:

Տեւորը, անտարակույս, հուսահատական ճիշ է. և այդ դարհուրելի միջոցին դիմում են մարդիկ, Վորոնք հուսահատ դրութեան ամենածայրահեղ աստիճանին հասած, արյունը աչքերին, առանց զնահատելու իրանց կատարած ակտերի դրական կամ բացասական կողմերը, մահվան դիրկն են ընկնում իրանց թշնամիներին սապակելիս...

Ռֆիցիոդի ապանախոստման բնավորութիւնը կրող հողվածները հաղիվ թե կարողանան իրանց նպատակին հասնել:

Մենք կարծում ենք, Վոր այդ տեսակ ակտերը վերջ չեն կարող ունենալ, Վորովհետեւ հուսահատութիւնը ինչ ասես Վոր չի թելադրում մարդկանց: Բայց միևնույն ժամանակ համոզված ենք, Վոր ռֆիցիոդի գուրգուրանքը, թե՛ «կառավարութիւնը անիշխանականների տեւորին տեւորով չի պատասխանի»—անհավատալի յէ: Ներկա Ռուսաստանի Գիղոներ(1) և Տիերներ(2) «Կարգ ու խաղաղութիւն» լողունդը շա՛տ լավ պարզում և կառավարութեան բռնած ու բռնելիք դիրքը:

1) Գիղո, Ֆ. Գ. (1787—1874),—Փրանսական պատմարան և՛ ուսուցիչն պետական դործիչ: 1840—1848 թ. թ. Ֆրանսիայի պրէմիեր մինիստր և արտաքին գործերի մինիստր եր:

2) Տիեր, Լ. Ս. (1798—1877),—Փրանսական պատմարան, Վերալի կառավարութեան պարագլուխը, 1871 թ. Փրանսական հանրապետութեան պրէզիդենտը, 1871—1873 թ. թ. Փարիզի Կոմունայի գահիցը.—ԿճԸ:

Միամիտ պիտի լինել միեւնույն ժամանակ տարվել այն որոր-
ներով, վոր ոֆիցիերող կարգում և հասարակութեանն զբանի-
մացն մասին, կամ ինչպես ինքն և ասում՝ շորինաչափ ուղղիցի-
այինն: Գերցենշտեյնի¹⁾ հեղափոխական չլինելու մասին վոչ վոք
չի կասկածում, վոր նա շորինաչափ ուղղիցիային անդամ եր,
այդ ևս պարզ և, բայց աստղակիր զննեցալները զեկամարու-
թյամբ դործող զեկական ուսմ մարդկանց զնդակը չվերպեց
ներանից:

Մի՞թե այսուհետև կարող և խոսք լինել շորինաչափ կամ
վոչ որինաչափ լինելու մասին: Չե՞վոր նույնիսկ Գեյդեններն
ու Գուչկովներն²⁾ յերես դարձրին ներկա՝ չլիբերալ պրեմիերից:

Կառավարութեան և ժողովրդի միջև յեղած անդունդը լայ-
նանում ու խորանում և—սա ճամարութեան և, ուսական իրա-
կանութեան ճշգրիտ պատկերը: Նրա—ուս կառավարութեան—
շատեղծադործիչ աշխատանքները անտարակույս իրանց վախճա-
նին չեն հասնելու, նրանք կանգ կառնեն, յերբ հանկարծ ժայթքի
ժողովրդական բուռն զայրույթը:

Որորներն այլևս չեն ոգնի:

S.

«Ն ո Ր Խ ո ս ք»³⁾ № 2,

սեպտեմբերի 2 (ոգոստոսի 20) 1906 թ.

1) Գերցենշտեյն, Մ. ՅԱ.—պրոֆեսոր, անտեսպետ, կազմատկան կու-
սակցութեան ազդարային հարցի զլիավոր տեսարանը: I Պետական Դումայի
անդամ: Սպանվեց Ֆինլանդիայում 1906 թվի հուլիսի 31 (18-ին) սե-
հարյուրյակայինների մեղքով—հմբ.:

2) Գուչկով, Ա. Ի.—Մոսկովյան խուլոր տնտեր և արդյունաբերող՝ հեղ-
աների 17-ի միութեան հիմնադիր (1905 թ.) խուլոր բուրժուազիայի
ոհակցին չըլածներ ի ներկայացուցիչ: III Պետական Դումայի նախագահ,
1917 թ. ժամանակավոր կառավարութեան ուղեմարտային միմիսոր, իմպե-
րիալիստական պատերազմի խառնող: Սպիտակ եմիգրանտ: Խորհրդային իշ-
խանութեան կատարի թշնամի—հմբ.:

3) «Նաթ հոս».—Բուլլետիյան թերթ: Լույս և տեսել չարաթը յերեք տն-
դամ, Թիֆլիսում, 1906 թվի ոգոստոսի 31 (18)-ից մինչև հոկտեմբերի 3-ը
(սեպտեմբերի 20-ը), ընդամենը 14 համար, վորից հետո Թիֆլիսի զննեցալ-
նահանգապետի կարգադրութեամբ փակվել է:

«Նոր Խոսք»-ը զեկամարի էն Ս. Շահումյանը և Ս. Սպանդարյանը—
հմբ.:

«ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ ՅԵՎ ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԱՆ»
ՀՈԴՎԱԾԻՑ

Այժմ հայկական կյանքում խոշոր և հրատապ խնդիրներից մեկն է և՛ դպրոցական հարցը: Այդ հարցը առանձնապես որովա չարիք է դարձել զաշնակցական «փառավոր հաղթանակներից» հետո և այն ամենամեծական ձևի պատճառով, վոր ստացել և կրթական դործը մեզանում, իրրև հետևանք և արդյունք այդ «անընդհատ հաղթանակներն»:

Դպրոցը, մատաղ սերնդի դաստիարակության, կրթության գործը և դրա կազմակերպությունը ունի անադին նշանակություն յերկրի, ժողովրդի տնտեսական, սոցիալական զարգացման համար:

Սոցիալ-դեմոկրատիան, վորպես ներկայացուցիչ պրոլետարիատի շահերի, չի կարող անտարրեր վերաբերվել այդ հարցի այս կամ այն լուծման: Միայն և և միմիայն բուրժուական տգիտության ու տխմարության հետևանքն է այն կարծիքը, թե սոցիալ-դեմոկրատիան աշխարհ և յեկել միմիայն «ստամոքսի հարցը» վճռելու: Հետազոտելով և քննելով մարդկության կոլուլցիան, անալիզ անելով ներկա հասարակության կապիտալիստական կազմը և բմբռնելով դասակարգային կռվի իսկական իմաստը—մենք կտեսնենք, վոր սոցիալ-դեմոկրատիան ամենից շատ և ամենազորեղ կերպով շահագրգռված և կուլտուրական, սոցիալական հարցերի լուծման մեջ: Ժամանակակից հասարակության սահմաններում պրոլետարիատի շահերը, ձգտումները համապատասխանում են, իրանց որյեկտիվ նշանակությամբ, հասարակական, ընդհանուր մարդկության զարգացման առաջադիմության:

Այդ ի նկատի ունենալով, սոցիալ-դեմոկրատիան այս կամ այն դիրքն է բռնում կուլտուրական-սոցիալական հարցերում:

Բուրժուական հասարակության մեջ ամեն բան դառնում և ասլրանք, ծախսու առնելու առարկա և այդ կանոնին յենթարկվում են վոչ միմիայն նյութական՝ ձեռքով չոչափելի իրերը, այլև մտավոր, վոչ-նյութական բաները՝ գիտություն, տաղանդ, շնորհք և այլն:

Իզուր են մեր գիտնականները, գրողները, նկարիչները մեծ-մեծ խոսում իրանց «ազատության» մասին, իզուր են իրանք ի-

քանց բարձր դասում շնորհակց: Նրանք բուրժուազիայի ծառաներն են և իրանց դործունեությունը համակերպում են բուրժուազիայի պահանջներին և ճաշակներին:

Կրթության դործը այժմյան բուրժուական հասարակության մեջ նույնպես չի խուսափում այդ դրությունից և կրում և պարզ դասակարգային դրոշմ: Ամեն տեղ, մինչև իսկ ամենաքաղաքակիրթ յերկրներում, ժողովրդական ստորին ուսումնարաններում, վորտեղ գլխավորապես սովորում են խեղճ, աշխատավոր դասակարգի դավանները, ապագա պրոլետարները, այդ դպրոցները ավելի վատ են կազմակերպվում, նրանց վրա համեմատաբար ավելի քիչ և ծախսվում, քան միջնակարգ և բարձր դպրոցների վրա, ուր դաստիարակվում են միջին և հարուստ դասակարգերի դավանները: Մատուց սերնդի դաստիարակության սխտեմումն էլ մենք տեսնում ենք մեր հասարակական կազմի բնորոշ յերկրյալը՝ դասակարգային բաժանումը: Բարձր կրթությունն ստանում և վոչ թե նա, վոր ձգտում, շնորհք ունի դեպի գիտությունը, այլ նա, վոր փողի միջոց ունի սովորելու:

Ընդհանրապես, յեթե քննենք լուսավորության դործի դրությունը դանադան յերկրներում, մենք կնկատենք, վոր ամեն տեղ գլխավորական և ծովային միևնույնությունների բյուջեն անհամեմատ ավելի յե, քան թե լուսավորության միևնույնություն:

Ավելորդ և անել, վոր Ռուսաստանը այդ տեսակետից ամենախլատիկական յերկիրն և Յեվրոպայում: Այդ էլ հետևանք և մեր բուրժուական կազմի, վորի արդյունքն և միլիտարիզմի անսահման զարգացումը ուղղակի ի մնաս աշխատավորների, պրոլետարիատի:

Սոցիալ-դեմոկրատիան պահանջում և և ձգտում և իրականացնել այն, վոր ժողովրդի կրթության, զարգացման վրա ծախսե պետական բյուջեի խոշոր մասը, վորոհետև այդ էյեղըն ահողին զմուտքս կտա, բարձրացնելով ժողովրդական լայն մասսաների կուլտուրականությունը, առաջ կտանե յերկրի թե՛ տնտեսական և թե՛ սոցիալական պրոգրեսը:

Ժամանակակից տնտեսական դրությունը, կապիտալիստական կարգերը ավելի ու ավելի հեռացնում են ծնողներին իրանց յերեխաների դաստիարակության դործից, և այդ ճամբրիտ և վոչ միայն բանվոր դասակարգի, այլ նաև ավելի ապահովված և մինչև անգամ հարուստ դասակարգերի վերաբերմամբ, այնպես վոր կրթության դործն արդեն ստացել և ընդհանուր հասարակական կերպարանք:

Սոցիալ-դեմոկրատիան, կռիւնով պրոլետարիատի շահերի համար, առաջ տանելով նրա դասակարգային պայքարը, Հենց դրանով իսկ որհասական կռիւի և մղում ամեն տեսակ դասակարգային բաժանման դեմ, ամեն տեսակ ճնշման և հարստահարութեան դեմ: Այդ դասակարգային բաժանումը այժմ արտահայտվում և ամեն բանում, և ինչպես մենք արդեն ասացինք, և դրաբոցներում, ուսման դործում:

Բանվոր դասակարգը ձգտում և այն նպատակին, վոր դրաբոցների տեղը լինի մեկ, վոր կրթութեան դործը դառնա իսկական ազգային, հասկանալով այդ՝ վոչ-ազգայնական, այլ ընդհանուր ժողովրդական, առանց դասակարգային բաժանման, առանց վոգից կախումի, այլ պարտադիր և անկարծ: Ստորին, միջին և բարձր դպրոցները միմյանց հետ պետք և անմիջապես կապված լինեն այնպես, ինչպես մի սանդուխքի աստիճանները: Ինքնբոսինքյան հասկանալի չէ, վոր պարտադիր և միմիայն ստորին դպրոցը, ուր թե՛ խեղճի և թե՛ հարուստի դավանները մի նստարանի վրա պիտի սովորեն, իսկ հետևյալ աստիճանները կանցնեն նրանք, վորոնք ձգտում և հակումն ունեն դեպի բարձր ուսումը:

Յեւ այդպիսով վերջ կդրվի ամեն տեսակ առանձնաշնորհումների՝ լուսավորութեան—դպրոցական դործում, այդպիսով ինքը բուրժուազիան անմիջապես շահադրդուված կլինի ստորին դպրոցների բարելավութեան մեջ:

...Բայց այդ բոլորը դեռ բավական չէ, վոր դպրոցը իսկական ժողովրդական դառնա: Վորքան եւ վոր ուսումը լինի պարտադիր և ձրի՝ սովորելու համար անհրաժեշտ իրեր են հարկավոր: Յեւ այդ իրերը—գիրք, տետր, մատիտ, պայուսակ, թանաք, գրիչ և այլն և այլն ամբլանում են վորպես ծանր բեռ բանվորական խղճուկ բյուջեյի վրա: Մյանքը դարգանալով՝ թանդանալու տենդենցիա ունի, այնպես վոր բանվոր դասակարգի համար ամբլի ու ամբլի դժվար և լինում հայթայթել իր ապրուստը: Յեւ շատ անգամ, ի նկատի ունենալով Հենց այդ ծախսը, բանվորը չէ ուղարկում իր յերեխային ուսումնարան:

Սոցիալ-դեմոկրատիան պահանջում և, վոր խեղճ ազգաբնակչութեան դավանները այդ բոլոր պիտույքները ստանան ձրի, հասարակութեան, պետութեան կողմից: Բացի այդ՝ յերեխան սոված և մերկ չի կարող սովորել: Չի կարող կարգին հաճախել ուսումնարան և այդ հանգամանքը ազդում և նրա ուսման հաջողութեան վրա: Այդպիսի աշակերտները պիտի ստանան հագուստ, կոշիկ և այլն, նույնպես և տաք կիքակուր, վորովհետեւ,

կրկնում ենք, կարգին և լավ սնունդը մեծ նշանակութուն ունի յերեխաների ֆիզիկական առողջության համար, իսկ շատողջ մարմնում առողջ կլինի և խելքը—ինչպես ասում և լատինական ուսածը:

Խոսելով հաղուստի, կերակրի մասին, հարկավոր և շեշտել և մարմնի մաքրության անհրաժեշտությունը սանիտարիայի, դիդիենայի տեսակետից և ուսումնարաններում կարոտյալ ընտանիքների զաւակների համար պիտի լինեն բաղանիֆներ, վաննաներ, դուշեր:

Բուրժուական հասարակութունը բնորոշող յերևույթներից ամենախոշորներից մինն և յերեխաների և կանանց աշխատանքը դործարաններում, դալողներում և այլն: Մենք կանգ չենք առնի այդ յերևույթի պատճառների վրա, այլ կասենք միմիայն այն, լիոր մինչև 16 տարեկան հասակը յերեխաներին պիտի անպայման արգելվի աշխատել դործարաններում, լիորովհետև նրանք պիտի հաճախեն դպրոց: Ինչպես արդեն վերև ընդդեցինք, կանայք մասնակցում են տնտեսական պայքարին և տղամարդկանց հետ հավասար հարստահարվում—այնպես, լիոր այն խոսքերը կնոջ կոչման մասին, թե նա զուրբ և վեհ մայրական պարտավորություններ ունի—չոր ու դատարկ ֆրազներ են, բուրժուական ստախոսության և փարիսեցիության արտահայտություններ են:

Բուրժուական հասարակության մեջ կինը ստրուկ և և տղամարդկանց թմահաճույքի առարկա: Պրոլետարիատը կռվում և սեռի հավասարության դադափարի համար: Պետք և վերացնել հենց մանուկ հասակից ցավալի հայացքը կնոջ մասին, լիորպես լի՛չ—հավասար արարածի: Պետք և պատրաստել այդ ուղղությամբ մատաղ սերնդի ուղեղն ու հոգին: Այդ նպատակով պետք և հենց ուսումնարանական հարկի տակ յերկու սեռերը սովորեն միմյանց վրա հավասար, ընկերական աչքով նայել:

Սոցիալ-դեմոկրատիան պահանջում և յերկու սեռի—իդական և արական—միատեղի ուսուցումը:

Դաստիարակությունը, մատաղ սերնդի կրթությունը՝ նպատակ պիտի ունենա յերեխայի բաղձակողմանի, ներդաշնակ դարգացումը:

Դրա համար ուսումնարանը պիտի տա լիջ միայն մտավոր պաշար, այլև ֆիզիկական դորեղացնե մարդուն: Բուրժուական հասարակության մեջ մտավոր աշխատանքը, դործունեությունը բոլորովին անջատված և ֆիզիկականից և դա հետևանք և աշխա-

տանքի ծայրահեղ սպեցիալիզացիայի և ինտենսիֆիկացիայի: Ինքն-
բախնալիք չէ, որ այդ դրուժյունը շատ վատ
ազդեցություն ունի մարդուս առողջության, դործունեության
վրա: Մի կողմից մենք տեսնում ենք բանվորին՝ թուլացած ան-
սահման և անընդհատ ֆիզիկական աշխատանքից, մյուս կողմից,
բուրժուային կամ վաղ ֆիզիկական աշխատանքով ապրողին՝
դիտնականին, չինովնիկին և այլն, թուլացած մտավոր աշխա-
տանքից: Յեղ հոգեբանորեն և կապիտալիստական կարգերում
մարդս արհամարհանքով և նայում ֆիզիկական աշխատանքի
վրա, վորովհետև այդ տեսակ աշխատանքը ժամանակակից հա-
սարակության մեջ այնքան դարհուրելի և տաժանակիր և, վոր
իր մեջ վաղ մի դրավիչ գիծ չէ պարունակում: Սոցիալիստական
հասարակությունը միմիայն կարող և դարձնել ֆիզիկական դոր-
ծունեությունը դրավիչ և համակրելի, յերբ վոր մարդ մի յեր-
կու յերեք ժամ կաշխատի հասարակության համար, իսկ մնա-
ցած ժամանակը կնվիրե զվարճության, մտավոր դարգացման,
հասարակական դործերին: Հենց այժմ բոլոր վերև ասվածը ի-
նկատի ունենալով, զպրոցներում պետք և մտցվի ֆիզիկական
աշխատանք, բոլոր յերեկոաները, առանց դասակարգային խըտ-
րության, իրանց ընդունակությունների համապատասխան ար-
վեստներ պետք և ուսումնասիրեն:

Ստորին ժողովրդական ուսումնարանի բարելավության դոր-
ծում ի հարկե մեծ դեր և կատարում այն համեստ դործիչը, վոր
անունն և ժողովրդական ուսուցիչ: Այն պայմաններում,
վորի մեջ ընթանում և նրա լուսավորչական միտքն, առաքելու-
թյունը, շատ ծանր են և չեն կարող չաղել բացասական կեր-
պով ամբողջ դործի վրա:

Հայտնի չէ, վոր այդ համեստ դործիչները շատ վատ են
ապահովեցրած և նրանց ռոճիկները համապատասխան չեն նրանց
դործի մեծության: Այդ նյութական դրուժյունը, անապահո-
վությունը մեծ խոչընդոտ և դառնում դործի հարատևության
համար: Տեսնելով ժողովրդական ուսուցչի այդ խոճուկ դրու-
թյունը—չառերը, վորոնք կարող և յին շատ ոգտակար լինել այդ
սասպարիզում, վախճում են, դնում են ուրիշ հասարակական
ֆունկցիաներ կատարելու, վորովհետև այնտեղ նյութական ա-
պահովություն կա: Այդ հանգամանքը մեծ վնաս և բերում ժո-
ղովրդի լուսավորության դործին և այն կողմից, վոր նյութա-
կան սղության պատճառով ժողովրդական ուսուցիչը հետ և

մնում գիտությունից, դրականությունից և նրա մտավոր պաշարը շատ շուտով սպառվում և, նրա մտավոր զարգացումը կանգնում և առնում:

Սոցիալ-դեմոկրատիան, կռիվելով ժողովրդի լուսավորության, նրա կուլտուրականության համար, պահանջում է, վոր ժողովրդական ուսուցիչն ստանա այնպիսի վարձատրություն, վորը համապատասխան լինի նրա մեծ կոչման: Նա պիտի համարվի ամենատղտակար և ամենակարևոր հասարակական դործիչներից մեկը՝ և այդ տեսակետից նա բոլորովին ապահովված պետք է լինի իր գոյության խնդրի կողմից, վորպեսզի կարողանա իր բոլոր ուժերը և գիտությունը նվիրել ժողովրդի զարգացման առաջադիմության գործին:

Մեզ մնացել է յերկու գլխավոր պահանջների մասին ևս խոսել: Առաջինն այն է, վոր ուսումնարանը պիտի լինի անպայման աշխարհական, կրոնի ուսուցումը բոլորովին պետք է հեռացվի կրթության ծրագրից:

Այդ պահանջը սոցիալ-դեմոկրատիան դնում է՝ ի նկատի ունենալով խղճի և համոզմունքի ազատությունը, և այն, վոր այժմ բուրժուական հասարակության մեջ կրոնը, հավատքը դարձել է դասակարգային հարստահարության, ճնշման մի միջոց:

Բուրժուական հասարակության պահանջներին շատ գեղեցիկ կերպով համակերպվում են թե՛ քրիստոնեական և թե՛ ուրիշ կրոնները:

Այն միտքաբանությունը, վոր նրանք տալիս են խեղճ, աշխատավոր դասակարգին, խոստանալով «այստեղի» տանջանքների և տառապանքների փոխարեն «այստեղի» յերջանկությունը, խոնարհության, հպատակության, ստրկության այն քարոզն ու փրկիտոփայությունը, վորի իմաստը կարելի չէ արտահայտել՝ «Ամեն բան ասածուց և կախված»—խոսքերով, միշտ յեղել և մի դորեկ լծակ հարստահարվողների գիտակցությունը բթացնելու, մթնացնելու, միաժամանակ տալով ազատ ասպարեկ բուրժուական սանձարձակություններին:

Կրոնի ուսուցումը պիտի լինի մասնավոր գործ և վոչ պարտադիր: Մանուկների ուղեղը պետք չէ ծանրացնել ավելորդ բանաստով և հենց մանկավարժական տեսակետից վնասակար պիտի համարել յերեխայի հիշողությունը ծանրաբեռնել աղոթքներով, սաղմոսներով և առողջ դատողության ու տրամաբանության հակասող առասպելներով:

Դպրոցը, ընդհանրապես, նպատակ պիտի ունենա տալ դրական, դիտական պաշար, պիտի պատասխանի կյանքի խնդիրներին պահանջներին ու կարիքներին:

Յերկրորդ պահանջն այն է, վոր ստորին ժողովրդական դպրոցներում դասավանդությունը լինի մայրեմի լեզվով:

Այդ պայմանը շատ կարևոր պահանջներից ամենախուշորն է և մեծ նշանակություն ունի այնպիսի պետությունների մեջ, վորտեղ մի քանի ազգություններ հպատակվում են մի իշխանության, որինակ Ռուսաստանում:

Հետևում, —ասում է կարլ Կաուցկին, —արդյունաբերության ամենակարևոր միջոցներից մեկն է և, հիրավի, բավական է մի թեթև հայացք ձգել այժմյան բուրժուական կազմի վրա, նկատելու համար, թե ինչ մեծ դեր է խաղում լեզուն հասարակական հարաբերությունների, առևտրի և արդյունաբերության վերաբերմամբ:

Այդ պեսակետից իշխող ազգության բուրժուազիան ձգտում է իր լեզուն դարձնել ընդհանուր և պարտադիր, ձգտում է դեպի ստիպողական համասարեցումն, նիվելլիրովկան:

Ազգերի աստիճիլացիան (ձուլումն), իհարկե, կատարվում է, բայց չի հասնում կապիտալիստական արտադրության արագ ընթացքին, չի կարող նրա հետ միաժամանակ դնալ: Յեւ այդ և ստեղծում այժմյան ազգային պայքարը, ազգային դժգոհությունը:

Պրոլետարիատը տուժում է այդ պայմաններում, վորովհետև նրա զարգացման խոշոր խոչընդոտներից միին է այդ պարսպան, վոր ժողովրդական դպրոցում ուսումը տրվում է ոտար, վոչ մայրենի լեզվով, վոչ այն լեզվով, վորով նա սկսում է մանկությունից սովորել և խոսել:

Այդ հանգամանքը, կրկնում ենք, բացասական ազդեցություն ունի բանվոր դասակարգի լուսավորության, առաջադիմության վրա:

Ոտար լեզվով ուսուցումը վանում է իրենից խեղճ դասակարգի զավակներին և, հասկանալի չե, վոր միջոցների սղության պատճառով նրանք մնում են բոլորովին անդրադեմ, առանց կրթության:

Սոցիալ-դեմոկրատիան, մեկնելով պրոլետարիատի շահերից, պահանջում է, վոր ստորին դպրոցներում ուսումը լինի անպայման մայրենի լեզվով:

Ինչ վերաբերում է միջնակարգ և բարձր դպրոցներին, մեր կարծիքով, նրանք պիտի լինեն ընդհանուր բոլոր աղգությունների համար, վերաբերում այնպիսի չկա մայրենի լեզվի այնպիսի համայնական պահանջ. և իսկապես, ըստ աղգայնական սկզբունքի, բաժանելով յերկուստապես սերունդը ուսումնարաններում (միջին և բարձր), մենք ծառայած կլինենք աղգայնականության դադարներին, վերը իր նյությամբ բուրժուական ե՛), և կգնանք այն դարգացման դեմ, վերը արդեն բնորոշվել և ժամանակակից հասարակության մեջ՝ այն և աղգերի մերձեցումը և առիժի-յացիան։ Մանրամասնությունների մեջ մենք չենք կարող առաջմ մտնել, ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր կան, իհարկե, առանձնահատուկ պայմաններ ամեն մի վայրի համար. սրանք միայն այն ընդհանուր պահանջներն են, վոր սոց—դեմոկրատիան առաջադրում և դպրոցական հարցի վերաբերմամբ։

S.

«Ն ո Ր Խ ո ս թ» №№ 3, 4, 5, 6,
 անպատճերի 5—13 (ողոստոսի 23—31)
 1906 թ.

ՄԵՐ ԴԵՐԸ ԳՅՈՒՂՆԵՐՈՒՄ

I

Ագրարային հարցը այժմ Ռուսաստանում ամենակարևոր, ամենահրատապ հարցերից մեկն է և իր վրա դրավել է բոլոր քաղաքական կուսակցությունների լուրջ ուշադրությունը։

Այն մեծ պատմական դեպքերում, վոր վրդովում են ամբողջ յերկիրը, այն որհասական կոլում, վոր մղում է ժողովուրդը բռնակալ ռեժիմի դեմ—դյուղացիությունը կատարում է և կկատարի ահադին և վճռական դեր։

Այն, ինչ վոր կատարվել է ուրիշ յերկրներում, Յեմբոպայում, տասնյակ տարիներ առաջ, այժմ մենք աչքերով տեսնում ենք, իհարկե, իր առանձնահատուկ դժերով, վորովհետև մարդկային հասարակության դարգացման կանոնները թեև մեկ են, բայց և այնպես ամեն մի վայր ունի իր առանձին, սպեցիֆիկ պայմանները։ Ռուսաստանում մենք տեսնում ենք մի որիդինալ

1) Տես Ս. Ծահույանի՝ «Աղգային հարցը և սոցիալ-դեմոկրատիան»։

խառնուրդը դուռն է կապիտալիստական բուրժուական կարգերի, ֆեոդալական—նորոտափրական մնացորդների հետ. մի կողմից, դասակարգային կռիվ, հասարակութային բաժանումն են կոնսոլիդական կատեգորիաների, մյուս կողմից—գլխավոր իրանց բոլոր պրիվիլեգիաներով կամ սահմանափակումներով: Մեր հեղափոխութային գլխավոր հետևանքը կլինի վոլնչացնել այդ միջնադարյան մնացորդները, մաքրել ճանապարհը դուռն բուրժուական հասարակութային համար և բաց անել մաքուր դասակարգային կռիվի ասպարեզը:

Այդ անսահմանից մեղանում դյուդացիութունը, վորպես դաս, պիտի կատարի մեծ առաջադիմական դեր: Պարզ և, վոր աղբարային հարցը այդ պարագաներում ավելի քաղաքական հարց և, քան դյուդատնտեսական և դյուդացիութունը, վոր Յեվրոպայում հետ և մղվել քաղաքական ասպարեզից, շնորհիվ կապիտալիզմի հոսկու դարդացման, Ռուստոտանում դեռևս կադմում և տնտեսական տեսակետից 55 տոկոս, իսկ վորպես դաս՝ 77 տոկոս ամբողջ ազդարանակութային—ներկայացնում և իրանից վճռող ուժ:

Այդ բոլոր վերև դրվածի նպատակն և բացատրել և պարզաբանել այն միտքը, թե ամենահեղափոխական և ամենադեմոկրատիկ կուսակցութունը, այն և՛ սոցիալ-դեմոկրատիան, ինչո՞ւ համար և հետագրքովում հողային հարցով և զենում և դյուդը իր խոսքով, իր քարոզով:

Ի՞նչ պիտի անե սոցիալ-դեմոկրատը դյուդում և մասնավորապես հայ դյուդում, ի՞նչ սկզբունքներով պիտի ղեկավարվի իր գործունեյութային մեջ, ի՞նչ ուղիով պիտի ընթանա—ահա այն խնդիրները, վորոնց մենք կփորձենք պատասխանել:

Հասկանալի չե, վոր սոցիալ-դեմոկրատիան, վորպես բան-վորական կուսակցութուն, վորպես վորոշ դասակարգի շահերի և ձգտումների դիտակից արտահայտիչ և պաշտպան—իրեն դրվալիս նպատակ պետք և ունենա կադմակերպել դյուդի պրոլետարական կամ կիսապրոլետարական մասսան, դյուդական բան-վորներին, հողազուրկներին:

Սոցիալ-դեմոկրատիան պիտի դարձնեն այդ պրոլետարական տարրերի մեջ նրանց ճանաչ դասակարգային գիտակցութունը, պիտի աշակցե դյուդում դասակարգային կռիվի դարդացման և պիտի ղեկավարե այդ պայքարը, բացատրելով մեր վերջնական մեծ նպատակը և հաստատելով գաղափարական

կապ՝ դյուղի և քաղաքի բանվորութեան մեջ։ Մեր ճաղագային կուսակցութեանները, վերոնք բաժանել են հայ դյուղացիութեանը իրանց մեջ, վոր հեղափոխական և հեղափոխական են մեր դյուղերը մարտնչելով, ղենքով և ևկիկիկուցիաներով—չարունակ լինացրել են դյուղի պրոլետարական տարրերի դիտակցութեանը և հայ դյուղացիութեանը դարձրել են ճամնախաղաղ լուս ու մունջ մասսա։ Մենք դիտենք, վոր նրանք միշտ մատնացույց են անում հայ-թուրքական կոտորածների վրա. բայց այդ առարկութեանը կարող և խարել միմիայն նայել մարդկանց։ Այդ կուսակցութեաններն իրանց անվանել են միշտ «սոցիալիստ» իսկ դործով յեղել են ամենափոխերկմ թշնամի սոցիալիստական դադափարի և վոչինչ չեն արել այսօր տարվա ընթացքում դյուղը հեղափոխականացնելու և պրոլետարական մասսաները կազմակերպելու դործում։ Սոցիալ-դեմոկրատ ընկերները պիտի աղատեն այդ կուսակցութեանների ազգացութեանից դյուղական պրոլետարիատը, պիտի բացատրեն ճաշխատավոր դյուղացիութեանը դադափարի, «հայ քրիստոնյա» և ուրիշ զուտ ազգայնական իդեաների բուրժուական ելութեանը։ Այդ՝ դժվար և լուրջ պարտավորութեան և, բայց միաժամանակ շատ դրամիչ և և նշանավոր։ Այդ աղաքս լինելով, մենք միևնույն ժամանակ յերեք պետք չեն մոռանանք դյուղացիութեան դերը այս հեղափոխութեան վերարեմամբ, վորտես դասի, այն ևլ ճնշված և հարուսահարվող դասի, և մեր պարտքն և հեղափոխականացնել դյուղը ամբողջական, ազգել ամբողջ դյուղացիութեան վրա, տալով նրան մեր լողունքը՝ ամբողջ հողը և ամբողջ ազատութեանը։

Վորքան մենք կարողացանք ծանոթանալ հայկական դյուղի և նրա դրութեան հետ, մենք յեկտեք այն յեղրակացութեան և հաստատ համոզման, վոր աղբարային շարժման համար հարուստ հող կա և իսկապես հեղափոխական և իսկապես սոցիալիստ կուսակցութեանը շատ դործ կարող և կատարել այնտեղ։

Բայց պետք չեն համիշտակվել այդ պարագաներով և դործունեյութեան նշանարանը դարձնել աղբարային շարժումը, թեկուզ ինչ ևլ վոր լինի։ Սոցիալ-դեմոկրատիան պետք և ձգտի, վոր շարժումը լինի վոչ թե տարերային, անձն, անհեղափոխական, սոսկ ժողովրդական դայութի և կատաղութեան բռնկում, պայթեան, առանց վորեն վորոշակի նպատակի, այլ գիտակից և կազմակերպված, հեռու եքսցեսներից և ամբողջ, աննպատակ ծայրահեղութեաններից։ Այդպիսի տարերային և հանկարծակի

պայթյունները միշտ ֆախախտում են, թողնելով դյուղացու հոգում հիասթափումն, անբավականությունը, մի տեսակ պեսսիմիզմ է մինչև անգամ թնամական վերաբերմունք դեպի հեղափոխությունը և հանուն հեղափոխության դործող կուսակցությունները:

Ընդհակառակը, գիտակից, պատրաստված և կազմակերպված շարժումը, յեթև նա ունենա մինչև անգամ ամենատանհաջող յեղք, — այնուամենայնիվ անհամեմատ բարձր պիտի դասել, վերստին հետև մասսան այդ շարժման մասնակիցել և գիտակցաբար և նրա պարտությունը ավելի ևս բաց և արևը նրա աչքերը, ավելի ևս ավելացրել նրա հեղափոխական եներգիան: Որինականեր չեմ բերել, վերստին հետև ամեն վոք, վոք ուշադրությունը հետևել և մեր հեղափոխության դարգացման, լենքը՝ բազմաթիվ որինականեր փոփոխություն:

Բացի այդ հանգամանքից, չպետք և մոռացություն տալ և ներկա քաղաքական սխառացիան, ներկա կոնկրետ դրությունը: Մենք այս բոլորում ապրում ենք աշխարհի պայմաններում, ուր ցույցերի ժամանակը անդարձ անցել է, և ամեն տեսակի ազատադրական մի նշույլ ունեցող շարժում պիտի բերել իր հետ ծանր հետևանքներ և մի ցիկլ դարհուրելի ուսպրեսիաների: Ի նկատի ունենալով այդ յերկրորդ հանգամանքը, այժմ պիտի զսպել դյուղացիությունը անջատ և մասնակի շարժումներից ու առաջխաղացումներից և պիտի պատրաստել մասսան միաժամանակյա ընդհանուր առաջխաղացման և պատերազմի:

Դրա մեջ և հաղթության դրավականը:

Այդ նպատակով, սոցիալ-դեմոկրատ ընկերները պիտի բացատրեն դյուղացուն, նրա դուրը պիտի մոցենն այն տրամաբանական կապը, վոք կա մեր ամբողջ հող, ամբողջ ազատությունը լողունդի մեջ: Դյուղացին պիտի հասկանա, վոք առանց քաղաքական ազատության, առանց ժողովրդի լիակատար իշխանության, նա չի տեսնի իր փափաղած «հողը», նրա համար պիտի պարզվի քաղաքական կարգերի և նրա տնտեսական դրություն անխախտելի կապակցությունը, նա պիտի համոզվի, վոք դրությունը չի փոխվի անձնավորության փոխվելով, այլ պետք և ամբողջ սխառեմը հեղաշրջել ներքևից մինչև վերև: Մի խոսքով՝ նա պիտի հասկանա, վոք հողը և ազատությունը ամենասերտ կերպով կապված են միմյանց հետ և յեթև շաղկապ «և»-ը չքանա, կկորչեն և՛ հողը և՛ ազատությունը:

Հայկական դյուղը ընտելացել և դռնվելու վորեն կուսակցութեան հովանավորութեան, պրոտեկտորատի տակ: Ո՞վ չգիտե, վոր հայ դյուղացիութիւնը «կազմակերպւած» եւ յերկու շաղկապին կուսակցութիւններէն մեջ և դռնվում և նրանց հզոր ձեռքի տակ: Այդ յերկու մեծ պետութիւններէնց ավելի զորեղն և Դաշնակցութիւնը և նրա աղղկեցութեան Բիւրոն ավելի լայն ե:

Շատ և արդեն դրվել այդ կուսակցութիւնների կազմակերպական ինքնութեւն սխառեմի մասին, շատ և խոսվել նրանց պրոպագանդայի գուտ շաղկապին և հայկական ձևերի մասին:

Յեռ աշատեղ կրկնութիւններով չեմ դրադիլի, այլ կշեռեմ այդ սխառեմի միջանի հետեւանքներ, վորոնց կհանդիպին մեր ընկերները դյուղերում և վորի դեմ նրանք պարտավոր են կռւել:

Մենք արդեն ասացինք, վոր հայ դյուղացիութեան համար մի տեսակ տրադիցիա յի դարձել լինել այս կամ այն կուսակցութեան ղեկավարութեան տակ: Այժմ, յերբ դյուղերում սկսվել և սեակցիա շաղկապին կուսակցութիւններէն վերաբերմամբ, ժողովուրդը սկսում և տրտուել հայտնել նրանց բռնութիւնների և կեղեքումների դեմ, նրանց անպատասխանատու և անհաշիվ բյուրոկրատիայի դեմ—սոցիալ-դեմոկրատիան կարող և իր շարքերը արտաքին կերպով ճոխացնելու համար—շատ բան անել:

Բայց նա այդ բանը միանգամայն պիտի բացասե, և մենք զգուշացնում ենք մեր ընկերներին այդպիսի արտաքին հաջողութիւնից:

Մեզ հարկավոր չեն հազարները և հարյուրները—մեզ համար բավական և ունենալ միջանի տասնյակ դիտակից հետեւողներ: Մեզ բոլորովին անպետք և միմիայն անուշով սոցիալ-դեմոկրատ անդիտակից ամբոխը, ինչպես նա ներկայումս հնչական և կամ դաշնակցական: Մենք ճանդամներ չենք ուզում ունենալ, այլ գիտակից ընկերներ, մենք չենք կամենում շորյեկտներ ռեննալ մեր եղբայրամիտների համար, այլ զործունյա և մտածող, դատող շուրջեկտներ:

Այս պիտի լինի մեր սկզբունքը դյուղական կազմակերպութիւններ ստեղծելու դործում: Պետք չե յերբեք մոռանալ, վոր կազմակերպութեան հիմնաքարը դիտակցութիւնն ե:

«Աղղապին կուսակցութիւններէն» այսքան տարվա շուրտավետ դործունեյութեան անպայման պիտի վերադրել և այն շատ

տխուր յերևույթը, վոր հայկական զեղծակերպված գյուղերը վոչ մի ինքնուրույն դործունեյության նշույլ չեն ցույց տալիս: Գյուղական մասսան սովորել և սարկարար լսել, հնազանդվել զանազան զղեկավարներին՝ Վեսթրին, Լամբին: Սոցիալ-դեմոկրատիան պետք և այդ յերևույթի դեմ կռիլ և ամեն կերպ առաջ տանի գյուղացիության ինքնագործունեյության սկզբունքը: Այդ մեծ և նշանավոր դպրոցն և գյուղական սահմանափակ մասսային ընտելացնելու դեմոկրատիկ քաղաքական կյանքին:

Մի ուրիշ տեղ գյուղացի ևս, վորից մենք պիտի խուսափենք, և վորի դեմ պիտի պայքար սկսենք—գաղափարությունն և:

Հայ ճշգրտախոսականն կուսակցությունները, այդ գաղափարությունը մի սիստեմ են դարձրել և դրանով լայն ասպարեզ բացել զեղծունեների, կաշառակերության և այլն¹⁾: Սոցիալ-դեմոկրատիան միշտ պիտի հրաժարվի այդ դերը ստանձնելու, տարածելով միջնորդ դատարանի գաղափարը գյուղերում:

Այժմ կարճ կերպով ամփոփենք մեր ասածները. անհրաժեշտ և սկսել գյուղերում սոցիալ-դեմոկրատական գաղափարների լայն պրոպագանդա, և այդ քարոզը գյուղերում ապրող մեր ընկերների ամենատաաջին և սուրբ պարտականությունը պետք և

1) Այսպես կոչված գաղափարությունները հակահեղափոխական գաղափարական կուսակցության կողմից հայ աշխատավոր ժողովրդի դեմ դործ դրած մասսայական տնտրի մի յեղանակն էր: 1905—1907 թ. թ. հեղափոխության տարիներին ցարական կառավարությունը, հենվելով ազգայնական հակահեղափոխական կուսակցությունների վրա, Անդրկովկասում հեղափոխական շարժումները ջրանլու համար պրովոկացիոն կերպով կողմակերպեց հայ-թուրքական ընդհարումներ, վորանց լիովատար զեկավարությունը հանձնեց գաղափարական և պանիշլամական ազալարական-բեդական կուսակցություններին: Ծարի կառավարության այդ մեծաշնորհից ազգվելով՝ Դաշնակցությունը տեղերում իր մեռած վերցրեց իշխանությունը, գաղափարները և ամենուրեք կողմակերպեց վուստիկանական սեհարյուրյակային խմբեր, Կովկասաբերերի, կուլակների դեմ ըմբոստացող գյուղացիներին՝ հեղափոխական յելույթները ջարդերի մասնելով (Ատի, Ղազար, Ղամարու, Կասաջ, Ջանգեղուր և այլն) գաղափարական դիմված ուժերը գյուղերը դնում էին եկզեկուցիայի տակ, բռնաբարում էին կոմունց, սոկանդում էին ազդիկներին, կոդուպտում էին և տուգանում էին ջլոված դամարներով: Իրենց գաղափան տալաններով գաղափարականները մահվան վճիռներ էին հասնում, աջորդ էին գաղափարում հեղափոխական բանվորներին, գյուղացիներին: Անդրկովկասի բուլշեիկները ընկեր Ստալինի գլխավորությամբ որդորին մերկացնում էին Դաշնակցության դահալին գաղափարությունները, կողմակերպում բանվորներին ու գյուղացիներին Դաշնակցության դեմ:—Ենթ:

լինի: Պետք չէ զարտաքինն կաղամակերպություններ ստեղծել, այլ ընդհանրապես, պետք և զգուշ և խիստ վերաբերվել,—յեթե հարկ լինի—նոր հետևողներին կուսակցության շարքերն ընդունելիս:

Մենք կարող ենք կաղամակերպել միմիայն պրոլետարական և կիսապրոլետարական դյուզացիությունը, և վուժ մի պայմանով մենք չենք կարող կաղամակերպական կապ ունենալ դյուզական բուրժուազիայի հետ: Հարկավոր և բաց անել լայն առաքարեղ դյուզացիության ինքնադործունեյության համար, զարգացնելով դյուզը քաղաքականապես: Ամենախիստ կերպով պետք և կռվել Վենդափոխական դատարանին դեմ:

III

Անցյալ հոգիածում, խոսելով սոցիալ-դեմոկրատական դործունեյության մասին դյուզերում, մենք առաջ բերինք յերկու հիմնական դրություն.

1. կաղամակերպել մեր կուսակցության շարքերում միմիայն պրոլետարական և կիսապրոլետարական տարբերը, 2. հեղափոխականացնել ամբողջ դյուզացիությունը en masse, տալով նրան մեր լուղունդը՝ ամբողջ հողը և ամբողջ ազատությունը:

Այժմ հարց և ծագում, ի՞նչպես իրականացնել, կյանք մըտցնել այդ մեր յերկու հիմնական թեղիտները:

Հայտնի չէ, վոր դյուզացիությունը լայն հոսանքով մղվում և դեպի մեր կուսակցությունը, և մեր ընկերները, վորոնք դործում են դյուզերում, մանավանդ վրացական նահանգներում, դանդաղում են, վոր այդ մի տեսակ տարերային շարժման դեմ շատ դժվար և կռվել և ստեղծվում և մի անբնական և անհնարին դրություն:

Պրոլետարական կաղամակերպությունը լցվում և մանր-բուրժուական ելեմենտներով և այդ փաստը շատ խորհրդավոր և նշանավոր և, դրա վրա պետք և դարձնել լուրջ ուշադրություն, վորովհետև մտնել կուսակցության շարքերը—նշանակում և և ձայն ունենալ՝ կուսակցական քաղաքականության, տակտիկայի ուղղության վերաբերմամբ:

Մենք կարծում ենք, վոր այս դիտողությունն արդեն բավական և, վոր բոլոր դործին լուրջ նայող ընկերները բացերից մերժեն այն առաջարկը, վորը պաշտպանվում եր միջանի ընկերների կողմից—ընդունել կուսակցության շարքերում բոլոր

կամեցող դյուղացիներին: Այդ առաջարկը միմիայն ցույց և տալիս, վոր ընկերները զիջում են ստեղծված դրության առաջ, չեն կարող լուծել և հաշտեցնել մեր վերև հիշած յերկու թեզիսները: Հեղափոխականացնել դյուղացիությունը՝ կնշանակե նրան կանչել դեպի ակտիվ դործողություն, իսկ դործողությունը պահանջում է կազմակերպություն, վորպեսզի շարժումը չլինի անջատ, անձև, տարերային: Մեր դյուղական կազմակերպությունները, իրերի տրամաբանական ընթացքով, հետևապես, ստիպված են իրանց շարքերն ընդունել լուրջ դյուղացիներին:

Մյուս կողմից ել շատ դավառներում դիֆերենցիացիան դուռնա շատ թույլ է, եկոնոմիկական տեսակետից ամբողջ դյուղական ընակչությունը համարյա թե միանման կացության մեջ է, այնպես վոր զատել զուտ պրոլետարական տարրերը մասսայից՝ շատ դժվար, յեթե չասենք անկարելի յե:

Իսկ ներկա մոմենտը հրամայողական կերպով պահանջում է դյուղը ձգել դեպի հեղափոխությունը:

Ի՞նչ անել, վորպեսզի չխառնել զուտ պրոլետարական ելմանները դյուղական մանր բուրժուազիայի հետ, չմտցնել մեր կազմակերպությունները մեջ շարչիական վոգին, ի՞նչ դիրք բռնել այն տեղերում, վորտեղ չկան կամ շատ անշնչան են պրոլետարական տարրերը, ի՞նչպես կազմակերպել դյուղացիությունը կոմիտու համար ադատության դրոշակի տակ:

Այն տեղերում, ուր դոյություն ունեն դյուղական պրոլետարիատը կամ նրան շատ մոտիկ ելեմենտներ, ինքնառիթմյան հասկանալի յե, վոր պիտի ստեղծվեն կուսակցական կազմակերպություններ: Դրա մասին մենք չենք խոսի—այդ պարզ է:

Ինչ վերաբերում է մնացած տարրերին և այն վայրերին, ուր չնչին և պրոլետարական մատերիալը, նրանց համար և այդպիսի տեղերում պիտի ստեղծվեն լայն ամկուսակցական դեմոկրատական կազմակերպություններ, որիմակ՝ գյուղացիական միություններ:

Մեր ընկերները պիտի աջակցեն այդպիսի որդանիդացիաների յերևան դալուն մեղանում, վորովհետև այդ ձևի հիմնարկությունները մեծ ոգուտ կրերեն հեղափոխության դարդացման և նրան՝ իր հաղթական վերջին հասցնելու դործում: Այդ դեմոկրատական մասսայական որդանիդաները¹⁾ կսովորեցնեն դյուղացիությանը ինքնավարության, քաղաքական դործունեյության

1) Պետք է լինի՝ որդանիդացիաները—եմբ.:

և կղարժենն այդ կազմակերպությունները պատվարներ այն մոմենտում, յերբ հին կառավարությունից ժողովուրդը կխլն իշխանությունը: Այդպիսի դյուշացիական միությունները կկարողանան կազմակերպել և դուռ ուսմկավարական տեղական կառավարութիւններ, մի կողմ դշեկով հին փտած բյուրոկրատական սեփմը:

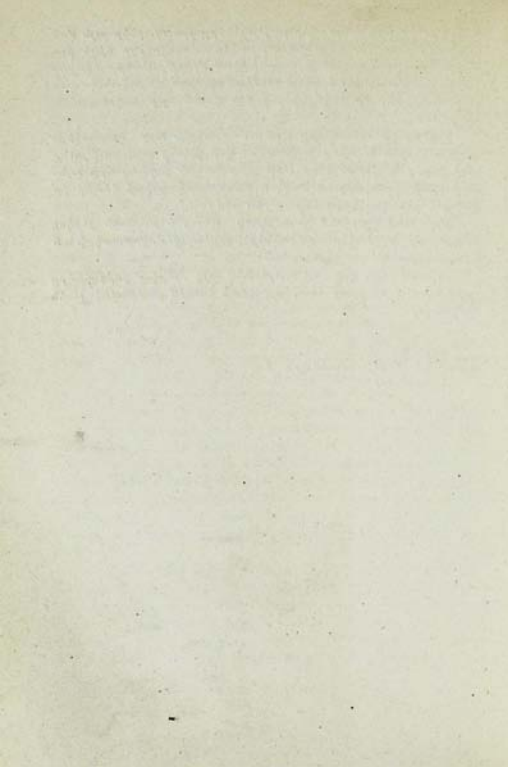
Մոցիալ-դեմոկրատները պիտի մասնակցեն այդ կազմակերպություններին և պիտի աշխատեն, վրբ իրանց աղդեցությունը լինի գորեղ և դերակշռող: Մեր քաղաքական լողունները այնտեղ պիտի լինեն տիրապետող, և մասսան մեղ պիտի հետևի իր կոմիտե՝ բռնակալ կառավարության դեմ:

Այդպիսով դյուշում գոյություն պետք և ունենան յերկու դուշընթաց կազմակերպություններ. սոցիալ-դեմոկրատական և անկուսակցական-դեմոկրատական:

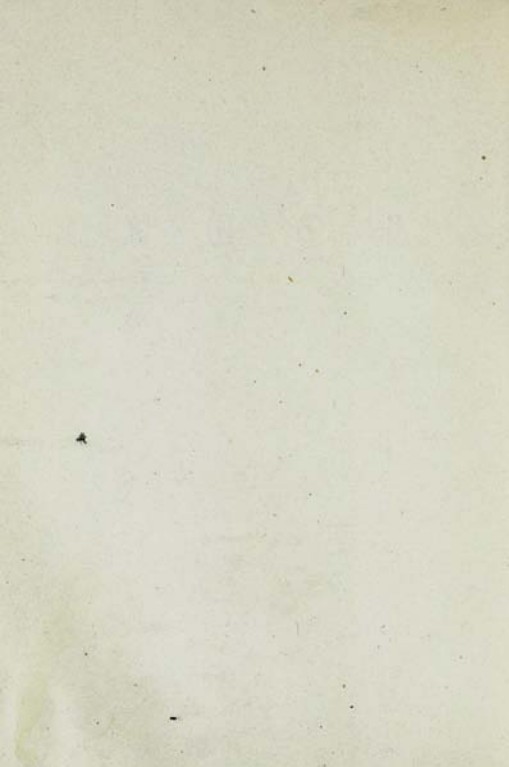
Կրկնում ենք, վոչ մի պայմանով այդ յերկու որդանները չպիտի խառնվեն իրար հետ, այլ պիտի խստիվ բաժանված լինեն միմյանցից:

Տ.

Շ Ն Ր Խ Ո Ս Ե, № 8, 14,
սեպտեմբերի 19 (6), հոկտեմբերի 3
(սեպտեմբերի 20) 1906 թ.



1907



Պետական Դուռայի ընտրությունները¹⁾ Կոմկասում համարյա վերջնապես վրայ չեն, անցնելով իրանց բոլոր աստիճանները—մեռւմ և միայն պատգամաւորներ ընտրությունը։ Այժմ արդեն պարզ և, վոր Կոմկասից Դուռա գնացողները բոլորը ձախակողմյան են լինելու, խի նրանց մեջ մեծամասնութիւն կկազմեն պրոլետարիատի ներկայացուցիչները—սոցիալ-դեմոկրատները։

Այս տարի առհասարակ ամբողջ Ռուսաստանում, չնայելով կառավարութեան սկզբնականներին, չնայելով գլխավորապէս դատարաններին ամբողջ սարսափներին ու արյունոտ կոշտութիւն, չնայելով վերջապես բոլոր նաշանդական, դավառական և գլուղական գեներալ-նաշանդակապետների անհատակ բռնութիւններին—ընտրությունները կառավարութեանը չտալին ցանկալի սև-հարյուրյակային Դուռա։

Ընդհակառակը։

Ներկա ընտրությունները ավելի ձախ տարրեր են տալիս, քան առաջին Դուռայի ժամանակ։

Յեւ վա ընտրութեան և վոչ թե նրանով, վոր այս անգամ ընտրությունները կատարվում են վոչ միայն զեպետներին դրոշակի տակ, ինչպես եր անցյալ տարի, վոչ միայն նրանով, վոր ընտրական ասպարեզ դուրս չեկան նաև մյուս, ավելի ձախակողմյան կուսակցութիւնները, վոչ միայն նրանով, վոր պրոլետարիատը, վոր առաջին անգամ բոլորով յեր յենթարկել Դուռան, այժմ մասնակցում և ընտրություններին, այլ գլխավորապես այն կարեւոր պարագայով, վոր մասսան հիասթափից կադետական ճառերից, վոր ազդարնակութիւնը դեն ձգեց սահմանադրական իրաւունքները և հասկացաւ, վոր խաղաղ ճանապարհով անկարելի յի վերջ դնել ներկա մեծ արհաւիրքներին։ Հետաքրքիր և, վոր կադետների բոլոր ճառերը քսե-հարյուրյակային վտանգի մասին ուղ ջնդեցին վորպես սապոնի բշտիկներ և այդ վտանգի ժուպելը²⁾ կադետական թերթերն ու ճառախոսները առաջ ելին բերում գլխավորապես նրա համար, վորպեսպի

1) Խոսքը վերաբերում և II Պետական Դուռայի ընտրություններին։—Խմբ.։

2) Ժուպել, —խրափելակ։—Խմբ.։

իրանց կողմը դրավեն ալեկի դեպի ձախ տրամադրված բնակիչներին :

Կադեստական և թե կադեստանման ամբողջ մամուլը ամեն կերպ կոչ եր անում ոպողիցիոն բլոկ կազմելու, շանթեր եր արձակում «կատաղի ուսու բլանկիստներին»¹⁾ դիմին, վոր նրանք չեն ցանկանում բլոկ կազմել միասկետական բուրժուազիայի հետ, վոր նրանք պահպանում են պրոլետարիատի դասակարգային քաղաքականության մաքրությունը, վոր նրանք ձգտում են բաժանել կադետներից հեղափոխական բուրժուական դեմոկրատիան :

Մեր ընկերների աջ թևը²⁾ յերկար տատանումներից, յերկար խռովություններից ու յերկպառակաություններից հետո, վոր մտքին նրանք պրոլետարիատի շարժելում իրանց ոպրատունիտական կիսակադեսային տակախկալով, միացավ մեզ հետ :

Այսպես են հաղորդում դոնե վերջին տեղեկությունները :

Պրոլետարիատի կուսակցությունը պատկանելու պրովոկացիան անհաջող անցավ, շնայելով «Товарищ»-ին³⁾ «անկախ սոցիալիստներին» և սոցիալ-դեմոկրատիայի պ. պ. իզդայելներին⁴⁾ նման օճեղատների բոլոր փանքերին :

Այժմ սպառնում և վոչ թե սև-հարյուրյակային, այլ կադետային վտանգը, այժմ վտանգը «համաձայնվողներին» կիսկատար քաղաքականության և մեռնող իշխանության հետ շարչիական համաձայնություններ կայացնելու կողմնակիցներից և սպառնում :

Պրոլետարիատի կուսակցությունն անողոք կռիվ պետք և մղե ինչպես սև-հարյուրյակային, նույնպես և կադետային

1) Այսինքն՝ բուլեիկներին.—Խմբ. :

2) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի մենչևիկներին.—Խմբ. :

3) «Товарищ»—արաթերթ, հրատարակվել և Պետերբուրգում 1906 թվից մինչև 1908 թ. Ս. Ն. Պրոկոպովիչի, Յե. Դ. Կուսկովայի, Վ. Վ. Խիմյակովի, Վ. Յա. Բոգոլազարևու և մյուսների խմբադրությամբ : «Товарищ»-ը միջին դիրք եր բռնում կադետների և մենչևիկների միջև.—Խմբ. :

4) Իզդայել, Ա. Ս.—Կադետ, նախկին լեզայ մարքսիստ, սոցիալ-դեմոկրատ : Բուրժուական հրապարակախոսության լազերն անցնելով՝ հասարակական անկցիայի լիզերներից մեկը հանդիսացավ 1905 թվի հեղափոխական պարտությունից հետո : Մեծ ջանասիրությամբ հալածում եր հեղափոխականներին : Խմբադրել և մասնակցել և մի շարք կադետական և օնակցիոն հրատարակությունների : Մեծ կատաղությամբ հարձակվում եր բուլեիկներին վրա : Հեղահեղափոխական դոքտրինայության համար Հեղահեղափոխական կուսության հետ արտաքսված և արտասահման.—Խմբ. :

վտանգի դեմ, նա պետք է անդադար մերկացնե նրանց դասակարգային աստատու, նա պետք է բացե նրանց խեղական վտգին:

Ս. Ս.—յան

«Որ է Բ» 1) № 1

փետրվարի 15 (3) 1907 թ.

ՈՐՎԱ ԽՆԴԻՐՆԵՐ

Ընտրությունները կատարյալ տենդային դրության մեջ են. շարունակվում է կռիվը կուսակցությունների միջև, շարունակվում է կռիվը՝ մեռնող ուժերի դեմ:

Չնայելով «սահմանադրական» միևնույնության բոլոր խորամանկություններին, չնայելով աղմինխորացիայի և զանազան մութ ուժերի սպառնալիքներին—այս տարի ավելի մեծ թվով բնակիչներ են մասնակցում ընտրություններին, ընտրողների անհամեմատ ավելի մեծ տոկոսն է կատարում իր քաղաքացիական պարտքը:

Պարզապես աչքի յե ընկնում որիվատելի հոգու մեջ կատարված հեղաշրջումը զեպի ձախ, պարզապես աչքի յե ընկնում, վոր նա ազատվել է Վիյուդիաներից:

Կադետական հեղեմունիան այս տարի ջարդուփշուր յեղավ և զհմոկրատիայի լայն խավերը իրանց վստահության քվեն տալիս են ծայրահեղ կուսակցություններին:

Կադետները, վոր յերազում եյին, թե իրանք ներկայացնում են բազմը, վոր իրանք արտադասակարգային կուսակցություն են, և հոխորտանքով իրանց ճողովողական աղատության կուսակցություն եյին անվանում,—զգում են, վոր իրանց վոտքերի տակից հոզը դնում է, վոր քաղաքային աղքատությունը հեռանում է իրանցից:

Կադետական մամուլը և բուրժուական լոկոուտները, հանձին պ. պ. Գրեդեսկուլները²⁾, զայրանում են ռուս բանկիստներին

1) Վերք—բուլետենյան սրաթերթ, հրատարակվել է Բազմում 1907 թ. փետրվարի 15 (2)—ից մինչև փետրվարի 23 (10)—ը ընդամենը 8 համար, վորից հետո փակվել է: Թերթը ղեկավարել են Ս. Սոմովաբայանը և Ս. Շահումյանը:—Խմբ.:

2) Գրեդեսկուլ, Ն. Ա.—պրոֆեսոր, իրավաբան, կադետական կուսակցության աչքի ընկնող դործիչ և նրա Կի—ի անդամ, I Պետական Դումայի անդամ և Դումայի նախագահի՝ ոգնական:—Խմբ.:

տակտիկայի առթիվ և նախատեսում են անթիվ-անհամար դժբախտություններ, յեթե աղգային ինքնադատության գլուխը անցնեն ռմեծամասնականները, այսինքն՝ պրոլետարիատը:

Անդրը կարող են ներկայացնել միմիայն կադետները, ահա նրանց ճառերի համառոտ խմատը:

Բայց ի՞նչ պետք և հասկանանք զաղգ խոսքի տակ: Յեթե այդ հասկացողության տակ պետք և ընդունել քաղաքային խոշոր և միջին բուրժուազիան, յեթե զաղգ ասելով պետք և հասկանանք լիբերալ կալվածատերերին, գյուղական բուրժուազիան և նրանց հարող խավերը, նրանց իդեոլոգները և ծառաները, այն ժամանակ, այո, կադետները ներկայացնում են զաղգը:

Բայց մենք այլ կերպ ենք հասկանում աղգը և աղգային շահերը:

Ծնված, հարստահարված և տնտեսական քայքայման վերջին աստիճանին հասած, սովամահ դրության և անծայր տգիտության ճիւղաններում գտնվող, արթնացած, ազատության և հողի ձգտող բազմամիլիոն գյուղացիութունը, պրոլետարիատը, վեր իր արյուն-քրտինքով ստեղծում և բոլոր հարստությունները և իր հզոր հարվածներով ու իր կռիվով ցնցում և ամբողջ յերկիրը, քաղաքային աղքատությունը—ահա ով և ներկայացնում աղգը, ահա ովքեր են կազմում այն ազատագրական հզոր փոթորիկի դրդիչ գործոնները, վերի մակերույթի վրա հաստատվելու փորձեր են անում կադետները:

Պրոլետարիատը, վերպես ամենազիտակից և ամենավճռական տարր, հենց սկզբից անցավ ազատագրական շարժման գլուխ, տալով նրան լողուններ, մղելով նրան դեպի իր տակտիկան:

Պրոլետարիատն ու նրա կուսակցութունը ավելի ու ավելի յեն դառնում դեմոկրատիայի իսկական ղեկավարը: Ընտրությունները հրաշալի կերպով ասպնդուցում են այդ:

Կուսակցին ասում և, վեր պրոլետարիատը Խուսափանում կռվում և աղգի բարձրագույն շահերի համար, վեր գյուղացիության միակ հավատարիմ և անկեղծ դաշնակիցը պրոլետարիատն և:

Ս. Սպ. —յան

«Որ էր» № 2

փետրվարի 16 (3), 1907 թ.

Մոսկվայում հաղթեցին կադետները. բոլոր ռայոններում ձեռող մեծամասնությունը անցել են նրանց թեկնածուները:

Կնչանտեկե այս անգամ ել միուսաստանի սրտից Ռուսա յեն դնալու Վեռնիկովի անունը: Այդ ընտրությունները հետագայից են մի կողմից—կադետների ստացած ձայների քանակությունը ցույց է տալիս, թե միջին և սեռ-հարյուրյակայինների ստացած ձայների թիվը: Նույնիսկ ավելի քիչ, քան անցյալ տարի:

Չնայելով ձախակողմյան բլուկի առանձին ցուցակներին և չնայելով ձայների բաժանմանը, ձախակողմյանները ստացած ձայները չափ չեն կորցրել:

Այդ բոլորից հետո հարց է ծագում, թե ո՞ւր և այն սեռ-հարյուրյակային վտանգը, այն խրտվիլակը, մորթվ լվախեցնում եր կադետական մամուլը պարզահոգի ընտրողներին:

Ինչու՞ համար եյին պ. պ. Գրեդեակունների, Միլյուկովների¹⁾ և նրանց ձայնակցող ճանկախ, ճանկախատող և այլ ճոցիկախանները վայնասունները, մորոնք դատապարտում եյին սոցիալ-դեմոկրատների հեղափոխական թևի ճանձնառությունը: Երկուսն էլ համաձայնությունների, բլուկների և առհասարակ ընտրողական պայքարի հարցում:

Մոսկվայի ընտրությունները չեն դալիս, արդյոք, ապացուցելու պարզապես կադետական կադետների վայնասուններին յենթարկված աշակողմյան թևի ուղղորդումն ու կադետիզմը: Յեղ իրավացի չե՞յին նրանց ձախակողմյան ընկերները, յերբ պնդում եյին, մոր [սեռ-] հարյուրյակային վտանգ դո-

1) Միլյուկով, Պ. Ն.—կադետական կադետական լիգեր, ռուսական իմպերիալիստների իդեոլոգ: Ինտերնացիոնալիզմի կատաղի հակառակորդ: 1906—1907 թ. թ. բանակցություն եր վարում բյուրոկրատիայի հետ կապիցիոն միևնույնության ստեղծելու համար: Իմպերիալիստական պատերազմի վոլենտյուրները: 1917 թ. ժամանակավոր կառավարության արտաքին դրժերի միևնույն և իմպերիալիստական պատերազմի շարունակման կոմիտեից ձեռնարկ հաղթական վախճան: Կոռնիլովականության իդեոլոգ: Խորհրդային Ռուսաստանի դեմ հակահեղափոխական յենլայիների և իմպերիալիստների ողնությունը ինտերնացիոնալիզմի կադետներից ու վոլենտյուր: Ներկայումս օղիակ և իդեոլոգ, Փաշիսա, ԽՄՀՄ-ի կատաղի թշնամի—Խմբ.:

յություն չունի, վոր այդ ճառերը լուի ընտրողական մանյովքներ են, վոր ուսանական իրականության ճշգրիտ վերլուծությունն անկասկած ապացուցում է, վոր այ. Ստոլյուկինին չի հաջողվի չլու Դոմա ունենալ և վոր, վերջապես յեթե դա հնարավոր լիներ, կնշանակեր աշխատողական շարժման կատարյալ խորտակումը:

Այնինչ կա մի ուրիշ, կադեսական վտանգ: Հիշեցե՛ք նրանց ճառերն ու խոստումները սուսշին Դոմայի ընտրությունների միջոցին, հիշեցե՛ք դահական ճառի պատասխանը՝ առանց հալասար, ուղղակի և զաղտնի ձայնովության, լավ մտաբերեցե՛ք Գուրկոյին¹⁾ ամած 15 միլիոն ուլլին քաղցած դուռնացիությանը ողնելու համար, մտաբերեցե՛ք դեմոկրատական սկզբունքներով հիմնված հողաշինական կոմիտայից հրաժարվելը և այլն, և այլն... և այդ ամենից հետո հիշեցե՛ք նրանց Դոմայում ընդունած ասկտիկան և դործունեյությունը, նրանց ճառերը՝ Քյուրսիկրատայի գլխի վրայով համաձայնություն կայացնելու մասին...:

Մենք հավատացած ենք, վոր յեթե կուսակցության յերկու Ֆրակցիաները ևս փոխանակ միմյանց դեմ կռվելու և խլուր ուսվատնելու միացած դուրս գային կադեսների դեմ և բարձր պահեյին պրոլետարիատի դասակարգային քաղաքականության դրուշիկը, նրանք հաղթող կհանդիսանային Մոսկվայում:

Ս. Սպ.յան

«Որևր» № 3,

փետրվարի 17 (4) 1907 թ.

ԿԱԶՄԱԿԻՐՊՈՒԹՅՈՒՆ, ԹԵ ԲՈՆԻ ՈՒԺ

Վերջին ժամանակ բանվորական մասսաներում հաջողություն են գտնում բռնի ուժի, ուժերի, դաշույնի վարդապետությունը, այսպես ասած, քարոզը՝ դործով:

Դա բացատրվում է այն պարադայով, վոր վերջին ժամանակ-

1) Գուրկո, Վ. Ի.—1906 թ. ներքին դործերի միմյանցի պնական: Առաջին Դոմայում յեւլայթ ունեցավ միմյանցի կողմից և բուն կերպով պաշտպանեց ճորտանք-կալվածատերերի շահերը: Դոմայի ցրումից հետո ղեկավարեց պարենավորման կոմիտեան, վորի ժամանակ կատարեց յուրացումներ և պետական փողերի հափշտակում: Խորհրդայնացումից հետո ադիտակ նմիջամտ, ևՍԶՄ կատարի թշնամի.—նմր.:

ների քաղաքական և թե անտեսական նշանաժամը շատ քայքայ-
 յիչ աղղկեցություններ ունեցաւ բանվորութեան վրա և նախադարձ
 րաց արեց այդպիսի քարոզիչներէ համար։ Միջոց ավեց նրանց
 աղղկելու, միտպնելու բանվորական դիտութեանը¹⁾։ Բանվոր դա-
 սակարդի և այն կռիւի համար, վոր նա տանում և ներկա կա-
 պիտալիստական կապի ճիւղերէ դեմ, ներկա բուրժուական
 կարգերի ամբողջութեան դեմ—չի սգնի վոչ դաշույնը և վոչ գըն-
 դակը։ Բանվորութեան ուժը նրա կազմակերպութեան, նրա հա-
 մեքաշխութեան և դիտակցութեան մեջ և։ Կռակելով այդ միջոց-
 ներով, բանվոր դասակարգի ազատութեան համար ամեն տեսակ
 հարստահարութեաններէ, ամեն տեսակ կեղեքումներից, նրանք
 ավելի ևս խորացնում են բանվոր դասակարգի տանջանքների
 անդունդը։

Վերցնենք բանվոր դասակարգի կռիւ պատմութեանը կա-
 պիտալիզմի դեմ. և ասացնեք խնդրեմ, պրոլետարիատի տարած
 հաղթութեանները, նրա դրութեան բարիքումը նվաճված և դա-
 շույնո՞ւմ, ուսմբո՞ւմ, թե՞ դասակարգային դիտակցութեան դար-
 զացումով, կազմակերպութեամբ։ Պատմութեանը զայիս և վճռա-
 պես հաստատելու այն ճշմարտութեանը, վոր անարխիստական
 դորմուանեցութեանները միշտ վտանգել են բանվոր դասակարգի
 մզած կռիւին, միշտ գրել են բանվորութեանը անել դրութեան
 մեջ։ Իսկական բանվորական քաղաքականութեանը, ճշմարիտ դա-
 սակարգային կռիւի հետո. յե այդպիսի վայրենի միջոցներից,
 հետո սպանութեաններից և կոդապուաններից։

Այդպիսի վարպետութեանը, այդ դորմոզութեան վարդա-
 պետութեանը մանր-բուրժուական իդեոլոգիայի վիժվածք և և
 հետո յե, շատ հետո յե իսկական պրոլետարական սոցիալիզ-
 մից։

Իսկական սոցիալիզմը հաստատվում և և բղխում և կապիտա-
 լիզմի դարդաքման կոմոններից, հենվում և մարդկային հաս-
 րակութեան դարդաքման դիտական որենքների վրա, և այդ և
 դրսիականը նրա անպայման հաղթութեան։

Ներկա մեծ պատմական որերում, յերբ վոր Ռուսաստանի
 բանվոր դասակարգի հերոսական կռիւ վրա դարձրած և ամբողջ
 աշխարհի լարված ուշադրութեանը, յերբ վոր միջադպիսի պրո-
 լետարիատի և ընդհանրապես դեմոկրատ խավերի սրտերը բա-

1) Պետք և հասկանալ—գիտակցութեանը—կեր։

բախում են մեզ հետ միաժամանակ, այս տարադասներում մոլորեցնել բանվորին—լուծարողործություն և, վորի, դեմ պետք և ամեն դիտակից բանվոր խիստ կռիվ մղել:

Մեր ուժը, մեր վստահությունը ապագա հաղթության վերաբերմամբ մեր կազմակերպության, մեր դիտակցության մեջ և:

S.

«Որ եր» № 8,
փետրվարի 23 (10) 1907 թ.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ (ՀԱԱԳԱ ՅԵՎ ՄՈՍԿՎԱ)

Վերջերս բացվեց յերկու համադումար—Հասդայի «խաղաղարար» կոնֆերանսը և ընդհանուր ղեմստային համադումարը Մոսկվայում: Վերջինս արդեն նույնիսկ ավարտեց իր գրադմունքները և նրա անդամները ցրվեցին իրանց տները:

Շատ հետաքրքրական և այդ դուզադիպումը:

Հոլանդիայի մայրաքաղաք Հասդայի «խաղաղարար» կոնֆերանսին հավաքվեցին կառավարությունների ներկայացուցիչներ, դանադան դիվանագետներ, մարդիկ, վորոնք մարդված են խաբարայություն, կեղծիքի և դերադանց փաբիսեցիություն մեջ, մեր Մարաննի¹⁾ ակտի ուսյալ պրոֆեսորներ, վորոնք չաղ ուժեղների ու չքանչանների համար ծախել են իրենց խիղճը, պատիվն ու դիտությունը: Իսկ ավագ դահանիստ Մոսկվա քաղաքում «Մլաժյանսկի բաղար» կոչված առաջնակարգ ռեստորանում ժողովի էյին նստել մեր սև-հարյուրյակային ազնվականները, վայրենի կալվածատերերը, այն 130.000-ի ներկայացուցիչները, վորոնց չահերին կառավարությունը դերակշռություն և տվել, ինչպես բացահայտ կերպով հայտարարեց այդ 2-րդ Դումայում:

1) Մարանն, Ֆ. Ֆ.—միջազգային իրավունքի պրոֆեսոր, 1903 թվին ծառայության և մեկ տարեցին դործերի մինիստրության մեջ՝ կառավարվով մի շարք հատուկ հանձնարարություններ: Արտաքին դործերի մինիստրության խորհրդի անդամ: Մինչև կյանքի վերջը հավատարիմ ծառայել և ցարիզմին և պաշտպանել նրա իմպերիալիստական քաղաքականությունը: Հասդայի 2-րդ «խաղաղարար» կոնֆերանսիային (1907 թ. հունիսի 18-ից մինչև հոկտեմբերի 18-ը) մասնակցում էր վորպես ցարական մուստատանի ներկայացուցիչ: 1907 թվին հայտնի դարձավ իր հարձակումներով 2-րդ Պետական Դումայի վրա, վորով խորհուրդ էր տալիս կառավարությանը ցրել Դուման—նմբ.:

Հասադայի «խաղաղարար» կոնֆերանսում ճառեր են հնչում մի-
ջառաջային համերաշխության, պետութիւնների միջև կոնֆլիկտ-
ները լուծող միջնորդ դատարանների, բանակի ու նախատրմի
ծախսերը կրճատելու մասին և այլն և այլն: Գրեթե նույն պահին
վեժնալային համադումարում մեր սև-հարյուրակային կալվածա-
տերերը հարրած և անպատկառ լեզվով պահանջում են ին կառա-
վարութիւնից՝ նոր խտութիւններ դործադրել ժողովրդի դեմ,
նոր տանջանքների տարափ տեղալ նրա դիմին: Փրփուրը բերան-
ներին նրանք շնորհակալութիւն են ին հայտնում «քաջարի» վոս-
տիկանության և «խիզախ, ուղղափառ դորքին»՝ բնակչության
մասնաշաղկան զնդակահարութիւնների, նրան ծաղր ու ծանակի
յնութարկելու, նրան բնավեր անելու համար:

Այստեղ, Մոսկվայում կալվածատերերի վայրենի հորդան
ցարական կառավարութիւն և հենց իրեն՝ ցարի համաձայնու-
թյամբ և համախոհությամբ բացահայտ կերպով կառավարութիւն
նպատակն և համարում իր ճորտատիրական, դատային իրա-
վունքների պաշտպանութիւնը, այստեղ արշավանք եր կաղմ-
կերպովում 140 միլիոնանոց մեծ ժողովրդի դեմ, այստեղ համա-
խառնել եր հակահեղափոխութիւնը, վոր թևավորվել և Դուման
ցրելուց և ընտրական որենքի փոփոխութիւններից:

Իսկ Հասադայում դիվանագետների համադգեստ հաղած նույն
ազնվականիկները սրտառուչ ձայնով խոսում են խաղաղության,
համերաշխութիւն և նման ուրիշ լավ բաների մասին:

Ինչո՞ւմն և բանը: Ինչի՞ց և այս հակասութիւնը: Սակայն,
դա միայն յերևութական հակասութիւն և և ահա թե ին-
չու: Հասադայի «խաղաղարար» կոնֆերանսը առաջին անգամ
դումարվեց 1899 թվականին՝ Նիկոլայ 2-րդի նախաձեռնութիւնով:
Ինչի՞ համար հրավիրվեց: Գլխավորապես նրա համար, վոր կա-
ռավարութիւնները մի կերպ հարթեն փոխադարձ կոնֆլիկտները
և այսպիսով ազատ ձեռքեր ունենան իրանց յերկրի ներսում,
տանը, ժողովրդի դեմ, դիմաւորապես՝ սոցիալ-դեմոկրատական
պրոլետարիատի դեմ պայքարելու համար: «Ազատ ձեռների» ան-
հրաժեշտութիւնը մյուս պետութիւններից ամիկի շատ դժու-
ր եր ցարիդը, ֆեոդալիզմի ու բուրժուազիայի կենսակցութիւն
այդ հակառնական կոնկուրիտաւր: Ռուսական ինքնակալութիւն
արդեն իսկ այն ժամանակ հարկավոր եր պայքար մղել ճնրքին
թշնամուց դեմ, այդ նրան հարկավոր և մանավանդ այժմ, յերբ
պայքարը փոխվել և բացահայտ քաղաքացիական պատերազմի,

խակ ներքին թշնամին սոսկ ուսանողը և ինտելիգենտը չեն, այլ իր գիտակցությամբ ուժեղ բանվորը և իր տարերային ցատուժով հզոր գյուղացին: Ահա թե ինչու մեծ մարդասպանի՝ Նիկոլայ Ռոմանովի առաքյալները հեղաբարձ ճառեր են ասում Հոլանդիայի մայրաքաղաքում, իսկ Ռուսաստանի արտում դահլի նեցուկը, — ճառաքինի աղնավականությունը՝ բացահայտ կոչ և անում դեպի նոր բռնություններ, դեպի նոր պատերազմ ժողովրդի դեմ, և ցարը դիտով Վոլոգորմածաբար՝ հավանության նշան և անում: Ահա թե ինչու Նիկոլայը, վորի թաղավորության ընթացքում այնքան մեծ քանակությամբ մարդկային կյանքեր են վոչնչացվել թե՛ Մանջուրիայի դաշտերում և թե՛ բովանդակի ճառեր Ռուսիայում, այդքան մտահոգված և իր հարեանների հետ խաղաղություն պահպանելու մասին:

Գիտակից բանվորի արտում պետք և է՛լ ավելի ուժեղանալով և աստիճանաբար դեպի այդ հրեշավոր, դարձելի և արյունոտ ցարեղմը: Մեր մեջ պետք և է՛լ ավելի ամրապնդվի նրա դեմ կռվելու, այն տապալելու անհողողող վճռականությունը:

S.

Бакинскій Пролетаріаі 1) № 1
Հուլիսի 3 (հունիսի 20) 1907 թ.

ԲԱՂԱԳԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿՆԵՐ (Պատսիվ խուսափում)

Թերթերի հաղորդագրությամբ, սոց.—հեղափ. կուսակցության ավելի և ավելի հակվում է դեպի Վախսիվ խուսափումը՝ Պետական 3-րդ Դումայի ընտրություններից:

Ի՞նչ և նշանակում Վախսիվ խուսափումը ընտրություններից:

Այդ նշանակում է ձեռները ծալած նստել տանը և վորև մասնակցություն չունենալ վոչ նախընտրական ագիտացիային և վոչ ել ընտրություններին: Այդ նշանակում է՝ մենք լվանում ենք ձեռներս, մենք չենք խառնվում, իսկ դուք, Ռուսաստանի քաղաքացիներ և թանգազին ընկերներ, ինչ ուզում եք, այն ել արեք:

1) «Бакинскій Пролетаріаі» — բուլլեդյան լրագիր, ՌՄԴԲԿ Բազմի կամերայի որդան: Լույս է տեսել անդադրել, 1907 թ. Հուլիսի 3-ից (հունիսի 20-ից) մինչև 1909 թիվը, վորից հետո փակվել է: Թերթը հրատարակվել և ընկեր Մալիևի գեղավարությամբ: — Կճ՝:

կուսակցութեան և ուրիշներին եւ խորհուրդ ենք տալիս խուսափել ընտրություններից, — հենց այդքան:

Սոց.—Հեղ. կուսակցությունն այսպես և լուծում մեր յերկրի տարած ներկա մոմենտի բարդ և կարևոր հարցերից մեկը: Այսպիսի քաղաքական պատասխան և տալիս այն կուսակցությունը, վորն այս կամ այն առիթով զինված ապստամբության կոչեր և արձակում և «հեղափոխական» ճոճաւ ֆրադարանությամբ մշուշապատում և մարդկանց գլուխները: Այդպիսով սոց.—հեղ. կուսակցությունն ամենակարևոր հարցի նկատմամբ չունեցաւ վորոշակի տակաւիկա, չունեցաւ վորոշակի լոզունգ, և խելք չունեցաւ իր գլխում («без царя в голове»): Սակայն դա միանգամայն բնական և: Քաղաքականության մեջ անորոշությունն ու անհասակությունը հատուկ են մանր-բուրժուական կուսակցության: Այս անգամ ևս նա, մի սոց.—դեմոկրատ հրապարակախոսի սուր արտահայտությամբ, «խորհրդակցական ձայն ունեցող» մի կուսակցություն և ռուսաստանյան հեղափոխության կից:

«Ավելի լավ ե Ալեքսիմսկիմ») Դաւալում լիմի, քան քե
փոզոցում»—

Այսպիսի թեւովոր ֆրադ և թոցրել կադետական կուսակցության պարագլուխ, «առաջնորդ» պ. Միլյուկովը: Այո, կադետների, բուրժուազիայի համար ավելի լավ և տեսնել սոցիալ-դեմոկրատին պառլամենտում որդանական աշխատանքով զբաղված, դանաղան բյուջետային և այլ, տերն ինքը գիտե, թե եւ ինչ հանձնաժողովներում նստած, քան թե փոզոցում՝ ամբոխը կադետներպելիս և ագիտացիա մղելիս:

Այո, կադետներին, բուրժուազիային ձեռնառու յե խկական անմիջական դասակարգային պայքարը փոզոցից փոխադրել պառլամենտի նիստերի դահլիճը, փոխարինելով այդ պայքարը կուսակցությունների պայքարի թույլ արտացոլմամբ:

Այո, կադետները, բուրժուազիան ուզում են տեսնել սոցիալ-դեմոկրատիան իրրե պառլամենտական խաղաղ կուսակցություն, վորն ամենից բարձր և դասում «որենսդրական գործունեյությունը»:

1) Ալեքսիմսկի, Գ. Ա.—Նախկին «—դ. և ապա ռենեյատ, 2-րդ Պետական Դումայում սոցիալ-դեմոկրատական ֆրակցիայի անգամ: Ռեակցիայի տարերների—սաղոյխում: 1917 թվին բուլեթիկների դեմ կեղծ և զրգարայն «զոհում» մեհաների» հեղինակ: Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո սպիտակ եմիգրանտ և Պորհրդային Միության կառաջի թշնամի—նմբ.:

Մակայն Հեղափոխական սոց.—դեմոկրատիան, ջնախելով նույն թեմայի շուրջը կուսակցութեան ուղիւն հետեւան մասի մըր—մուշներին, իր միակ ու գլխավոր նպատակն եւ համարել և համարում եւ աշխատանքը «փողոցում», մասսաների մէջ, պրոլետարներին շրջանում։ Այդ սոց.—դեմոկրատիան Դումա յն դնում դարձաւ նույն նպատակով, վոր Դումայի ամբիոնից ազգի «փողոցի» վրա, կազմակերպի այն, պատրաստվի Դումայից դուրս վճռական դռնեմարտի։

Յեւ այսպէս՝ մենք կասենք պ. Միլյուկովի ասածի հակառակը. «Ավելի լավ եւ Ալեքսինսկին փողոցում լինի, քան թե Դումայում»։

Հեղափոխութեանը գալիս ե

Ռուսաստանյան Հեղափոխութեան Հիմնական պատճառները,—յերկրի տնտեսական լիակատար քայքայումը և այստեղից բխող՝ պրոլետարիատի ու բազմամիլիոն գյուղացիութեան տառապանքներն ավելի և ավելի յեն ծավալվում ու խորանում։

Բաց արեք վորեն թերթ և դուք կտեսնեք, վոր նրա եջերը լի յեն անբերրիութեան, գյուղացիների վերջին ունեցածը վոչընչացնող տարերային աղետներին վերաբերող լուրերով։ Գործադրութեանը զնալով ծավալվում ե, դառնալով ավելի և ավելի սուր ու զարհուրելի։ Վոլգայի շրջաններում կա 200 հազար գործազուրկ,—հաղորդում են թերթերը... Որեստով—Չույեվոյում, Մորոզովի մանուֆակտուրայի գործարանից արձակված ե 18 հազար բանվոր և այլն։

Միևնույն ժամանակ մայրաքաղաքի թերթերը պատահարների բաժնում մանր տառերով դետեղում են տխուր լուրեր բանվորների ինքնասպանութեանների մասին, վորոնք հետևանք են քաղցի, ծանր կարիքի ու տառապանքների։

Այդ հաղորդագրութեանների կողքին կան սակայն նաև ուրիշ՝ ահեղա—խնդում լուրեր,—գյուղացիութեանը վոտքի յն կանգնում, կարծիք աքաղաղը շրջում ե ուսն աշխարհում, վոչընչացնելով 130 հազար կալվածատերերի, գահի հնարան հանդիսացող զառաքինի ազնվականներին ազարակները։

Դյուղացիութեանը վոտքի յն կանգնում. տնընդհատ արշուճոտ ընդհարումներ են տեղի ունենում ստրատիկներին և գյուղացիների միջև, զոհեր են տրվում, դաշտերը ներկվում են գյուղացիների արյունով։

Դյուղացիութեանը վոտքի յն կանգնում. բռնկում են գյու-

դատնետեսական մեծ գործադուլներ, գյուղացիական մասսաները
կազմակերպվում են, համախմբվում :

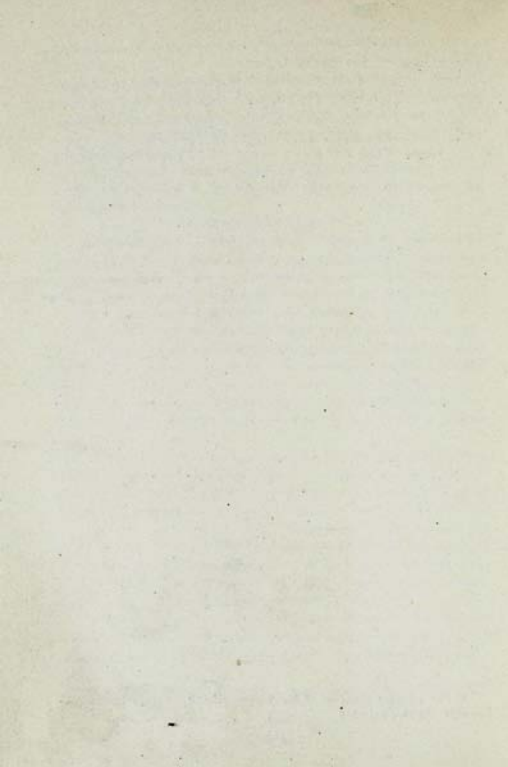
Բարձրանում և հեղափոխական ալիքը, սկսվում և մակըն-
թացությունը... «Թող շուտ պայթի փոթորիկը»¹⁾ :

S.

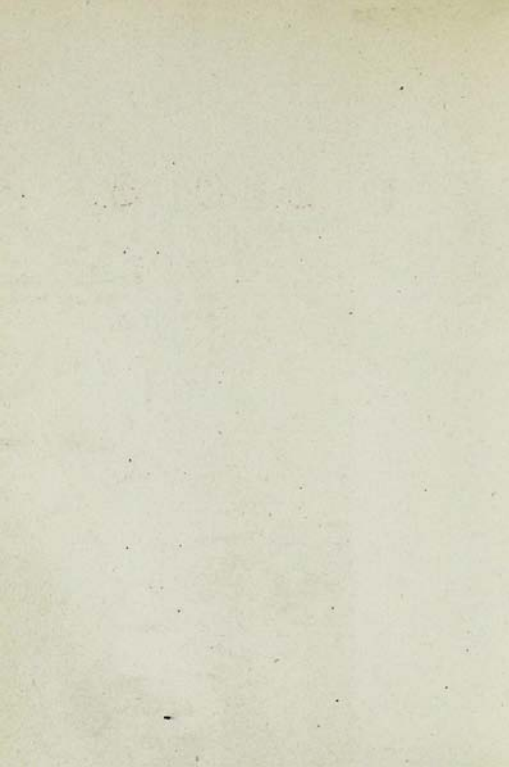
«Бакинскій Пролетарій» № 2,

հունիսի 23 (10) 1907 թ.

1) Այս խոսքերը վերցված են Մ. Գորկու «Песня о буревестнике» բա-
նաստեղծությանից :—կՄԲ. :



1 9 0 8



ԶԱՐԱՆԵՆԳ՝ ԱՆՁՈՐՈՒԹՅՈՒՆ

Նախթարդյունարերական պրոլետարիատն ալելի ու ալելի յն յուրացնում այն դադափարը, թե անհրաժեշտ և տնտեսական միասնական մի կազմակերպություն՝ կապիտալի դեմ հաջողությամբ պայքարելու համար:

Այդպիսի կազմակերպության անհրաժեշտությունն այստեղ առանձնապես և զգացվում նաև այն պատճառով, վոր հազիվ թե մի այլ տեղ լինի աղյուսթյունների այնպիսի բազմազանություն, ինչպես մեզ մոտ, նախթային աշխարհում:

Ահա՛ թե ինչու Բազմի բանվորները կենսական շահերը թելադրում են ունենալ մի կազմակերպություն, վորը տնտեսական պայքարում համախմբի մաղութային այս ամբողջ բանակը՝ առանց աղյուսթյան խտրության, առանց քաղաքական հավատո հանգանակի տարբերության:

Հենց այդպիսի կազմակերպություն և հանդիսանում ահա նախթարդյունարերական բանվորների Միությունը¹⁾:

1) Վերադի նահանգի և նրա ուսյունների նախթարդյունարերական բանվորների պրոֆեսիոնալ միությունը կազմակերպվեց 1906 թ. նոյեմբերի 20-ին Բազմի բուլլետիյան կոմիտեյի ղեկավարությամբ: Դա իսկական մասնաժամբում էր նախթարդյունարերության տարրեր նյութերի 15 հազարից ալելի բանվորների: Միության մեջ աչքի ընկնող ղեկավար դեր էյին կատարում ընկ. ընկ. Ա. Զափարիձեն (վորը միության առաջին քարտուղարն էր), բուլլետի բանվորներ՝ Վ. Ֆիլեևոփը, Տրոնովը, Սարատովեցը և ուրիշները: Միության աշխատանքներն էլ ալելի խոշոր թափ ու ծավալ ստացան 1907—8 թվերին, յերբ Բազու փոխադրվեց ընկեր Ստալինը: Միությունը ընկեր Ստալինի կողմից ղեկավարված Բազմի բուլլետիյան կոմիտեյի ղեկավարությամբ հաջող կերպով պայքարում էր նախթարդյունարերողների դեմ և պաշտպանում բանվորների շահերը:

Կարճ ժամանակվա ընթացքում նախթարդյունարերական բանվորների միությունը դարձավ Բազմի ամենաուսեղ պրոֆմիությունը և հետին շարքը չպրանց մենչևիկները ձեռնադրական արտագրության բանվորների միությունը: Մենչևիկները դեմ էյին նախթարդյունարերության մեջ աշխատող

Միության ազդեցությունն ու նշանակությունը բարձրանում է որեցոր, և նա բանվորական մասսաների նույնիսկ ամենահեռաժամանակ, անկուլտուրական խավերի աչքում հետզհետե ստանձնում է նրանց տնտեսական պայքարի բնական ղեկավարի դերը։ Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր ինտերնացիոնալ միության հեղինակության այդ աճումը պետք է անհանգստացնե՞ր թուր ազգերի նացիոնալիստներին, հանգիստ չտա՞ր նրանց։

Յեւ ամեն անգամ, յերբ այդ պարոնները տեսնում են, թե ինչպես Միությունը ներխուժում է նրանց թագավորությունը, ճեղքվածք է բաց անում ազգային մեկուսացման չինական պարիսպում, — նրանք ճիշդ ու վայնասուն են բարձրացնում, չեն քաշվում պայքարի ամեն տեսակ ստոր ձևեր գործադրելուց և մերկացնում են իրենց, իրենց նեղ-ազգայնական վուդին, մի կողմ

բոլոր բանվորներին մի ընդհանուր պրոֆմիության մեջ միավորելուն։ Նրանք առաջարկում են ևս տարբեր պրոֆեսիայի բանվորներին կազմակերպել տարբեր միություններում, որինպէ՛ նախընտրելու արդյունքում մեջ մեխանիկական աշխատանքի բանվորները պետք է ունենային տանձին պրոֆմիություն, իսկ նախաճարերի փորձած, նախաճանաչող և այլ բանվորները տանձին առանձին միություններ։ Այդ սկզբունքից ել յանկուլտ մենչիկինները կազմակերպեցին ճեխանիկական բանվորների միությունը, վորը համեմատաբար լավ վարձատրվող և վորակյալ բանվորների միություն էր, վորը իրեն հակադրում էր սև աշխատանքի բանվորների տանյակ հաղարների հանդէ՛ մասսաներին։ Մենչիկինները փորձեցին իրենց ղեկավարության տակ առնել և տանձին կազմակերպել նաև նախաճանաչող բանվորների այսպես կոչվող ճեխ-ճեխական բանվորների միությունը, վորը, սակայն, այնպես ել դուրս չեկավ, վորովհետև բանվորական այդ հոծ մասսաները հավաքվում են ինչ բուլկ-վիկյան ճեխ-ճեխական արհեստական բանվորների միություն մեջ, վորը հանդիսանում էր նրանց շահերի իսկական արտահայտիչը։

Բանվորական արհեստագրային շահերը պաշտպանող պրոֆմիություններին կազմակերպման մենչիկյան այս սխառնման հետևեց նաև հայ. ոսկ. — զեմակ. կազմակերպությունը (սպեցիֆիկներ), վորոնք այդ սխառնման հասցրին բանվորներին ըստ ազգության կազմակերպելու նացիոնալիստական, հակահեղափոխական սկզբունքին։ Բազմի բուլկիկները, ընկ. ընկ. Ս. Որջնիկի, ձեն, Ս. Ծառույանը, Ա. Զափարիան, Ս. Սպանդարյանը, Մ. Աղիբեկովը, Վ. Ֆրիդմանը և ուրիշները ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ ջոխախնդին մենչիկիններին, զաշանիկներին, սպեցիֆիկներին, պոնիստիստներին և ամբողջակամ ճեխ-ճեխական արհեստական բանվորների միությունը՝ նրա շարժումում դատարարակեցին տանյակ-հաղարավոր ազդեցիկների, հայ, ռուս, վրացի, լեզգի, թաթար, իրանցի և այլն բանվորների՝ դատակարարային պայքարի հեղափոխական վուդով։ Միությունը հրատարակում էր «УДОК»-ը, վորը ղեկավարում էր ընկեր Ստալինը — եմբ.։

նետեւում էսոցիալիստական զղամիդը», վորում այնքան սիրում են զարգարվել:

Վերջերք էսոցիալիստ դաշնակցականներին որդան «Վտակ»-ի № 49-ը և դուք կզտնեք այնտեղ Բալախանուց ուղարկված մի թղթակցութիւն, վոր ուղղված է նալթարդիւսնաբերական բան-վորների միութեան դեմ և իր «Հրաշալիքներում» հիշեցնում է ռուսական սև-հարյուրյակային մամուլի դժուած հուշանների բար-բաջանքը: Հենց հոգվածի վերնագիրը կարող է բազականաշափ պարզ դադաւար տալ պայքարի այն միջոցների մասին, վորոն-ցով ողտում են այդ՝ թող ներվի ասել՝ էսոցիալիստները: Ահա այդ վերնագիրը — «Դիմակաւորված «СОЮЗНИК»-ները» («СОЮЗНИК»-ներ բառը դրված է չակերտների մեջ և տպված է ռուսերեն): Ընթերցողն այն տպաւորութիւնն և ստանում, թե խոսքը վերաբերում է ռուս ժողովրդի միութեան¹⁾: Այնուհետև, հոգվածում «միութիւն» բառն ամեն տեղ տպված է ռուսերեն, թեպետ կա հայերեն համապատասխան բառ: Ի՞նչ և այս, յեթե վոչ նացիոնալիստական-սևհարյուրյակային ամենակոպիտ մի յե-լույթ «Հայ աշխատավոր մասսաների ղեկավարների» կողմից, էսոցիալիստներին կողմից, վորոնք ողտում են Հայ տպագրական խոսքի մենաշնորհից: Մենք չենք բերի այդ հոգվածի մյուս հրա-շալիքները, «ГУДОК»-ի²⁾ եջերը չենք աղտտի դաշնակցական ժար-

1) «Союз русского народа» (Ռուս ժողովրդի միութիւն) սև-հարյուրյա-կային կազմակերպութիւն, — կազմակերպվել է 1906 թվին Ռուսաստանի ամե-նառեակցիոն տարբերից՝ կալվածատերեր, տնտեսներ, վտանգեական չինեք, առևարականներ, մեծ քաղաքների լյուսպան-դրոշտարական շերտեր և այլն: Միութեան հիմնական նպատիւն եր՝ պահպանել միացյալ և ան-բաժանելի ռուսական իմպերիան և ցարական իշխանութիւնը: Իր հիմ-նական խնդիրը համարելով պայքարել հեղափոխութեան դեմ — միութեանը այդ պայքարի գլխավոր միջոց ընդունեց ջարդերը, անհատական տնտրը և այլն, վորոնց ոժանդակում եր կառավարութիւնը: Միութեանը իր դրժու-նեյութեան մեջ միապետական կառավարութեան ապարտի և բոլոր մոնար-խիստական կազմակերպութիւնների կողմից աշակցութեան եր ստանում: 1906 թ. գարնանը իմութեանը մուլվեց մոնարխիստական կազմակերպութեան-ներին հետ և միավորեց բոլորին Ռուս մարդկանց միութեան մեջ — եմք:

2) «Гудок» — բանվորական մասնայական թերթ, Բազկի նալթարդիւսնա-բերութեան բանվորների միութեան որդան: Հիմնվել է ընկեր Ստալինի նախա-մեծնութեամբ: Առաջին համարը լույս տեսավ 1907 թ. ոգոստոսի 25 (12)-ին: Թերթին մասնակցում էին Ա. Զափարիձեն, Ս. Շահումյանը, Ս. Որջանիկիձեն, Ս. Սպանդարյանը, Ա. Ստոպանին և ուրիշները: Թերթում զետեղված էր ընկեր Ստալինի մի շարք զեկավար հոգվածները — եմք:

դռնի զգուհարներով: Ինչի՞ համար և դաշնակիների այդ ամբողջ աղմուկը, կատաղի վայնասոււնը: Գաղտնիքը շատ հեշտ և լուծվում:

Միրզոյեվի «Հայկական» Ֆիրման հրավերել եր նախթարդյունարերական բանվորների միությանը¹⁾: Մինչև այդ մի այլ «Հայկական» Ֆիրմա—Պիտոյեվի Ֆիրման նույնպես գործադուլի ժամանակ հրավերել եր միության գործիչներին: Յերկու հարյած իրար հետևից: Ել ինչպե՞ս չկատաղել, չդիմել սաի ու զրբապարտության:

Սակայն ամբողջ այդ կեղտից զատ՝ խղճուկ փորձ և կատարվում մեղադրելու միությունը կեղծավորության և բանվորներին խարելու մեջ, հիմնվելով մի-յերկու ցիտատի վրա, վորոնք բերված են «ГУДОК»-ում գետնղված ընկ. Կոչնգարի հոդվածից:

Ծանոթանանք փաստերին: Թղթակցության հեղինակի ասելով՝ Պիտոյեվի մոտ դառնվելիս, միության «լիդերը» յեւույթ և ունեցել բանվորների առաջ և համոզել և նրանց, թե այժմյան քաղաքական պայմաններում վո՛չ մի գործադուլ և վո՛չ մի հոդի վրա հնարավոր չե, անթույլատրելի յե: Յեվ այդպիսի անհեթեթությունը սույն գրչակը դնում և միության ներկայացուցչի բերանը, իսկ «լուրջ» որդանը տպում և այն: Չե՞ Վոր նման բաների տեղը յերգիծարանական ժուռնալներն են:

Սակայն շարունակենք:

Կոչնգարն իր հոդվածով դեմ և մասնակի գործադուլին, իսկ դուք, միութենականներդ, դեկավարում եք միրզոյեվյան մասնակի գործադուլը: Հակասություն, անհետևողականություն, խարերայություն և այլն և այլն,—ճշում և դաշնակցականը: Մի՞թե այդ պարոնի համար պարզ չե, վոր պիտոյեվյան գործադուլի ժամանակ միության ներկայացուցիչները դեմ են դուրս յեկել «փեշքեշային» գործադուլին, իսկ «սոցիալիստ» դաշնակցականները պաշտպանում եյին բանվորներին այլասերող և սոտորացնող «նվերը»²⁾: Մի՞թե նա չի հասկանում, վոր կարելի չե

1) Միրզոյեվի Ֆիրմայում բանվորները գործադուլ հայտարարեցին 1908 թվի փետրվարի 26 (13)—ին, բանվորական կոմիտայի պաշտպանման համար:—Եմբ.:

2) «Փեշքեշային» գործադուլները զուտ տնտեսական գործադուլներ եյին՝ պարգևադրած (наградные) բռնալու համար:

Սկսած 1906 թվից բանվորական հսկա քաղաքական գործադուլների ա-

դրել, ազդեցական մղել մասնակի, բանվորների ուժերը ջլատող դործադուլի դեմ և միևնույն ժամանակ ղեկավարել այն, յերբ նա արդեն բռնկել և և այնել այնպիսի համակրելի առիթով, ինչպես Միբդոյնովի մոտ:

Բայց մի՞թե այդ դրչակի և իր նմանների համար ցանկալի

ուսն տանելու, նրանց կանխելու, բանվորներին քաղաքական պայքարից հեռացնելու և նրանց ալլաներելու նպատակով Բազլի կապիտալիստներից վճռաձեռն սկսեցին կիրառել այսպես կոչված «պարզևազրամ» տալու (փեշեշ) սխտեմը: Մենշևիկները, սոցեիֆիկները, դաշնակները և պանիսլամական տարրերը ընդհանջ զնալով կապիտալիստներին, բանվորների քաղաքական հակա դործադուլները պատակելու և առաջալիլու նպատակով, բանվորներին չեղում էլին հեղափոխական պայքարի նախադրչից և դրչում բավականապես միմիայն պարզևազրամի պահանջներով: Այս նախադրչով նրանց հաջողեց 1905—1907 թ. թ. առաջ բերել «փեշեշլային» մի շարք դործադուլներ և առաջալիլ քաղաքական դործադուլները: Կապիտալիստները դործադուլավորների ներկայացրած մի շարք պահանջները (Ցածայա բանվորական սր, ալլատավարմի հավելում, դործարանային հանձնադրչի կազմակերպում, բանվորական ազատովադուլայում, արմակուրդ ալլատավարմի պահպանմամբ, բնակարանային-կուլտուրական պայմանների բարելավում և այլն) մերժելով հառախ համաձայնում էլին պարզևազրամ առ և այսպիսով պատակում առաջ բերել առաջավոր և հետամնաց բանվորների միջև ու առաջալիլ դործադուլները: Պարզևազրամը բոլոր հանքերում և դործարաններում միալուփ չեր: Վորոչ ֆիրմաներում 2 շաբաթվա ալլատավարմի լուփով երկխում, վորոչ ֆիրմաներում 1 կամ 2 ամսվա ալլատավարմի լուփով, իսկ բազմաթիվ մանր ֆիրմաներում բոլորովին չեր արվում: Այդ պարզևազրամի և կապիտալիստները խորամանկորեն վճարում էլին 3 հերթի—փեշեշլային, հալլիսին և ղեկածերերին, վորպեսզի բանվորները այդ ժամանակաշրջանում դործադուլներ չանելին, ալլապես պետք և ղրկվելին պարզևազրամից: Սակայն պարզևազրամները առաջով կապիտալիստները վաշ միայն արգելակում էլին դործադուլային շարժումը, ալլև իրենց անտեսադես հավելլալ ողուտ էլին ստանում: Համաձայնվելով բանվորներին պարզևազրամ վճարել՝ նրանք միևնույն ժամանակ պայման էլին կնքում յուրաքանչյուր միլիոն փութ նալլի հանուլթի դիմաց վճարել նաև Եւրոյա պարզևազրամ, այսպիսով շահադրչով բանվորներին դործադուլ չանելու և ինսինսիվ ալլատակելու:

Բազլի բուլլեիկները ընկեր Ստալինի գլխավորումայմբ անհալա պայքար էլին տանում մենշևիկների, դաշնակների, սոցեիֆիկների դեմ, վորոնք բանվորներին կապիտալիստների հետ հալանցման, կապիտալիստներին հլու դարմանելու, «փեշեշներին» միջոցով կապիտալիստների կողմը սերտահալելու ճախադրչով էլին տանում: Ծնորչիվ այդ համառ պայքարի բուլլեիկներին հաջողեց բանվորների մեջ լայն քաղաքական-դաստիարակչական ալլատանքներ ծավալել և թեքել նրանց մամբ-բուրժուական պարզևազրամների պահանջների նախադրչից ղեկի քաղաքական պայքարի պրոլետարական նախադրչում: Նմբ:

յն բան հասկանալ: Նրանց նեխած ճաշիճը շարժվել և, նրանց ազգային ինքնապարփակման չինական պարիսպը տատանվում և, ուստի ել ինչի՞նչ՝ յն պետք տրամաբանութունը, ճշմարտութունը, այնպես չե՞ն: Ամեն ինչ թույլատրելի յն: Նպատակն արդարացնում և միջոցը:

Սակայն հայ բանվորների արթնացումն որը՞որին ավելի յն խորանում և առաջ դնում, և իզուր են դաշնակները փորձում կասեցնել այդ պրոցեսը: Դաշնակները հայհոյանք են թափում, զրպարտում, ցեխ չարտում, մի խոսքով՝ անցնում են ամեն չափ ու սահման և դրանով ավելի ևս ցույց տալիս, վոր տատանվում և նրանց՝ վոտքի տակի հողը:

Ս. Սյան

«Гулок» № 23,
մարտի 29 (16) 1908 թ.:

ՀԱԼԻՑ ԸՆԿԱԾ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԾՆՈՒՆԴԸ

«Промысловый Вестник»-ում¹⁾ միությունների և ընկերությունների բաժնում ղեկավարված և մեխանիկների վարչության մարտի 11-ի նիստի հաշվետվությունը:

Առաջինը քննարկվել և նախագահման միության հարցը, վորը «վերջերս սկսել և վերածնվել նոր կյանքի համար»:

Վարչությունը վորոշել և իր վրա վերցնել բնակարանավորձը: Շատ հետաքրքրական հաղորդագրություն, վորը բաց և առնում մեխանիկների միության քարտերը: Նշանակում և մեխանիկական արտադրության միության վարչությունը վոչ միայն չի մտածում իր միությունը նախարդյունաբերական միության հետ միավորելու մասին, այլև նույնիսկ վորոշում և իր միջոցներով աջակցել նախագահման միությանը:

Պարզ և, վոր միությունների միավորման վերաբերյալ բոլոր խոսքերը յեղել են միայն խոսքեր: Ի՞նչ ենք կորցնում, — մտածել են նրանք, — կխոսենք, բանվորների աչքին թող կփչենք, իսկ իրականում անշատողական քաղաքականություն կվարենք:

1) «Промысловый Вестник»-մեխանիկյան որաթերթ, հրատարակվել և բաղվում: Առաջին համարը լույս և տեսել 1907 թվի նոյեմբերի 21 (8)-ին: Թերթին թղթակցում էյին նաև «Հայ. սոց.-դեմ. կազմակերպության» լիզերները (սպեցիֆիկները) — Էմբ.:

Հետաքրքրական և այնուամենայնիւ, թե ինչո՞ւ իր վերջին որերը խաղաղությամբ ապրող նալթաՀանձան այդ միությունը հանկարծ «աշխուժացավ և վերածնվեց նոր կյանքի համար»։ Ինչո՞ւմ և բանը։ Ի՞նչն և պատճառը։

Այդ «հարյալ ի մեռելոց»-ի պատմությունը շատ պարզ, բայց և ուսանելի յե բանվոր ընկերների համար։ Յերբ նալթաբաղյունարերական բանվորների միության անդամների վերոջ խմբակին՝ Սոչինսկի և Շչեգովի¹⁾ գլխավորությամբ՝ չհաջողվեց վո՛չ ընդհանուր ժողովի և վո՛չ ել լիազորների ոգնությամբ իր ձեռքը վերցնել Բիրի-Հեյրաթի նալթաբաղյունարերական բանվորների միության բաժանմունքը, այդ խմբակը վերոջնեց հետանալ հիշյալ միությունից և ձգտել դեպի նալթաՀանձան միություն։

Մուսցված ևն նախկին այն աղմուկները, թե նալթաբաղյունարերական պրոլետարիատի համար անհրաժեշտ և միասնական կազմակերպություն, թե վարպետ և արհեստագործ բանվորները պետք և համախմբվեն մեկ միության մեջ՝ նալթային կապիտալի դեմ հաջողությամբ պայքարելու համար։ Այդ բոլորը մուսցված և, այդ բոլորը մի կողմ և նետված։

Քանի վոր մենք չենք՝ գլխավորում, ուրեմն՝ կորչի՛ միությունը, կորչեն՝ բանվորական պայքարի շահերը, — այսպես են դատում «զեկավարները»։

Յեւ նրանք սկսեցին ամենակեղտոտ ագիտացիա մղել միության դեմ, դրանով վնասելով վո՛չ այնքան տվյալ միության, վորքան բանվորների կազմակերպության գաղափարին ընդհանրապես։ Այսպես որինակ, բանվորության գործի համար նրանց պայքարելու հետևանքով Նորելի²⁾ Բիրի-Հեյրաթի 30 լեզզի բանվորները, նալթաբաղյունարերական բանվորների միության անդամները անցան վո՛չ թե նալթաՀանձան միություն, վո՛չ, այլ դադստանյան միություն, վոր կազմակերպել և ինժեներ Եֆենդիևիլը³⁾։ Այսպես ուրեմն, ահա թե ուր և հրաշքով կատարված աշխուժացման գաղտնիքը։

1) Սոչինսկի և Շչեգովի մենչեիկներ էյին — Խմբ.։

2) «Նոթել» — նալթաբաղյունարերական կապիտալիստական խոշոր ֆերմա Բազվում, վոր հիմնադրել եր չվեյցարացի կապիտալիստ՝ Լ. Ե. Նորելը 1874 թվին — Խմբ.։

3) «Դադստանյան միությունը» նացիոնալիստական, բուրժուական կազմակերպություն եր — Խմբ.։

Բայց մեխանիկներն իզուր են ուրախանում և պարզում իրենց ողնուլթյան զառառ՝ ձեռքը:

Բանվորի աշխերը բացվում են որեցոր և նրանց համար ազնիվ յե պարզվում այն պարոնների դեմքը, վորոնք մեկ միությունից վազում են մյուսը և իրենց համար զկապրալի դավադան՝ փնտռում:

Այդ վերածնունդն անառողջ է, անընական, փնտաակար:

Իսկ նախթարդյունաբերական բանվորների միությունն աճում է, նորանոր անդամներ ձեռք բերում, դառնալով մազութի բանվորության հարազատ և սիրված կազմակերպությունը: Նրա համար սարսափելի չեն անկարգունք պարոնների խարդավանքները: Նրա ուժը Բազմի բանվորների պայքարի մեջ է:

Ս. Այաճ

«Гулак» № 25,
ապրիլ 12 (մարտի 30) 1908 թ.

ՄԱՋՈՒԹԻ ՏՐՈՒԲԱՂՈՒՐԸ

25 տարի յե, ինչ գոյություն ունի Բազմի նախթարդյունաբերողների համագումարը: 25 տարի նա ընդարձակ տնտեսություն է վարում նախթահանքային ռայոններում, սակայն միայն այս տարի վերջին հերթական համագումարում¹⁾ հարց ծաղեց, թե ի՞նչ հիմնարկ է համագումարը, — հասարակակա՞ն, թե՞ նախթային կապիտալիստների արհեստակցական միություն: Վողջ այդ խնդիրը ծաղեց անմիջականորեն այն յելութների կապակցությամբ, վոր համագումարում ունեցած արհեստակցական միությունների ներկայացուցիչները, վորոնք մերկացրին համագումարի խորհրդի տնտեսության՝ մի շարք մասյլ թերությունները և բանվորների անուխից միջանի պահանջներ ներկայացրին մազութի պրոլետարիատի դրությունը բարելավելու համար:

Համագումարը չկարողացավ լուծել այդ հարցը և սահմանափակվեց նրանով, վոր փակեց բանվորների ներկայացուցիչների բերանը:

1) Կապրալի ցավազան — ունակ — Փիցերի դավադան — էմբ.:

2) Նախթարդյունաբերողների հերթական 25-րդ համագումարը տեղի ունեցավ 1908 թվի հունվարի 28 (15) — փետրվարի 21 (8) Բազմում, Համագումարում բանվորական ներկայացուցիչները պահանջեցին, վորպեսզի բանվորների ներկայացուցիչները մասնակցեն բանվորական ավանների շինարարության նախագիծն աշխատանքներին — էմբ.:

Սակայն հարցը հետաքրքիր և և անպայման այս կամ այն պատասխանն և պահանջում:

Համադումարի խորհրդի տրուբադուր պ. Պ. Կ-զան¹⁾, իհարկե, չէր կարող հանդես չգալ ամբողջ հարցի շուրջը, և ահա նախթար-դյունարկերովների «Нефтяное Дело» որդանի № 4-ում լույս տեսավ նրա հոդվածը—«Համադումարը և արհեստակցական միությունները»: Սակայն դժբախտաբար պ. Պ. Կ-զան չի պատասխանում դրված հարցին, այլ խոստանում և մի առանձին հոդված նվիրել համադումարի ելույթյան լուսարանմանը: Մենք սախաված ենք սպասել այդ «հոդվածին», իսկ առայժմ դադովենք այն հարցե-րով, վորոնց մասին նա չորս սյունականոց հոդված և գրել:

«Համադումարի խորհրդի գրողը» փորձում և բավական մշու-շաղատ ու անհամողիչ ապացույցներ բերել այն մասին, թե իբր Վարհեստակցական միություններն իրավունք չունեյին պահանջ-ներ ներկայացնել համադումարին, քանի վոր այնտեղ, վորտեղ կան իրավունքներ, կան և պարտականություններ: Համադումա-րին կարող և պահանջ ներկայացնել նա, ով այդ հիմնարկի նկատ-մամբ վորոշ պարտականություններ ունի:

Այս պատճառով «պահանջները» պետք և փոխարինվեն «բա-րեմադթություններով» և «ցուցումներով», բանվորները կողմ չեն, այլ Վիրազնի անձինք», վորոնց համադումարը կարող և լսել կամ չլսել: Բանվորները կարող են պահանջներ առաջադրել և պաշտ-պանել իրենց շահերը, —վողորմաժաբար թույլ և տալիս պ. Պ. Կ-զան, —սակայն դա պետք և լինի այլ ձևով, այսինքն բանվոր-ները կարող են պահանջներ ներկայացնել այս կամ այն կապի-տալիստին, բայց նրանք իրավաբանորեն իրավունք չունեն վորեն բան պահանջելու այդ նույն կապիտալիստների համադումարից, վորովհետև բանվորները պարտականություններ չունեն համա-դումարի հանդեպ:

Ահա պ. Պ. Կ-զայի փաստարկումները:

Հենց առավին հայացքից աչքի յն ընկնում դրանց անճարա-կությունը:

Նախ թող պ. Պ. Կ-զան բացի համադումարից, Բազմի նախ-թարդյունարկական ռայոնում մատնացույց անի մի վորեն այլ հիմնարկ, վորը որենքով պարտավոր լինի հոգալ այդ ռայոնի

1) Պ. Մ. Կարա-Մուրզա, —ժուռնալիստ, կազեմական կուսակցության անդամ: —Խմբ.:

ընակչության և տնտեսական զարգացման մասին: Այդ-
պիսի հիմնարկ չկա: Հետևաբար համազումարը հասարակական
հիմնարկ և և ընակչությունն իրավունք ունի նրան պահանջներ
ներկայացնել, իսկ նախաձեռնների ընակչությունը բանվորներ
են: Յերկրորդ, ինչո՞ւ բանվորները կարող են դործարաններում
պահանջներ ներկայացնել անհատ կապիտալիստներին, իսկ նույն
կապիտալիստների համազումարին չեն կարող ներկայացնել այդ
պահանջները:

Արդյո՞ք պ. Գ. Կ-զան չի՞ բացատրի մեզ, թե ի՞նչ պարտա-
կանություններ ունեն բանվորներն առանձին նախաձեռնում
և վո՞րտեղից և ծագում պահանջներ առաջադրելու նրանց իրա-
վունքը:

Յեթե բանվորներն իրավունք ունեն պահանջներ ներկայաց-
նելու մի կապիտալիստի, ապա պարզ և և ապացույց չի պահան-
ջում այն, վոր նրանք նույնիսկ ձեր տեսակետով, պ. Կ-զա,
նույնպիսի իրավունք ունեն պահանջներ ներկայացնելու բոլոր
կապիտալիստներին՝ հանձին նրանց որգանի, — համազումարի
(Հիշեցե՞ք ղեկտեմերյան պայմանագիրը¹⁾):

Յերրորդ՝ բանվորները մեղավոր չեն, վոր «խնամվող» ընակ-
չությանը թույլ չի տրված մասնակցելու նախաձեռնների ռայոն-
ների կառավարմանը:

Այլևս լավ չե՞ր լինի ձեզ համար, պ. Գ. Կ-զա, վոր փոխանակ
այդչափ անհաջող ճանապարհորդություններ կատարելու իրա-
վունքի բնադավառում և շրջապատներին՝ հիմնավորելու համա-
զումարի իրավունքը, — բանվորներին չթողնել՝ մասնակցելու
իրենց ժողովներին, — վկայակոչելիք այդ փոստիկանական սրենքը,

1) Դեկտեմբերյան պայմանագիրը Բազմի բանվորների դործադուլային
կոմիտեյի և նախարարյանարեդների միջև կնքվեց 1904 թվին Բազմի բոն-
վորների ղեկտեմբերյան հսկա դործադուլի ժամանակ: Գործադուլը ղեկավա-
րում էր ընկեր Ստալինը: Դա առաջին կոլեկտիվ պայմանագիրն էր Ռուսաս-
տանում: Բազմի բուլլետենների ղեկավարության շնորհիվ դործադուլի առաջ
ստիպված չեղան նահանջել կապիտալիստները և բանակցություններ սկսել
դործադուլային կոմիտեյի հետ, վորի կազմում ղեկավար զեր էյին կատարում
Ա. Զափարիձեն, Վ. Ֆիլիպովը և ուրիշները: Համաձայն ղեկտեմբերյան
պայմանագրի նախաձեռնելու ժամանակ Ս-ժայա բանվորական որ և կարգա-
վորվեց աշխատավարձը, բնակարանային վարձը, արձակուրդները և այլն:

Սակայն այդ պայմանագրի կետերը կապիտալիստները խախտեցին: Պայ-
մանագրի կետերի սանձարձակ խախտումները նախարարյանարեդների կազ-
մից առանձնապես ուսեղացան 1907—1908 թ. թ. — կմբ.:

վորն ընդհանրապես բնակչությանը և մասնավորապես բանվորներին հետու չե պահում համադումարի ամբողջ տնտեսության կառավարման վրա շրջալս ազդեցություն ունենալուց, այն տնտեսության, վորն անմիջականորեն շոշափում և նավթարդյունաբերական ուսյանների բոլոր բնակիչների շահերը:

Այդ կլիներ պարզ ու հասկանալի:

Այսպես ուրեմն, մենք տեսնում ենք, վոր այնքան եւ հաջող չե պ. Պ. Կ-գայի վորժը՝ արդարացին եւ բանվորներին բերանը փակող իր հոմանավորների վարքը:

Յեւ պ. Պ. Կ-գան իբրեւ վորժված փաստաբան, հենց ինքն եւ շատ լավ հասկանում և այդ, և այդ իսկ պատճառով, շոշափելով համադումարի և արհեստակցական միությունների փոխհարաբերությունների հարցը, — համադումարի բնույթին վերաբերող խնդիրները խոհեմաբար հետաձգում և հետեւյալ անդամ քննարկելու — ասլալ իր հողվածում սահմանափակվելով միայն մի քանի մշուշապատ ֆրազներով:

Ս. Ս—յան

«ГЛОС» № 26,
ապրիլի 19 (6) 1908 թ.

ԴԺԳՈՀՆԵՐԻ ՎՈՂԲԸ

«Промысловый Вестник»-ը դանում և, վոր Լիազորների Խորհուրդն առաջին օրն անցկացրեց «բառացիորեն ապարդյուն և դատարկ դրաղժուռներով», այսինքն յերեք հոսանքների կողմից ղեկուցումներ յեղան խորհրդակցության հարցի շուրջը¹⁾: Այսպեսով Լիազորների Խորհուրդը դարձավ ազդեցիկայի ամբիոն (ո՛,

1) 1907 թվի վերջերին հարց բարձրացվեց բանվորների և նավթարդյունաբերողների միջև կոնկրետի պայմանագիր կնքելու համար նավթարդյունաբերողների հետ խորհրդակցություն հրավիրելու մասին: Նավթարդյունաբերողները, — գրում և ընկեր Բերեան իր «Անդրկովկասի բոլշևիկյան կազմակերպությունների պատմության հարցի շուրջը» հայտնի աշխատության մեջ, — փորձում եյին խորհրդակցություն գումարել, վորպեսզի նավթահանքերի բանվորներին վերջնականապես կտրեյին վարդաններից, ալլաւերեյին նրանց վերջնականապես, ստրկական վտառուությամբ վարակեյին նրանց նավթարդյունաբերողների վերաբերմամբ, կապիտալի դեմ անհաշտ պայքարի սկզբունքները փոխարինեյին շարժիւթյան և լակեյական մուքացկանության «սկզբունքով»: Այդ իսկ պատճառով բոլշևիկները ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ

սարսափ), միտինգ (ո՞, խախտահություն): Յեղ ինչպես ե, վոր մինչև այսոր ել զղեկավարներէից՝ միմանք ղեւ շնն յուրաց-
րել այն պարզ միտքը, թե ազխտացիան և միտինգը վաղուց դա-
տապարտւած են Միլլադիովի, Սարուլեյի) և առհասարակ բո-
լոր, իհարկե, իսկական պաւլամենտական, մարդկանց կողմից:

Սակայն զգործով և վոչ թե զառարկաբանությամբ՝ զրադ-
վելու անհրաժեշտության վերաբերող բոլոր այդ դատողություն-
ները՝ պարզապես պարտության դառնություն են քողարկում:

Ձև՝ վոր պարզ ե, վոր այն մարդիկ, վորոնք զործարան-
ներում ու հանգիւրում այլ բան ելին ասում, լիազորների ժողո-
վում ցանկություն չունեյին հրաժարվելու բանվորների պարզո-
րոշ կերպով արտահայտած՝ բացահայտորեն նրան դաւաճանելու
կամքից: Նրանք ուզում եյին այդ բոլորը կատարել ծածկաբար,
բայց նրանց պլանները ջախջախվեցին լիազորների հակայական
մեծամասնության քվեներով:

Յեղ իսկապես, ղեկուցումից հետո նրանց կողմնակիցների

բոյկոտի յենթակիցին խորհրդակցությանը ընդհանրապէս չյարշխիմն-
րով կոմ վոչ մի խորհրդակցություն չուղեւաւ: Բալլետիկները համաձայն-
վում եյին խորհրդակցության զնալ միայն այն դեպքում, յերբ խորհրդակցու-
թյանը թույլատրվի բանվորական մասնակցի և նրանց միութեաններէ լայն
մասնակցութեանը, յերբ բանվորներին արվեն հետեյալ յերաշխիքները.

1) Աղաւ կերպով զննարկել իրենց պահանջները: 2) Աղաւ կերպով հալածել
լիազորների ազադա խորհուրդը: 3) Աղաւ կերպով ազալել իրենց միութեան-
ներէ ծառայութեաններէ: 4) Աղաւ կերպով ընտրել խորհրդակցութեանը
քաց անելու մոճեմաւ: Բալլետիկյան այս տակախան միակ եիշտ տակախան
եք հակառակ մենիկիկների՝ խորհրդակցութեան մասնակցել ինչ զնով ել լի-
նի և հետք-զաշնակցական բլոկի՝ զբոյկոտ ինչ զնով ել լինի տակախանի:
Բազմի բանվորների հակայական մեծամասնութեանը զնաց բալլետիկների հե-
տեից: Բալլետիկներէ այս խոչոր հաղթանակից հետո Բազմի զործարաննե-
րում ու նալթրանգներում, բանվորական մասնակցան ժողովներում լիազոր-
ներ ընտրվեցին նալթրադյունարեղներին առաջադրվելիք պահանջները մշա-
կելու համար: Ընտրվածների հակա մեծամասնութեանը բալլետիկների կողմն
եք: Լիազորներէ խորհրդի տալիին նիտաւ բանվոր բալլետիկ ընկեր Տրոնովի
նախագահութեամբ տեղի ունեցավ 1908 թվի ապրիլի 12-ին (մարտի 30-ին) և
տեից մի քանի շաբաթ: Խորհրդակցութեանը մասնակցում եյին 400-ից ավելի
բանվորական լիազորներ: Այդ նիտերում բալլետիկները մշակելով բանվորների
պահանջները՝ լայն ծավալեցին իրենց նրադիր-միմիմալի պրոպագանդը: Վա-
խեմալով բանվորների պահանջներից, ցարական իշխանութեանը և նալթրա-
դյունարեղները խախտեցին խորհրդակցութեանը:—Էմբ:

1) Ստրուվե, Գ. Բ.—Հիւզալ մարտիմիլի ահանաւոր ներկայացուցիչը
30-ական թ. թ.: 900-ական թ. թ. սկզբին վերջնականապէս կորեց իր կապե-

շարքերը խիստ նոսրացան և հալմանը են մոտիկ ապագայում նրանք հենց այնքան կլինեն, վորքան անցյալ անգամ նստել էին նստադասում:

Ահասարակ բոլոր բանվորների համար ել ոգտակար կլինե՞ր բոլոր յերեք տակտիկաների մասին զեկուցումներ լսել վո՛չ գործարանում ու հանքում, ճաշի ընդմիջումի ժամանակ կամ աշխատանքը վերջացնելուց հետո, յերբ նրանք շտապում են, յմեր հոգնել են ֆիզիկական աշխատանքից և միայն մի բան են մտածում—թո՛ղ կարճ կտրի հոնտորը, բաժական և...

Ահա թե ինչու լիադորները առաջին ժողովն արավ իր դործը, և նրանք, ուղեր ծիծաղում ու ժպտում էին նախագահի այն խոսքերի վրա, թե սկսեք և մասսաներին զեկուցումներ տալ լիադորների նխախ մասին, պատկանում էին այն բանակին, վորն այդ ուրը ստիպված եր իր արցունքները զողարկել շինծու ծամածրույթ ժպիտով:

Նույնչափ խղճուկ են թերթի դատողություններն ինֆորմացիայի մասին: Ինչի՞ց են առաջացել դրանք: Իրենք, լիադորներն,—ասում և թերթը,—չեն գնացել այնտեղ: Սակայն մենք հարց ենք տալիս մեխանիկներին. ինչո՞ւ նրանք ինֆորմացիա տալու համար ուղարկել էին վոչ լիադորներին: Ինչո՞ւ նրանք լիադորին զեկուցող չեն նշանակել: Ինչո՞ւ: Թե՞ ձեզանում ամեն ինչ առիթից առիթ և կատարվում: Այսոր մի բան և ձեռնառու, վաղը մի ուրիշ բան: Ինֆորմացիաների ժամանակ մեխանիկները խոսում էին հոգուտ զեկուցումների, իսկ լիադորների առաջ դուրս յեկան զեկուցման դեմ:

Ըստ յերևութին, դա բացատրվում և այն ճշմարտությամբ, վոր նրանք հաստատապես յուրացրել են—գլուխնալ մի վորոշակի տակտիկա տարվա բոլոր յեղանակներին համար, վորովհետև զդա խղճուկ ուստպիա յն: Ավելի լավ չե՞—մեկ տեսար բրյանետ, մեկ ել տեսար բլոնդին: Ահա դա զուեալ քաղաքականու-

րը մարքսիզմի հետ և անցավ լիբերալների լողերը—սկզբում կանգնեց «Союз освобождения»-ի դուռ, իսկ կազմաական կուսակցության կադմակեպուլուց հետո ընտրվեց նրա Կ. Կ-ի անդամ: Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Հեղափոխությունից հետո—քաղաքացիական կռիվների տարիներին Գեներկին կառավարությանը մասնակցեց և ապա Վրանդելի մոտ դարձավ միևնառ: Սոցիալիկ եմիգրանտ, Փաշխտ, ՌՄՀՄ-ի կատալի թշնամի—եմբ.:

թյուն» և, մերից պրոլետարիատի քաղաքականությունը տարրեր-
վում և ինչպես յերկինքը յերկրից:

Ս. Սյան

«ԴՅՈՆ» № 26,
ապրիլի 19 (6) 1908 թ.

ԲԱԳՎԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ՊԱՌԱԿՏՄԱՆ ԱՌԹԻՎ

Բազմի մեր կուսակցական կյանքի ցավոտ կողմը, վորն ան-
կասկած բացասաբար և անդրադառնում նաև պրոլետարիական
շարժման վրա, առհասարակ, դա ս.—դ. կազմակերպության շար-
քերի պառակտումն է: Գոյություն ունեն միեւնոյն կուսակցու-
թյան յերկու զուգահեռ կազմակերպություններ, վորոնք մրցում
են իրար հետ, իսկ դա ձեռնտու չէ միայն պրոլետարիատի թշնա-
միներին ընդհանրապես և բանվորների շարքերում յեղած սոցիալ-
դեմոկրատիայի թշնամիներին մասնավորապես:

Թե ինչպես և առաջացել իրերի այդքան տխուր դրությունը,
թվում և թե ավելորդ և մանրամասն կանգ առնել: Յուրաքանչյուր
գիտակից բանվոր, կուսակցության անդամ լավ գիտե և հիշում
է պառակտման պատմությունը:

Անհրաժեշտ և մասնանշել մի բնորոշ յերևույթ,—պառակտ-
ման նախաձեռնությունը շարունակ իր վրա յեր վերջերի մեր
կազմակերպության մենչեիկյան մասը, վորը շարունակ ամեն
ջանք թափել և, վորպեսզի ե՛լ ավելի խորացնի այդ պառակտու-
մը, ե՛լ ավելի վճռաբար իրագործի այն: Համաքաղաքային կոն-
ֆերանս հրավիրելու համար Բազմի ս.—դ. պրոլետարիատի կող-
մից կազմակերպական հանձնաժողով ստեղծվելուց շատ առաջ,
դեռ այդ կոնֆերանսի ընտրություններից առաջ մենչեիկներն ան-
ջատվում էին ընդհանուր կազմակերպությանից և ստեղծում
իրենց առանձին անկախ, ֆրակցիոն կազմակերպությունը¹⁾:

1) 1907 թվին, այն ժամանակ, յերբ վողջ Ռուսաստանում տիրում էր
արյունոտ ուսակցիան—Բազմում բուլեիկները, ընկեր Ստալինի գլխավորու-
թյամբ, կարողացան պահպանել, ամրացնել բուլեիկյան կազմակերպույն-
ները, ջախջախել մենչեիկներին, դուրս չպրտել նրանց բանվորական ուսյո-
ներից, կազմակերպել մի շարք խոշոր քաղաքական դործագույններ: Բացար-
ձակ մեծամտոնության կազմելով՝ բուլեիկները մենչեիկներին կուսակցական
ապարտուից վերջնականապես դուրս մղելու նպատակով պահանջեցին հրավիրել
Բազմի համաքաղաքային կոնֆերանցիա և վերջապես Բազմի կոմիտեն: Մեն-

Սղոխտակ քաղաքում, Բալախանում, Բիրի-Ջեյրաթում, այն-
տեղ, ուր գերակշռութունն անցնում եր մեր կուսակցության հե-
ղափոխական թևի կողմը, նրանք հաջորդաբար առաջ ելին բերում
մասնակի պատակառումներ, — հետևում ելին պատգամավորական
ժողովներից, չենթարկվելով որինական հիմքերով ընտրված ռա-
կոմներին, դրավելով դրամարկղներն ու կնիքները, մինչև վոր
վերջնական պատակառման հասցրին վողջ կաղմակերպությունը:
Ընտրոջ և, վոր կաղմակերպական հանձնաժողովի կողմից հրավիր-
ված կոնֆերանսը հենց առաջին նիստում մ ի ա ճ ա յ ն ա ր-
տահայտվեց պառակալված մասի հետ անհասկաղ միանալու ոգտին
և մեկույնան¹⁾ կոնֆերանսի համար ընտրեց պատվիրակութուն,
առաջարկելով անհասկաղ լիկվիդացիայի յենթարկել պառակալումը
և ստեղծել ընդհանուր կաղմակերպություն:

Իսկ մ(ենչևիկ)ների կոնֆերանսում զգալի փոքրամասնու-
թյունը դեմ քվեարկեց համախմբման, և առհասարակ ամբողջ
կոնֆերանսն ի պատասխան մեր պատգամավորության առաջարկի
ընդունեց այնպիսի մի բանաձև, վորն անհնարին եր դարձնում
նրանց հետ վարկելիք բանակցությունները և հանդիսանում եր
մի կողմիտ ու վող ընկերական ծաղր հակայական մեծամասնու-
թյուն ներկայացնող ս — դ. պրոլետարների հասցեյին, վորոնք
կոնֆերանսում կաղմ. կոմիտեյի ներկայացուցիչներն ելին: Իզուր
չե, վոր մենչևիկյան կոնֆերանսում լուրում ելին կրքոտ ձայներ,
վորոնք ուրախությամբ վողջունում ելին մեղանում յեղած պա-
ռակալումը, համարելով այն մեր կուսակցության համառուսառ-

չևիկները մերձեցին կոնֆերենցիա հրավերելու պահանջը և սկսեցին սուր
դրդարտանքներ և ուշաթմառումներ անել: Բուլչևիկները հրավերեցին ռայոնա-
կան կոնֆերենցիաներ և աչգ կոնֆերենցիաներում ընտրվեց համաքաղաքային
կոնֆերենցիայի հրավերման կաղմ. կոմիտե: 1907 թվի հոկտեմբեր տմսին
Սև քաղաքում տեղի ունեցավ ԽՍՀ-ի Բաղվի համաքաղաքային կոնֆերեն-
ցիան, վորը զուտ բուլչևիկական եր: Կոնֆերենցիայում ներկայացված եր
Բաղվի պրոլետարիտի մեծամասնությունը և նրա աշխատանքներն ընթացան
չափազանց միամուլ: Կոնֆերենցիան ընտրեց Բաղվի նոր կոմիտե ընկեր
Ստայինի գլխավորությամբ: Մենչևիկներն ստեղծեցին իրենց ղեկավար կոչեկ-
տիվը և բողոքեցին Կենտկոմին: Կենտկոմը կոնֆլիկտը ճնտրկելու համար
ուղարկեց հանձնաժողով՝ կաղմված Կովկասի մենչևիկների պարագլուխ Կոստ-
րովից (ն. Ժորգանիա) և Գերմանից (Դանիլսկի), վորոնք, Բաղու դալով,
պաշտպանեցին մենչևիկներին: Բաղվի բուլչևիկները մերկացրին և ջախջախե-
ցին մենչևիկներին, նվաճեցին նրանցից բանվորների ճշուղ մեծամասնությու-
նը: — Խմբ.:

1) — մենչևիկյան: — Խմբ.:

տանյան պատակաման ազդանշան: Պատակաւոր մեռնաւ յեր-
մենշեիկներին և հանդիսանում եր նրանց Փրակցիոն շահերի թե-
լադրանքը, քանի վոր նրանք պարզ գիտակցում եյին, վոր ընդ-
հանուր կազմակերպութեան մեջ նրանք կաշկանդված կլինէին
կարգապահութեամբ և հեղափոխական սոց.—դեմոկրատիայի կամ-
քով, վորը կազմում ե ս.—դ. կուսակցութեան մեջ կազմակերպ-
ված՝ Բազմի պրոլետարիատի բացարձակ մեծամասնութեանը:

Այդ կոնֆլիկտը հարթելու համար մեր կուսակցութեան
Կենտկոմից յեկած յերկու անգամը ցալոք սրտի պատկանում են
մենշեիկյան Փրակցիային և իրենց նեղ-Փրակցիոնական գործո-
ղութեաններով, աչառու քննութեամբ և վերդիկտով (վճռով)
սովելի ևս նպաստեցին հարաբերութեանները սրմանը: Կրկնակի
խաղ խաղալով, իրենց միտքայի մասին դանդաղ հայտարարու-
թեաններ անելով, վոր յեկել են միայն նյութեր տանելու, իսկ
վերջնական վորոշումը կընդունի Կենտկոմը, — նրանք անսկզկալ
կերպով հայտարարեցին իրենց պարզապէս աչառու, ազամադված
փաստերով լի վճիռը, ոգտադործելով Կենտկոմի բարձր հեղինա-
կութեանը՝ բոլշեիկների դեմ ագիտացիա մղելու համար: Յեթե
Բազմի Կոմիտեն համաձայնից քննութեան կատարելու, յեթե նա
վկայութեաններ սովեց, յեթե ոժանդակեց քննչական նյութեր
հաւաքելուն, ապա նա յերակետ եր ընդունում ցեկիստների այն
խոսքերը, թե նրանք միայն նյութեր հաւաքողներ են, և վոչ թե
դատաւորներ: Բազմի կոմիտեյի հրաւիրած կոնֆերանսը, լսելով
Կենտկոմի ներկայացուցիչների «գատաւճիռը», վորոշեց դիմել
Կենտկոմին և բողոքել նրա անդամների գործողութեանների դեմ,
վորոնք կենտրոնական հիմնարկի անունն ոգտադործում են վոչ
թե համախմբման և հաշտութեան, այլ նեղ-Փրակցիոն նպատակ-
ների համար: Այն ժամանակ, յերբ Բազմի Կոմիտեն լույս ընծա-
յեց մի թուլցիկ, վորով կոչ եր անում դեպի ստորին կազմա-
կերպութեանների անհապաղ և փաստական համախմբումը, այն
ժամանակ, յերբ մենք բանջորական ժողովներում ամենուրեք բա-
նաձեւեր եյինք ընդունում անհապաղ միանալու մասին, մենշեիկ-
ները, Կենտկոմի ժողովարարութեամբ թե առած, շարունակում
են իրենց անջատողական դիժը, իրենց ժողովներում բանաձեւեր
են ընդունում այն մասին, թե անցանկալի և անհնարին ե շանար-
խիստներին հետ միանալը: Նրանք ամենամիջոցակցութիւն բովան-
դակութեամբ թուլցիկներ են բաց թողնում Բազմի Կոմիտեյի դեմ
(տես «Կուսակցական ռեակցիոնները» թերթիկը):

Մենք միշտ ձգտել ենք դեպի միավորում, մենք միշտ աշխատել ենք հարթել պառակտման սուր անկյունները, սակայն Ղեկավար Կոլեկտիվի ընկերները միշտ և ամենուրեք ստեղծել են այնպիսի պայմաններ, վորոնք անհնարին են դարձնում վո՛չ միայն միացումը, այլև մեր գործողությունների սոսկ համաձայնեցումը (կոորդինացիան), հրաժարվելով տեղեկություններ փոխանակելուց մեղ հետ, հրաժարվելով ընդհանուր կոչի թուուցիկը մեղ հետ միասին ստորագրելուց (նոյեմբերի 22-ի գործադուլը) և այլն:

Տրադիցիոն-պատմական պառակախնները—մենչևիկներն իրենց կադմալուծիչ դերն առանձնապես ցայտուն կերպով ցուցաբերեցին մեղանում, Բազմում:

Սակայն չարդարացան մենչևիկները այն հույսերը, թե իրենց ձեռներն ազատ կլինեն և ինքնուրույն յեղույթներ ունենալով ու պայքարելով բոլչևիկների դեմ, կվերականգնեն իրենց ազդեցությունը մասսայի վրա:

Ներկայումս նրանք վտարված են նավթարդյունաբերական շրջաններից և քչված են Բալաջարի, Հաջի-Պարուլի և Քյուրդամիրի շրջանների ճնխած վայրերը: Նրանց հետագա վտարումը և մասսայի հետ ամեն մի կապից դրկելը Բազմի բանվորների արժանի պատասխանը կլինի նրանց կազմալուծիչ գործունեյության:

S.

«Вопросы Пролетариата» № 3,
—դրիլի 28 (15) 1908 թ.

«ՄԻԱՎՈՐՈՂՆԵՐԸ»...

«Ղեկավար կոլեկտիվը» յեռանդուն գործունեյություն և ցույց տալիս: Վերջին 5—6 ամսվա ընթացքում նա լույս և ընծայել ամբողջ չորս քռուցիկ: Սակայն թող չկարծի ընթերցողը, թե «Ղեկավար կոլեկտիվն» այդ թուուցիկներով բացատրում և բանվորներին նրանց պայքարի խնդիրները, արձագանդ և տալիս նրանց կարիքներին ու ցավերին, մեկնաբանում և յերկրի ժամանակակից դրությունը: Վոչ, նա այդպիսի դատարկ բաներով չի գրադվում:

Նա ունի դլխավոր և հիմնական մի խնդիր,—պայքարել Բազմի

Կոմիտեյի դեմ, պայքարել և — դ. բանվորներին ճնշող մեծամասնութեան դեմ, և այդ պայքարի մեջ այդ հիմնարկում նստած մենչևիկները վռչ մի բանի առաջ կանգ չեն առնում, վռչ մի միջոցից չեն խորշում: Նրանց ամպադառառ անուններով թռուցիկները — «Մի վե բանվորների դեմ», «Վիուսակցական ռեակցիոներները» և այլն — վռչ այլ ինչ են, բայց յեթե անդոր կատարութեան և անամոթ զրպարտութեան մի խառնուրդ: Կարգալով այդ՝ թող ներսի ասել՝ «գրականութունը», ակամայից մտածում ևս նրա հեղինակների բազմապիսի դեմքի մասին:

Մեր առջև և դրված մի նոր յերկ, վոր դուրս և յեկել այդ գարշահոտ լարտրատորիայից և խոսում և Բազմի կաղմակերպութեան պառակտման ու միավորման մասին: Բնորոշ և, վոր թերթիկի վրա նշված և մայիսի 1-ը: Պրուլետարական պայքարատեղի որը, բոլոր աշխատավորների միասնութեան ու համախմբման որը «Ղեկավար Կուկեյտիլը» հարկ եր համարել նշելի դարձնել զրպարտութեամբ և չարասրտութեամբ: Հետաքրքիր և իմանալ, թե ո՞ւմ և ինչի՞ համար են ջանք թափում այդ հարգելի պարոնները: Ձե՞ վոր բանվորները զգում են այդպիսի «գրականութունից», նրանք կշտացել են այդպիսի «գրականութունից», վորը գնալով ավելի և ավելի յե դրդում նրանց դրա «հեղոսներին» դեմ:

Այդ թերթիկում յուրաքանչյուր բառը մի սուտ և, յուրաքանչյուր պնդումը՝ բամբասանք: Կենտկոմի «ներկայացուցիչները» պառակտման հանցանքը վերագրեցին բոլշևիկներին Կաղմակերպական Կոմիտեյի դործիչներին և վոգեշնչողներին, — բոլոր տառերով ազդարարում են մենչևիկները: Բայց, ներեցեք: Կենտկոմի վո՞ր ներկայացուցիչները: Յերկուսն ել մենչևիկներ են, իսկ նրանցից մեկն ընկ. Կ. — Ն.) և, վոր «հռչակավոր» և իր Ֆրակցիոնականութեամբ, իր ատելութեամբ դեպի այն ամենը, ինչ հիշեցնում և բոլշևիզմի թեկուղ աղոտ ստվերը: Նրանց դատավճի՞րը: Բայց նրանք իրավունք չունեյին դատավճիռ կայացնելու, Կենտկոմը այդ առթիվ նրանց չի տվել իր համաձայնութունը, իսկ նրանք տգեղ կերպով ոգտվեցին Կենտկոմի հեղինակութեամբ, իրենց նեղ-Ֆրակցիոնական նպատակների, Բազմում ոպորտունիստների դործը փրկելու համար, Բազմի սրուլետարիատի մեջ հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի հետըզ-

1) Կոստրով — Ն. Ժորգանիս — իմք.:

Հետեւ ահող աղղկեցութեան դեմ պայքարելու համար: Համաքաղաքային կոնֆերանսում, հենց նրանց ներկայութեամբ Բաղմի բանփոխները միահամուռ կերպով դատապարտեցին նրանց վաւեր, կենսական անյան անյայել շահադործումը նրանց կողմից: Յեւ Հետ, այն վա՞ր ժամանակից և, վոր ընկ. մենչեիկները սկսել են աղղկի սեր տածել դեպի կուսակցականութիւնը, դեպի կենտրոնական կոմիտեն: Չե՞ վոր նրանք միշտ և ամենուրեք, մանապէս մեզ մոտ, Անդրկովկասում, պայքարում են թե՛ կուսակցութեան վորոշումների և թե՛ կենտրոնական կոմիտեի դեմ:

Անդախոսներն իբր թե կադմակերպական կոմիտեյի գործիչներն են, ուստի,—յեղբակացում են թերթիկի հեղինակները,—«Թող կորչեն Բաղմի կադմակերպութիւնից թե՛ նրանք և թե՛ այն՝ բոլոր գործիչները, վորոնք խմբվել են նախկին կադմ. կոմիտեյի շուրջը»: Արդոյք մենչեիկները հասկանո՞ւմ են, թե ինչ են դրում: Նրանք առաջարկում են կադմակերպութիւնից դուրս հանել բոլոր պրոլետարական ուսյոնները, քանի վոր կադմ. կոմիտեյի յուրաքանչյուր քայլը հալածութիւն և դեմ ուսյոնների կողմից և կատարվել և նրանց համաձայնութեամբ, իսկ կադմ. կոմիտեն եւ ընտրվել և ուսյոնական ժողովներում: Ահա թե ինչպիսի ակործակ ունի Ղեկավար կուլեկտիվը, տեսնո՞ւմ եք:

Բուլչեիկները բաժանվեցին կուսակցութիւնից և նրանց հետ խղեցին իրենց կադմակերպական կապերը, վոր «պարզ հաստատվեց կենտրոնի բանաձեւով»,—առանց քաշվելու շարունակում են Ղեկավար կուլեկտիվի «ատենակալները»: Թերեւ մեր բաժանվելը կուսակցութիւնից արտահայտվում և Լոնդոնի համագումարի¹⁾ վորոշումը խտորեն կենսադործելով, Անդրկովկասի կադմակերպութիւնների հինգերորդ համագումարին²⁾ չենթարկվելով, վորտեղ մենչեիկներն ամենախարերա կերպով չթողին մասնակցելու Բաղմի բանփոխներին և առհասարակ բուլչեիկներին: Ո՞ւմ եք ուղում մուրեցնել: Չե՞ վոր վոչ կուսակցութիւնը և վոչ եւ կենտկոմը ձեզ չեն հալատա, իսկ Բաղմի պրոլետարիատը վաղուց և լավ և ճանաչում ձեզ: Դուք խաղ եք խաղում կենտրոնի անունից,

1) ԲՍԴԲԿ 5-րդ (գլոնդոնի) համագումարը կայացավ 1907 թ. մայիսի 13—հունիսի 1-ին (ապրիլի 20—մայիսի 19-ին) Լոնդոնում: Համագումարն ընդունեց բուլչեիկական վորոշումներ:—Խմբ.:

2) ԲՍԴԲԿ Անդրկովկասյան կադմակերպութիւնների 5-րդ համագումարը հրավիրել եւ մենչեիկյան մարդային կոմիտեն: Համագումարին ներկայացված ելին միմյան մենչեիկյան կադմակերպութիւնները:—Խմբ.:

վորովհետև ճիշտ չե այն, թե յերկու ցեղիստ—մենչևիկները բա-
նաձեք Կենտրոնի կարծիքն է, և դուք գիտակցաբար փորձում եք
խաբել բանվորներին: Վերադա՛ր կոմ.՝ կատարում ե տնտեսական-
տեոորիստական ակտեր, այդ ուղղությամբ հովանավորում ե ամ-
բողջ ռայոնների, մի խոսքով, խայտառակում ե կուսակցությա-
նը, կազմակերպում ե մարտական ջոկատներ և այլն... Յե՛ղ ո՞ւմ
ե մեղադրում: Կեղտոտությամբ վողեւորված՝ Վեկիավար Կոչեկ-
տիով՝ հասավ մինչև զրպարտության հերկուլեսյան սյուները,
մոռանալով ինքնիրեն, մոռանալով իր հոգևոր հայր Ենդրեկո-
վին¹⁾, վորն այստեղ ամենալայն չափով հիմք դրեց տնտեսական
տեոորին:

Վերադա՛ր կոմ.՝ ամենայնուայնու կերպով պայքարել և պայ-
քարում ե բանվորների կողմից մղվող պայքարի այլանդակ ձե-
վերի դեմ, նա ստիպված ե լինում հսկայական յեռանդ թափել
շենդրեկովչինայի (Բազմի մենչևիկովի) մեացորդների դեմ պայ-
քարելու համար: Մենք չենք բռնի Վեկիավար Կոչեկտիովի՝ ճա-
նապարհը: Վաթարապուլն տեսակի այդ ինտելիգենտների յե-
րեսին մենք միայն շարտում ենք հետևյալը.—պարոննե՛ր, քա-
ջություն ունեցեք Բազմի բանվորների առաջ փաստեր բերելու

1) Ենդրեկով յեղբայրներ (Իլյա, Լեօ և Գլեր), վորոնք 1904 թ. ամառը
Բազմում հիմք դրին այսպես կոչված Վալախանու և Բերե-ձեյաթի բան-
վորների կազմակերպությանը, հանդես գալով մենչևիկովի առաջող պրոպա-
գանդայով: ՈՄՄԵԿ մենչևիկյան ղեկավարությանը (կուսակցության խոր-
հուրդը և մենչևիկյան «Искра»-ն) Ենդրեկովյան կազմակերպությանը հա-
մարում էյին կուսակցական կազմակերպություն և հեղադրում էյին նրան
Բազմի բալչևիկյան կազմակերպությանը:

Ենդրեկովյան կազմակերպությունը իր բուրբ գծերով նման եր Զուրա-
տովի և Գաղոն ճահնայի կազմակերպություններին: Նա հենվելով բանվորա-
կան արխտոկրատիայի վրա ջարդում եր հրամարմիչ ջաղաբական պայքա-
րից, խափանում եր ջաղաբական կաժպանիաները և կազմայուձումս գործա-
դուլային պայքարը, բանվորների մեջ սերժանտիզմ տնտեսական տնտարների
կազմակերպման միասակար և պրոփոկացիոն դադափարներ: 1905—1907 թ. թ.
հեղափոխության տարիներին Ենդրեկովները բլոկ կազմեցին կադրատախտա-
ների հետ և ծառայության մասն ցարական ազնետուրայում, ստանալով այդ
մասնչական ախտատանգի համար խոշոր գումարներ (Կովկասյան փոխար-
քայի սեղողակալ գեներալ Զուկովոկուց ստացած 30,000 ռուբլին):

ՈՄՄԵԿ Կովկասյան միաթմնական և Բազմի կոմիտեները ընկեր Ստալինի
ղեկավարությամբ սկզբից ևեթ Ենդրեկովների դեմ անողոր պայքար աա-
բան: Դեռևս 1904 թ. ամառը Բազմի կոմիտեն Ենդրեկով յեղբայրներին
հետաքրեց կուսակցությանից: Ենդրեկովչինան, վերջուականապես ջախջախ-
վեց 1907—1908 թ. թ. ընկեր Ստալինի Բազու գալուց հետո:—Խմբ.:

ձեր դեմ և վո՛չ թե քողարկվել ֆորզներով, վորոնցից վատ տեսակի սպեցիֆիկ հոտ և գալիս: Բազմի բանվորներն արժանա-
յօր պատասխան տվին ձեր յելույթներին: Նրանք իրենց դա-
րույթն արտահայտեցին ձեր դեմ, պրովոկացիոն անվանելով այդ
յելույթները:

Յոդպես չեն միավորվում, այլ անջատվում են:

Տ.

«Известия Пролетария» № 4,
мая 28 (15) 1908 г.

«ՄԵՂԱՎՈՐԻ» ՎՈՐՈՆՈՒՄՆԵՐԸ

Խորհրդակցությունն ընդհատված է... Գուցե այն թաղված
և վերջնականապես¹⁾: Այդ իսկ պատճառով այս «տխուր» փաստը
պետք է վոր դնահատական ստանար բանվորական մամուլի ե-
ջերում: Յեւ այդ առթիւ «Пром. Вестн.»-ի № 21-ում տպվեց
խորագրության «դեկլարացիան» հետևյալ ամպաղտաղտ վեր-
տառությամբ.—«Եւ այց ո՞վ և մեղավորը: Միանգամայն հասկա-
նալի չե, վոր ինչ կերպ ել լինի, խորհրդակցողների համար,
«ակդրունքով խորհրդակցողներին» և այսպես ասած՝ «ի բնե»
համաձայնականների համար այդ դեկլարացիան պետք է ու-
նենար հենց այդպիսի ձև ու այդպիսի բովանդակություն: Դեռ
անցյալ տարվա սեպտեմբերին մարդիկ սաստիկ ցանկանում եյին
«սակարկել», «ձեռնունայն չհեռանալ», և հանկարծ—այսպիսի
կադուս:

1) Խոսքը վերաբերում է նախարարությանը և նախ-
արարությանը խորհրդակցությունը: Խորհրդակցության 1-ին նիստը
րաջվեց 1908 թվի մայիսին Բազմում, Կովկասի փոխարքայի քաղաքացիական
գծով սեղանալ, հատուկ հանձնարարությունների պեմ՝ դեկլարացիայի մասին
կովկաս. նախարարությամբ: Նիստում մասնակցում եյին մի կողմից՝ նախ-
արարությանը և կողմերից և մյուս կողմից՝ նախարարությանը և կողմերից
բանվորների լիազորների խորհրդի կողմից ընտրված կազմակերպական
կոմիտեան: Խորհրդակցության առաջին իսկ նիստից նախարարությանը
և ցարական կառավարության ներկայացուցիչները վստահարեցին իրենց
խոստամենքը բանվորների յերալիքները ազանգիլու մասին և սկե-
ցին ճշնել, թույլ չտալ պրոֆմիությունների ներկայացուցիչներին մասնակցե-
լու խորհրդակցությունը, արգելել բանվորներին իրենց պահանջների մասին
պառ խոսելուց: Խորհրդակցության սկզբից նախարարությանը և կողմերից

«Пром. Вестн.»-ի շնորհիվ և շնորհիվ մեզ-
վորենքին և հոգեբանական տեսակետից շատ հետաքրքրական և
այդ ուղղությամբ նրանց մեծանարկած փորձը: Դուրս և գալիս,
վոր ժամկետից ենք վոչ թե բանվորները, վոչ թե նույնիսկ նախ-
թարգյույնարեական բանվորների միությունն ամբողջովին վերջ-
րած, այլ «դեկավարները», այսինքն մասսաներն այստեղ գործ-
չունեն, այլ ամբողջ խնդիրը վերաբերում և առանձին գործիչ-
ներին: Հարկավոր և գլխատել գրանց: Հարկավոր և ճանմելա-
կանորենք գրույց անել մասսաների, բանվոր յեղրայրներին հետ:

Իրավ չե՞, վոր «Пром. Вестн.»-ի այսորինակ մարդանշանում
կա ինչ-վոր ծանոթ մի բան: Չե՞ վոր բանվորներին իրենց դեկա-
վարներից, գործիչներից, կաղմակերպություններից բաժանելը
լիբերալ բյուրոկրատների, բուրժուաների և նրանց արքայազնե-
րի՝ «Нефтяное Дело»-յի պ. Կ-գայի և ցավոք սրտի մեխանիկական
միության շարժիչների» սիրած բանն է: (Հիշեցե՛ք լիազորների
խորհուրդը, ինֆորմացիոն բյուրոյի հարցը):

Այս պատճառով կաղմակերպական հանձնաժողովի մեծա-
մասնությունը հետաձգեց լիազորների ժողով հրավիրելու հար-
ցը, նախադուշակելով, վոր փոքրամասնությունը ցանկանում է
բանվորների հետ շահակերպությունն անել նակաղի ուլախատիվ
բնույթի շուրջը¹⁾, կարող և լիազոր խաղալ շահակարաններին և

վորների միության նախագահ՝ բուլլետիկ Տրանովը Բազմի պրոֆեսիոնալ միու-
թյունների անունից պահանջեց, վորպեսզի պրոֆեսիոնալ ներկայացուցիչ-
ները, վորպես Բազմի պրոֆեսիոնալ իրավական ներկայացուցիչներ, հավա-
սար իրավունքով մասնակցեն խորհրդակցությանը, ինչպես նախթարգյույնարե-
րողների միության խորհուրդն և մասնակցում:

Ջանկալովին և նախթարգյույնարերողները սպանաղին մերժեցին նախ-
թարգյույնարեական բանվորների միության ներկայացուցիչների պահանջները:
Այդ ժամանակ խորհրդակցությանը մասնակցող նախթարգյույնարեական բան-
վորները, ի պատասխան այդ մեղադրանքի, Թողին և հետացան նիստից: Գնե՛րալ
Ջանկալովին վախճալով բանվորների պահանջներից՝ արդենք հետագա նիս-
տերի դաժմարում մինչև փոխաբացի նոր կարգադրությունը և մեկնեց Թիֆ-
լիս: Դրան հետևեցին բուլլետիկ բանվորների հետապնդումները և մերթափույ-
թյունները: Ձերբակալվեց նախթարգյույնարեական բանվորների միության
գործադար Ալ. Ջափարիձեն և ուրիշները—նմք:

1) Լիազորների խորհուրդն ընդունեց բուլլետիկների առաջարկը նախթար-
գյույնարերողների հետ կայանալիք խորհրդակցությանը ներկայացվելիք բան-
վորական պահանջներին (նակաղին) ուլախատիվ բնույթ առնու մասին:
Լիազորների խորհրդի այս բուլլետիկյան միտ վորդումը կատաղեցրեց մեծ-
չեկներին, վորանք դեմ էին նակաղին ուլախատիվ բնույթ առնու և պատ-

մասսաների նկատմամբ, դրանով աջակցելով բոլոր նրանց, ում համար այդ ձևոնտու յե: Հիմա դա մոխադրված և թերթի եջերը և խմբադրությունը ջանասիրությամբ շակերտների մեջ և առնում ղեկավարներին ու գործիչներին: Սակայն մորքան և ջանք թափեն մեխանիկները, բանվորական մասսան ամենալուծապական կերպով կողմնակից և նախադի ուլտիմատիվ բնույթին և նախադր հասկանալու վերաբերյալ բանաձևն անմիջականորեն բղխել և բանվորներից, մորոնց կամքին պետք և յենթարկվելին ղեկավարները: Այլ միջանի խոսք մասսաների և ղեկավարների մասին: Կոկորեյի¹⁾ մատ (Բալխանի) կազմակերպական հանձնաժողովի մի անդամ ղեկուցում ևր տալիս կազմակերպական հանձնաժողովի գործողությունների մասին և լիակատար հավանություն ստացավ բանվորների կողմից:

Ինչպե՞ս մարվել: Ո՛ւր կցել Կոկորեյի բանվորներին, ղեկավարներին, թե՞ «մասսաներին»: Ըստ յերևութին՝ ղեկավարներին, իսկ «Пром. Вестн.»-ի խմբադրությունը—մասսաներին: Շարունակենք: Ի. Գ. Ս. Զուկովսկին իրավացի յեր, նախարդյունաբերողներն իրավացի եյին, հետևաբար «Пром. Вестн.»-ը, մոր կանգնած և նրանց տեսակետի մրա, նույնպես իրավացի յե: Վորքան և խմբադրությունը ջանք և թափում ղեկավարներին շակերտներով բաժանել բանվորներից, իրականում դուրս և գալիս, մոր ղեկավարներն արտահայտում են բանվորական մասսաների կամքը:

Հապա ո՞վ և մեղավորը: Ակներևաբար բանվորները: Ա՛խ, այդ բանվորները: Յեվ ինչո՞ւ յեն նրանք ականջ դնում ղեկավարներին: Ա՛յ, յեթև լսելին մեխանիկների միության ճներկայացուցիչներին, ամեն ինչ այնպես կլիներ, ղինչպես հարկն ե: Դժբախտությունն այն և, մոր բանվորները, մորքան և ղ

բոստ եյին ամեն տեսակի ղեկումներ կատարել նախարդյունաբերողների առաջ, միայն թե նրանք չխրանելին, չվախենային բանվորների պահանջներից: Այդ իսկ պատճառով մեմշեիկներն ամեն սուրբ փնտռում եյին վարկաբեկելու բուլշեիկներին և մղտում վերանայման յենթարկել նախադի ուլտիմատիվ բնույթ տալու մասին մորոշումը: Այդ հարցը նրանք փոխադրեցին նույնիսկ նախարդյունաբերողների հետ կայանալիք խորհրդակցությունը մտանկցելու համար լիազորների խորհրդի կողմից ընտրված կազմակերպական հանձնաժողովի նկատը, մորը սակայն, հակառակ մեմշեիկների, դարձյալ մորոշեց նախադի ուլտիմատիվ բնույթ տալ:—Կմք:

1) Կոկորեյի—նախարդյունաբերող-կապիտալիստ:—Կմք:

նրանց բացատրել են յերաշխիքների տակտիկայի կործանարար լինելու մասին, համառորեն պաշտպանում են այդ յերաշխիքները, և դա միանշամայն ճիշտ է, նրանք լավ են ըմբռնում իրենց դասակարգային շահերը:

Իսկ «Пром. Вестн.»-ի հետ ըստ եյուրթյան վիճելն անիմաստ է, վորովհետև այդ բոլորի մասին յերկար ժամանակ և շատ է դրվել ու խոսվել:

«Пром. Вестн.»-ի «դեկլարացիան» էլ մեռնող և Բազմի բան-վորների կողմից լքված հոսանքի վերջին ջղաձուլթյունն է:

Ա. Այան

«Гудок» № 33,
հունիսի 8 (մայիսի 26) 1908 թ.

ԱԶՆԻՎ ՑԱՍՈՒՄ

Կոմա Լ. Ն. Տոլատոյի վերաբերյալ այն հոդվածները, վորոնք տարված են «Бакинский Рабочий»-ում¹⁾, հանդիստ չեն տալիս «Баку» և «Бакинский Листок»²⁾ լիբերալ հոգիներին: «Баку» թերթում առաջինը հանդես յեկավ «արամիտ» ֆելյետոնիստ M-r Brown-ը, իսկ նույն «Бакинский Листок» թերթի յերկուշարթի որ-վա համարում յերևաց արդեն մի ամբողջ առաջնորդող, նվիր-ված «Бак. Раб.» և նրա վերաբերմունքին դեպի Կոմա Լ. Ն. Տոլատոյի հորեյանի կատարումը:

Մենք անուշադիր կթողնեյինք «աղնիս» ցամաքն և բարի ու քնքույշ լիբերալ վոգու այդ ծաղկեփունջը, յեթե... յեթե ըստ սովորության այդ «վոգին» չստեր յերկուսի փոխարեն: Իսկա-

1) «Бакинский Рабочий»-բողևիկյան թերթ, ՌՄԴԲԿ Բազմի կոմիտեյի որդան: Լույս է տեսել անընդալ, առաջին անգամ 1906 թ.: 1908 թվին թերթը կրկին անգամ սկսեց հրատարակվել ընկեր Ստալինի ղեկավարութամբ: Առա-ջին համարը լույս տեսավ սեպտեմբերի 19 (6)-ին: Թերթը փակվեց նույն թվի նոյեմբերի 13-ին (հոկտեմբերի 31-ին) Բազմի քաղաքապետի կարգա-դրութամբ:

«Бакинский Рабочий»-ի վերադին սկսեց հրատարակվել 1917 թ. ապրի-լից: Ազդեցնում խորհրդային իշխանության հաստատվելուց հետո մինչև որ» թերթը շարունակում է հրատարակվել վորդես ԱՎ(Բ)Կ ԿԿ-ի և ԲԿ-ի որդան-—եմբ.:

2) «Баку» և «Бакинский Листок»-կադետական, բուրժուական թեր-թեր են-—եմբ.:

պէս, ինչո՞ւմն և բանը: Ինչի՞ համար և այդ վայնասու՞նը: Ինչի՞ համար են Ն. Լենինին անամօթարար աղաւաղում և գործածում փոխառած համեմատութիւններ դրամօֆոնի հետ և այլն և այլն: «Бакниеский Аисток»-ի այդ ամբողջ առաջնորդողում կա՞ արդյոք թեկուզ վորեւէ փորձ հերքելու այն, ինչ վոր Ս. Ն.—չինք դրել եր Տոլստոյի ուսմունքի մասին:

Վոչ, ընթերցող, վոչ մի ձայն:

Կան շատ սովորական լիբերալ ճիշեր ֆանատիզմի, աղանդավորութեան մասին, կա Մ. Գորկուս կրունկից կծելու փորձ, մի խոսքով, բուրժուական լրագրական յերգեհոնի ամբողջ ուսկերտութիւնը:

«Հեղինակն ամենեւին նպատակ չունի տալու Լ. Տոլստոյի շատ թե քիչ որչեկտիվ դնահաստականը, կամ ասելու բանվորին, թե Լ. Տոլստոյի ուսմունքի մեջ ինչն և դրական պրոլետարիատի և ամբողջ աշխատավոր ժողովրդի համար»,—գրում և «Бак. Аисток»-ը:

Հեղինակը կոմս Լ. Ն. Տոլստոյի ուսմունքի մեջ վոչ մի դրական բան չի գտնում պրոլետարիատի համար, և այդ նա ապացուցում և իր հոգիածներով: Զեր գործն և, հարգելի պարոններ, հերքել նրան, յեթե դուք ուզում եք այդ, և վոչ թե հետեւիկայի մեջ ընկնել:

Այս մեկ: Յերկրորդ, թույլ տվեք հարցնել ձեզ, հարգելի պարոններ, բուրժուական մամուլը, վոր հրճվանքից շնչահեղձ և լինում հորեյանի առթիւ, արդյոք նա ասե՞լ և Տոլստոյի մասին ամբողջ ճշմարտութիւնը: Դուք ինքներդ մատնանշե՞լ եք արդյոք Տոլստոյի ուսմունքի այն կողմը, վոր բացասական և պրոլետարիատի և աշխատավոր ժողովրդի՝ համար: Վոչ, պարոններ, դուք գրում եյիք «որչեկտիվ կերպով», բայց իրոք դատարկարանել եք և հենց դրանով խաբել ժողովրդին: Նեղութիւն քաշեցեք, պարոններ, մտածել և պատասխանել, թե ինչո՞ւ յե այդպէս: Նի մի փոքրիկ հարց.

Դուք գրում եք: «անհեթեթութիւն և ասել, թե Հոմերոսը, Շեքսպիրը, Պլատոնը, Արիստոտելը բուրժուական գրողներ են»: Նրանց արվեստը դասակարգային արվեստ և, նրանց բարոյակա-նութիւնը դասակարգային բարոյականութիւն և: Նյութոնը բուրժուական դիտութիւն և, Մարքսը՝ պրոլետարական:

Վոչ թե պրոլետարական, բուրժուական, ազգային, այլ համամարդկային... դիտութիւնը, փորձը, ստեղծագործութիւնը

չեն տեղափոխուիմ դասակարգային շրջանակների պրոկրուստյան մահճում»¹⁾...

Դուք գրում եք, թե Մարքսը պատկանում է վոչ թե պրոլետարիատին, այլ ամբողջ մարդկության: Շատ զեղեցիկ: Վերջերս տոնվեց նրա մահվան 25-ամյակը, «Կոմունիստական մանիֆեստը» 60-ամյակը: Արդյոք բուրժուական մամուլը չա՞տ հոգւմաներ նվիրեց տասնյակ-միլիոնավոր պրոլետարների այդ տոնին: Արդյոք նա լուսթյան չմատնե՞ց թե՛ Մարքսին և թե՛ «Կոմ. մանիֆեստը»: Քանի՞ միլիոններ և պարոնայք պրոֆեսորներ բանկեաներ կազմակերպեցին այդ առթիվ: Զի՞ կարելի արդյոք խմանալ ձեզնից այդ: Մտածեցեք դուք, զեղահոգի ուսաստանյան ուղիղիաներ, դուցե կհասկանաք և կզաղարեք դառն արցունքներ թափել Վիրավորված ապադասակարգային արվեստի, գիտության և այլ առթիվ:

Այնուհետև, յեթե ասենք, թե այս-ինչ գրողը, նկարիչը, փիլիսոփան հանդիսանում են տիրապետող դասակարգերի իդեոլոգներ, մի՞թե այդ նշանակում է ժխտել այն նշանակութունը, վոր ունեն նրանք համամարդկային առաջադիմության համար: Հոմերոսի և նրա յերկերի մեծ նշանակութունն ամենևին չի նսեմանում այն հանդամանքից, վոր անգամ պրոֆ. Պետրուշևսկին²⁾ գտել է, թե Հոմերոսն անբարյացակամ է վերաբերվում գեպի դեմոկրատիան, դեպի Ժողովրդի ստորին խավերը, վորին նա պատկերել է ռարհամարչված Թերսիդեսին անձնավորության մեջ և վորոշակի կերպով պաշտպանում է ճաղնիվ պատրուկներին: Մակայն միթե՞ հարկավոր է այդ այրուրենը բացատրել «Бакинский Листок»-ի «հրապարակախոսներին»: Մենք Տոլստոյին չենք դնահատել իրրև խոսքի արվեստագետի, իրրև մարդկային հոգին ճանաչողի. այս առթիվ յերկու կարծիք չի կարող լինել: Մենք նրան դնահատել ենք իրրև քարոզչի, իրրև լնոր իյանքի ուսուցչի, և դուռլ ենք, վոր նրա ուսմունքը վնասակար է, սեռակցիոն, չի համապատասխանում պրոլետարիատի շահերին, ձեռընտու յե բուրժուազիային:

Ուրիշ, վոչինչ: Իսկ դուք չհետևեցիք մեզ, այլ միայն վրդովվելեցիք:

1) Պրոկրուստ ավազակի մահիչը: Պրոկրուստը գրավելով ճանապարհորդներին հանգստանալու իր մահճի վրա, կտրում եր կամ ձգում եր նրանց վրտները իր մահճի յերկաթության համապատասխան — կմք.:

2) Պետրուշևսկի, Գ. Մ. (ծն. 1883 թ.) — պատմաբան — կմք.:

Վրդովվեցեք, պարոններ:

Մենք չենք խանդարի այդ անմաս և ձեզ համար հաճելի
պատճառներ:

Տ.

«Богословные Разговоры»

№ 7—8, 10 հոկտեմբերի

(27 սեպտեմբերի) 1908 թ.

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Բազմի բանվորական շարժման մեջ անշուշտ շրջադարձ և
նկատվում: Բանվորական շարժման ճանապարհատեմական» փուլը,—
յնիմե այդպես կարելի է արտահայտվել,—մեղանում ավարտ-
վեց: Սկսվում և մի նոր դարաշրջան: Այդ և վկայում մեր դոր-
ծարանային, նախարարչականության կյանքի յուրաքանչյուր ո-
րը, այդ ևն ցույց տալիս կապիտալի հարձակման և բանվորների
նահանջի փաստերը:

Նախկին արդյունաբերության ներկա դրության, կապի-
տալի դեմ աշխատանքի մղած պայքարի հարցերի մասին մեղա-
նում այժմ մտածում են բազմաթիվ զիտակից բանվորներ, այդ
հարցը դարձել և աշխույժ քննարկման թեմա նախկին աշխար-
հում աշխատող արհեստակցական միությունների ժողովներում,
բանվորական մամուլի եջերում:

Վոմանք կարծում են, թե նախկին արտադրությունը ճշգ-
նաժամ և ապրում, վոր տեղի է ունենում սպառողական շուկա-
յի կրճատում, ներքին շուկայում հեղուկ վառելանյութի անդը
բունում և կարծր վառելանյութը: Վոմանք ել կարծում են հակա-
ռակը՝ թե նախքը նվաճում և շուկան, վոր նա լավ գին ունի,
վոր կապիտալիստների Վլայնասունը» Վլայն խարեբայություն
և», վոր նրանք ուղղակի ոգտվում են բանվորների համար վոչ-
ձեռնառու կերպով դասավորված հասարակական-քաղաքական
պայքաններից, վորպեսզի ճնշեն բանվորներին, հատուցեն Վան-
ցյալի» համար:

Ինչպես միշտ, այդպիսի կենսաթրթիռ մի հարց քննարկե-
լիս, վորը շոշափում և տասնյակ-հազարավոր մարդկանց շահե-
րը,—փայաը սովորաբար խիստ ծովում և մեկ այս, մեկ այն
կողմը: Մեր կարծիքով՝ ներկայումս նախարարչականություն

ապրում եւ անցողական մի շրջան, նա անցել եւ դարգացման ճանապարհատմական ժամանակաշրջանը եւ հիմա իր շահագործման գիշատիչ վիճակից նա անցնում եւ նորմալ վիճակի: Մինչև վերջին ժամանակներս նա վթալին գործը տարվում եր սպեկուլատիվ, ազարտ սկզբունքներով, վորի մասին վկայում են այն հոկայական շահերը, վոր ձեռնարկատերերը ստացան Բազում, բարձրագույն եւ ստորին ադմինիստրացիայի տեր ու տնորեն լինելը, այն թալանը, վոր քաղաքացիության իրավունք եւ ձեռք բերել նավթի արտադրության մեջ եւ ինչ-վոր նորմալ յերևույթ եւ համարվում: Միանգամայն բնական եւ, վոր շահագործման գիշատիչ ձևերին համապատասխանում եյին բանվորների պայքարի նույնպիսի ձևերը, վերջին տարիների համարյա բոլոր դործագույնների ժամանակ նվեր տրվող դրամը՝ «ինչեքեքը» գլխավոր պահանջի դեր եր կատարում:

Կապիտալիստները, վոր շահագործված են արտադրության անընդհատ աշխատանքով եւ «կանխիկ փող» ստանալով, հեշտությամբ եյին գիշում բանվորներին:

Մյուս կողմից՝ հասարակական վերելքի ալիքը մեծացնում եր բանվորների ուժն ու դերը, եւ կապիտալիստները շատ հաճախ նահանջում եյին «հոգեբանական» ճնշման ներքո: Բացի դրանից՝ Բազումի բանվորների պայքարի բնույթի տեսակետից մեծ նշանակութիւն ե ունեցել ե ունի բանվորական մասսայի կազմը:

Նավթահանքերի բանվորների մեջ գերակշռող տարրը մշտական չե, արագ փոփոխվում ե: Վաստակ ստանալու համար Բազում յեն գալիս ամեն տեղից՝ ներքին Ռուսաստանից, Անդրկովկասի զանազան վայրերից, Պարսկաստանից:

Իր աշխարհայացքով գլխավորապես դյուղացիական այդ մասսան ամենեւին տրամադիր չե վորեւ հաստատուն նվաճում ձեռք բերել, բարելավել իր դրութիւնը: Նրա գլխավոր նպատակն ե փող հավաքել ե վերադառնալ հայրենիքը: Այս պատճառով մեղանում պայքարը կրել ե ե կրում ե գլխավորապես «դրամական» բնույթ, պարզեւզրամի հետեից ընկնելու բնույթ, ե դա այն ժամանակ, յերբ մարդիկ ապրել ե ապրում են ամենատեսակալի բնականարային պայմաններում: Վոչ-մշտական բանվորները շահագործված չեն բնակարանային խնդրով, նրանք մտադիր չեն յերկար ժամանակ մնալ այստեղ, նրանք շարունակ ապրում են մի հույսով՝ շուտով վերադառնալ իրենց դյուղերը, — գնալի Վոլգա, Ղարաբաղ, Պարսկաստան: Դրա հետեւանքով ել «բանվո-

բաղան ավաններին հարցը մինչև այժմ մոռացութեան և տրված:

Ինչպես արդեն ասացինք, այժմ վճռական բեկում և սկսվում նախապիս արտադրութեան մեջ: Կապիտալն այլևս հեշտութեամբ պիջումներ չի տնտւմ, վորովհետև դա նրան այլևս ձեռնառու չէ, նա կազմակերպվում և և ինքն և անցնում հարձակման, և վերջին յերկու տարին կարելի յն բնորոշել վորպես կապիտալի հարձակման և բանվորների նահանջի տարիներ: Իրերի աշխատի վրահակում, իհարկե, մեծ նշանակութիւն ունեն հասարակական-քաղաքական պայմանները, վորոնք անբարենպաստ են բանվոր դասակարգի պայքարի համար:

Կապիտալը կազմակերպվում է:

Մեղանում, Ռուսաստանում, նրա կազմակերպումն ընթանում և արագ քայլերով: Մեր կապիտալիստները, աչքի առաջ ունենալով իրանցից ավելի առաջավոր ընկերակիցները—յեւրոպական և ամերիկական կապիտալիստները—որինակը, նրանցից փոխ են տնտւմ բանվորների դեմ պայքարելու և կազմակերպվելու ձևվերը: Մեր ձեռնարկատերերը բանվորների դեմ պայքարելու համար ուրիշ յերկրներից փոխ են առել լուկաուսները, շուք ցուցակները, ձեռնարկատերերի սինդիկատները (միութիւնները) և համեմատաբար այնքան ել վաղուց չէ, վոր դրանք դործադրվում են մեղանում: Մեր որենքներն ու իշխանութիւնները խոչընդոտ չեն հարուցում կապիտալիստների կազմակերպման դեմ, վերջիններս սպաստ ու անարգել միութիւններ են կազմում, վորոնք ընդդրկում են ամբողջ Ռուսաստանը:

Այդպես չէ բանվորների և նրանց կազմակերպութիւնների դրութիւնը: Վերջիններիս կազմակերպման և զարգացման դեմ հարուցվում են ամեն տեսակ, թե շորինական և թե դուռ վարչական բնութի կրող խոչընդոտներ, սակայն, չնայելով այդ խոչընդոտներին, բանվորները պետք և կազմակերպվեն, ամենայնուան դուն կերպով ստեղծեն իրենց միութիւնները:

Մեղանում կա մազութի կապիտալի մի այնպիսի խոչոր կազմակերպութիւն, ինչպիսին և նախարդութեան բարոյների համագումարը, կա հորափորման կապալառուների սինդիկատը: Բանվորներն ունեն իրենց կազմակերպութիւնները՝ արհեստակցական միութիւնները: Սակայն բավական չէ կազմակերպութիւններ ունենալ, անհրաժեշտ է, վոր դրանք հնարավորութիւն ունենան բանվորներին իրական ոգնութիւն ցույց տալ նրանց պայքարի ընթացքում: Հաջող պայքարի դիտավոր պայմաններից մե-

կը զործադուլային Ֆոնդն և, վորտեղից կարելի չե միջոցներ վերցնել զործադուլավորներին աջակցելու, զործադուլիներին ողնելու համար, վորպեսզի նրանք ստիպված չլինեն իրենց վրա վերցնել շտրայկերիսերները, զործադուլները վիժեցնողների տխուր դերը: Ամեն մի պատերազմ փող և պահանջում, դասակարգային պայքարը՝ նույնպես: Կրկնում ենք, արագ հաղթանակների ժամանակն անցել և, և կապիտալը պատրաստ և յերկարատե և համառ պայքարի:

Արեմտյան Յեփրոպայում մեր ընկերները, նրանց արհեստակցական միությունները հսկայական միջոցներ են ծախում զործադուլային պայքարի համար:

Գերմանիայի այդ մասն ամենախոշորն և նրանց բյուջեներում: Այսպես որինակ՝ 1906 թվականին գերմանական միությունները ծախել էին 15,8 միլիոն մարկ (մոտ ութ միլիոն ուսուրի), Անգլիայում՝ 3,1 միլիոն մարկ (մեկ և կես միլիոն ուսուրի):

Ուստի մեր առջև հարց և դրված. ինչպե՞ս ստեղծել այդ ֆոնդը: Զեռնարկություններում, յուրաքանչյուր ֆիրմայում զործադուլային դրամարկը կազմակերպելու դադափարը պետք և վճարակառնողներն մերժվի, և ահա թե ինչու: Առանձին ձեռնարկություններում զործադուլային պայքարին հատկացված դրամարները մեծ մասամբ փոքր կլինեն, այնպես վոր, միեւնոյն և, հարկավոր կլինի դիմել դրսի ողնության: Ապա այդ դրամարները պետք և դռնվեն մի զործարանի, նախահանքի բնդհանուր ժողովների արամադրության տակ և հաճախ կարող են ծառայել վոր այն նպատակին, վորի համար հատկացված են: Ապա շատ կարեւոր և նաեւ այն, վոր այդ դրամարները կծախսվեն այնպիսի զործադուլների վրա, վորոնք հաճախ լուրջ հիմքեր չեն ունենում և կամ սկսվում են անհաջող մոմենտին: Բացի վերեւում հիշված բոլոր նկատառումներից, առանձին դրամարկիցներ շնորհիվ կարող են լինել մասնավոր շահերի անցանկալի բաղխումներ: Խոշոր ձեռնարկությունների հարուստ դրամարկիցներն այնքան ևլ հակամեա չեն լինի փոխատվություններ տալու մանր դրամարկիցներին, վորոնք հաճախ ստիպված կլինեն նրանց ողնության դիմելու:

Այդ բոլորից կարելի չե խուսափել արհեստակցական միություններին կից զործադուլային ֆոնդ կազմակերպելու միջոցով: Այդ հաջողեցնելու համար կարելի չե կամ հատուկ վճարներ մուծել մարտական դրամարկիցը, կամ վորոշ հատկացում-



Ստ. Շահումյանը և Ս. Սպանդարյանը Բազմում 1908 թ.

կը դործադուլային Ֆոնդն և, վորտեղից կարելի չէ միջոցներ վերցնել դործադուլավորներին աջակցելու, դործադուլներին ողնելու համար, վորպեսզի նրանք ստիպված չլինեն իրենց վրա վերցնել շտրայկերի խեղճերի, դործադուլները վիժեցնողների տխուր դերը: Ամեն մի պատերազմ փող և պահանջում, դատակարգային պայքարը՝ նույնպես: Կրկնում ենք, արտը հաղթանակներն ժամանակն անցել և, և կապիտալը պատրաստ և յերկարատե և համառ պայքարի:

Արևմտյան Յեվրոպայում մեր ընկերները, նրանց արհեստակցական միությունները հսկայական միջոցներ են ծախսում դործադուլային պայքարի համար:

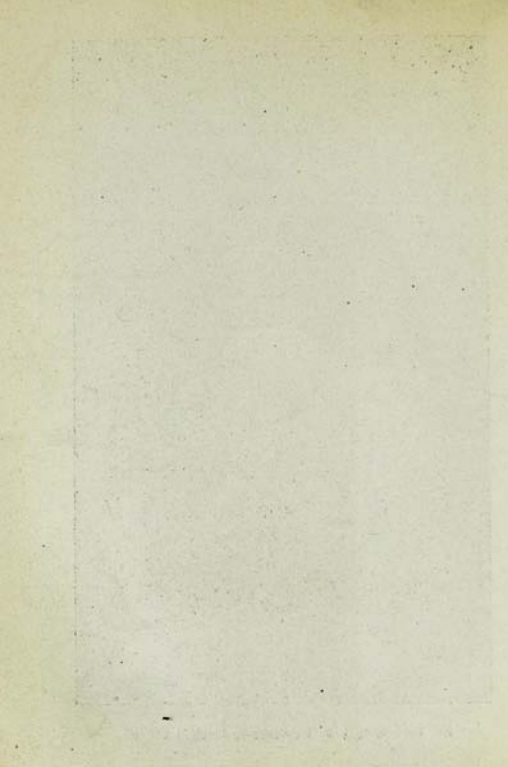
Գախտերի այդ մասն ամենախուշորն և նրանց բյուջեններում: Այսպես որինակ՝ 1906 թվականին գերմանական միությունները ծախսել էին 15,8 միլիոն մարկ (մոտ ութ միլիոն ուսլի), Անգլիայում՝ 3,1 միլիոն մարկ (մեկ և կես միլիոն ուսլի):

Ուստի մեր առջև հարց և դրված. ինչպե՞ս ստեղծել այդ ֆոնդը: Ձեռնարկություններում, յուրաքանչյուր ֆիրմայում դործադուլային դրամարկը կազմակերպելու դադափարը պետք և վճռականորեն մերժվի, և ահա թե ինչու: Առանձին ձեռնարկություններում դործադուլային պայքարին հատկացված դուամարները մեծ մասամբ փոքր կլինեն, այնպես վոր, միևնույն և, հարկավոր կլինի դիմել դրսի ոգնության: Ապա այդ դուամարները պետք և դռնվին մի դործարանի, նաղթահանքի ընդհանուր ֆոդոնների տրամադրության տակ և հաճախ կարող են ծառայել վոչ այն նպատակին, վորի համար հատկացված են: Ապա շատ կարևոր և նաև այն, վոր այդ դուամարները կծախսվեն այնպիսի դործադուլների վրա, վորոնք հաճախ լուրջ հիմքեր չեն ունենում և կամ սկսվում են անհաջող մոմենտին: Բացի վերելում հիշված բոլոր նկատառումներից, առանձին դրամարկոյների շնորհիվ կարող են լինել մասնավոր շահերի անցանկալի բաղխումներ: Խոշոր ձեռնարկությունների հարուստ դրամարկոյներն այնքան ել հակամետ չեն լինի փոխառություններ տալու մանր դրամարկոյներին, վորոնք հաճախ ստիպված կլինեն նրանց ոգնության դիմելու:

Այդ բոլորից կարելի չէ խուսափել արհեստակցական միություններին կից դործադուլային ֆոնդ կազմակերպելու միջոցով: Այդ հաջողեցնելու համար կարելի չէ կամ հատուկ վճարներ մուծել մարտական դրամարկոյը, կամ վորոշ հատկացում



Ստ. Շահումյանը և Մ. Սպանդարյանը Քաղվաճ 1908 թ.



ներ անել ամուսկան մուծումներէց: Հասկանալի յե, վոր յերթ թույլ և լինում միությունների անդամագրությունը, Ֆոնդն եւ ամուս և շնչին չափերով: Այսպիսով անհրաժեշտ և յետանգուծ աղիտացիա մղել արհեստակցական միությունների մեջ կազմակերպելու, նրանց մեջ բանվորների նորանոր խմբեր ներգրավելու համար, իրրե նախապայման խկապես ունալ և վոչ թե թղթի վրա դոյություն ունեցող գործադուլային պայքարի Ֆոնդեր ստեղծելու համար:

Այժմյան պայմաններում գործադուլային Ֆոնդ ստեղծելու խնդիրը պետք և լինի հրամայական և անհետաձգելի: Բացի նրանից, վոր այդպիսի Ֆոնդը ամէլի համառ և դարձնում պայքարը, ամէլի մեծ հույսեր և տալիս սկսված պայքարը հաջողությամբ վերջացնելու, նա կարեւոր դեր և խաղում նաև աշխատանքի ու կապիտալի պայքարում, տալով նրան պլանաչափ, կազմակերպված և գիտակցական-դասակարգային բնույթ:

Գործատերերի հետ յուրաքանչյուր անգամ կոնֆլիկտ ունենալիս բանվորները, նախքան գործադուլ հայտարարելը, պետք և դիմեն միություններին, սրանցից հալանություն ստանան գործադուլ անելու, վորպեսպէս գործադուլային Ֆոնդից նյութական օգնություն ստանալու հնարավորություն ունենան: Իսկ այնտեղ մանրամասն կքննվեն նրանց կարիքներն ու պահանջները, հարցերը միանգամայն կլուսարանվեն: Ուշադրության կառնվին թե՛ չուկայի ընդհանուր պայմանները, արդյունաբերության ամյալ ճյուղի դրությունը և թե՛ հաջողակ պայքարի բոլոր նպաստաւոր և աննպաստ պայմանները, շատ թե քիչ հաջող կընտրվի պայքարը սկսելու մոմենտը: Բացի դրանից, հենց բանվորների պահանջներին եւ անշուշտ կտրվի պրոլետարական բնույթ, մի կողմ կնետվի այն ամենը, ինչ դասակարգային չե, ինչ վոր մթաղնում և բանվորների գիտակցությունը: Այսպիսով, բանվորների գործադուլային պայքարը կդրվի ճիշտ հողի վրա, կխնայվի ահաբէն ուժ, յետանդ, նյութական միջոցներ, վորոնք մեղանում վատնվի են այնքան առատորեն և ասպարդյուն: Չե՞ վոր մեղանում, Բազմում, գործադուլները հաճախ ծագում են առանց արհեստակցական միությունների գիտության ու հալանության, հաճախ նույնիսկ հակառակ նրանց կարծիքի:

Այսպես ուրեմն, մեր հերթական խնդիրն և մեր արհեստակցական միություններին կից գործադուլային Ֆոնդ կազմակերպել:

Գիտակից բանվորները, մանավանդ նրանք, վորոնք աշխատում են նավթային արտադրութեան մեջ, պետք է հատուկ ուշադրութեան դարձնեն այս հարցի վրա, վորովհետև կադիտային դեմ ճիշտ պայքար կազմակերպելու, նավթարդյունաբերական մասնատներն այդ պայքարին ներդրավելու, նրանց դատաւարդային կարգապահութեան և պայքարի դասակարգային սկզբունքներին յենթարկելու բնագավառում գործադուլային ֆոնդը հսկայական ծառայութեան կմատուցի:

Ս. Ոլգին

«Бокунский Рабочий» № 9—10

հոկտեմբերի 17 (4) 1908 թ.

ԲԱՆՎՈՐՆԵՐԻ ԻՆՔՆԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Բանվոր դասակարգը միշտ ևլ զգացել և դիտութեան անհրաժեշտութեանը, կրթութեան անհրաժեշտութեանը: Այս ուղղութեամբ յեվրոպական յերկրների բանվորներն անհամեմատ աւելի շատ բան են արել, ավելի լավ և ավելի առաջ, քան ուրիշ բանվորները: Յեւ այդ միանգամայն հասկանալի յի: Արեւմտայեւրոպական բանվորներն ավելի շատ են ձեռք բերել ազատ կազմակերպելու, իրենց կարիքներն ու իրենց պահանջներն ազատորեն բացարարելու հնարավորութեանը: Մինչդեռ մեղանում շարունակ խոչընդոտներ են հարուցւել բանվորների խնայողորժունեայութեան դեմ, և հիմա մենք, շնայելով մեր զսահմանադրութեան և նույնիսկ վերջինիս շնորհիւ դեռ յենթակա յինք բազմաթիւ ճնշումների, վորոնք հաճախ ի չիք են դարձնում կազմակերպելու այն խղճուկ հնարավորութեանն անդամ, վոր գոյութեան ունի մեղ մոտ: Սակայն բանվորների դեպի լույսն ու դիտութեանը մեկ անգամ արդեն արթնացած ձգտումը այլևս չի կարող հեշտութեամբ ճնշւել և նա յեւջ կգտնի իր համար:

Ինչպես միշտ, այնպես ևլ այս խնդրի նկատմամբ, մենք պետք է ոգտւենք ուրիշ յերկրների փորձից, պետք է որինակներ վերցնենք ուրիշ քաղաքներից, վորտեղ բանվորներն արդեն ունեն կամ ունեցել են կուլտուր—լուսավորական բնույթ կրող բնկերութեանը:

Այս տեսակետից շատ բան են արել գերմանական բանվորները: Կար ժամանակ, յերր այնտեղ ևս բուրժուազիան փորձում

ևր իր ձեռքն առնել բանվորների կրթության դործը և այդպիսով տնտեսական ստրկացմանն ամօքացնել նաև հոգևոր ստրկացումը: Սակայն դարգացող դասակարգային պայքարը շուտով անհրաժեշտ դարձրեց այս տնտեսական և սահմանադրվել բուրժուազիայից, թեկուզ և ամենադեմոկրատականից: Գերմանական բանվորներն սկսեցին հիմնել իրենց սեփական, զուտ պրոլետարական կրթական ընկերությունները, վորտեղ բանվորները, գիտելիքներ ձեռք բերելով, դրա հետ միասին նաև դաստիարակվում էին խիստ դասակարգային մոգով:

Այդ ընկերությունները դպրոցներ են հիմնում, դառնթացներ են րաց 'անում թե' ընդհանուր և թե' հատուկ դիտություններից, սերտ հարաբերություններ են պահպանում բանվորական մյուս կադմակերպությունների հետ: Քաղաքային ինքնավարությունների դեմոկրատական հիմունքների շնորհիվ, վորոշ շափով ոգավելով նրանց վրա ունեցած մեծ ազդեցությունից, բանվորներն ստիպում են քաղաքային դումաներին նյութական ոգնություն ցույց տալ պրոլետարական կրթական ընկերություններին: Մեղանում, Ռուսաստանում, այդպիսի կրթական ընկերություններ, բանվորական ախումբներ կադմակերպելու փորձերը կատարվել են վերջին ժամանակներս Պետերբուրգում: Այնտեղ ընդունված և կադմակերպության ռայոնական ձևը, յեկակետ ունենալով այն, վոր յուրաքանչյուր ռայոն ունի իր տնտեսահատկությունները, վորոնց պետք և հարմարվել՝ բանվորական մասսայի հետ ամօքի սերտորեն կապվելու համար: Մակայն այդ հիմնարկությունները շուտով մեծ մասամբ կործանվեցին, վորովհետև Քիսոփանման և կանխելու միջոցները վտարում էին նրանցից ամեն մի կենդանի շուն:

Նույն Պետերբուրգում կազմվեց նաև Ժողովրդական համալսարանների ընկերություն, վորը նույնպես կործանվեց կամ, համենայն դեպս, խզուկ դոյություն և քաշ տալիս: Այդ ընկերությունը, վոր կադմակերպված եր ինտելիգենցիայի դեմոկրատական մասի կողմից, մերժեց Պետերբուրգի բանվորների առաջարկը՝ Ժողովրդական համալսարանների վարչության մեջ բանվորների արհեստակցական միությունների ներկայացուցիչներին տեղ տալու մասին: Նա մերժեց, իհարկե, պատճառաբանելով իր այդ մերժումը գիտություն Քաղաքային քաղաքային ընկերով: Դրա հետևանքը յեղավ նրա բնական մահը, վորովհետև բան-

մորներն այլևս չենին դալիս լսելու նրանց զապաղառակարդային գիտութիւնը :

Բազմում նույնպիսի ընկերութիւններ կազմակերպելիս մենք պետք է նկատի ունենանք վերևում ասածը :

Իսկ ինքնակրթութիւնն այդպիսի բանվորական տկումները մեղանում չատ և չատ են հարկաւոր :

Բազմի բանվորները գիտելիքներ ձեռք բերելու մեծ պահանջ են դրում : Սակայն դրանք ձեռք բերելու հնարավորութիւնը չատ չենին և :

Յեղած բոլոր տեխնիկական և կիրականորայ դասընթացները թե՛ ամանդովող գիտութիւններէ սահմանափակութեամբ և թե՛ նրանց սակավութեամբ բնավ չեն կարող դոհացնել բանվորներին : Բանվորական մասսաների կողմից փորձ և յեղել իրենց ձեռքը վերցնելու նախադիւնարեքողների համազումարի ժողովրդական տները, խնայքի հիմքերի վրա դնել այնտեղ բանվորների ազատ ժամանցի դործը, հետզհետե դարձնելով այդ տները բանվորական համալսարաններ : Սակայն համազումարի խորհրդի քաղաքականութիւնը միշտ ևլ ուղղված և յեղել այդ ձգտումների դեմ : Բաւական և հիշեցնել Կենտրոնական Կոմիտեյի ցրումը, ռաշոնական կոմիտեները չճանաչելը, ժողովրդական տների նախաձեռնի կրճատումը և վերջապես, իբրև լրացում այդ ամբողջ քաղաքականութեան, ժողովրդական տների ընդհանուր վարիչի պաշտոնի վերացումը :

Բուրժուական մամուլը, տեղական ինտելիգենցիայի շարքերից յեղած պրոլետարիատի դանազան զարեկամները, պ. Գ. Կ-զան, մորտք այնքան շատ են մրդովում բանվորներին Վայրեն-նութիւնից ու անկույտութեանութիւնից, վոչ մի տեղ և վոչ մի անգամ հանդես չեն յեղել ժողովրդական տները մոչնչացնելու դեմ, բանվորներին հենց իրենց իսկ դործից վտարելու դեմ :

Այժմ Բազմում կազմակերպվում և ժողովրդական համալսարան, և նրա դործիչների նխառնքն առաջիմ տեղի յեն ունենում համազումարի խորհրդի շնորհում :

Հետաքրքիր և, վոր մո'չ բանվորները և մո'չ ևլ նրանց որինական ու բնական ներկայացուցիչները—արհեստակցական միութիւնները—տեղ չեն դրել այդ հիմնարկի վարչութեան մեջ, մորի նպատակն և կուլտուր-լուսավորական աշխատանք կատարել բանվորական մասսաներում : Այս փաստը բավականաչափ

ուրախագծում և բանվորների մեջ դիտությունն տարածող այդ ուղախի բնույթը: Ստացվում և զործազուրկներին խնամող» «Հրաշակալոր» ընկերությունն նման մի բան, վորտեղ իրենք, զործազուրկները զրկված են ամեն մի իրավունքից և խնամվում են կարեկից ու բարի պարոնների կողմից:

Ահա թե ինչու մեզ տարորինակ և թվում մեխանիկների միությունն վորոշումը, վոր մի կողմից՝ բանվորներին կոչ և անում անդամագրվելու այդ ընկերությանը, իսկ մյուս կողմից՝ առաջարկում և հիմնել ինքնակրթության անկախ ընկերություններ: Մենք կարծում ենք, վոր մեր, Բաղվի, պայմաններում մենք կարող եյինք ուղղակի լողունդ տալ ինքնակրթության ընկերությունն ինքնուրույն կերպով կազմակերպելու մասին:

Յկնել այն դրույթից, թե բանվորների համար չափազանց անհրաժեշտ և դիտելիքներ ձեռք բերելը և վոր էլքա համար նրանք կարող են դիմել թեկուզ հենց անգամ սատանային, — դա ընդհանրապես ասած՝ ճիշտ և, բայց վո՛չ միշտ և վո՛չ ամենուրեք: Որինակ, ծիծաղելի կլիներ, յեթե դերմանական բանվորները մտնելին բուրժուական կրթական ընկերությունների մեջ, յերբ նրանք հնարավորություն ունեն ազատորեն կազմակերպելու դուռ պրոլետարական ընկերություններ:

Պետերբուրգում, ուր պայմանները շատ ավելի վատթար են և ուր այդ իսկ պատճառով թուլյաաբելի յե դիմել հաստանային, — բանվորները ձեռք են առնում նախազուշական բոլոր միջոցները: Մենք արդեն մատնանշեցինք դեպի ժողովրդական համալսարանները յեղած վերաբերմունքը, անհրաժեշտ և նաև նշել վերաբերմունքը դեպի բուրժուական մամուլը: Պետերբուրգի արհեստակցական միությունների կենտրոնական բյուրոն վորոշել և տեղեկություններ չտալ «Копейка» թերթին, վորը մի կողակով բուրժուական անբարոյականություն և սերմանում բանվորների մտքերում: Մենք չենք կարող ընկ. մեխանիկների ուշադրությունը հրավիրել կենտրոնական բյուրոյի այդ վորոշման վրա:

Մեզանում նույնպես անհրաժեշտ և նախ քննարկել բոլոր պայմանները և հետո արդեն բանաձևեր ընդունել: Հենց բոլոր պայմանների անբավարար լուսարանությունն էլ ահա արտահայտվել և ընկ. մեխանիկների այդ բանաձևում, վորն ունի ձմեկ կողմից... մյուս կողմից...» բանաձևին հատուկ բոլոր թերությունները:

Զի կարելի ընդհանուր ֆրաղներով խոսել Բաղվի բանվորների համար այնքան հրատապ այդ հարցի մասին:

Չնայած ունեւոր դասակարգերի ներկայացուցիչների ձեռքին դանդաղ այդ հիմնարկները դասակարգային բնույթի մասին յեղած լավ դատողութիւններին, չնայած դեմոկրատացման և լայն մասսաների հետ կապ ունենալու բարի ցանկութիւններին, — ամբողջ բանաձևից, այնուամենայնիւ, բղխում և մի գործնական հետեութիւն միայն, — ընկերներ, անդամադրվեցեք ինքնակրթության և ժողովրդական ժամանցների այդ ընկերութեան:

Հարցը պետք է դնել այսպես. արդյոք Բաղվի բանվորները կարո՞ղ են ինքնուրույն կերպով ձեռնամուխ լինել ինքնակրթութեան ընկերութիւններին և ակումբների կազմակերպման: Մենք ասում ենք՝ այո՛, կարող են, ուստի և պետք է այս ուղղութեամբ անհապաղ գործնական քայլեր կատարել:

Յեղնելով դործի շահերից, այդպիսի ընկերութիւնները պետք է կազմակերպել ըստ ռայոնների, քանի՜ վոր քաղաքի և նրա ռայոնների համար մեկ կազմակերպութիւնը նրա կառավարման տեսակետից փաստորեն կլինի միմիայն քաղաքային տարրերի ձեռքում: Մինչդեռ անհրաժեշտ է բանվորներին, և մանաւանդ նաւթահանման ու գործարանային բանվորներին, ներդրավել դործի մեջ, անմիջականորեն կապել նրանց այդ դործին: Բացի դրանից, մեղանում, Բաղվում ամենից հարմար և կազմակերպութեան այդ տիպը, — թե՛ նաւթարդյունաբերական պրոլետարիատի տերիտորիալ ցրվածութեան և քաղաքից հեռու լինելու տեսակետից և թե՛ այն պատճառով, վոր մեղանում յուրաքանչյուր ռայոն իր առանձնահատկութիւններով տարրերվում է մյուս ռայոններից:

Գիտակցականութիւնը բանվոր դասակարգի պայքարի հաջողութեան կարեւորագոյն պայմաններից մեկն է: Յուրաքանչյուր կազմակերպութեան ամուր հիմնաքարը, — այդ նրա անդամների գիտակցութիւնն է: Վերջինս ձեռք է բերվում նաև դիտելիքներ կուտակելու միջոցով:

Տիրող դասակարգերը միշտ ևլ աշխատել են խալարի ու տգիտութեան մեջ պահել բանվորական մասսաները, քանի՜ վոր այդպես ավելի հեշտ և շահագործել և խաբել նրանց: Մենք, գիտակից բանվորներս, պետք է նպատակ ունենանք գիտութեան լույսով լուսաւորել մեր իսկ ընկերների մտքերը:

Տիրող դասակարգերը փորձում են իրենց ձեռքն առնել բան-

վորենքի լուսավորության գործը, վորպեսզի հրամցեն նրանց իրենց բուրժուական ճշմարտությունը, վորպեսզի բթացնեն նրանց դասակարգային բնազդները և մարեն նրանց սրտում պրո-խտարական պայքարի մարտական վոզին:

Մենք, գիտակից բանվորներս, արհեստակցական միությունների հետ պետք և մեր ձեռքը վերցնենք բանվորական մաս-սանների լուսավորության գործը, տարածելով ամենուրեք մեր պրոլետարական գիտակցության պայծառ լույսը:

Ս. Ուզին

«Богородице Рабочимъ» № 11—12

Հոկտեմբերի 23 (10) 1903 թ.

ԴՈՐԾԱԶՐԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մայրաքաղաքի թերթերի յուրաքանչյուր համարում, վերջին և ջրում կարելի չե կարդալ մանրատառ շարված մի տխուր ցու-ցակ,—լուրեր ինքնասպանությունների մասին: Վոստրիկանական չոր ու ցամաք լեզվով, անհոգի արձանագրության վոճով թեր-թերը պատմում են, թե ինչպես այս-ինչ տղամարդը կամ այս-ինչ կինը, աշխատանք չգտնելուց հուսահատված, քաղցած ու տանջ-ված, վերջ տվին իրենց կյանքին:

Յեվ այդ միայն մայրաքաղաքներում, ուր շատ թե քիչ տա-նելի վիճակում և դանվում զոթախտ դեպքերի՝ բեզիստրացիայի գործը: Իսկ վորքա՛ն յերիտասարդ կյանքեր են խորտակվել ան-ծայրածիր Ռուսաստանի դանազան անկյուններում, քանի՜-քանի հազար յերիտասարդ ուժեր կորչում են մի կտոր հաց չունե-նալու, աշխատանքից դուրկ լինելու պատճառով: Յեվ այսպես ամենուրեք:

Անդլիայում, այդ հարուստ արդյունաբերական յերկրում, այժմ տեղի չե ունենում գործազուրկների մի ահեղ շարժում, վորին մասնակցողների թիվն իրենց ընտանիքների հետ միասին կտրվում և մի հսկայական քանակ—7.000.000 հոգի: Այն, ինչ վոր այժմ յերևում և այսպես պարզ, հարվածում և մեր ջղերին, գորհուրանք ու ցնցում և առաջ բերում,—վոչ այլ ինչ և, բայց յեթե ժամանակակից կապիտալիստական հասարակության սովո-րական, նորմալ, անխուսափելի հետևանքը:

Յերբեմն դա թաքնված և լինում հասարակության հոտա-

կում, թողվում ե խորքերը, վորտեղ՝ վերնախավերի, կուշտ ու
բաղադրված մարդկանց աչքից ու մտքից հեռու՝ տեղի յև ու-
նենում մարդկային կյանքի խորտակման դարհուրելի վողրեր-
դուլթյունը, արյունոտ պայքար ե մղվում շոր հացի մի խցնուկ
պատառի համար, վորտեղ մայրը ծախում ե իր յերևաաների մար-
մինը ե նրանց աչքերի առաջ ինքն ել ե ծախվում, վորտեղ մար-
դիկ դազան են դառնում ե մուլ գիշերով դուրս են սողում ի-
րենց մուռլ, նեխված դետեհարկերից՝ դանակով ու լախտով
աշխատելու համար, վորտեղ կեղտը, ծանր ողը, համաճարակ-
ները անխոնջ դաժանությամբ հնձում են մարդկանց շարքերը:
Յերբեմն ել դա դուրս ե դալիս արտաքին աշխարհ, ահեղ ուր-
վականի նման հայտնվում ե հարուստների շքեղ փողոցներում,
կյանքի տերերի փառահեղ պալատների առջև, ապրանքներով
լեպլեցուն խանութների ապակյա հսկայական լուսամուտների
դիմաց:

Գործադրկությունը կապիտալիստական իրավակարգի դա-
վակն ե, նրա ելությունը, նրա հիմքը: Նա գոյություն ունի կա-
պիտալիզմի դարգացման տարրեր շրջաններում: Թե՛ կիսաճոր-
տատիրական Ռուսաստանում, թե՛ Յելրոսայի արդյունարեա-
կան յերկրներում ու Ամերիկայում միշտ ել գոյություն ունի գոր-
ծադուրկների բանակը, այսպես կոչված՝ արդյունարեական պա-
հետի բանակը: Ժամանակ առ ժամանակ, յերբ դարգանում ե
արտադրությունը, յերբ ուժեղ թափով աշխատում են Փարրի-
կաները, գործարանները, հանքահորերը ե այլն, յերբ շուկայում
ապրանքների մեծ պահանջ ե լինում, այդ բանակի թիվը կըր-
ճատվում ե, գործադրկության սարսափներն այնքան ել զգալի
չեն լինում, արտաքին աշխարհում չեն յերևում: Սակայն հենց
վոր շուկան կանգ ե առնում, հենց վոր կըճատվում ե ապրանք-
ների պահանջը, յերբեմն ել դադարում ե բոլորովին, պահետի
բանակն ափելանում ե ապշեցուցիչ արագությամբ, անցնում ե նոր-
մալ դրության սահմաններից: Բազմաթիվ ձեռնարկությունների
անկման, արդյունարեության կըճատման, Փարրիկաների ե գոր-
ծարանների փակման հետեանքով հաղարավոր մարդիկ շարտվում
են փողոց, յենթարկվում սովամահության, հաղարավոր մարդիկ
տնտեսապես քայքայվում են ե այդպիսով ավերացնում պրոլե-
տարիատի կողրերը, գործադուրկների թիվը: Այնուհետև սկըս-
վում ե հակառակ պրոցեսը: Ապրանքները հետզհետե չքանում
են շուկայից, պահանջն ափելանում ե, աճում, արդյունարեու-

թյունը նորից սկսում և իր տենդային աշխատանքը, աճում և աշխատող ձևաքերի պահանջը, դործադուրկների բանակը կրճատվում և, մինչև վոր դերարտադրությունը առաջ և բերում նոր հզնաժամ, արտադրության նոր կանգառում և արդյունարևական պահեստի բանակի նոր, և՛ ալելի ուժղնաթափ ալելյացում: Անլ աշտակ մշտական շրջապտույտ: Պրոլետարիատը միշտ ապրում և կենաց և մահու յերկյուղով, նրա դոյությունն անկայուն և, նա վաղվա համար մտած չն կապիտալիստական հասարակության մեջ: Այսորվա արհեստավորը, վորոչ ունեցվածքի տերը, վաղը կարող և իջնել կյանքի հատակը, իջնել լյումպենպրոլետարիատի, ըտյակային պրոլետարիատի շարքերը:

Ժամանակակից կապիտալիստական կարգերում ինչի՞ց և առաջանում բանվոր դասակարգի այդ ծանր դրությունը:

Այդ, ինչպես մենք արդեն ասացինք, արտադրության կապիտալիստական ձևի անխուսափելի հետևանքն և, այսինքն տնտեսակարգի այնպիսի ձևի, ուր վոմանց պատկանում և արտադրության դործիքների (հող, մեքենաներ, Ֆարրիկաներ, դործարաններ, դրամ և այլն և այլն) սեփականության իրավունքը, իսկ մյուսները, դրա հետևանքով, աշխատում են նրանց համար, հարբտություններ ստեղծում նրանց համար, ստանալով վարձատրություն, վորը շատ թե քիչ բավական և լինում իրենց դոյությունը պահպանելու համար:

Ինչո՞վ և արտահայտվում արտադրության կապիտալիստական ձևը:

Արտադրության հասարակական բնույթով և հասարակական արտադրության արդյունմեքերը մտնավոր կերպով, անձնապես (անհատորեն) յուրացնելու բնույթով:

Ժամանակակից Ֆարրիկաներում, դործարաններում և այլն իրար հետ միասին աշխատում են հարյուրավոր, հազարավոր մարդիկ: Նրանց աշխատանքը համադործակցության բնույթ և կրում, յուրաքանչյուր աշխատող ստեղծում և արտադրանքի մի վորևե մասը և վերջինս միասնական, ընդհանուր աշխատանքի արդյունք և հանդիսանում: Ալելին: Վոչ միայն առանձին ձևանարկություններում, այլև մի ամբողջ յերկրում, նույնիսկ ամբողջ աշխարհում, շնորհիվ աշխատանքի բաժանման, տիրում և արտադրության փոփոխատիվ (համադործակցական) ձևը:

Չկա դրեթե և վոչ մի ապրանք, վորի արտադրման չմասնակցեն աշխատանքի զանազան ճյուղերը: Մի Ֆարրիկայում նյութ

են պատրաստում մյուս Ֆարբիկայում մշակելու համար, մի Ֆարբիկայում պատրաստում են մանվածք, մյուսում դրանից դործվածք են արտադրում: Մի տեղ հանվում և ամուխ, նալթ, արդյունաբերության համար անհրաժեշտ վառելիք, մի այլ տեղ զեանից հանվում և պղինձ, յերկաթահանք, վորը դործ և ամ-վում արդյունաբերության զանազան ճյուղերի մեքենաներ կա-ռուցելու համար և այլն և այլն: Քաղաքը պատրաստում և դյու-զի համար անհրաժեշտ ապրանքներ, փոխարենը ստանալով դյու-զատնտեսական մթերքներ: Մի յերկիր հումք և արտահանում զե-պի մի այլ յերկիր, վորն ունի այդ հումքի կարիքը, և փոխարե-նը այս յերկրից ներմուծում և նույն հումքից մշակված և պատ-րաստի ապրանքներ... Այսպիսով մենք տեսնում ենք, վոր վոչ միայն առանձին ձեռնարկության մեջ մարդիկ բաժանելով աշ-խատանքը, աշխատում են միասին, այլև աշխատանքի այդ բա-ժանումը և միասնական հասարակական աշխատանքը ընդգրկում են մի ամբողջ յերկիր, ամբողջ աշխարհը, վոմանց ստիպում են զգալ մյուսների կարիքը, զնելով տարբեր ժողովուրդների դո-յությունը փոխադարձ կախման մեջ, ամբողջ յերկրագունդը դարձնելով մի հսկայական արհեստանոց, ուր աշխատում են տա-նյակ-միլիոնավոր մարդիկ, ստեղծելով հասարակական բարիք-ներ:

Իսկ ո՞վ և ոգտվում այդ հասարակական արտադրության ար-դյունքից, ո՞ւմ են պատկանում նրա արդյունքները: Առանձին կապիտալիստներին, մասնավոր սեփականատերերին, վորոնք յուրացնում են արտադրության հասարակական պրոցեսի այդ ար-դյունքները: Այստեղ, հենց սրանում և ամենացայտուն կերպով արտահայտվում կապիտալիստական տնտեսության հակասությու-նը, այստեղ և թաղնված ճշմարտերի հիմնական պատճառը, վո-րոնք ցնցում են ժամանակակից ամբողջ հասարակակարգը, իր-բև արտադրական վիթխարի ուժերի և ունեցվածքային հարաբե-րությունների ընդհարման արդյունք, և վորոնք կաշկանդում են այդ ուժերը, արգելք հանդիսանում նրանց զարգացմանը:

Կապիտալիստն առանձնական ոգուտ ստանալու նպատակն և հե-տադնդում, նրա խնդիրն և նորմալ շահ ստանալ արտադրության տվյալ ճյուղերից: Նա բոլորովին չի զեկալարվում հասարակա-կան պահանջներով, հասարակական որդանիղմի կարիքներով: Նրա նպատակն և կանխիկ փողը և միայն կանխիկ փողը:

Համաշխարհային շուկայում կապիտալիստները հանդես են

դալիս իրրև առանձին մասնավոր ձեռնարկությունների տերեր և կատաղի մրցակցություն են սկսում մեկը մյուսի դեմ: Ամեն մեկն աշխատում և վաճառահանել իր ապրանքը, ամեն մեկն աշխատում և առնել շուկան իր ձեռքը: Այս կատաղի պատերազմում, վոր մղում են բոլորը բոլորի դեմ, լավագույն դործիքը ապրանքի նժանցումն և, նրա արտադրության ավելացումը:

Այս նպատակով հնարվում են նորանոր, կատարելագործված տեխնիկական միջոցներ, դործի յեն դրվում մեքենաներ, օրորոնք նժանցում են արտադրության ծախքերը: Մարդկային աշխատանքը փոխարինող նոր մեքենաների արդյունքը լինում և մեկ կողմից՝ արտադրության մեջ աշխատող բանվորների թվի կրճատումը, մյուս կողմից՝ մանր ձեռնարկատերերի տնտեսապես քայքայվելը, վորոնք անցնում են պրոլետարիատի շարքերը, այն պատճառով, վոր անդոր են պայքարելու խոշոր, համակենտրոնացված կապիտալի դեմ, իրենց ձեռներով անդոր են պողպատե մեքենայի հանդեպ: Տնտեսապես քայքայելով մանր սեփականատերերին, բազմացնելով պրոլետարիատը և դործազուրկների բանակը, խոշոր կապիտալը դրա հետ միասին կրճատում և սպառողական շուկան, այսինքն կտրում և այն ճյուղը, վորի վրա ինքն և նստել: Սակայն նա այդ չի նկատում: Կատաղաբար ընկած շահի և ոգուտի հետևից՝ նա հոկայական քանակությամբ ապրանքներով հեղեղում և շուկան, մինչև վոր, վերջապես, պայթում և կատաստրոֆը և վրա յև հասնում ճզնաժամը, — արտադրած ապրանքը չի վաճառվում, շուկայի դինը պակաս և լինում արտադրության արժեքից:

Այդպիսի ճզնաժամերի ժամանակ խոշոր կապիտալն ե՛լ ալելի յև կենտրոնանում, մանրը վտարվում և, վորովհետև ի վիճակի չես ճզնաժամին դիմանալու, արհեստավորները վերջնականապես քայքայվում են, ընկնելով մասնավոր սեփականությունից դուրի բանվորների շարքերը: Գործազրկությունն իր բոլոր սարսափներով հանդերձ թաղավորում և արդյունաբերական կենտրոններում, քաղաքներում ու դյուղերում:

Այդ պրոցեսը միշտ պետք և տեղի ունենա, քանի վոր դյուրություն ունի կապիտալիստական տնտեսությունը, քանի վոր չի վերացված արտադրության հասարակական ձևի և յուրացման մասնավոր ձևի միջև յեղած նրա հիմնական հակասությունը: Բնակչության լայն խավերի տնտեսական քայքայման և պրոլետարացման պրոցեսը տեղի յև ունենում ամեն որ, անկատելի-

րեն, սակայն առաջել ջախտուն և ակնառու կերպով դա կատարվում է ճշնաթամերի մոմենտներին:

Ինչպե՞ս վերացնել զործադրկությունը, վոչնչացնել պահեստի արդյունաբերական բանակը, վերջ տալ ճշնաթամերին, վորոնք տնտեսապես փայլալուծ են մարդկանց մասսաները, դարձնում նրանց լուսավոր ձեռներ, վորոնք մի կտոր հացի համար աշխատանք են փնտռում:

Պատասխանը պարզ է: Անհրաժեշտ է արտադրության հասարակական պրոցեսին միացնել նաև նրա արդյունքների հասարակական յուրացումը, այսինքն՝ վոչնչացնել հակասության յերկրորդ մասը—յուրացման անձնական ձևը: Այդ նշանակում է դոյություն ունեցող կապիտալիստական տնտեսությունը վոխարինել ամբողջ տնտեսության հասարակական կազմակերպությամբ, վորտեղ հասարակական աշխատանքի արդյունքը պատկանի ամբողջ հասարակությանը:

Սակայն այն դրությունից, վոր զործադրկությունը վոչնչացնելու համար անհրաժեշտ է վերևից ներքև և նոր սկզբունքներով վերակառուցել մեր ժամանակակից ամբողջ հասարակակարգը, ամենևին չի հետևում, վոր մենք այժմ կապիտալիստական հասարակության սահմաններում չենք կարող պայքարել զործադրկության ծայրահեղությունների դեմ, ամենևին չի հետևում, թե մենք հնարավորության սահմաններում չպետք է աշխատենք լարել մեր բոլոր ուժերը, վորպեսզի թեթևացնենք զործադրկների դրությունը:

Ընդհակառակը: Մենք կարող ենք և պետք է շատ բան անենք այդ ուղղությամբ:

Ամենից առաջ մենք պետք է պայքարենք աշխատանքի ժամերը կրճատելու, ութժամյա բանվորական որվա համար: Այնուհետև մենք պետք է պայքարենք ամեն տեսակ արտաժամյա և գիշերային աշխատանքների դեմ, պահանջենք, վոր դրանք վերացվին, արգելվին: Պետք է վոչնչացնել Զոհատային, ակորդային, զործավարձային աշխատանքները և աշխատել միայն որովարձով: Գործադրկության առանձնապես սուր մոմենտներին պետք է պահանջել պետական և հասարակական լայն ողնություն, որինակ՝ հասարակական աշխատանքների կազմակերպում զործադրկների համար:

Այս բոլոր միջոցները մանրամասն լուսարանություն են պահանջում, և մենք հույս ունենք մեր թերթի և ջերմում անդրադառնալ այդ միջոցներից յուրաքանչյուրին:

Ս. Ուզիճ

«Баканский Рабочий» № 13—14,
հոկտեմբերի 30 (17) 1908 թ.:

«ՆԱԳԱՍՏԱԿՆԵՐԸ» ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱՅՈՒՄ

Այդպես վրա յև հասել նապաստակներ վարսալու ժամանակը: Եկե՛կե՛ք և առաջին ձյունը և ժողով և իր սպիտակ մափուկ դորդը զաշտերի ու անտառների, արոտների ու ձորակների վրա: Խնդում և վարսորդների սիրտը, շները ձգտում են դեպի դուրս: Եկե՛ք սկսե՛ք և նապաստակների հետադնդումը ուսա աշխարհում:

Հայտնի յև, վոր վորսը դիտավորապես աղնվականների դործ և, պարոնների զվարճանքն և, վաղուց ի վեր դրանով զբաղվել են աղաները, ստիպելով դյուղացիների կանանց իրենց կաթով կերակրել վորսի շների լակոտներին և զճորտական հոգիները՝ փոխանակելով ցեղային շների հետ:

Ինչպես հայտնի յև, մեր Պետական Դուման աղաների դումա յև, և ի՞նչպես կարող եր նա, վարսորդները համար զուրախալի՞ք այս որերում, յերբ դուրսն արդեն բացվել և սահնակի առաջին ճամբան, տուրք չտալ հնամյա բարքերին ու սովորություններին: Եկե՛ք ահա նա ևս զբաղվեց նապաստակներով:

Միայն թե՛ վոչ չորքոտանի, խլարիկ ականջներ ունեցող, այլ բերկոտանի՞ք նապաստակներով, վորոնք սովորություն ունեն ծաղնվել Թուսաստանի դնացիների վաղոնների մեջ, — նստարանների տակ և այլ ծակուճուկերում:

Գրեթե ամբողջ Դուման զարմանալիորեն միահամուռ եր այս հարցի նկատմամբ:

Բոլոր աթոռներից ծափահարություններով ելին ընդունում թե՛ աջ և թե՛ ձախ՝ կողմի ճառերը, խի՛ հոկտեմբերի 17-ի Ֆրակցիայի անունից խոսող բարոն Մեյենդորֆը¹⁾ համարյա թե աղմկալից ու ընդհանուր ուխտիայի առարկա դարձավ: Մի քանի

1) Մեյենդորֆ, Ա. Ծ.—մաի սկայարբիստ, լիֆլանդական բարոն, հողատեր, իրավաբան, 3-րդ և 4-րդ Պետական դումաների պատգամավոր, 3-րդ Պետական Դումայի նախագահի ոչնական.—Խմբ.:

հոնտորներ եւ այնքան խիղախություն և քաղաքացիական արիություն ի հայտ բերին, վոր սկսեցին շոշափել «ավելի մեծ» դադաններին, որինսկի՝ առյուծներին, աղվեսներին և այլն, այսինքն՝ աստիճանաւոր ու յերևելի այն մարդկանց, վորոնք յերկաթուղով ճանապարհորդելիս. տեղավորուամ են վոչ թե նստարանների տակ, այլ փափուկ բազմոցները վրա, նույնիսկ առանձին, շքեղ վագոններում, առանց տոմսեր դնելու:

Իր այդ ընդհանրական վոգևորության մեջ Դուման ներկայացնում եր ճամադգային ոսկողիցիայի մի սրտաշարժ պատկեր:

Դումայի այդ որը կգմայլեցնի բազմաթիւ լիբերալ հոգիները և կթևաւորի մեղանում ճաճամանադրական իրավակարգի՝ ամբաստնգման հույսերը:

Սակայն այդ «հոգևոգմայլ» պատկերն ունի նաև իր ստվերոտ կողմը, ինչպես նաև պարոնների վորսորդությունը: Բացի խընճուղներից, ուրախությունից ու գլարճությունից, լինում են նաև դյուղացիների արտերի, բանջարանոցների վնասոումներ և այլն:

Դումայում տեղի ունեցած վիճարանությունների դործնական հետևանքն այն կլինի, վոր ճնապաստակները, այսինքն՝ դյուղացիներն ու բանվորները հիմա ստիպում կլինեն ճանապարհ դնալու համար իրենց աղքատիկ բյուջեից վճարել կրկնակի չափով, իսկ առյուծները, աղվեսներն ու բուերը դարձյալ պիտի ճանապարհորդեն ճրոյր հարմարություններով:

Այսպես եյին պարոնները ճնապաստակներ վորսում» Պետական Դումայում: Սակայն հարց և ծաղում, արդյոք իրենք, վորսորդները ճնապաստակային» կարգով չե՞ն, վոր դարճել են ճճողովրդի ներկայացուցիչները, և արդյոք նրանք տպադայում ստիպում չե՞ն լինի յնտապատիկ վճարել:

Տ.

1909

Q

Q

Q

Q

Վերջին յերկու-յերեք տարիներէ ընթացքում մենք ապրում ենք լիկվիդատորական մի եպոխտ: Այն ամենն, ինչ վոր լուսա-վոր մի շող եր մեր իրականութեան մօայլ ֆօնի վրա, այն ամենն, ինչ վոր այսպես թե այնպես խանդարել ե կյանքի տերե-րին, — վերից վար ե անողոքաբար վռնէացվում, ճնշվում ե: Այդ ընդհանուր հոսանքից հետ չմնաց նաև նախթարգյունաբերող-ների վերջին համագումարը¹⁾: Ապշեցնող թեթևությամբ ե նույնիսկ վորոշ կայտառությամբ նա ջնջեց նախահաշիվներից այն բոլոր հատկացումները, վոր պիտի ծախսվէին կուլտուրա-կան ձեռնարկումների ե դործերի վրա:

Պորհրդի տնօրենների տնտեսական դործունեութեան հե-տևանքն ե յեղել մի հսկայական դերածախս: Վերատուգիչ հանձ-նաժողովը դարձանալի հանդամանորեն պարզում եր բոլոր այդ դերածախսերը, դառնորեն կշտամբում եր այն դերածախսերի համար, վոր դոյացել են հիվանդներին դեղատոմսեր գրելու, մի ավելորդ բարակ կառուցելու ե կամ՝ ամեն մի մանրունքի հա-մար, բայց տարորինակ կերպով լուծում եր համագումարյան ըն-դարձակ տնտեսութեան խայտառակ դրվածքի ե նրա վողջ ան-տնտեսվարութեան գլխավոր պատճառների մասին: Իր քննադա-տությամբ վերատուգիչ հանձնաժողովը միայն հնարավորութուն տվեց համագումարի միջանի ամօթխած անդամներին գերա-ծախսի առկայութեամբ քողարկել իրենց արշավը ժողովրդական տների, դպրոցների, բանվորական դասընթացների դեմ: «Ձի կարելի դվարձանալ փոխ առած փողերով», — ասում եր պ. Պապ-պեն²⁾ ե այդ իսկ պատճառով առաջարկում եր ջնջել նախահաշ-վից ժողովրդական տների համար հատկացվող 27-000 ուրբին. «Առանց կեղծ ամօթխածութեան» նա առաջարկում ե զրկել յերե-

1) Նախթարգյունաբերողների հերթական 27-րդ համագումարը բացվեց 1909 թ. հունվարի 25 (12)-ին Ռազմում — Կմբ.:

2) Պապպեն — Նախթարգյունաբերող-կապիտալիստ — Կմբ.:

խաներին տաք նախաճաշերից, իսկ հասակավոր բանվորներին՝
յերեկոյան և տեխնիկական կուրսերից և այլն և այլն:

Նույն վոդով եյին արտահայտվում նաև մյուս հոնտոնները:
Հսկայական ղեկիցիս և, պետք և յեղ ղտնել, և ահա, վերջի-
վերջո, դառն այդ հարմար և դյուրին յեղը—դրկել բանվորական
մաստան և այն աննշան բանից, վոր ունեյին նրանք, զրկել նրանց
ծխի և մրի մթնոլորտում կատարվող ծանր աշխատանքից ազատ
ժամերը խելացի կերպով անցկացնելու հնարավորությունից,—
զրկել բանվորներին քիչ թե շատ տանելի աննշից, պոկել հացի
պատասուը նրանց յերեխաների բերնից:

Գնացեք գինետները,—ասում են բանվորներին նավթարդյու-
նարերսողները,—կերեք այն զգվելի ճաշերը, վոր տալիս են նավ-
թային ուսյոնների կեղտոտ ճաշարաններում, ձեր ժամանակը
անցկացրեք մթին վորջներում,—զա մեր դործը չե, թե դուք ինչ-
պես կապրեք, վորովհետև զմենք հասարակական հիմնարկ չենք,
վոր նրա ֆունկցիաները կատարենք, մենք արհեստակցական
կազմակերպություն ենք (ինչպես հայտարարեց պ. Ղուկա-
սովը¹⁾):

Համազումարի լիկվիդատորական ձգտումների մեկ ուրիշ՝
վոչ սրկաս զայլուն ցուցանիչն և հանդիսանում բանվորական
ավանների չարաքաստիկ հարցը, վորի հենց առաջադրումն ար-
դեն համազումարի որակարգի մեջ նրա անդամների զարմանքն
առաջացրեց: Վո՞րտեղից դուրս պրծալ այդ հարցը: Ո՞վ դրեց
այդ հարցը քննության,—այսպես միամիտ և անմեղ տեսքով
հարց եյին տալիս իրար պարոնայք նավթարդյունարերսողները,
կարծես թե այդ հարցը յերկնքից վայր ընկալ, կարծես թե այդ
առթիվ անկետա չեր կազմվել հենց իր իսկ համազումարի վիճա-
կագրական բաժնի կողմից:

Նախազահի այն հարցին, թե ինչ և կատարել խորհուրդը
25-րդ համազումարի վորոշման հիման վրա, պարզվեց, վոր վո-
չինչ չի արված, կամ՝ դրեթե վոչինչ, անգամ իսկ ղեկուցում չի
պատրաստված: Իսկ ի՞նչ և արել հատկապես դրա համար ընտր-
ված հանձնաժողովը: Մեկ անգամ հավաքվել են և... ուրիշ վո-
չինչ: Իսկ ի՞նչ վորոշեց համազումարը: Ինչ խոսք, հարցը բազ-
միցս ծամած—ծամծամ հարց և, բազմաթիվ համազումարնե-
րում արդեն քանիցս խոսվել և —հանապարհներ, լուսավորու-
թյուն, կոյուղի,—հայտարարում և արհամարհական տոնով պ.

1) Ղուկասով Արշակ—Նավթարդյունարերոգ-կապիտալիստ—կոմբ.:

Ղուկասոսյի, իսկ հետո տիրում և շերկար պատուած, —ինչպես հաղորդում են թերթերը: Վոչ վոք չի ուզում խոսել, վոչ վոք խոսք չի խնդրում: Նախադահը խնդրում և հարցն այդպես էջթա-
ղել: Թե՛ նախադահին և թե՛ բոլորին նեղ դրուժյունից իր հա-
տարարութեամբ դուրս և բերում զուլտուրական: Պապսն: Նա
ասում և. «վոչ խնդիրը հենց այն և, վոր մենք յեղրակացնենք
հանձնաժողովի աշխատանքները», և համապատասխան սակայն հա-
մաձայնում և դրան: Այսպիսով ալ. Ղուկասոսյի հռչակած այն լո-
ղունքը, թե մենք հատարական կաղմակերպութեան չենք, այլ
արհեստակցական միութեան,—համապատասխան կողմից բնութե-
անց և հետևողականորեն կիրառվեց այն բոլոր խոշորագույն
հարցերում, վորոնք մոտիկ և անմիջական կերպով շոշափում են
բանվորներին շահերը:

Վոչ խնդիրն այն չէր, վոր մի կերպ ծածկվեր դեֆիցիտը,
այլ այն, վոր ողտվելով դերածախսից և վերատուգիչ հանձնա-
ժողովի զինադատութեանից, —վերջ տալ այն զհասարակական
պարտավորութեաններին, վորոնք նախթարգւնաբերողների
աչքի վրան ելին դուրս:

Վերջին այս համապատասխան հենց առանձնապես նրանով և
հետաքրքիր, վոր նա վերջնականապես բաց արեց Բաղվի կապի-
տալիստների ելութեանն ու իսկական բնութեանը, մերկացրեց
նրանց, հանեց նրանց ոճիքներն ու մասնատները, յեղրակական
կոստյումները, վոր նրանք այնքան սիրում են հագնել: Նա
ցայտուն կերպով դրսևորեց նրանց վարձու դրչակների այն խոշ-
րդանքների վոչ արժեքը, վոր նրանք դրել են «Нефтяное Дело»
և բուրժուազիայի այլ որդաններում՝ Բաղվի բանվորական մաս-
սայի անկուտուրականութեան մասին, ցույց տվեց, թե վորքան
արժե նրանց հոգատարութեանը պայքարի կուտուրական մե-
թոդների մասին: Նա ցույց տվեց, թե վորքան կեղծ և սուտ և
այն դիմումը, վոր նախթային կապիտալի ամառ որդանի եղբից
ուղղված եր բանվորական կաղմակերպութեաններին, կոչ անելով
նրանց մշակել բանվորական պայքարը մաղտի թաղավորու-
թեան մեջ: Պարզ և, վոր կուտուրայի և այլ հրաշալիքների մա-
սին բուրժուական դրչակները դատում ելին այն ժամանակ, յերբ
նրանք զգում ելին, վոր բանվորական մասսան ուժ և ներկա-
յացնում, վոր ուժեղ են նրանց արհեստակցական կաղմակերպու-
թեանները: Բայց հենց վոր հասարակական անկումն սկսեց ար-
տահայտվել մեղ մոտ Բաղվում, հենց վոր կապիտալն զգաց, վոր

բանդորական շարքերի մեջ կադմալուծում և առաջացել,—նա
սկսեց գիմել պայքարի իր հին մեթոդներին, «տնարույս միջոց-
ներին»։ Չուրալոյան դործադուլի հետ կապված մողջ պատմու-
թյունը կարող և հիանալի իլյուստրացիա և լրացում լինել հա-
մադրամարի մորոշումներին։

Ս. Ուգին

ժուռնալ «Волна» ¹⁾ № 1,
մարտի 2 (փետր. 17) 1900 թ.

1) «Волна»—բուլղերիկյան ժուռնալ, հրատարակվել և թաղվում 1900 թվի
մարտի 2-ից (փետրվարի 17-ից)։ Լույս և տեսել ընդամենը յոթ հուլ. համար,
մորից հետո արգելվել և թաղվի քաղաքապետի կարգադրությամբ։—ԽՊԻ.

1 9 1 0

CP - R - Q - L

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ

I

ՃԳՆԱԺԱՄՆ ԱՆԳՆԱՅՈՒՄ

(Պատկամանքի տեսչիկա արձակման առթիվ)

Մտտիկ ազատագրում, անկասկած, պետք և սպասել, վոր արձակվի համայնքները պալատն Անգլիայում և նոր որոնողական ընտրություններ կատարվեն, վորովհետև կասկած չկա, վոր լուրդերի պալատը կմերժի Անգլիայում¹⁾ այն բիլլը, վորով սահմանափակվում են պալատի իրավունքները: Ընտրական նոր կամպանիան ավելի կբացի և լինելու, քան նախընթացը, և թերևս դրանով մի նոր և ջրացվի Բրիտանական կայսրության քաղաքական և հասարակական կյանքում:

Այսպիսով, պետք և սպասել, վոր մտտիկ ազատագրում այս կամ այն ուղղությամբ լուծվի վերջապես սահմանադրական այն հիմնախնդր, վորն Անգլիայում տեսնում և դեռևս անցյալ տարվա վերջերից:

Դժբախտաբար, ուստական ընթերցող լայն շրջանները պարզ պատկերացում չունեն Անգլիայի քաղաքական կյանքի դեպքերի մասին, և դրանում մասամբ հանցավոր և մեր մամուլը, վորն այնքան

1) Անգլիա, Գ. Գ. (1832—1828)—լորդ, անգլիական պետական գործիչ, լիբերալ, 1905 թվին Ֆինանսները մինիստր, 1908 թվին դարձավ պրեմիեր մինիստր, իսկ Ֆինանսների մինիստրությունը հանձնեց Լլոյդ-Ջորջին: Այդ շրջանում սոց. ազատամարտի ծախսերը համար հաղթյին հարստությանը վրա կիսապենսյան հարկ նշանակելու, կառավարությամբ ուր կոնֆլիկտ առաջ չեկավ լորդերի և համայնքների պալատների միջև: Այդ միջոցառումը մացվեց Լլոյդ-Ջորջի բյուջեյում, բայց մերժվեց լորդերի պալատի կողմից, չնայած վոր սահմանադրությամբ նա տնտեսական լուրջ և ունենալ Ֆինանսական բիլլի հետ (բիլլ—որենագիծ, վորը պետք և մացվի անգլիական պալատներում ճանաչված համար):

1916 թ. նա առաջադրեց Լլոյդ-Ջորջի կողմից, վորը կազմեց իր կորիները և համարյա դիկտատորի իրավունքներ մեռք բերեց:—Խմբ.:

չատ եր դրում **Լիոյդ-Ջորջի** Վիարմերն,՝, «հեղափոխական», քիչ եր մնում ասելին զսոցիալիստական բյուջեյի մասին և պարտնայք ժառանգական որենսդիրներին՝ veto-յի¹⁾ իրավունքի մասին։ Այս ամենը մի ամենորդ անգամ հաստատում և այն ճամարտությունը, վոր մարդիկ հաճախ թառերի այն կողմը անտառը շեն տեսնում։ Յեթե ուշադիր և լուրջ հայացքով նայենք Անգլիայում կատարվող դեպքերին, ապա կարելի չե համոզվել, վոր յերկրում ծայր առած ճգնաժամը, վորը մի առ ժամանակ կասեցրել և անգլիական ժողովրդի հասարակական-քաղաքական կյանքի կանոնավոր տեսվը,—առաջացել և ուրիշ՝ ամենի խոր պատճառներից և բոլորովին պատահաբար և համայնքների և լորդերի պալատների միջև ծագած պայքարի՝ ձև ստացել։

Անգամ առևտուր կամ պրոտեկցիոնիզմ, — ահա իբր զսահմանադրական այն ճգնաժամի հիմնական պատճառը, վորն այս և—5 ամալս ընթացքում դեռևս չի լուծված, ահա՛ Մեծ Բրիտանիայում տեղի ունեցող բոլոր անցքերի հիմքն ու կյուլթյունը։

Մեր միտքն ամենի պարզ և ապացուցելի դարձնելու համար ընդհանուր դժերով քննության տուննք նախ՝ **Լիոյդ-Ջորջի** Ֆինանսական այն բիլլը, վորի պատճառով ևլ, ըստ յերևութին, ծայր առավ ամբողջ ճգնաժամը և ապա՝ հոռնվարյան ընտրական կամպանիայի արդյունքները։

Միանգ **Լիոյդ-Ջորջի** տխրահուշակ բյուջեյից։

Ինչպես հայանի յև, բյուջեն վաղիկց 16 միլիոն ֆունտ ստերլինգի (160 միլ. ուղւլու) հասնող դեֆիցիտով։ Յեթե այդ դեֆիցիտն առաջացած լիներ ժամանակավոր, անցողիկ, պատահական պատճառներից, որինակ՝ տնտեսական ճգնաժամից կամ յերկրի առևտրա-արդյունաբերական կյանքում տեղի ունեցած դադարից, — ապա ամենից բնականը և պարզը կլիներ այդ դեֆիցիտը ծածկել փոխառության միջոցով։ Այդպես են վարվում այլ յերկրները, այդպես վարվեց նորերս և Գերմանիան։ Բայց բանն այն և, վոր այդ դեֆիցիտն առաջացել եր վոչ թե ժամանակավոր, այլ մշտական պատճառներից, այն և՝ ծովային շինարարությունից (նոր զորեղանոցներին կառուցումն) և դառամյալ բանվորներին տրվող պետական թոշակից։

Այդ ծախսերն են ահա, վոր կաղմում են դերածախսի խոշոր մասը։ Դրանք ծածկելու համար անհրաժեշտ եր դառնել յև կամախ նոր, մշտական աղբյուրներ։

1) — արգելքի — նմբ.։

Այդ վնասը ծածկելու համար պահպանողականներն առաջարկում էին մի «փոքրիկ» տարիֆային ռեֆորմ, մաքսային հարկերի մի «աննշան» բարձրացում: Այդ ռեֆորմը նրանց կարծիքով կաշառպանի անգլիական արդյունաբերությունը Գերմանիայի դուրեղ մրցակցությունից, վորպիսին արտահայտվում է ամենուրեք, նույնիսկ բրիտանական դադութներում, և ապա կվտլնչացնի անգլիական կյանքի սոսկալի պատուհասը—մասսայական դարձադրկությունը, վոր իրը թե նույնպես առաջացել և շուկայում դլխավորապես գերմանական արդյունաբերության ստեղծած մրցակցության հետևանքով:

Սակայն լիբերալ կուսակցությունն Անգլիայում հենվում է մանր բուրժուազիայի վրա, միջին դասակարգերի, յեղկը շյբրորդ տարրի» վրա: Ահա թե ժողովրդի վո՛ր խավերից և մորլիկացիայի յենթարկվում լիբերալ ընտրողների գլխավոր կոնտինդենտը: Մինչևեւ աղատ «սոսկալը» անգլիական մանր բուրժուազիայի հալատո հանդանակն և, վորովհետեւ այդ պայմաններում նա վատ չի աղրում:

Լլոյդ-Ջորջը (Ասկվիտի կարինտի Ֆինանսների մինիստրը) այդ խնդիրը լուծեց, ինչպես իսկական լիբերալը կլուծեր, անգլիական հասարակության ահա հենց այդ խավերի ողտին: Նա նոր հարկեր դրեց խոշոր կապիտալի և... բանվոր դասակարգի վրա: Այն և՛ նա սահմանեց չորս նոր՝ ուղղակի հարկեր, վորոնք հարվածում են հողային ռենտան, բարձրացրեց խոշոր յեկամուտներից դանձելիք յեկամտահարկը և ավելացրեց ծխախոտի և ալկոհոլի ակցիզը (պորանրներից, ելից, վորոնք սպառվում են գլխավորաբար բանվորական մասսայի կողմից): Բնորոշ և և դատողության արժանի, վոր այդ նոր հարկերից վոչ մեկը, ինչպես նաև հների բարձրացումը, հիմնականում չեն շոշափում միջին դասակարգերին—լիբերալ ընտրողներին: Անգլիական և շոտլանդական լիբերալ ընտրողների մեծամասնությունը իրենց կրոնական և բարոյական համոզմունքներով չեն ծխում և վոդեկից խմիչքներ չեն գործածում, իսկ յեկամտահարկը այն յեկամուտներից, վորոնք տատանվում են 2 և՛ 3 հազար ֆունտ ստերլինգի միջև,—Տ տոկոսից իջեցվում և Տ տոկոսի: Այսպիսով՝ յերբ մոտիկից ես ծանոթանում, Լլոյդ-Ջորջի «հուշակալոր» բյուջեն «հեղափոխական» և, առավել ևս, «սոցիալիստական» վոչինչ չի պարունակում իր մեջ և անգլիական լիբերալիզմի որինական դավակն և: Հանձին լորդերի և համայնքների պալատի փոքրամաս-

նության՝ խոշոր բուրժուազիան դասակարգային շատ ավելի խոր
 ինքնազիտակցություն դրսևորեց, քվեարկելով Լիոյդ-Ջորջի ֆի-
 նանսական բիլլի դեմ, քան թե բանվորները՝ հանձին իրենց դե-
 կալարների, վորոնք իրենց բախտը, առանց պատշաճ զգուշափո-
 բության և քննադատության, կապել են լիբերալ կուսակցության
 հետ թե՛ ընտրություններին և թե՛ պառլամենտում։ Մի փոքրիկ
 որինակ — նոր հարկերի հետևանքով իրենց տարեկան հարյուր-
 միլիոնանոց յեկամտից հողատերերը պիտի վճարեյին տարեկան
 միայն մոտ հինգ միլիոն, մինչդեռ ծխախոտի և ալկոհոլի ակ-
 ցիոն ավելացնելու պատճառով՝ բանվորներն ստիպված պիտի լի-
 նեն վճարել տարեկան մի քանի տասնյակ միլիոն...

Անցնենք այժմ հունվարյան ընտրական կամպանիային և նրա
 արդյունքներին։ Թվում եր, թե լիբերալ կուսակցության դրու-
 թյունը չափազանց ձեռնաու դրություն ե։ Էծողովրդականու-
 թյունն վայելող բյուջե, բնություն՝ պատասխանատու և ժողո-
 վրագի կողմից ընտրված ներկայացուցիչների վերաբերմամբ՝
 անպատասխանատու և չընտրվող պարոն լորդերի կողմից...
 Իրանից լավ ել ի՞նչ կարող ելինել։

Ամեն ինչ փայլուն հաղթանակ եր դուշակում լիբերալներին։
 Մինչդեռ արդյունքներն ավելի քան վողարալի յեն լիբերալ կու-
 սակցության համար։ Լիբերալները, վորպես լիբերալներ, ծիծա-
 դելի լինելու չափ աննշան մեծամասնություն ունեն համայնքների
 պաշտատւմ, իսկ պահպանողականները պառլամենտ են վերադար-
 ձել դրեթե կրկնապատկված ուժերով¹⁾։

Ինչո՞վ բացատրել այս։ Ո՞րքին այն և, վոր ընտրական
 կամպանիայի հենց սկզբից ևեթ պահպանողականները մի կողմ
 նետեցին լորդերի իրավունքներին վերաբերող հարցը և պարզ ու
 վորոշակի հարց դրին ճաղատ առևտրի և պրոտեկցիոնիզմի մա-
 սին։ Յեւ լիբերալներն իրենց հարձակողական դիրքերից հար-
 կադրված եյին անցնել պաշտպանողական դիրքերի։ Բանվորական
 մաստան մի առանձնահատուկ սեր չունի դեպի ճաղատ առևտու-
 րը, իսկ զործադրկության սարսափներն Անգլիայում նրան
 քնականարար մղում են ճտարիֆային ուժորմիւ կողմնակիցների

1) 1910 թ. հունվարյան ընտրությունները անգլիական պառլամենտում
 հետևյալ արդյունքը ավին—լիբերալ պատգամավորների թիվը պակասեց մի-
 չիվ 275 հոգի, իսկ պահպանողականների թիվն աճեց մինչև 273 հոգի, բան-
 վորների պատգամավորներ 40 հոգի և խաչմուկան նախնադրաներ՝ 82
 հոգի։—ԼՄԲ.։

«Հրապարակել» առաջարկներն էր կողմը: Համայնքներն պալատի այժմյան մեծամասնութիւնը շատ խայտաբղետ և և վոչ այլ ինչ և, բայց յիմե լիբերալներին, բանվորներին և իւլանդացիներին կազմված մեծամասնական մի ազդեցական: Իւլանդական ընտրողները բոլորն էլ համատարած կերպով ռեակցիոն են և բնավ չեն համակրում լիբերալ զաւթարհիկ զաղաքականութեանը՝ լինելով կաթոլիկ հոգևորականութեան ուժեղ ազդեցութեան տակ:

1903 թվականի աշարարային նշանավոր որենքի միջոցով պահպանողական մեծամասնութեանը հաջողվեց Իւլանդիայում ստեղծել մանր հողատերերի մի դասակարգ, վորը քանի դուռ՝ այնքան ամբողջ յեր հեռանում զաղաքականութեանից և փակվում եր իր անմիջական տնտեսական շահերի նեղվիկ շրջանակում: Հետաքրքրութեանը դեպի հոմ-սուլը¹⁾, դեպի իւլանդական ավտոնոմիան զնալով պաղում եր: Այդ իսկ պատճառով ընդհարումը յորդերի պալատի հետ՝ կատարյալ մի դյուռ եր իւլանդական ազգային կուսակցութեան համար, վորդեպի նորին վառի հետաքրքրութեանը դեպի Իւլանդիայի ավտոնոմիայի դադափարը: Իսկ իրապես իւլանդացիները վոչ միայն բնավ համակիր չեն Լեյդ-Ջորջի բյուջեին, այլև ուղղակի թշնամի յեն դրան:

Բնորոշ և, վոր շնայած իւլանդացիներին առաջնորդ Ռեդմոնդի²⁾ բոլոր ջանքերին, — ընտրութեանների ժամանակ այնուամենայնիվ ընտրական քվեներ ստացան Ասկիլտի լիբերալ մեծամասնութեան վճռական և անհաշտելի հակառակորդ Որրիննի կողմնակիցներին տառ հոգի: Իսկ բանվոր պատգամավորներն իրենց ռադիկալութեամբ կարող են նեղութեան պատճառել միայն լի-

1) Հոմ-սուլ (Home Rule) — անգլ. ինքնավարութեան: Այսպես եր կոչվում անցյալ դարի 70-ական թվականներից Իւլանդիայում դրութեան ունեցող ազգային-բարձրական այն հայտնի շարժումը, վորի նպատակն եր Իւլանդիայի համար ինքնուրույն պաշտմենտ և նրա առաջ պատասխանատու կառավարութեան ունենալ: Այդ շարժումը սահմանադրական պաշտմենտական ճառերից ու օկանդալներից այն կողմը շանցավ: 1914 թվի պատերազմի ժամանակ շարժման պարազուիները ամբողջովին անցան բրիտանական իմպերիալիզմի լողերը: Այդ տարիներին էլ արդեն շարժումը փաստորեն դադարել եր դրութեան ունենալուց: — Խմբ.:

2) Ռեդմոնդ, Դ. Ս. (1856—1918) — իւլանդական զաղաքական դարձի, պաշտմենտի անդամ, Նացիոնալիստների պարազուի: Բանվորական շարժման հակառակորդ: Լիբերալների հետ համաձայնողական զաղաքականութեան կազմակերպ: 1906 թ. աշակեց լիբերալների կառավարութեանը, սպասելով, վոր իւլանդիային հոմ-սուլ կարգի: Պատերազմի տարիներին անգլիական իմպերիալիզմի կողմնակից: — Խմբ.:

բերալներին և այդ իսկ պատճառով միանգամայն բնական է, վոր լիբերալները մեծ հաճույքով գլուխները կաղատեյին իրենց այդ ձախ դաշնակիցներին:

Մոտ ժամանակներս թերթերում մի լուր յերևաց, թե՝ պատ-
րաստվելով առաջիկա ընտրությունների համար, լիբերալ կու-
սակցությունը վորոշել և ամենուրեք հանդես դալ բացառապես
միայն իր թեկնածուների ցուցակով:

Իսկ ի՞նչ կարող են տալ Անգլիային առաջիկա ընտրություն-
ները: Մեր կարծիքով՝ լիբերալ կուսակցության առավել թուլա-
ցումը և մանր բուրժուազիայի ու միջին տարրերի, վորպես սո-
ցիալական վճռողական ուժերից մեկի, հեռացումն ֆազաքա-
կան ասպարեզից: Պրոտեկցիոնիզմի դարը կառավարելի պայքարող
սոցիալական ուժերի մի նոր վերադասավորություն, դասակար-
գային պայքարը բուրժուազիայի և բանվոր դասակարգի միջև
կատանա առավել սուր և վճռական ձևեր և անգլիական ժո-
ղովրդի հասարակական-քաղաքական կյանքի հետագա ընթացքը
վորոշվելու յն արդի կապիտալիստական պետության այդ յեր-
կու հակադիր բևեռների պայքարով:

S.

«Новая Речъ» ¹⁾ № 77,
ապրիլի 19 (6) 1910 թ.

ՈՒՐՎԱԳՐԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԿՅԱՆՔԻՑ

I

Վորքան ել վոր դա տարորինակ լինի, բայց տեղական ուս-
ական մասուլը վատատեղյակ և կովկասում բնակվող բազմա-
թիվ ազգությունների հասարակական կյանքից և նրանց միջա-

1) «Новая Речъ» — լիբերալ ուղղության լրագիր. լույս և տեսել թիֆլի-
սում 1900 թ. նոյեմբերի 18 (5) —ից մինչև 1910 թ.: 1910 թ. ապրիլ ամսից
մինչև մայիս ամիսը թերթին աշխատակցել է Ս. Սպանդարյանը, զրեւով հոդ-
վածներ ունեցիտայի գծով, և նրա որով փոխում է թերթի բովանդակությունը:
Մայիսին թերթի խմբագիր-հրատարակիչ Պ. Ա. Գոտուայի հետ զաղափարա-
կան ընդհարման հետևանքով զաղարում է աշխատակցելուց, Հետագայում Ս.
Սպանդարյանը այլ մասուլի ելբերից մերկացնող քննադատության և յենթադ-
կում «Новая Речъ»-ի և նրա խմբագրի ունեցիտն, բուրժուական-նացիոնա-
լիստական կուսությունը — նսր:

Վալերուս տեղի ունեցող տարրեր զաղափարական հոսանքների պայքարից: Մինչդեռ՝ տեղական ժողովուրդների կյանքի և նրան հուզող բոլոր կենսական հարցների, կարիքների և պահանջների անհրաժեշտ արտացոլումը տեղական ուսական մամուլի ամենահրամայական խնդիրներից մեկն է: Նրանց կյանքի այդպիսի՝ քիչ թե շատ լիակատար արտացոլումը, նրանց կարիքների և պահանջների այդորինակ լուսարանությունը, հարկավ, *sine ira et studio*¹⁾ անպայման կարող և նպաստել այդ ժողովուրդների փոխադարձ մերձեցման, նրանց իրար հասկանալուն և, վերջապես, կարող և ցրել մաքրատյացության այն մշուշը, վորով մամուլի սրբաններից միջանիսն այնպիսի՝ մեծ յեռանդով կապում են ուսն ընթերցող մասսայի աչքերը:

Պարտավորություն ստանձնելով «Новая Речъ»-ի եջերում նրա ընթերցողներին իրազեկ դարձնելու Կովկասի աղքատություններից մեկի, այն է՝ հայերի կյանքի մասին, — մենք, իհարկե, կաշխատենք տալ այդ կյանքին ըստ հնարավորության լրիվ և անաչառ լուսարանություն: Սրանով մենք չենք ուզում ասել, թե մենք չունենք վորևէ վորոշակի աշխարհայացք, չունենք վորոշակի մեթոդ՝ ուսումնասիրելու և արժեքավորելու համար ինչպես «նյութական», այնպես էլ «զաղափարական» կարգին պատկանող հասարակական յերևույթները: Մենք միայն ձգտելու ենք, վոր հայերի հասարակական կյանքի այն հոսանքները և հայացքները, վորոնց մենք համակիր չենք և վորոնք մենք նույնիսկ դատապարտում ենք, — մեր տեսությունների մեջ լուսարանված լինեն հնարավոր կատարելությամբ, վորպեսզի ընթերցողն ի վիճակի լինի ծանոթանալու նրանց, այլ վոր թե՛ ողտվելով աղաղղական մեքենայից, անհիմն ու անապացույց կերպով արհամարհի դրանք և պատրաստի պիտակներ փակցնի դրանց: Մեր խնդիրն այն է լինելու, վոր՝ կիրառելով հասարակական փաստերի ուսումնասիրության որոշակի մեթոդը, վոր հավասարապես անհրաժեշտ է բոլոր պայմաններում, կարողանանք հաշվի առնել նաև յուրաքանչյուր տվյալ ժողովրդի զարգացման պատմական առանձնահատկությունները:

Դժբախտաբար, տեղական ուսական մամուլի եջերում հայկական կյանքի լուսարանությունը միշտ էլ կրել է միակողմանի և շարլոն ընույթ: Այսպես, որինակ. հայ կյանքի և դործերի «յերգվյալ տեղեկատուն» տեղական թերթերից մեկում, պ. Ի.

1) — առանց զայրույթի և աշատության, անկեքք, անկողմնակալ — Խմբ.:

Պ.—Եւ) դործադրում եւ հանրածանոթ՝ «Եղերականություն», «պահպանողական ուղղություն», «նացիոնալ-լիբերալներ» եւ այլ տերմինները, առանց հաշիւ առնելու այն առանձնահատկությունները եւ այն ուրույն հատկությունները, վոր այդ՝ ամենուրեք ընդունված քաղաքական տերմիններին հաղորդում եւ յուրաքանչյուր աղբյուրյան դարգացման պատմական ընթացքը: Լեբերալներ դոյություն ունեն եւ՝ Անգլիայում, եւ՝ Գերմանիայում: Սակայն ի՞նչ հսկայական տարբերություն կա սրանց եւ նրանց միջեւ: Պահպանողականներ կան թուր յերկրներում, կան նրանք եւ Անգլիայում: Բայց մի՞թե կարելի չեւ համեմատել դերմանական հոգատեր-յունիկերին անգլիական պահպանողականի հետ: Ընթերցողն առանց զգուշացման կհամոզվի, վոր յուրաքանչյուր յերկրում եւ յուրաքանչյուր ժողովրդի մեջ թուր այդ տերմինները պետք եւ կիրառվեն պատշաճ զգուշալորությամբ, ուշադրության առնելով պատմական տեսակետը:

Շարուն տերմիններին այդորինակ անքննադատ դործադրությունը, արաֆարստային հենց այդպիսի դատողություններն են, վար հաճախ անհեթեթ կուրյողների յեն հասցնում նրանց հեղինակին: Վորքան եւ ջանադիր կերպով եր պ. Ի. Պ.—ն «պահպանողական», «Եղերական», «նացիոնալ-լիբերալ» պիտակները փակցնում, վերջիվերջո այնպես դուրս յեկավ, վոր այդ թուր՝ առանձին արկղիկներով դատաւորված հասարակական հոսանքներն իրար են խառնվել, եւ մի ընդհանուր կույտի մեջ են ընկել ու. Սպանդար Սպանդարյանը, Լեոն, Քալանթարը, իսկ Գր. Արծրունու «դործի» շարունակողն եւ հանդիսանում... Յերվանդ վարդապետը²⁾:

1) Իվամ Պիճիկյան—հայ նացիոնալիստ հրապարակախոս, սկզբում մենել-վիկ, ապա սոցիալիստ—խմբ.:

2) Սպանդարյան Սպանդար Ամիրջանի (1849—1921)—հայանի հայ հասարակական դործիչ եւ հրապարակախոս: Մուրեն Սպանդարյանի հայրը: Մեղել եւ Շուշի քաղաքում, միջնակարգ կրթություն ստացել եւ Քնդադատիկ Խալիբյան դպրոցում, դպրոցի վերջին դասարանից նրան արտաքսում են դպրոցի դաստառ: Բանաստեղծ եւ վարդապետ Խորեն Նար-պէյին ծնեելու համար:

Ուսումը շարունակում եւ Գերմանիայում, 1872 թ. ավարտում եւ Լայպցիգի համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը եւ ղեկաորի դիպլոմով վերադառնում եւ Քիֆիս: Այնտեղեցում եւ Վէլպէ—ին գոկտոր Սպանդարյան եւ Յունիստ: Կեղծ անունով:

1875 թ. վերջում Սպանդարյանը ընդհարվում եւ Գր. Արծրունու հետ եւ օնցնում եւ Վճռու Հայաստանի թերթին, վարակից սկսում եւ դադարաւորական բանավեճ մղել Վէլպէ—ի դեմ: 1883 թ. վերջերին հիմադրում եւ իր

Ընթերցողի դիտում ստեղծվում և մի կատարյալ խառնու-
շվոթ, և նա մոչ մի սլարդ պատկերացում չի ուսանում հայ հա-
սարակական դաստիարակյալ հոսանքների մասին:

Հայ կյանքի հետագա տեսություններն մեջ մենք կաշխա-
տենք ընթերցողներին, հայ կյանքից մերցված փաստերի կա-
պակցությամբ, ծանոթացնել հայկական միջավայրում պայքա-
րող դաստիարակյալ հոսանքներին: Վերջացնելով այս յերկարած

ակփական թերթը՝ ընթերցողը: Սպանդարյանը գտնում և ընդգրկած
կաշիվն աղղակող, մանր-բուրժուական պահպանողական հոսանքի նախ-
ված շնչը: Ընթերցողը շուրջն էլին համախմբված մի կողմից կապիտալիզ-
մից թաքսյալ ֆեոդալական և ժյուս կողմից նահապետական կյանքի ըս-
տացով մանր-բուրժուական ինտելիգենցիան: Ընթերցողը մեջ գրել ևն
անցյալի մեր մի շարք ակնավոր գեմերստ գրողները—Մուրացան, Նա-
րեկ, Գ. Բաբախանյան, Ալեքսանդր Մատուցյան և այլն: Ընթերցողը կան-
ոնադրապես լույս և տեսել մինչև 1905 թվականը (չնչին ընդհատումներով) և
վերջնականապես գաղաթել և 1907 թվին: Դրանից հետո մինչև 1917 թ. լույս
և տեսել տարեկան մեկ համար:

1910 թ., յերբ պատրաստվում էր տնվել Ս. Ա. Սպանդարյանի 40-ամյա
գրական գործունեության հարելյանը, Դաշնակցության կուսակցությանը
Սուրեն Սպանդարյանին և հորը (գորը նույնպես Դաշնակցության, հակա-
ուսկանի էր) գործակալելու: Նպատակով հարինց չլուծած ուսար գրողա-
րության—Սպանդար Սպանդարյանին հայտարարելով ցարական վտանգանու-
թյան զեղարարածնաթի գաղտնի գործակալ 1904 թվից: Սպանդար Սպանդար-
յանը ծանր նյութական զմարտություններ կրելով մեկնում և Փարիզ, վերսկ
միջկուսակցական սույանը հանալում և նրան կատարելապես մաքուր իր վրա
բարդած սուր մեղադրանքից և պարտավորեցնում և Դաշնակցությանը՝ հա-
տուցել Սպանդարյանի կրած նյութական վտանները: Դաշնակցությանը հանն
և առնում, թայց խարերայրեն չի կատարում իր վրա վերցրած պարտու-
նությանը: Սպանդար Սպանդարյանը ստիպված և լինում յերկար տարիներ
նյութական ծանր պայմաններում մնալ Փարիզում: Ս. Սպանդարյանը մահացավ
Դերմանիայում:

Լեո (1861—1933), իսկական անունը Առաքել Բաբախանյան. բուրժուական
խաղաղ պատմարան, հրապարակախոս, գրականագետ: 1895—1906 թ. հաղի-
սացել և ՎՄԷ-ի լրագրի հիմնական աշխատակիցներից մեկը: 1906 թվից
Ելմիսիանի հիմնարանի գրականության և պատմության դասառու: Թողել և
պատմական մեծածավալ աշխատություններ (Էջայ աղապրության պատմու-
թյանը 2 հատոր, ՎՄ. Մեքսիք, ՎՄ. Նաղարյան, ՀԻԷ. Արմենի, Մու-
սահայց գրականության պատմությանը, Էջայց պատմությանը, Էջուշեր
անցյալից և այլն, ինչպես և վիպական գրվածքներ): Կյանքի վերջին շրջա-
նում հարում էր Պեկրովիկու: Հպատմարանական չկուլային: Հայաստանի պե-
տական համալսարանում՝ հայց պատմության պրոֆեսոր:

Քալամբար, Ա. (1855—1913)—հրապարակախոս, մանկագիտությամբ

առաջարանք», մենք զիմում ենք հայ հասարակությանը մի խնդրով.—տնդեսկացնել մեզ հայկական թե՛ տնտեսական և թե՛ հոգևոր կյանքի ան բոլոր փաստերի մասին, վերոնք արժանի կլինեն մամուլի եջերում նշվելու:

Իզգոյ

«Новая Реч» № 78,
ապրիլի 20 (7) 1910 թ.

II

Հրատապ ան հարցը, վերն այժմ հուղում է հայ հասարակության բոլոր խաղերը—ինչպես մեզ մոտ՝ Ռուսաստանի սահմաններում, այնպես ևլ Թյուրքիայում,—այն և, թե լույսա-

դաշտանան, 1802 թվից մինչև իր մահը Վշակն լրագրի խմբագիր-հրատա-
րակիչ: Հայ կազնաների պարագլուխ:

ԱրծրուՄի Գրիգոր Յերեմիայի (1845—1892)—հրատարակախոս-տնտեսա-
դես և զրադ. Ավարտել և Հեյդելբերգի համալսարանի քաղաքատնտեսական
ֆակուլտետը փելիստալայության դեկտորի կոչումով: 1872 թվին Թիֆլիսում
հիմնադրել և Վշակն որաթերթը: Վորպես լիերալ բուրժուական հրատարա-
կախոս Արծրունին ձեռնկերպեց հայկական խաղը բուրժուադեմոկրատիայի քաղաքական
նպատակները, նրա մարտական նպիռնալիզմը: Գեղարական-պահպանողա-
կան հրատարակախոսներին հակառակ Արծրունին կոչ եր տնում հայկական
բուրժուադեմոկրատիային սովորել կապիտալիստական Յեմբուգայից և Հայաստանում
դարձացնել կապիտալիզմը: Արաաքին քաղաքականության հարցերում Արծ-
րունին ուներ ցարական որիննապիա, Զատազովում եր ռուսական ցարիզմի
նվաճողական քաղաքականությանը Առաջավոր Ասիայում (հատկապես Թյուր-
քիայում) և հրահրում ցարիզմի համար հեռախուղության հանգիսացող հայ-
դաւիային խմբիի կազմակերպումը Թյուրքիայում: Համազգային հակաա
ստեղծելու իր նպիռնալիստական պրոպագանդայով Արծրունին ձգտում եր
սվաղել դառնակարգային պայքարի առկայությանը հայկական իրականության
մեջ և հեղափոխական շարժումները դնել բուրժուական-ազգայնական հունի
մեջ: Արծրունու դադափաբարախոսությանը հետազոյում շարունակեցին հայ
ժողովրդի աննավոյիների թշնամիները՝ դաշնակները:

Տեր-Միմաւյամ Յերվանդ, —մարկին վարդապետ, հրատարակախոս, 1908
թվին հանդես յնկավ հայկական յնկեղեցու և հոգևորականության զեմորմ-
ներին իր նրադրով, վարով համնում եր յնկեղեցին հարձարեցնել ժամանա-
կակից սոցիալական պահանջներին և սոցիալիզմի, դեմոկրատիզմի դադա-
փաբները հաշանցնել զրիստոնէյության ուսակցին դադափաբներին հետ: Ներ-
կայումս դրազովում և թարգմանությամբ: Տես Ս. Ստանդարյանի Վեք-վար-
դապետ Յերվանդը և Գ. Ի. Պինիկյանը՝ հոգոված ներկա ժողովանուի եջ
238:—Խմբ.:

տրեկի՝ յն արդյոք Հայկական յնկեղեցիներում քաղաքական մի-տինդներ և ընդհանրապես զանազան ժողովներ գումարելը:

Այդ հողի վրա կըքոս մի պայքար և սեղի ունենում, վորն իր մեկերով ու մեկիտներով հասնում և մինչև բացորոշ բռնու-թյուն Կոստանդնուպոլսի Հայոց աղլային ժողովի պատգամա-վորներին կամքի և խղճի վրա զեմադոդներին աղիտացիայից գըր-դըրված ամբոխի կողմից: Հայոց պատրիարքին կից խորհուրդը ոսմանցիներին մայրաքաղաքում ընդունել և մի բանամե, վորով թուլլատրվում են ամեն տեսակ ժողովները յնկեղեցիներում, մի-այն մի պայմանով՝ այդ ժողովներում յնկուլթներ չունենալ Հա-յոց յնկեղեցու գեմ: Այդորինակ վորոշումն իր անորոշությամբ և առաձգականությամբ լայն ասպարեզ և բաց անում ամեն տե-սակ ժողովների համար և յնկեղեցին մի այնպիսի սովորական շենքի յն վերածվում, վորտեղ կարող են տեղի ունենալ և՛ մի-տինդներ, և՛ համերդներ, և՛ դաստիարակություններ, և՛ թատերա-կան ներկայացումներ: Յեւլ դա հենց այդպես ել հասկացվել եր, և վորոշ վայրերում վորմեր եյին յեղել յնկեղեցին վերածելու թատերասահի, իսկ կուսակցական կրթերի հողի վրա առաջա-ցող կոնիլ ու հայհոյանքով ժողովները սովորական յերևույթ են դարձել:

Մենք ամենաջերմ ու ամենահետեղական կողմնակիցներն ենք ժողովների և խոսքի ազատության և ամեն կերպ պիտի վող-ջունենք այդ և ալակցենք դրա կենսադործման: Սակայն բողո-քելու յնք այդ ազատության կենսադործման այնպիսի միջոցնե-րի գեմ, վորոնք վիրավորում են բնակչության մեծ մասի զգա-մունքները, վորոնք ժողովների և խոսքի ազատության մասին շիտակ պատկերացումներ շեն ստեղծում, այլ, ընդհակառակը, մութ ուժերին հնարավորություն են տալիս սև-հարյուրյակային աղիտացիա մղելու ժողովրդական լայն զանգվածներում: Յեթե ամերիկական յնկեղեցիներում ժամասացությունից հետո մի-տինդներ և նույնիսկ պարահանդեսներ են կադմակերպվում, ա-պա ամերիկական կրոնական համայնքների պատմությունը, նրանց դարդացումը, նրանց տրադիցիաները և առհասարակ ամե-րիկական կյանքի բոլոր պայմանները լիովին համապատասխա-նում են այդ յերևույթին: Մեզ մոտ, Արեւելքում, յնկեղեցին սրբադան մի վայր և հանդիսանում, և ամեն վող, ով յնկեղեցի յն մտնում, պետք և մի առ ժամանակ հրաժարվի այն ամենից, ինչ վոր աշխարհիկ ե: Հետեաբար՝ ներխուժելով յնկեղեցին և

«Հեղափոխական» մեթոդներով վերածելով այն մի սովորական ժողովասրահի,—գաղատության այդ կողմնակիցները վերափոխում են բնակչության ահաբեկի մեծամասնության զգացմունքները:

Այդպիսի միջոցներով մասսաների մեջ վոչ թե սեր և ձեռք բերվում դեպի աղատությունը, այլ՝ ընդհակառակը—զգվանք դեպի այն:

Կարելի չե անհամար լինել, կարելի չե չընդունել յեկեղեցին, սակայն հարկավոր է, վնասակար և անտակա բան և բռնանալ հավատացողների կամքի և զգացմունքների վրա:

Հեղափոխական այնպիսի խոշոր կազմակերպությունը, ինչպիսին զերմանական սոցիալ-դեմոկրատիան և, վերը պայքարի, ագիտացիայի և պրոպագանդայի բաղժամյա փորձ ունի, չափ զգույշ և վարվում կրոնական զգացմունքների հետ՝ ընդունելով իրեն կանոն թե՛ իր ծրագրում և թե՛ իր տակտիկայում, վեր կրոնը մասնավոր դործ և (Priwatsache):

Մրանով մենք չենք ուզում ասել, թե չի կարելի դիտարկել պայքար մղել կրոնական սխտեմների դեմ, և այլն: Սակայն սրանով մենք ուզում ենք ընդգծել, վոչ հարկավոր և զգույշ լինել կրոնական հարցերում: Իսկ առավել ևս խղճի հարցերում անթույլատրելի և ուղղակի խայտառակ ու ամոթալի յնն կազմակերպված փոքրամասնության բռնությունները անկազմակերպ մեծամասնության վրա:

Նման փառաբեր միայն մի բան են վկայում. վոչ հայ հասարակության այն խավերը, վոչոնք այդպիսի անթույլատրելի յեղանակով գաղատություններն են արժատացնում հայ ժողովրդի մեջ,—դեռևս իրենք չեն հասունացել այդ գաղատություններն ըմբռնելու համար:

Մի՞թե վոչ սահմանադրական Կոստանդնուպոլսում չեր կարող մի տեղ դանդաղ ժողովների համար, այլ հարկավոր եր դրանք կազմակերպել յեկեղեցիներում: Յեկեղեցին պետք է մնա մի կողմ. կարիք չկա քաղաքական յեղույթների տապալանի վերածելու այն: Հարձակվեցեք նրա վրա, յեթե այդ ձեռք հասնելի չե, բայց նրա պատերից դուրս, նրա տաճարը—հավատացյալների համար սրբազան համարվող վայրը—չդարձնելով հոնտոբական ամբիոն, և մի՛ զայրացեք, յերբ հավատացյալները դիմադրություն են ցույց տալիս ձեռք, պայքարում են իրենց իրավունքների համար, մի՛ ճշացեք «կղերականություն», «խափարա-

պաշտութեան» և այլ սարսափելի բաների մասին, վերաբերեալ
մեր արարքները շատ քիչ առնչութիւն ունեն իսկական աղատու-
թեան և պրոպրետի հետ և ամէլի շուտ սահմանակից են «խուլի-
դանութեան»:

Իզգոյ

«Новае Слово» № 83,
ապրիլի 24 (11) 1910 թ.

III

Իւշո տեսալ՝ շարաթաթերթի¹⁾ առաջին համարը:
Իր խմբագրական հոգւածում թերթը հայտարարում և, վեր
մտադրութեան չունի իր credo-ն²⁾ պարզաբանելու, վերսկ-
զեալն դա արդեն և՛ հնացած բան և, և՛ մաշված—ընթերցողն այլ-
ևս հոռետես և դարձել և չի համարում պերճախոս խոստում-
ներին: Մանավանդ այն պատճառով, —հայտարարում և խմբա-
գրութեանը, —վեր՝ ինչպես բանից պարզվեց՝ հայկական մա-
մուլի ղեկավարներից շատերը շատ հաճախ աղնվութեանից և
խելացիութեանից զուրկ էլին դուրս գալիս:

Այս, իրոք՝ վեր, հարկավոր չեն վերև ազդարարութեան-
ներ, վերև գեղեցիկ խոսքեր և հրապուրիչ առաջարկներ: Ամեն
վեր, ով նկատութեան քաշի թերթելու նոր շարաթաթերթ՝ շար-
թաթերթ—ը, անմիջապէս կղզա միջին դարձերի լարտատորիայի
սպեցիֆիկ բուրժուանքը: Աղնվութեան ու կանոնավորութեան գեթ
սկզբնական աշտարակներ և լրագրական բանավեճի միջոցներին
վերջրիշատե ծանոթ մարդկանցից ամեն մեկի սիրտն էլ կղզա-
տորի, յերբ կարգա արդ ժուռնալում ար. Յենգերարովի՝³⁾ «Յեր-
րեմը խելք մարդ և՛ հոգւածը: Տոնի նոգկալիութեանը, արտա-
հայտութեաններին անամոթութեանը վոչ միայն առանձին անձ-
նավորութեան վերաբերմամբ, այլև մի ամբողջ ազգութեան

1) «Հոգւած»—ազգայնական, կղերական շարաթաթերթ, «Հոգւած» շարաթա-
թերթի շարունակութեանը: Հրատարակվել է 1910 թ.—1917 թ. Թիֆլիսում,
խմբագրութեանը Յենգիկ ա. քահ. Յերգիյանի—Խմբ.:

2) —հոգւածաւոր—Խմբ.:

3) Յենգիյարովի Գարեգին (1863—1920)—երաւորան, Շաղիքանովի նով-
թարգրանարեական ֆերմայի կառավարիչ՝ Բաղվում, ազգայնական, պահպա-
նողական հրապարակախոս, թղթակցել է «Մշակ»-ին, «Արձագանք»-ին,
«Հոգւած»-ին: 1920 թվին դաշնակցական պաշտօնակատն ընտրւում—Խմբ.:

Հասցեյին, Հասարակական մի Հայտնի Հոսանքի Հասցեյին Էքսցի-
պոզի ավանակիչ պողան,—այս ամենը վկայում են նախ և ա-
ռաջ այն, թե ինքը՝ Ժուռնալի խմբագրությունը և նրա աշխա-
տակիցները վորջա՛ն դուրկ են ամենատարրական բարոյական
սկզբունքներից: Հողվածը, վոր դրված և լրագրական այն լու-
բերի առթիվ, թե պարսկական Հայտնի գործիչ Յեփրեմը¹⁾ մեկ-
նել և Բյուրքիա,—լեցուն և բանավեճի և կուսակցական կատա-
ղության այնպիսի Էքոհարներով, վոր դրական լեքսիկոնում
դժվար և դռնել Համապատասխան մի ամական՝ այդ հողվածի
բնորոշման համար: Հայերի, ինչպես և բոլոր փոքր Ժողովուրդ-
ների մոտ, քաղաքականությունը շատ հաճախ փոխարինվում և
պոլիտիկանությամբ, անձնական Հարարերություններն ու չարա-
կամությունը հասցվում են մինչև կուսակցական տարաձայնու-
թյունների աստիճանը և զաղափարական տարբեր Հոսանքների
բանակերիվը հիպերբոլի ձևեր և ստանում: Սակայն Հայ դրակա-
նության մեջ ևս դժվար թե կարելի լինի պ. Յեփրեմբոյի հող-
վածի նման մի ուրիշ նմուշ դռնել: Քփախտական անժանակիչ
անականը շարունակ կցվում և Յեփրեմի անվան, սահմանադրու-
թյունն ու նրա գործիչները Պարսկաստանում արհամարհվում են
ամենաանթույատրելի կերպով, իսկ ինքը՝ մեղ հարևան յերկի-
րը, վորտեղ բավական թվով Հայեր են ապրում, անվանվում և
ամաչադիական իրանք և նրա համար դուշակվում և մոտալուստ
և անխուսափելի կործանում: Յեվ ամբողջ այս Էքրական յերկը—
լեցուն մթին ակնարկներով ու մատնություններով,—իմբըո
առատորեն սրկվում և հեղափոխությամբ և աստվածային յեր-
կյուղով.—Հայ Ժողովուրդն, իբր թե, ըստ իր եյության քրիս-
տոնեյական Ժողովուրդ և, իսկ քրիստոնյաներին վայել չն խառնը-
վել քաղաքականության մեջ, վոր իրենց այդ ընական Հա-
նությանը չդավաճանելով՝ հոյերը միայն և միայն պետք և հա-
վատարիմ մնան իրենց պատմական պալլադիում—Նշմիածնին:
Իսկ այն ամենը, ինչ վոր դրանից ավել և և դրանից անկախ,—
ի չարեն և:

1) Յեփրեմ խալի (Դալթյան) (1870—1912)—տեաքականի վորդի, դաշ-
նակցական խմբագրան: 1909 թվին ժամանկում և իրանական բուրժուա-զե-
մոկրատական Հեղափոխությանը, Էքրդեա չափվոր բուրժուա, Հիմնակնում
կատարելով իրանի Հայկական բուրժուադեմոկրատական պատվերը: 1909
թվի հուլիսին Մոհմեդ-Ալի շահի դահլիկեցությունից հետո Նշանակվում և
Պարսկաստանի վոտոիկանոպետ: Մոցիալ-դեմոկրատայի կոտադի հակաա-
վորդ:—Եմք.:

Մենք մտադրություն չունենք բանալեւի բռնվելու շնորհ
 ժառանգլի խմբադրության և առավել ևս ոչ. Յենդիրարովի հետ:
 Վերջինիս ֆիզիոնոմիան, վերջինս հասարակական գործչի, բավա-
 կան ծանոթ և հասարակական լայն շրջաններին, և վոչ միայն
 հայկական: Բաժական և մտաբերել նրա շատրճանակային՝ յե-
 լույթը «Ваканские Известия»-ի խմբադրատանը և նրա մեծադ-
 ժակ դործն իր նախկին պատրոն Շադիդանովի դեմ, վերջինս
 կարելի լինի անխառն կերպով վերջել մեր վեճաբեմունքը թե՛
 դեպի նա և թե՛ դեպի մամուլի այն որդանը, վորն իր եջերում
 անդ և ապրիս նրա դրվածքներին:

Մենք նշեցինք ոչ. Յենդիրարովի հոգւածը, նպատակ ունե-
 նալով ցույց տալ, թե վորքան և նվաղել և աղքատացել հայ
 դրական անդաստանը, վորքան և իջել հայ մամուլի մակարդակը
 վերջին տարիներս, յեթե կարող են դրիչ վերցնել իրենց ձեռքը
 և ողջովել ստադրական մամուլից՝ հանդես դալով հայ ժողո-
 վորդի բարեբարենրի և նրան ուղիներ և դադարեւորներ մատնա-
 ցույց անողներ ղերում—այնպիսի մարդիկ, վորոնց ուղում ես
 դռելը—էճեռներդ հեռո՛ւ...»: Հասարակությանը ծառայելու
 համար բաժական չե կարողանալ գրադես լեզվով գրել, այլ ան-
 հրաժեշտ և նաև անձնական և հասարակական կարգիւնություն:

իզգոյ

«Новая Рча» № 89,
 ժայիսի 5 (ապրիլի 22) 1910 թ.

ԻՄ ՊԱՏԱՍԽԱՆԸ «ԷՈՎԻՑ» ԺՈՒԹԱՎԻ ԵՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ներդաւթյուն եմ խնդրում և՛ խմբադրությունից, և՛ ընթեր-
 ցողներից, վոր «ԷՈՎԻՑ» ժառանգլի խմբադրությանն ուղղած իմ
 այս հարկադրված պատասխանով անդ եմ դրադեցնում թերթում:
 Մակայն յես միջանի տող եմ նվիրում այդ «Ժառանգլին»՝ բացա-
 ռապես նպատակ ունենալով թե՛ լրացնել այն բնութագիրը, վոր
 յես արդեն տվել եմ նրան, և թե՛ ե՛լի մի անգամ ցույց տալու
 համար, վոր այդ որդանի ղեկավարները կատարելապես դուրի
 են տարրական կարգիւնությունից, բայց լիտարներ՝ պինկերոտ-
 նյան մեծ ընդունակություններ ունենալ):

1) Պիմիկըտեցում—խաղաղիողական, լրտեսական: Մտել և ամերիկյան
 շարայիրնիսական, խաղաղիողական գործակալության պարադուսի Պինկեր-
 տեի անունից:—Էմբ.:

Այդ «Թին դործոց լարտատրիային» մասուլի տեսություններ կաղմողը չի փորձում ըստ կյուլթյան պատասխանելու ինձ, այլ դրադիւմ է իր ստեղծիկն արհեստով—խուզարկողությամբ¹⁾։ Նախ և առաջ սույն պարտնը, վորին «յես ականջներեց իսկույն ճանաչեցի», հաստատում է, վոր յես հայ եմ, ապա՝ վոր յես «յեփրեմական» եմ, քանի վոր պաշտպանում եմ Յեփրեմին, իսկ յերրորդ՝ յես «կատորժնիկ» եմ, վորովհետեւ Յեփրեմն՝ ըստ «Հովտո»-ի խմբադրության տվյալներով—կատորժնիկ է։

Ապա ամբողջ այդ քննչական նյութից հանդում են հետևյալ յեղրակացությունները. — յեթե «Վոզդյոյն» իր կեղծածները բաց քանի, ապա «Հովտո»-ի խմբադրությունն ունի իրավունք հետևյալ յեղրակացություններն անելու. 1) վոր «Վոզդյոյն» կատորժնիկ է և յեփրեմական և 2) վոր նա զուրկ է հասարակական և անձնական կարգինությունից։

Պատասխանում եմ ըստ կետերի։

Թե վոր աղբության եմ պատկանում յես, այդ կտրեար հարցն և դա բնավ չի փոխում հարցի կյուլթյունը։ Ահա, թող «Հովտո»-ի խմբադրությունն աղացուցի, վոր յես մուլրության մեջ եմ դցել «Новая Речъ»-ի խմբադրությունը, վոր յես ճիշտ չեմ հաղորդել Յենդիբարյանի հոդվածի բովանդակությունը, — մի հոդվածի, վոր պատիվ կարող եր բերել պ. Դուրրովինի «Русское Знание»-յին²⁾։ Սակայն դրա մասին «հոդվածադիրը» խոհեմարար լուծ է և դրադիւմ իմ աղբության հարցի զքննությամբ։ Հաջողություն եմ ցանկանում նրան այդ ասպարեղում։

«Հովտո»-ի խմբադրությունը վոչ մի կերպ չի կարողանում հասկանալ, վոր կարելի չէ հասարակական այս կամ այն ուղղության, այս կամ այն տեճի կողմնակիցը չլինել, բայց և այնպես՝ այդ հոսանքի կամ անձնավորության դեմ պայքարելիս՝ չդիմել այնպիսի կեղտոտ պրիմների, վորոնք թույլատրելի չեն

1) Խոզը վերաբերում է «Հովտո» լարտատրիայի 1910 թ. մայիսի 15 (3)-ի № 3-ի մասուլի տեսությունը «Новая Речъ»-ի № 88-ի մասին, վորտեղ «Ռեդակցիոն հայկական կյանքից» վերնագրի տակ (տե՛ս ներկա մոզմոմուսի եջ 187, աղված եր «Վոզդյոյն» (Ս. Մոսկովյանի) հոդվածը «Հովտո»-ի № 1-ի մասին)։ № 3 «Հովտո»-ի մասուլի տեսության «հեղինակն» և «հեռ» (Կատան) — Սամսոն Զերեկյանը (աղբային պահպանողական հրապարակախոս) — իմք։

2) «Русское Знание» — ան-հարյուրյակային, հեղատեխտական թերթուկ, «Ռ. Ժ. Մ.»-յան որդան — իմք։

մամուլի վորեն պարզապես կարգին որդանում՝ անկախ նրա ուղղությունից և կուտակեցությունից:

Բայց յես կարող եմ հանդատացնել ժուռնալի «Հոգւածադրին»- յես «Եկեղեցիական» չեմ: Դեռ ամէլին. յերբ «Հոգւածադիրը» և յարայինները, և Հենց ամբողջ հայ հասարակությունը ձգվում էին «Եկեղեցիականներին» առջև և ստրկական ժպիտը չեր իջնում նրանց գեմքերից, — յես և իմ սակավաթիւ համախոհները հայկական իրականության մեջ բացելուց հանգես ելինք դալիս «Եկեղեցիականներին» դեմ՝ նրանց փառքի և ուժի դադարանակետի որդին: Այժմ դուք դուրս եք սողացել ձեր վորջերից և մարդոյորություն եք անում: Այլ ինչպե՞ս, ապա, սրտնից հետո, շահամասնայինք ձեզ «քացի ամող ամանակի» հետ: Բայց «Հոգւածադիրը» տակտիկաբար մթաղնում և հարցը, փորձելով ամբողջ իմ հոգւածը հանգեցնել Յեղիբեմի պաշտպանության, ինքեւս Յեղիբեմի մասին յես այնտեղ ունեմ որսել մի Ֆրադ միայն:

Կեղծանունը բանալու տարորինակ պահանջի առթիւ կարող եմ ասել միայն. — Երթի՛ չի, չե՛ղ բութիր...

Ինչո՞ւ «Հոգւածադիրը» բաց չի անում իր սեղանական կեղծանունը և թաղնում և «ի» համեստ տառի տակ: Յեւ ապա՝ դարձյալ նույն այդ «Փակուսներով» «Հովիտ»-ի խմբագրությունը ջանում և սփռել արդէն մեղադրանքի ելությունը, վոր յես չպըրտել եմ նրան:

Իսկ յեթե իմ կեղծանուն չբանալը առիթ տա, վոր այդ ամբողջ շահ հասարակությունը «կատորժնիկ» անվանի ինձ և կամ այլ անուններ տա, — *pax vobiscum*¹⁾ պարոններ. հայկական սուրբչիկներին աչքում վոչ կարդին մարդ համարվելն ինձ համար մեծ պատիւ է:

Իզգոյ

«Новая Реч» № 102,
մայիսի 21 (8) 1910 թ.

IV

Հորեյյանները վերջին ժամանակներս սոյորական յերևույթ են դարձել հայկական կյանքում: Մոտ ապագայում տեղի յեն

1) — յերթայի խաղաղութամբ, խաղաղություն մեզ: — Խմբ.:

ունենալու միջանի մեծարանքներ, և հայկական մամուլը ամբողջ
սյունակներ և նվիրում հասարակության կյանքում տեղի ունե-
ցող այս կուլտուրական իրադարձություններին:

Այս կամ այն հասարակական դործչի կամ գրողի դործունե-
յության տոնումը վորոշ չափով հանգիսանում և ժողովրդի կուլ-
տուրական մակարդակի ցուցանիշը, նրա քննությունը, ինչպես
նաև այն ուղղության ուժերի ստուգատեսը, վորի արտահայ-
տիչն և յեղել տվյալ մեծարվող դործիչը գրականության մեջ
կամ հասարակական աշխատանքում:

Իսկ հայ միջավայրում այս կուլտուրական տոները չեն հան-
դիսանում անցած ուշու հանրագումարների ամփոփում, այլ աս-
վելի շուտ՝ հասարակության կողմից բարեդործելացալ՝ հասա-
րակական տապարեղում աշխատողների նկատմամբ: Հայկական
լրագրերը սովորաբար այնպիսի հոդվածներ են տպագրում, վո-
րոնք ուշագրություն են հրավիրում հայ գրողի, արտիստի կամ
վորեն այլ դործչի ծանր դրության վրա, վորն իր բոլոր ուժե-
րը, ընդունակությունները, հաճախ անդորր ու ազաւոյ աւդրե-
լու հնարավորությունը նվիրել և հասարակական բարիքին ծա-
ռայելու, իր ժողովրդի հոգեկան վիճակը բարձրացնելու ծանր
ու անշնորհակալ աշխատանքին:

Այդ հոդվածները, կազմվող կոմիտեները, տպագրվող կոչե-
րը հիշեցնում են վոչ այնքան մի կոչ հասարակությանը՝ իր
պարտքը հատուցելու, վորքան մի փորձ՝ շարժելու հայկական
պուտոկրատիայի դութը և նրան վորոշ նյութական ողնության
հրավիրելու: Նա թերևս մի քիչ կրացի իր քսակի բերանը, զմի-
քանի դուռը՝ կտա և, իր պարտքը՝ կատարած լինելով, կհանդչի
«աղդի բարեբարների» ու գրականության և արվեստի հովանա-
վորողների՝ դասիների վրա: Յեւ այս պատճառով վորքա՞ն
դառնություն ու վիրավորանք պիտի դնան հայ դործիչներն այս
հանդեսների ու աշխատանքի «հատուցման» ժամանակ:

Այս մեծարանքները տեղի յեն ունենում հայ հասարակու-
թյան վորոշակի շրջանում, մեծարողների մեջ մշտապես հանդի-
պում են միևնույն դեմքերը, իսկ ժողովրդական լայն ամբոխը,
հայ ժողովրդի լայն խավերի մասնակցությունը սովորաբար չի
լինում, և այս տոնակատարությունները համաժողովրդական
բնույթ չեն կրում: Հայ ժողովրդի յերկու շերտը՝ բարձր ու
ցածր խավերն ունեն իրենց հատուկ տոները: Ժողովուրդը հա-
վաքվում և, միմյանց հետ շփվում դանազան ուխտատեղերում

ու յնկեղեցական տոներին, իսկ հորեկյանական տոնակատարություններին մեծ մասն խոկապես հայ հասարակության ինտելիգենտական խավերի նեղ շրջանում կատարված իրադարձություններ են: Իսկ սա թե՛ աննորմալ և էլ թե՛ անցանկալի: Հայ, խոկապես դեմակրատական-ինտելիգենցիան պետք և զրահանությունը մոտեցնի ժողովրդին, այն դարձնի ժողովրդական՝ բոսիա խոկական խմաստով, և այն ժամանակ իրենց զորոշներին կմեծարեն բնակչության լայն խավերը և առիթ էի լինի աղաքնու հայ բուրժուաներին, վոր հանուն հայրենիքի սիրո և ազգային հպարտության՝ բանան իրենց տողած քսակը:

Այս նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ և թե՛ զրախանության մեջ էլ թե՛ հասարակական ծառայության այլ ասպարեզներում անմիջականորեն և ընդհուպ մերձենալ ժողովրդական մասոսանների խոկական կարիքներին ու ցավերին: Մինչդեռ հայ իրականության մեջ վանքի պատերի ու սև ֆարաջանների հետևը մոռացվում են ժողովրդական մնացած բոլոր ամենակենսական կարիքները:

Իզգոյ

«*Новае Речѣ*» № 93,
մայիսի 16 (1) 1910 թ.

V

Այն յերկրի քաղաքական շարժումներին ու հասարակական դանաղան հոսանքների պայքարին հայերի մասնակցելու հարցը, վորտեղ նրանք ապրում են, բազմիցս առաջադրվել և հայկական մամուլում և հանդիսացել նրա քննության առարկան: Որեքս ՎՄՀ-ից լրագրի առաջնորդող հոդվածում պ. Համբ. Առաքելյանը շուշափել և այս նույն թեման: Նա հարց է դնում հայերի վերաբերմունքի մասին դեպի պարսկական իրադարձությունները և իրանի հայ բնակչությանը նախադուլացնում և քաղաքական ավանտյուրիզմով տարվելուց զե առհասարակ խորհուրդ և տալիս խուսափել քաղաքականութունից: Սրաի կսկիծով և նա նշում, վոր հայերը չմնացին Վրոյալ՝ հողի վրա և յեկվոր, ոտար պարսկահայերին, «փրկիչներին» հաջողվեց հայերին ներգրավել նրանց համար ոտար գործի մեջ: Նրանք թեհրանում սկսեցին լրագիր հրատարակել, վորը նույնիսկ միջադգային քա-

դաճականութեան հարցերով և դադարում, իսկ այս ամենը կարող
և հայ բնակչութեան դեմ զայրացնել ինչպես տեղական, մո-
լեռանդ ուսակցիոն տարրերին, այնպես եւ ռուսերիւրացիներին:
Ամբողջ վերը շարադրվածից անհրաժեշտորեն բխում և այն
տրամաբանական յեղրակացութեանը, վոր հայերը հետու պիտի
լինեն յերկրի քաղաքական կյանքից:

Այսպիսի արդյունքի եւ հենց հատուած և պ. Համբ. Առաքելյանն
իր հոդվածի առաջին մասում, բայց հիշելով Վիքերալիս իր պար-
տականութեանը, սկսում և բախական մուշապատ կերպով պատ-
մել, թե իբր հայերը պետք և աշակցեն Պարսկաստանի սահմանա-
դրական ռեժիմի ամբացմանը, և մութ ակնարկներ և անուծ
Վեկիլոր փրկիչներն զործունեյութեան ու դերի բնութիւն վերա-
բերյալ:

Ինչպես կարելի չե աշակցել ոահմանադրական կարգերի
հաստատմանն ու ամբացմանը յերկրում, առանց խառնվելու
սովյալ յերկրի քաղաքական կյանքին և կուտակցութեանն
պայքարին: Այս դադանիքը, չդիտես ինչու, չի բացում պ.
Համբ. Առաքելյանը, բայց վերին աստիճանի հետաքրքրական
կլիներ լսել նրան, վորովհետեւ մինչեւ այժմ. վոչ վսփի հայա-
նի չե արդպիսի մողական մի միջոց: Ձե՛ վոր այնպիսի զողես
ու մոլեռանդ յերկրում, վորպիսին Պարսկաստանն և իր իսկ
պ. Համբ. Առաքելյանի բնորոշումով, ուսակցիոներները, կըր-
կին իշխանութեան դուռն անցնելով, ցցերի վրա պիտի նստեց-
նեն վոչ միայն սահմանադրութեան համար ակտիվ մարտնչո-
ղներին, այլև նրանց, ովքեր Վոյալ կերպով աշակցել են ա-
դատ ռեժիմի ամբացմանը Պարսկաստանում:

Իսկ պ. Համբ. Առաքելյանի համար սա չափազանց անախորժ
կլինի այն մասով, վորը կվերաբերի հայերին: Հետևաբար՝
քաղաքական լիակատար ինդիֆերենտիզմ—ահա թե ինչ և ա-
ռաջարկում հայ Վիքերալիս: Մենք, ասում և, քիչ ենք, մեզ
վրա կթափվին բոլոր հարվածները վոչ միայն Վալից, այլև
ձախից (նոր աղաղակող հակառութեան Իրանում սահմանա-
դրութեան հաստատելու դործին աշակցելու հետ), մենք պետք
և հետու լինենք, զողերին չգրդենք և այլն և այլն:

Ինչո՞ւ և «Մշակի»-ի Վիքերալիս ձեռքով գրված այս հոդ-
վածը տարբերվում «Հովիտ» ժուռնալում պ. Յենդիրարյանի
կատարած յերույթից: Միայն արտահայտութեան աղելի կու-
տուրական յեղանակով, միայն հոդվածի իսկական իմաստը մը-

թաղանոց զվերապահումներով» և լիբերալիզմի դեկորումը պահպանելու ցանկությամբ: Այնտեղ միացան հայ հասարակական մտքի յերկու թևերն այնպիսի հիմնական հարցում, ինչպես հայ հասարակության ու ժողովրդի վերաբերմունքն և դեպի նրանց հարևան ժողովուրդներին քաղաքական կյանքը, մի յերկրի, վորտեղ նրանք ապրում են և վորի բարեփոխելից նրանք ոգտվում են:

Մենք պիտի հեռու լինենք քաղաքական պայքարից, մենք պետք և պարզ հանդիսականներ լինենք նոր և հին աշխարհների բաղժաման և պատմական այս վողբերգության վերջում ռուսանոսք դռնենք հաղթողներին, լինեն նրանք աջ, թե ձախ, այդ կարևոր չէ: Մենք պետք և լինենք նրանց կողմը, ովքեր իշխանության դեկի մոտ են:—Ահա, առում և, հայ հասարակական մտքի քաղաքական խմաստությունը: Բայց մի բան և մեզ դարձացում. այս հրապարակախոսներին ո՞վ և իրավունք տվել խոսելու ժողովրդի անունից: Ինչո՞ւ Համբ. Առաքելյանը կարող և հայ իրականության մյուս դործիչներին անվանել «անհարապարհ»:

Ձե՛ վոր սա հին պրիոմ և՛ «Новое Время»-յի ու Մենշիկովների կողմից վարկարկված անկախ և ազնվորեն մտածող հասարակության աչքում: Ձե՛ վոր սա տգեղ պրիոմ և, վորի դեմ մեկից ավելի անգամ վրդովվել և հարգելի չլիբերալը», հանդիպելով նրան ուստական աջ մամուլի եջերում, ուղղված նույնիսկ Ռոդիչևիմերի և Միլյուկովների հասցեյին:

Իզգոյ

«Исвсл Рече» № 108,
մայիսի 23 (15) 1910 թ.

ԻՆՁԱԳԵՍ ԶՊԻՏԻ ԴՈՐԾԻՆ ՈՐՆԵԼ

(Թոշակների հարցի կաղակցությամբ)

Պարոն Պ. Պավլովիչը «Тифл. Листок»-ի եջերում հետաքրքրական մի հարց և հարուցում՝ հասարակական թոշակների և բարձրագույն դպրոցների թոշակավորների մասին: Նա առաջարկում և այդ դործի դրվածքը նոր սկզբունքներով վերահադմելու մի նախադիծ: Սակայն նախքան այն աննորմալությունների և թերությունների մասին խոսելը, վոր դոյություն

ունեն դեպի բարձրագույն ուսում ձգտող յերիտասարդությանը հասարակական ոգնություն ցույց տալու մեջ, պ. Գ. Պավլու-վիչը մի շարք մտքեր և արտահայտում բարձրագույն, համա-լսարանական կրթության մասին:

Գ. Պավլուվիչի հիմնական դրույթը հետևյալն է—բար-ձրագույն կրթությունը—դա մի շահություն և, յերբ վոր բնակչության հսկայական մասսան կատարելապես տղետ և, յերբ նույնիսկ տարրական և միջնակարգ կրթությունը շահություն և անհասանելի մի իդեալ են հանդիսանում: Սակայն պ. Գ. Պավլուվիչը նույնիսկ չի ել փորձում բացատրել, թե ինչու յե դա չափազանց թանկարժեք մի պահանջ հանդիսանում: Ար-դյո՞ք իր ներքին պատճառների շնորհիվ, թե՞ կան դրա արտա-քին պատճառները:

Մեզ թվում է, թե բարձրագույն կրթությունը մեղանում թանդ արժեցող և անմատչելի յե դիտավորապես փողովբական լուսավորության միևնաբերության վարած քաղաքականության պատճառով, վորն իրեն նպատակ է դնում վորքան հնարավոր և կրճատել «խոհարարութիւնների տղաների» մուտքը դեպի լու-սավորության բարձրագույն ոջախները:

Այսպիսով՝ բարձրագույն ուսում ստանալը փաստորեն դժ-վարանում է, հաճախ նույնիսկ անմատչելի յե դառնում բացա-ռապես բնակչության աղքատ խավերի համար, նրա նյութապես անապահով շնորների համար: Յեվ, հետևաբար, յեթե հասարա-կությունն իր ուժերի և հնարավորությունների չափով ջանում է լրացնել այդ բացը, յեթե նա փորձում է ուղղել սոցիալական այդ անարդարությունը,—այա նրա այդ ջանքերը պետք է մի-այն վողջունել և խրախուսել, այլ վոչ թե դատապարտել, ինչ-պես այդ անում է իր հոգովածում Գ. Պավլուվիչը: Յեթե մի պահ յենթադրենք, թե նրա մտքերով ներշնչվելու յեն հասարա-կական այն բոլոր հաստատությունները, վորոնք ոգնություն են ցույց տալիս ուսանող յերիտասարդությանը, այա դուրս կգա, վոր համալսարանների և բարձրագույն մասնադիտական դպրոցների մուտքը փակվելու յե նյութապես անապահով յե-րիտասարդության համար, և նրանց մեջ տարածված ինքնատա-նությունները, վորոնց մասին այնքա՛ն վշտանում է Գ. Պավ-լուվիչը, հասնելու յեն հրեշավոր թվի: Սակայն պ. Գ. Պավլու-վիչը մի ուրիշ արդումենտ ել է բերում՝ չունևոր յերիտա-սարդության դեպի համալսարաններն ունեցած ձգտման դեմ

և նրանց հասարակական ողնություն հասցնելու գեմ. դա ինտելիգենցիայի գերարտադրությունն է: Մինչև այժմ մենք գիտեցինք, և վիճակագրությունն եւ մեզ միանգամայն հակառակն եր ապացուցում, այն ե՛ թերարտադրություն, ինտելիգենտ ուժերի պակաս: Մենք գիտենք, թե անծայրածիր Ռուսաստանի հարյուր հիսուն միլիոնանոց ժողովուրդը վորքա՞ն մեծ պակաս և դժուր բռնիքներ, իրավարաններ, տեսնիքներ, մանկավարժներ և այլն: Յեւ յեթե այժմ մեր աչքին և զարնում ինտելիգենտական աշխատանքով վորոշ մասնագիտությունների գերլցվածությունը և այն եւ խոշոր քաղաքային կենտրոններում, ապա մենք չպիտի մոռանանք, վոր յերկրի հսկայական տարածությունները ինտելիգենտ աշխատավորների կարիք են դժուր և վոր ինտելիգենտական աշխատանքի արհեստական այդ կուտակումը քաղաքներում առաջացել և վոտիկանական արդեւներ և ընդհանրապես քաղաքական և հասարակական ամբողջ այն մթնոլորտի հետեւանքով, վոր տիրում և այժմյան Ռուսաստանում: Կարելի չե և հարկ և խոսել ինտելիգենցիայի գերարտադրության մասին Գերմանիայում, որինակ, վորտեղ խոշոր կապիտալի կողմից ճնշվող և քայքայման յենթարկվող մանր բուրժուազիան՝ փրկություն վորոնելով պրոլետարիատի շարքերը գլորվելու վտանգից,—լցնում և համալսարաններն ու ինտելիգենտական աշխատանքի շուկան: Ինտելիգենցիայի գերարտադրության մասին մեզ մոտ խոսք անգամ չի կարող լինել, և Պ. Պավլովիչի այդ արդումնաւոր պետք և մի կողմ նետել: Եւ ի՞նչ և մնում ուրեմն նրա բոլոր դատողություններից: Բարձրագույն կրթությունը մեղանում թանգ և նստում, անմատչելի չե սակավադուր դասակարգերի միջոցներին, հետեւապես, կարիք չկա, վոր նրանք ձգտեն դեպի բարձրագույն կրթություն, և կարիք չկա, անողուտ բան և հասարակական միջոցները նման մի ձեռնահեղ շնորհության՝ վրա ծախսելը: Սակայն մեղանում թանգարժեք մի հաճույք և հանդիսանում նաև միջնակարգ կրթությունը, և դրա վերաբերմամբ եւ կիրառվում և ձեռհարարուհիների աղաներին՝ գիմնազիաները մտնել թույլ չտալը:

Սակայն պ. Պ. Պավլովիչն ինչ—վոր անհայտ պատճառներով անհետեւողական կերպով պահանջում և, վոր միջնակարգ կրթությունը մատչելի լինի բոլոր ցանկացողների, բայց միջոցներ չունեցողների համար, սակայն ինչ—վոր բոլորովին անհասկանալի նկատառումներով չի տարածում իր այդ ցան-

կությունը նաև բարձրագույն ուսման վրա: Նա առավել ևս տարբերակ և այն պատճառով, վրո առանց բարձրագույն կըրթության, առանց լուսավորության այդ ոջախներէ, առանց ինտելիգենտական ուժերի մեղ համար անկարելի կլինի բարձրացնել յերկրի կուլտուրական մակարդակը, դուրս բերել նրան ծանր ժամանակների անմխիթար վիճակից, բարձրացնել և կանոնավոր հիմքերի վրա դնել հենց այն ստորին և միջնակարգ կըրթությունը, վրոնց մասին այնքան հոգում և ինքը Գ. Պավլովիչը:

Գ. Գ. Պավլովիչը շատ ճիշտ և ըստ արժանույն և դատաւարաւժ թշաղներ բաժանելու դործի դրվածքը մեղանում, վրոն այն արդյունքն և տալին, վրո թշաղներն ստանում են շատ հաճախ վոջ թե նրանք, ովքեր իսկապես դրա կարիքն ըղդում են, այլ զանազան տեսակ թեթեւորիկ Ֆրանսները: Դժբախտաբար, հասարակական այս նախաձեռնության մեղ ևս, ինչպես և բոլոր մյուսներում, մեղանում խոշոր դեր են կատարում Քիւլտուրիտիզմը և խնամիւթյունը:

Ինչպե՞ս ողնել ցավին: Յելնելով իր բացասական վերաբերմունքից դեղի հասարակական միջոցների ծախսումը բարձրագույն զարոցներում սովորող թշակավորների վրա,—Գ. Պավլովիչն անսպասելի կերպով հակառակ յեղրակացություն և անում—թշաղներն այնուամենայնիւ պետք և տալ, բայց միայն տաղանդավոր յերիտասարղներին:

Ահա նրա հիմնական կըրտերիումը, վրոի վրա յե կառուցված նրա ամբողջ նախաղիծը: Սակայն ամենից առաղ՝ վոչնչով աղացուցված չե, թե տաղանդավոր, ընդունակ պատանին, բարձրագույն ուսումն ավարտելուց հետո, իրեն անպայման կնվիրի հասարակության բարորությանը ծառայելուն: Մենք կարծում ենք, վրո ինքը Գ. Պավլովիչն ել շատ որինակներ դիտե, յերտ տաղանդավոր յերիտասարղներն իրենց ուժերը նվիրել են վոսկե հորթին ծառայելուն կամ՝ փակվել են իրենց անձնական կյանքի մեղ: Յել աղա՝ ո՞ղ և վրորում այս կամ այն թշակ խեղրողի տաղանդավորությունը և ինչո՞ղ և վրորում այղպիսին: Գ. Պավլովիչն ասում և — այն դիտությունների մեղ ունեցած առաղաղիւթությամը, վրոնցով բարձրագույն զարոցում զբաղվում և հասարակական ողնության արժանի տվյալ թեկնածուն: Սակայն առաղաղիւթություն դրսևորելու համար հարկավոր և նախ բարձրագույն զարոց ընկնել, իսկ դրա համար

անհրաժեշտ են նյութական միջոցներ: Կան Փակուլտետներ, վոքատեղ չկան ամենորյա պրակտիկ աշխատանքներ, վոքատեղ պրոֆեսորները դատախոսություններ են կարդում, ուսանողները լսում են և միայն քննություններին ժամանակ է, վոք առաջին անգամ հանդիպում են իրար: Սակայն մենք չենք կարծում, թե պ. Պալլուփիչը հանձն կառնի պնդելու, վոք այս կամ այն յերթատասարդի՝ քննությունների ժամանակ ցույց տված առաջադիմությունը կարող է նրա տաղանդավորությամբ ցուցանելը հանդիսանալ: Շատ և հանրածանոթ արդեն լոթերեյա-ալլեգրիին շատ նմանող մեր ռոմանայինն ռիտմեր, վոքպեսդի արժենար յերկար խոսել նրա մասին:

Մենք զեռ կհասկանայինք Պ. Պալլուփիչին, յեթե նա խոսեր զդերպանց առաջադիմության և հիանալի վարքի մասին, բայց նա խղտում և տաղանդավորության մասին, իսկ դա վեր և սոփորական առաջադիմություն ունենալու հատկությունից, դա նախատեսում և թուշակ խնդրողի մի այնպիսի ոժտվածություն, վոք բնությունից և, դա նախատեսում և զկայծն աստվածայինն: Եթե զեկալարվեյինք նրա սկզբունքով, այնպես կարող եր պատահել, վոք Լե Տոլստոյը և Լեոնիդ Անդրեյևիչը,—վոքոնց առաջանդավորության մասին, մեղ թվում է, Պ. Պալլուփիչը կապածներ չունի,—թուշակներից զբղված լինեյին, վոքովհետև իրենց ուսումնասիրած դիտությունների մեջ վոքնե աշխի ընկնող առաջադիմություն չեն ցուցարերել: Մինչդեռ Լեոնիդ Անդրեյևիչը շատ սուր կարիքի մեջ է յեղել և այդ հողի վրա նույնիսկ ինքնասպանության փորձ է կատարել: Բարերախտ պատահականությունն է փրկել նրա առաջանդը ուսու հասարակության համար, ուսու զրականության, համամարդկային կուլտուրայի և պրոգրեսի համար:

Ենթ Լեոնիդ Անդրեյևիչի նման մեկը կարդարացնի այն բոլոր ծախսերը, վոք կատարում և հասարակությունը՝ ողնելու համար զեպի բարձրագույն ուսումը ձգտող նյութաղես կարիքավոր յերթատասարդությանը: Ենթ հենց ինքն այն փաստը, վոք ավելա-նալու յեն հասարակության կրթված անդամները, չի՛ կարող չնպաստել յերկրի կուլտուրական մակարդակի բարձրացմանը, նրա տնտեսական և մտավոր առաջադիմությանը: Իսկ կրկնել շարուն ազադակներն ու մեղադրանքներն այն մասին, թե թուշակավորներից վոմանք անաղնիքն է չարն են զործադրում իրենց ստացած հասարակական ոգնությունը,—այդ նշանակում և մթաղնել զործի բուն եյությունը, նշանակում է—վո՛չ թե ողնել

ցավին, կամ շտկել թերությունները, այլ առավել ևս խճճել
այն: Պարոն Գ. Պավլովիչը դարձանալիորեն անհետևողական և,
և արդեն իսկ իր «կանոններում» փոխարինում և «առաջանդամ-
ությունը» պարապմունքներում ձեռք բերած «առաջադիմու-
թյամբ»:

Նրա նախադեմի այլ կետերի շարքում ուշադրության և ար-
ժանի այն, վոր նա ցանկալի յն համարում թոշակներ նշանակե-
լու դործը հանձնել Հենց իրեն՝ ուսանողությանը: Սակայն այս
միջոցառումն ել առանձնապես ցանկալի չն և կարող և առաջա-
ցնել մի շարք անհաճելի փաստեր: Որինակ. ինչպե՞ս բաշխել
կողմասյան թոշակները, բացի հատուկ թոշակներից, վորոնք
նախապես հատկացված են վորոշ ազգության համար:

Այս կամ այն ուսումնական հաստատության մեջ կարող և
ալիքի բազմամարդ լինել նաև մեկ ուրիշ ազգային խմբակ, և
այդ հոդի վրա կարող են տեղի ունենալ և տեղի կունենան ան-
ցանկալի բաղիումներ: Թոշակներ բաշխելու պահին վիրավոր-
ված այս կամ այն անձնավորությունը կարող և հարցը փոխա-
դրել ազգային հոդի վրա, իսկ մարդիկ, վորոնք իսկույն և ու-
մեն բռնի պատրաստ են աղաղակ բարձրացնել «ճշման» և «ի-
րավունքների վրանահարման» մասին և այլն, — միշտ ել կդառնան
բավական մեծ քանակությամբ: Ել մենք չենք խոսում այն բաղ-
իումների մասին, վորոնք բնականաբար ծագելու յին այդ տու-
թիմ նույնիսկ մեկ միասնական կորպորացիայի մեջ:

Հասարակական լայն ոգնությունը բոլոր նրանց, ովքեր
ձգտում են դեպի բարձրագույն ուսումը, բայց նյութական մի-
ջոցներ չունեն, — անհրաժեշտ և, խնայցի և արդարացի: Այդ ու-
նությունը հասցնելու կրիտերիումներն են հանդիսանում — թո-
շակ խնդրողի իսկական կարիքի սլարդումը՝ յուրաքանչյուր թեկ-
նածության հրապարակային, բացահայտ և ծավալուն ճննարկու-
մը և հասարակության վերահսկողությունն իր թոշակավորների
վերաբերմամբ:

Ահա՛ խնդրի միակ ճիշտ դրվածքը: Իսկ այն միջոցառումնե-
րը, վոր առաջարկում և Գ. Պավլովիչը, սխալ են արժատուգնո,
անիրականանալի յեն դործնականում և չեն հասնում իրենց նպա-
տակին:

Ս. Ուգին

Պետական խորհուրդը մերժեց պայմանական դատապարտության որինազիծը, չնայած վոր այդ որինազիծը ջերմ պաշտպանություն դատվ արդարադատության մինիստր պ. Շչեդրովիստովի կողմից: Մեր վերին պալատում նստող պետական գլուխները դասն, վոր ինքն՝ որենքը սկզբունքորեն ընդունելի և ցանկալի չէ, սակայն դործնականապես վաղաժամ:

Այսպիսով, համակրելի ռեֆորմներից մեկը, վորով դեթ մասամբ արդարացիում եր «Հունիսի 3-ի» Դումայի¹⁾ դատարկ ջուր ձեռնելը,—մահուդի տակ և դրված: Այնինչ յերկիրն սպասում եր այդ որենքին, դա ժողովրդականություն ուներ: Ո՞վ չգիտե և ո՞վ կարող և դեռևս կասկածել, վոր պատիժների դոյություն ունեցող, այսպես կոչված, սխտեմը իր նպատակին չի հասնում, վոր շատ հաճախ բանտային պայմաններն ու բանտային ռեժիմը վերջնականապես սպանում են կալանավորների «Հողին կենդանի», մանավանդ այն հանցավորների, վորոնք իրենց կյանքում առաջին անգամ և միայն, վոր սայթաքել են և պատասխան պետք և տան արենքի առջև:

Բարոյական լիակատար այլասերումը, անբարոյականացումը շատերի համար բանտային պատերի մեջ գանվելու արդյունքն են: Հասարակության այս կամ այն անդամը, վոր հանցանք և դործած յեղել պատահաբար, կյանքի ծանր պայմանների ճնշման տակ, վատ ազդեցությունների և աննորմալ դաստիարակության պատճառով,—բանտարդելությունից հետո հաճախ դուրս և դալիս արդեն վորպես կատարյալ վոճրագործ: Նրան այսպես և դարձնում բանտային վողջ մթնոլորտը:

Յեւ բանտը վոչ թե նվազեցնում, այլ ավելացնում և հասարակության հանցավոր անդամների թիվը:

Դիտությունը վաղուց արդեն մերժել և այն բոլոր փորձերը, վորոնց նպատակն եր—հիմնավորել մարդու վոճրագործությունը բիոլոգիական և մարդաբանական սկզբունքներով: Հասարակական խնդիրների բոլոր լուրջ հետազոտությունների միջոցով հաստատ

1) Այսպես եր կոչվում Զեդ Պետական Դուման, վորն ընտրվել եր 1907 թվի հունիսի 3-ի ռեակցիոն որենքի հիման վրա, վորով ոպահովվեց կալվածատերերի և խոշոր բուրժուազիայի մեծամասնությունը Դումայում:—ԿՄԲ:

և անխախտելիորեն հաստատված և, վոր վոճրադործությունը հասարակական ֆակտորներից առաջացող սոցիալական կարգի փառս է։

Վերջան վոր այս դրույթը համարվում և ճիշտ և արդեն քաղաքացիության իրավունք և ստացել դիտության մեջ,—այնքանով ակներև և դառնում, վոր վոճրադործությունների, իրրև հասարակական յերևույթի, դեմ պիտի պայքարել վոչ թե ահարկման և մեկուսացման մեթոդներով, այլ արմատական բուժման յենթարկելով այն բոլոր հասարակական ակտերն ու կարգերը, վորոնք բարենպաստ միջավայր են ստեղծում մարդուս զարկամքի՝ դրսևորման համար։ Սակայն արդի հասարակությունը, այդ հասարակության մեջ իշխող տարրերը, իրենց իսկ բնության շնորհիվ, անկարող և անընդունակ են վճռական միջոցների դիմելու և ավելի շատ զրադվում են սոցիալական դալլաքությամբ և կարկատաններ ղենելով բացված ճեղքերի վրա։ Պայմանական դատապարտության ինստիտուտը պետք և վոր դոնե մասամբ ողներ հասարակությանը՝ հանցադործությունների դեմ՝ մղվող պայքարում և նրա ցավերը բուժելու դործում։ Յերդվյալ դատավորները, խղճի դատավորները հաճախ, հակառակ իրենց ցանկության, հարկադրված են լինում մարդկանց ուղարկել դեպի բանտի դժոխքը՝ ուրիշ յեղք չգտնելու պատճառով, վորովհետև որենքը նրանց այլ ընարություն չի տրամադրում։ Այս կամ վոչ,—ահա թե ինչ պատասխան են պահանջում որենքի ներկայացուցիչներն այն մարդկանցից, վորոնք կոչված են խղճով դատելու։

Այնինչ պայմանական դատապարտությունը հնարավորություն կտար հասարակական խղճին՝ ճանաչելով հանցադործության բուն փառսը՝ բանտ չուղարկել առաջին անգամ մեղանչած մարդուն։

Պետական խորհրդի կողմից մերժված ու ուսական կյանքում հուշակավոր գեանաչ մահուդի տակ՝ դրված այդ ինստիտուտը ստանձնապես կարևոր կլինի յերկրի ապրած հենց այս մոմենտին, յերբ առաջին անհրաժեշտության առարկաների անչափ թանկացումը և դործադրության սարսուփները շատ և շատ մարդկանց մղում են դեպի ինքնասպանություն և վոճրադործություն՝ մի կտոր չոր հացի համար։ Բնորոշ և, վոր պայմանական դատապարտության որինադժի մերժման հետ միաժամանակ Պետական Դումա յն ներկայացվել մի ուրիշ որինադժի՝ անտառ կլորողների, ալսինքն՝ դուռլացիների դեմ ռեպրեսիաներն ուժեղաց-

նկելու մասին, — լոր և արձանագրվեց դատական հանձնաժողովը
թե աջ և թե ձախ թևի դյուղացի անդամների կողմից, վորոնք
ի նշան բողոքի՝ հեռացան նիստի դահլիճից:

Ահա՛ մենք այսպես ենք ընթանում ռեֆորմների ճանապարհ-
ով: — Եկեք նստանք ուժեղացում, բոլոր՝ ամենահամեստ բա-
րեփոխությունների մերժում և հետաձգում:

Ս. Բլգին

«НОВОЯ РЕЧЬ» № 85,
ապրիլի 28 (15) 1910 թ.

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՅԱՆ INDEX-ը¹⁾

Կաթոլիկ յեկեղեցին ունի այն դրքերի index-ը, վորոնք ար-
դելված են ընթերցանության համար բոլոր հաժառացյալներին,
հոռմեյա-կաթոլիկական յեկեղեցու և նրա դյուխ՝ «անդիսալա-
կան» պապի բոլոր հաժառարիմ զավակներին: Այդ սև ցուցակի
մեջ մտնում են մարդկային մտքի, ստեղծագործության այն յեր-
կերը, վորոնք այսպես թե այնպես չեն համապատասխանում յե-
կեղեցու վողուն և նպատակներին:

Արդիականությանը հարմարեցված և յուրատեսակ այդ
«սուստ-դա-ֆե-ն»²⁾ դալիս և փոխարինելու «հերետիկոսական»
դրքերի միջնադարյան հրատարակային և հանդիսավոր այն հրկի-
զումը, վոր կատարվում եր սուրբ ինկվիզիցիայի ձեռքով:

Ինչ-վոր նման մի բան ուղում են սահմանել նաև մեզ մոտ,
անվանելով այդ «ռեֆորմը», ռուսական կյանքի վողուն համա-
ձայն, «հեղոություն դրականության վերաբերմամբ»: Ժամա-
նակակից դրականության քայքայիչ աղղեցության դեմ պայքա-
րելու և ուղղափառ հաժառն ու յեկեղեցին պաշտպանելու նպա-
տակով կառավարող սինոդը դրականության վրա հակելու մի
ամբողջ սխտեմ և մշակում՝ սկսած հանձնարարումից մինչև դա-
տապարտումն ու արգելքը: Մեր յեկեղեցական պաշտոնական
չրջանների վողջ անցյալ և ներկա գործունեյությունից մենք կա-

1) — արգելված դրքերի ցուցակ: — Խմբ.:

2) Auto-da-fé — ինկվիզիցիայի դատավճռով դրքերի, հերետիկոսների
հանդիսավոր այրում: — Խմբ.:

բող ենք յեղբակացնել, թե վորն և լինելու մարդկային վոգու-
արտահայտություններէ նկատմամբ նոր գրաքննության հանձնա-
բարական և արդելական պրակտիկան:

Այնտեղ, վորտեղ վճռական մասն ունեն հայրեր իլիոդոր-
ներն¹⁾ ու Վոստորգովները²⁾, վորտեղ Հերմոգեններն³⁾ ազատորեն
կատարում են իրենց խելքին փշածը, վորտեղ յեկեղեցու հեղինա-
կալոր սպասաւորներին շատերը դարձել են Վերա ժողովրդի
միութեան⁴⁾ կոլլոզ քաղաքական կազմակերպութեան քաջահայտ
և աշխարհ դաշնակիցներ,—այնտեղ կարելի չե և պետք և սպա-
սել, վոր հովանութուն և հովական որհնութուն կստանա
միայն սեւ-հարյուրակային գրականութունը: Նրանք կառաջարկեն
իրենց «Հոսիւն» Դուրրովիններէ⁵⁾ և Պուրիշկիններէ⁶⁾ ազրակա-

1) Իլիոդոր, Ս. Տ.—արեղա, կուսակրան քահանա, 1905—1906 թ. թ.
հայտնի դարձաւ իր սեւ-հարյուրակային, թթու չովինիտական, ջարդարա-
կան քարոզներով: Իր քարոզներով Համախմբում եր բոլոր մուկ սմերին,
հասկապեա կանանց միջից և կազմակերպում Հրեական ջարդեր, հալածում
հեղափոխականներին:

2) Վոստորգով, Ի. Ի.—ավաղ քահանա, ցարական Յուստոստանի աշխի ընկնող
սեւ-հարյուրակային դործիչ: Եկել և քահանա Վրաստանում: 1906 թվին փա-
խաղթելով Մոսկով վորպես Վերա ժողովրդի միութեան կազմակերպիչ,
սկսել հալածանք և սկսում սոցիալիզմի, դիտութեան դեմ և կազմակերպում
Հրեական ջարդեր: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանց հետ զեղակահարկում
և վորպես սկսել հակահեղափոխական, ժողովրդի թշնամի:

3) Հերմոգեն, Գ. Յե.—յակոնկապա, մոլեկրան Փոստաիկ. Ծայրահեղ սեւ-
հարյուրակային դործիչ, Վերա ժողովրդի միութեան հովանավորող, ամեն
մի առաջադիմութեան կատարի թշնամի: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանց
հետ Տարուի քաղաքում հակահեղափոխական սոցիալ-դվարդիական կազմա-
կերպութեան զեկավար և փորձում եր կազմակերպել Նիկուայ Զբդի փա-
խուսառ արտասահման: Գնդակահարվեց 1918 թվին, վորպես հակահեղափո-
խական, վորպես ժողովրդի թշնամի.—կմբ.:

4) Գուրբովի, Ա. Ի.—բժիշկ, սեւ-հարյուրակային դործիչ, Հրեական
ջարդերի կազմակերպիչ, Վերա ժողովրդի միութեան Հիմնադիրներից: Վոր-
պես Թուրք մանրիստ կազմակերպեց մի շարք լիբերալ դործիչների սպա-
նութեան: Գնդակահարվեց 1918 թ. աշնանը, վորպես հակահեղափո-
խական, ժողովրդի թշնամի.—կմբ.:

5) Պուրիշկին, Վ. Մ.—բնաբուրիայի խոշոր հոգատեր, սեւ-հարյուրակա-
յին, մանրիստ: Վերա ժողովրդի միութեան Հիմնադիր: Զբդ, Զբդ և
Կ-բդ Պետ. Դամանների անդամ, խոշոր աշխատանքների շահերի արտահայ-
տիչ, մուկ ջարդարար: Հոկտեմբերյան հեղափոխութեանց հետ հարաջի հա-
կահեղափոխութեան սկսել մանակից.—կմբ.:

նությունը, Սկզբորցումներն¹⁾ և Այվազումներն²⁾ թերթերն ու ժուռնալները, իսկ այն ամենը, ինչ վոր այլ կերպ և մտածում և այլ կերպ և դրում, —լլինի խոստաղույն արգելքի տակ և բանադրված: Մենք արդեն դիտենք Պետերբուրգում³⁾ կոմիսարժևակայայի թատրոնում Ոսկար Ուայլդի «Սալոմեան» արգելելու մասին, դիտենք նաև Անդրեյևիչի⁴⁾ «Անֆիսայի» և «Անաթեմայի» արգելման դեպքերի մասին և այլն: Այսպիսով՝ դժվար չէ պատկերացնել, թե վորն և լինելու շուտ դրահանության վրա հակող՝ այդ Հանձնաժողովի տուալիկա դործունեությունը, յեթև այդ նախադիմն իրականություն դառնա:

Իսպառաքարչար ուսու դրահանությունը կրկին յենթարկվում և նոր հալածանքների, նոր պատիժների, և նոր կապանքներով շղթայված միտքը տանջվելու յե դաժան ճիրաններում: Այդային պարծանք և դանձարան հանդիսացող մեր՝ աշխարհ նվաճած դրախտնությունը — իր սեփական սանը հրապարակային դատապարտության և յենթարկվելու Փարաջավոր Պուրիշկեվիչների կողմից:

Շատ դրեցին և խոսեցին ուղղափառ յեկեղեցու վերածնություն մասին, նրա՝ իր ծխի և համայնքի հետ մերձենալու մասին: Պերճախոս Կարաուչովն⁵⁾ իր այն ճառերում, վոր նա ասել և սինտղի նախահաշիի և յեկեղեցական այլ հարցերի առթիվ, ջերմորեն և կրքոտությամբ, բայց ապարդյուն համոզում եր յեկեղեցու հողևոր պետերին՝ հրաժարվել իրենց սովորական քաղաքականությունից և կանգնել հասարակության, հոտի հետ իսկապես մերձենալու ճանապարհի վրա: Եկեղեցական բարձրագույն շրջաններում վորևև հաջողություն և վարկ չեն ունենում նույնիսկ դիմումները դեպի յեկեղեցու անտիջական շահերը և նրա պաշտանական սպասսովորներին:

Մինխոր-նախադաշի վերջին ճառում արած այն խոստովանությունը Պետական Դումայում, թե կառավարությունն չառաջ և ընթանում ևսակցիայի ուժեղացման ճանապարհով, —անկաս-

1) Սկզբորցով, վ. Մ. — ուսական մարանկող հողաբանությունն անդալացուցիչը, հայտնի յե իր սե-հարյուրյակայնությամբ և ցարական վտակա-նության հետ ունեցած իր սերտ կապով: «Миссионерское Обозрение» ժուռնալի խմբագիր: 1906 թվից հրատարակում եր «Колокол» յեկեղեցական-քաղաքական սրթթերթը:

2) Այվազով — միսիոներ, սե-հարյուրյակային, ևսակցիոն հրապարակա-խոս — Խմբ.:

3) Կարաուչով, վ. Ա. (1854—1910) — կադետ, նախկին նարոդնիկ, 3-րդ Պետական Դումայի անդամ — Խմբ.:

կամ, որովա լողունդ ե հանդիսանում ե դրա հետեանքն ե պրա-
կանության վրա հակողություն սահմանելու՝ որինագիծը, դրա-
կանություն, վորը ուսուսաց պատմության խորթ դասակն ե հան-
դիսանում, նրա մեծ նահատակը:

Ս. Ուգիւն

«*Насеа Реч*» № 86,
ապրիլի 29 (16) 1910 թ.

ՅԵԼՔ Ե ԱՆՀՐԱՒԵՇՏ

Յանրություն ե ինչում մարդու սրտին ե ակամայից սար-
սափ ես դպում յերկրի ապագայի համար, յերր ամեն մի նոր ո-
րը մեզ տեղեկություններ ե բերում յերիտասարդության կոր-
ծանման մասին, նրա շրջանում ծայր առած ինքնասպանություն-
ների մասին, վորոնք հասարակական խռոր ազդեի բնույթ են
ստացել: Գրեթե որ չի լինում, վոր թերթերի խորնիկան իր շոր
ու պաղ, անզգացմունք ե անողոք, արձանադրական լեզվով չհա-
ղորդի մեզ ուսանողության շրջանում տեղի ունեցած ինքնասպա-
նության այս կամ այն դեպքի մասին:

Մոսկովներն են, գլխավորաբար, — կյանքից հիսսթափվելը:
Վորպիսի՝ վողրերդություն պետք ե ապրած լինի ջահել սիրտը,
ինչպիսի՝ թանգադին ե նվիրական հավատ ու հույսեր պիտի
ջախջախված լինեն, վորքա՞ն անշուշն ու աննպատակ պիտի յե-
րևա կյանքը յերիտասարդական աչքերին, վորպեսզի ուժերով ու
կենսական յեռանդով լեցուն ջահել որդանիզմը անձնատուր լինի
ամեն ինչ կործանող մահվան: Վորքա՞ն մեծ ե, ուրեմն, տառա-
պանքի դորությունը, վոր կարողանում ե հաղթահարել յերի-
տասարդ որդանիզմի կյանքի ծարափն ու կենսական բնադդը:
Յեվ չե՞ վոր մահացողների մեծամասնությունը շատ պարզ ե
հաստատ գիտակցում ե, վոր այլևս վերադարձ չկա, վոր մահը
նրանց վոչինչ ե դարձնում թե՛ Ֆիդիոլոգիական ե թե՛ հոգեկան
իմաստով: Յեվ այնուամենայնիվ՝ դիմում են այդ միջոցին, ե
յերր սգնության են վազում նրանց, — նրանք հետ են մղում փրկ-
կողի ձեռքը ե դրանով մահվան հանդեպ ստում. «այո՛ ե կրկին —
այո՛...»:

Մեզ հավատացնում եյին, թե յերկրում ամեն ինչ խաղաղ-
վել ե, վոր կարգն ու հանդսությունը վերականգնված են ու-
մենութեք, վոր սկսվել ե արդեն ստեղծագործական մեծ աշխա-

տանքը՝ յերկրի հողերը և նյութական բարեկեցությունը բարձրացնելու ուղղութիւնով: Մի խոսքով՝ վոր ճեղքեցեաներէն ժամանակաշրջանն անցաւ և կյանքը մտել և իր շնորմալ հունին մեջ: Մինչդեռ՝ յերկտասարդությունը—յերկրի հողերը կացութեան հողերանական այդ նուրբ ծանրաչափը, նրա խիղճը, —կործանվում ու կործանվում և այնքա՛ն իզուր, այնքա՛ն աննպատակ:

Եւ ո՛ւր և ապա այդ ստեղծագործական աշխատանքը:

Ո՛ւր և նորմալ կյանքը:

Սանինիզմ¹⁾ և սեռական պրոբլեմներ, միտելիքով, աստվածաշինարարութիւն և աստվածալորոնում, —այս ամենն անցավ— դնաց և մնաց միայն անողոք մահը, մնաց միայն ճկանքից հիասթափելը:

Ճեղքեցեաներէն ժամանակաշրջանում կյանքը հորդում եր կատաղի հեղեղի նման, հասարակական շարժման ալիքները բարձրանում ելին վեր, յերկտասարդությունը կործանվում, մեռնում եր, բայց նա դնում եր դեպի մահ՝ հայրենիքի հանդեպ ունեցած մեծագույն սիրով իր սրտի խորքում, և նա կամովին եր դռնում իր կյանքը «բարեկամաց» համար... Իսկ ա՞յժմ... փչրված, ալանդակված հողով, իր ներքին սառն դատարկութեան ահալոր դիտակցութեամբ նա դնում և դեպի մահ, վորովհետեւ նպատակ չի տեսնում, լույսի նշույլ չի դնում կյանքի յերկնահամարը բռնած սևամած ամպերի մեջ: Սակայն, առավել սոսկալի, առավել ահալոր և ինքնասպանութիւնների համաճարակը բնակչութեան ստորին խավերի շրջանում:

Չե՞ վոր ինքնասպանութիւնների կանոնալոր հաշվառումն ու տոմարագրութիւնը կատարվում և միայն մայրաքաղաքներում և գաղափարական միջանի խոշոր կենտրոններում, իսկ վորքա՞ն կյանքեր են կորչում աննկատելի և անաղմուկ վողջ անձայրածիր Ռուսաստանում...

Մեր ստորին դասակարգերը, վոր այնքան համբերողութեամբ կրել են կյանքի բոլոր ձախորդութիւնները և ամբողջ առասպել-

1) Մամին—ուս. դրոշ Մ. Գ. Արցիբաշևի «Սանին» վեպի հերոսը (1907 թ.), վորն արտահայտելով ունեցեալի տարիներին բուրժուական ինտելիգենցիայի ունեցեալն պետիմիտական տրամադրութիւնները, քորզում եր յուրատեսակ նիցչելիզմ, ըստ վորի մարդը պետք և ձգտի անհատական բովորութեան ստանալու կյանքի հանուրձնեցից, կանգ չտանելով նույնիսկ սեռական սանձարձակութեան առաջ («Անգամ սիրո լիզաներէն կաշմեկերպումը»): —Խմբ.:

ներ են ստեղծել իրենց տոկոսնության և անողոք ճակատադրի առջև խոնարհ լինելու մասին լռելով և թուժամոր-վել և ինքնասպանություններ գործել:

Յեթև ուսև ժողովրդի այս խավերն ել են արդեն սկսել հիա-թափվել կյանքից, յեթև կյանքն այնքան ծանր ու անտանելի յե դարձել նաև նրանց համար, վոր հասել և արդեն չսահմանը տա-ռապանքի և լցվել և կյանքի դառնության բաժակը,—ապա, նշանակում և, դրությունն, իսկապես, սրվել և, կորչելու տեղ չկա և յնչք փնտռելու տեղ չկա:

Թո՛ղ ճշան ծախու թերթերը յերկրի խաղաղվելու մասին, թո՛ղ ավելի և ավելի հաճախ թնդա «հաղթական վորոտը», թո՛ղ ավելի հանդուգն դառնան Պուրիշկևիչներին և Մարկովներին՝ վա-րենի սաղրանքները,—իսկ բոլոր նրանք, ովքեր մտածել կարող են, ովքեր սիրում են իրենց հայրենիքը, պետք և յնչք վորո-նեն ստեղծված դրությունից, մահվան այս հորձանքից:

Ստեղծարար աշխատանք չի՛ կարող լինել և չի՛ լինի մահվան մթնոլորտում:

Ս. Ուգիև

«Известия» № 38,
մայիսի 5 (ապրիլի 23) 1910 թ.

ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԸ

Հին այն հարցը, վոր քանիցս բարձրացվել և քննարկվել և ինչպես տեղական՝ կովկասյան մամուլում և հասարակական շա-հագրողոված շրջաններում, այնպես ել պաշտոնական դոմնպոն խորհրդակցություններում,—դա Կովկասում բարձրագույն դրող-րոց ունենալու հարցն եւ Մեր յերկրամասի տաա միլիոնանոց բնակչությունը վաղուց արդեն գիտության և լուսավորության բարձրագույն ոջախի կարիք և գգում, սակայն հասարակական բոլոր ձեռնարկումներն ու նախաձեռնություններն այդ ուղղու-թյամբ մինչև այժմ ապարդյուն են մնացել՝ չհանգնելով այդ կուլտուրական գործի իրականացման: Վերջին ժամանակներս հետաքրքրությունը դեպի այդ հարցը նորից և կենդանացել,

1) Մարկով 2-րդ, Ն. Յե.—խուրհ հողատեր, սե-հարյուրյակայինների լի-զեր. 3-րդ և 4-րդ Դումաների անդամ, «Մուս ժողովրդի միության» կենսակամի տնդամ և ապա սե-հարյուրյակային տեակցիան «Союз Михаила архангела»-յի պարագլուխը:—Խմբ.:

Թերթերը նորից սկսել են խոսել ապագա բարձրագույն զարոցի տիպի և նրա վերստի գտնվելու մասին։ Մեզ թվում էր, թե այդ հարցերը թե՛ մամուլի եջերում և թե՛ հասարակական այլ և այլ հաստատություններում և խորհրդակցություններում այսօր անարդի քննարկելուց հետո կարելի չէր հանգել վերևն վերջապիտի յեղրակացության։ Սակայն ըստ յերևութին—հասյլը տեղից չի շարժվել, և այդ կենսական նշանակություն ունեցող հարցերի լուծման ուղղությամբ վոչ մի բան չի արված և հարցերը շարունակում են վեճերի և տարաձայնությունների առարկա լինել։ Այս որերս «Бакы» թերթը մի ամբողջ անկետա յերկազմակերպել այդ հարցերի շուրջը և հավաքել եր այն բոլոր անձերի կարծիքները, վերոնց նա, ըստ յերևութին, հեղինակավոր անձեր և համարում։

Մի ժամանակ, Վիտտեյի մինիստրության որով, առանձնապես աշխուժացավ հետաքրքրությունը դեպի տեխնիկական բարձրագույն կրթությունը և հիմնվեց միջանի պոլիտեխնիկում։ Հենց այն ժամանակ ել մեղանում սկսեցին յնուանդուն կերպով խոսել հատկապես պոլիտեխնիկում հիմնելու մասին, և բարձրագույն զարոցի այդ տիպն առանձնապես ժողովրդական դարձավ մեզ մոտ։ Սակայն վոգեկորությունն անցավ և, մենք կարծում ենք, այժմ կարելի էլինել հանգիստ կերպով քննարկել այդ հարցը։ Խնդիրը քննարկելիս՝ նրա շուրջ և բազմակողմանի լուսարանության համար՝ անհրաժեշտ և հրաժարվել տեղային, ծխական շահերից, ռուսական զանգակատան՝ քաղաքականությունից, և դրո՞ք քննել լայնորեն և զգոն կերպով, բազմաող մեր յերկրամասի բազմադան շահերի տեսակետից։ Իսկ այդ՝ միակ ընդունելի տեսակետից մենք համարձակ կերպով կարող ենք պնդել, վոչ մեր յերկրին ամենից առաջ հարկավոր և համալսարան։

Յերկրի բնակչության բազմադանությունը, առանձին ժողովուրդների կուլտուրայի մակարդակի տարբեր աստիճանները, նրանց կենցաղը, բարձրը, նրանց աշխարհայացքը, նրանց կյանքի վողջ մեն ու յնդանակը, նրանց պատմությունը, լեզուն, կրոնական պաշտամունքը,—այս ամենը դիտական՝ մշակութայն և հետադոտության համար այնքան հարուստ մի դանձարան և հանգիստանում, վոչ այդ դրո՞նի համալսարանական դրվածքով միայն կարող են եյական նվաճումների ձեռք բերվել դիտության համար և մեր յերկրամասի ու նրա բնակչության մտավոր և նյութական

առաջադիմութեան համար: Համալսարանական այն կրթութեանը, վեր մեր յերիտասարդութեանն ստանում ե Ռուսաստանի կենտրոնում, չի տալիս նրան մեր յերկրի կարիքների համար անհրաժեշտ գիտելիքների այն պաշարը, վեր անպայման պետք ե ունենալ՝ մեր ծայրամասի բարեկենցութեան բարձրացման նպատակով արդյունավետ աշխատանք կատարելու համար: Վերջա՞ն խոչընդոտներից մենք խուսափած կլինեյինք ցավոտ հարցերը լուծելու ժամանակ, յեթե այն մարդիկ, վերոնց ձևողին ե գտնվում այդ կարիքների լուծումն ու բավարարումը,—ծանոթ լինեյին բնակչութեան վերին ու կենցաղին, նրա պատմական պարզացմանն ու տրագիցիաներին ե կովկաս չգային վերջնա մի «terra incognita»¹⁾՝ լեցուն ինչ—վեր ֆանտաստիկ առասպելներով ե անեկդոտներով այդ «կորստարեր» յերկրի մասին: Իսկ այդ ամենին կարելի յե հասնել, հիմնելով կովկասյան համալսարան, վեր իրեն նպատակ կդնի յերկրի ուսումնասիրութեանը՝ նրա բովանդակ բազմազանութեամբ: Բարձրագույն տեխնիկական դպրոցն ի վիճակի կլիներ բավարարելու յերկրի վերոչ տեսակի պահանջները, բայց վեր բնակչութեան հրամայական ե անհետաձգելի կարիքները: Իսկ բարձրագույն կրթութեան ապագա այդ ոջախի տեղի մասին կարիք ել չկա վիճելու.—Թիֆլիսը հանգիստանում ե յերկրամասի իրական կենտրոնը, յերկաթուղային հանգուցային կետը ե, առհասարակ, նա միշտ դերակշռող դեր ե կատարել մեր ամբողջ յերկրամասի կուլտուրական ե հասարակական կյանքում:

Ս. Ուլլիմ

«Новая Реч» № 39,
մայիսի 6 (ապրիլի 23) 1910 թ.

ՊՈՌՆԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԱՌԻԻՎ

Բացվեց պուռնկութեան դեմ պայքարող համառուսական համադումարը: Այդ համադումարը, վեր նպատակ ե դրել միջոցներ մշակել ժամանակակից քաղաքակիրթ հասարակութեան այդ ամենախայտառակ ինստիտուտներից մեկի դեմ, մեծ հետաքրքրութեամբ ե առաջ բերել թե՛ հասարակութեան ե թե՛ մամուլի կողմից:

1) —անծանոթ յերկր, հոգ—նմբ.:

Նորից ծայր և առնում այն հին վեճը, վոր դոյություն ուներ
կնոջ մարմնի տուտուրը լեղալիղացիայի, ռեզլամենտացիայի
յենթարկելու կողմնակիցների և արտլիցիոնիստների միջև, վո-
րոնք հակառակ են պոռնկությունը պետական կարգով որինակա-
նացնելուն:

Մենք այստեղ չենք բերի դրանց—այդ յերկու կողմերի պատ-
ճատարանությունները, վորովհետև նրանք արդեն ձանձրալի յեն
դարձել, հազարավոր անգամ կրկնվել են, և վորևև նոր բան այդ
տաթիլի ալլեա չի կարելի տեսել: Մեզ թվում է, վոր քիչ կգտնվեն
այնպիսի մարդիկ, վորոնք ընդունակ լինեն պաշտպանելու պոռ-
նկության վրա սահմանված հսկողության ներկա սխտեմը՝ իր
բոլոր մտայն կողմերով և հսկողության որդանները կողմից կի-
րառվող այն յեղանակներով հանդերձ, վորոնք ստորացնում և
վերափոխում են մարդկային արժանապատվության, և կանացի
ամոթխածության նաև այն չնչին մնացորդը, վոր դեռ պահ-
պանվել և սոցիալական կարգերի այդ դժբախտ դոհերի մեջ:

Շատերը մեծ հույսեր են դնում այդ համազումարի ար-
դյունքների վրա, արտլիցիոնիստական դադափարի հաղթանակի
վրա և մեր որևնադրության մեջ այդ վտգով կատարելիք վտիո-
խությունների վրա: Այդ միջոցառումը, լավագույն դեպքում,
կներևա ի վիճակի լինի թեթևացնելու այն կանանց դրությունը,
վորոնք հարկադրված են վաճառքի հանել իրենց մարմինը, ծախել
իրենց սերը, սակայն, իհարկե, դա չի կարող արմատախիլ անել
պոռնկությունը, չի կարող վերջ դնել մեր հասարակական որ-
դանիմը հոշոտող այդ խոցին:

Ժամանակակից պոռնկության պատճառները խորն են, նա
արմատներ ունի մեր կյանքի հիմքերում, և արտլիցիոնիզմով չեն,
վոր պետք և վերջ տալ նրան: Մենք պոռնկություններ դիտենք,
վարտեղ ռեզլամենտացիա դոյություն չունի և վորտեղ վարթա-
մարենն ծաղկել և արդի մարդկության սոցիալական ադրի վրա
բուսած այդ թունավոր վարդը: Պրուսիայում պոռնկությունը
լեղալիղացիայի չի յենթարկված, հասարակաց տներ դոյություն
չունեն, մինչդեռ Բեռլինն ուղղակի լեվ-լեցուն և պոռնիկներով,
և ռեզլամենտացիայի բացակայությունը սոսկալի շահագործման
և հասցնում «սիրո դժբախտ քրմուհիներին»—«լեզալ հովանա-
վորողներին» կողմից:

Այն յերկրում, վորտեղ սույի պատճառով ծնողներն ամոթի
ու խայտառակության վաճառքի յեն հանում իրենց աղջիկնե-

բին, վորտեղ դուռերէից «աղջիկներ» են բերում տոնավաճառները՝ փող վաստակելու համար, վորտեղ գործադրկութունն ու աշխատանքի ծանր պայմանները կանանց ֆարրիկադործարանային աշխատանքի բազմաթիւ տեսակների համար պոռնկություններ դարձրել են մի տեսակ ոժանդակ արհեստ, — տարտրինակ և հույսեր դնել համադուստրի բանաձևերի վրա, արտիցիոնիզմի հաղթանակի վրա, վորպես պայքարի լուրջ միջոցների՝ մարդկային մարմնի վաճառահանության դեմ:

Մենք կարող ենք համադուստրը վողջունել սոսկ հասարակական անարդարության դժբախտ զոհերի ծանր վիճակը թեթև վացնելու տեսակետից: Մենք կարող ենք ուրախանալ, — յեկեմ միայն դա կիրականացւի, — պոռնկության ռեզլամենտացիայի վերացման՝ իր բոլոր հետևանքներով հանդերձ, իր «գայլի դեղին տոմսերով», իր «բժշկա-վոստիկանական հսկողությամբ», վոր բացարձակորեն վոչ միայն չի հասնում իր նպատակին, այլև ընդհակառակը — ե՛լ ասիլի յե ծանրացնում պոռնիկ կնոջ առանց այն ել անելանելի վիճակը, վորովհետև պոռնիկը նախ և առաջ մարդ է, ընդվորում՝ մի մարդ, վոր զոհարելած և մեր ժամանակի Մոլոխ — վոսկե հորթի զոհանդանին:

Ս. Ոլգին

«Известия Ревы» № 90,
մայիսի 7 (ապրիլի 24), 1910 թ.

ՊՈՌՆԿՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐՈՂ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԻ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

Հեռագիրը լուրեր հաղորդեց մեզ, — ճի՛շտ է, հակիրճ և կըցկոտուր լուրեր, — պոռնկության և կանանց վաճառքի դեմ պայքարող համադուստրի աշխատանքների մասին: Համադուստրը մոտեցել և խնդրին, վորքան վոր դա հնարավոր է, և դրել և այդպիսին, հաշվի առնելով թե՛ արդիականության բոլոր պայմանները և թե՛ հասարակական այդ ակտերի դեմ պայքարելու յեղանակների մասին համադուստրի մասնակիցների մեծամասնության ունեցած հասկացողությունները:

Վորքան դա հնարավոր է «սոցիալ-ռեֆորմատորության» համար, վորպիսին հասարակական վորող շրջանների և հոսանքների կողմից ինչ-վոր մի համադարձան և համարվում սոցիալական

անկատարելություններէ դեմ,—պոռնկության և մարդկային մարմնի խայտառակ վաճառքի խնդիրը համադրւած արուճաթով և գրգռած և այն չի կարելի չվողջունել: Արդէ կապիտալիստական հասարակութիւնը, նրա տնտեսական դարդացումը վաղուց և անդառնալիտրեն կործանել են «նահապետական» կենցաղի բոլոր հիմքերը և ամենից առաջ մարդկային աշխատանքի շուկա յեն դուրս բերել կնոջը:

Այն ժամանակները, յերբ կինը դիտվում եր բացառապես այն տեսակետից, թե նա մայր և և ամուսին, վերջնա մարդկային սերունդ արտադրող,—անցել են անդառնալի կերպով, և կինը վաստորեն արդեն դարձել և կարեւոր մի ուժ կապիտալիստական հասարակության հարստության—ապրանքների—արտադրության և կուտակման պրոցեսում: Կնոջ այդ ներդրումը կյանքի տնտեսական ջրադուրյալի մեջ հասարակությանը անխուսափելիորեն առաջադրեց նաև կնոջ իրավական դրության հարցը: Կանանց աշխատանքը արդէ պետութիւններում դարձել և արդեն մեծապես կարեւոր մի ֆակտոր, և մենք ունենք տարբեր ժողովուրդների մի շարք որենադրութիւններ, վերոնք ավելի կամ պակաս չափով պաշտպանում են կանանց աշխատանքը ծայրահեղ չահադործումից: Մեզ մոտ վոչինչ կամ գրեթե վոչինչ չի կատարած այդ ուղղութիւնով, մինչդեռ գործարանային ինսպեկցիայի հաշվաւթութիւնները,—վորջան և վոր նա սահմանափակված և ֆինանսների և առևտրի ու արդյունաբերության մինիստրութիւնների ամեն տեսակ պարզաբանութիւններով և շրջաբերականներով,—արձանագրում են կանանց աշխատանքի շարունակական աճումը և աղամարդ—բանվորների արտամղումը կին—բանվորուհիների կողմից:

Ռուսական մամուլը քանիցս նշել և բանվորուհի—կնոջ ծանր վիճակը, վորը, հաճախ, բացի իր ներվերի և մկանների ուժից դեռ իր մարմինն և պիտի հրամցնի ի հաճույս ամեն տեսակ մեծ ու վոքր շէշմանավորների, վորպեսզի կարողանա ապահովել իր խղճուկ աշխատավարձը: Բոլորն ևլ հիշում են այն մերկացումները, վոր վերաբերում եյին ծխախոտի և այլ պանտատերներին և կանանց աշխատանքի չահադործման նրանց սխտեմին,—մի սխտեմ, վոր հասնում եր մինչև անբարոյական բացահայտ ցոփութիւն ու Ռուսաստանի կենտրոններից աշխատանք գտնելու համար հարավ յեկող դյուղական ջահել աղջիկների պղծում: Այս իսկ պատճառով չի կարելի չվողջունել համադրւած արտահայ-

տած ցանկությունը՝ դործարանային տեսչուհիներէ ինստիտուտ սահմանելու, կանանց գիշերային աշխատանքն արգելելու և կանանց աշխատանքի որենդրական պաշտպանության մասին, թեպէս և՛ նկատի առնելով առևտրի և արդյունաբերության մինիստրության աշխատանքն տնտեսները—աշխատանքի նորանոր ճյուղեր ազատել վորէն հսկողությունից,—դժուար և հուսալ, թե այդ ցանկությունները կարելի յե իրականացնել:

Արժե մտարեբել թեկուղ հենց այն, վոր դործարանային տեսչության հսկողությունից ազատված են բոլոր տպարանները, լիտոգրաֆիաները և դրանց հետ անմիջականորեն կապված արտադրությունները, փոքրը և այլն, ել չիտեսելով այն մասին, վոր դուրստնտեսական ամբողջ արտադրությունը բնավ յենթադրա չե դործարանային տեսչության հսկողության: Նույնպէս չի կարելի չիտողունել համադրամարի նաև այն ցանկությունը, վոր վերարեբում և կանանց աշխատանքի ավելի վորակյալ և ավելի ինտելիգենտական բնազավառի կարգավորման, այն և—դործա-կատարուհիներէ, դրասենյակային կլին աշխատողներէ և այլն: Աշխատանքի այս բնազավառութի կնոջ դրությունը շատ ծանր և, վորովհետև ընչին աշխատավարձի պայմաններում պահանջվում և զշեղ արտաքին, մի բան, վոր այդ կատեգորիայի կանանց մեջ առանձնապէս դարգացնում և դադտնի պոռնկությունը: Մեր կարծիքով՝ համադրամարի աշխատանքներէ ամենաշակաւն մասն այս և, թեպէս և այնտեղ հայտնված և ընդունված են նաև մի շարք այլ ցանկություններ՝ պոռնկության ամստն և ծաւլամտն դեմ, զսպիտակ ստրկուհիներէ դրեթե բացահայտ վաճառքի դեմ, զհասարակաց տներէ—մեր ժամանակի քաղաքներէ այդ այլանդակ հաստատություններէ դեմ: Այս վորոշումներէ մասին մենք կլիտսենք, յերբ պատեհություն լինի: Չենք կարող ընչել այստեղ համադրամարի աշխատանքներէ մեջ յերևան յեկած վորոշ զուտտպիւմը՝ ևս, վոր դրսևորվեց այն վորոշման մեջ, վորով զպատժական սպառնալիքներ են սահմանվում պոռնկությունից ոգտվողներէ դեմ: Այս միջոցառումն ընդունելով, համադրամարը ընդվեց հասարակական անկանոնություններէ պատճառներէ զգոն քննարկության և պատմականորեն սահմանափակված արդի ըմբռնողության ճանապարհից և վորոք դրեց զսոցիալական մանիլովը ըննային՝ յերբուն ճանապարհի վրա: Մտկայն

1) Մանիլովլինա.—արտահայտությունը ծագում և առաջին դրող Ն. Վ. Գոգոլի «Մեռած հոգիներ» յերկէ հերոսներից մեկի՝ Մանիլովի անունից,

այս անսպասելի թանաքարիծը չի փչացնում Համագումարի աշխատանքներից ստացվող ընդհանուր լուսավոր ֆոնը։ Լրիվ չափով համ դոնն մասամբ կիրականացվեն արդյոք Համագումարի մասնակիցների բարի ցանկությունները,—Համենայն դեպս հարցը դրված է, և հասարակական կարծիքն իր խոսքն ասաց։

Ս. ՈԼԳԻՈ

«Известия Ревы» № 91,
մայիսի 8 (ապրիլի 25) 1910 թ.

ԱՆՀՐԱԾԻՇՏ և ԱՇԽԱՏՆԷԼ

Քաղաքային կենտրոնների դարգացումը, բնակչության հոծ դանդախների կուտակումն այդ կենտրոններում, նրանց խոշոր նշանակությունը յերկրի տնտեսական և մտավոր կացության համար,—այս ամենն ավելի և ավելի առաջ և քաշում քաղաքային տնտեսության հարցերը, հերթի դնում մուկիցիպալ քաղաքականության ուղղության հարցերը։

Այս հարցերն այլևս քաղաքային բնակչության սոսկ վարչաշրջանների տնտրիքներից անարկան չեն միայն, այլև խորատես և անմիջականորեն շոշափում են նրա գեմոկրատական լայն խափերի ամենակենսական շահերը։ Ձնայած ներկայումս դործող ինքնավարության ցենդային բնույթին և քաղաքային ընտրողների սահմանափակ կազմին՝ հենց իրեն՝ քաղաքային կյանքի եվոլյուցիան վերջին տարիների ընթացքում ճեղք և բացել դեպի այդ ցենդային Հաստատությունները և ունևոր դասակարգերի ներկայացուցիչներին հարկադրել է, զեթ մասամբ, զեթ ամենամիկրոսկոպիկ դոդայով, բավարարել քաղաքային դործերից հեռացված բնակչության մեծագույն մասի անհետաճելի կարիքները։

Մեր քաղաքների մուկիցիպալ քաղաքականության այդ ակամա զեմոկրատիզացիան ունևոր դասակարգերի ինքնապահովության շատ պարզ զգացմունքի արդյունքն է, վորքանով վոր բնակչության կուտակումը քաղաքային վարերում կարող և սպառնալ քաղաքի շտերերի առողջությանը և բարեկեցությանը։

Վորն արտահայտում է՝ բարի ցանկություն, անմիա, անախժենալ յերազանք, կամքի ուժի լիակատար բացակայությամբ։—նմ.

Հասարակական բարձր վերելքի շրջանում մեզ մոտ առաջին պլանում կանգնած էյին ընդհանուր պետական կարգի խնդիրները և դրանք իրենց կարևորությամբ փակում էյին տեղային բոլոր շահերի և խնդիրների առաջը։ Այս յերևույթը միանշանակապես անհրաժեշտ և հասկանալի յեր։

Իսկ զգուրջ առուրյայի՝ վրա հասնելով, յերբ բարձր խոյացած ալիքն ընկավ,—տեղական դործերը կրկին դրավեցին իրենց համապատասխան տեղը հասարակական ուշադրության մեջ։ Սակայն անցյալ և ներկա տեսակետից մեր քաղաքների Մունիցիպալ քաղաքականության մեջ մի եյակն տարբերություն կա։ «Sturm und Drang»-ի¹⁾ տարիներն անհետևանք չանցան ժողովրդական մասսաների համար, և նրանց մեջ անտարակուսելի հետաքրքրություն և զարթել դեպի հասարակական խնդիրները։ Մեր՝ Թիֆլիսի քաղաքային դուման, վրն այնքա՛ն պարծենում և իր ինտելիգենտությամբ և զեմոկրատիզմով,—իրականում վր յայլ ինչ և, բայց յեթե ճառանգական որենտդիրներին յուրատեսակ մի պալատ, աղդտկցական և ընտանեկան կապերով կապված մի խմբակ, վրտեղ, շնայած վերոհիշյալ զգովելի՝ հատկություններին,—խնդիրները շատ հաճախ լումվում են այնպիսի տեսանկյունով, վր ընդհանուր շատ քիչ բան ունի հասարակայնության բարձր շահերի հետ։

Թիֆլիսում փորձ յեղավ քաղաքային վերջին ընտրությունների ժամանակ ճեղքվածք բանալ մեր բուրժուազիայի այդ ամբողջում, և այդ փորձն անհաջող չեր։

Այդ ուշդությամբ անհրաժեշտ և աշխատանք, անհրաժեշտ և մեր ինտելիգենցիայի բոլոր զեմոկրատական—առաջավոր ուժերի համախմբում, հարկավոր և ամենալուրջ աշխատանք քաղաքային բնակչության լայն խավերում այն իմաստով, վր քաղաքային բարդ տնտեսություն վարելն իր խնդիրների և նպատակների բաղձադանությամբ ճիշտ կերպով լուսարանվի և ծանոթացվի։

Այդպիսի աշխատանքը թե՛ ավելի մեծ հետաքրքրություն կշարժի դեպի հասարակական դործերը և թե՛ կբարձրացնի վրջ բնակչության մտալոր մակարդակը։ Մինչդեռ մեր ինտելիգենտները դասախոսություններ են կարդում Ուսայդի, Մետերլինկի և այլ դրողների մասին, բայց նեղություն չեն քաշում ծանոթաց-

1) —ժոթորկի և դրոհի—իմք.։

նելու քաղաքային բնակչությանը յեվրոպական քաղաքային կոմունաների մոտնիցիպալ քաղաքականության արդի հոսանքներին, կոմունալ գործունեյության խնդիրներին և նպատակներին: Մենք արդեն նշել ենք, Վոր անհրաժեշտ և կազմակերպել մեղանում բընտրողների և բնակիչների ընկերություն», «բնակիչների դոմաներ», վորտեղ կարտահայտվեր և կձևակերպվեր հասարակական կարծիքը: Այդ վորդով և այդ ուղղությամբ կատարելիք աշխատանքը հենց կարևոր մի խնդիր և մեր ինտելիգենցիայի համար, վորը ցանկանում և վորոնում և, բայց վոչ մի տեղ կիրառում չի գտնում իր ուժերի համար: Մենք համոզված ենք, վոր նրա ջանքերն ապարդյուն չեն կորչի:

Չնայած պրուսական լանդտագի ընտրությունների վրդովեցուցիչ յեռադաս սիտեմին, — ժողովրդական մասսաներին հենց առաջին իսկ վորոճից հաջողվեց անցկացնել այնտեղ իր ներկայացուցիչներին:

Ս. Ուգիճ

«Нова Реч» № 94,
մայիսի 12 (ապրիլի 29) 1910 թ.

ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

Ապրիլ ամիսը հարուստ էր հասարակական խռնոր նշանակություն ունեցող համադումարներով. — գրողների համադումար, Պիրոզովյան¹⁾, պոռնկության դեմ պայքարող համադումար և կրիմինալիստներին²⁾: Այդ համադումարների մի մասը բարեհաջող կերպով ավարտեց իր աշխատանքը, մի քանիսն ընդհատվեցին վոստիկանության միջամտության հետևանքով, ինչպես, որինակ, կրիմինալիստների համադումարը Մոսկվայում, իսկ մի մասն ևլ տուժեց մասնակի կերպով, — այսպես, որինակ, պիրոզովյանների քննարկումից հանվեցին մի շարք հետաքրքրական գեղուցումներ, իսկ կանանց վաճառքի դեմ պայքարող համադումարի առաջին սեկցիան փակվեց՝ պետական և հասարակական ապահովության նկատառումներով:

1) Նիրուբգիական համադումար, ուստ. հանրահռչակ իրրուրդ և մանկավարժ Ն. Ի. Պիրոզովի տնվամար. — ՆՄԻ.:

2) Քրեական իրավունքի առարկայում աշխատող իրավագետ-տեսաբանների և պրակտիկների համադումար. — ՆՄԻ.:

Պատմական այս միջոցառումները վերջ իմաստով միանշանակն որինական և տրամաբանական ելին մեր ռազմատնադրական՝ բյուրոկրատիայի կողմից։ Այդ զեկուցումները ջնարկելիս, աշխատավոր մասսաների տնտեսական բարեկեցությունը, իբրև պոռնկության զարգացման և բորի, տուրքերից լողի կամ սիֆիլիսի նման սարսափելի համաճարակների տարածման դեմ իրական, և վոչ թե Ֆիլանտրոպիկ պայքար մղելու իսկական յեղանակներից մեկը, բարձրացնելու միջոցառումները ջնարկելիս չի կարելի խուսափել Քաղաքականությունից, չի կարելի չխուսել և հերթի չդնել ժողովրդական մասսաների լուսավորության բարձրացման հարցերը, արհեստակցական միությունների ազատության, աշխատանքի որոնողական պաշտպանության և խուսափելու մամուլի ազատության հարցերը։ Այս բոլոր հարցերն, անկասկած, ներխուժում են Քաղաքականության՝ բնաշխարհը, իսկ դրանցից շատերն իրենց ելությունը քաղաքական կարգի հարցեր են։ Հետևաբար, մեր իշխանությունները՝ համաձայն մեր ռազմատնադրության՝ յուրատեսակ վոզու, — շատ հետևողական ելին, յերբ յեռանդուն կերպով դիմադրում ելին քաղաքականության մուտք դործելուն այդ հասարակական համազումարները։ Բայց զուրս քիչ ընությունը դնից, — նա ներս կմտնի պատուհանից։ Քաղաքականությունն այնուամենայնիվ արտահայտվում եր բոլոր համազումարների աշխատանքներում, զեկուցումներում, վիճարանություններում և բանաձևերում, չնայած վոր ամենաաշխույժ հեկողություն եր սահմանված յնչպես համառուսական այդ ժողովների քաղաքական անմեղության անմիջական վերականգունների, այնպես ել հենց համազումարներին մատնակցողների կազմից առաջ յեկած զհամավորներին կողմից։

Անկողմյան մամուլը թախծով և տարակուսանքով և նրում այս տխուր փաստը և վշտով և արձանադրում, վոր զպոլիտիկանությունից այսքան տարի յեռանդուն կերպով բուժման յենթարկվելուց հետո ել ուր մարդիկ դեռ չեն ապաքինվել։ Բավական և, վոր նրանք միատեղ հավաքվեն, — և իսկույն նորից առաջին պլան են մղվում զանիծյալ հարցերը, նորից հնչում են զմիտինդային ճառերը։ Սեհարյուրյակայիններն, իհարկե, չեն հասկանա այն պարզ ճշմարտությունը, վոր անհնարին և հասարակական վորեն նախաձեռնություն և յնքնագործունեություն, անիրագործելի յե հանրային վորեն չինարարություն՝ առանց դրան նպատուղ համապատասխան պայմանների, առանց քաղա-

բացիականության և կուլտուր-իբաւական կյանքի աճուր հիմքեր սահմանելու: Ձի կարելի տան կառուցումը կոտորից սկսել, չի կարելի ծառի բուժումը նյութերից սկսել:

Այսպես թե այնպես, համապատասխանաբար ուսն ժողովրդի հասարակական ինքնապիտակցության առջև նորից ամբողջ սրբությամբ դրին ցաւոտ հարցերը, վորքան վոր կարող եյին և վորքան կարողացան, նշեցին նրանց լուծման ամենամոտիկ ճանապարհը:

Ծնորհակալ ենք նրանցից և աղքատի համար:

Ս. Ոլգիե

«Нона Реч» № 28,
ժայիսի 14 (1) 1910 թ.

ԲԱՅ ՆԱՄԱԿ ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏՆԵՐԻՆ

Վերջին ժամանակներս լրագրական բանավեճի ձևերի սանձարձակությունը հասել և այն սահմաններին, վորոնք բացահայտորեն անհանդուրժելի յեն իրեն քիչ թե շատ հարգող միջավայրում: Հակառակորդի վերաբերմամբ թույլ են տրված ամեն տեսակ միջոցներ՝ նույնիսկ մինչև նրա մասնավոր, ինտիմ, նրա բնատանկան նեղ շրջանակը ներխուժելը. իսկ բուռնցքի միջոցով հաշիվ տեսնելը և կոպիտ ուժի կուլտը, վորպես ներդարձության միջոցներ, բացահայտ կերպով քարոզվում են տեղական միջանի որդանների եջերից: Բոլորն ել հիշում են Թիֆլիսի յերկու թերթի միջև ծագած բանակոխը, վորի կենտրոնական կետն եր հանդիսանում թշնամական թերթի աշխատակիցներից մեկի մոտիկ մարդու գլխին յեկած ինչ-վոր «պատմությունը», — մի պատմություն, վոր վորեւս սոնջություն չուներ վո՛չ դրականության և վո՛չ ել հասարակայնության հետ: Իսկ տեղական մի թերթի՝ մոտ որերս ունեցած յելույթը տեղական մամուլի յերկու դորձի հասցեյին՝ անցալ լրագրական եթիկայի և թույլատրելի պոլիմիկական ձևերի բոլոր սահմանները: Կեղտ ու խուզարկություն, — ահա՛ նման զգրական ստեղծագործություններին՝ սազական միակ անունը:

Թիֆլիսի ժուռնալիստների բարձրի վայրենացումը հասել և այն սահմանին, վորից դենն ալլեւ անկարելի յե անցնել: Հարգելով տպագրական խոտքը, բարձր դասելով մամուլի նախադաս-

ներն ու խնդիրները մեզանում, — մենք՝ ներքևում ստորագրողներս՝ ջերմորեն բողոքում ենք Վարդան խոսքն աղքատն ուղկալի կերպով ոգտադործելու դեմ, զաղափարների խարդախման կամ հրապարակային անարդանքի, իրենց հակառակորդներին անանկան և մասնավոր կյանքը մամուլի եջերում լկտի և անբարեխիղճ քննարկման առարկա դարձնելու դեմ, մենք դիմում ենք տեղական բոլոր ժուռնալիստներին, «Թիֆլիս. Ժուռնալ. Ընկ.» և առհասարակ մամուլի գործիչներին և կոչ ենք անում՝ վերջ տալ այդ դարչաՀոտ խոցին, վոր Թուճավորում և լրագրական աշխարհի առանց այն ել Ծանր ու Հեղձուկ ողբ:

«НОВАЯ РЕЧЬ»-ի խմբագրություն և
աշխատակիցներ:

«НОВАЯ РЕЧЬ» № 96,
մայիսի 14 (1) 1910 թ.

Թիֆլիս, ապրիլի 30

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏՆԵՐԻՆ ՈՒՂԱԾ ՄԵՐ ԴԻՄՈՒՄԻ ԱՌԹԻՎ.

Յես նոր, Թարմ մարդ եմ լայն հասարակության կարիքները բաժարարող՝ Թիֆլիսի ամենորյա ժուռնալիստիկայի մեջ:

Այն առաջնորդիս, վորի հետ ինձ առաջ վիճակված եր մամուլի միջոցով խոսել, — բոլորովին ուրիշ եր. — նրա աշխարհայացքը, կյանքը և կենցաղը դարձանալիորեն տարբերվում են լայն հասարակությունից, «կուլտուր-բուրժուական հասարակությունից»: Այժմ, յերբ վորոշ հանդամանքների պատճառով մամուլի այդ հատվածը հարկադրվել և լռելու, — ինձ Թվում եր, թե անկուսակցական, ընդհանուր-դեմոկրատական մամուլի եջերում, ախուճեմնայնիվ, հնարավոր կլինի Ծառայել այն ընդհանուր նպատակներին, վորոնք միասնացնում են մեր ինտելիգենտ հասարակության առաջավոր տարրերին Թեկուղ Հենց մոտակա նպատակներ և խնդիրների հողի վրա:

Ինձ Թվում եր, թե այսչափ դժվար ժամանակներին, յերբ շնչին այնքա՛ն Ծանր և դարձել վոչ միայն ֆիզիկական, այլև, — վորե առավել տխուր և, — Հոգևոր ակակցիայի միջուրտում, — բոլոր քիչ թե շատ ազնվաբար մտածող մարդիկ պետք և իրենց բոլոր ջանքերն ուղղեն դեպի մեր հասարակական կյանքի «մուռալ կետի» հաղթահարումը: Յե՛վ յես համարձակ կերպով դրիչ

վերցրի մեռքս և ասացի ինքս ինձ.—կան հարցեր, վորոնց մասին կարելի չե գրել՝ կոմպրոմիս չանելով սեփական խղճի և համոզմունքների հետ և, ուժերի ու հնարավորությունների չափով, պարզարանել թծարավիներին և քաղցածներին՝ մոտավոր ապագայի ուղիներն ու հնարավորությունը:

Լինում են մոմենտներ,—ասում եյի ինքս ինձ,—յերբ առույգ խոսքը մեծ ոգուտ և բերում հասարակությանը և նրա ուժերը խելացի կերպով զարթեցնելու խմաստով:

Ահա թե ինչով եյի ղեկավարվում յես, մտնելով Թիֆլիսի Երնդհանուր մամուլի ժուռնալիստների շարքերը:

Բայց ի՞նչ դատ յես այստեղ:

Վեհմակ, զգվրտոց, իրար քիթ ու պոռնկ ջարդել և կեղտ, վոր ամեն որ դուրս և թափվում լրագրերի եջերից:

Մեր մամուլը չի վիճում ուղիների և հեռանկարների մասին, հասարակական յեռանդի բարձրացման յեղանակների և բուն խնդիրների մասին, այլ գրադված ե անձնական հալածանքներով, ամենաանամթ, ամենալիտի հայհոյանքով և նույնիսկ, ամոթ ե այդ ասելը, սպեցիֆիկ բուրմունք ունեցող խուզարկողությամբ:

Յեվ մամուլի այդ բոլոր որդանները, վորքան ել դա տարորինակ լինի, իրենց համարում են պրոգրեսիվ և նույնիսկ ղեմոկրատիկ բանակին պատկանող թերթեր:

Յեթե Պուրիշկևիչը դումայական ամբիոնից վիրավորում ե կնաջ պատիվը,—մենք բոլորս ել վրդովվում ենք, վրդովվում են նաև Թիֆլիսի ժուռնալիստները և շանթ ու կրակ են տեղում բոսարարական պետական սկանդալիստի գլխին: Բայց, հենց նույն այդ ժուռնալիստներն ել կարող են յերկար ժամանակ և մի առանձին հաճույքով ու վայելքով ուռնցնել յերկու տիկիների հետ պատահած և զուտ ինտիմ բնույթ ունեցող մի պատմություն, վորպեսզի այդպիսով իրենց հալիվները մաքրեն այն թերթի խմբագրի հետ, վորի աշխատակիցն ազգակցական մոտիկ հարաբություններ ունի այդ տիկիներից մեկի հետ:

Յեթե սեհարյուրյակային վորեք թերթ գրադվում ե խուզարկողությամբ և մատնությամբ,—մենք վրդովվում և ցավում ենք, թե՛ վորքա՛ն, վո՛ր աստիճան անկման են հասցրել մամուլի խոսքը պարոնայք սոյուզնիկները, ռքրական բարքերի վորպիս՛ սոսորության և սանձարձակության են հասել նրանք: Մեզ հետ միասին իրենց դայրույթն են արտահայտում նաև հրապարակա-

նության Թիֆլիսի սպասավորները: Բայց հենց նույն այդ պա-
րոնները տեղական որդանի եջերում մատնություններ են տալա-
գրում իրենց դրական հակառակորդներին դեմ, քաջ դիտենալով,
վոր այդ «կամավոր» հաղորդագրությունները կարող են շատ
ոռնալ հեռուանքներ ունենալ հակառակորդի համար՝ նյութական
միասի տեսակետից:

Այսինքն զուտ ժողովրդի միությանն սանդուղի պարոններն
հանհաճելի մարդկանց հետ իրենց հաշիվները մաքրում են ու-
տիկն մարտիկների, կամ բռնցքամարտի միջոցով, — մենք բոլորս
եւ խորապես վրդովվում ենք և բախկանաչափ խոսքեր չենք գրա-
նում մեր ցասումն արտահայտելու համար մարդկային անձի դեմ
կատարվող այդ խուլիգանական դատաստանի առթիվ: Վրդով-
վում են նաև Թիֆլիսի ժողովուրդատները: Սակայն դա նրանց
չի խանգարում, վոր տեղական մամուլի եջերում, բացահայ-
տարար և կոտորատվելով ու կոկեաություն անելով, նրանք քա-
րողեն բռնցքային արդումննացիք և նույնիսկ՝ իրականում
կենսադործեն իրենց քարոզը, խոսքը դործի վերածեն:

Ակամայից հարց ե ծագում:

Եւ ուրեմն, ինչո՞վ եք տարբերվում դուք, պարոններ՛ր, Պու-
րիչկեվիչներից և Դուբրովիններից, Սաշկա Կոսիկներից և Պո-
լովնյովներից¹⁾: Թե՞ մի դուցե յերկու տարբեր շախմատները դո-
ւթյություն ունեն ձեզ համար և նրանց համար: Կամ դուցե այն,
ինչ վոր Թուլյատրելի յե ձեզ և չի դցում ձեր վարկը, վորպես
հասարակական դործիչների, — բացարձակորեն ամոթալի և ան-
թուլյատրելի՞ յե ուրիշների համար:

Թերեւս ձեր հետապնդած նպատակներո՞վ:

Սակայն դեռեւս Լաստալն ե տեսլ — «Մի՛ խոսիր միայն նպա-
տակի մասին, — խոսի՛ր նաև այդ նպատակին հասնելու միջոց-
ների մասին, վորովհետեւ դրանք սերտորեն կապակցված են ի-
րար, և միջոցների փոփոխությամբ փոխվում ե նաև նպա-
տակը»:

Կարծես թե բոլորի համար եւ հատկանալի յե այն պարզ
ճշմարտությունը, վոր բարձր նպատակը չի՛ կարող համատեղ-

1) Պոլովնյով, Ա. Վ. — մականունը «Կոսյա», Պուսիովի դործարանի
բանվոր, ցարական պահապանական բաժնի ագենտ, «Ռուս ժողովրդի միու-
թյան» հիմնադիրներից, Նարովկ ուսյոնի սև-հարյուրյակային զինված խմբի
պետ: Ֆինլանդական դատարանի կողմից դատապարտվեց Գերցենյանյի սպա-
նության համար, բայց ներում ստացավ ցարի կողմից: — Խմբ.:

վել այդ նպատակին հասնելու կեղտոտ միջոցների հետ։ Յեւ, վերջապես, մի՞թե այս անտանելի բանակումի, դրական այս խայտառակ սուլապարի մեջ կա վորեն նպատակ, կա գեթ մի դուռ արժողությամբ հասարակական իմաստ ու ոգևուտ։

Ինձ թվում էր, վոր Թիֆլիսի մամուլի այս անհանդուրժելի դրությանը վերջ պիտի դնել, վոր շարունակել այսուհետև ևս սպրեկ ու դործել կեղտոտ բամբասանքներով վարակված և անձնական հաշիվներն անմաքուր միջոցներով մաքրելու այս մըթնոյրտում, — հալասարազոր և մամուլի նշանակությունը մեղաւորում վերջնականապես վոնջացնելուն, իսկ մենք շատ թանգ պիտի դնահատենք նրա նշանակությունը, մանավանդ այժմ, յերբ այնքան կարևոր և այնքան անհրաժեշտ և ներդրածել հասարակության վրա բոլոր մատչելի միջոցներով, — և լրագիրը դրա լավագույն միջոցներից մեկն է։

Ահա թե ինչ նկատառումներից եյի յեկնում յես, յերբ դրեցի Թիֆլիսի ժուռնալիստներին ուղղած իմ այն նամակը, վորի տակ այնքան հոժարությամբ ստորագրեցին «Новая Речъ»-ի թե՛ խմբագրությունը և թե՛ աշխատակիցները, իմ նամակով յես դիմում եյի վոչ թե Խաչատուրովներին¹⁾, վոչ թե բունցիցի պայծառափայլ իդեոլոգին՝ իր Հուսեյինով հանդերձ, նրանք ինձ համար վաղուց արդեն թաղված մարդիկ են, — այլ՝ լրագրական ուրիշ աշխատողների, վորոնք վոչինչ, ընդհանուր վոչինչ չունեն բրետաբության²⁾ հետ դրականության մեջ, վո՛չ ել դուրանչիության հետ, այլ սոսկ նյութական անիմյալ դրության պատճառով հարկադրված են աշխատել մամուլի որդան անունը կրող ձևնարկություններում, այդ պարոնների համար։

Յես կարծում եյի, յես հաստատ հույս ունեյի նրանց կողմից արձագանդ դանելու կեղտի այն վակիտանալիային վերջ տալու իմ կոչին, վոր տնրարոյացնում և նաև մեզ՝ լրագրական աշխատողներին և վոր ավելի կարևոր ու վտանգավոր և ընթերցող սուղխտորիային։

Բայց յես սխալվեցի։ Թուսերեն լեզվով հրատարակվող տեղական յերկու թերթերը ժուռնալիստների մօտին ու սրտին ուղ-

1) Խաչատուրով, Խ. Գ. — «Тифлисский Листок» բուրժուական, նախապետական լրագրի խմբագիր-հրատարակիչ։ — Խմբ.։

2) Բրետաբե — կռվարար, հովաթույչ, մեծամարտ սիբուդ։ — Խմբ.։

դած այդ կտշն ընդունեցին ծաղրանքով, ցինիկ կատակներով և աղբաջրի նոր տակառներով:

Ի՞նչ արած, — մարդկանց հատուկ և սխալվելը և սխալներով և, վոր մենք սովորում ենք: Մի բան յես այժմ հաստատուն կերպով յուրացրել եմ, — այն, վոր Թիֆլիսի մամուլի որդանների մեծամասնության մեջ չկան բառիս նույնիսկ պարզ քաղցենիական իմաստով կարգին մարդիկ: Թերթերից մեկի գլուխ կանգնած և մի պարոն, վորին Պ. Գելեյշվիլին մեղադրեց՝ նրա կատարած անվայել արարքների համար՝ Բազլի վրացական դադութից, հասարակական վերոշմամբ, վտարվելու մեջ, և այդ «հասարակական դործիչը» լռելյայն կուլ տվեց այդ մեղադրանքը, դատի չտվեց ամբաստանողին, թեպետ և վերջինս հենց ինքը բացորոշ կերպով դատ եր պահանջում և կանչում, համառ կերպով կանչում եր նրան այնտեղ:

Հրապարակով և հիշատակելով թե՛ մեղադրողի և թե՛ մեղադրվողի լրիվ ազդանունները, և վոչ թե մութ անկյունից ակնարկների մեռլ նետած այդորինակ ամբաստանությունից հետո, աշխատել նման պարոնի հետ միևնույն թերթում, — այդ նշանակում և գիտակցորեն դառնալ համադործակից նրա արարքներին և այդպիսիները քողարկող, նշանակում և — ստորակշռառայի դիրք բռնել իր արևոջ հանդես, — մի բան, ինչի համար դեռ հանդըղնություն ունեն ուրիշներին մեղադրելու «պանծալի» յերածից յելած «բաջերը», բուռնցիկ ասպետները:

Յեղբայրք Խաչատուրովները... Ի՞նչ դրես նրանց մասին... Նրանք իրենց որդանում մեր այդ դիմումին միայն յերկու-յիսուսե տող հատկացրին՝ ջանալով հեղնական խոռճեր ասել «Новая Речь»-ի հասցեյին, բայց փոխարենը՝ հենց այդտեղ ել մի հսկայական հոգված են նվիրել ռեկլամիստ «նապուլեոնին», վորովհետև պ. պ. Խաչատուրովների ի՞նչ դործն և ժուռնալիստիկոն, դադափարակոն ծառայությունը¹⁾: Նրանց հարկավոր են հայտարարություններ, նրանք հենց թերթն ել հրատարակում են հայտարարությունների համար, իսկ մնացածը — սոսկ համեմունք և:

1) Ս. Սոփոգարյանը նկատի ունի «Тифлисский Листок»-ի 1910 թ. մայիսի 15 (2)-ի № 99-ում ապագրված Մ. Յակովլևիչի «Страница романа» հոդվածը «Новая Речь»-ի հայտարարությունների եղում ապագրվող վրան նապուլեոնի «Մուսոն» ռեկլամային գլխին: Ռեկլամիստ նապուլեոնը զանազան ֆիրմաներից ռեկլամներ եր ստանում և «Մուսոն» անոթային գերեզմարի տակ վիզային մեռլ հրատարակում «Новая Речь» թերթում: — Խճ.:

Ա՛հ, խեղճ ու մողորմելի Մ. Յակովլևի, վորը պատմերով հողմած և դրուժ ուրիշ թերթի հայտարարությունների բաժնում աշխատող կոնկուրենտի դեմ, յերբ դեռ ինքն էլ չի սովորել դրել դրադեմ, դրական խմատով: Յե՛վ ինչի՞ համար և նա այդպես կաշվից դուրս դալիս: Մի՞թե «Մուտոն» ռեկլամային վեպը այդքան միանցրել և «յեդր» Խաչատուրովներ և Ընկ-ն առևտրական տան «Հրապարակախոսներին»: Մի՞թե դա սպառնում և նրանց նյութական բարեկեցությանը, նրանց դադարաբարական բազմո՞ին:

Ա՛հ, ա՛յ. Յակովլևի, մաղո՞ւց և արդյոք, ինչ դուք սկսել եք հողալ մամուլի մաքրության և անկախության մասին, յերկրայ հայտնել հրապարակախոսական մտքի ազատ թռիչքի համար:

«Հայտարարությունական» փոքրիկ «Նապոլեոնը» ձեռք միանցրել և, ըստ յերևութի՛ն, վորպես իսկական Նապոլեոն, և դուք էլ դողալով ձեր խղճուկ Հինդ կոպեկանոցի համար և ջերմորեն ցանկանալով հաճոյանալ ձեր Կիտ Կիտիչներին¹⁾, սկսել եք հայհոյանքներ տեղալ և խուլիդան եք անվանում այն խեղճ մարդուն, վորը հանդգնել և հանցափորձ կատարել Խաչատուրովյան կայքի մրա և իր որմա հացը մաստակել հայտարարություններ համաքելով:

Ա՛հ, դուք, անմեղ և անարատ Մ. Յակովլևի, բարձրացրե՛ք ձեր հայացքը, և դուք ռեկլամ կտեսնեք հենց ձեր ազնիվ դայրույթի դոհարների կողքին, հենց անքատում, մո՛չ թե «զծի» տակ, այլ «զծի» վերևում:

Սակայն ձեր ամբողջ դայրույթը միանգամայն հասկանալի չէ, — «Մուտոնը» 4-րդ եջում, հայտարարությունների բաժնում իսկապես վոր կարող և լուրջ կոնկուրենցիա դառնալ «Тифл. Листок»-ի համար՝ նրա սիրնցյալ Սկիֆներով²⁾ և Մ. Յակովլևովներով հանդերձ:

Ահա՛ թե ո՛ւմ հետ ևս հարկադրված դործ ունենալ, ահա՛ թե՛ ում եյի դիմել յես լրագրական աշխարհի ողբ ափսոսհանելու կոչով:

Յես ներողություն եմ խնդրում ձեր թերթի իմ կուլեդաներից, վոր մուրուլթյան մեջ եմ գցել նրանց, վոր համոզում եյի

1) Կիտ Կիտիչ, — Ոսարովակու «Ուրիշի փոփոց գլխացալ» կոմեդիայի հերոսներից: Հին Մոսկովայի աղետ, հարուստ, կամակոր և խենթ ու խելաց վաճառականի ախպր — ԿՄԲ:

2) Սկիֆ — «Тифлисская Листок»-ի Թեհրանի հատուկ թղթակիցը, ունի նայթոնալիստ — ԿՄԲ:

ներանց, թե Թիֆլիսի ժողովրդականների միջավայրում կան մարդիկ, վերոնք ճշմուհի են ստեղծված ծանր դրուժյունից, յերբ դադարաբաժան աշխատանքն ու բանավեճը փոխարինված են գինեռանդան վիճակով և շուտ փոփոխվելի միության։ Թեյառան ժարգոնով։ Կրկնում եմ, — յես իմ անկեղծություններում դատարանն հիասթափվեցի։

Այնուամենայնիվ, թե՛ յես և թե՛ նրանք, ովքեր ոտորադրել եյին Վրաց նամակը Թիֆլիսի ժողովրդականներին, կատարել ենք մեր պարտքը։ Թո՛ղ մեզ դատի ընթերցողը, Թո՛ղ իր խոսքն ասի հասարակական կարծիքը։

Ս. Ուզին

«*Носак Реча*» № 98,
մայիսի 17 (4) 1910 թ.

«ԳՈՐԾԱԿԱՏԱՐԱԿԱՆ ՈՐԻՆԱԳԻԾ»

Յերեք տարի նիստեր ունեցավ Պետական Դուման և միայն այժմ դիմեց այն որինադի ջննարկմանը, վոր կուտ ունի աշխատավորական լայն մասսաների հետ, այն ե՛՛ առևտրական և արդյունաբերական ձևնարկություններում ծառայողների նորմալ հանդատի հարցին։

Վաճառական հանձնաժողովում՝ յերկար ջննության յենթարկվելուց հետո այդ որինադիքը, վերջապես, լույս աշխարհ տեսավ և սկիզբ դրեց «Հունիսերեքյան» դումայի ռոցիայական որենադրության։ Խոնչ կարելի չեր սպասել Վրացիների կալվածատերերի և նախնական կուտակման հարսանների՝ որենադրական համատեղ ստեղծագործությունից, յեթե վոչ առավել վաթարացումն այն փոխհարարությունների, վոր արդեն զոյություն ունեն կապիտալի և աշխատանքի միջև այդ բնագավառում։ Խոնչ կարելի չեր սպասել այն Վրացական հանձնաժողովից, վորի նախագահն և բարոն Տիդենհաուզեն¹⁾, վորը հայտարարել եր, թե աշխատանքի վորևև որենադրական պաշտպանություն կարող ե

1) Տիդենհաուզեն, Յե. Յե. — բարոն, բնիկներ, 3-րդ Պետական Դումայի անդամ, սկայարբիտ, բանվորական հարցի հանձնաժողովի նախագահն եր և պաշտպանում եր խոշոր արդյունաբերողների շահերը, ամեն կերպ տապալելով բանվորների և ծառայողների պահանջարկն որինադիքի ջննարկումը։

միայն անբարոյացնել բանփորական հոգին և վորի ղեկուցող ան-
դամն և նույնպես բարոն Կրլուդեներ-Սարուվին, մի խոշոր գոր-
ծարանատու, Կլումմայի մեքենայինական գործարանի տերը և
այլն, վորն ողջովում և արդյունաբերության և առևտրի հայրե-
նական հովանավորության բոլոր բարիքներէց :

Հիրալի, տվյալ որինազիծն այնպիսի նորմալ պայմաններ և
ստեղծում գործակատարական հինգմիլիոնանոց բանակի աշխա-
տանքի «աննորմալ» ողտաղործման համար, վոր դումայական
սպողիցիան ավելի քան իրավացի չեր, չերը հայտարարում եր,
թե այդ որենքի շնորհիվ՝ յեթե դա կենսադործվի, — գործակա-
տարները մարդ-արարածից մեքենաների յեն վերածվելու: Սա-
կայն դումայական մեծամասնությունն՝ իր որենադրական յեռան-
դով տարված՝ մերժեց սպողիցիայի բոլոր ուղղումները և 12-ժա-
մյա աշխատանքային որդա շուրջն այնքան վերադառումներ արեց,
վոր, ճիշտն ասած, վոչնչացրեց հենց իր իսկ վորոշումը: Այլա-
պես ինչպե՞ս կարելի չե հասկանալ տարվա մեջ 40 «արտոնյալ»
որ սահմանելը, յերկ կարելի չե յերկարաձգել աշխատանքային ո-
րը՝ որական 2 ժամով: Կամ թե որինազիծի 3-րդ հոդվածը, վոր
միայն «անհետաձգելիորեն անհրաժեշտ», այլև «պատահական և
անհետաձգելիորեն»-անհրաժեշտ» արտաժամյա աշխատանքների
կոչելու մասին, կամ թե 4-րդ հոդվածը, վոր թույլ և տալիս ա-
ռևտրի կատարումն ամեն ժամանակ 15 ժամից վոչ ավելի տեո-
դությամբ առևտրական մի ամբողջ շաբթ այնպիսի ձևնարկու-
թյուններում, վորոնք առաջին անհրաժեշտության միջերժներ ևն
վաճառում, հաստատված և համատեղ առևտրում, այլև սոցա-
դրական յերկերի, ծաղիկների, ծխախոտի առևտուրը ժամանակա-
վոր շաբթական շնչերում, ճաշարաններում, բաղանիքներում և
այլն և այլն:

Մի՞թե սպողիցիան իրավացի չեր, վոր լմբոտտանում եր այդ
հոդվածների դեմ և ապացուցում, վոր այդ հոդվածները դատարկ
հնչյունի յեն վերածում թե՛ այդ որինազիծը և թե՛ նրա սահմա-
նած 12-ժամյա աշխատանքային որը: Սակայն դումայի մեծա-
մասնությունը՝ վա՛ղ միայն սխառեմատիկ կերպով մերժում եր
բոլոր այն ուղղումները, վորոնց նպատակն եր զնթ մասնակիորեն
թեթևացնել գործակատարների գրությունը, այլև հենց ինքն իր
կողմից և՛ ավելի չեր վատթարացնում որինազիծը, իր ուղղում-
ներով և վերադառումներով լայն հնարավորություններ տալով

տերերին, շորենքն՝ շորինական հիմունքներով, խախտելու համար:

Սակայն այս ամենից դատ՝ սեհարյուրյակային-ոկոյարրիտ-տական մեծամասնությունը նաև այս՝ «Նորմալ հանդատի» խնդիրը քննելիս ցույց տվեց իր բարձր պատրիստիզմը և յեկեղեցուն նվիրված լինելը: Այսպես, որինակ, տոնական և կիրակնորյա հանդիսորը քննարկելիս, դոմայի մեծամասնությունը մերժեց ալլադավանների իրավունքը—տոնելու իրենց սեփական կրոնական տոները—մահմեդականներին—իրենց ուրբաթը, հրեաներին—իրենց շաբաթը՝ քրիստոնեյական կիրակիի փոխարեն, և մի հարված ևս հասցրեց «լեհական ինտրիգին և վտանգին», լեհական թագավորության համար ևս սահմանելով տոնակատարումները միջ թե դրիդորյան, այլ հուլյան տոմարով:

Այսպես, յերեք տարվա ընթացքում մոլինչ չանելուց հետո, դոմայի բրանվորական հանձնաժողովը, ոկոյարրիստների և աջերի սփանդակությամբ, հրամցրեց իր յերկարատև աշխատանքի պտուղը: Որենսդրական ստեղծագործության միջոցով վատթարացնելով գործակատարների գրությունը, հունիսերեքյան ժոժովրդական ներկայացուցիչները այս դեպքում ևս հնար դրան միրավորելու Ռուսաստանի ժողովուրդների կրոնական զգացումները:

Սրանք են յերրորդ Դոմայի «աշխատունակության» պատգմները:

Ս. Ուլգին

«Новая Реч» № 100,
մայիսի 19 (6) 1910 թ.

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

2.

Մեզանում յերկու հիմնարկ կա, մորոնք պատկանելի և մեծահռչակ անուն ունեն—«Ժողովրդական համալսարանների ընկերությունը» և «Հասարակական ակումբը», մորոնք նպատակ են դրել ծառայել հասարակական շահերին: Այդ կադմակերպություններից առաջինում հնարավոր և շփումն քաղաքային բնակչության լայն խավերի հետ, իսկ յերկրորդն ավելի ընտրյալ խտնելի-

դենտական առաքիտորիա յն: Թվում է, վեր թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը պետք է ողորդործվեյին ինչպես այն խմատով, վեր բնակչության լայն խավերը նախապատրաստելին հասարակական դադափարները յուրացման և խելացի վերաբերմունքին դեպի հասարակական դործերը, այնպես եւ այն խմատով, վեր կազմակերպելին այդ ներդրածությունը Թիֆլիսի բնակչության ամենից ավելի քիչ կուլտուրական մասսաների վրա: Պետք է վեր այդ սկզբում համախմբվեր մեր առաջավոր, դեմոկրատական և վոչ թե Եցնեղային խտելիդենցիան և լրջորեն նախապատրաստվեր ու մշակեր հասարակական կարգի հարցեր, գլխավորապես տեղային տնտեսության վերաբերող հարցերը, իսկ Եթովպիական համալսարանին՝ միջոցով հաղորդել իր աշխատանքի արդյունքները Ժողովրդական լսարանին:

Կարելի չէ և պետք է մշակել մի ամբողջ շարք թեմաներ քաղաքային տնտեսության հարցերի և քաղաքային հասարակական ինքնավարության այն դերի մասին, վեր նա պետք է խաղաքաղաքի բնակչության զորելված ու մոռացված ստորին խավերում իր ունեցած կուլտուր-լուսավորական դործունեյությամբ:

Արեւմտյան Յեփրոսյան, Ամերիկան, Ալսարալիան և Նոր Զելանդիան մեզ այդ բնազավառում մեծահարուստ նյութ են տալիս, մեծ քանակությամբ հետաքրքրական և քաղաքական ինքնավարության դործերի իսկապես դեմոկրատական, իսկապես հասարակական տնորինության փայլուն արդյունքներ:

Մենք ապրում ենք այնպիսի մի Ժամանակ, յերբ մանրակրկիտ և համառ աշխատանքը տեղերում, — մասսաների՝ լուսավորման, նրանց մտավոր մակարդակի բարձրացման, նրանց տեսալրջանի լայնացման աշխատանքը — միակ խելացի և հանրորեն տնհրաժեշտ դործունեյությունն է հանդիսանում: Այդ, առաջին հայացքից թերեւ և անհետաքրքրական թվացող, աշխատանքը դուրեղ հիճք կդառնա ազազա վիթխարի և չքնաղ շինարարության համար: Այժմ առորյա յե, դորչ առորյա, ուրեմն և հարկավոր է առորյային վայել կերպով աշխատել՝ բանվորական բուռնով, չվախենալով կոշտակներից, փողուց և ստեղծարար աշխատանքի ազնիվ ու զտող մրից: Մինչդեռ մեր հասարակական հիմնարկներում շատ ավելի խտվում և Կապուլտ թռչունների և ԵՄանտեկներների մասին, Եղեղեղության և տառապանքի կրոնների մասին, քան թե մեր անմիջական ցավերի և կարիքների, քան թե մեր հասարակական աշխատանքի խնդիրն:

րի և նպատակների մասին՝ այդ աշխատանքի արդի պայմաններում։ Եստի չկա, վոր հետաքրքրական և և պետք և խոսել և՛ Լեոնիդ Անդրեյովի, և՛ Մետերլինկի, և՛ ճաստիամասերոնման ու աստվածակերութեան և ճիտտիկական անարխիզմի մասին, — թեկուզ հենց նրա համար, վոր մեր ինտելիգենցիան ինքնորոշվի, վերջնականապես դիֆերենցիացիայի և բյուրեղացման յենթարկվի ինքն իր մեջ, բայց մեր դեմոկրատիայի առաջավոր և ինտելիգենտական մասը չպիտի յենթարկվի գեղեցիկ խոսքերի և ճիտտիկական մշուշի այդ աֆիոնին։

Կյանքը հրամայաբար պահանջում և գործոն կերպով միջամտել նրա ընթացքին, պահանջում և մեր ուժերն ու մեր գիտութեանը։

Անհրաժեշտ և, վոր մենք հաղթահարենք ճեղքալ կետը՝ հենց ուղղակի մեր անձնական, մեր զիալի շահերից յենկելով, վորովհետև իսկապես կարող և այսպիսի պարտադրա ստացվել — մինչդեռ մասսայական ընդհանուր տգիտութեան և, բանվորական ինտելիգենտ ուժերի հսկայական պահանջ և զդացվում ամբողջ յերկրում, — չինտելիգենցիայի գերարտադրութեան և, վորը չգիտե, թե վորտեղ կիրառի իր ուժերը։

Բազմաթիվ խոչընդոտներ կան, վոր խանգարում են մեր ուժերի կիրառմանը հասարակական ասպարեզում, բայց ի՞նչ արած։ Պետք և հարմարվել հանդամանքներին և կարելի չե հարմարվել նրանց՝ մաղաչափ անդամ չդավաճանելով սեփական համոզմունքներին։ Պատմութեան այդպիսի մոմենտներին պիտի կիրառել Լասալլի «Հանճարեղ սպորտունիզմը», յերբ հասկանալի յեն դառնում այն խոսքերը, թե «իրական շարժման յուրաքանչյուր քայլն առաջիկ կարելու և, քան մի դուժին ծրարները», — խոսքեր, վոր այնքա՛ն հաճախ խեղաթյուրվում են։ Պատմութեանը քշել և դրել և մեզ անհրապույր մի կացութեան մեջ, բայց մի՞թե այդ պատճառով մենք պիտի ծալենք մեր «հոգի մեռերը դատարկ կրծքերի վրա»։ Ընդհակառակը, — աշխատել և աշխատել ամեն տեսակ պայմաններում։ Սովորեցնել ճայս վտերներին՝ վտեր բանով մեծ բան սովորել։ Իո՛կ քաղաքային ինքնավարութեանը կլինի այն վտեր դարոցը, վոր ամիսի մեծ մասշտաբի հասարակական ծառայութեան խնդիրների լուրջ ըմբռնողութեան կոչակի մասնաների մեջ։

Ս. Ուզնն

ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ ՄԵՐՁԱՎՈՐ ԱՐԵՎԵԼԻՔԻ ՀԵՏ ԱՌԵՎՏՈՒՐ
ԱՆՆԼՈՒ ՎԵՐԱԲՐՅԱԼ

Մտեղլայում, Ռուսաստանի այս զեռ միայն պատմական շարում», այլև ամբողջ յերկրի առևտրի ու արդյունաբերության խնկական շարում», որերս առևտրի ու արդյունաբերության մի-նիստրի ներկայությամբ իր նիստերն ունեցաւ և յիտեղեց Մեր-ձափօր Արեւելքի առևտրի հարցերին նվիրված համադրումարը:

Համադրումարը շմնաց անմիջականորեն դրված խնդրի բնա-դափառում, դուրս յեկաւ ճնեղ շրջանակներէց և մի անդամ ևս դրեց պետական իշխանության անտեսական քաղաքականության հարցը: Ինչպէս տեսնում ենք, միանդամայն բարեհույս տարբերն եւ շնն դիմանում վորոշակի սահմաններէ մեջ, այլ անցնում են այդ սահմաններէ՝ ճճախ համադրումարներէ նման:

Այս համադրումարում մի անդամ ևս արտահայտվեց մեր վաճառականությունը և հայրենի արդյունաբերողները շարագրե-ցին իրենց ակնկալիքներն ու ապահովիքները կառավարությունից:

Խնչ նոր բան ասացին նրանք: Խնչ առաջարկեցին յերկրի արտադրողականությունը բարձրացնելու, առևտուրն ու արդյու-նաբերությունը կենդանացնելու և արտահանումը դեպի ուրիշ յերկրներ լայնացնելու համար:

Հաջատարիմ հին արագիցիտներին, աճած պրոտեկցիոնիզմի փրճոցային միջնորոտում, վորը հնարավորություն ե տալիս մեր արդյունաբերությանն ահուկի դիվիդենդներ դիզելու, մինչդեռ ամբողջովին ամայանում և ներքին շուկան և յերբ սիսանժախի կերպով կրճատվում և նրա տարողությունը, — առևտրա-արդյու-նաբերական դասակարգի ներկայացուցիչները նորից ու նորից պահանջեցին ուժեղացնել հովանավորող սխառմը, մաքսային ար-դելիչ աուբլերը, մեծացնել պրեմիաները, նվազեցնել յերկաթու-ղային տարիքներն ու ծովային փոխադրամբարները:

Ահալասիկ մեր արդյունաբերության desiderata-ն¹⁾, ահա նրա ծրագիրը: Իհարկե, առանց մատնանշելու շմնաց, վոր ար-դյունաբերությունն զիր ուժերից վերջ հարկման և յնթարկվում, վոր այս հարկային բեռը դադարեցնում, և կապիտալների հո-

1) — Իգճերը: — Խմբ.:

սանձը ժողովրդական աշխատանքի՝ ճյուղերը, վորից դիտավորակես տուժում են ժողովրդական մասսաները, պրոլետարիատը, իսկ հայտնի բան է, վոր մեր կապիտալիստները հենց միայն նրանց մասին են մտածում:

Բայց, այնուամենայնիվ, ռուսական արդյունաբերության մաքսային պաշտպանությունը՝ ամբողջ համադումարի լոյս-մոտիվն էր: Մոսկվայի արդյունաբերական շրջանների պարադոքս, պետական խորհրդի անդամ Գ. Ա. Կրեստովնիկովն իր ճառում ուղղակի նշեց, վոր անհրաժեշտ է մաքսային տարիֆը վերանայել այնպիսի պայմանները ստեղծելու իմաստով, վորպեսզի հնարավոր լինի Ռուսաստանում արտադրել մինչև այժմ չարտադրված առարկաներ, ինչպես նաև արդյունաբերության արդեն դոյություն ունեցող ճյուղերը պաշտպանելու և զարգացնելու համար: Նա նշեց, վոր ժամանակն է վերանայելու ուրիշ յերկրների հետ կնքված առևտրական պայմանագրերը՝ արդեւիճների ուժեղացման ուղղությամբ և, իհարկե, այս բոլոր առաջարկները նա անում էր ի շահ ճշմարտության և բարեկեցության և բարորության: Յեւ մի՞թե հանուն այսպիսի սքանչելի բաների պետական դանձարանք ժողովրդական դրպանից նոր տասնյակ միլիոններ չպահաք և զցի մեր Ռազուվայիսների ու Կոլուպայիսներին՝ ջտակը: Մի՞թե նա չպահաք և սիրով զոհարեցությունները անի և ճծախքերը կատարի այդքան բարձր նպատակների համար: Յեւ այս ամենն ասվում ու քննարկվում էր արտաքին առևտրի ու արտահանման հարցերին նվիրված համադումարում, մի համադումար, վորտեղ պահաք և քննվելին հին արտաքին շուկաների լայնացման և ռուսական արդյունաբերության ասպրանքների համար նորերը ձևաք բերելու հարցերը:

Ձե վոր մեր կողմից ձևաք առնված այսպիսի միջոցներին մաքսային ակադրսիաներով կպատասխանեն ուրիշ պետություններ: Ահա հենց սա էլ ցույց է տալիս, վոր ռուսիչ տեղ և թաղված շան դուխը, վոր բանն արտաքին առևտուրը չէ, այլ հեղանալորությունն ու խրախուսումը: Ավելորդ կլինի կրկնե-

1) Ռազուվայիսի և Կոլուպայիսի—ուսա մեծահանձար ստաբիլի հեղափոխական գեմոկրատ գրող Մ. Յե. Մայրիկով-Շիդդերին ստեղծագործությունների (с За рубежом) տիպերի անունները: Ռազուվայիսի և Կոլուպայիսի կապիտալի նախնական կուտակման հերոսներն են Ռուսաստանում, գրածը նոր կապիտալիստական-կուլտիպին, հարստանալու համար միջոցների մեկ խլաքություն չլնող, ամեն տեսակ թալանների և նողկալի խորհրդայնությանների գեմոգ գելտաիչ հարստահարողների ընդհանրացած տիպերն են:—Խմբ.:

լը, վոր Համադրումարի ցանկություններն զեթ մասամբ իրական-
նացումը ծանր բեռն նման կընկնէ սպառողներէ, ժողովրդական
ստացմածքի վրա: Զե՛ վոր պարզ և, վոր բոլոր այս մաքսային
պաշտպանությունները, սուրսիդիաները, պրեմիաները, յերկա-
թուղային տարիքների նվազեցումն ու այլ և այլ միջոցառումներ
ծածկվում են ժողովրդական զրպանից, իսկ ուսման արդյու-
նարերության ու առևտրի անընդհատ ուժեղացող տենդենցը դեպի
սինդիկատացումն ու տրեստացումը կհասցնի սպառողների լիա-
կատար ստրկացման:

Իսկ ոտարներէրյա մրցակցության՝ տեխնիկական կատարելա-
դործման խթաններից մեկի բացակայությունը կհասցնի լճացման՝
յերկրի արտադրողական ուժերի զարգացման լճաստով և նրանց
հսկայական քայքայման ու կործանման: Մեր առևտրա-արդյու-
նարերական շրջաններն այսպես են հասկանում հայրենիքի շա-
հերը:

«Ընդհանուր բարեկեցության» վերաբերյալ նրանց խոսքը
նրանց անձնական դոյության բարեկեցությունն և այսորով
«կանխիկ մոռլի» շահերը նրանց գիտակցության մեջ մթաղնում
են տպագայի հեռանկարները, և նրանք անընդունակ դուրս յեկան
այլևի վեր բարձրանալու կոպիտ-գասակարգային տենչերից հո-
գուտ իրենց իսկ գասակարգային, սակայն ուլևի լայն ու ճիշտ
հասկացմած, շահերի:

Ծ. Ուզիմ

«Нова Реч» № 104,
մայիսի 26 (11) 1910 թ.

ՀԵՏԱՔՐԻՐՔԿԱՆ ՓԱՍՏ

Տգիտության և ժողովրդական խափարի անսպառ աղբյուր և
մեր յերկիրը: Ի՞նչ հրեշալոր յերևութներ ասես չեն լինում մեղ
մոտ, իբրև «խափարի թագալորության» արդյունք: Վորքա՛ն
ստահակներ են իրենց համար կապիտալ վատտակել և վատտակում
ժողովրդական լայն մասսաների ագիտությունը շահագործելով:
Զե՛ վոր դեռ մինչև այժմ Ռուսաստանի շատ անկյուններում ուր-
վակներով վաճառում են «յեզիպոտական խափար», չե՛ վոր դեռ
շատ վայրերում գյուղացիները հեծանվորդների վրա նայում են
իբրև «սատանայի գայթակղության» և պատրաստ են պատահա-

բար իրենց մոտ յեկած ապրտամենին յեղանի վրա բարձրաց-
նելու :

Վո՞ր մեկը թվարկենք այդ ցայտուն, բայց տխուր փաստե-
րից : Յերևի յուրաքանչյուրի հիշողության մեջ պահպանվել և
մեր ժողովրդի անանցանելի աշխույթյան ու մտաւիր հետամու-
ցության վարեւ որինակ :

Այս հողվածով մենք ուզում ենք նշել չափազանց հետաքր-
քրաւիան մի փաստ, վորը մեր կարծիքով ուշադրություն և գրա-
ւում իր վրա, և այս կապակցությամբ դնել մի հարց :

Բոլորը հիշում են, վոր մի ժամանակ, յեթե շենք սխալվում
մոտ 10 տարի սրանից առաջ, համառորեն լուր եր տարածված,
թե մոտ և զաշխարհի վախճանը և այն ամենի կործանումը, ինչ-
կենդանի շուռչ ունի :

Այս լուրի կապակցությամբ գրքի գործի աֆերիստները բո-
ւոյւրներ հրատարակեցին, վորոնք բոլոր մանրամասնությունե-
րով պատմում եյին մոտեցող վախճանի մասին, և նույնիսկ նշա-
նակվում եր այդ որը՝ նոյեմբերի 14-ին : Վառ կարմիր շաղկով,
համապատասխան նկարներով զարդարված այդ բրոշյուրները տա-
րածվում եյին վիթխարի քանակությամբ և ձեռքից ձեռք խլվում
ժողովրդից յեկած ընթերցողների կողմից : Մոտալուստ կործան-
ման յերկյուղն ու սարսափն այն ժամանակ պատել եր բնակչու-
թյան լայն խավերին և բոլորը սարսափով եյին սպասում ճա-
կատաղրական օրվա՞ն դալուն : Լրադրերն այն ժամանակ արձա-
նադրում եյին ժողովրդի մեջ առաջացած խուճաղի բաղմամբով
արտահայտություններ, իրեն հեռեանք մտացածին և տնհեթեթ
լուրերի, այն և՛ աղոթքներ, ամբողջ բնակավայրերով դույբի
ծախժխում (իսկ ստացված դումարով սարքում եյին վերջին
խրախճանը), հուսահատություններ, իրենց մեղքերի համար խըմ-
բական զղջումներ ու այլ և այլ փաստեր :

Բանն այնտեղ հասավ, վոր թնամակալական իշխանությու-
նը միջամտեց այս ամբողջ պատմությանը : Բրոշյուրները հան-
վեցին վաճառքից, հրամարվեց բոլոր պրիստութեւրին, ուրյադ-
նիկներին և մնացած տախճանավորներին՝ զամեն կերպ՝ հակադ-
դել այս խուճաղին, վորը հաճախ հասցնում եր բավական տխուր
արդյունքների :

Անցան բավական տարիներ, և յերևաց Հալլեյի դիտավորը :
Նա անտարակույս սպառնում եր մեր դոյությանը. յեթե նրա մեջ
բաղականաչափ վնասակար գաղեր լինեյին, մենք այժմ, յերբ

դրվում են այս տողերը, արդեն մահացած կլինեյինք՝ խեղդվելով թունավոր դադերի մեջ։ Գիտավորն ամբողջ ժամանակ յարեւում եր, և նրա պոչն սպառնական կերպով իայլում եր յերկնակամարի վրա։ Իսկ բոլորին հայանի յև, վոր ժողովրդի պատկերացումով գիտավորի և սահասարակ «յերկնային» յերևույթներին հետ կապված են ամեն տեսակ աղետներ, ինչպես, որինակ՝ ժանտախտ, խոլերա, սով, պատերազմ—մինչև շաշխարհի վախճանը։

Այս մասին են պատմում դեռևս հին տարեգիրները, վորոնք մշտապես ժողովրդական այս կամ այն դժբախտությունը կապում եյին տառադարձխական այս կամ այն յերևույթի հետ։

Իսկ այժմ այնքան ժամանակ դրում, խոսում եյին Հալլեյի գիտավորի մասին, նրա մոտենալու, յերևալու, մեր մոլորակի հետ հնարավոր ընդհարման, այն վտանգների մասին, վոր ունի նրա պոչով յերկրի անցնելը մարդկության դոյության համար։ Վերջապես, նա ինքը վառ ու հսկայական պոչով դուրս եր դալիս արեւելքում ու խորհրդավոր—սպառնական տեսքով միջանի որ շարունակ նայում մարդկությանը։ Հուզմունք եր պատում նույնիսկ ինտելիգենտական շրջաններին, և այդ մասամբ հասկանալի յերկնի՝ վոր վոչ վոչ չեր կարող յերաշխավորել, վոր բարեհաջող կանցնի մեր մոլորակի ու գիտավորի այս տեսակցությունը։ Իսկ ժողովուրդը. ինչպես վերաբերվեց նա դեպի այս վտանգը, այս «յերկնային» նշանը։ Հետադիրն ու լրագրերը Հալլեյի գիտավորի յերևալուց վոչ առաջ, վոչ եւ հետո վճռապես վոչինչ չեն հաղորդում ժողովրդական մասասաններին պատած «խուճապի», ժողովրդական սրտխոռի մասայական արտահայտությունների մասին, վոր այնքան հասկանալի ու բնական կլիներ։

Վոչ համաժողովրդական աղոթքներ, վոչ դիշերային մասայական հսկումներ, վոչ մեղքերի հրապարակային դղումներ, վոչ դուշբի վաճառք ու բաժանում, վոչ զեռ վերջին որվա՞ վայրենի ու կատաղի անցկացում վերջնական կործանումից. առաջ։

Ընդհակառակը, Մոսկովայի լրագրերը նույնիսկ նշում են, վոր վճռական դիշերը վորոշ չափով կատարյալ սառնասրտություն և նկատված մայրաքաղաքի բնակչության հենց այն խավերի մեջ, վորոնք իրենց կուլտուրական ցածր մակարդակով ամենից ավելի պիտի արձագանգեյին յերկնային հյուրի սպառնալիքին։ Ինչո՞վ բացատրել նման փաստը։

Մի՞թե մենք այնքան առաջ ենք անցել իննըհարյուրական Թիֆլիսի սկզբից այս կողմն ընկած ժամանակամիջոցում,

վոր ժողովրդական մասսաներն արդեն սկսել են ավելի զգաստ, ավելի խելացի, ավելի հուշտուրական վերաբերմունք ցույց տալ լաշխարհի կործանմանն՝ վերաբերյալ ամեն մի լուրի, ամեն մի բերկնային հրաշքին: Թե՛ կյանքն այնքան անլուսաշող և դարձել ու ծանր, այնքան անհրապույր ու դժբախտ, վոր նրա արդյունքն և հանդիսանում հուսահատական սառնասրտությունը՝ կործան-վում և, թո՛ղ կործանվի: Արևմտյան և՛ մահը յերկու չե, մեկն ևլ խուսափելի չէ: Ահա մի հարց, վորին կարելի չեր առավել կամ պակաս վորոշակի պատասխան տալ, յեթե մեր մամուլն ավելի ուշադրություն դարձներ այն տպավորությանը, վոր դործում են Հայլեյի ղեկավարի վերաբերյալ լուրերը և ինքը գլխավորը ժո-ղովրդի յերևակայության ու պոխիկայի վրա:

Ս. Ոլգիմ

«НОВОЕ РВЕН» № 105,
ժայիսի 25 (13) 1910 թ.

ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԱԿԱՆ ՆՈՐ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հեռագիրը հաղորդում և Շվարցի մինիստրության մշակած համալսարանական նոր կանոնադրության հիմնական դրույթնե-րը: Կատարյալ հրաժարում ավտոնոմիայից, 1908 թվականի ոգոստոսի 27-ի հրովարտակից, պրոֆեսորների խորհրդի գերի իլեցումն աննշան չափերի, գիտության տաճարի պատերի մեջ քաղաքական հակողության մուծում զարիս-տաղներէ՝ ձեռով և ուսանողական ամեն տեսակ, նույնիսկ դուռ գիտական, նեղ-մտնադիտական կաղճակերպությունների կատեղորիկ արգելում: Դարձյալ համալսարանների և ժողովրդ-ական լուսավորության մինիստրի միջև կանգնում և ուղիղի հոգաբարձուն, դարձյալ ուսանողները վեր են ածվում շտան-ձին ալցելուներէ՝—գմինչ սահմանադրական շրջանի՝ մեր դպրո-ցական կյանքի եղտխայի հռչակավոր ֆորմուլը: Այսպիսով, զնորոգված հասարակակարգը, Պետական Դումայի գոյությու-նը ուսանական հասարակության համար այնպիսի ցավոտ հարցի վերաբերմամբ, վորպիսին բարձրագույն դպրոցի բախտն և, վաչ մի նոր բան չտվին մեզ, ամենևին չխախտեցին մեր բյուրոկրա-տիայի գիրքը, այլ, ընդհակառակը, շատ բան, ինչ անկարելի չեր հին ռեֆորմի ժամանակ, դարձավ ռեալ փաստ, դարձավ մեր կյանքի վառ իրականություն: Բյուրոկրատական լարտատրիա-յի դադանաբաններում այնքան ժամանակ պատրաստող՝ զիս-

կազման ուսւած մինիստր Շվարցի զտփակն, անկասկած, հանդիսա-
նում և մի քայլ դեպի հետ, դրութեան վատթարացում շուքինկ
ուսուսական դիտութեան ու հասարակայնութեան զարգացման պատ-
մութեան մեջ «Հռչակալոր»՝ 1884 թ. համալսարանական կանոնա-
դրութեան հանդեպ: Նոր կանոնադրութեանն, անկասկած, հիաց-
մունք ու ցնծութիւն կառաջացնի աջերի մեջ սեհարյուրյակային
բանակում, վարովհետեւ բարձրագույն դպրոցի այն խղճուկ ավտո-
նոմիան, վոր կար մեղ մտա և մի կերպ քարշ եր տալիս իր դոյու-
թեանը վարչական հայեցողութեան սանձարձակութեան պայման-
ներում, այն «կարմիր թաշկինակն» եր, վորը գրգռում և զգր-
լի ցինկոմի ու կատաղի լիտիութեանները յեր հասցնում պարո-
նայք Պուրիշկինիներին Դումայի ամբիոնի վրա: Այժմ նրանք
կարող են տոնել և մի անգամ ևս արտահայտել իրենց հիաց-
մունքն «խակական ուսւած Շվարցի հանդեպ, և մի անգամ ևս հա-
մառուսաստանյան ամբիոնից կհասի կեղտը յերխասարգութեան
հասցելին, դիտութեան աշխատավորների հասցելին:

Ի՞նչպէս կվերաբերվի Դումայի մեծամասնութեանը համա-
լսարանի վրա, դիտութեան ու մտքի ազատութեան վրա կատար-
ված այս վրանդութեանը... Քիչ հույս կա, վոր հունիսի 3-ի
Դումայի մեծամասնութեանը համարձակվի հակադդել այս նոր
արշավին լույսի ու դիտութեան ոջախները դեմ, մեր դպրոցները
սեհարյուրյակայինները կողմից նորից տակնուվրա անելու դեմ:
Ճինշանդական որինադծի բախտն ու հարամ-արեմտյան յերկրի
դեմտուվայի հարցը բալականաչայի հիմք կարող են ծառայել պե-
տլիտական յեղրակացութեանների համար: Պետական Դումայի
կենտրոնը—գլխարկրխանների կուսակցութեանը—վաղուց արդեն
կորցրել և զեկավարող թելը, վաղուց հրաժարվել և իր լեկ ծրա-
դրից և դարձել «ինչ կրարհանձնեք»-ի կուսակցութեան Պ. Ս.
Ստուլիպինի կառավարութեան հանդեպ:

Իսկ ուսուսական դպրոցը, ուսուսական դիտութեանն ու յեր-
տասարգութեանը կանցնեն այս վերձութեանից եր:

Ս. Ուլիմ

«Новая Реч» № 109,
մայիսի 29 (16) 1910 թ.

ԹԻՖԼԻՍ, 16 ՈՒՈՍՏՈՍԻ

Տեղական վրացական և ուսուսական աղագրդալ մամուլի մի
մասը պաշտպանում և քաղաքային ինքնավարութեան ընտրու-

թյունների մի սխառեմ, վերը հիմնված և քաղաքային բնակչու-
թյունն ըստ աղդուլթյունների բաժանելու վրա, այսինքն՝ առաջ
և քաղաքում աշխատեալ առանց աղդային ընտրական կուրիաների հար-
ցը: Ըստ նրանց դատողությունների՝ այդպիսով արդարություն
կատարողի առանձին աղդուլթյունների վերաբերմամբ և նրանք բո-
լորը համամասնորեն, այսինքն՝ իրենց քանակին համապատաս-
խան կներկայացվին քաղաքային ինքնավարության մեջ և դրանով
կատարողի յուրաքանչյուր աղդուլթյան իրավունքների պաշտպա-
նություն մի ուրիշի կողմից դրանք վստահարկելու և արհա-
մարհվելու դեմ:

Մեզ հետաքրքրում են այն պատճառները, վորոնք կարող և-
յին նման նախադիմ առաջացնել, այն վատտերը, վորոնք հար-
կադրում են այդպես յնպանդուն և այդպես կտրուկ կերպով
դնել աղդային կուրիաների հարցը: Չե՞ վոր դործողությունների
մի վորեւ կոնկրետ պլան հասարակական քննարկման առաջարկե-
լու համար անհրաժեշտ և այն հիմնավորել նույնպիսի կոնկրետ
փաստերով, վորոնք տվյալ դեպքում աղագուցելին մեկ աղդու-
լթյան շահերի վստահարումը մյուսի կողմից: Մեր մունիցիպալ-
իտետի դործունեյությունը քննելիս կարելի չե չատ տխուր յեղ-
րակացությունների հասնել քաղաքային բնակչության լայն խա-
վերի սովնակնեական կարիքները բավարարելու իմաստով,
յայց նրանում ինչ-վոր ճաղիտնալիտական՝ քաղաքականու-
թյուն տեսնելու համար մարդ պետք և ինքն ունենա նաղիտնալիտ-
ական հիմնող դղացմունք և տմեն ինչի նայի շովինիտական
տկնացներով: Վորեւ աղդուլթյան շահերը արհամարհվո՞ւմ են,
արդյոք, դպրոցական դործում, քաղաքի բարեկարգության մեջ,
բժշկա-տանիտարական տեսակետից, հարկման սխտեմում և առ-
հասարակ քաղաքային ինքնավարության կուլտուր-լուտավորա-
կան քաղաքականության մեջ, — ահա այն հարցերը, վորոնց ա-
մենից առաջ պիտի պատասխանելին մեր ճաղիտնալիտները:
Իայց նրանք այդ մասին խոհմությամբ լուում են: Կարելի չե և
պետք և խոսել մեր քաղաքային ինքնավարության դործունեյու-
թյան այդ բոլոր ասպարեղներում նախալովիպցիների, համլա-
բարցիների, խլերնողորցիների, դիդուրցիների¹⁾ շահերն արհա-
մարհելու մասին և այլն, այսինքն՝ բնակչության այն մասնայի,
վոր տպրում և ծայրամասերում, նյութապես անապահով և, կուլ-

1) Թիֆլիսի ծայրամասային ուսաններ, վորտեղ բնակվում էյին դերպան-
ցորեն բռնվորներ և արհատավորներ:—Կմբ.:

աուրապեա հետ մեացած քաղաքային կենտրոնների բնակչությունից։ Բայց այդ ծայրամասերը հաժապեալ բնակեցված են լուրջ աղղություններով, այն եւ յուրաքանչյուր աղղության դեմոկրատական մասով։ Հետեապես, քաղաքի այդ անտեղծ մասերի՝ դանդաղան աղղությունների պատկանող բնակիչների շահերը միատեսակ են և ուղղակի հակադիր քաղաքի կենտրոնների բնակիչներին, շահերին, ինչ աղղային խմբերի եւ վեր նրանք պատկանելիս լինեն։

Իսկ քաղաքի բնակչությունը արհեստականորեն աղղային բնութեան կուրիաների բաժանելը, բնակչության անտեսադեմ միատես մասերը ցեղային ծաղման հատկանիշով մասնատելը վոչ մի ուղու ա չի բերի և չի կարող բերել քաղաքային բնակչության մեծամասնությանը՝ նրանց կարիքների ամէլի լավ բաժարարժան խմատով։ Մոռնիցիպալ դործերում մասնաների արդար պահանջները պաշտպանության և բաժարարժան կարելի չե հասնել մեր քաղաքային գումաներին հիմք ծառայող բնութեան որոնք դեմոկրատականացնելով և հասարակական ինքնավարությունների դործունեության վերաբար լայնացնելով միայն։

Վե՞րտեղ և ապա զնացիոնալիտական վայնասունիւ և անդապեան մամուլի այդ մասի կողմից զաղղային» հարցն առաջ քաշելու հիմնական դադանակը։ Նաչիոնալիտական կրքերի բարբոքումը, դրանց պայքարը միշտ եւ յեղել են ժողովրդական մասնաների ուշադրությունը նրանց թշվառ դրության խեղական պատճառներից հետացնելու լավագույն միջոցը, միշտ եւ մարդկանց մի ամբողջ դասակարգի համար հարմար հող են յեղել իրենց դասային, խմբային մանրիկ դործերը միշտ եւ աղղության հաշիվն՝ հանուն զաղղային դադարաբեկ սարքերու։

«Курьер—Копейка» 1) № 100,
ապրտտի 29 (16) 1910 թ.

1) «Курьер—Копейка» —մեկ կողմէանց որաթերթ. Հրատարակվել և թրփրեում 1903—1913 թ. թ.։ Կարողիւ Հրատարակիւ և յեղել Գր. Տեր-Ներսեսովը։ 1910 թ. ապտտտից թերթը դեկտտրում և Սուրեն Սպանդարյանը, վորն տնտիլադեմ փոխում և թերթի ինչպեա ներքին բովանդակությանը, այնպեա եւ նախալը։ 1910 թ. ապտտտի 27 (14)–ի խմբադրական հողմում Ս. Սպանդարյանը թերթի դործունեության հիմքը համարում և ճիշդաբային բնակչության ամենից ամէլի բնչադարձ խափերի կարիքների և պահանջմունքների լուստարանում և տրտահայտություն, բոլոր հասարակական դործերում նրանց շահերի պաշտպանության, նրանց կարծիքի կազմակերպում

Քաղաքային գումայի ընտրությունների համար Վաղային կուրիաները սահմանելու պահանջի հետ մեկտեղ մեր Վաղիտա-նալիտաները քաղաքային ինքնավարության ծառայողների անձ-նակազմի համար առաջադրում են Վաղային համամասնա-կան նորման: Զուգակից Վաղից նացիոնալիզմի բանակից բղխող այդ նախադեմի մոտիվները: Այդ մոտիվների մասին մենք անցյալ անգամ, խոսելով աղգային ընտրական կուրիաների տո-թիվ, արդեն միջանի խոսք ասել ենք: Քննենք մեր նացիոնալիտա-նների այդ նոր «հորինվածքը», քանի վոր նա առաջարկված և հա-սարակական ուշադրությանը, դեն նետելով բոլոր կողմնակի հանգամանքները: Այդ հարցը քննելիս միակ ճիշտ և ընդունելի տեսակետը քաղաքային բնակչության լայն խավերի, մեր մունի-ցիպալիտետների գործակալների հետ հաճախ և անմիջականորեն բաղխվող նրա ստորին դեմոկրատական շերտերի շահերն են: Ուշադիր վերաբերմունք դեպի բնակչության բաղմաղան կարիք-ները, արագություն այդ կարիքները բավարարելիս, կուլտուրա-կանություն, մատչելիություն բոլորի համար, փորձառություն և իր վրա դրվող հասարակական պարտականությունների աղնիվ կատարում, խնամքոտ և սիրով վերաբերմունք դեպի հասարա-կական ստացվածքը—այս թե բնակչությունը ինչ պետք և պա-հանջի հասարակական ինքնավարության գործակալներից, ինչ աղգության եւ վոր նրանք պատկանելիս լինեն: Իսկ մեզ առա-ջարկում են Վորակական սկզբունքը փոխարինել մի ուրիշ՝ «քանակական» սկզբունքով: Այս—ինչին ծառայության ընդունել վոչ թե նրա համար, վոր նա արժանի չե այդ ծառայության, ըն-դունակ և իր պարտականությունները կատարելու, այլ վորովհե-տե նա անհրաժեշտ և այս—ինչ աղգության «տոկոսային» նորման՝ մարելու համար: Յեւ կամ քաղաքային ծառայության չընդունել տվյալ պարտականությունները կատարելու համար վերին տոտի-նանի արժանավոր մի մարդու, վորովհետե նրա աղգության

և այդպիսով ներգործել կյանքի տալադարձ այս կամ այն հարցի լուծման վրա: Ս. Սոլոմախովը թերթին ալիստակցում և հաղթ միջև հե-տեմերը, վորից հետո, բուրժուական ժողովրդային հրահրմար, թերթի գեկավարությունը հորից անցնում և Տեր-Ներսեսովի մեռքը, և Ս. Սոլոմա-խովը հեռանում և թերթից—նմր.:

«նորման» թե՛ լրիվ և և թե՛ հարկավոր և ուրիշ ազդեցությունից
ծառայող վորոնեք:

Քաղաքային տնտեսության վարումը, հասարակական ինքնա-
վարությունների կուլտուր-լուսավորական ամբողջ դործունեյու-
թյունը դրոյի կհալատարեցի և ազդային կրքերը բնավ չեն հան-
գարտի, այլ ե՛լ ավելի կորրեքիկն տեղերի համար մզվող հա-
վիտենական պայքարում: Յեթե այժմ քաղաքային ինքնավարու-
թյան մեջ մեկ ազդության դերակշռում և նկատվում մյուսի
նկատմամբ, ապա այդ բացատրվում և քաղաքային դործող կա-
նոնադրությամբ, վորը ամբողջ քաղաքային ինքնավարությունը
հանձնում և քաղաքային բնակչության վորոշակի դասակարգի
մեջ: Պետք և պայքարել «ինամիության» դեմ, քաղաքային
վարչություններում պաշտոնների մարդ դնելիս «հարապատ մար-
դուն» հովանավորելու դեմ:

Այդ չարիքի դեմ պետք և պայքարել, բայց վոչ «տոկոսային
նորմայի» ճանապարհով, այլ հասարակական խիստ կոնտրոլի,
ընտրողների լայն շրջանը քաղաքային դործերին ներգրավելու
ճանապարհով:

«Кыреб—Копейка» № 101,
պոստսի 30 (17) 1910 թ.

ԹԻՖԼԻՍ, 31 ՈԳՈՍՏՈՍԻ

Թիֆլիսի քաղաքային ինքնավարության կապակցությամբ
«ազդային հարցում» մեր բռնած դիրքը մինչև այժմ վոչ մի
լուրջ առարկության չի հանդիպել «ամբողջ նացիոնալիզմի» բա-
նակից: Ինչպես մենք առաջ ել բաղմիցս նշել ենք, «նացիոնա-
լիստները» վայնասունից, փաստեր սարքելուց, «թեմավոր խո-
քերից» բացի վոչ մի վո՛չ թեորիական և վո՛չ ել պրակտիկ կարգի
պատճառաբանություն չկարողացան բերել: Անհոգություն տրա-
մարանության նկատմամբ, վորեն դիտական երուդիցիայի բա-
ցակայություն և թշնամական քաղաքական կուսակցությունների
կյանքից վերցրած փաստերի պարզապես անբարեխիղճ խարդա-
խում, ողավելով լայն հասարակության ազիտությունից այդ
հարցերում, —ահա նրանց ամբողջ բաղաժը:

Բայց այդ յեղանակներով յերկպր չի կարելի «կերակրել» ըն-
թերցող լսարանը. հարկավոր և իր դիրքի լուրջ հիմնավորում տալ:

Պ. պ. ճնադիոնալիստներին բարձրացրած ամբողջ ազմովի ուղիադական աստուր, նրանց շաղակրատանքը զեմոկրատիզմի մասին՝ բաժանական ցցուն կերպով պարզված են պ. Պիճիկյանի Հողվածներում¹⁾, և մենք ուզում ենք միայն մի քանի շարիխ ավելացնել նրա և մեր Հողվածներով նկարված պատկերին:

Ըստ ազդուլթյունների համամասնական ներկայացուցչության հիմունքով քաղաքային ինքնավարութունը զեմոկրատացնելու ազադակների տակ թաղնում են վրացական ունեւոր դասակարգերի և նրանց իդեոլոգների վորոշակի տենչերը՝ բաժին-բաժին տնել հասարակական կարկանդակը: Նրանց բնական ցանկությունն է՝ հասարակական նպատաւոր կարծիք ստեղծել բնակչության լայն խաւերում, իսկ դրա համար ամեն ջանք դործ և դրվում, վորպեսզի հայ և վրացի ազդուլթյունները հակադրվեն միմյանց իրրեւ սոցիալական խմաստով մի ինչ-վոր միասեւ ամբողջութուն: Բայց աշդպիտի հակադրումը սպիտակ թելերով և կարված և լրջմիտ դիտողին խկույն աչքի յե ընկնում: Այս և այն ժողովուրդների ստորին խաւերը փոխադարձաբար բացառող հաճեր չունեն, ընդհակառակը, ընդհանուր ամուր հող ունեն փոխադարձ միացման և իրենց շահերը միատեղ պաշտպանելու համար: Իսկ հայ մամուլը և հայ ճնադիոնալիստները աշխատում են մյուս կողմից՝ Թիֆլիսի հասարակական ինքնավարութունը ներկայացնել վորպես զեմոկրատիզմի, ազդային անաշատության դադաթ և այլն: Բնական և, վոր հայ ունեւոր շրջանների ծառայակամ դրչակները ամեն ջանք դործ են դնում իրենց շտերերին՝ ողիտակեցնելու համար: Նրանք ձգտում են մթաղնելու իրենց ժողովրդական մասսաները դիտակցությունը, և առհասարակ հալերի դեմ վրացի ճնադիոնալիստներին՝ հարուցած հալածանքը նրանց միայն ձեռնառու յե այդ ուղղությամբ:

Բայց դժվար թե սրանց և նրանց հաջողվի հասնել իրենց դադտնի նպատակներին. ժողովրդական մասսաները հեռու յեն շովինիզմից և նեղ աշդայնական աշխարհայացից: Ամեն մի որը հաղարավոր փատտերով նրանց սովորեցնում և փոխադարձ միություն:

«Курьер—Копейка» № 115,

սեպտեմբերի 13 (սպասոսի 31) 1910 թ.

1) Ի. Պիճիկյանի «Ազդային հոգըր կովկասում» հողվածները ազդարված են «Курьер—Копейка»-ի №№ 108, 110, 111, 112-ում — իմր:

«Աղգային հարցը» չի հեռանում տեղական մամուլի այսօրվաներից: Հենց այդ հարցին և նվիրված նաև Գ. Թումանովի հոդվածը, վոր դրված և մեղանում «Լուսաստանի ժողովուրդներին խոստան ընկերության» բաժանմունքի առաջիկա բացման առթիվ: Հոդվածի հեղինակն այդ նոր ընկերության մերձավոր և բեղմնավոր խնդիրը տեսնում և Կովկասի բաղձաթիվ աղղությունները միմյանց հետ ծանոթացնելու մեջ, իսկ այդ ուղիով՝ փոխադարձ շահեր հասկանալու և շատ թյուրիմացություններ ցրելու մեջ, վորոնք այնպես տխուր կերպով անդրադառնում են մեր չեղրաժամասի կյանքի առաջընթացի վրա:

Մենք այդ փաստին հասուկ հոգված չեյինք նվիրի, յեթե Գ. Թումանովը անհրաժեշտություն չտեսներ, վոր այդ ընկերության դարձունելությանը մասնակցեն նաև ժողովրդի ստորին լայն խավերը: Վոր բոլոր աղղությունների մեր ինտելիգենցիայի համար անհրաժեշտ և ավելի լավ ծանոթանալ ուրիշ աղղերի կյանքին, նրանց կուրտուրային, պատմությանը, դրականությանը, — դրանում կասկած չկա: Այն ժամանակ Թիֆլիսի լրագրերը դուցե ավելի քիչ գետեղեն հոդվածներ, վորոնք կաղմված են միայն «հեծկյտանքներից» և «յերրորդ Դումայի նացիոնալիստների» բառարանից վերցրած «բառերով»: Բայց այստեղ ժողովրդական մասսաներն ինչ բան ունեն: Կովկասում բնակվող բոլոր աղղությունների ստորին խավերը միմյանց հետ ամրապես զոդված են նյութական կարիքի այն կապերով, վոր ընդհանուր են նրանց բոլորի համար: Դրա լավագույն ապացույցն են ընդհանուր-պետական բնութի այն իրադարձությունները, վորոնք պեսք յեղածից եւ պարզ ցույց ալին բոլոր աղղությունների ժողովրդական մասսաների շահերի ընդհանրությունը և այստեղից բխող՝ դործողության ընդհանրությունը: Այժմ դարձյալ ալիստում են առաջին հերթին դեւ զաղգային հարցը և բնորոշ և, վոր բոլոր շատող նացիոնալիստները գիտում են գեմոկրատիային, խոսում են «խեղճացածների ու վիրավորվածների» շահերի մասին: Բայց միայն ձախող ժամանակով են բացատրվում նրանց յեւույթները,

ազգայնական կրքերը բորբոքելու միջոցով մասսաների վրա իշխանություն դրավելու նրանց փորձերը:

Նոր ընկերությունը, վոր «իրեն նպատակ է դրել ժողովուրդների միացումը», չի կարող վորևէ դեր կատարել մասսաների ինքնազիտակցությունը բարձրացնելու իմաստով, և առհասարակ դժվար է այդ ձեռնարկումից ունալ հետևանքներ սպասել:

Տ.

«Курьер—Копейка» № 104,
2 սեպտեմբերի (20 սեպտեմբերի) 1910 թ.

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՍՈՎ

Սկսվեց ուսումնական տարին, և դարձյալ ծայր առաջ դուրս մնացած յերևաանների և նրանց ծնողների աղաղակը:

Հարյուրավոր փոքրիկ քաղաքացիներ քաղաքային դպրոցների շինքից դուրս են մնացել և հարկադրված են նախանձով, արտասուքը աչքներին նայել իրենց ավելի յերջանիկ հասակակիցներին:

Նորմալ բան է արդյոք այս:

Ժողովուրդը սովորել է ուղում, գիտություն ու լույս է ուզում, նա գիտակցել է դրազիտության մեծ նշանակութունը, իսկ նրան մերժում են, փոխանակ լայնորեն ու հյուսնկալությամբ բանալու նրա առջև դպրոցական դռները:

Դուցե թե շատ յերևաանների այլևս չվիճակվի նստել դպրոցական դրասեղանին, գիրք վերցնել ձեռքը, վորովհետև անողոք կարիքը կքշի նրանց վաստակելու, արհեստ սովորելու, կզնի «աշկերտի» ծանր դրության մեջ:

Յեվ դպրոցների այդ պակասը, քաղաքային տարրական դպրոցներում անտեղ մնացած յերևաանների այդ մասսան կըրկընվում է տարեցտարի:

Վերջ կդրվի՞ արդյոք իրերի այսպիսի դրությանը և մենք շուտով արդյոք ձեռք կբերենք ընդհանուր համաժողովրդական ձրի պարտադիր ուսում:

Քաղաքային ինքնավարությունը փող է փոխ առնում, միլիոնանոց փոխառություններ է կնքում կամուրջների, սպանդանոցների, ելեկտրական լուսավորության համար, յերբ մեր յերևաանների դուլաները չեն կարողանում լուսավորվել գիտության լույսով, պետք է խորասուզված մեան խավարի և տգիտության

մեջ: Յերբ բնակչության մասսան անդրադետ ու անկուլտուրական և, կատարելադործված սալահատակը մի թանդարժեք ժապավեն և աղքատիկ բանկոնի վրա:

Ավելի լավ և թող ելեկտրական լուսավորությունը հանգչի մեր դահլիճում, ասում եր Մոսկվայի դամայի մի ձայնավոր, զքան թեկուզ մեկ յերևայի կրթություն մերժվի:

Վոսկե՛ խոսքեր: Թող այս մտքներում պինդ պահեն մեր ձայնավորները: Իհարկե, նրանք առանձնապես տրամադրություն չունեն մտածելու ժողովրդական դպրոցների մասին: Նրանք լավ սալահատակով կըրջադայեն, ելեկտրական լապտերները կլուսավորեն նրանց ուղին, իսկ նրանց վորդինները քաղաքային տարրական դպրոցներում չեն սովորում:

Բայց քաղաքի արտաքին բարեկարգության դժով բոլոր ջանքերը ուղղակի վոչ մի բանի չեն հասցնի, և հարուստ թաղամասերի դիմաց կանդնած կլինեն սոսկալի աղետների սարսափելի ուրվականները՝ համաճարակները, յեթե դիտության բարերար ուժը չիարտաի խավարի իշխանության՝ ճշումը ժողովրդական մասսաների վրա:

Լո՛ւյս, վորքան կարելի յի շատ լո՛ւյս—ահա թե հրամայարար ինչ և պահանջում էյանքը, ահա թե ինչի յի բնադարար ձեռնառում բնակչության լայն խավերի արթնացող ինքնադիտակցությունը:

Իսկ այժմ, ի՞նչ անել: Ի՞նչպես բավարարել բնակչության որինական պահանջը: Ինձ թվում է, վոր քաղաքային ինքնավարությունը կարող և յեւք դառնել ստեղծված դրությունից և վոչ մի դպրոցականի դպրոցի չեմքից դուրս չի թողնի: Դրա համար անհրաժեշտ է բանալ դուղնթաց բաժանմունքներ, իսկ յեթե այդ հնարավորությունը չկա, ապա, այն ժամանակ, նույն ջանքերի մեջ յերեկոյան պարապմունքներ կազմակերպել:

Ծիշո և, այս միջոցառումն ել թերություններ ունի, բայց ավելի լավ է փոքրիկ անհարմարությունը, քան թե փողոցում մասն հարյուրավոր մանուկներ:

Ավելորդ ուսուցչական անձնակազմ վարձելու համար շատ ծախսելու հարկ չի լինի, և, վերջապես, բնակչության այս պահանջմունքի վրա ծախսը պետք է կատարվի ամենից առաջ:

Ահա ձայնավորները հավաքվել են զընտրություններին մասին դատելու և կարգադրելու: Գուցե նրանք իրենց խորհրդակ-

ցումքյաւններում հիշեն նաև բնակչության կենսական և անհետա-
ձուելի կարիքների մասին, նրա դպրոցական սովի մասին:

Տ.

«Курьер—Копейка» № 117,
սեպտեմբերի 15 (2) 1910. թ.

«ՀԱՐՈՒ ՏՎՈՂ ԿՈՎՈՆ ԱՍՏՎԱԾ ԾԵՂՋԵՈՒՐ ԶԻ ՏԱՆՍ»

Տղամական «Новая Речь» որդանում փորձում են խառնել
խաղաթղթերը, սարքել և ճարպիկ ձեռնածությամբ խաբել հա-
սարակությանը:

Բայց յեթև այդ տաքուկ ըսվերության հիշողությունը թույլ
և իր սեփական դրածների համար, ապա խղուր և կարծում, թե
ուրիշները նրան թույլ կտան որը ցերեկով խաբելությամբ դրադ-
վել: Այժմ անհնարին և նահանջել, և դործի էյությունը կոծ-
կել չի հաջողվի: Թող Բրանդաները (վորպիսի՝ հեղձանք իրսե-
նյան հերոսի նկատմամբ), Դումեկները¹⁾ չմտածեն ընթերցողին
համարացնել «Մաշատուրովյան»²⁾, «Ներսեսովյան»³⁾ մակդիր-
ներով. չե՞ վոր հենց իրենք են դրում «Դոտուա-Տղամական»
որդանում⁴⁾, իսկ ամեն մեկին, ով գեթ մի փոքր ծանոթացել և
Թիֆլիսի լրագրական աշխարհիկին, բավական վորոշակի հայտ-
նի յեն այդ յերկվորյակների գեմքերը, յերկու Այաքսների,
վարսնք լիովին լրացնում և պարզաբանում են իրար: Յեվ թող
մեղ ասեն Դումեկները, Բրանդաները և նմանները, թե ինչ են
նշանակում «Ուրատամական»⁵⁾, «Ներսեսովյան» մակդիրները:
Ի՞նչ և դա, «Երբին հեղձանք» կամ դուցե «աղագյին» հարցում
մեր բռնած դիրքի հերքումն և. ի՞նչ սարսափելի յե:

Յերևում և՛ դործներդ վատ և, պարոններ, վոր մեր թեո-
րիական լղարիկ գլխանոցում դուք ուրիշ վոչ մի բան չգտաք,
բացի պատալ սաղոպադործ-չինովնիկուհու բանավեճի պրիտ-
ներից՝ «իսկ քո տատը յերեքվորյակ և ծնել, իսկ քո հարազատ
հորաքրոջ աչքում հատ կա»:

1) Բրանդա և Դումեկը «Новая Речь»-ի ժողովրդական են.—Կմբ.:

2) Մաշատուրով և. Դ.—«Тифлисский Листок»-ի խմբագիրը.—Կմբ.:

3) Ներսեսով—«Курьер—Копейка»-ի խմբագիրը.—Կմբ.:

4) «Новая Речь».—Կմբ.:

5) Ուրատամ—«Միտլի Գա» (Վեր ուղի) մեծեկյան-լիկիդատորու-
կան թերթի խմբագիրը.—Կմբ.:

Ուշում եք պողահարե՛լ, յեղջուր չունեք: Գաղափարական վեճին կարիք չկա խառնել կեղտառ սպիտակեղեն ջուլջկելը, մանավանդ, վոր ձեր սպիտակեղենը վաղուց պետք եր ախտահանել, յեթե վոչ ուղղակի վառել:

Ինչպես հախառացնում ե «Н. [овая] Р. [ечь]»- ի բրանդաը, մեկ բնկերության մեջ գտնվեցին «Ախալի Գլա»-ն, «Курьер—Копейка»-ն, «Тифлисский Листок»-ը և հայերեն լրագրերը, իսկ մյուսում՝ «Новая Речь»-ը և «Մախախա Գաղեթի»-ն¹⁾: Իսկ ի՞նչ եք արել, սիրելի Բրանդա, «Голос Кавказа»-ին: Մեր գիրքը և «Ախալի Գլա»-յի գիրքը կարուկ յեղրագծված են և սահմանադրամած մամուլի մյուս բոլոր որդաններից, և ամեն մարդ, ով վոր գրադիրություն և սովորել և ընդունակ և մտածելու, միակ խոսերնացիտնալ և վճռականապես դեմոկրատական մեր գիրքն անշուշտ հասկացել և, բացի Տղամանյի թերթի աշխատակիցներից, վորոնց համար ձեռնառու չեր մեղ հասկանալը:

Չե՞ վոր մեղ ճիշտ հասկանալով՝ նրանք հարկադրված կը լինեյին մեղ ըստ ելության պատասխանելու: Իսկ ի՞նչ կկարողանային նրանք պատասխանել մեղ: Վոչինչ: Յեղ ահա անհամեմատ ավելի հեշտ կլինի՝ ամեն ինչ լցնել մի կույտի մեջ և ասլըտոր ջրում ձուկ վորսալ:

Յեղ իսկապես «Н. Р.»-ն ու «Голос Кавказа»-ն միեմույն գիրքն ունեն՝ նույնական մոտիվներով:

Բայց այդ հանդամանքը նրա համար չափազանց անհաճոյե, և նա աշխատում ե այդ մասին ներանկատ լուծելուն պահպանել: Դեռ ավելին: Նա շատ բանում համամիտ ե հայերեն լրագրերին և, իսկապես առած, նրանց հետ սակարկում ե քաղաքային խնդրավարության մեջ ունենալիք տեղերի համար: «Մենք ձեզ, դուք մեղ: Դե՛, ձեռք, հը՛»: Ահա նրանց ամբողջ վեճը՝ մերկացրած բարձրագույն Փրպաններից, վոր նրանք գործ են սծում բնակչության լայն խավերին խորելու համար: Ժողովրդական մտասանների թիկունքում կատարված այդ անարժան գործարքը մենք մերկացնում ենք, նրանց շնորհալուս դեմոկրատիզմի՝ իսկական աստառը բաց անում, և հանկարծ «Н. Р.»-ն Բրանդաի բերանով մեղ հրամցնում ե՝ մենք սովորակեցիների դեմ եյինք պայքարում, պլուտոկրատիայի դեմ, իսկ

1) «Մախախա Գաղեթի» (Ժողովրդական լրագիր) — լրացական բուրժուա-ձադիոմախոսական չոցիալ-ֆեդերալիստների՝ ի կուսակցության որդան: Լույս եր տեսնում Թիֆլիսում: — Նմբ.:

դուք մեր կողմը դուրս չեկաք, այլ սուլուակցիների կողմը: Յե-
րևում ե՛՛ վատ և ճառողջ նացիոնալիստներն է՛ր, վոր նրանք
գլխիկ են շափից ավելի ակնհայտ փաստների խեղաթյուրման:
Բայց կան մարդիկ, վորոնք որդանապես անընդունակ են կարմը-
րելու...

Դանի կար, Վարդը եյին սպառնում, իսկ այժմ հանդիմանո-
րեն դես ու դեն են որորում գլուխը... կոտրած յեղջյուրնե-
րով:

Յեթն նրանց նպատակը պլուտոկրատիայն՝ դեմ պայքարելն
էր, ապա նրանց ինչի՞ն էր ըստ ազգությունների համամասնական
ներկայացուցչությունը, վոր նրանք այնպես թունդ պաշտպանում
են: Չե՞՞ վոր բոլոր ազգությունների ժողովրդական մաստաներն
էլ համատարապես շահագրգռված են այդ պայքարով ընդդեմ
պլուտոկրատիայի:

Վո՛չ, նրանց ցանկությունը, նրանց կրճատ ներուժների ա-
ռարկան քաղաքային ինքնավարության մեջ իրենց ճարգութիւնն-
երեն՝ տեղ տալն է: Յեմ այդ հոգի վրա նրանք սակարկել ու
սակարկում են հենց նույն պլուտոկրատ-սուլուակցիներին՝ հեռ,
և նրանց ճառողջ նացիոնալիզմը՝ լիովին կրավարարվի քաղա-
քային տան մի քանի բազկաթոռներով:

Նրանց իդեալն ե՛՛ լորդ-մեր Զդանովիչ¹⁾, վարչության ան-
դամ Գոտուա, քարոսդար Բրանդա, Դումեյը և Նիդոլտեկին
իբրեւ հատուկ հանձնարարությունների չինովնիկներ՝ իրենց
պաարոններին՝ ճնպատակներին, մտադրություններին և յենթադրու-
թյուններին մասին մոմուլին պատշաճ տոնով և ուղղությամբ տե-
ղեկացնելու: Համար: Փույթ չէ, վոր այդ ճինիստրների կարե-
նետից՝ շատերը վատ դրագետ են. պ. Գոտուան կարողանում է
դարձանայի եման ճորագորիչները գտնել: Դա նրա մասնագիտու-
թյունն է:

Բայց այդ ճբողքը անուրջներն՝ առայժմ յեղանով գրված են
ջրի վրա:

Իսկ հարու տալու հարկ չկա, յերբ դրա համար ճիջոցները
չկան:

1) Զդանովիչ Մայալիի, Գոտուա-Ֆեդերալիստների կուսակցության
դորագրութեից: Թունդ լովինիստ—եմբ.:

Ժողովրդական իմաստուն ատածը վաղուց և տակ. «Հարու
տվող կոմիւն աստված յեղջուր չի տալիս»:

3.

«Курьер—Копейка» № 119,
սեպտեմբերի 17 (4) 1910 թ.

ԱՆՎԵՐՆԱԳԻՐ

Իմ մեջ լավ տխուրթյուն և հարուցում Նյրանով ամուսիննե-
րի վողրերդարեն—Հիանալի մահը¹⁾:

Ահա իսկապես այն «Հողինների հարադատությունը», վոր յու-
րաջանչյուր դիմնադիտտ անհրաժեշտ և համարում հեղինել:

Հենց այն հոգևոր միասնությունը տղամարդու և կնոջ միջև,
վոր սեռական հարաբերությունները դարձնում և վոչ թե անա-
նական բնադդների կոպիտ բավարարում, այլ հավիտենապես գե-
ղեցիկ Նրոսի աստվածային—խնդալի մի որհներդ:

Մերը մահից ուժեղ և:

Մեր ժամանակ, մեր բուրժուական ամուսնության և ընտա-
նիքի պայմաններում այդ մահը ասես մի հանդիմանություն և
ներկային և լուսավոր ապագայի նախանշում: Մեր ժամանակ,
յերբ սերը դարձել և ծախու կին, վորը կարիքից չի վաճառվում,
այլ զարկնառի սիրուց, յերբ ամուսնությունը դարձել և ատե-
արական դարձարք և մի հնարավորություն անպայման աղյու-
տերության²⁾ համար,—Նյրանով ամուսնական զույգի մահը,
չնայած իր ամբողջ սարսափին, ինչպես այդ կարող և և տարորի-
նակ լինել առաջին հայացքից,—լուսավոր փաստ և:

Մարդիկ ապրում եյին խաղաղ, համեստ, իրենց ծանոթների
և իրենց շահերի նեղ սահմանափակ շրջանում և նույնպես ել
աննկատելի կմեռնեյին, ինչպես հազարավոր այլ մարդիկ:

1) Նյրանով Ս. Գ. և Ս. Յա. ամուսինները 1910 թ. սեպտեմբերի 15
(2)—ին Թիֆլիսում միաժամանակ ինքնասպանությամբ վերջ տվին իրենց
կյանքին: Ինքնասպանության պատճառն այն եր, վոր ամուսին Ս. Գ. Նյրա-
նովը (ժամանակագրությամբ ղյուլտանտես) ծանր հիվանդ եր առկով և բժիշկ-
ները զուշակել էյին նրա ճոտալուտ մահը: Կինը՝ Ս. Յա. Նյրանովան, իմա-
նալով ամուսնու ճոտալուտ մահվան մասին, կազմաթրթվուտ և ընդունում և
թուեղորովում: Մահածեղ ամուսինը տեսնելով կնոջ մահը՝ տարճանակով
վերջ և տալիս նաե իր կյանքին—Խմբ.:

2) Շնացման—Խմբ.:

Բայց հանդամանքներն աննորմալ դասավորվեցին, և այդ մարդկանց մահը հասարակական փաստ դարձավ. նրանք իրենց մահով ծառայություն մատուցեցին հասարակությանը: Ծառերը, ուղիներ դեռ վերջնականապես չեն խրվել ժամանակակից բարոյական հսկողությանը: Ճախճախուստի մեջ, կխորհեն ինչ-ինչ հարցերի մասին, աղվւթած այդ սիրո ուժից, վոր արհամարհեց մահի սարսափը, անկություն վիհը...

Թող թեթև լինի վրայիդ հողը, լուսավոր կին, վոր հարուստ էյիր հավիտենական զգացմունքի ուժով ու խորությունը:



Ահա յեկավ Փիլիստերը վողորմելի ու կույր փոքրիկ հողով և մեղանական կեղծ բարոյականությունը և փորձեց բացատրել այդ վողորմողական փաստը: Ստացվեց մի դեշ աննկողմ¹⁾:

Մենք չենք ցանկանում փորփրել այդ կնոջ անցյալը, մերթմըրթում ե նա հեղիկ դեմքով, և իսկապես սիրող կնոջ դեռևս թարմ դիակի վրա պատմում ե թերթի եջերում նրա ձմութ անցյալը՝ ի զվարճություն հասարակության պարապ, հարցասեր, անտարբեր ու բամբասամուլ հանդիսականներին:

Ն'լ ավելի զգվելի յե նրա ձեռքերի՝ այն թողությունը, վոր մեծահոգի կերպով տալիս ե Փիլիստերը:

Դարչելի՛ յե, պ. Նորդ:

Ո՞վ իրավունք ունի դատելու նրա «անցյալը» և մանավանդ ո՞վ ե համարձակվում ներել նրա այդ «անցյալը»:

Թող այդպիսին լինե՛ դուրս դա և զդատավորի կոչում ձեռք բերելու համար ամենից առաջ պատմի մեզ իր «անցյալը» և շնորհանք:

Տ.

«Курьер—Копейка» № 120,
«неделеда» 18 (5) 1910 г.

ՍՏԲԿՈՒՂԻՆ ԻՆՏԵ Ե ԻՐԵՆ ԾԵՄՈՒՄ...

Պ. Նորդը փորձում ե արդարանալ, փորձում ե հեռքերը կորցնել և այդ նպատակով աջ ու ձախ, և նույնիսկ տեղի-անտե-

1) Խոսքը վերաբերում ե «Тифлисский Листок»-ի 1910 թ. «неделеда» 16 (3)-ի № 201-ում հրապարակված Նորդի «Ժնյի՛ մասին ես տեսե՛ք» հոդվածին: Նյութնով ամուսինների վողորմողական մահվան առթիվ: Այդ հոդվածում Նորդը ակնարկում ե Նյութնով կնոջ ձմութ անցյալին՝ մասին, վոր ունեցել ե նա իբր թե միջև ամուսնությունը...»:

դի, դորձ և ամուսն թուռդ խոսքեր, ինչպես ասում են՝ քրեղավոր մանուկը, վորը ճշմարտություն և բարբառում¹⁾ :

Բայց զինչ գրված և գրչով, չես ջնջի բրչով :

Վենք չենք փորփրի նրա անցյալը, չենք քննի նախքան ամուսնությունը նրա վարած կյանքի մասին լուրերը : Ինչ անցյալ ևլ վոր դա լինեք, Նյրանովի հետ նրա հետադա միատեղ կյանքը նոր շարքություն սրբոց ևր ստեղծել, վորն վեհությունը նրա անցյալ կյանքի վրա լուսավոր խաչ ևր գրել :

Ահա թե դուք, վողորմած անր, պ. Նորդ, ինչ եք բարեհաճել գրել ա. Նյրանովայի մասին՝ նրա վողորեղական մահվան սոթիլ :

Ով վոր գրադես և, կարողանում և հասկանալ ուսանեն լեզուն և ամենասովորական տրամաբանություն ունի, այդ սողերը կարող և հասկանալ միմիայն այնպես, ինչպես յես եմ հասկացել ու նշել : Այն է՝ վոր հանգուցյալ Նյրանովան ճանցյալ և ունեցել իր ամուսնությանից առաջ, վոր պ. Նյրանովի հետ նրա հետագա կյանքը զլուսավոր խաչ և գրել նրա անցյալի վրա :

Պարզ և, վոր պ. Նորդը թերթերի էջերից հասարակությանը պատմել և հանգուցյալի ճանցյալի՝ մասին և նույնիսկ ներել և նրան այդ անցյալը, իր զոլչատ բարոյականության տեսակետից նրա վրա զլուսավոր խաչ գնելով :

Պ. Նորդի ձեռքով գրված այդ սողերի յերկու մեկնարանություն չի կարող լինել :

Բայց պ. Նորդը չի վհատվում և հետևյալ՝ Վ. Պ. Նյրանովի հիշատակին՝ հոգվածում առանց կարմրելու դրում է .

Վասնիով, թե մենք չենք քննի Ս. Նյրանովայի անցյալ կյանքի վերաբերյալ լուրերն ու բամբասանքները, յես ցանկացել եմ միայն ընդգծել, վոր մարդու անցյալ կյանքով հետաքրքրվելը վոչ վաքի բանը չէ : Շատ եմ ցավում, վոր ճանցյալ կյանք՝ խոսքերը վամանք ինչ-վոր դատապարտելի իմաստով են լացատրում : Կեղտոտ են մտածում նրանք, ովքեր ձգտում են ճանցյալ կյանք՝ խոսքերի մեջ ինչ-վոր հատուկ իմաստ դնել :

Ս. Նյրանովան յեղել և հասարակներից, գրեթե հասարակներից, գրեթե սպասուհի կամ խոհարարուհի :

Բանից դուրս և դալիս, վոր հանգուցյալ Նյրանովայի ճան-

1) Կոստը վերաբերում և Նորդի պատասխան հոգվածին, տպագրված «Тифлисский Листок»-ի № 205-ում, Վ. Պ. Նյրանովի հիշատակին վերաբերով—Խմբ. :

ցյալն էլյանք տեսելով նա հասկացել է միայն այն, վոր նա ամուսնությունից առաջ վոչ այն է սպասուհի, վոչ այն է խոհարարուհի յե յեղել:

Ա՛հ, պ. Նորդ: Կնշանակի դուք բողոքել եք հասարակության մէջ Ս. Պ. Նյրանովի ճշմարտանախ, անհավասար ամուսնության մասին շրջող բամբասանքները՝ դեմ: Բայց մի՞թե այնպես խառնափառ եւ սպասուհի կամ խոհարարուհի լինելը, վոր միայն «Նյրանովի հետ նրա հետադա միատեղ էլյանքը նոր զարություն սրբաց» ստեղծեց, վորի վեհությունը նրա անցյալ էլյանքի վրա լուսավոր խաշ եր դրելն:

Ա՛հ, պ. Նորդ: Չափ ճանաչեցեք: Դուք զաղդրելի բան եք կատարել, իսկ այժմ աշխատում եք ստով քողարկել այն:

Դուք զարմանալիորեն ուժեղ եւ խորապես սիրող յերկու երակների դեմեա տաք դիտկների վրա ամենաանամոթ կերպով ի լուր հասարակության, սրբի դեմք տուած, բամբասանքներ պատմեցիք հանգուցյալ Նյրանովայի մասին, այն եւ ամենավատ ձևով, թափանցիկ ակնարկներով, եւ այնպիսի մարդկանց, վորոնք վորինչ չդիտեցին Նյրանովներ ի ամուսնական դուլդի մասին, պարտադ, հետաքրքրվող ամբոխը կրկնակուշիկներով ու դիտարկներով մտքիդ այն մարդու ինտիմ էլյանքի, զարություն սրբաց—ի մէջ, վորի հիշատակի հանդեպ ձեր հարգանք տածելու վերաբերմամբ դուք ամբողջ ժամանակ ջանում եք համոզել ընթերցողին:

Նլի՛ յերկու խոսք:

Այդ յես եմ ձեզ, պ. Նորդ, արացատրելն դեպի ձեզ համար անցանկալի կողմը: Հետեւաբար զկեղտոտությունը իմ հոգումն եւ, այդ յես եմ անխնարհիչը եւ ինձնից եւ, վոր դուք զղղվանքով յերես եք շուռ տալիս: Հիանալի՛: Ինչի մէջ վոր յես ձեզ մեղադրել եմ, այն յես սպացուցել եմ վոչ թե ձեզ, իհարկեւ, պ. Նորդ, այլ յերրորդին, այսինքն՝ ընթերցողին: Ինչ վերաբերում եւ զկեղտոտությանն ու այլ մակդիրներին եւ ձեր զղղվելունն ինձնից, մեծադույն հաճույքով եմ ընդունում, վորովհետեւ չեք կարող ավելի վատ վիրավորանք լինել, քան ձեր բերանից լսված դովետար: Միայն մարդավարի հարց եմ տալիս ինձ.

«Դու ի՞նչպես հոտար աղպիսի էլյանքի»:

S.

«Վարձան մեզ հայտնի չե, Ա. Ի. Յատիսովի»՝ Քաղաքադը-
խության համար քվեարկելու լուրը ուղղիցիա չի նախատեսվում :
Իբրև միակ ուղղիցիոններ հանդես չեկա՞վ տեղական կոպեկանոց
թերթուկը : Բայց այդ չափազանց սակավարժեք միավոր ե :

Մի կոպեկի ուղղիցիա :

Համաձայնեցեք, այդպիսի ուղղիցիան կարելի չե բոլորովին
անտեսել :

Այսպես և դուռն ա. նորդը և այդ թանգադին տողերով մերը-
նականապես լրացնում իր հասարակական և բարոյական պա-
կերը, վոր թերթի եջերից այնպես դարչնելի կերպով դուրս երնա-
յել Նյրամով դուրսի վողբերդական մահվան կապակցությամբ :
Իհարկե, մեր թերթի դեմ կատարած հարձակման մեջ նա ամբա-
պես յաւաքցած իր դրելածնի հետեանքով յուր չի դնում ա-
ռանց ամենատնայատկառ տալ : Իր ստրկամիտ յեռանդի մեջ, դո-
վարանելով ու ղեկավարելով Ա. Ի. Յատիսովի թեկնածությունը
քաղաքադըխի պոստի համար, նա, իբրև աֆիշելու գործի վար-
պետ, վոր այդ բնադավառում կրկնակի շշուռ և դառնը, ուղղ-
բունքային ընտրությունների ամբողջ դադարաբական կողմը
հասցնում և իր թեկնածուի անձնավորությանը, կատարում և նրա
հետ, վարպետով իր պատրանի «հաղթանակը» դարձնի վորձան
կարելի չե սղոսակար : Նրա պնդումը, թե մեր թերթը ուղղիցիոն
և հասկնապես Ա. Ի. Յատիսովի վերաբերմամբ, ամենազուտ հե-

1) Ա. Ի. Կատիսով (ծն. 1872 թ.)—բժիշկ, կադաւրաու. կադետայիսի
վորդի, կազմու : Յերկար ժամանակ յեղել և Թիֆլիսի քաղաքադըխի, հանդի-
սանալով ցարական կառավարության ամենահուսալի շինվելիներից մեկը :
Յարական կառավարության իմպերիալիստական քաղաքականության ազնեռ,
մեծ. դեր և խաղացել փոխարքա Վարոնցով-Դաշկովի, Դաշնակցության ալլ
իգերների և Նիժնիանի հետ միասին հայ կառավարական շարժումներ ստեղ-
ծելու և կազմակերպելու գործում : Յարական կառավարության տեղամիջ հե-
տո 1917 թվին պաշտոնադես մանում և Դաշնակցության կուսակցության մեջ :
Ընդգրկովկասը Ռուսաստանից անջատվելուց հետո Չինեկելու նոր կազմոն
կարծեհտում վարում և ֆինանսների մինիստրի պաշտոնը : Դաշնակցության
տառքին կառավարության մեջ վարում եր արտաքին գործերի մինիստրի պաշ-
տոնը և ապա դառնում մինիստրների խորհրդի նախագահ : 1920 թ. զեկտեմ-
բերի 2-ին, վարպես Դաշնակցության պատվիրակության նախագահ, կնքում և
ձևնքանդորոյի խայտառակ դաշնագիրը : Հայաստանում խորհրդային իշխո-
նության հաստատվելուց հետո սպիտակ եմիգրանտ : Խորհրդային Միության
դեմ տեղիվ ինտերվենցիա նյութող : Խորհրդային Հայաստանի և հայ ժողո-
վրդի փոխերթ թշնամի :—Խմբ. :

բյուրանք եւ և սուտ: Ով վոր սխառմատիկորեն հետեւել ե քաղա-
քային ընտրությունների առթիւ դրած մեր հաղթածներին, նա
դիտե, վոր մեր թերթը ուղղիցիոն յեղել ե և մնում ե դեպի քա-
ղաքի ներկայիս բոլոր տերերը, վոր նա յեղել ե և մնում ե այժ-
մյան անարդարացի ընտրությունների հակառակորդը, վոր նա
դումայի զմախակոյմաններէ սխալ տակտիկայի դեմ ե արտա-
հայտել ե մինչև այժմ չի փոխել իր կարծիքը: Իհարկե, յես
սրանով բնաւ չեմ ուղում ասել, թե մեր թերթը վոչնչով դեմ չի
Ա. Ի. Խատիսովին՝ իրեւ քաղաքագլխի: Ընդհակառակը, յեթե
դեկավարվենք զովագաղութն չարիքի անհաջող թերիայով,
այլա մեր ամենախորին համոզումով՝ այդ թեկնածությունն ա-
ռաջագլխիւմ դուռլթի ամենապայծառ ժխտումն ե:

Յես ուղում եյի մատնանել միայն, վոր մեր թերթը թեկնա-
ծու չի ունեցել, վոր նա բոլորին ել հալատարարես անտարբեր
ե վերաբերվել, բոլոր թեկնածուներին համարելով հալատարա-
պես Վլատ և ռուղիցիային՝ հաստատապես կոչ ե արել չմա-
նակցել այդ զգործերին: Ինչո՞ւ աղավաղել փաստերը, տպագիր
փաստաթղթերը, պ. Նորդ:

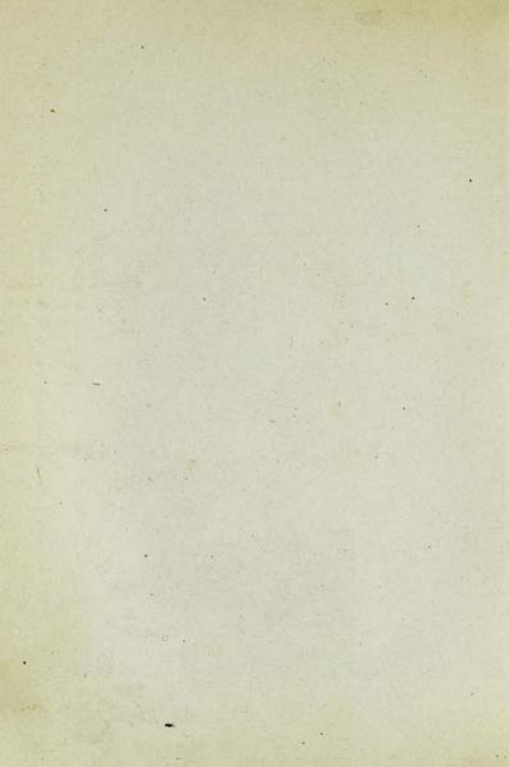
Ըստ յերևութին նա դեպի սուտը հիփանդաշին հակում ունի:
Բայց այդ միջանի տողերի մեջ կա պ. Նորդի մի ուրիշ թան-
գադին միտքը ևս, զա դադախարական աշխատանքի դեահատման
նոր շափանիչն ե: Պ. Նորդն արհամարհում ե մեր լրագիրը, մեր
ուղղիցիան, վորովհետեւ մեր լրագիրը կոպեկանոց ե:

Մարդուն բան չի մնացել մեզ հակաճառելու համար ե փո-
խանակ տրամաբանության զմահակով՝ զործելու, ճշինգ կոպեկա-
նոց՝ հրապարակախոսը փորձում ե մեզ ռուրլով՝ խփել: Վի-
հակով չեղա՞վ՝ փողով կլինի՞, ասում ե ժողովրդական տաճը:
Այսպես եյին Պետական դումայում ոկտյարրիտներն աշխատում
իրենց անհաճո հոնտորներին տուղանքներով հարկադրել, վոր
լռեն: Հետեւելով նրանց որինակին, մեր ճշինգ կոպեկանոց ժու-
նալիստը փորձ ե անում մթադնելու ընթերցողների դուլմները,
զրդուելով նրանց ամենաստոր զգացմունքները, մեչյանական մնա-
ցուկները:

Այո, պ. Նորդ, յես և խմբագրական իմ ընկերներն աշխա-
տում ենք կոպեկանոց թերթում ե ամեն ջանք զործ ենք դնում,
վորպեսզի տանք հանրամատչելի, բայց միևնույն ժամանակ լուրջ,
աղնիւլ ե վոչ հիմնարկներից ե վոչ ել առանձին անձերից կախում
ունեցող լրագիր: Ձեզ այդ անհանդաժառանգում ե: Չե՞ վոր այդ



Ս. Սպանդարյանի ընտանիքը: Կաթին և ամբիջ (1910)–1900 թ.



«Կոպենհագեն» լրագիրը յեկամ ձեր լրատվութեան աշխատակիցներէց մեկը եւ սկսեց նրանում հոգովածներ ղետեղել եւ չե՞ վոր նրանից հետո ձեր թերթի ղլխավոր ղեկավարներէց մեկը, պ. Նորդ, նա-
մակներ ու մարդիկ եւ ուղարկում նույնիսկ մեր «Կոպենհագեն»
լրագիրն: Այո, պ. Նորդ, բանավեճի զոտախնդարյան յեղա-
նակներ մացնելու պատիվը այսուհետեւ անկասարկելիորեն ձեզ եւ
պատանդուն, վոր բարձրած եք «Հինգ Կոպենհագեն» Ոլիմպիական վրա:

Մենք մեր դործն անում ենք մեր խելքի ըմբռնման չափով
եւ մեր համոզմունքները թելադրանքով:

Իսկ դուք, պ. Նորդ, կարո՞ղ եք այդ բանը ձեր մասին ասել:

Մեզ, «Կոպենհագեն» լրագրում աշխատողներէս, շուրջիւրով
պակել չի լինի: Իսկ ձե՞ղ, պ. Նորդ:

Ե՛հ, վորդորժած տեր զպարոն Հինգ Կոպենհագեն», ամաթ ու
ցամ կա զդուք մարդու համար, յերբ տեսնում ես, թե մինչեւ ուր
եւ հասնում նա իր անկման մեջ:

S.

«Копенгаген—Копенгага» № 136,
заключений 4 (окончаний 4)
21) 1910 г.

Մ. ԳՈՐԿԻՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍԻՆ

Բրյուսելում «Երեսնական դաստիարակութեան» III միջադ-
րային կոնգրեսում կարդացվել եւ Մ. Գորկու ղեկուցումը՝ «Յե-
րեխայի ընդհանուր զարգացումը» թեմայով:

Տալիս ենք այդ ղեկուցումը համառոտ շարադրութեամբ:

—Յեւ բազմականաչափ ձեռնհաս չեմ,—սկսում եւ Մ. Գորկին,—
վորպէսզի իմ դադախարները շարադրեմ մասնադետների ժողո-
վում, վորոնցից շատերը, վորքան ինձ հայտնի յեւ, իրենց ամ-
բողջ կյանքը նվիրել են դաստիարակութեան մեծ հարցին եւ մի-
անդամայն արժանավոր հեղինակություն են վայելում:

Բայց, մեղանից յուրաքանչյուրի նման, յեղել եմ յերեխա,
սիրում եմ յերեխաներին, շատ եմ մոտժում նրանց մասին, եւ
յեթե Դուք ինձ թույլ կտաք, յես պատրաստ եմ Ձեզ համառոտա-
կի շարադրելու իմ տեսակետը այն մասին, վորն ինձ, անդետիս,
թիվում եւ, թե դաստիարակութեան հիմքն եւ կազմում:

Յերեխային պետք է ներշնչել այն հասկացողությունը, թե մարդկությունը միասնական ընտանիք է, վորի անդամները ընդհանուր բարիքի յեն ձգտում:

Քաղաքակրթության պատմությունը, — հեքիաթների այդ հեքիաթը, — զաստիարակչական մեծագույն նշանակություն ունի մտքի ու սրտի համար: Յերեխան պետք է իմանա, թե ինչ են արել մարդիկ իրենից առաջ, և յուրացնի, վոր այդ իրեն համար է արված:

Այդ՝ քաղաքակրթության շարունակության, մարդկության աշխատանքի ժառանգականության և կյանքի, ավելի աղատ և ինտելիգենտական կյանքի նոր ձևեր ստեղծելու նպատակով:

Անցյալի սխալների համար մեծ տանջանքներ են հատուցված: Յեւ մարդկային տառապանքներն իրավունք ունեն, վոր նրանց հարգենք մենք և մեր յերեխաները: Յեւ յերեխաները կարող են այդ հասկանալ:

Պետք է յերեխային սովորեցնել, վոր ինքն աշխարհի տերն է և նրա բոլոր բարիքների ժառանգորդը: Պետք է նրա մեջ դարձնել այն հպարտ դիտակցությունը, վոր ինքը դարերի ժառանգության տերն է: Յերեխան պետք է սովորի սիրել քաղաքակրթության նվաճումները, մեր քաղաքները, վորոնք դնալով ավելի ու ավելի յեն թանգարաններ դառնում:

Վերջապես յերեխան պետք է դիտենա իր հարադատ յերկրի, իր հայրենիքի, իր հողի, ամբողջ յերկրագնդի կյանքը, վորովհետև ամբողջ յերկրագունդը պատկանում է յերեխայի՛ն, մի՛շտ յերեխային:

Ինչքան մարդն ավելի շատ դիտե դարերի աշխատանքը, մարդկության աշխատանքը, այնքան ավելի նա արժանի յե մարդ անվանը:

Զեկուցումը վերջանում է մարդու, իրև մարդկության անցյալի և ներկայի միջև դանդաղ ողակի, դժվարանությամբ:

— Տե՛ղ յերեխային, մարդկության բոլոր մեծ աշխատանքների ժառանգորդին:

«Курьер—Копейка» № 153,
հեպտեբերի 21 (8) 1920 թ.

ԵՐԱՎԱՐԴԱՊԵՏ ՅԵՐՎԱՆԻԸ ՅԵՎ Պ. Ի. ՊԻՃԻԿՅԱՆԸ

Իր «նշմիածինը և հայկական մոմուլը» հղվածում պ. Ի. Պիճիկյանը մի հետաքրքրական հարց է շոշափում՝ կարո՞ղ են,

արդյոք, հայկական դպրոցներում դասատու լինել մարդիկ, վորոնք այլ կերպ են մտածում, քան սլաշտոնական իրավական անձը՝ հայկական յեկեղեցին։ Հարցն իսկապես առաջնակարգ կարևորութիւն ունի և, նկատի ունենալով մեր պետութեան հասարակական-քաղաքական կյանքի բազմազան պայմանները, այդ հարցը պետք է լուծել լրջորեն և վերին աստիճանի զգուշ։ Բայց այդ մասին մենք առանձին կխոսենք։ Մեզ այժմ ուրիշ հարց է հետաքրքրում. այն և՛ պ. ի. Պիճիկյանի վերաբերմունքը Նիպի նախկին վարդապետ Յերվանդի անձնավորութեան ու ռեֆորմատորական դործունեյութեանը։ Մեզ թվում է, վոր այդ վերաբերմունքը ճիշտ չէ և խորապես սխալ է։ Նքս-վարդապետ Յերվանդը ճշմարտական յեկեղեցու վերածնութեան մասին դրած իր լղարիկ բողոքում¹⁾ ամեն մի ժողովրդի կյանքում յեղած իշխողական խռրոտութեան դործոնին՝ յեկեղեցական կազմակերպութեանը, կրոնական սխտեմին մոտենում և այնպիսի թեթևամիտ տեսքով, փրկիսփայական և պատմական այնպիսի թեթև բաղաժով, վոր ախամայից անհարմար ևս զգում այն լսարանի, այսինքն հայ հասարակութեան փոխարեն, վորը կարող է դրել և բանալիճնել այս բոլոր տեսակետներից անդրազետ դրժուկի առթիվ։

Այն մարդիկ, վորոնք թեմականի նախապատրաստականի գիտելիքներով, ներդաշնակ, ամբողջական, տրամաբանորեն մտածելու անկարողութեամբ համարձակվում են հասարակական տպարեղ յեքնել դարավոր հզոր մի յերևույթի դեմ, չեն նպատում մարդկային վոգին ամեն տեսակ արագիցիոն-պատմական կապանքներից ազատագրելու դործին, այլ ընդհակառակը, լիակատար անվստահութեան են ներշնչում դեպի ամեն մի ռեֆորմ. դեպի ամեն մի նովատորութեան, արմատական բեկում։ Նքս-վարդապետի այսպես ասած գիտական-փրկիսփայական անձնավորութեան առթիվ ասված մեր այս խոսքերը մենք հանձն ենք առնում ուղած ժամանակ հաստատել բացառապես հենց իր բերւշայութիւնից առած ցիտատներով միայն։

Բայց դնանք առաջ Դիցուք թե եքս-վարդապետը զինված է գիտութեան բոլոր տվյալներով։ Հարց է ծագում՝ սլաշտոնական յեկեղեցու փոխարեն նա ի՞նչ է առաջարկում։ Մի ուրիշ, ավելի ընդարձակ յեկեղեցի, վորովհետև նա ուզում է բոլոր տերտեր-

1) «Վերանորոգութեան կարիքը հայոց յեկեղեցու համար», Վաղարշապատ, 1908 թ., արտատպած «Ազատագր»-ի 1908 թվի մայիս-հունիս տիտներէ տարից-նմբ.։

Յերեխային պետք է ներշնչել այն հասկացողութիւնը, թե մարդկութիւնը միասնական ընտանիք է, վորի անդամները ընդհանուր բարիքի յեն ձգտում:

Քաղաքակրթութեան պատմութիւնը, — հեքիաթների այդ հեքիաթը, — դաստիարակչական մեծագույն նշանակութիւն ունի մտքի ու սրտի համար: Յերեխան պետք է իմանա, թե ինչ են տրել մարդիկ իրենից առաջ, և յուրացնել, վոր այդ իրեն համար է արված:

Այդ՝ քաղաքակրթութեան շարունակութեան, մարդկութեան աշխատանքի ժառանգականութեան և կյանքի, ավելի աղատ և խնտելիդենտական կյանքի նոր ձևեր ստեղծելու նպատակով:

Անցյալի սխալների համար մեծ տանջանքներ են հատուցված: Յեւ մարդկային տառապանքներն իրավունք ունեն, վոր նրանց հարգենք մենք և մեր յերեխաները: Յեւ յերեխաները կարող են այդ հասկանալ:

Պետք է յերեխային սովորեցնել, վոր ինքն աշխարհի տերն է և նրա բոլոր բարիքների ժառանգորդը: Պետք է նրա մեջ դարձացնել այն հպարտ գիտակցութիւնը, վոր ինքը դարձերի ժառանգութեան տերն է: Յերեխան պետք է սովորի սիրել քաղաքակրթութեան նվաճումները, մեր քաղաքները, վորոնք գնալով ավելի ու ավելի յեն թանգարաններ դառնում:

Վերջապես յերեխան պետք է գիտենա իր հարադաս յերկրի, իր հայրենիքի, իր հողի, ամբողջ յերկրագնդի կյանքը, վորովհետև ամբողջ յերկրագնդումը պատկանում է յերեխային, մի՛շտ յերեխային:

Ինչքան մարդն ավելի շատ գիտե դարերի աշխատանքը, մարդկութեան աշխատանքը, այնքան ավելի նա արժանի յե մարդ անվանը:

Զեկուցումը վերջանում է մարդու, իբրև մարդկութեան անցյալի և ներկայի միջև գտնվող ողակի, գովարանութեամբ:

— Տե՛ղ յերեխային, մարդկութեան բոլոր մեծ աշխատանքների ժառանգորդին:

«Курьер—Копейка» № 153,
հոկտեմբերի 21 (8) 1910 թ.

ԵՔՍ-ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՅԵՐՎԱՆԴԸ ՅԵՎ Պ. Ի. ՊԻՃԻԿՅԱՆԸ

Իր «Ենթիմածինը և հայկական մամուլը» հոդվածում պ. Ի. Պիճիկյանը մի հետաքրքրական հարց է շոշափում՝ կարո՞ղ են,

արդյոք, հայկական դպրոցներում դասատու լինել մարդիկ, վարենք այլ կերպ են մտածում, քան պաշտոնական իրավական անձը՝ հայկական յեկեղեցին։ Հարցն իսկապես առաջնակարգ կարևորութուն ունի և, նկատի ունենալով մեր պետութւյան հասարակական-քաղաքական կյանքի բաղմաղան պայմանները, այդ հարցը պետք է լուծել լրջորեն և վերին աստիճանի զգուշ։ Բայց այդ մասին մենք առանձին կխոսենք։ Մեզ այժմ ուրիշ հարց է հետաքրքրում․ այն և՛ պ․ ի․ Պիճիկյանի վերաբերմունքը ոչնչի նախկին վարդապետ Յերվանդի անձնավորութւյնն ու ռեֆորմատորական գործունէութւյնը։ Մեզ թվում է, վոր այդ վերաբերմունքը ճիշտ չէ և խորապես սխալ է։ Եթե՝ վարդապետ Յերվանդը հայկական յեկեղեցու վերածնութւյան մասին դրած իր լղարիկ բրտչուրում¹⁾ ամեն մի ժողովրդի կյանքում յեղած իղեղլղեղական խոշորազույն գործոնին՝ յեկեղեցական կաղմակերպութւյնը, կրօնական սխտեմին մոտենում և այնպիսի թեթևամիտ տեսքով, փիլիսոփայական և պատմական այնպիսի թեթև բաղաժով, վոր ակամայից անհարմար ևս զգում այն լսարանի, այսինքն հայ հասարակութւյան փոխարեն, վորը կարող է զբել և բանավիճել այս բոլոր տեսակետներից անդրադետ զբոսլիկ առթիվ։

Այն մարդիկ, վորոնք թեմականի նախապատրաստականի դիտելիքներով, ներդաշնակ, ամբողջական, տրամաբանորեն մտածելու անկարողութւյամբ համարձակվում են հասարակական ապարեղ յեղնել դարավոր հզոր մի յերևույթի դեմ, չեն նպատում մարդկային վողին ամեն տեսակ տրադիցիոն-պատմական կապանքներից ազատագրելու գործին, այլ ընդհակառակը, լիակատար անխտաճութւյուն են ներշնչում դեպի ամեն մի ռեֆորմ․ դեպի ամեն մի նովատորութւյուն, արմատական բեկում։ Եթե՝ վարդապետի այսպես ասած դիտական-փիլիսոփայական անձնավորութւյան առթիվ ասված մեր այս խոսքերը մենք հանձն ենք առնում ուղած ժամանակ հաստատել բացառապես հենց իր շրջալիկից առած ցիտատներով միայն։

Բայց դնանք առաջ։ Դիցուք թե եթե՝ վարդապետը զինված է դիտութւյան բոլոր տվյալներով։ Հարց է ծագում՝ պաշտոնական յեկեղեցու փոխարեն նա ի՞նչ է առաջարկում։ Մի ուրիշ, ավելի ընդարձակ յեկեղեցի, վորովհետև նա ուզում է բոլոր տերտեր-

1) Վերածնորդութւյան կարիքը հայոց յեկեղեցու համար, Վարդապետ, 1908 թ., արատապէս Վերաբառ-ի 1908 թվի մայիս-հունիս ութնեքի տետրից։—Խմբ.։

Այլևս չանհարյուր տարի սրանից առաջ մեծ Շիրկերի գրած «մեղչանական վոդյերգությունը» մեր որերում ել խորապես հույսում եւ եւ ցնցում ժամանակակից Հանդիսատեսի սիրտը:

Յեւ մեծ վարպետի, «մարդկության» ազնիվ «փաստարանի» յերկի առջև նսեմանում են ժամանակակից դրողների ձանձրալի ստեղծագործությունները:

Մարդկային սրտի վարպետի՝ խորունկ հասկացողություն, կրքեր պատկերելու վարպետի՝ ուժ, յերկու աշխարհների, յերկու հակադիր աշխարհայացքների՝ Փրանսական մեծ հեղափոխության հարմարների տակ իր դարն ապրող «Հին ռեֆորմ» եւ իր ուժն զգացած քաղաքային բյուրդերություն, մեղչանականության ընդհարման վարպետի՝ ցնցող պատկեր: Աղքատիկ զգեստի մեջ պարուրված մտքի եւ հոգու ազնվությունը բաղխվում եւ «կյանքի» յերկի «ազնվապարմ տերերի» ննջությունը, աղահույսությունը, ստոր կրքերին, հազար եւ մասվոր դատարկությունը: Բեմից Հնչում ելին «Հին» խոսքեր, կարծես թե ամենքին հայտնի ճշմարտություններ, բայց, չգիտես ինչու, նրանք մեր սրտերում այնուամենայնիվ ջերմ արձագանդ ելին դռնում, եւ մենք ծափահարություններ վարդապետի ելինք ընդունում դրանք: Վորովհետեւ մեր որերում եւ, թեպետեւ ողբալական ասպարեղում փոխվել են դործող անձերը, բայց եւ այնպես հաճախ, շատ հաճախ, ծաղումը, փողը՝ մտքի եւ զգացմունքների դատարկության ու աղքատության հետ մեկտեղ հաղթող են Հանդիսանում «մտքի ու սրտի արխատուհար» խայի՜ Հանդես, չե՞ միտ մեր որերում եւ հարկ եւ լինում ջերմութեն պայծառելու «մարդու» համար, «մարդկային անձնավորությունը» պաշտպանելու՝ անարգանքից, հասարակական անարդարությունից եւ ճնշումից:

Յերեկ թատրոնում անցկացրած ժամերն աննկատելի թռան, եւ հասարակությունը Հնուցապա լիովին բավարարված ինչպես պինտով, այնպես եւ կատարումով: Իսկ կատարումը լավ եր, տեղ-տեղ նույնիսկ հոյակապ: Առաջնության դափնին պետք եւ տալ պ. Մուրոմցևիին (Ֆերդինանդ) եւ տ. Գուրդկովային (Լուի-

զա Միլեր) : Նրանք յերկուսն եւ խաղում եյին շատ ու շատ լալ, հանդիսատեսներին հափշտակելով իրենց գեղեցիկ սիրով, իրենց տանջանքներով, իրենց մաքրությամբ և մտքի ու սրտի վեհությամբ :

Մնացած գերակատարները նույնպէս լալ եյին : Առանձնապէս պէտք ե նշել Ադրինցեմային (լեզի Միլֆորդ), Նելլոլովին (Միլեր) և Պոկրովսկուն (հոֆմարշ. ֆոն Կալր) :

Հասարակությունը շատ եր : Թող ամէկի շատ լինեն այդպիսի ներկայացումները, և դրամայի զվերածնության» դործը մեղանում, կարծում ենք, հաջող կընթանա, յեթե միայն Թիֆլիսում կա ինտելիգենցիա, վորը սիրում և դնահատում և լալ դրաման, լալ կատարումով :

Ս. Ո.

«Курьер—Копейка» № 147,
հոկտեմբերի 15 (2) 1910 թ.

«ԱՐԿԱՋԱՆՈՎՆԵՐԸ», ԴՐԱՄԱ ԻՇԷՆ. ՍՈՒՄՐԱՊՈՎԻ

Ֆրանսական մի հին մելոդրամ, ռուսական ձևով փոփոխած : Մի կողմից բարեծնություն, աղնություն, առաքինություններ, արտասովոր բարեկամություն և մտերմություն, վոր տասնյակ-հազարավորներ և զոհում հանուն իդեալական զգացմունքների, մյուս կողմից՝ խաբէյություն, չարագործություն, համարյա թե սպանություն, թեթևամտություն, թե՛ սիրո և թե՛ պատվի ծախվածություն իր անմաքուր նպատակներին հասնելու համար, իր ստոր կրքերը բալարարելու համար : Իհարկէ, բարեգործը հաղթում և, չարագործն իր նպատակին չի հասնում, բարեգործը բանտ և դնում, աքսոր, բայց պահպանելով իր անարատ մաքրությունը :

Ամեն ինչ կորած և, բացի պատվից :

Յեւ այդ ամենը անճիշտ և, անբնական, չի համապատասխանում ժամանակակից բարքերին և մեր հասարակության այժմյան ընտանիքի սովորական մարդկանց ժամանակակից հոգեբանությանը : Ժամանակակից ծնողները կհամաձայնեյին, վոր իրենց աղջիկն ամուսնանար հիմարի, ստորի, խեղկատակի հետ, միայն թե նա լիներ «փողի պարկ», այն եւ այնպիսի հանդամանքներով, վորոնց մեջ ընկել եր Արկադանովների ընտանիքը, այսինքն՝ լիակատար սնանակության ; աղքատության և խայտա-

ուսկման նախորդակին. «մեր որերի աղջիկը» ուրախ կյանքի համար ամեն ինչի համաձայն կլիներ, այն եւ յեթե հնարավոր լիներ վայրկենապես ազատվել զգվեցրած ամուսնուց և ընկնել հեքիաթային հարուստ և իրեն դուր յեկող պարոնի գիրկը, վորն այս ամբողջ ամուսնությունը հնարում և իր նվիրական նպատակին հասնելու՝ նրան տիրանալու համար: Վո՛չ, ուղղակի ամենաանհաջող մի ստեղծագործություն այն բոլոր յերկերից, վորոնք դուրս են գալիս «գրամատիկական» գործերի վարպետ» իշխ. Սումբաթովի արհեստանոցից: Հեղինակը բեմը լավ և ճանաչում, ինքը տաղանդավոր արտիստ և, դրա համար եւ նրա պիեսում շատ և ֆեկիտավոր, դիպվածային մոմենտներ կան՝ վոչ պահանջկոտ հանդիսատեսի վրա տպավորություն գործելու, դերակատարին «խաղ» ցուցարեւելու հնարավորություն տալու համար: Բայց ինչքա՛ն մենք հեռու յենք դնացել գրելու նման հեղինակներից: Ինչքա՛ն մենք հեռու յենք դնացել բեմի վրայի այդպիսի «արտաքին» խաղն ըմբռնելուց: Մենք, ժամանակակից հանդիսատեսներս, սիրում ու դնահատում ենք ներքին ապրումները, վոր դրսևորվում են շարժումով, դիմախաղով, ձայնով, աչքերով, արտադրության այն հոգեբանական նուրբ կապը, վոր պետք և ստեղծվի բեմի վրա և իրեն հետ կապի հանդիսատեսը:

Պ. Նիկուլինը մի քիչ տարրերնակ օնպերտուար ունի՝ Ծելլերից մինչև Սումբաթով, և Անդրեյևից մինչև Բրակկո: Թո՛ւ չենք հոգայական են: Այնինչ նա լավ ուժեր ունի, վորոնք հարմարում են մեր և արտասահմանյան օնպերտուարների լավագույն յերկերը բեմադրելու համար: Խաղը՝ միջակ էր: Լավ էր այ. Նիկուլինը շարադործ Նավարդինի դերում, վորքան վոր կարելի յե այդ դերում լավ լինել: Տիկ. Չարոփա—Ոլգան վորքան կարող էր, կյանք ներշնչեց իր անդույն դերին: Պ. Պոկրովսկի—Ֆուլֆինը շատ լավ կլիներ, յեթե մի քիչ շարժի մեջ չընկներ: Մյուս բոլոր դերակատարները վայելուէ են ին:

Ա. Ռ.

«Крысь—Копейка» № 168,
հոկտեմբերի 16 (3) 1910 թ.

«ՋԱՌԻՓԱՓԸ», ԳՈՆՁԱՐՈՎԻ

Մի ժամանակ մեզանում ուսւ աչքի ընկնող կլասիկների և առհասարակ գրողների յերկերի «վերածլակումներն» համաճա-

բակ կար: Դրանք բոլորն ել անհաջող ելին: «Ջառիթափը» («Обрыв») բեմին համարեցնելը պետք է համարել ամենամահաջողը: Ստացվել է վորոշ չափով կարիկատուրային տպավորություն: Մարկ Վոլյոսովը, շնիհիլիստի» տիպը, վոր Գոնչարովին բոլորովին չի հաջողվել, վերամշակման մեջ կոմիկականն երև յերևալիս ուրախ ծիծաղ եր առաջ բերում հասարակության մեջ:

Կատարման մասին կարիք չկա խոսելու: Այդպիսի «մահուլատուրան» դժվար է լավ խաղալ: Տիկ. Ջարովան (Վերա) վորջան կարող եր, կյանք ներշնչեց այդ ուժեղ, խելոք և այն ժամանակների համար նոր աղջկա՝ «վերամշակումով» գունազրկված կերպարին: Խմբի նոր անդամի՝ տ. Լաբունսկայայի մասին, վորը կատարում եր Մարֆենկայի դերը, առայժմ վոչինչ չենք տեսի: Կապանեք ուրիշ յեղույթների:

Մի դիտողություն: Ինչո՞ւ չի պահպանվում պատմական կոլորիտը: Բոլոր գլխավոր դործող անձերը ժամանակակից հագուստով ելին, այն ել վերջին մոդայի:

Հասարակությունը շատ շատ եր:

Ս. Ո.

«Курьер—Копейка» № 156,
հոկտեմբերի 24 (11) 1910 թ.

«ՏԱՅԾՈՒՆ» ԴՐԱՄԱ ԼԱՆԳԻՆԵԼԻ

«Տայֆունը» թատրոնական ուսպերտուարի վերջին աղմուկ հանած նորույթն է, վոր հաջողությամբ բեմադրվում է մայրաքաղաքի թատրոններում: Գուցե այդ պիեսի հաջողությունը մասամբ նրանով ել է բացատրվում, վոր նրանում դործող անձերը ճապոնացիներ են, ձեռողդ արևի խորհրդավոր յերկրի» վորդիները, վորոնք վերջերս ամբողջ աշխարհը զարմացրին իրենց հաղթանակներով, վորոնք այնպիսի հաջողություններ են ցույց տալիս յեվրոպական կուլտուրան յուրացնելու դործում: Յեվրոպացիների կողմից վերջին տարիներս մեծ հետաքրքրություն է ցույց տրվում դեպի ճապոնացիները և դեպի այն ամենը, ինչ ճապոնական է, բայց մեծ մասամբ «ֆեյլետոնային» հողավածներից և տուրիստների «տպավորություններից» այն կողմը մենք հանրամատչելի դրականության մեջ վոչինչ չենք ունեցել ճապոնացիների մասին: Հենց դրանով են բացատրվում այս և այն կողմ թեքվող չափազանցված հայացքները ճապոնիայի մասին, ճապո-

նացիներն մասին, նրանց հոգևրանության, բնավորության մասին և այլն: Հիսուսն միլիոնանոց ժողովրդի արտասովոր համեմարախության, նրանց առասպելական հայրենասիրության, հանուն ընդհանուր դործի անձնական ամեն բան վեհորեն մոռանալու, անձնական ցանկությունների վրա պարտքի իշխելու մասին յեղած խոսակցությունները, — այդ ամբողջ անմտությունները մենք հանդիպում ենք նաև Լանդիսլի պիեսում, վերոյ ինքը յերկը դառնում և լրագրական սովորական Ֆելյետոն, գուցե շատ հետաքրքրական, բայց, դրա փոխարեն, ինչպես և որի չարիքի մասին զրկած ամեն բան՝ հանուն մոլորալիս փաստերը սարսափելի չափազանցող: Մեղանում պարբերական մամուլում ճապոնացիների աշուպի բնութագրերը տրվում էյին մանջուրական եպոպեայի տխուր հիշողության լիկվիդացիայի ժամանակ:

Յուրաքանչյուր ժողովրդի պատմության մեջ մոմենտներ են լինում, յերբ հայրենիքի հանդեպ ունեցած պարտքի զգացմունքը առաջին պլան և յեկնում, յերբ հերոսականը գերակշռում և առերային: Այդպիսի մոմենտ ճապոնացիներն ապրեցին վերջին պատերազմում, և այստեղից ել ծագում են բոլոր առասպելները ճապոնացիների մասին, վերովհետև յեվրոպացիներն արդեն ասորեն — անցել և նույնիսկ մոռացել են իրենց պատմության նման եղերը:

Իայց այդ պատճառով վարագույրի հետևը ճապոնիայում նույն սոցիալական սրված պայքարն և տեղի ունենում, ինչպես և հին Յեվրոպայում, և մարդկային վոչ մի բան ոտար չե ճապոնացիների համար, իհարկե, իր յուրահատուկ պատմական իրադրության մեջ:

Պիեսի հեղինակը հունգարացի չե, դրանով ել մասամբ բացատրվում և «Տալֆունի» իդեան: Հունգարացին ցանկացել և ճապոնական ժողովրդի համերաշխությունը հակադրել իր հայրենիքն այժմ հոշոտող «կուսակցական պայքարին», ճապոնացու «կուլեկտիվիզմը», յեթե կարելի չե այսպես արտահայտվել, յեվրոպացու «ինդիվիդուալիզմին»:

Այս բոլոր նկատառումները մի կողմ նետելով, այնուամենայնիվ, կարելի չե ասել՝ պիեսում կա հետաքրքրական բաղխում պարտքի զգացմունքի և անձնական զգացմունքի միջև, ընդհանուր բարիքի ընդհարում առանձին անձնավորության յերջանկության հետ:

Դժբախտաբար, կատարումը միջակ եր: Մուրոմցեյը Տոկերամոյի դերում տեղ-տեղ լավ եր, բայց ընդհանրապես նրա շար-

մուձեւերն ու քայլվածքն ինչ—վոր ճապոնական բանի պատշաճ տպավորութիւն չեյին թողնում ամենեւին: Նույնպէս անհաջող էյին նաեւ մյուս բոլոր ճապոնացիները, վորոնք մի տեսակ կապ—կալարի էյին քայլում, շարժվում և քիչ եր մնում թռչկոտեյին բեմի վրա:

Բեյնսկին (Գրինյով), դրականազեւ, ջղազար և այլն—բոլորովին անհաջող եր:

Ուրախալի բացառութիւն էյին կին դերակատարները: Տիկ. Լարունսկայան (Յելենա Լարոչ) շատ լավ եր Վեյքրոպացի կնոջ, «Բինդիլիզուայիզմի սիմվոլիզ», «Եցանկանալու ազատութեան», այն կնոջ այդ դժվար դերում, վորը կարողանում և սիրել և սարսափելի տանջել իր «զոհին», զարմանալի հեշտութեամբ ծիծաղից արցունքների յե անցնում, կրքոտ դուրգուրանքից նուրբ հեղնանքի, սարսափելի ծաղրի, վոր մարդուն հասցնում են հանցադործութեան. և Նիկոլայինի խմբի համար նա անշուշտ արժեքավոր ձեռքբերում է: Թերեզա Մենյին (Գոլինա) ճշմարտացի յեր վերջին տեսարանում:

Բեմադրման մասին հարկ չկա խոսելու: Դատարանի տեսարանը առանձնապէս վատ եր բեմադրման իմաստով, դրանով էլ բացատրվում և այն, վոր պատշաճ տպավորութիւն չգործեց: Իսկ չե՞ վոր այնքան հեշտ եր տեղեկութիւններ ստանալ Ֆրանսական դատարանի մասին և վերարտադրել այն: Թատրոնը լիքն եր:

Ս. Ո.

«Курьер—Копейка» № 159,
հոկտեմբերի 27 (14) 1910 թ.

«ՈՒՐԱՎԱՆ», կոմս Լ. Լ. ՏՈԼՍՏՈՅԻ

Յերեկվա յերեկոն Արախտ. ընկ. Թատրոնում ինձ վրա ճնշող տպավորութիւն գործեց: Ա. Գ. Չեխովի «Սե կուսակրոն» պատմվածքի վերամշակումը ուսանական հողի մեծ գրողի «անհաջող» վորդու ձեռքով՝ միանգամայն անհաջող է:

«Սե կուսակրոն» Ա. Գ. Չեխովի տուրքն և ուսանական հասարակութեան մեջ յեղած վորոշ հովերին, վորոնք սակայն չեն շոշափել և խորապէս չեն դիպել հեղինակին իրեն: Բայց յեթե բովանդակութեան անհաջողութիւնը Ա. Գ. Չեխովի մոտ փրկվում և դրելու զարմանալի վարպետութեամբ, Լ. Լ. Տոլստոյի

վերամշակման մեջ չեխություն պատկերի ամբողջ հրապույրը, գեղեցկութիւնը կորել և:

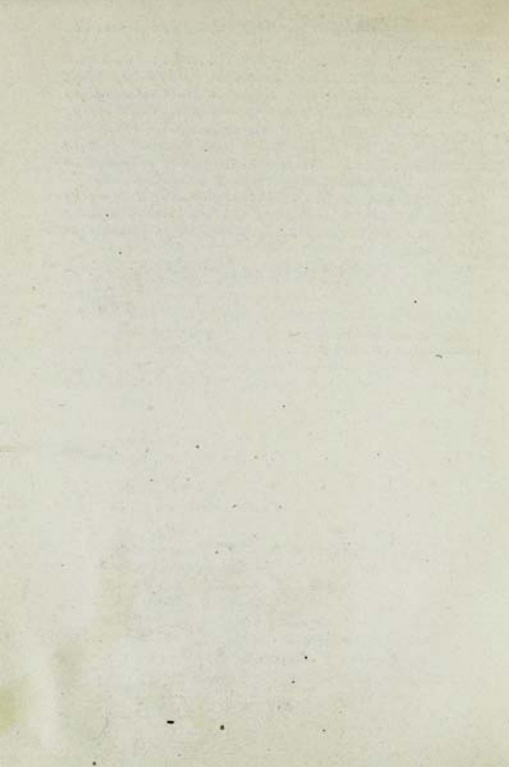
Այս գրամայի մեջ գործողութիւնն չկա, միայն դատողութիւններ են, այն եւ անհաջող, տարրական ճշմարտութիւնների նմանող: «Սև կուսակրօնն» իբրև ուրվական գեռ հասկանալի յեր վորպես հերոսներքին ապրումների, նրա պաթոսի» մարմնացում, բայց յերր վերամշակողի կամքով այդ «կուսակրօնը» մեռած հերոսի դիակի վրա մի յերկար ճառ և արտասանում՝ դիմելով հանդիսատեսներին, — նա դառնում և է. Անդրեյեվի «Գորչազդեստ յոմնի» բոլորովին անհասկանալի, խղճուկ նմանողութիւնը:

Վատ չեյին խաղում: Բայց մի դիտողութիւն: Մուրմացելը շատ և սիրում տանջվել ու մեռնել և այդ մոմենտները ձգձգում և, մինչև վոր հանդիսատեսի տպավորութիւնները բթանում են հոգնածութիւնից:

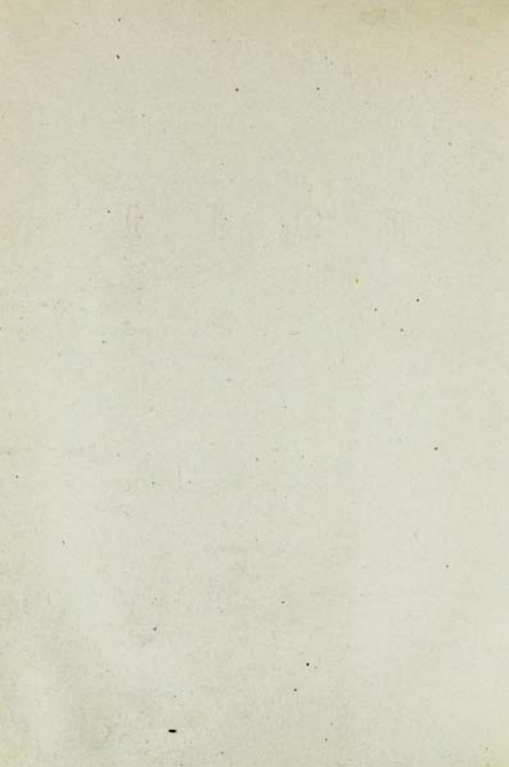
Վերջում խաղացիկց «Հինալուրց», «Սպասալորը սխալեցրեց» վողեմիրը:

Ս. Ո.

«Курьер—Копеечка» № 163,
հոկտեմբերի 31 (18) 1910 թ.



1 9 1 1



Նոր թերթի առաջին համարը լույս ընծայելիս, սովորաբար, ընդունված և լրագրական ընտանիքի այդ նոր անդամի ծրագիրը չարադրող մի առաջնորդող գրել, ընդունված և խոսել այն խնդիրներին և նպատակներին մասին, վոր լուծման և իրադրոժման և առաջադրում մամուլի այդ նոր որդանը, ընդունված և ազդարարել այն սկզբունքները, վորոնցով ղեկավարվելու յն նոր խրժրադրությունն իր հասարակական ծառայության ընթացքում:

Բայց մենք ուզում ենք խուսափել այդ տրադիցիայից, չենք ուզում յենթարկվել ընդունված սովորության, վորովհետեւ մեր ծանր, ձախորդ ժամանակներում ամեն մի profession de foi ¹⁾ ամեն մի credo դարձել և բեղանի չուրջն արտասանվող բաժականանքի և զգամբանական ճառերի նման մի բան, վոր ասվում են ընկերչւմամբ և վաճառի չեն պարտավորեցնում ճշարտարարուս հոնտորին: Այն բոլոր սուրբ և թանկագին խոսքերը, վաճ լողունդներն ու սրբազան դևիլիցները, վորոնք դեռ այնքան մոտիկ անցյալում ստիպել են ավելի արագ բարակել մարդկային սրտերը, այժմ դարձել են արդեն մաշված, արժեքը կորցրած գրամանիչներ և նրանց կրկնողությունը միմիայն անխտաճության ժպիտ և առաջ բերում ընթերցողի դեմքին: Մեղանում ո՞վ ասես, վոր չի գրել ու չի գրում ժողովրդական լայն մասսաների

1) Այս առաջնորդող հոգւմը գրել և Ս. Սղանդարյանը «Листок-Копейка» որաթերթի հրատարակման աթիվ: «Листок-Копейка»-ն հիմնադրվել և Ս. Սղանդարյանի և վրացական հասարակական գործիչ և հրապարակախոս Լ. Ղիֆիանու ջանքերով: Լրագրի առաջին համարը լույս և անել 1911 թ. հունվարի 6-ին (1910 թ. դեկտեմբերի 24-ին) Թիֆլիսում և շարունակվել և հրատարակվել մինչև 1911 թ. ապրիլի 23 (10)-ը, վորից հետո Թիֆլիսի գեներալ-ձառնդատելու կարգադրությամբ փակվել և: Սակայն մի քանի որ հետո, 1911 թվի ապրիլի 28 (15)-ից «Листок-Копейка»-յի փոխարեն սկսեց հրատարակվել «Трудовая Копейка» որաթերթը, վորը նույնպես 6 համար լույս անենելուց հետո 1911 թվի մայիսի 7-ին (ապրիլի 24-ին) փակվեց:—Խմբ.:

2) Հրապարակական գաղանաք:—Խմբ.:

և նրանց շահերի մասին, ո՞վ ասես, վոր չի խոսել և չի խոսում դեմոկրատիայի մասին և հանուն դեմոկրատիայի, ո՞վ ասես, վոր «արցունք» չի թափել և թափում «խեղճերի ու թշվառների» դրության համար, ո՞վ ասես, վոր հպարտ կեցվածքով չի աղղարարել և չի աղղարարում ամբողջ աշխարհին իր աղնվության, անկախության մասին:

Վոչ, հարկավոր չե և անհարմար ե կրկնել ծածմոված շարլոնները, չպետք ե ընթերցող աուդիտորիայի ականջը ծակել ամպագոռոռ ֆրազների աղմուկով:

Լինենք համեստ, յերկյուղածությամբ և թրթռուն սիրով վերաբերվենք դեպի իսկական դեմոկրատիայի թանգաղին ու նվիրական իդեալները, հարգանք տածենք դեպի խեղճերն ու թշվառները, դեպի նրանց տառապանքներն ու վիշտը, չղոտանք, թե մենք անկախ ենք անձնավորություններից ու հիմնարկություններից, վորովհետև ամոթ ե պարծենալ սեփական աղնվությամբ:

Մի խոսքով, վոչ թե հնչուն ֆրազներով, այլ անդուլ աշխատանքով, մեր ամենորոյա համեստ աշխատանքով, մեր ուժերի ներածին չափ ու վողջ մեր գլխակցությամբ ծառայենք մեր բողմացեղ ու բաղձատանջ յերկրամասի ժողովրդական մասոտաների հասարակական ինքնագլխակցության արթնացման ու դարդացման գործին:

«Листок-Копейка» № 1,
հունվարի 6 1911 թ.
(դեկտեմբերի 24 1910 թ.)

ԴԱՐՁՅԱԼ ՆՈՒՅՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Յերեկ՝ նստած դումայի¹⁾ վերնասրահում, մենք նայում էինք Ի. Ս. Զաբաղարիին²⁾ և խորհում:

Ձե՞ վոր ուսրաժայի կուլեգիայի ապագա այդ անդամի տուօթերթի եջերում դրված ե հստակ ու վորոշակի մի հարց, վորի պատասխանը կարող ե և պետք ե պարզի նրա հասարակական դեմքը: Այն, ինչ վոր մենք իրավասու և պարտավոր ենք պահանջել Ի. Ս. Զաբաղարիից, — վո՛չ ներխուժում ե դեպի նրա

1) Կոսքը վերաբերում ե Թիֆլիսի քաղաքային դումային: — հմբ.:

2) Ի. Ս. Զաբաղարի — իբրավարան, նախկին նաբոդնիկ, 1911 թվին ընտրվեց Թիֆլիսի քաղաքային ուսրաժայի անդամ: — հմբ.:

մասնավոր կյանքը և վո՛չ եւ վո՛չ մի փորձ—առանց քաշվելու խցկվել նրա հողու. դադարնարանները, նրա համոզմունքների շարքութունն սրբոցը»:

Ձե՞ն փոր յուրաքանչյուր հասարակական դործիչ, հասարակական պաշտոն դրամով յուրաքանչյուր մեկը պետք և ունենալով թե վատ, բայց և այնպես անխուսափելիորեն պետք և ունենալով—իր դործունեյության ծրագիրը, իր պլանֆորմը, փոր նա այսպես թե այնպես ստիպւած և հաշիւի առնել և փորով պարտափոր և դեկլարովել:

Ձե՞ն փոր յուրաքանչյուր՝ դեթ փոքր ինչ կարգին ու ազնիւ մարդ, փոր հասարակությանը ծառայելու համակնությունն ունի, պետք և սահմանադէմի ինչ—փոր տարրերից և ինչ—փոր այլ տարրերի եւ ձեռք պիտի մեկնի:

Ահա այն հարցերը, փորոնց պատասխանը մենք իզուր և անարդյուն սպասում ենք դուժայի շարժիցիայի» ընտրյալից:

Ձե՞ն փոր, հերամի, չի կարելի լուծյան մատենել այն ադամակն ու աղաղակը, փոր նրա թեկնածության և ընտրության առթիւ բարձրացրին նացիոնալիստական մամուլի որդանները, չի կարելի խուսափել պատասխանից այնպիսի փաստի նկատմամբ, ինչպիսին և այս առթիւ «Новая Речъ»-ից և «Закавказск. Речъ»-ից առանց վորեւ կոմեմտարիայի հոդւածներ արտատպելը «Голос Кавказа» թերթում:

Ձե՞ն փոր լատինական առածն ասում և. *cunctant clamant*, փոր նշանակում և՛ լուծյունը համաձայնության նշան և:

Կամ դուցե Ի. Ս. Ջարադարին վոչ միայն շարժի նացիոնալիզմի» թեկնածու չե, այլ և կարողացել և արդեն յուրացնել նաև նրանց «լիդերներից» մեկի,—Պ. Գոտուայի տակտիկան—բոլոր հարցերին և մեղադրանքներին պատասխանել պերճախոս լուծյամբ:

Սակայն իզուր են հասարակական դործունեյության ֆայլամի պրիմները պաշտամունք դարձնելու բոլոր փորձերը,—չի կարելի շարունակ պահպանել լուծյան «հպարտ տեսք» և այդպես լուծել փափուկ հարցերը:

Մեր հասարակական հարաբերություններում չափազանց շատ և զարդացել մտերմավարությունը, մենք չափազանց շատ ենք սիրում ընտանեկարին, մեզանում այն ամենն, ինչ փոր հասարակական և, ունի չափից դուրս անձն և դոնդողանման (СТУДЕНЧЕСКИМ) տեսք, ուր խայտարղետ նկար կազմելով՝ իրար են հյուսվում սե—հարյուրյակայնությունը և դեմոկրատիզմը, առաջագի-

մությունը և նացիոնալիստական շովինիզմն ու հետադիմությունը:

Իրերի այդպիսի դրությունն աշխատեում և ընթերցող առգիտորիան, կործանարար ազդեցություն և ունենում հասարակական փոխհարաբերությունների պարզության և վերոշության վրա:

Հարկավոր է, անհրաժեշտ և պայքարել այդ չարիքի դեմ, հարկավոր է անկեղծ հասարակական տարրերի շերտավորմանն ու բյուրեղացմանը:

«Յես ջհուդ եմ և չեմ կարող նույն սեղանը նստել փղշտացիների հետ»—ասում էր ռուս մեծ քննադատ և հրապարակախոս Վոլոդյին Վիստարիոնը¹⁾: Թող այս խոսքերը ղեկավար լողունդ դառնան հասարակական ազնիվ աշխատողների համար, անկասնրանց ուղղությունից և համոզմունքներից: Այս խիստ պատճառով մեր հիմնական խնդիրներից մեկն է մեր հասարակական խառնաշփոթության մեջ հենց այդ պարզությունն ու վերոշությունը մտցնել:

Ի. Մ. Զարադարին ուղղած մեր հարցումը հիմնված է բացառապես այդ դիտավորության վրա և մենք մի անդամ ևս ընդգծում ենք այդ: Մենք սպասում ենք և առայժմ ձեռնպահ ենք մնում այն տակտիկական արժեքավորելուց, վեր կիրառում և հասարակական գործիչը, խուսափելով հասարակական կարծիքի կողմից իրեն առաջադրած հարցից:

Ս. Ուզին

«Листок-Копейка» № 3,
հունվարի 12 1911 թ.
(դեկտեմբերի 30 1910 թ.):

ՆՈՐ ՏԱՐՎԱ ԱՌԹԻՎ

Յես յերբեք չեմ գրել պատվերով, սակայն այս անդամ իմ աշխատանքի ընկերները կարականապես պահանջում են.

—Հողված տվեք նոր տարվա բովանդակությունը:

Յեմ ահա, ընթերցող, յես նստել ու մտածում, տանջվում, չարչարվում եմ և վոչ մի կերպ չեմ դառնում վոչ համապատաս-

1) Բելիմսկի, Վ. Գ. (1811—1848)—ռուս հռչակավոր հեղափոխական-դեմոկրատ, դրական քննադատ և հրապարակախոս:—Խմբ.:

խան սյուսիս, վաչ եւ հարմար տուն աշտպիսի մեծահանգես ուրվա-
համար:

Իսկ տվյալ դեպքին ամենից շատ եւ սաղական հայտնի այն
դարձվածքը թե՛

Տոնը յերաժշտություն եւ ստեղծում:

Իսկապես, ի՞նչ գրել եւ ինչպե՞ս գրել:

Մեր ամբողջ թե՛ հասարակական եւ թե՛ անձնական կյանքն
այնքա՛ն եւ միաստպաղ, դորշ եւ դժգույն, այնքա՛ն եւ տխուր ու
ստպակալի, այնքա՛ն եւ անլուսաշող:

Կյանքի ներկատախտակի վրա չկան վառ գույներ դեղեցիկ
պատկեր նկարելու համար, չկան մեր կյանքում եւ զրնդուն հըն-
չյուններ՝ լուսավոր մի հիմն ստեղծելու համար:

Մեր որերում ինչ-վոր առանձնահատուկ ուժով եւ զգացվում
այն պայմանականությունը, վոր դոյությունն ունի՝ անվերջ ու
անակզոր ժամանակը որերի, ամիսների ու տարիների բաժանելու
մեջ...

Թող Սիտինի որացույցում 1911 թվականը տալիս լինի սեւ,
հաստ տառերով, իսկ Նոր Տարվա առաջին օրը՝ կարմիր գույ-
նով:

Ի՞նչ եւ փոխվում գրանով:

Հաշվի չառնելով յերեակայական այդ սահմանները, դեպի
նոր տարին են սողոսկելու թե՛ անցյալ տարվա եւ թե՛ հաջորդու-
թյան մեջ չքացած շատ ուրիշ անցյալ տարիների վողջ խելահե-
ղությունն ու ամբողջ սարսափը...

Եւ ինչո՞ւ ստել, եւ ինչո՞ւ հույսեր առաջացնել, ինչո՞ւ կա-
պել դրանք ինչ-վոր մի ցնորք ու պատրանքի հետ, վոր կոչվում
եւ Նոր Տարի:

Թող այս դիչեր եւ այսօր «հրճվողների եւ պարսպ շաղակրատ-
ների» բանակում առատորեն հոսի շամպայնը եւ հնչե դափաթների
ուրախ դնդոցը:

Նրանք վոչինչ չունեն տխրելու, վոչինչ չունեն տանջվելու...

Նրանց համար դա մի ավելորդ պատրվակ եւ՝ մի անգամ ևս
ըստ ամենայնի դուհացնելու իրենց Ֆիդիուսիան:

Սակայն նրանք, վորոնց ամեն բանից զրկել եւ կյանքը, վո-
րոնց տեղ չի տրված կյանքի խնճուղում, վորոնց զլխին կար-
կուտի նման են տեղում անողոք պատմության բոլոր հարված-
ներն ու կարիճները, — նրանք ի՞նչ ունեն ուրախանալու, ի՞նչ են
սպասելու եւ ինչի՞ վրա յեն հույսեր դնելու:

նոր տարին նրանց կրեւրի նոր փորձություններ, նոր տան-
ջանքներ, բայց դրա հետ միասին կտա և նոր դասեր, կյանքի
նոր փորձ և, հետևաբար, նաև նրանց ինքնագիտակցության ավելի
բարձր աստիճան:

«Так тяжёлый млат, дробя стекло, вует булат»¹⁾.

Ս. Ուլգին

«Амсток-Копейка» № 1,
հունվարի 14 (1) 1911 թ.

ՄԵԾԱՐՈՒՄ, ԹԵ ՌԵԿԼԱՄ

Դեռևս չեն մեղմացել ուսու աշխարհի մեծ դրող, «սրբակեն-
ցաղ» ծերուկ Լ. Ն. Տոլստոյի մահվան առաջին սուր տագնապու-
թյունները:

Յեղ ամեն մի յերևույթ, ամեն մի փաստ, վոր ունի ղեթ
վորեն կապ, ղեթ հեռավոր առնչության մի նշույլ հանդուցյալ
տիտանի կյանքի և ստեղծագործության հետ, ընականաբար, չըս-
կայալան հետաքրքրություն և առաջ բերում հասարակության
բոլոր խավերում:

Մարդ ուղում և ավելի մոտիկից ծանոթանալ հանճարեղ բա-
նաստեղծի ու դրողի ամբողջ բաղձաղան հողւոր կյանքին, ուղում
և հասկանալ նրա յերկերի այն անմահ հերոսներին, վորոնց մեջ
այնքան շատ բան կա, վորն անձամբ ապրել ու զգացել և ինքը,
անմահ հեղինակը:

ՆԵՆԼՅՈՒԴՈՎԻ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

«Հարություն» վեպի հերոսի դատաւարությունը—այն յեր-
կի, վորտեղ ավելի, քան մյուս յերկերում, արտահայտվել են հե-
ղինակի բոլոր նվիրական մտքերն ու զգացումները:

Թիֆլիսի փաստաբանները կազմակերպեցին Տոլստոյի վեպի
հերոսի գրական դատը:

Լ. Ն. Տոլստոյի հիշատակի յուրահատուկ, բայց և առաջին
հրապարակային մեծարումն եր դա փաստաբանների կորագորա-
ցիայի կողմից:

1) Այսպես ծանր մուրճը, փշրելով ապակին, պողպատ և կոփում: (Ա. Ս.
Պուշկին) — էմբ.

Հակայական քանակությամբ ինտելիգենցիա հավաքվեց վրացական թատրոնում:

Յեւ սպասում եյին... «Հարություն» վեպի հերոսի դրական դատին:

Իսկ պարոնայք փաստարանները բացարձակապես անաջող դատական մի մրցություն կազմակերպեցին:

Դատախաղը մեղադրում եր, զործադրելով մեղադրանքի՝ որենքով՝ թույլատրելի բոլոր պրիմները, պաշտպանները դիմում եյին դատաւարական ամեն տեսակ Ֆեոդամանկություններին և նարայիկության, «վորպեսդի արդարացնեն մեղադրյալին»:

Լսելով նրանց՝ ակամայից մենք նորից պատկերացրինք «Հարություն» վեպի մեջ նկարագրած դատաւարությունը, «փայլուն փաստարան» ֆոնարիկների կերպարանքը:

Մեծ գրողը հիանալի կերպով եր ըմբռնել ժամանակակից դատարանի եյությունը:

Նեխլյուգովի դատը յեկավ միայն հաստատելու այդ պատկերի ճշտությունը:

Դա հասարակությանը զվարճացնող մի «աքլորակով» եր: Մաքի տղաթաություն, աշխարհայացքի բացակայություն, աղքատություն դրական տեսակետից, — ահա Լ. Ն. Տոլստոյին տեղական փաստարանների կողմից մեծարելու արդյունքը:

Ի՞նչ կարիք կար, ուրեմն, կազմակերպելու այդ դատը:

Ինչո՞ւ հանդես յեկան յերիտասարդ փաստարանները, վորոնցից մենք իրավամբ կարող եյինք սպասել ավելի զգայուն, ավելի ակնածալից վերաբերմունք դեպի մեծ գրողի հիշատակը:

Ա. Ուգին

«Листок-Копеечка» № 7
հունվարի 26 (11) 1911 թ.

Թիֆլիս, 13 հունվարի

Հունվարի 12-ը, Տառյանայի որը, Մոսկվայի Համալսարանի, — Ռուսաստանի առաջին բարձրագույն ուսումնական հիմնարկի, լույսի և դիտության առաջին ոջախի, լուսավորության և դիտական մտածողության առաջին որրանի հիմնելու որն ե 1):

1) Մոսկվայի Համալսարանը հիմնադրվել է 1756 թվի հունվարի 25 (12) — թն — հմբ.:

Յելիզավետա Պետրովնայի¹⁾ որով հիմնված այդ Հնադույն Համալսարանը տվել է Ռուսաստանին փայլուն դիտնականների, գրողների, ճշմարտությունն անխնջ կերպով վերոնշանակների, կյանքն ու բնությունը խորագնին հետազոտողների մի ամբողջ պլեյադա:

Ճորտատիրական յերկրի ֆոնի վրա նա յերկա՛ր ժամանակ յեղել է դիտության միակ տաճարը, յեղել է միակ այն լաբորատորիան, վերտելից դուրս են յնկել զբարվոք և իմաստության սերմեր ցանողները:

Ստանկելիչը²⁾, Բելինսկին, Գերցենը³⁾, Ուլարևը⁴⁾ Գրանովսկին⁵⁾, Ի. Կռիլովը⁶⁾ և ռուսական կյանքի ուրիշ շատ ու շատ ջահերը կյանք են մտել Մոխովայա փողոցի վրա դռնվող շենքից և իրենց սրտի արյունը, իրենց ջղերի հյութը ի սպաս են դրել «կրտսեր յեղբորը», իրենց յերկրի լուսավորության ու ազատագրության գործին:

Մոսկվայի Համալսարանը,—ռուսաստանյան ինտելիգենցիայի մեծամասնության այդ alma mater-ը⁷⁾, զանազան Հասարակական ուժերի պայքարի իրադարձություններում, լույսի ու խավարի, ճշման ու ազատության, կյանքի ու մահվան սկզբունքների ընդհարման պայմաններում, ռուսական կյանքի ընթացքում միշտ ել

1) Յելիզավետա Պետրովնա (1769—1761),—Պետրոս 1-ինի ազնիվը, 1741—1762 թ. թ. Ռուսաստանի կայսրուհին.—կմբ.:

2) Ստանկելիչ, Ն. Վ. (1813—1840)—փլիսոփայական-գրական այն խմբակի պարագլուխը, վորը զործում եր Մոսկվայում 19-րդ դարի 30-ական թվականներին: Պժրակի մեջ Համախմբված եյին Վ. Բելինսկին, Կ. Ակսակովը, Գ. Գրանովսկին, Մ. Բակունինը և ուրիշները.—կմբ.:

3) Գերցեն, Ա. Ի. (1812—1879),—ռուս Հռչակավոր Հրապարակախոս և քաղաքական գործիչ, հեղափոխական դեմոկրատ, նարոդնիկության նախահայր: Լոնդոնում Հրատարակում եր «Колокол» հեղափոխական թերթը: Ա. Ի. Գերցենը հեղափոխական գեր խաղաց Ռուսաստանի ազատագրական շարժման պատմության մեջ.—կմբ.:

4) Ուլարևի, Ն. Ի. (1813—1877),—բանասերգի և քաղաքական գործիչ, հեղափոխական դեմոկրատ, Գերցենի յերկար տարիների աշխատակիցը: Մոսկովցի և «Колокол»-ի հրատարակմանը.—կմբ.:

5) Գրանովսկի, Գ. Ն. (1813—1855),—ընդհանուր պատմության պրոֆեսոր Մոսկվայի Համալսարանում: Ռուս Հայանի Հեղեղանականներից: Բողոքել է Ռուսաստանի տիրող կորուզերի դեմ և պաշտպանում եր Ռուսաստանի զարգացման, արևմտայնփրոպական ուղու անհրաժեշտությունը.—կմբ.:

6) Կռիլով, Ի. Ա. (1769—1844),—ռուս Հռչակավոր առակագիր.—կմբ.:

7) Այնու ժամը—գործածվում եր բարձրագույն դպրոցի, Համալսարանի իմաստով.—կմբ.:

բարձր և պահել ազատ զխոսության զրոշակը, զխոսական ազատ հետազոտության, առաջադեմության և սոցիալական արդարության սկզբունքները:

Մեր ուրեղում, յերբ Պետերբուրգում նիստեր և ունենում Պետական յերրորդ Դուման, յերբ ռուս զրահանությունը նվաճել ու զբաղել և ամբողջ աշխարհը, իսկ ռուսական զխոսությունը պատվալոր անց և բռնել մյուս յերկրների շարքում, — մեր համալսարանները, մեր պրոֆեսուրան, մեր ուսանող յերիտասարդությունը (յերասլուսմ են Մազնիցկու¹⁾), միայն թե — մոլորների պայայի յենթարկված և վերածնված Մազնիցկու, մոայլ ժամանակները: Անցյալի բոլոր մութ ուժերը արշավանք են դործում համալսարանի դեմ, ազատ զխոսության դեմ: Արշավանք են դործում «հունիսյերեքյան ժողովրդական ներկայացուցիչները», կուրսկի ազնվականները, Բեռարարիայի պետական խեղկատակները²⁾, սկզբնական կուսակցման ասպետները և բրաունինգներով զինված «սկադնախոսները»:

Մանր փորձություններ են պատրաստվում մեր զխոսության, մեր համալսարանների դեմ, բայց և այնպես կենդանի վռչին, կենդանի սկզբունքը, անցնելով բոլոր տանջանքներից, դուրս կդան հաղթանակով և նորացած:

Դրա յերաշխիքը համալսարհային պատմությունն է, դրա զբաղականը մարդկության ավելի և ավելի զարգացող և դեպի առաջ ընթացող յերկաթե տրամաբանությունը:

«Аристотель-Копеек» № 9,
հունվարի 26 (13) 1911 թ.

1) Մազնիցկի, Մ. Լ. (1778—1855), — ցարական դործիչ Ալեքսանդր 1-ինի թագավորության սրով: Մայրահեղ սեակցիոներ: Լինելով զպրացների զլիափոր վարչության անգամ՝ անսուքարար հալածում եր զիտական միտքը, փոխարինելով այն կրոնով, համալսարաններից վտարում եր ազատամիտ պրոֆեսորներին, մացնելով այնտեղ սեպրեսիվ կարգեր: Հայանի յե կազմի համալսարանի մասին տված իր հաշվետվությամբ, վարտեղ մեղադրում եր համալսարանական դատավանդումը հակակրոնական ուղղության մեջ և պահանջում հանդիսավոր կերպով քանդել հենց համալսարանի շենքը: — Նմբ.:

2) «Բեռարարիայի պետական խեղկատակ» անվանում էյին Վ. Մ. Պուլերի-կեվիչին: — Նմբ.:

Մեր առօրյա գորշ կյանքում տեղի ունեցող յերկու «խոչոր» դեպք, վորոնք շարժեցին և ցնցեցին նեխած ու բորբոսնած նացիոնալիզմի պղտոր ճահիճը:

Գորտերն սկսեցին կոկոսալ և ամեն ջանք թափում են, վոր պետքի առյուծի մոնչոցի կշիռ ու հեղինակություն ներշնչեն իրենց անհեթեթ ու ձանձրութաբեր աղմուկին:

«ЗАКАВК. РЕЧЬ» Թերթի № 13-ում յերկու յերկվորյակ՝ Ton և Պրոմեթեյը¹⁾ գետնդել են յերկու Վորոտընդոսա՝ (Բրանդ-մեյստեր Բրանդափ արտաճայությամբ) հոգւած, — «Նոր ճշմարտեմ» և «Սեմինարիայի շնեքն ու Աղու-Դոնյան բանկը», վորոնք «աղգային հարցի» մասին խոսում են այն յուրահատուկ և որիդինալ ձևով, վորպիսին պատմական իր առանձնահատկությունների շնորհիվ մեղանում էր Վիլսոն և ճառողը նացիոնալիզմ, իսկ սովորական, բոլորին հասկանալի մարդկային լեզվով:—սև հարյուրյակայնություն: Այն թեմաները, վորոնք ներշնչել են «ЗАК. РЕЧЬ»-ի հրապարակախոսներին, դա—նախ՝ Ի. Ս. Զարադաթիի չհաստատուիչն և քաղաքային վարչության անդամի պաշտոնում, յերկրորդ՝ խրոնիկյորի թղթակցությունն այն մասին, թե Աղու-Դոնյան բանկի տեղական բաժանմունքը ցանկանում և ձեռք բերել ուղղափառ սեմինարիայի հին շենքը:

Յեւ ահա այս յերկու «կարդինալ կարեւորություն ունեցող» հարցերում. արտաճայութեմ և պարոնայք նախկին դրաճնիչների, «պաշտոնանկ այժի այդ թմբկահարների» և «չթոչող ամիստորների» մաքի աղքատությունը, հոգու խեղճությունը, չքողարկված սեհարյուրյակայնությունը, մարդկանց, վորոնք ձախորդ ժամանակների և տխուր դասավորած հանդամանքների շնորհիվ այժմ հարմարվում են տպադրական խոսքին:

Այդ պարոնների համար կարեւոր չե, թե ով կլինի վարչության անդամ, — կարեւոր չե վերջինիս հասարակական-քաղաքական դեմքը՝ նրա մունիցիպալ գործունեյության ծրագրի խմատով: Նրանց համար կարեւոր և միայն մի հանդամանք, — նրա ցեղային ծագումը: Նրանց համար միևնույն և, — վարչության ան-

1) Պրոմեթեյը «ЗАКАВКАЗСК. РЕЧЬ» լրագրի խմբագիր՝ բուրժուական-նացիոնալիստ Ա. Գոստալյի կեղծանունն է:—Խմբ.:

դամ կլինի Ի. Ս. Զարադարին, թե վորևե մեկ ուրիշը, միայն թե վարչության անդամը լինի վրացի։ Այս խմատով նրանց համար համարադասի թանգ և թե՛ Ծայրահեղ ձախը, թե՛ Ծայրահեղ աջը, միայն թե նա առանց այլևայլության և անսլացման վրացի լինի։

Մի՞թե ուսանողական նացիոնալիզմ չէ։ Մի՞թե կարելի չէ անհեթեթության և անխմատության այդ հերկուլեսյան սյուններից ավելի դնել դնալ։

«Զարադարի տեղակալ սկսեց և ընտրվի, այնուամենայնիվ, վրացի, յեթե առհասարակ այժմ իսկ տեղի ունենան քաղաքային վարչության պակասող անդամի ընտրությունները։

Մենք արդեն կանխորոշված ենք համարում այդ հարցը, վորն այլևս քննարկման չենթակա չեն։

Ի. Ս. Զարադարին չի հաստատված։

Ե՛հ, ի՞նչ անենք...

Այնուամենայնիվ տեղակալ սկսեց և ընտրվի վրացի և պարոնայք զուտ չէ նացիոնալիստները՝ միանգամայն բավարարված կլինեն։

Այսպիսով, «նացիոնալիստներին» հողեպահուստում վռչինչ չկա, նրանք դործունեություն վող մի Ծրագիր չունեն, բացի կրքոտ մի ձգտումից, — հասարակական ինքնավարության մեջ ունենալ վորոշ քանակություն մեղեր... Դժվար և պատկերացնել վորևե հասարակական հոսանքի մի ավելի մեծ սնանկացում, ավելի ահուկի դատարկություն...

Իրրե Ton-ի մեծախոսություններին pendant¹⁾ հանդես յեկավ նաև Պրոմեթեյը և սպառնալիքներ տեղաց Ալոմ-Դոնյան բանկի կառավարիչների հասցեյին։

Այդ ինչպե՞ս նրանք համարձակվեցին ցանկություն հայտնել դնելու ուղղափառ սեմինարիայի հին շենքը, յերբ տեղական վալստառուների, կուլակների և ինչ-վոր «սուլտանականների» անցյալի մի շարք վտանգությունները ամեն անգամ ել ջախջախվել են և վրացական հողեպահականության այդ սեփականությունը միշտ ել մնացել և իրեն։

Մենք Պրոմեթեյի հետ չենք վիճի վրացական կամ առհասարակ վորևե այլ հողեպահականության շահերի մասին։

Վաղուց հայտնի չե, վոր նրա համար բացառապես թանգ են

1) — սպառնալիք, հարձակ, վայել — Խմբ.։

մրացական հոգևորականության շահերը հենց վորպես մրացական, և այդ մասին, կրկնում ենք, մենք բանակով չենք մղի:

Բայց ինչո՞ւ ազգային սեփականության դեմ ուղղված ինչ-վոր վրոնդալիստական ընույթ և արվել մի այնպիսի հարցի, ինչ-պիսին և հին շենքի դեմումը, այն ել,—խկապես առած մի դիմադուրի հիմնարկի կողմից, ինչպիսին բանին և, մանավանդ վոր այդ բանից վոչ թե տեղական և, այլ համառուսական:

«Зак. Речъ»-ի այս յեւույթն ինչո՞վ և տարբերվում պ. պ. Պուրիշկինի շենքի, Բորիսկինների և ուրիշների վայնասունից, վորոնք իրենց անորժականները միշտ քողարկում են ուսուստոսական վերդի շահերի վերաբերյալ ճիշերով:

Այսպես, յուրաքանչյուր յեւույթ ավելի և ավելի յն մերկացնում այն խմբակի խկական եյությունը, վոր աստատանել և պանծալիք Վ. Լ. Վելիչկոյի նախկին շենքում:

Ս. Ուգին

«Листок-Копейка» № 14,
փետրվարի 1 (հունվարի 19) 1911 թ.

ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԵՒ ԱԶՔԻ ԸՆԿԱՆ

Թիֆլիսի «աշխատանքի բորսայի» հարցը քննարկելիս ռուս-դիցլայի» հոկտոբրներից մեկը, ձայնավոր Արաւհամյանը՝ քննադատելով սպասավորներ վարձելու այդքան փքուն անուն ունեցող այդ միջնորդ դրասենյակի դործունեյությունը, մասնաւորեց և հատկապես ընդդէնց այդ հիմնարկության դործունեյության, նրա կարծիքով, դիտավոր թերությունը, այն, վոր գրասենյակն իր հանձնարարած սպասավորների մասին տեղեկություններ և առհասարակ վորեւէ հանձնարարական չի տալիս:

— Մի տեսք, աստիճան դիտել թե ում են հանձնարարում: Հարկավոր են մանրամասն տեղեկություններ այն մարդկանց անցյալի մասին, վորոնք աշխատանք են փնտռում և դիմում են քաղաքային միջնորդ դրասենյակին:

Մի խոսքով հարկավոր և մանրամասն curriculum vitae ¹⁾, անհրաժեշտ են բարեհոգության վկայականներ այն բոլոր մարդկանց մասին, վորոնք աշխատանքի կարիք են դրում և հա-

1) Վկանքի ընթացք, համառոտ կենսագրություն:—Խմբ.:

մարմակովում են դիմել մի այնպիսի բարերար Հիմնարկության ձրի միջնորդութան, ինչպիսին և քաղաքային զաշխատանքի բորսանն ։

Արտասահմանում և տեղ-տեղ մեղանում արդեն դործում են այդպիսի Հիմնարկություններ, վորոնք կադմում են զայծերի և զվոյթարների ցուցակները և այդ զսև ցուցակներն ուղարկում են բոլոր Հիմնարկություններին ու ձեռնարկություններին ։

Ամենուրեք, մանավանդ մեղ մոտ, տնային սպասավորների դրությունը շատ ծանր և և նրանք գրեթե իրավագուրկ են ։ Որենքը վոչ մի կերպ չի կանոնավորում, վոչնչով չի ասահովում տնային սպասավորների աշխատանքը և տերերի ու սպասավորների փոխհարաբերությունները թողնում և առաջինների հայեցողության ու սովորութին ։

Սակայն, բացի այս աննորմալ դրությունից, տերերի բաբի կամքից և նրանց քմահաճույքից և կախված նրանցից հեռացող և ուրիշ տեղ դիմող սպասավորներին հանձնարարականներ տալը կամ չտալը ։

Ենվ շատ հաճախ, այդպիսի հանձնարարականներ չստանալու հետևանքով, շատերը դրկվել են աշխատանք գտնելու հնարավորությունից ։

Իսկ հանձնարարականները չեն տրվել և չեն տրվում հաճախ դատարկ պատճառներով ։

Ձայն. Արրահամյանն ուղում և մացնել այդպիսի ցուցակագրություն, ուղում և զաշխատանքի բորսայում և սահմանել առանձին հետախուզական բաժին, վորը տեղեկություններ պետք և հավաքի որական ապրուստ փնտռող մարդկանց մասին, վոմանց հանձնարարական տա, վոմանց ևլ չարտի մի կողմ, կյանքի հատակը ։

Այսպես, ահա, դումայի մեր դեմոկրատական և առաջադիմական զողովիցիան և հետևողական դիծ և տանում քաղաքի բնակչության լայն խավերի աչքում իրեն վերջնականապես և անփառունակ կերպով վարկաբեկելու համար ։

Ս. Ուգիճ

«Листок-Копейка» № 16,
փետրվարի 3 (հունվարի 21) 1911 թ.

Պուրիշկեյիչը և Ընկ- իրենց յեղութներում ու ճառերում սուրբաբար վկայակոչում են վոչ պակաս, քան տասնյակ միլիոնավոր ռուս մարդկանց և միշտ, իրրև վերջին և վճռական փաստարկում, դիմում են սպառնալիքների,—սպառնում են ջարդերով և արյունհեղությամբ: Գոտուայի թերթի մեր տնարույս Պուրիշկեյիչները ևս յուրացրել են նույն այդ ձևը և հաճախ հրապարակ են բերել ու բերում են նույն այդ կարգի ու բնույթի փաստարկումներ:

Վիճել և բանակելով մղել այն հրապարակախոսների հետ, վորոնք պղնձե ճակատ ունեն և հիպոպոտամի կաշի, անխմաստ են և զուրկ և հասարակական բանական հիմքից, վորովհետև նրանք, ինչպես մեր զուռնաչիները, իրենց ամբողջ ուժովը մեկ փչում են իրենց զուռնան, վորից վայրենի ձայներ են հանում, բնավ ուշադրություն չդարձնելով, վոր այդ յերաժշտությունը կարող է պատռել շատերի թմբկաթաղանթը:

Ձե՞ վոր միշտ կգտնվի վայրենիներից, իխտիդավրներից, դիլյուսիիալ երայի հանածոներից կաղմված մի աուդիտորիա, վորին հիացմունք կպատճառի այդ ճաստվածային սիմֆոնիան:

Ինչո՞ւ և ինչի՞ համար համոզել կամ վերահամոզել նրանց: Նրանք անցյալի ուրվականներ են, դալվանացած մուսյլմանկցիայից:

Հենց առաջին խոկ վաղորդյան քամին կվոշիացնի այդ նեխող դիակները:

Բայց հիմա, մեր այժմյան ձախորդ ժամանակներում, այդ ուրվականները կյանք են առել և ուղում են իրենց դարչահոտությամբ թունավորել հասարակական մթնոլորտը: Քաղաքային վարչության անդամի առաջիկա ընտրությունների առթիվ «Зак. Рубль»-ի Պրոմեթեյը կենդանացնում է արյունոտ անցյալի ուրվականներին և կոտորածով և սպառնում հայ ժողովրդին, յեթե վարչության անդամ ընտրվողը վրացի չլինի:

Վերենց դործողություններով նրանք պրոպոկացիայի յեն յենթարկում բուրբոմին անմեղ հայ ժողովրդին և ձեռնարկում են մի այնպիսի վտանգավոր խաղ, վորի հետևանքների առայժմ դժվար է հաշվի առնել:

Ինչո՞ւ բանն անպայման հասցնել այնտեղ, ուր արդեն ամեն մի խելացի և հանդիստ դատողությունն անցնում են հետին տեղը և հրապարակ են դալիս միայն վայրենի կըրքերը:

«Պրոմեթեյը» ստում ե, յերիցս ստում ե, յերբ խոսում ե վրաց ժողովրդի անունից, յերբ իր դժուծ ձգտումները և «տաքուկ տեղի» իր կըրքոտ հավանությունը քողարկում ե վրաց ժողովրդի շահերով:

Վրաց ժողովրդի լայն խավերը վաղուց և անդառնալիորեն յերես են դարձրել Գոտուայի զազանանոցի դործիչներին:

Տիտղոսավոր հացկատակներին և ժողովրդի աշխատանքի արդյունքը ծծող պարագլխներին ժողովուրդը համարելու փորձը չափազանց խղճուկ ե և չափազանց բացահայտ ու կոպիտ ձևով ե յերևում նրանց կարի սպիտակ թելը:

Վո՛չ, զրպարտանքի մի՛ յենթարկեք, ձեր շուրթերով մի՛ պղծեք աշխատավոր և կուլտուրական մի ամբողջ ժողովրդի անունը:

Իսկ հայ աշխատավոր ժողովուրդը չի՛ վախենում Պրոմեթեյի սպառնալիքներից:

Նա ծիծաղում ե նրանց վրա ատելությամբ և արհամարհանքով լի սրտով:

Իզգոյ

«Листок-Копеек» № 18,
փետրվարի 5 (հունվարի 23) 1911 թ.

«ԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ԱՆԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ» ՄԱՍԻՆ

Թիֆլիսի քաղաքային վարչության անդամի նոր ընտրությունների կապակցությամբ մեր քաղաքային ինքնավարության կիսաաշխատանքներթ «Т [ИФЛЕСКИЙ] Л [ИСТОК]»-ը դարձյալ սկսեց խոսել «կուսակցականության» վնասի և «անկուսակցական» թեկնածուի հրաշալիքների մասին:

Ահա այդ դատողությունների առթիվ մենք ուզում ենք մի քանի խոսք ասել, վորպեսզի ցրվի այն մշուշը, վորով այնպիսի ֆանադրությամբ պ. պ. Նորդերն ու Նիդոիտակիները լցնում են օրիվատելների գլուխները:

Ինչ և նշանակում այն դրույթը, վորն այդ յերկու ճնախկին մարդիկ՝ այդպիսի ջերմությամբ պաշտպանում են,— վարչության անդամի թեկնածուն պետք և լինի անկուսակցական, վոր քաղաքը կուսակցական խժրժանքների ասպարեզ չեն։

Զե՞ն վոր յուրաքանչյուր Հասարակական դործիչ պետք և ունենա գործունեություն այս կամ այն ծրագիրը, այս կամ այն «Համառոտ Հանգանակը», Հասարակական դործերի և սրանց ուղղության տեսչենցի այս կամ այն Հասկացողությունը։

Հասարակական դործիչն առանց սոցիալ-քաղաքական վորոշ դեմքի,—այս, գերմանացիների արտահայտությունը, մի դատարկ աչիք և, վորը կարելի չե լցնել ինչով ուղես, դա մի Հողմացույց և, վոր դառնում և քամու ուղղությամբ, դա մի վճռություն և, վորի վրա կարող են ազդել բոլորն ու ամեն ինչ, վերջապես, դա ամենազգլիկ ուղորտունիտն և, վորի ամբողջ քաղաքականությունը Հանգում և մոմենտին Հարմարվելուն և այն ել՝ նվազադույն դիմադրություն դժով։

Սակայն, յերբ Հասարակական դործիչն ունի դեթ վորևէ դեմք, թեկուղ և ամենախղճուկը, յերբ այնուամենայնիվ կան Համոզմունքներ և Հայացքներ, ապա պարզ և, վոր այդ Հայացքները և այդ Համոզմունքները վճռանց մոտ Համակրանք կդառնեն, վճռանց մոտ ել՝ դիմադրություն։

Համախոհները բնականաբար կհամախորվեն տվյալ Հասարակական գործի շուրջը՝ նրա պլատֆորմը կենսադրոնելու Համար, իսկ Հակառակորդները կհամախորվեն՝ այդ պլատֆորմի իրականացման դեմ պայքարելու և իրենց պլատֆորմն իրադրոնելու Համար։

Այդ բաժանումներն առանձնապես անխուսափելի, բնական ու արամարանական են, յերբ կենդանի, մեծ գործում բաղկավում են բնակչության դանադան խավերի Հակադիր շահերը։

Այդպիսի դործ և Հանդիսանում, որինակ, քաղաքային տնտեսությունը, և ամենուրեք, ամբողջ աշխարհում մոնիթրիպալ գործերի շուրջը տեղի չե ունենում քաղաքական-սոցիալական շահերի բուռն պայքար, և այդ Հողի վրա կադմվում ու կադմակերպվում են կուսակցություններ՝ քաղաքային բնակչության դանադան տարրերի Հակադիր միտումները պաշտպանելու Համար։

«Т (ИФЛАНСКИЙ) Д (ИСТОК)»-ում Հանդես գալով «կուսակցականության» դեմ, այդ պարոններն իրականում պաշտպանում են դրա վատթարագույն ձևը,—խմբակայությունը։

26[»] վոր մինչև այժմ, դուցե նաև դեռ յերկար ժամանակ ապագայում եւ քաղաքային դործերը տնորինելու յեն վո՛չ թե բնակչութեան լայն խաղերը, վորոնք կազմակերպւած են հասարակական բնույթի՝ Ծրագրեր ունեցող կուսակցութեաններում, այլ այն մարդկանցից բաղկացած «խմբակները», վորոնք զեկա-վարւում են ամենից շատ իրենց նեղ, մորթեպաշտական գրու-պայական շահերով:

Մեր խորին համազմամբ, ուղարակւոյն սինդրիոնի անդամակցական տխուր համար տառապելւած Մ. Ա. Զարարի¹⁾ թեկնածութեանը շանկուսակցականութեան՝ վողով պաշտպանելը մի-միայն նախապէս, յեթե չստանա ընդհանրական վոչնչացում եւ եւ այն փոքրիկ՝ արժանիքները, վոր դուցե ունի ալ. Զարարը:

Ս. Ուգիճ

«Анесток-Копенко» № 21,
փետրվարի 9 (հունվարի 27) 1911 թ.՝

ԴՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

Հ. ՀԱԿՈՒԲԱՆ, «ՆՈՐ ԱՌԱՎՈՏ» ՊՈԵՄ:

Մեր առաջ եւ հայ տաղանդավոր գրողի ու թարգմանչի մի նոր յերկը: Այս հեղինակը պատկանում եւ այն սակավաթիվ հայ բանաստեղծների թվին, յեթե չստանա միակն եւ,—վորոնք վաղուց հրաժարել են «Թմբկա—Հայրենասիրական» թեմաներից եւ համամարդկային բնույթ կրող ընդհանրական նոր մատիւններ են մացրել հայ պոեզիայի ու դրականութեան մեջ: Հայ գրականութեան մեջ Հ. Հակոբյանն առաջինն եր, վոր խոսեց աշխատավոր մարդու տառապանքների, տանջանքների ու ձգտումների մասին: Նա առաջին անգամ իր հաջող թարգմանութեաններով հայ ընթերցող հասարակութեանը ծանոթացրեց Ադա Նեդրիի հետ: Հ. Հակոբյանի նոր յերկը,—«Նոր առավոտը», ինդիվիդուալ եւ հասարակական ձգտումների ընդհարումն եւ անհատի մեջ: Առանձնապէս հաջող եւ դանդաղ են պոեմի այն տեղերը, ուր սինթետիկ ձևով նկարագրւում են ժամանակակից դործարանները, հանքահորերը,

1) Զարար. Մ. Ա.—Թիֆլիսի ժամապիտանների ընկերութեան նախագահ, քաղաքային Դումայի քարտուղար:—Խմբ.:

բանվորների աշխատանքը, նրանց տառապանքները, նրանց ուժը
և նրանց հույսերը:

Իզգայ

«Листок-Копейка» № 21,
փետրվարի 9 (հունվարի 27) 1911 թ.

ԻՆՌԱՆՍԻԿՎԼԱՄԻ ՆՈՐ ՄԻՋՈՑ

Հայ դրականության մեջ անհայտ անձնավորություն չե
թ. Իշխանյանը¹⁾: Նա շատ և դրուժ, շատ դրժեր և հրատարա-
կում, սակայն նրա դրական յեղութիւնները միշտ ևլ վերջանում
են դրադողության վերաբերյալ մերկացումներով: Հիմա ա. Թ.
Իշխանյանը մի նոր տերև և ավելացրել իր այդ յուրահատուկ
դրողական պատկին: Նա սկսել և դրադլիլ անամոթ ինքնատեկյա-
մով: «Մշակ» թերթի № 19—ում ղետեղլած և Թ. Իշխանյանի
հոդլածը՝ ըիմ դրժի ուսական քննադատության առթիլ» վեր-
տառությամբ: Այդ հոդլածում հեղինակը դոլում և քննադա-
տին և շարունակ իրեն շիտթում և Գ. Վ. Պլեխանովի հետ:

1) Իշխանյան Բախլի, (1879—1921).—«Սոցիալ-դեմոկրատական բանվորա-
կան Հայ կադմակերդության» (սոցեթիկների) յեղերներից մեկը: Սոցեթի-
կները իրենց դադադարախոսությամբ և դործելակերդով աշխատում ենին
բաժանել և կադմակերդել պրոլետարիատին ըստ սոցոլութլանների, նրանց շա-
հերը յենթարկել սոցային բուրժուաշիայի շահերին, մթաղնել Հայ պրոլե-
տարիատի դեմակցութլանը բուրժուական նոցեթիկական տեսկցիան դա-
դադարներով: Թ. Իշխանյանը, ինչպես և սոցեթիկները մյուս վեղերները
(Գ. Անանու, Ալ. Ռուբենի և այլն) հոցեթիկովիժի դիմակ հաղած, դաշնակ-
ների հետ մեռք մեռքի տլած կոտաղի կոլի ենին մղում սոցեթիկովի, բան-
վորական շարժան և թե Անդրկովկասի և Ռուսաստանի հեղադարձական
սոցիալ-դեմոկրատիայի դեմ:

1905—1907 թ. Թ. ուստական առաջին հեղադարձական ընթացքում Թ.
Իշխանյանը մեկն ևր սոցեթիկների դեկամարներից, վորոնք դաշնակների հետ
կադմակերդում և դեկամարում ենին Հայ-թուրքական կոտորածները և իեդ-
դում ամեն մի հեղադարձական քալ Անդրկովկասում:

Ռեակցիայի և հեղադարձական նոր վերելքի տարիներին 1908—1914 թ. Թ.
Թ. Իշխանյանը լիկվիդատոր մենշևիկները հետ միտաին կոտաղի պայքար ևր
առնում հեղադարձական սոցիալ-դեմոկրատիայի ընդհատակյա կադմակերդու-
թլանների դոյության դեմ:

Համաշխարհային իմպերիալիստական պատերազմի տարիներին (1914 թ.)
բախտաինդիք, սկզբունքից դուրկ, քրեական տեղ (Գերմանիայում բանտարկ-
վել և դիքք դադանալու համար), դրադող տլանտյուրիսա Թ. Իշխանյանը Հայ

Լինթերցոյն այն տպաւորութիւնն և ստանում, վոր Բ. Իշխանյանը հայ Հասարակական մտքի Համար նույն նշանակութիւնն ունի, ինչ վոր Գ. Պլեխանովը ռուս և միջազգային Հասարակական մտքի Համար:

Լինում են մարդիկ, վորոնց կաշին այնքան Հաստ և, վոր վոշնչով շեռ կարող ծակել:

Ըստ յերևութին նույն այդ կարգին և պատկանում նաև Բ. Իշխանյանը:

«ЛистоК-Копеек» № 25,
фետրվարի 16 (1) 1911 թ.

ԿՅԱՆՔԻ ԿՈՆՏՐԱՍՏՆԵՐԸ

Կյանքը սիրում և կոնտրաստներ, սիրում և Հակասութիւններ և վոխաղարձարար իրար բացառող միաստեք ստեղծել:

Սարինդրերդի Վարմիր սենյակը մի ռոման և, վոր զրեթե լուսանկարչական ճշտութեամբ պատկերում և Շվեդիայի Հասարակական Հոսանքները մարդկային մտքի բոլոր բնադաժառններում: Վարմիր սենյակը սիմվոլն և այն ամենի, ինչ վոր պայծառ,

վանտակոններն սրգան Մշակչ լրագրում Վարքսիզմի անվան տակ պաշտպանում եր ցարիզմի հաղթանակը իմպերիալիստական պատերազմում:

1917 թվին, փետրվարյան հեղափոխութիւնից հետո, ակտիվ կերպով պաշտպանում եր ժամանակավոր հակահեղափոխական կառավարության իմպերիալիստական նվաճողական քաղաքականութեանը:

Բ. Իշխանյանը կատարի թշնամի յեր Հոկտեմբերյան Սոցիալիստական Մեն հեղափոխութեանը:

Բրեստի Հաշտութեան հարցում այդ Փաշիստը պաշտպանում եր հակահեղափոխական ժենչիկիների, եւերների, Փաշիստ Տրոցկու և Վալէրի կոմունիստների Փաշիստ-բոլսեւիստների մարքադիւն—ինչ զնով ուղում և լինի վիժեցնելու: Հաշտութեանը և զրդելու: զերմանացիներին հարձակովելու և տապալելու: Խորհրդային իշխանութեանը:

1920 թվին Բ. Իշխանյանը զաշտիկների հետ միասին մայիսյան Հերոսական ապստամբության ճնշման դաշնի զեր խաղաց:

1921 թվի փետրվարյան ավանտյուրայի ժամանակ նա Վրացյանի հակահեղափոխական կառավարութեան թեւ ու թիկունքն եր ու նրա արտասահմանյան ներկայացուցիչը նշանակվեց, վորի նպատակն եր իմպերիալիստական պետութեաններին սղնսութեանն տղերակել և կազմակերպել ինտերվենցիա Խորհրդային իշխանութեան զեմ—նմը:

ջահել, կենսութախ և նորաշուշ և Սկանդինավյան թերակղզ-
դում:

Այդ նոր դադաւարները կրող յերիտասարդները համաքվում
եյին Ստոկհոլմի մի ճաշարանի զնամիւր սենյակում:

Իսկ մեզ մոտ, Թիֆլիսում զնամիւր սենյակն են անվանել
յերիտասարդ կյանքերի խորտակման տեղը, պատանեկական հո-
ւելներէ ու սրտերի անբարոյացման վտըը, սեռական ալլանդա-
կության պատսպարանը, ձիերի մարդարանը, ուր ապուշներն
իրենց անասնական բնազդներն եյին արտահայտում:

Այսպես կյանքն իր զարգացման ընթացքում նորացման սիւմ-
վոլը զարձրեց նողկալիության ու զատարկության խորհրդա-
նշան:



Habeas corpus,—անձի անձեռնմխելիութիւն,—**—**ձեռնադրու Այ-
րիոնի հպարտ դաւալներին՝ հնադարյան արտոնութիւնն և այդ,
բազմաթիւ այլ ժողովուրդների յերազանքի, ձգտումների, տեն-
չերի և պայքարի առարկան: Այն յերաշխիքն և դա, վոր մենք
սպասել և սպասում ենք մեր յուրահատուկ սահմանադրութիւն-
նից և վորին դոնե մինչև այժմ դեռ չենք արժանացել:

Յեւ հանկարծ՝ իրավական մեր վորջի խառնաշփոթության
կողքին՝ մենք տեսնում ենք մեզ մոտ, Թիֆլիսում սահմանա-
դրական ամենակարևոր յերաշխիքի—անձի անձեռնմխելիութիւն—
իրականացումը:

Միայն թե այն, ինչպես և ամեն ինչ, շատ յուրովի և միա-
կողմանի յի բեկվում մեր կյանքի պրիդմայում:

Քնամիւր սենյակն վորջի կազմակերպիչներն ազատութեն
գրոտնում են, իսկ նրանց վաւաչոտութիւնն զոհերին, զփողոցին
անզուսպ ծաղրանքների ներքո, քարչ են տալիս հարցաքննու-
թիւն:

Ակներև և, վոր գլխավոր հանցապարտներին ձեռք չեն տա-
լիս, պատասխանատւութիւնն չեն կանչում, վորովհետև դատա-
կան վորոշում դեռ չի յեղել:

Իսկ բարոյապես սպանված և հոգեպես մաշված, տանջված
յերիտասարդութիւնն նկատմամբ յուրահատուկ այդ Habeas corpus-ը
կիրառելի չէ՞ միթե:

Վերջապես, հինգ կոպեկանոց թերթերի մեծ սամաններն եւ խոսեցին այն խոցի, այն թարախակալած վերքի մասին, վոր այնպես անսպասելի, այնպես հիվանդապէս կերպով առաջացաւ հասարակական որդանիգմի վրա:

Բայց ի՞նչպէս խոսեցին: Մ. Վ. Մաչարեւին, պ. Ա. Գոռուան եւ պ. Նորդը,—բոլորը միացած մի տաքուկ ընկերութեան մեջ եւ մի բուռն ձգտումով,—պաշտօնական Սոլովակի բուժուողիայի շէնտիր հասարակութեանը: Մոռացված են բոլոր դասային, աղջային սահմաններն ու միջնորմները. մոռացված են հայ-վրացական հոտորածի կոչերը, եւ այդ տրիոն դուրս ե դալիս մեր դեմ, փորձում ե անդոր կատաղութեամբ ու նախանձով քացի տալ մեզ:

Այսպէս ահա փողի պարկը միավորեց վրացական որդան «З [акавказская] Р [учь]»-ը հայկական Т [ифлиссский] Л [исток]»-ի աղնվական «Закавказье»-յի հետ: Մոռառեւ է խրատական միավորութեան:

Ս. Ուգիմ

«Листок-Копейко» № 25,
փետրվարի 14 (1) 1911 թ.

ՊՆԱԿԱԼԵԶ ԺՈՒՌՆԱԼԻՍՏՆԵՐԻՆ

«Մեծ թերթերը վոչ մի կերպ չեն կարողանում հանդատանալ եւ անդոր կատաղութեամբ ջանում են կծել մեր կրունկները: Միանգամայն հարմար զրադմունք ե դա աղպիսի՝ թող ներվի մեզ ստել, «Ժուռնալիստներին» համար, վորովհետեւ պարոնայք Նորդերը ե Սաչատուրովի թերթի անոնիմները միայն մի բան դիտեն՝ սողալ այս աշխարհի հզորների առաջ, «հասարակութեան» ազդեցիկ անձնավորութեանների, փողի պարկի առաջ:

Այո, մենք «փողերիկ լրագիր» ենք հրատարակում, մի թերթ, վոր հանրամատչելի ե մասսայական եւ, վորը խոսում ե բնակչութեան լայն խավերի կարիքների ու ցավերի մասին, ազնվորեն ե միանգամայն անկախ կերպով մատնանշում բոլոր թերութեանները, բոլոր պակասութեանները, հասարակական բոլոր ախտերը:

Սենսացիա առաջ բերելու ցանկութեամբ չեք, կոպեկներ վաճառակելու ձգտումից չեք, վոր մենք խոսեցինք «կարմիր սենյա-

կից, «սիրտ լիզայի» մասին, — գրանով ապրում են պարոնայք Նոր-
դերը, վորոնք ծախել են իրենց բոլոր համոզմունքները, իրենց
ամբողջ անցյալ կյանքը՝ «յերենխանց համար մի կտոր հացի»
վարձով:

Մենք ղեկավարվել ենք միակ մի ցանկությամբ, — մեր յե-
րիտասարդության շկադմավորված, քնքուշ ծիլերը զերծ պահել
ու զիջել այն մարդկանց սպանիչ ազդեցությունից, վորոնք ի-
րենց պոռնիկական բնազդները բավարարելու համար զոհեր են
սխտոնել ուսանող յերիտասարդության մեջ:

Յեւ մենք այս ուղղությամբ մասամբ հասանք մեր նպատա-
կին:

Մենք հաստատ հույս ունենք, վոր պատշաճ անաշտության
դեպքում քննությունը պետք է դրսևորի մայթերը չափչափող վոս-
կեջրած պճնամոլների հին ալֆոնսներին¹⁾ և տհաս-միտրոֆանուշ-
կաների այդ տաքուկ կոմպանիայի զգլխիլի ֆիդիոնոմիան:

Մի՛թե այդ սավրասների մերկացումը հալասարազոր է
հիմքերի տատանման և սպառնում է հասարակական անդորրու-
թյան:

Յեւ մի՛թե տապալիր որդանի համար լավագույն բնութագիր
չի այդ բոլոր «հերոսներին» պաշտպանությունը, այդ ամբողջ
կեղտի կոծկումը:

Ա՛խ, պ. Նորդ, ալելի լավ կլիներ, վոր դուք լռեիք:

Ձե՞ք վոր ձեր յուրաքանչյուր յելույթը դարշանքի զգացում է
առաջ բերում շատ թե քիչ կարգին մարդկանց մեջ:

Ձե՞ք վոր եյապես դուք մարդ ել չեք, այլ՝ «մարդկային դո-
կումենտ»:

Ս. Ոլգին

«Листок-Копейка» № 32,
փետրվարի 22 (9) 1911 թ.

ՄԱՄՈՒՆ

Հայ մամուլն ամբողջովին դադարում է յեկեղեցական դոք-
տրինով, և նրա յուրաքանչյուր եջից նայում է, ուղղակի ցցված
և վարդապետական վեղարը: Մնացած վողջ կյանքը հոսում է այդ

1) Ալֆոնս, — Էսթիան սեպե պատկանող պոռնիկի սխեմիս, կոստ հալ-
վի տղոց ազամարդ: — Խմբ.:

մամուլից հետու, կարծես չըզմելով նրան, շարաացողներով, շար-
մադանդներով նրա մեջ:

Վերջին մամանակներս տեղական հասարակությանը խորա-
պես հուզված եր այն կադմակերպության հայտնաբերումով, վորը
սխառմատիկորեն դայթակեցնում եր ուսանող յերիտաաբղու-
թյանը: Հայերեն լեզվով հրատարակվող թերթերն ամբողջովին
լուսթյան մատնեցին այդ թարախակալած վերքը, կամ՝ յեթե
արձագանդ տվին, այն եւ յերկու-յերեք բառերով, իհարկե, ամ-
բողջ մեղքը բարդելով ուրիշի վրա:

Ինչպէս յե հայ մամուլն այդպիսի լուսթյան մատնում այդ
հարցը, այդքան զփափկանկատն վերաբերմունք ցույց տալիս
ղեպի այն:

Արդյո՞ք մեղադրանքի լրջությունն ե կտանցնում հայ ժառ-
նայեաներին:

Փափկանկատությունը խորթ դադարիւր ե հայ մամուլի հա-
մար,—ամեն մի հայ լրագրի յուրաքանչյուր համարում դուք
կգտնեք թե՛ հայհոյանք ե թե՛ ամեն տեսակ մեղադրանքներ, վո-
րոնք չպրաւում են անգուապ կերպով ե առանց քաշվելու:

Արդյո՞ք դա այն պատճառով ե, վոր այդ կեղտոտ պտամու-
թյանը մեղտակից են նաեւ Սուլլակի հենց, այն բուրժուապայի
վերնաշերտերը, վորոնց առջեւ հայ մամուլի բոլոր արգանները,
անկախ նրանց ուղղությունից ու գույնից, խոնարհվում են ինչ-
պէս զաղպախի բարերարի՞ն առաջ:

Բայց... մենք ներողություն ենք խնդրում այսպիսի ան-
ջողովի պարսալանքի համար: Մի թերթ, այնուամենայնիվ, ձայն
հանեց: Դա Վրայերը¹⁾ թերթն ե: Նա արհամարհանքով խոսեց
Վոպեկանոց մամուլին՝ մասին, վորն իբր թե յեկամաի աղբյուր
դարձրեց Վարմիր սենյակը:

Այդ հարցին այլ կերպ ե վերաբերվել մեծ մամուլը,— հա-
վատացնում ե Վրայերը,— նա վերաբերվել ե լուրջ, մասնա-
նշելով միայն փոստը, սպասելով քննության արդյունքներին:

Հրաշալի յե, պ. Գար. Յերիցյան:

Ստեփան դուք կրկնակի յեք ստում:

1) Վրայերը—մեկ կազմակոց արթերթ, աղպախակոն բովանդակա-
ւոր: Հրատարակել ե Թիֆլիսում 1910 թվի նոյեմբերի 27 (14)-ից ե
տեւել ե մինչեւ 1911 թվի ապրիլ ամիսը: 1911 թվից դարձել ե 2 կազմակոց:
Խմբագիր—հրատարակիչն եր Գաբելին Յերիցյանը.—եմք.:

Չէ՞ վոր մեծ մամուլը վոչ թե յերկու-յերեք տողով է սա-
մանափակվել, այլ լոկել է գիտակցաբար, իսկ յերբ ստիպված
է՝ յեղել խոսելու, նրա եղբրից, այնպիսի գրութունք՝ և փչել,
վոր Հասարակութեան բոլոր կարգին տարրերը սկսել են յերե-
գարմանը նրանից:

Իսկ ալ. Գար. Յերիցյանն իր թերթիկում հանդիստ, առանց
կարժեքելու անճշտություն և ասում ճշտական մեծ մամուլի՝
մասին և փորձում և կոպեկանոց մամուլին վերաբերող բարե-
հիմարություններով թող փչել ընթերցողների աչքերին:

Ընդամենը յերկու-յերեք որ առաջ «Կայծեր» թերթն ար-
ժեր մի կոպեկ, Հետո բարձրացրին դինը, դարձրին «յերկու կո-
պեկանոց» թերթ:

Յեվ ահա այդ ամբարշտ կոպեկը Գար. Յերիցյանին Հնարա-
վորություն և ամբարշտ արհամարհանքով խոսելու «կոպեկանոց մա-
մուլի» մասին:

Այսպիսով, կոպեկներով և չափով միջանի ճշտանալիստ-
ների՝ տոնը, ուղղությունն ու բարոյական դեմքը:

«Листонок-Копейка» № 35,
февраль 25 (12) 1911 г.

ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՈՒՐՁԸ

Քաղաքային դործերի, նահանգական ատյանը բեկանեց մեր
դումայի վորոշումը՝ ձայնավորների առաջիկա ընտրություն-
ների համար քաղաքը յերեք ընտրական թաղամասերի բաժանելու
մասին: Այսպիսով այդ հարցը նորից դրվում և մեր քաղաքի
հայրերի քննութեանն ու տնորինութեանը:

Քաղաքն ընտրական շրջանների բաժանելը և դրանց թիվը
կարևոր ու վճռական նշանակություն ունեն ձայնավորների սո-
ցիալական կազմի, դումայի դեմքի, մեր ինքնավարութեան մու-
նիցիպալ քաղաքականութեան բնույթի և ուղղութեան համար:

Մեր փոքրիկ դումայի «աջերը» շատ լավ հաշիվ յեն աս-
նում այդ հանգամանքը և Լ. Փ. Տիգրանովի¹⁾ բերանով պայ-
քարում ելին քաղաքը յերեք ընտրական շրջանների բաժանելու:

1) Տիգրանյան, Լ. Փ.—անցյալում հայտնի կադիստրալ-նախարար
Նաբրոզ Ա. Ի. Մանթաշի դործերի կառավարիչ, Թիֆլիսի քաղաքային ուղ-
րավայրի տնօրէն, բարժապետ-ազգայնական դործիչ—նմբ.:

դեմ, պահանջում եյին մեկը և նույնիսկ իրենց առանձին կարծիքն եյին կցել ասայանի կողմից բեկանված դումայի վորոշմանը:

Հիրավի, մեկ ընդհանուր ընտրական ժողով գումարելու դեպքում վճռական առավելություն և բնակիչների մասնայի վրա դերակշռություն կունենան Սոլովակի բուրժուազիան և նրան հարադատ տարրերը:

Այժմ վոր ծայրամասի ընտրողը, վորը մեծ մասամբ անձնական աշխատանքով և վաստակում իր որական ապրուստը, գրեթե հնարավորություն չունի գնալ քաղաքի կենտրոնը՝ ընտրություններին մասնակցելու, վորովհետև այդ հանապարհորդությունը միշտ կապված և նյութական զոհողությունների հետ: Յեւ վերջապես, այդպիսի ընտրողի համար դժվար է մեկ ընդհանուր ժողովում գլուխ հանել իրեն ցանկալի թեկնածուներից և հիշողատարծել իր ընտրական իրավունքները:

Այս իսկ պատճառներով ահա մեկ ընդհանուր ընտրական ժողովը վոչ այլ ինչ է, բայց յեթե ապահովել Վոլովակի տիրապետությունը քաղաքի բարդ տնտեսությունը ղեկավարելու և նրան ուղղություն տալու գործում:

Յերեք շրջանի բաժանելը բնակչությանը գեթ մասամբ մոտեցնում է քաղաքի գործերին, գեթ մասամբ հնարավորություն է տալիս բնակչության այն տարրերին, վորոնք խորթ են Սոլովակին, մտնելու Յերևանյան Հրապարակում¹⁾ գտնվող քաղաքային տունը:

Իսկ այժմ, նկատելի ունենալով յերեք ընտրական շրջանների վերաբերյալ դումայի վորոշման վերացումն ասայանի կողմից, մեր կարծիքով դումայի առաջադիմական մասը պարտավոր է քաղաքը բաժանել եւլ ավելի մանր շրջանների (որինակ, 12 շրջանի), վորպեսզի բնակչությունն ավելի ևս մոտենա քաղաքային ինքնավարության, ավելի լրիվ և բազմակողմանի կերպով ներկայացնի քաղաքի բոլոր մասերի կարիքները քաղաքային տնտեսության մեջ:

Քաղաքը նոր ընտրական շրջանների վերաբաժանելու հարցը չափազանց կարևոր է քաղաքի բնակչության ամենալքավոր խավերի համար, ուստի և շատ լուրջ ուշադրություն է պահանջում:

1) Ներկայումս Բերդյի տնվան Հրապարակումներ:

Մինչդեռ մեր «մեծ մամուլը» լուռ է և այդ մասին: Ասենք նա խոսում, աղմկում և միայն այն ժամանակ, յերբ բաժանվում և հասարակական յուղալի դաթան, յերբ հարկավոր և տաքուկ տեղերը բաժանել էր մարդուկներին միջև: Այդ ժամանակ Նորդերը, Բրանդաները, Պրամեթեններն սկսում են ջիբիթ խաղալ թերթերի եջերում, և, իհարկե, միշտ հանուն «զգաբախտ» (նրանց բարեգործությունների ձեռքից) ժողովրդի կենսական շահերի:

Ս. Ուզին

«Листок-Копейка» № 36,
փետրվարի 28 (13) 1911 թ.

ԽԱՉԱՏՈՒՐՈՎԻ ՃՈՐՏԻՆ

Պ. Նորդը քաջություն չունի իր ստորագրությամբ բացորոշ կերպով հանդես դալ մամուլում, յերբ խնդիրը վերաբերում և նրա բարոյական Ֆիդիոնոմիային, — այլ թաղնվում և «Զիգդադ», «Եյլ» և «Անոնիմով» թափանցիկ ծածկանունների տակ:

Նորդի անձնավորությունը, վորպես այդպիսին, անհատապես ինձ ընալ չի հետաքրքրում, վորովհետև Նորդը, վորպես մարդ, ինձ համար բացարձակ վնչնչություն և, տորիչելյան դատարկություն, անկշիռ նյութ:

Յեթև յես հարկադրված եմ դրադվելու մամուլի այդ Соловей Разбойник-ով, ապա դա միայն այն պատճառով, վոր սոցիալական վորոշ տարրեր խոսում են նրա, իբրև ձայնավողի, միջոցով և փորձում են խաբել հասարակական կարծիքը:

Ահա թե վորքանով և հետաքրքրում ինձ այդ պարոնիկը, Խաչատուրովի այդ ստորաբարձ ծառան, ապագրական սուրբ խոսքի այդ մկողը:

Յեռ նրա դեմ կդրելի նույնիսկ այն դեպքում, յեթև նա լինե՛ր «Լեմինդտոն» սխտամի դրամեքենա, յեթև նա լինե՛ր «Կիլ-սխտան» կոչված ավստոստ գործիք, — քանի վոր այդ անհույի ապարասի յատեում թաղնված են «բուլբ ու հոտ» ունեցող շատ վորոշակի մարդիկ:

Այսպես և ժուռնալիստի ծանր պարտականությունը, այսպես և մեր պրոֆեսիայի հակառակ կողմը:

«Тиф [ЛИССКИЙ] · Лис [ТОК]»-ի յերեկվա համարում Զիգդադը

տակաւներով աղտաջուր և թափում մեր դիւին և ուզում ե գրանով քաղարկել իր անասակությունը:

Յեւ այս բոլորը շարժիր սենյակիս և այն դիրքին վերաբերող մեր մերկացումների առթիւ, վոր մյուս զմեռն թերթերի թիւում բռնեց նաև «ТНФ [НЕСКНН] ЛИС [ТОК]»-ը, վոր մեր հասցեյին ապառնայիք թափող անասորադիր, ներշնչված հողվածներ և տղել:

Սակայն այդ կարեւոր չէ: Կարեւոր և այն, վոր պ. պ. Զիգլադ—Նարդը և այլ խնամինները գրում են, թե իրր մեր համոզմունքները փոփոխական են, թե իրր մենք վատ համբավ ունենք, թե մենք կաշառվող ենք և այլն: Այս հողի վրա յես բանակով չեմ մղելու: Խաշատուրովի ստորաքարչ ծառայի հետ, — յես հարցը պարզ դնում եմ նրա առաջ, — բերեք փաստեր իմ կաշառվող լինելու, իմ վատ համբավ ունենալու, իմ վաճառվածության մասին: Յես պահանջում եմ, վոր մամուլի եջերում պատասխան արվի իմ առաջադրած հարցերին:

Յես սպասում եմ...

Ս. Ուզին

«Листок-Копейка» № 39,
մարտի 2 (փետրվարի 17) 1911 թ.

19 փետրվարի—9 նոյեմբրի

(ՅԵՐԿՈՒ ՈՐԵՆՔ)

Անցավ ուղիղ հիսուն տարի այն որից, յերբ կյանքի յերկաթե հարվածների ներքո խորտակվեց ճորտատիրական իրավունքը, յերբ պատմական դարդացման անողոք տրամաբանությունն այն ժամանակվա Ռուսաստանի կառավարող շրջանների առջև անխուսափելիորեն հարց դրեց բազմախլիոն գյուղացիությունը ճորտատիրության չլթաններից անհապաղ ազատելու մասին:

Ղբիմի պատերազմը, վոր միանգամից ցույց տվեց մինչև-Ֆորմյան պետականության բոլոր խոցերը, առևտրա-արդյունաբերական ճգնաժամը, լճացումը, յերկրի տնտեսական քայքայումը, — այս բոլորը պարզապես աղացուցեց, վոր յերկիրը չի կարող առաջադիմել անաղտտ աշխատանքի հիմունքով, վոր բանակի և բյուրոկրատիայի կապիտալիստական կազմակերպումն իր

դոյության համար պահանջում ե նույն կապիտալիստական սկզբ-
րունքներով կազմակերպված արդյունաբերություն: Դրա համար
անհրաժեշտ եր ստեղծել վարձու բանվորների դասակարգ, անձ-
նապես ազատ պրոլետարիատի դասակարգ: 1861 թվականի փե-
տրբարի 19-ի կանոնադրությունն ել հենց ընդառաջ ե դնում
այդ պահանջներին, սակայն վոչ լիաջամբ՝ մի տեսակ կոմպրոմիս
հանդիսանալով Ալեքսանդր 2-րդի թագավորության ժամանակա-
շրջանի ուսու հասարակության պայքարող սոցիալական զանազան
տարրերի միջև:

Գյուղացիների ազատագրումը հողի հետ միասին, համայն-
քին ամրացվելը, փոխադարձ յերաշխալորությունը, այս բոլոր
շիժունքները պահպանել են դեռևս կիսաճորտատիրական հարա-
բերությունները ե կանոնացրել յերկրի տնտեսական դարգացման
կանոնավոր տեսքը, բնակչության արտադրական ուժերի ա-
ճումը:

Անցած կես դարում, գյուղացիների ազատագրման որից,
փետրվարի 19-ի նշանակալից մանիֆեստի որից սկսած՝ չի յեղել
վո՛չ մի խոշոր ուժորմ, վորն անմիջականորեն չոչափեր հա-
րյուր միլիոն գյուղացիության շահերն ու դրությունը:

Յեւ միայն վերջին տասնամյակում ե, վոր իրրև հառարա-
կական խմորման ե բնակչության լայն խավերի վերելքի ար-
դյունք, իրրև գյուղացիության հողման հետևանք, վոր մի շարք
հարցերի թվում առաջադրեց նաև այսպես կոչված՝ ագրարային
հարցը, — կառավարությունը համաձայնեց լուծել գյուղացիու-
թյան հարցը, հրատարակելով նոյեմբերի 9-ի որենքը¹⁾, վորպի-
սին համանություն դասով յերբորդ գումարման Պետական Դու-
մայի կողմից:

Համայնքից դուրս գալու վերաբերյալ այս որենքում, — վորը
չափադանց յեռանդուն կերպով կենսագործում են կառավարու-

1) 1906 թվի նոյեմբերի 9-ի ստույգինյան հոդային որենքի գլխավոր կե-
տերը:

1. Հրաման համայնքներից ազատ դուրս գալու մասին.

2. Գյուղական բանկերի ֆունկցիաների լայնացումը.

3. Արտագաղթի կարգավորումը ե ընդարձակումը.

4. Միջնաստիճանի հողաշինարարության բնագավառում:

1906 թ. նոյեմբերի 9-ին ստույգինյան հոդային ուժորմի համաձայն
մինչև 1915 թ. առ 1-ը հումավարի համայնքներից դուրս յեկան մասավորապես
2.000.000 գյուղական տնտեսություններ, վորոնցից 1.200.000 գյուղական
տնտեսությունները վաճառեցին իրենց շնչադատական հողերը: Գյուղական բան-

թյան դարձակալները, — գյուղացիության նկատմամբ առաջվա
տակտիկան արժատապես փոխվեց՝ նախկին սրբազան հիմունք-
ներից հրաժարվելու ուղղությամբ:

Տեղի յե ունենում զուտեղների վրա հենվելու բախտախաղ»,
գյուղում ստեղծվում և բուրժուազիա և իրրև այդ պրոցեսի ան-
խառնափնիլի արդյունք՝ հողազուրկ պրոլետարիատ:

Այսպիսով, ինքը, կառավարությունը, համայնքից դուրս գա-
յալ փերաբերյալ հունվարի 9-ի որենքով խորտակում և նախկին
համայնքը, — բոլոր փորձանքներից ու շարիքներից փրկող միջ-
ցը, գյուղացիական կյանքի այնքան պահպանված նախկին կա-
ռուցվածքը:

Ահա սրանք են գյուղացիական հարցի դարդացման նստաղները
մեզանում:

Թե ինչ կատի հաջորդ ետապը, դա ժամանակի խնդիր և:

Ս. Ուզիմ

«Агиток-Агитке» № 41,

մարտի 6 (փետրվարի 19) 1911 թ.

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐԻ ԹԻՖԼԻՍԻ ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ԴՈՐՈՒՆՆԵՑՈՒԹՅԱՆ ՇՈՒՐՋԸ

Մարտի վեցին նշանակված և ժողովրդական համալսարան-
ների թիֆլիսի ընկերության անդամների ընդհանուր ժողովի չա-
քանակությունը: Արդեն առաջին ժողովում մի շարք հոստոսներ
մասնանշեցին այն խոշոր թերությունները, այն աղաղակող պա-
կասությունները, վոր տեղի ունեն կուլաուրապես բարձր նպա-
տակներ հետապնդող այդ հիմնարկի գործունեյության մեջ: Կառ-

կերի միջոցով գյուղացիությանը վաճառվեց 8.480.000 դոնյաթին հաղմառ:
Իսկ 1906 թվից մինչև 1913 թվը գեպի Ուրալ դաղթեցին 2.792.000 դաղթա-
գաններ:

Ստալիպինյան հաղային ռեֆորմը, հալմունքյուն դառն 3-րդ Գեոսկան
Դումայի կողմից, բուրժուազիայի դատակարարային դաշինքն եր կալվածա-
բուհան ժխտենանսության հետ մի կողմից և մյուս կողմից այդ ռեֆորմով
ստեղծվում եր միաշենանսության համար ամուր քայալական հենարան գյու-
ղում՝ կուլապությունը:

Ստալիպինյան հաղային ռեֆորմը, Լենինի խոսքերով առած, բոցեց ճշո-
տիկանական-կուլապին արչավանքը գյուղացիական մասունքի վրա: —
Ումբ:

կամ չկա, վոր այդ թերութիւնները վորոչ չափով բացատրվում են մեղանում գէտական ուժերի և այնպիսի մարդկանց պակասութեամբ, վորոնք խեղապես նվիրված են ժողովրդական և բանվորական մասնաւորութեան լուսավորութեան գործին: Յեթն մեղանում լինէր բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւն, լինէյին այլ իրավական պայմաններ, բնական և, վոր ժողովրդական համալսարանի գործերը բոլորովին այլ կերպ կընթանային, նրա կյանքի տեմպն այլ կլինէր:

Սակայն, նկատելի առնելով այդ բոլոր անբարենպաստ հանգամանքները, հաշիւ առնելով աշատեղից բոլոր այն բացասական հետեւանքները, վորոնք բաժանական տիւրը են անդրադասում այդ հիմնարկութեան գործունեութեան վրա, մենք, այնուամենայնիւ, չենք կարող չմատնանշել և նույնիսկ չընդգծել, վոր նույնիսկ այն հնարավորութեան սահմաններում, վորը տրված և յեղել բոլոր պայմանների ամբողջութեամբ հանգերձ, ժողովրդական համալսարանի ներկա վարչութիւնը չի տրել այն, ինչ վոր կարելի յեր կատարել, յեթն ամբողջ կազմակերպութեանն այլ հիմքերի վրա դրված լինէր:

Գործը դրված չի յեղել ամուր հողի վրա և նույնիսկ ժողովրդական համալսարանի գաղափարն անգամ, դժբախտաբար, վարկարկել և հասարակութեան և գիտութեան լույսի կարիքն զգացող բնակչութեան աչքում:

Ամենից առաջ մատնանշենք բոլոր դասախոսութիւնների պատահական բնույթը և դասախոսների անհաջող (նույնպես տառա-հական) ընտրութիւնը: Հաշիւեալութիւնից յերևում և, վոր վարչութիւնը դասախոսութիւն կազմակերպելիս չի ունեցել վոչ մի գեղափար իդեա, վոր վարչութիւնը նույնիսկ նեղութիւն չի քաշել նախապես ծանոթանալու դասախոսութեան բովանդակութեան հետ և այդ պարտականութիւնն ամբողջովին ընկած և յեղել վոստիկանութեան վրա: Դասախոսներն իրենք՝ են իրենց առաջադրել դասախոսութիւններ կարգալու, իրենք են իրենց համար թեմաներ ընտրել, չի յեղել վոչ մի սխտեմ, վոր միավորել կարգացող դասախոսութիւնների գաղափարները: Ժողովրդական լուսավորութեան գործի դասախոսական սխտեմի կատարյալ բացակայութիւնը և քառասին վիճակը ժողովրդական համալսարանում պարզ ու ցայտուն կերպով բնորոշվում են յերկու փաստով, — շատական դասախոսական հանձնաժողովի բացակայութեամբ և գրույցների համար պահանջող թեմաների ցանկալի

լինելու մասին ուկնդիրներին չըջանում անկետա շանցկացնելով։

Այնպիսիք և խոսել ղիտության այս կամ այն նյութի վերաբերյալ սխտեմատիկ դասընթացների մասին։ Այդպիսիք բոլորովին տեղի չեն ունեցել և, մորթան մեղ հայտնի չև, վարչությունը յետանդուն միջոցներ ձեռք չի առել այդպիսի դասընթացներ առեղծելու համար։ Անհախ հանդամանքները վկայակոչելը ավյալ դեպքում կարող և բոլորովին անընդունելի լինել, քանի մոր կան շատ ղիտություններ, մորոնց շուրջը կարելի չեր պարապմունքներ վարել առանց մորեն յերկյուղի ու ակնածության։ Մինչդեռ վարչությունն իր ամբողջ հաշվետվության մեջ փութաշանությամբ փնտռում և իր անհաջողությունների ձեռագրերին, մերթ հարձակվում և շինտելիքենցիայի, մերթ տեղական մամուլի վրա և այլն և այլն, իսկ իրեն շարունակ և բոլոր դեպքերում, ըստ յերևութին, անմեղ և համարում։

Ամենից շատ մեղ դարձացնում են տեղական մամուլի դեմ ուղղված դանդառները, մորոնք արտահայտված են միջ միայն տպագիր հաշվետվության մեջ, այլև հաշվետվությունը քննարկելիս վարչության անդամների արտասանած ճառերում, մոր իբր թև տեղական թերթերը զոնե համառոտ ղիտողություններ չեն արել կազմակերպվող դասախոսությունների մասին, իսկ դասախոսները համառոտ կողմից չեն տեսել տկախի ու սրտացալ վերաբերմունք։

Այսպիսով դուրս և դալիս, մոր ժողովրդական համալսարանները թատերական ձևանարկության նման կարիք են զգում ռեկլամի, իսկ դասախոսները՝ խրախուսանքի։

Ժողովրդական համալսարանի նկատմամբ միջ մի տեղ այդպիսի բան չի կատարվում, քանի մոր այն ազատ դպրոց է։ Իսկ մորտեղ և ընդունված խրախուսելը դասախոսներին, մորոնք պարապում են ունիդիրների հետ։

Իրականում մեղ մոտ ամեն ինչ թարս և զնացել, թերթերում հայտարարություններ են տպվել, փողոցների անկյուններում աֆիշաներ են փակցվել, իսկ մի շարք հաջակնոտ դասախոսների համար ժողովրդական համալսարանը յեղել և միայն շիրմա, ցուցանակ, դրոշակ։

Յեղ ինչո՞ւ ժողովրդական համալսարանի ճարտուղարք Ծ. Դոյրձեն իր ձեռնարկումներին համար դանում եր թե՛ դասախոսներ և թե՛ իրեն արամադրվող եղեր տեղական թերթերում, իսկ ժողովրդական համալսարանը միջ մի կերպ չեր

կարողանում տեղ գտնել մամուլում, և նրա վարչությունը դառնում է անզուտում ու արցունք և թափում:

Անցնենք այն դպրոցական ցանցին, վոր փորձում և ստեղծել ժողովրդական համալսարանը: Այստեղ ևս կարելի չե՞ղար մանալ, թե՞ վարչությունը վիճակագրական ինչպիսի խղճուկ տեղեկություններ և հաղորդում:

Դպրոցական դորժը սաստիկ կաղում և, չկա ուսանական զգարոց, իսկ հայերը, բանից դուրս և գալիս, վոր չեն ուզում սովորել: Մնացած դպրոցներում պարապմունքները մի կերպ ընթանում են: Անհրաժեշտ և մատնանել, վոր քաղաքային վարչությունը խիստ անհամակրելի վերաբերմունք և ցույց տալիս դեպի ժողովրդական համալսարանը, չենքի համար վարձ և վերցնում, արամադրելով այն միայն կիրակի առավոտները: Սակայն, ժողովրդական համալսարանի վարչությունն այս հարցում ևս անճարակ չեղավ և չկարողացավ իր համար չենք գտնել, հայտնի չե, թե՞ ինչու, կառնելով քաղաքային ժողովրդական տան չենքին:

Գործի հաջողության համար նույնիսկ անհրաժեշտ եր դասախոսություններն ու պարապմունքները կազմակերպել քաղաքի դանադան մասերում, որինակ, Նախալովկայում, Հովլարարում, Դիդուբնյում, վորտեղ ապաստանել և ապրում են հենց այն տարրերը, վորոնք ամենից շատ են զղում ժողովրդական համալսարանի, կենդանի խոսքի, դիտության բարերար ուժի կարիքը:

Անհրաժեշտ և մեղանում սկսել ժողովրդական լուսավորության վերին առաինանի ողտակար կազմակերպության ամուր չի՞ծքը դնելը, անհրաժեշտ և ժողովրդի համար ստեղծված համալսարանը մոտեցնել և միաձուլել վոչ-չակերտավոր ժողովրդին: Ժողովրդական մասսաների դիտակցության արթնացման և պայծառացման ասպարեզում հաջողակ ու բեղմնավոր աշխատանք կատարելու համար անպայման հարկավոր և ժողովրդական համալսարանի դորժը հանձնել հենց ժողովրդի ծոցից յեւած դործիչներին:

Ս. Ուլֆիմ

«Лесное-Копеево» № 53,
մարտի 18 (5) 1911 թ.

Զուգալուծի անվան ժողովրդական տանը կատարվող անկարգությունների, քաղաքային վարչության տարրինակ քաղաքականության մասին, վոր ժողովրդական տան վրա նայում և առևտրական տեսակետով, ժողովրդական տան շինքի, նրա բեմը ախրող խմբակների լիակատար և անկոնտրոլ տնտրիւթյունը հանձնելու մասին շատ և դրվել ու խոսվել և վերջիվերջո ամեն ինչ մնացել և նախկին դրության մեջ:

Ահա այժմ մեր առջև և խմբագրությանս ուղղած՝ վոմն պ. 1.—ի նամակը, վորտեղ նա խորատես վրդովվել և այն ամենից, ինչ վոր մարտի 2—ին կատարվել և ժողովրդական տան բեմի վրա, մալուռառական ներկայացման ժամանակ:

Բեմադրվելիս և յեղել Վարայելի մարտիկները՝ պիեսը և այդ ներկայացման ժամանակ զերասանուհիներն ու դերասանները՝ հոգացել են վոչ թե ուսւ ճշմարտության, այլ արտաքին և ֆեկտի մասին: Ի լրումն այդ ամենի՝ «բնենֆիցիանտ» պ. Զարոյը կատարել և ամենադուռնիկ, կաֆեշանտանային բովանդակություն ունեցող կուպլետներ («606», «Բենենֆիս» և «Մուսքո» արդելված և):

Հրաշայի յե, այնպես չե՞:

Ժողովրդական բեմը դարձնել կաֆեշանտան: Յեւ այդ դուռնիկությունը տեղի յե ունենում ուկրաինական մեծ բանաստեղծ, բարձրաձայն պոետ, ժողովրդական դուռնի Տարաս Շեվչենկոյի մահվան հիմնամյակի որը:

Այսպես մեծարեց հանճարեղ ճորտի, դեղարվեստագետի ու գրողի հիշատակը ժողովրդական տունը, վոր գտնվում և Թիֆլիսի քաղաքային վարչության իրավասության ներքո:

«Յես ինձ թույլ եմ տալիս հարցնելու, ո՞ւր և ապա քաղաքային վարչությունը, ինչի՞ն և նա հետևում: Մի՞թե արդարացի յեն այն լուրերը, վոր քաղաքային վարչությունը հետևում և միայն, վոր շատ բան կորդի ժողովրդական տնից»: Այսպես և դրում պ. 1.—ն:

Այս հարցերը բաղժիցս արվել են ուղարկային, արվել են Հայաստաններին, բայց... ամեն ինչ մնում և այնպես, ինչպես

կար, և հաղթել թե կարելի չն հուսալ, վոր կփոխվի մեր հասարակական ինքնավարության քաղաքականությանն կուրսը:

Չարովհետեւ չարիքն արժատումն է՝ մեր քաղաքային գրության մեջ:

Ս. Ոլգին

«Августок-Конецка» № 34.
Մարտի 19 (6) 1911 թ.

«ԴԵՄՈԿՐԱՏԱԿԱՆ ՄԻՍ»

Ընթերցողը յերեւի կզարմանա, կարդալով իմ այսորվա անշարժների այս յենթավերնադիրը: «Դեմոկրատական» ամսականը նա, հարկաւ, բան և բարձրաթիւ առումներով, բայց յետ հալատացած եմ, վոր «Դեմոկրատական միտ» արտահայտությունը նա առաջին անգամ և կարդում: Այս հայտնադործման պատիւը պատկանում և ուսարաւայի անգամ իշխան Ա. Մ. Արդութինսկի-Դուգորուկովին, վորը դումայի առջև քննարկեման պաշտպանում էր սանքիլիզացիայի յենթարկւած Ֆինոզ (Հիւլանդ) միւր սովորական սակազնից 7—8 կուպեկով եփան վաճառելու նախադիւր:

«Դա կլինի լալ, անշնաս դարձրած և քաղաքային բնակչության ամենաչափոր խաղերին մատչելի միտ, դա կլինի «Էնվոկրատական միտ», — պարթեթիկ տոնով ավարտեց Հիւլանդ մի պաշտպանության իր ճառը իշխան Ա. Արդութինսկի-Դուգորուկովի:

Յեւ դուման, մեր ինտելիգենտ (?) դուման, վոր մշտապես հոգում է բնակչության կարիքները, իհարկեւ համաձայնեց ուսարաւայի այդ զեկուցման հետ, հալանություն տալով այդ նպատակի իրադործման համար կատարելիք անհրաժեշտ ծախսերին:

Բնակչության չքալոր խաղերը կարող են հրճվել, — մոտիկ ապագայում նրանք եփան միտ կտանան:

Բայց արդյոք դա աղպե՞ս է: Արդյոք իսկապե՞ս մեր քաղաքային վարչության այդ նորամուծությունը բարեգործություն է բնակչության համար, թե՞ դա աղքատ դասակարգերի մասին հոգ տանելու նույնպիսի մի կեղծիք է, ինչպես Ֆինոզ միւր, թե՞ հուզ և մանրեալնշլած առողջ միտ համեմատությամբ:

Ինձ թվում է, վոր յերկրորդ յենթագրությունն ավելի ճիշտ է, ավելի համապատասխան է իրականության:

Չե՞ վոր մանրեալնշված, Ֆիննոյ (Հիվանդ) մաի անմահա լինելու մասին տարածվող կարծիքը գիտության կողմից հաստատուելաւ և աներկրայորեն սահմանված բացարձակ ճշտություն չէ: Տոգերիս դրողը ականատես է յեղև, թե ինչպես գտնադրոն հասարակական կազմակերպություններ գերմանական ռայխտագին խնդրադիր ներկայացրին մաի այդ տեսակի վաճառքն արգելելու մասին:

Չե՞ վոր Հիվանդ միտը, ինչ ել վոր ուղում է ասեն ու անեն, կմնա Հիվանդ միտ, և արդեն հենց այն գիտակցությունը միայն, թե ստիպված ես Հիվանդ միտ ուսուել, թեկուզ և յենթարկված ամեն տեսակի մանրեալնշման, զգվանքի զգացմունք և առաջ բերում սպառադի մեջ, իսկ հայանի չե, վոր կանոնավոր և ազտակար կերպով անկելու, կերակուրը հաջողությամբ մարսելու համար անհրաժեշտ է, վոր ստամոքսում արորժակ գրգռող առատ հյութեր առաջանան:

Իսկ դրանք՝ զգվանքի զգացումի գեղջում, արդյոք, հարկավոր չափով կուսանան:

Կամ գուցե դեմոկրատիան զուրկ է այդպիսի զգվանքի զգացմունքից: Այդ գեղջում ինչո՞ւ նրան չկերակրել կատուների, շների և այլ անասունների առողջ մտով:

Բոլորին ել հայանի չե, վոր բնակչության դեմոկրատական խաղերին պատկանող շատ և շատ մարդիկ չեն ուսում, որինակ, նապոտասակի, խոզի միտ, համարելով դրանք չանմաքուր անասուններ:

Վերջապես, մեղանում միտը թանդ մթերք չե, և յեթե վերացնենք դրա բոլոր վերադիր ծախքերը, առևարականներն գլխիկնալը և այլն, — կտասցովի հենց այն գինը, վորով ուղարավան մտադրվում է վաճառել Հիվանդ միտը:

Յեւ ո՞ւր և այն յերաշխիքը, թե ստերիլացիան կկտաւրվի բարեխղճությամբ, ո՞ւր և այն վստահությունը, թե այդ դարծի կազմակերպումը, ինչպես արդեն ընդունված է մեղանում, չի ընկնի մեծ ծախի տակ: Չե՞ վոր մեր ուղարավայի դրեթե բոլոր աննարկալթյունների գլխին ել այդ վորճանքը դալիս է:

Յեւորոպան վկայակոչելը քննադատության չի գիմնում, վորովհետեւ այնտեղ մի ֆունտ միան արժե 50—60 կ., իսկ մեղա-

նամ—12-13 է., հաշվելով այդ դամարի մեջ նաև բոլոր վերադիր ծախքերը:

Մի խոսքով, իշխ. Ա. Մ. Արդութինսկու «բարեգործությունը», անկասկած, «Փինոզ» բնույթ ունի և հաշիվ թե մի նոր դասին է ալելացնի նրա հասարակական գործունեության զգալունարակին:

Ս. Ոլգին

«Листок-Копейка» № 57,
մարտի 23 (10) 1911 թ.

ՀԱՅ ՄԱՄՈՒԼԻՑ

«Հորիզոն» թերթը¹⁾ իր 64-րդ համարում «Անիրազեկության» թե՛ անբարեխղճության» առաջնորդողում դառնորեն դանդաղում է այն սխալ և աղավաղված տեղեկությունների դեմ, վոր յերևան են դալիս տեղական ռուսական և վրացական մամուլում՝ հայ կյանքի, դրականության ու հրապարակախոսության մասին:

Այդ չարիքի պատճառը «Հորիզոնը» համարում է այն, վոր վրացական ու ռուսական թերթերի ղեկավարները չդիտեն հայերեն լեզուն և դրա հետևանքով սախալված են իրենց ամբողջ հույսը դնել միջնորդներին, տեղեկատուներին վրա, վորոնք շատ և շատ հաճախ ղեկավարվում են կուսակցական և այլ միտումներով:

«Հորիզոնի» դանդաղաներն անկասկած հող ու հիմք ունեն, անկասկած վորոչ ճշմարտություն են պարունակում իրենց մեջ: Յուրաքանչյուր հայ ընթերցող առիթ է ունեցել և ունի ռուսական կամ վրացական մամուլի եջերում կարդալ յերբեմն հայ իրականության աղչեցողիչ խեղաթյուրումներ, վորոնք թեևադրանք են լինում հայ տեղեկատուի կուսակցական հաշիվների և անձնական մոտիվների:

Մենք չենք ժխտում, վոր դրոշմ իրավունք ունի իր աշխարհայացքի տեսակետից արժեքավորել և լուսարանել հայ կյանքից, հասարակայնությանից ու դրականությանից վերցրած

1) «Հորիզոն»-Դաշնակցության կուսակցության (Աբեկյան բյուրոյի) կենտրոնական օրաթերթ, լույս էր տեսնում Քիֆիսում 1909 թվից մինչև 1918 թ. նոյեմբերի 10-ը—նմբ.:

փաստերը, սակայն մենք պետք է նշենք ուսել փաստերն ուղղակիորեն աղավաղելու, բացահայտ անճշտության և, ցավոք որտի, կեղծիքի անպետքությունն ու անցանկալիությունը:

Բայց ո՞վ է մեղավոր իրերի աղավախ դրության համար: Հնորիդոնականներն այդ տխուր յերևույթի համար վույ պակաս մեղավոր են, քան մորեն մեկ ուրիշը:

Որինակ, վերջերս այդ թերթի գլխավոր ղեկավարներից մեկը՝ պ. Լեո—Բարախանյանը իր որդանում հրապարակով խոստովանեց, մոր ինքը հանդուշյալ հայ հրապարակախոս Գր. Արծրունու իր կազմած «կենսագրության» մեջ թույլ է տվել բացահայտ անճշտություն և փաստերի աղավաղում: Յեղ այդ արժեքավոր խոստովանությունը, հայ ինտելիգենցիայի և դրականության համար խորապես ցավալի այդ խոստովանությունը տեղի չէր ունենա, յեթե պ. Լեո—Բարախանյանը բոլորովին պատանամար (այժյալ ղեկավարում ծիծաղելի յե խոսել սկզբունքային ասարածայնությունների մասին) չբաժանվեր իր նախկին ղինակից և բարեկամ Համբ. Առաքելյանից¹⁾:

Վերջինիս հետ մղվող տաք, անձնական բնույթ ունեցող բանավեճից պ. Լեո—Բարախանյանին ստիպեց միտք ինչ զղջալը:

Բայց չե՞ մոր Լեո—Բարախանյանի թե՛ նախկին և թե՛ այժմյան բարեկամները այդ ամբողջ խումբն և, մոր թե՛ այն ժամանակ և թե՛ հիմա տեղեկություններ և տվել և տալիս և թե՛ ուսուսական և թե՛ մրացական մամուլին, դիտակցաբար աղճատելով փաստերը, միջակություններն ու մոլանությունները բարձրացնելով անհասանելի պատվանդանների մրա, մորպես անպետք հետոն՝ մի կողմ չարտելով փաստական ճշտությունը և որյեկտիվության ամենաշնչին դողան: Քինչ կցանես, այն կհնձես, — տատմ և ժողովրդական առածը, և հնորիդոնականները ստիպված են տեսնել իրենց բաղմամյա աշխատանքները, արադիցիաների և սկզբունքների պտուղները՝ ճանմանի ոտարերկրացիներին տեղեկություններ հաղորդելու: ասպարեղում: Հնորիդոն թերթի իր բողոքներում ակնարկում և նաև մեր թերթը, բանեցնելով

1) Առաքելյան Համբարձում (1855—1918)—բուրժուական հրապարակախոս, ժառանգիտ, գրող: Մասնագիտությամբ գյուղատնտես: Աշխատակցել է «Մեղու Հայաստանի»-ին և ապա «Մշակ»-ին: Գրում էր Եւրոպա կեղծանամ: Ալեքսանդր Քալանթարի հետ խմբագրել է «Մշակ» լրագիրը: Հայ կազմակերպչական պարագլուխներից և հայ կազմակերպչական ժողովրդական կուսակցության հիմնադիրներից:—Խմբ.:

մեր գեմ այնպիսի մի գեղեցիկ արտահայտութիւն, ինչպիսին ե՛ր
«գրական խուլիզանութիւնը»: «Հորիզոնին» թունդ խոսքերին
մենք չենք արձագանդի գեղեցիկ դրականութեան նույնպիսի
նմուշներով, այլ հանդիսա կերպով կընդդնենք այն փաստը, վոր
«Հորիզոնը» սուտ և ասում, յեթե չգործածենք ավելի ուժեղ ար-
տահայտութիւն:

Մենք բազմիցս մատնանշել ենք, վոր հայ մամուլը գլխավո-
րապես դառնում և յեկեղեցական հարցերով, վանքերի ինտրիգ-
ներով և կաթողիկոսի ընտրութիւններով, վոր մնացած վողջ
բազմազան ու բազմակողմանի կյանքը հորդահոս անցնում և նրա
կողքից, թույլ և անգրադատութեամբ կամ բռնորոշին չի անգրա-
դատութեամբ նրա մեջ:

«Հորիզոնը» վերաւորովեց, ջղայնացավ և, ըստ ելութեան
չառարկելով, կարողացավ մորիլիզացիայի յենթարկել միայն
յերկու փաստարկում. հայհոյանք և դիմում ընթերցողի խըզ-
ճին:

Այսպիսի միջոցներով վոչինչ չի հերքում, իսկ «Հորիզոնին»
հայհոյանքը և արտառավալից դանդաղները միայն աղացուցում
են մեր իրավացիութիւնը:

Բանն այն չէ, թե ով և շատ հոգւածներ զետեղել, վորոնց
մեջ խոսքը վերաբերում և կամիրավիկաներին ու վեղարներին, —
«Հովիվը», թե՛ «Հորիզոնը», այլ բանն այն և, վոր թե կղերական
«Հովիվում» և թե կարծեցյալ գեմոկրատական «Հորիզոնում» այդ
հոգւածներն իրենց տեսակարար կշռով դերակշռում են բոլոր
մնացած հոգւածները:

Սակայն, մենք հասկանում ենք «Հորիզոնականներին» անհան-
դառութիւնը, նստել յերկու աթոռի վրա և աջ ու ձախ ժպտալ
չափադանց դժմար և և անհարմար, իսկ ինքնապաշտպանութեան
բնագոյր պահանջում և ֆլիրտ դեպի աջ և աջաններ զեպի ձախ:

Իզգոյ

«Листок-Копейка» № 72,
ապրիլի 11 (մարտի 29) 1911 թ.

ՄԵՐՈՆՔ ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆՈՒՄ

Աղմուկական, չինովնիկական ու բուրժուական Ռուսաստանը
չառ և զվարճացնում արտասահմանին, ապշեցնում և խոտասիրտ,

հաշմանկատ պատառվ Յեփրոզային իր լայն նատուրայով, իր սլա-
փոնական փողով և իր տարրերնակութուններով:

Մի ժամանակ յեփրոզական յերկնակամարում փայլում եր
կորնեա Սափինը, —Հանճարեղ սրիկան, հռչակալոր ավանտյու-
րիսառը, վոր հաստատապես յուրացրել եր ամբողջ աշխարհի բո-
լոր քրեական օրենսդրութիւնն Վոչ միայն տառը, այլև փողին:

Վերջերս ասուպի նման սուրաց դիվային կնոջ դերում տղա-
մարդկանց սրտերը հրապուրող, ժամանակակից Լուկրեցիա Բոր-
ջիան¹⁾, —Մարիա Տարնովսկայան:

Այժմ փարիզեցիների ուշադրութիւնն և դրամում մեր հայ-
րենակցուհի շղեւ Յուրլենկոն, —Նորադեղ, զեղեցիկ, ելեղանա
կիներ:

Յեւ վոչ միայն մարմնի ու զեմքի զեղեցկութամբ, կոս-
տյումների շքեղութամբ, —այլ հատկութիւններով չի կարելի
դարձացնել հիանալի քաղաքի բնակիչներին:

M—Առաջ Յուրլենկոն թեթևամիտ ֆրանսիացիների սրտերն
և ցնցում և խանդադատանք առաջացնում իր բացառիկ բարու-
թյամբ և բարեգործութիւնամբ:

Այն յետանդով և կազմակերպչական այն տաղանդով, վոր
ցուցարարում և շալալոնական այլ ոքանչեւի առեղծվածային հո-
դին, վորպիսին դանվում և այնքան հրապուրիչ ձևեր ունեցող
մարմնի մեջ:

Փարիզում նա հիմնել և յերկու ապաստարան... անտիկան
ու թափառական շների համար:

Նա փարիզի անտիկան և անտեր բարակներին, սեռտերներին,
լեյքեականներին, բոլոնկաններին, մոպսերին և այլ շներին ոգնող
ընկերութիւնն նախադաշն և:

Առանց սևուի և շնական ազգութիւն տարրերութիւն:

Վոչ որինակ յերրորդ Դոմայի նացիոնալիստների, վորոնք
միշտ և ամենուրեք և ամենի նկատմամբ կիրառում են իրենց
շաղկապին դադափարը:

Փարիզեցիները ղդացված, հիացած են ուսական հոգու նըր-
բաղապսութիւնամբ:

Յեւ բոլոր թերթերում դրում են ուս զկոմսուհու զգեսու-

1) Լուկրեցիա Բորջիա (1478—1519)—Հռոմի դադ Ալեքսանդր Երզնի ու-
ղերին աշխիւ: Վերածնունդի շրջանի բարձր արեւոտկրատիայի բարձրի
(սեռական սանձարմատութիւն, քաղաքական կռիւ, պայքարի միջոցների մեջ
խորտակում շղեւ և այլն) ակտիկ ներկայացուցիչը:—Խմբ.:

հուշ, «իշխանուհու» մասին, նրա պորտրետները, դե Յուրլենկոյի պորտրետները, զետեղում են «իլլյուստրացիոններում».

Իսկ սահմանադժի այս կողմում, այնտեղ, ուր հոխ ծաղկում է կլլուվլան և մարդիկ կուշտ-կուշտ ուտում են սամովարի սլա-տառները,—Գոլոդայնիկա դյուղում—զաղանակերսդ մարդիկ սպա-նում են շներին, ծախում են շան միսը բանվորներին՝ սուպի հա-մար, և նրանք այդ շան միսը կուշ տալով դնում են աշխատելու հանքահորերում, փող ձեռք բերելու մեր փայլուն հայրենակցի M—me դե Յուրլենկոյի փարիզեցի «անոթեան» շների համար:

Ս. Ուլգիմ

«Листок Копейки» № 81,
ապրիլի 21 (8) 1911 թ.

ՄԱՄՈՒԼ

«Պեստիան մարդ» Վ. Պուրիչկևիչի մի նոր աբարքը:

«Бакы» Թերթի խմբագրությունը ստացել և հեռակալ հեռա-դիրը.

«Ջերմորեն ընդհավորում եմ Բադյի ուսւ և մուսուլման բնակչությանը քաղաքային ընտրությունների արդյունքի առթիվ: Մեծադույն դժուրակության դեպքումով խմացա, վոր դրեթե բոլորովին չեն ընտրվել հայեր,—Բեսարաբիայի ջհուդի հեա մի մորից ծնված այդ պալարը: Պուրիչկևիչ»:

Ահա թե բոլոր դեպքերին լինչպես և արձադանդում բեռա-րարիական խեղկատակը:

Թերեւս սույն հեռագիրը Պ. Ա. Գոտուային առիթ կտա զրե-լու համապատասխան մի հոդված գառողջ նացիոնալիզմի» վո-դով:

Չե՞ս վոր մեծ վալոդայի և փոքրիկ Պարֆուչայի միջե տարբերությունը մեծ չե:

Նույն աղդային հալածանքը, ջարդարար բնույթ կրող նույն պրիոմները:

Բաղժում սկսել և լույս տեսնել «Современная Жизнь»¹⁾ անունով մի նոր ժուռնալ, վորն իր առջև խնդիր և գրել արտահայտել ու պաշտպանել նախնադրականարեականն ռայոնի բաղժաքանակ բանվոր բնակչության շահերը: Մեր պայմաններում ծանր և ընդհանրապես մամուլի և առավել ևս բանվորական մամուլի վիճակը:

Այնուամենայնիվ, դանիել և մարգիդ, վորոնք իրենց վրա տղայիս անշնորհակալ աշխատանք են վերցրել:

Յեւ ճանց տռաջին քայլից հանդիպել են անտպասելի խոչընդոտի, վոր հարուցել և տպարանի տերը, հայտնի կադետ, «Ба-Ев» առաջադիմական թերթի հրատարակիչ Ք. Ա. Վերմիշենը:

Առաջին համարը լույս ընծայելուց յերեք ուր առաջ այս կրթված լիբերալը հայտարարում և, — չեմ տալի, լույս չեմ ընծայի ձեր ժուռնալը, յեթե այնտեղ քննադատվում և իմ թերթը, իմ դործունեությունը:

Ու մի կերպ համաձայնեց լույս ընծայել առաջին համարը, իսկ հետագա համարների վերաբերմամբ առաջարկեց դանել մի ուրիշ տպարան:

Շատ հետաքրքիր ու տարօրինակ և լիբերալ թերթի խմբագրին տեսնել դրաքննիչի դերում, այնպես չե՞:

Համենայն դեպս դա նորություն և:

Այժմ պ. Ք. Ա. Վերմիշենը վերձում և արդարանալ, թող լինի մեր աչքերին, կոծկել իր տղեղ վարժուքի հետքերը:

Բանից դուրս և դալիս, վոր նա դեմ և վոչ թե քննադատության, այլ հայհոյանքի:

Սակայն հարց և, թե քննադատություն և հայհոյանք ասելով ինչ և հասկանում պ. Ք. Ա. Վերմիշենը, և վերջապես, չե՞ վոր լիբերալ խմբագրի հասկացողությունը վոչ վոքի համար ել պարտադիր չե, բացի միայն իրենից:

Յերկրորդ, այս նորելուկ դրաքննիչը վո՞րտեղից գիտեր.

1) «Современная Жизнь» — րուլետիկան շարթաթերթ, լույս և տեսել 1911 թվի ապրիլի 8-ից (մարտի 26-ից) Բաղժում Սո. Շահումյանի ղեկավարությամբ: 3 համար լույս տեսնելուց հետո մայիսի 5-ին (ապրիլի 22-ին) ժուռնալը փակվեց ցարական կառավարության կողմից, իսկ խմբագրը արտաքսվեց: «Современная Жизнь»-ի № 3-ում տպագրվեց Վ. Ի. Լենինի հոդվածը՝ «Մարքսիզմ և «Наша Заря» վերնագրով, «В. Ильин» ստորագրությամբ: — Խմբ.:

«Собр. М.»-ի առաջին համարի հոդվածների բովանդակությունը և ինչո՞ւ նա իր պայմաններն առաջարկեց այն ժամանակ, յերբ շարվածքն արդեն պատրաստ էր և սպասվում էր սրբագրությանը:

Այններև և, վոր ինչ-վոր մեկը դադարի նայել և ձեռագրերը, վոր դրանք ընկել են վոչ միայն դրաշարների, այլ նաև ինչ-վոր մեկի ձեռքը, վոր առընչություն չունի «Собр. М.» ժողովային հետ: Լավ չե այդ, Կ. Վերմիշև, լավ բանի հոտ չի փչում:

Իսկ այն հիմարարանությունը, թե «այն ամենն, ինչ վոր տարվում և իմ ապարանում, կաղժում և իմ ձեռնարկատիրական աշխատանքի արդյունքը (մի՞թե նաև «Собр. М.»-ի հոդվածները), ուստի յեն կարող եմ չտալել իմ հասցեյին ուղղված հայհոյանքը», վոչ վոքի չեն խարի և «հռչակավոր» Գ. Ա. Վերմիշևը հանդես և յեկել կամավոր դրաճնիչի նոր դերում:

«Трудоем Коллени» № 4,
մայիսի 5 (ապրիլի 22) 1911 թ.

ՊԵՏՔ Ե ՈՒՇԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ ԴԱՐՁՆԵԼ

Այսոր տուրերկուլոդի որն էր: Մեղ մոտ, Թիֆլիսում, ինչպես նաև Ռուսաստանի գրեթե բոլոր խոշոր քաղաքներում, վաճառում եյին «անթառամ ծաղիկներ», թերթերում տպագրվում եյին կոչեր, հասարակությունը պայծառի յեր հրավիրվում այդ սարապինյի սոցիալական աղետի դեմ, — դիտություն տարածելու հասարակական ուժերը կաղժակերդելու ճանապարհով հենց այդ հասարակական չարիքի դեմ հաջողությամբ կռիւլու համար: Տուրերկուլոդը մի աղետ և, վոր հնձում և գլխավորապես և առաջնապես չգավոր բնակչության, հասարակության աշխատավոր տարրերի, նրա արտադրող դասակարգերին պատկանողներին կյանքերը:

Բանվորների այլ կատեգորիաների թվում, վորոնք առանձնապես յենթակա յեն տուրերկուլոդի մանրեյի քայքայիչ ներդրածությունը, մեղ մոտ Թիֆլիսում առաջին տեղը բռնում են գրաշարները: Արճճի փոշին կործանարար աղդեցություն և դործում նրանց թոքերի վրա, և զարճային բանակի չարքայինների՝ հրդեհական տոկոսը հիվանդ և անհուսալի տուրերկուլոդի:

Տուրերկուլոդը կարծես թե նրանց պրոֆեսիոնալ հիվանդություն և, նրանց մասնագիտության արդյունքը, վոր անխուս-

փեխորեն կատարված և նրանց ծանր աշխատանքի հետ: Թվում և, թե դրաշարներն աշխատանքի այդպիսի ճակատադրական դրու-թյան պայմաններում պետք և ձևաք առնվելին սանիտարական և առողջապահական ընդլայնի բոլոր միջոցները, վորպեսզի դեթ մասամբ վաճառվելին արճնի փողու կործանիչ հետևանքները: Թվում և, թե դրաշարանոցները պետք և լինեն լուսավոր, լավ ոդափոխությամբ և թարմ ոդի հոսանքով, չոր, պետք և բռնեն մեծ տարածություն, վորպեսզի յուրաքանչյուր աշխատողի համար լինի առողջապահության տեսակետից բավականաչափ քանակությամբ ոդ:

Առողջապահության պահպանման այդ նվազագույն տարրա-կան պահանջներն կատարումը կերկարացներ տպագրական դրո-ծի շատ ու շատ աշխատավորների կյանքը և դուցե կկանխեր նրանցից շատերի մոտալուտ մահը:

Սակայն անցեք մեր կուլտուրական ու մեծ քաղաքի տպա-րանները, մտեք այդ գետնահարկերը, այդ մուայլ, լուսավոր ու խոնավ կատակոմները, ուր ցերեկը կարիք և լինում լամպով աշխատելու, — շնեցեք դարչաճուռ և ծանր ոդը, վորից անտանե-լի գլխացով և առաջանում, և դուք խկույն կհասկանաք: վոր ախտեղ կատարվում և մասսայական ոտքխալական սպանություն, վոր այստեղ ամեն ուր, ամեն ժամ ու ակնթարթ հյուծվում են մարդիկ, մարում են մարդկային կյանքեր:

Արդյոք հնդանք չե՞, արդյոք ծաղր չե՞ անհարմարություն-ներով լի սոբոզվ ժամանակակից կյանքում այն, վոր տուբեր-կուլոդի դեմ շարադան պատերադձ մղելու կոչները, սլակատ-ները, բրոշուրները, այդպիսի կոչ անող թերթերը շարում ու տպում են այն մարդիկ, վորոնք այդ աշխատանքի ընթացքում ավելի ևս ընկնում են Կոխի բացիլի սոդեցության տակ:

Յեվ նրանց դուռատ դեմքերին ակամա դառն ժպիտ և յե-րևում այդ բոլոր ջանքերի հանդեպ:

Մենք ուզում ենք թե՛ քաղաքային վարչության, թե՛ դո-ծարանային տեսչության և թե՛ տուբերկուլոդի դեմ պայքարող Կոմկասյան ընկերության ուշադրությունը հրավիրել դրաշարնե-րի ծանր և պարզապես կործանարար դրության վրա: Անհրա-թելչա և անհապաղ և կտրուկ կերպով պահանջել տպարանատերե-րից, վոր կատարեն սանիտարական և առողջապահական պայ-մանները:

Թող տուբերկուլոդի դեմ պայքարող Կոմկասյան ընկերու-թյունն ուշադրություն դարճնի այդ աղաղակող չարիքի վրա և

ձեռք առնի իրենից կախված բոլոր միջոցները՝ մեր տպարաններն առողջացնելու համար:

Այս կլիներ նրա դործունեություն մի լավ ակտը, այս կլիներ հասարակայնոբնն ողտակար մի դործ:

Ս. Ուգիճ

«Трудоемкая Копейка» № 4,
մայիսի 5 (ապրիլի 23) 1911 թ.

ՈՒՄ ԴԵՐՈՒՄ

Ա. Ի. Խատիսովը զնաց Պետերբուրգ զանազան միջնորդություններով, վորոնք անկասկած մեծ և կարևոր նշանակություն ունեն յերկրամասի և Թիֆլիս քաղաքի համար, որինսկ, համալսարանը և բնականֆային ճանապարհը: Սակայն հարգելի Ա. Ի. Խատիսովը չսահմանափակվեց մեր ծայրագավառի գլխավոր քաղաքի ներկայացուցչի դերով, վորը հոգում և նրա կարիքներն ու շահերը, և՛ նետվեց դեպի բավական ողիող¹⁾ բնույթի քաղաքականություն:

Նա իր վրա վերցրեց մի բավական տարորինակ միտք, — կովկասյան պատգամավորների մասին տեղեկություններ հավաքել ոկայարրիստական ու կադետական լիգերներից և իր պարտականությունը համարեց նրանց հույժ հեղինակավոր (?) կարծիքը հրամցնել Թիֆլիսի հասարակությանը:

«Заканк»-ի վերջին համարում Ա. Ի. Խատիսովը փորձում և ժառանգել, վոր կովկասյան պատգամավորների վերաբերյալ կարծիքը վոչ թե իրենն և, այլ Ա. Ի. Դուչկովինը և Շինդարյովինը²⁾. բայց մի՞թե դա յն դործի եյությունը և վոչ թե այն, ինչ վոր մի անգամ ևս նա ինքը հաստատում և «Заканк»-ին ուղղած իր նամակում³⁾, — վոր «միջին կուսակցությունից, Դուժայի անգամ չլինելու պատճառով, Կովկասի մասին լրիվ պատկերացում չի ստեղծվում», վոր «կադետական կուսակցության ա-

1) Ողիող — տեղություն, նողկություններ չեյող: — Խմբ.:

2) Շինդարյով, Ա. Ի. (1860—1918). — 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ Պետական Դուժաների անգամ, կադետական դուժայական ֆրակցիայի լիգեր: 1917 թ. ժամանակավոր կառավարության մեջ վարում եր հողադործության, աղա ֆինանսների միներարի պաշտոնները: — Խմբ.:

3) Ա. Ի. Խատիսովի նամակը այն ժամին, վոր ապրիլի 18-ին Թիֆլիսի Դուժայի ժախտվորների հասուկ խորհրդակցությունում Պետերբուրգում կա-

կանադոր անդամները կղան կովկաս, յերկրամասն ուսումնա-
սիրելու և դասախոսությունների միջոցով իրենց կուսակցու-
թյան դադարաւորները տարածելու նպատակով: Ահա, թե ուր
և թաղված շան գլուխը, և խղուր և Ա. Ի. Խատիսովը ձգտում
իրեն պատկերացնել վորպես միայն ուրիշների կառծիքները
հաղորդող: Համարձակվում ենք հավատացնել հարդելի Ա. Ի.—ին,
վոր նա կովկասյան պատգամավորների վերաբերյալ իր անձ-
նական կարծիքը կարող եր պահել իրեն՝ տնային ոգտադործման
համար, այլ վոչ թե դնել հրապարակային քննության:

Կարող ենք նաև հավաստիացնել Թիֆլիսի քաղաքապետին Ա.
Ի. Խատիսովին, վոր քաղաքի ներկայացուցչի, — Էդմոնդրատ քա-
ղաքապետին համար անհարմար և դնալ Պետերբուրգ տեղեկու-
թյուններ հավաքելու մեր պատգամավորների մասին և այնտե-
ղից վերադառնալ իրրև կաղետական կուսակցության եմիսար:

Պ. Խատիսով, մեր խաղը միանգամայն սլարդ և, մանավանդ,
վոր մոտենում են նոր օրենսդրական ընտրությունները:

S.

«Труды Копенга» № 4,
ժայիսի 5 (ապրիլի 22) 1911 թ.

ԿԱՂԵՏՆԵՐԻ ԴԻՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Այն համառ ու տևական աշխատանքից հետո, վոր կատար-
վեց փոխարքա Վորոնցով-Դաշկովի շլիքերալ՝ ռեփիմի միջոցով
տեղական բնակչությունը տնտեսապես քայքայելու, ամբողջ
գավառների բնակչությունն անլեզալ դրության հասցնելու,
բանվորներին, դյուղացիներին և ինտելիդենտներին անդադար
ճնշողությանից դուրս աքսորելու համար կովկասը խաղաղացնե-
լու նպատակով, — կաղետական կուսակցության թե՛ տեղական
և թե՛ ռուսաստանյան լիդերները մտածում ու պլաններ են կաղ-
մում 4-րդ Պետական Դումայում պատգամավորական տեղեր
գրավելու մասին:

տարած իր ուշիտանքների և Պետական գործիչների հետ ունեցած տեսակցու-
թյունների մասին հաղեմության մեջ 3-րդ Պետական Դումայի կովկասյան
պատգամավորներ՝ Չիսլիսկի և Գեդելիորու մասին հայտնած կարծիքը դառ-
կանում և վոչ թե իրեն, այլ Գուշկովին և Շինգարյովին, ապագրված «Закон-
ка» օրաթերթի 1911 թ. ժայիսի 3-ի (ապրիլի 20-ի) № 87-ում — նմբ.:

Կովկասը նվաճելու կամպանիան կաղենտներն սկսել են դեռ այս տարվա դարձանը և մղում են բախական ճարպիկ ու հմուտ կերպով՝ տեղական իշխանությունների բարեհաճ աջակցությամբ:

Ով ինչ ուզում և ասի, բայց և այնպես ավելի լավ և ուսական զարգացմանն առնելով մեր Ծայրամասից ունենալ ճշգրիտ տեղական հոլովով, քան ս.՝ գ. պատգամավորներ:

Ընթացիկ տարվա ապրիլ ամսին Թիֆլիսի քաղաքապետ Ս. Ի. Խատիսովը Պետերբուրգ գնաց ամբողջ յերկրամասի կյանքի համար կարևոր միջնորդություններով, որինակ, համալսարան, լեռնանցքային յերկաթուղի և այլն, իսկ մայրաքաղաքից վերադարձավ իրեն սահմանադիր-գեմոկրատական կուսակցության եմիսար: Նա իր պարտականությունը համարեց զեկուցում տալ տեղական բնակչությանը իր ճանապարհորդության և տրամադրությունների մասին: Իր զեկուցումներում Ս. Ի. Խատիսովը ներությամբ անց եր կացնում այն հիմնական միտքը, թե մեր յերկրամասի շահերը և արդարացի պահանջները չեն բավարարվում, անտեսվում են, վորովհետև դրանց արտահայտիչներ հանդիսանում են ճայրահեղ կուսակցությունների՝ ներկայացուցիչները, վոր Ս. Ի. Գուչկովը (վորը Վելայցի և սերաթափանց հայացք ունի) մատնացույց և արել իրեն, թե ամբողջ դժբախտությունն այն և, վոր Վովկասի բնակչությանից չկա միջին ներկայացուցչություն, վոր նույն կարծիքին և նաև համակերելիս պրոֆ. Կապուստինը, վոր մի շատ բարձրաստիճան անձնավորություն ցավելով հայտարարեց նրան, թե ձեռք պատգամավորների հետ չիլա չես յեմիք, թե Վերանք մեզ չեն ճանաչում, թե նույնիսկ Պետական Դումայում կովկասյան պատգամավորները հարգանք ու հեղինակություն չեն վայելում և այնտեղ նրանց վիրավորական մականուններ են տալիս, որինակ կովկասյան կապիկներ:

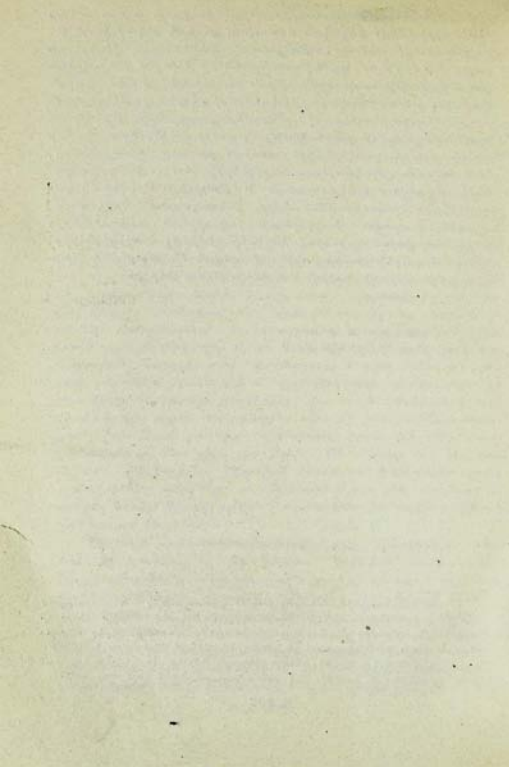
Միևնույն ժամանակ, դրությունը պարզ պատկերելու համար, նա պատմում եր, թե ինչպես, Կովկասի համալսարանի հարցը քննարկելիս, մեր պատգամավորները ձեռնպահ եյին մընում յեկույթներից, վորպեսզի չվնասեն յերկրամասի համար աղքատ կարևոր և ոգտակար գործին: Վորպես հակակշիռ, մեծ պերճախոտությամբ նկարագրվում եր կաղես Երնգաբյովի յեկույթը, վորի ճառերի զննման լիբլովը գրավում և Պետական Դումային, մատնանշվում եր, թե կաղեսական պատգամավորներն իրենց սրտին մոտ են ընդունում Կովկասի կա-

բիժները և կենդանի հետաքրքրութիւնն են ցույց տալիս դեպի մեր ծայրամասը։ Տեղական մամուլում յերևան յեկալ նույն Ա. Ի. Խատիսովի նամակը, թե շուտով կաղնատական լիդերները դալու յեն մեղ մոտ, դասախոսութիւններն միջոցով զօղովորական աղատութիւնն կուսակցութիւնն դադարեցնեն մասնաշաղկապացնելու համար։ Արդարեւ, սեպտեմբերի սկզբին պ. Շինգարյովն իր դասախոսութիւններով շրջեց մեր քաղաքները։ Թիֆլիսում նրան հանդիսաւոր ընդունելութիւն ցույց տվին, նրա համար ճաշկերույթ կազմակերպեցին, տարան քաղաքի հիմնարկները, ծանոթացրին բնակչութիւն կարիքներին՝ հետ... Ծննդան տոներին սպասում և զերհոտ» Ծ. Ի. Ռոդիչևը։ Այսպես են կաղնուները «հերոսութիւն» անում խաղաղացրած Կովկասում, աշխատ և ուղտում հունիսի 3-ի հեղաշրջման արգասիքներից և լիբերալ կոմս Վարոնցով-Դաշկովի ռեժիմի հրաշալիքներից, —պահանջական բաժնի ջանքերով հղմամ են բոլոր ձախ տարբերը, հրապարակը մաքրմամ և ձախ թշնամիներից»։

Յուլիուս

«Звезда»¹⁾ № 29,
նոյեմբերի 25 (13) 1911 թ.

1) «ЗВЕЗДА» — բուլղարական լեզու թերթ։ Հրատարակվել է Գեորգիուպոլում 1910 թ. սեպտեմբերից—1912 թ. հոկտեմբերը։ Սկզբում թերթը լույս էր տեսնում շաբաթը մեկ անգամ, իսկ հետագայում, շաբաթը յերեք անգամ։ Թերթը հաճախ կոնֆրոկացիայի յե յենթարկվում։ № 33-ի վրա, 1912 թ. մայիսի 5-ին (սպրիլի 22-ին) թերթը փակվեց։ Թերթը ղեկավարում էր, արտասահմանից, Վ. Ի. Լեճինը, իսկ Ռուսաստանում ընկեր Ստալինը։—Խմբ.։



1 9 1 2

2 1 9 1

ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ
ՋԵԿՈՒՅՈՒՄ Ռ.—Ս.—Դ. Բ. Կ. ՎԵՑԵՐՈՐԴ (ՊՐԱԳԱՅԻ) ԿՈՆՖԵ-
ՐԵՆՑԻԱՅԻ 1912 Թ. ՀՈՒՆՎԱՐԻ 23-Ի ՅԵՐԵԿՈՑԱՆ ՆԻՍՏՈՒՄ:

ԲԱԳՈՒ: Ձեռքով ժողովականական չափազանց ծանր պայ-
մաններին, կուսակցական կազմակերպությունը շարունակ դո-
յություն և ունեցել: Պլենումից հետո յեղել և համախմբման
արամատրուցյուն, սակայն համախմբվել չկարողացանք, մինչև
վոր չցրվեցին ամենից ժողովականը՝ Ֆրակցիոնները: Համա-
խմբումը տեղի ունեցավ 1911 թվականի սեպտեմբերին, ճեքվելից հա-
մախմբվեցին բանվորները (լիկվիդատորություն և ոտղովիզմի դեմ
պայքարելու պլանֆորմով) և հարկադրեցին, վոր բուլլետինյան
ու մենչևիկյան կենտրոնները միանան: Այն ժամանակ կազմա-
կերպությունների մեծ մասը բազկացած էր բուլլետիններից: Բազ-
վի կոմիտեն կազմվեց բլիշների ներկայացուցիչներից, նրա
մեջ (ինչպես նաև Բազվի կոմիտեյի ղուրծադիր հանձնաժողովի
մեջ) մասնավոր էին թե՛ բուլլետինները և թե՛ մենչևիկները: 11 թ.
հունիսին տեղի ունեցած ցնկիստների խորհրդակցությունից¹⁾
հետո Բազվի կոմիտեն միաձայն (յերկուսի բացակայությամբ)
բանաձև ընդունեց կազմկոմիտեն յնուանդուն կերպով պաշտպա-
նելու մասին: (Տես № 23 Կ. Ո.—1911 թ. սեպտեմբեր):

1) 1911 թվի հունիսի 10—17-ին Փոբիզում Վ. Ի. Լենինի ղեկավարու-
թյամբ կայացավ արատաւճամուս ղանդու ՌՄԴԻԿ Կենտկոմի անդամների
խորհրդակցությունը: Խորհրդակցությունը վարուց հրավիրել համակուսակ-
ցական կոնֆերենցիա և ընտրեց արատաւճամուսյան կազմակերպական հանձնա-
ժողով, վորի կազմում բուլլետիններից առաջադրվեցին ընկերներ Ի. Ստալինը,
Ս. Սոլոմոնովը, Գ. Սմիլգովիչը և ուրիշները: Խորհրդակցությունը վարու-
ցեց կոնֆերենցիայի հրավիրման համար աշխատանքի ընել Ռուսաստանի տե-
ղական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներին՝ կազմելով ուսուսկած
կալեդիս: Լենինի առաջադրված վարուստ ընդունվեց նաև Կենտկոմի արատ-
աւճամուսյան բյուրոյի մասին, վորը լիկվիդատորական էր և ֆրակցիոն-հակա-
կուսակցական թաղաքականություն էր, վարում: Լենինը առաջադրեց ջրել
ԿԿՄԲ, սակայն խորհրդակցությունը մասնակցող հալոգոգականների և լեների

Բազմաթիվ զոյալթյուն ունեւր լիկվիդատորներէ մի խումբ (բազմական ականալոր դրականադետներէ, վորոնք դրում են «ГОЛОС—суд») և մոսկովյան լիզալ հրատարակութիւններում)։ 1911 թվականի ամառն արտասահմանում տեղի ունեցավ լիկ-

(վորոնք նույնպէս հաշտութեան ելին) մայիսի շնորհիվ հետաձգվեց այդ հարցի փնտրելու մինչև մոտակա պինումը։

1911 թ. սեպտեմբերի 9-ին մերականվեց և աշտութեան ընկեր Ստալինը։ Այնպէս վոր թիւ ընկեր Ստալինը և թիւ միշտք բուլետեններ, վորոնք նշված ելին համակուսակցական կոնֆերենցիայի հրաւիրման Արտասահմանյան կազմակերպական հանձնաժողովի կազմում, հնարավորութիւն չունեցան մասնակցելու կազմ. հանձնաժողովի աշխատանքներին, և այնպէս փաստորեն ղերակշռութիւն կազմեցին հաշտութեանները։ Լենինի անմիջական նշման տակ Արտասահմանյան կազմակերպական հանձնաժողովը կազմեց Ռուսաստանյան կազմակերպական հանձնաժողով (Р.О.К.) բացառապէս բուլետեններէ, վորի գլուխ տեցավ Լենինի և Ստալինի աշակերտ ու մերմալոր գլխակից ընկեր Գ. Կ. Որլոնիկինը։ Ռուսաստանի անլիզալ խոշոր կազմակերպութիւնները (Պետերբուրգ, Կիև, Բազու, Թիֆլիս և այլն) անմիջապէս վաղընկեցին Ռ.Ո.Կ-ի կազմակերպումը և արտահայտեցին հողում կոնֆերենցիայի հրաւիրման։

Բազմի կոմիտեն լսելով ընկ. Որլոնիկինի գլխակցումը (ոգոստոսի 19 (6), 1911 թ.) իր վորուման մեջ արմանադրեց. «Յերկրի ընդհանուր քաղաքական դրութիւնը, բանվորական շարժման վերելքը, ներկուսակցական ղեկները և համակուսակցական կոնֆերենցիայի ամենաշուտաւայր հրաւիրման խնդիրը դարձեցին նաև շնչի իր իսկ՝ ՌՍԴԲԿ, իրեն Ռուսաստանյան պրոլետարիատի անլիզալ քաղաքական կուսակցութիւն, զոյութիւն խնդիր»։ (տես «Социал-Демократ» № 23, սեպտեմբերի 14 (1) 1911 թ.)։ Նույն վաղով վորումաներ հանեցին նաև Պետերբուրգի, Թիֆլիսի և այլ կոմիտենները։ Ռուսաստանյան կազմակերպական հանձնաժողովի առաջին խորհրդակցութիւնը տեղի ունեցավ 1911 թվի հոկտեմբերին Բազմում։ Խորհրդակցութիւնը մասնակցում ելին Գ. Կ. Որլոնիկինը (Արտասահմանյան կազմ. հանձնաժողովի լիազոր), Ս. Շահումյանը (Բազմի կազմակերպութիւնից), Ս. Ստեպանյանը (Թիֆլիսի կազմակերպութիւնից), Ս. Շվարցը (Յերկրիներուրդից) և այլն։ Ս. Շահումյանի մերականման պատճառով (14 (1) հոկտեմբերի, 1911 թ.) խորհրդակցութիւնի նիստերը փոխադրեցին Թիֆլիս։ Խորհրդակցութիւնը վորոնք, վոր Արտասահմանյան կազմ. հանձնաժողովը և Տեխնիկական հանձնաժողովը (նույնպէս Փրակցիոն հաշտութեան) լենինական ՌՈԿ-ի վորումաներին.—Խմբ.։

1) «Голос Социал-Демократа»—մենչեկի լիկվիդատորներէ Փրակցիայի և մենչեկիան կենտրոնի որդան, հրատարակվել է 1903 թ. փետրվարից մինչև 1911 թ. դեկտեմբերը, ընդամենը 26 համար, վորոնցից №№ 1—11 ժընեվում, իսկ №№ 12—26 Փարիզում։ «Голос»-ը քարոզում էր բացարձակ լիկվիդատորութիւն։ 1911 թ. նրան փոխարինեց «Листок Голоса Социал-Демократа».—Խմբ.։

վիդատորներին խորհրդակցութիւնն), վորին մասնակցելու համար Բաղլիցի մեկնեց մի հայտնի դրականազետ: Վերադառնալով, նա համաքննեց 7 հոգի և աղիտացիա մղեց բռնչելիկներին և Պիլիսանովի դեմ: Նա առաջարկում եր անտեսել անլեզալ կուսակցական կազմակերպութիւնները, վորոնք, նրա ասելով, իբր թե՛ հեղոյորշիանան: Լիկվիդատորները միանգամայն համաձայն ելին անլեզալ կազմակերպութիւն վերաբերյալ նրա տեսակետին հետ: Նրանք վորոշեցին համախմբուել, անվանել իրենց ճնախաձեռնող խմբակ և դրապիւն զգրական աշխատանքով, — քաղաքային դուժայի ընտրութիւններով, և իրենց հայացքների պաշտպանութեամբ արհեստակցական միութիւններում (իշխում են կուսակցականները): Ճնախաձեռնող խմբակի՝ յերկրորդ ժողովին ներկա էլին 13 հոգի, կային նաև մենչևիկ կուսակցականներ: Բանվոր մենչևիկները լիկվիդատորներին հարց տվին՝ «ո՞վ եք դուք», տաք բանալե՛ն թոնվեցին և նրանց մեծամասնութիւնը թողեց—հեռացաւ: Մնացին 2—3 մ[ենչևիկ]իկ կուսակցականներ, վորոնց, ուրիշների թիւում, ընտրեցին բյուրոյի անդամներ, բայց դրանք մ[ենչևիկ]իկ կուսակցականների ճնշմամբ շուտով հեռացան: Գործադիր հանձնաժողովը միաձայն վորոշեց համարել այդ խմբակը լիկվիդատորական և նրա հետ վո՛չ մի հարաբերութիւն մեջ չմտնել, այլ միայն մասնակցել դիսկուսիաներին: Դիսկուսիաների ժամանակ մեծ յեռանդով հանդես եր գալիս մի պիլիսանովական, և լիկվիդատորների խումբը շուտով քայքայվեց, կազմալուծվեց:

Վերջին ձմեռը Բաղլիում անընդհատ ձերբակալութիւններ են տեղի ունենում: Ձերբակալում են նաև այն դործիշներին, վորոնք աշխատել են լեզալ լուսավորական ընկերութիւններում: Գիտութիւնն լուսավորական ընկերութիւնը, վոր ուներ մոտ 2 հազար անդամ, ցրված և ու վրակված:

Բաղլուն չի հարում Կովկասի Մարդային Կոմիտեյին:

Կովկասի Մարդային Կոմիտեյի ազդեցութիւնը տարածվում և միայն 2 նահանգի (Թիֆլիսի և մանաւանդ Գութայիսի) վրա: Բուն Գութայիսում չկա վո՛չ մի արդյունաբերութիւն, վո՛չ մի

1) 1911 թվի ոգոստոսի 20—23 Բերնում (Շվեյցարիա) հակահեղափոխական բռնդիտ, ժողովրդի Բնամի Տրոցկու ղեկավարութեամբ տեղի ունեցող լիկվիդատորների խորհրդակցութիւն, վորի վորուժումները ամբողջապէս ուղղված էին նույն թվի հունիսին Լենինի գլխավորութեամբ ֆարիցում տեղի ունեցած ցեկիսաների խորհրդակցութեան վորուժումների դեմ: — Լ. Մ. Բ.

արտագրութիւն : Զկա վո՛չ մի կաղմակերպութիւն, կան Ծ—Ն հոգի սոց.—դեմ : Բուժայիսի նահանգն ամբողջովին դյուզաքիական է, առանձնապէս սուր կերպով չի բաժանված դանադան խաւերի, չունի դյուզաքիական պրոլետարիատ, չունի բարակներ, վորովհետեւ չկան այնպիսի կալվածատիրական տնտեսութիւններ, վորոնք թեկուզ քիչ չափով հիշեցնէին ուսական տնտեսութիւնները : Միակ կետը, վոր հավակնում է պրոլետարական նշանակութիւն ունենալու, Զիաթուրին է, ուր մարդանեց և արտահանվում : Այստեղ բանվոր բնակչութիւնը բաղկացած է դյուզաքիներից, կապված է հոգի հետ, մեծամասնութիւն համար հանճահորերում աշխատելը—նրանց գլխավոր դրաղմունքի՝ հողատիրութեան նկատմամբ սոսկ տո՛ւնդակ մի դրաղմունք է : Զիաթուրիում չկա վո՛չ մի կաղմակերպութիւն : Համենայն դեպս վերջին մի քանի տարում մեզ հայտնի չե վո՛չ մի թուզիկ, չենք լսել այնտեղի կաղմակերպութեան վո՛չ մի վորո՛ւման մասին, չդիտենք վո՛չ մի հալվեալութիւն՝ դրամ հավաքելու, անդամավճարներ մուծելու մասին և այլն : Զկա վորեն լեզալ հնարավորութիւն : Բաթումում նույնպէս չկա վո՛չ մի կաղմակերպութիւն :

Անցնենք Թիֆլիսին : Այստեղ նույն պատկերն է : Վերջին մի քանի տարում չի յեղել վո՛չ մի թուզիկ, վո՛չ մի անլեզալ կուսակցական աշխատանք, անդամավճարներ բոլորովին չեն մուծվել, կաղմակերպութիւնը վո՛չ մի հալվեալութիւն չի տվել իր գործունեյութեան մասին : ՌՄԴԲԿ Թիֆլիսի խմբակը կոմիտեյի հետ բանակցութիւններ վարելիս Թիֆլ. կոմիտեյին միանալու մասին Թ. Կ. ներկայացուցիչները և Մարդ. Կ. անդամ ուղղակի հայտարարեցին, թե «ադիտացիան ու պրոպագանդը նրանք հասկանում են վո՛չ այնպէս, ինչպէս մենք», վոր գործունեյութեան միակ ասպարեղը—դա լեզալ աշխատանքն է, լեզալ մամուլը : Մարդային Կոմիտեյի ամբողջ գործունեյութիւնը յեղել է այն, վոր նա ունեցել է դեմոկրատական ուղղութեան պատկանող լեզալ հրատարակութիւն, վորն արտահայտվել է հոգուտ ա.—դ. : Կուսակցութեան դեմ չեն դրել, բայց դրել են ընդդէմ պրոլետարիատի հեղեմոնիայի : Մարդ. Կոմիտեյի գործունեյութիւնն արտահայտվել է նաև քաղաքային ինքնավարութեան վրա ունեցած ազդեցութեամբ : Թիֆլիսի քաղաքային դումայի նախընթաց ընտրութիւնների ժամանակ (5 տարի առաջ) հաջողվեց 3—5 հոգի ա.—դ. անցկացնել իրեն

ձայնավորութիւն Մարդային Կոմիտեյի Հանձնարարութեամբ այդ 5 հոգիին կաղմակերպեցին ձայնավորներէ զեւթնկրատական խմբակէ, վորի մէջ մտնում եյին մալական վաճառականներ, աղնվակա-նութեան պարագլուխը, մի խոշոր ձեռնարկու-բարոն և այլ նման մարդիկ։ Այդ խմբակն ունենում եր իր նիստերը, իր դե-քիպլինսան և նրա առանձնապէս կարեւոր ժողովներին ներկա յեր լինում նաև Մարդ. Կոմիտեյի անդամը։ Գաղաքի զործերում այդ խմբակն ինչո՞ւ իրեն ցույց տվեց։ Ուղղակի վոչնչով և վերջին Հաշվով անդոր քարշ եր դալիս վարչութեան պոչից։ Նրա առանձին անդամները, առանց սոց.—դեմոկրատներէ բողոքի պահանջում եյին կաղմել Հանձնարարովող սպասավորի կամ բան-վարի մանրամասն կենսադրութեանը, դեմ եյին դուրս գալիս դայրոցական կարիքներէ Համար միջոցներ Հատկացնելուն և այլն։ Այդ խմբակը վոչ մի ոգուտ չբերեց, այլ բավական վնաս Հասցրեց զործին, քանի վոր բնակչութեան լայն խափերն ամբողջ խմբակը սոցիալ.—դեմոկրատական եյին Համարում։ Մարդային Կոմիտեյի դիրքակալներէ Համաձայն՝ խմբակը՝ քաղաքա-դլիսի պաշտոնի Համար ձայն տվեց Ա. Ի. Սատիսովին, —ա՛յ քեզ ա—դ—ի ընտրյալ։ Դրանից ավելի խայտառակ ի՞նչ կարող եր լինել։ Փոխարքայի կնոջ և տեղական ամբողջ աղմինիստրո-ցիայի սիրելին, Հայ կաթողիկոսի և Վրաստանի եկղարիսի որհ-նութեանն ստացողը, պահնորդական բաժնից, դադանի վոստի-կանութեանից և պարետային վարչութեանից շնորհավորանք ստացողը, ուսական փառապանծ զորականութեան կենաց խը-մողը, վոր միաժամանակ դաշնակցական ե, ա—դ. և կադետ,— ա—դ. կողմից ընտրվում ե քաղաքագլուխ... Անցյալ տարվա նոյեմբերին պետք ե նորից ձայնավորներէ ընտրութեաններ տե-ղի ունենային։ Մարդային Կոմիտեն կաղմեց զընտրողների նոր խումբ, վորի ծրագիրն ընդունվեց Մարդ. Կոմիտեյի գիտու-թեամբ։ Ծրագիրը դուտ կադետական ե։ Բնորոշ ե Հետեյալը. այդ ծրագրում Հայտարարված ե, թե Թիֆլիսի բնակչութեան իր Համար արժանավոր պաշտպաններ կդառնի բոլոր խմբակներից և դասերից։ Ապա այդ խմբակի բոլորն տեղական մամուլում Հրատարակեց մի նամակ, վորտեղ ասված եր, թե տվյալ խմբակը վոչ մի առնչութեան չունի զինտերնացիոնալիզմի, սոցիալիզմի և այլ մահացու մեղքերի հետ։ Ահա ձեզ լեզալ Հնարավորու-թեաններ և սրանց ողջադործումը Մարդային Կոմիտեյի կող-մից։

Այսպէս ուրեմն, Մարդային Կոմիտեն անլեզալ աշխատանք

չի կատարում, լեզու աշխատանքն եւ հանդէպ պրոլետարական տակտիկայից և դորժից խայտառակ կերպով հրաժարվելուն:

Բնակչութեան աչքում Մարդային Կոմիտեն սոսկ դեմոկրատական կազմակերպություն եւ, և այդ բնակչութիւնը պատրաստ եւ, իրեն այդպիսին, պաշտպանել նրան: Մոցիալ-դեմոկրատ անունը նրա համար նույն նշանակութիւնն ունի, ինչ վոր «դեմոկրատ» հասկացողութիւնը:

Այստեղից յերևում եւ, թե տխրահռչակ Մարդային Կոմիտեն վորչապի հեռու յե իրոք անլեզու ՌՍԴԲԿ կառուցելու բնագաւառում կատարվելիք ամեն մի աշխատանքից և վորչապի ծիծաղելի յեն Կովկասյան պրոլետարիատի անունից խոսելու նրա համակերպութիւնները:

«Социал-Демократ» 1) № 26,
մայիսի 8 (ապրիլի 25) 1912 թ.

ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ՝)

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՍՈՑ-ԴԵՄ. ԲԱՆՎՈՐԱԿԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵՈՒՆ

Պրոլետարմե'ր բոլոր յերկրմերի, միացե՛ք

Մեր յերկրում աշխուժանում եւ հետաքրքրութիւնը դեպի քաղաքական կյանքը և դրա հետ միասին վերջանում եւ մեր կուսակցութեան հզօնաժամը: Անշարժութեան մեռյալ կեան անցնում եւ: Վերջերս տեղի ունեցած համակուսակցական կոնֆերանսը կուսակցութեան վերածնունդի ամենապայլուն ապացույցն եւ: Ռուսական հեղափոխութեան վերելքի հետ ամբացած և նրա ան-

1) «Социал-Демократ»—ՌՍԴԲԿ կենտրոնական որդան, լույս ե տեսել 1908—1917 թ. թ., ընդամենը 58 №№: Սկզբում փորձեցին հիմնադրել Ռուսաստանում, սակայն № 1-ի վրա որդեն բռնկեց ապարանք և զրավվեցին համարները: 1909 թվից սկսեց հրատարակվել արտասահմանում (ժընևզում), 1910 թ. պենումից հետո մենչիկինքը բոլկոսի յենթաբկեցին թերթը, և նա փաստորեն դարձավ բուլլետիյան, իսկ 1912 թ. Պրադայի կոնֆերենցիայից հետո մեականորեն եւ նա դարձավ զուտ բուլլետիյան որդան:—Խմբ.:

2) ՌՍԴԲԿ լենինյան կենտկոմի «Կուսակցութեան համար» («За партию») կուր հրատարակվել ե 1912 թվի սկզբներին, Թիֆլիսում, Պրադայի կոնֆերենցիայից անմիջապէս հետո: Կուր, ըստ մի շարք տվյալների, դրել ե Սուբին Սպանդարյանը, վորդան կենտրոնական Կոմիտեյի անդամ:

Այդ ե պնդում նաեւ ընկ. Յե. Դ. Ստասովան, վորն ախ ժամանակ Թիֆ-

կումից հետո ջախջախված մեր կուսակցությունը պետք է վոր անխուսափելիորեն միտքի կանգնել յերկրի քաղաքական դարձմանը հետ միասեղ: Արդյունաբերության հիմնական ճյուղերի աշխուսացում և բանվորների ռեալ աշխատավարձի անկման շընորհիվ կապիտալիստները շահույթները անուժ, բուրժուազիայի տնտեսական և քաղաքական կազմակերպությունների ազատ դարձացում և դրա հետ բանվորների լեզալ ու անլեզալ կազմակերպությունների բռնի քայքայում. կենսամթերքների դնքի բարձ-

լիսի կազմակերպության քարտուղարն եր և Պրազայի կոնֆերենցիայում ընտրված եր կենսական անդամության քեկնածու: ՎԹԵ ճիշտ վոր ժամանակն և վերաբերում նրա (Ս. Սլանդարյանի: Խմբ.) դրած «Կուսակցության համար» կոչը.—գրում և Յե. Դ. Ստասովան,—այսինքն այդ յեղել և կոնֆերենցիայից առաջ թե հետո, վստահ չեմ կարող առել, բայց վորովհետև կոչի վերջում կա նշան (8000), իսկ այդ նշանները մենք դնում եյինք այն թուսլիկների առկ, վորանք ապագրվում եյին մեր կողմից անլ և դալ ընկ. Սերգայի նարան լեզալ ապարանում, վորն ինձ նանթացրել եր ապարանատիրոջ հետ իր մի անգամ Թիֆլիս յեկած ժամանակ,—յե կարծում եմ, վոր այդ յեղել և 1912 թվի փետրվարին» («Заря Востока» № 1286, 1926 թ. սեպտեմբերի 26, էջ 4): 1912 թվին Ս. Սլանդարյանի, Յե. Ստասովայի, Վ. Շվիցերի և մյուսների մերթափաժան ժամանակ վստահկանության մեղք և ընկնում նաև այդ կոչի մեղադիր սևադրությունը: Թիֆլիսի դատական պալատի կողմից նշանակված մեղադրերի երազերտ հանձնաժողովը այդ կոչի մեղադիր բնագիրը վերադրեց նույնպես Ս. Սլանդարյանին (այն ներկա ժողովածուն):

Կոչը խուր դեր կատարեց Պրազայի կոնֆերենցիայից հետո բուլլեթկյան տնկալ կազմակերպությունների վերածնման և բանվոր դասակարգին ու հեղափոխական դյուզացիությունը բուլլեթկյան կուսակցության ու նրա կենտրոնական կոմիտեյի շուրջը համախմբելու դործում: Կոչը ապկեց 6-000 որինակով և տարածվեց ամբողջ Ռուսաստանով մեկ: Այդ ժառին ՌՍԴԲԿ կենտկոմի բյուրան հետևյալ հաղորդագրությունը ապեց կուսակցության կենտրոնական օրգան «Социал-Демократ»-ում.—«Կի-ի կողմից Ռուսաստանում հրատարակվել են թուսլիկներ,—1) «Կուսակցության համար» (6 հաղար), 2) Ընտրական պլատֆորման (10 հաղար): Այդ թուսլիկները առաջվել են 18 կետեր, այդ թվում մի շարք խուր կենտրոններ (կենտրոնատիվ պայմաններով կետերի թվաբնուժը բաց ենք թողնում):

Կի-ի թուսլիկները ամենուրեք ուրախությամբ են ընդունվել, ափսոսել են միայն, վոր նրանք չիլ են յեղել: Մի տեղական կոմիտե վորոշեց արտապակ ընտրական պլատֆորման» թուսլիկը: («Социал Демократ» № 26. մայիսի 8 (ապրիլի 25) 1912 թ.): «Социал Демократ»-ի նույն համարում ապագրվեց ալկել ընդարձակ ինֆորմացիա «Կուսակցության համար» կոչի մասին: Այդ ինֆորմացիայում ապմո եր.

«1912 թվականի հունվարյան կոնֆերենցիան վերականգնեց կուսակցությունը և սեղծեց ուսական կի: Ռուսաստանում ազատ հրատարակչության

բացում, կալվածատերերի շահույթների ավելացում և դրա հետ միասին՝ գյուղացիական տնտեսությունների քայքայում, ավելի քան 25 միլիոն բնակչություն ընդգրկող սով և «վերանորոգված» հակահեղափոխական ռեժիմի անհարակություն, — այս ամենը չէր կարող չազդել աշխատավորության խավերի և ամենից առաջ՝ պրոլետարիատի վրա, նրանց մեջ զեպի քաղաքական կյանքը հետաքրքրություն զարթոնելու իմաստով։ Այդ զարթոնքի միայլուն ապացույցներից մեկն էլ, ի միջի այլոց, այս տարվա հունվար ամսին կայացած՝ Ռուսաստանի Սոց.—Դեմ. Բան. կուսակցության կոնֆերանսն էր։

վերածնունդը շարունակվում է։ Կի—ի ապարանում Ռուսաստանում հրատարակված և տարածված են յերկու կոչ 6 և 10 հազար որինակով.

1) Ռ.Ս.—Դ.Բ.Կ. ընտրական պատճիռներ։

...2) «Կուսակցության համար» թերթիկը, Նույնպես կուսակցության Կի—ի տարադրած, նվիրված է «Ռ.Ս.—Դ.Բ.Կ. ամենզալ կուսակցության վերածնունդի հարցին։ Մասնանշելով, վոր անզոյանցման մեռյալ կնան սկսում է ոնցնել, վոր բանվոր դասակարգի մեջ հետաքրքրություն և զարթում զեպի քաղաքական կյանքը, թերթիկը նշում է, թն այդ բանի վրա ինչ ազդեցություն դործեցին արդյունաբերության աշխուժացումը, և հետո 25 միլիոնի քաղցը։ Անուհետև իրեն արթնացման նշան մասնանշելով Ռ.Ս.—Դ.Բ.Կ. 1912 թվականի հունվարյան կոնֆերանսին, թերթիկը արձանագրում է մասսայական հեղափոխական շարժման անխուսափելիությունը։ Հարկվոր է, վոր նրան զեպի վարի բանվորական կուսակցությունը։ Հարկվոր է կարգի դնել այն «Ահհրաժեշտ է ամենից առաջ ամրապնդել տեղական կուսակցական կազմակերպությունները... Ահհրաժեշտ է ամենակենդանի կապեր ունենալ գոյություն ունեցող ազատ բանվորական մասսայական բացահայտ կազմակերպությունների, միությունների և ակումբների հետ և ամեն կերպ աջակցել նրանց զարգացմանը։

«Յեւ թող ընկեր բանվորներին,—դրում է Կի—ն իր թերթիկում,—լլփութեցնի այն խնդիրների դժվարությունն ու բարդությունը, վորոնք ընկնում են բացառապես նրանց վրա՝ ինտելիգենտ ուժերի բացակայության հետևանքով. այնուհետ է մի անգամ ընդմիջում զեն շարունակ տնտեսի համեսությունը և վարել հանսովորք աշխատանքից, պետք է համարձակություն ունենալ լծվելու կուսակցական բարդ աշխատանքների։

Տեղական կազմակերպությունները, վորոնք մեկ մեկի հետ կապված են և խզելով իրենց կապերը անախադրժանությունից պետք է ուղեն ուժեղ Կի, տեղական աշխատանքի հետ «կենդանի արձաններով կապված» Կի կազմելուն, վորը քաղաքական լայն աշխույթյալի նպատակների համար ունենա Ռուսաստանում լույս տեսնող անկեղալ որսթերք—ահա թն զեպի վոր կազմը պետք է դնա կուսակցության վերականգնման և համախմբման գործը։

(«Ռուսաստանում անկեղալ հրատարակչության վերածնունդը» — «Сочиненіе Демократ» № 26, մայիսի 8 (ապրիլի 25) 1912 թ.—տեք։

Սակայն մտքերում և սրտերում տեղի ունեցող աշխատա-
ցումը ներկայիս վորոշ քաղաքական պայմաններում չի կարող
պարփակվել սոսկ իրենով, նա անխուսափելիորեն սրտոք և զո-
խարկվել բացարձակ մոտասլանական յնլույթներին։ Անհրաժեշտ և
բարենպաստ բանվորներին կյանքը, բարձրացնել նրանց աշխատա-
վարձը, կրճատել բանվորական որը, հիմնովին վերակառուցել
նրին դրուժյունը դործարաններում, Փարրիկաններում և հան-
քերում։ Բայց ի՞նչպես կատարել այդ ամենը, յեթե վոչ տակա-
վին արդենված մասնակի և ընդհանուր անտեսական յնլույթ-
ներին միջոցով։

Անհրաժեշտ և ձեռք բերել անտեսատերերի դեմ պայքարելու
աղտա իրավունքներ,—դործարդուներին, միություններին, ժողով-
ներին, խոտքին, մամուլին և այլ իրավունքներ։ Առանց դրա իրենց
կյանքին պայմաններին բարենպաստ համար բանվորներին մղած
պայքարը ծայր տատկման դժվար և լինելու։ Բայց ի՞նչպես կա-
տարել այդ ամենը, յեթե վոչ բացահայտ քաղաքական յնլույթ-
ներին, ցույցերին, քաղաքական դործարդուներին և այլ միջոցնե-
րով։

Պետք և առաջացնել յերկիրը, վորը տառապում և հարատև
սովից, սկտք և վերջ տալ իրերին ներկա դրությանը, յերբ հողի
տասնյակ միլիոնավոր աշխատավորներ պարբերաբար հարկա-
դրված են յննթարկվելու սովին և նրա արհամարիքներին։ Անմտու-
թյուն և նստել ձեռքերը ծալած և նայել, թե ինչպես քաղցած
հայրերն ու մայրերն արտասուքն աչքերին ջնչին դնով վաճառա-
հանում են իրենց աղաներին և աղջիկներին։

Պետք և հիմքից կործանել արդի Ֆինանսական դիշատիչ
քաղաքականությունը, վորը քայքայում և աղքատ դուղական
անտեսությունը և յուրաքանչյուր անբերության ժամանակ
անխուսափելիորեն սովերիչ քաղցի դիրկը ննստում միլիոնավոր
դուղացիներին։ Հարկավոր և յերկիրը վիրկել մուրացկանու-
թյունից և բարոյալքումից։

Բայց արդոք կարելի՞ յե կատարել այդ բոլորը՝ առանց
վարից վեր հիմահատակ անելու ցարիզմի շենքը։ Յեղ ի՞նչպես
կարելի յե տապալել ցարական կառավարությունը իր բոլոր
նորատիրական մնացորդներով, յեթե վոչ ժողովրդական լայն
հեղափոխական շարժման միջոցով, նրա պատմականորեն ճանաչ-
ված առաջնորդի—սոցիալիստական պրոլետարիատի դեկավա-
րությամբ։

Սակայն, վորպեսզի ասպաղա յնլույթներն անջատ և անկա-

նոն չլինեն, վորպեսզի պրոլետարիատը կարողանա պատվով իրագործել ապագա յեւույթները համախմբողի և ղեկավարողի իր բարձր դերը, այդ բոլորի համար՝ բացի ժողովրդի լայն խավերի հեղափոխական գիտակցությունից և պրոլետարիատի դասակարգային ինքնագիտակցությունից՝ անհրաժեշտ և նաև պրոլետարական ուժեղ և ճկուն կուսակցության գոյությունը, վորն ի վիճակի լինի տեղական կազմակերպությունների առանձին ուժերը միացնել, ստեղծել մի ընդհանուր ուժ և այդպիսով հեղափոխական շարժումն ուղղել թշնամիների դիւստիւր ամբողջությունների վրա: Կարգավորել պրոլետարիատի կուսակցությունը՝ ՌՄԴԻԿ, ահա թե ինչն և առանձնապես անհրաժեշտ, վորպեսզի պրոլետարիատը կարողանա ըստ արժանույն ղեկավարել գալիք հեղափոխական յեւույթները: Միաձուլության հրամայական անհրաժեշտություն—միաձուլլ կուսակցությունն էլ ավելի ցայտուն և հանդես գալիս Էրզ Ռումայի ընտրությունների նախորդակին:

Բայց ի՞նչպես կարգավորել կուսակցությունը: Անհրաժեշտ և ամենից առաջ ամբողջուն տեղական կուսակցական կազմակերպությունները: Այդ կազմակերպությունները բաժանված են մանր ու մանրագույն խմբակների, շրջապատված են ղեպի գործն ունեցած ծով թերահավատությամբ, զրկված են ինտելիգենտ ուժերից և հաճախ պայթեցման են յենթարկվում պրոֆուկատորների միջոցով: Ո՛ւմ ծանութ չե տեղական կազմակերպությունների այս անհրապույր պատկերը: Հարկավոր և և կարելի չե վերջ տալ ուժերի ցրվածության: Մի կողմից, բանվորական մասսաների սկզբող զարթոնքը և մյուս կողմից, վերջերս տեղի ունեցած կոնֆերանսը, վոր արտացոլումն և այդ զարթոնքի, բավականաչափ հեշտացնում են այդ ցրվածությունը լիկվիդացիայի յենթարկելու գործը:

Կատարենք այն ամենն, ինչ մեզնից կախված և կազմակերպական ցրվածությունը լիկվիդացիայի յենթարկելու համար: Թող ամեն մի քաղաքում, արդյունաբերական յուրաքանչյուր վայրում համախմբվեն սոց.—դեմ. բանվորները, բոլորը միասին՝ առանց ֆրակցիաների տարբերության—(բառերը անընթեռնելի չեն)—բոլոր նրանք, ովքեր հավատում են Ռուսական Սոց.—Դեմ. անլիզալ կուսակցության անհրաժեշտությանը, թող նրանք բոլորը համախմբվեն տեղական կուսակցական կազմակերպությունների շուրջը: Թող այն դադդյաճները, վոր միացնում են բանվորներին շահագործվողների մի ընդհանուր բանակի մեջ,—

Թող նույն այդ դադդյաւհները միացնեն նրանց մարտիկներին մի-
աձեռական կուսակցութեան մեջ՝ ընդդէմ չահադործման և բռնու-
թեան :

Կարիք չկա ընկնելու անդամներին մեծ քանակի հետեւից . աշ-
խատանքի ներկա պայմաններում դա կարող ե նույնիսկ վտան-
գաւոր լինել : Կարեւորն ընկերների վերակն ե և այն , վոր տե-
ղական կազմակերպութեանների շուրջը խմբուած ազդեցիկ ըն-
կերները դիտակցեն դործի վողջ կարեւորութեանը , վորին նրանք
ծառայում են , և իրենց աշխատանքը կատարեն տոկուն կերպով ,
հեղափոխական սոցիալ-դեմոկրատիայի դժոյ :

Յեւթ թող այդպէս ձեւովորված տեղական կազմակերպու-
թեանները չարտօնակվեն իրենք իրենց մեջ , Թող նրանք անդա-
դար միջամտեն պրոլետարիատի պայքարի բոլոր դործերին ,
սկսած շամենափոքրերից՝ և սովորականներից մինչև շամենախո-
շորները՝ և շարտասովորները՝ (բառն անընթեռնելի յն) , Թող
նրանց ազդեցութեանից չվրիպի աշխատանքի և կապիտալի և վոչ
մի ընդհարում , բանվորական մասսաների և վո՛չ մի բողոքցարա-
կան կառավարութեան դադանութեանների դեմ (բառերն անըն-
թեռնելի յն) : Պետք ե միշտ հիշել , վոր միմիայն այդ միջոցով
կարելի յն հասնել տեղական կազմակերպութեանների ամրապնդ-
ման և առողջացման : Ահա թե ինչու , ի միջի այլոց , անհրա-
մեշտ ե ամենակենդանի կապեր (բառն անընթեռնելի յն) ունենալ
դոյութեան ունեցող ազատ բանվորական մասսայական կազմա-
կերպութեանների , միութեանների և ակումբների հետ և ամեն
կերպ աջակցել նրանց դարդացմանը :

Յեւթ թող ընկեր բանվորներին չչիտթեցնի այն ինդիւրներին
դժվարութեանն ու բարդութեանը , վորոնք ընկնում են բացա-
ռապէս նրանց վրա՝ ինտելիգենտ ուսերի բացակայութեան հե-
տեանքով . պետք ե մի անգամ և ընդմիշտ դեն շարտել անտեղի
համեստութեանը և անսովոր (անընթեռնելի) աշխատանքի ճի-
ւանդութեանը , պետք ե համարձակութեան ունենալ լծվելու
կուսակցական բարդ աշխատանքների : Փուլթ չն , յեթե վորոշ
սխալներ յերևան դան , մի յերկու անգամ ել սայթաքեն , չե՞ վոր
հետո կսովորեն ազատ քայլել : Բերեւները յերկնքից չեն ընկնում ,
նրանք զարգանում , աճում են ներքեւից , կուսակցական բոլոր
սաղարեղներում կատարած աշխատանքի ընթացքում :

Սակայն տեղական կազմակերպութեանները՝ լինեն նրանք
նույնիսկ ուսեղ և ազդեցիկ՝ առանձին վերցրած դեռեւս կուսակ-
ցութեան չեն կազմում : Դրա համար հարկաւոր ե ի մի հաւա-

քել նրանց և միևնույն, ընդհանուր կյանքով ապրող մի ամբողջություն կազմել։ Իրարից անջատված տեղական կազմակերպությունները, վերոնք վուչ միայն հարաբերություն չունեն իրար հետ, այլև մեկը մյուսի դոյություն մասին փոխադարձաբար վուչինչ չգիտեն, այդպիսիններն ամբողջապես մատնված են իրենց բոլորին և դործում են իրենց պատասխանատվությամբ, հաճախ առանկով հակադիր դեմք—այս ամենը կուսակցության մեջ դոյություն ունեցող տնայնադործական շատ ծանոթ մի պատկեր է։ Կապել տեղական կազմակերպություններն իրար հետ և հավաքել նրանց կուսակցության կենտրոնական Կոմիտեյի շուրջը, ահա հենց այդ ել նշանակում է հրաժարվել տնայնադործությունից և հարթել պրոլետարական կուսակցության կարգավորման դործի ուղին։ Պետք է ունենալ տեղական կազմակերպությունների հետ կենդանի կապերով միացած և նրանց իրար հետ կապող, սխտեմատիկաբար ինֆորմացիա տվող (բառն անընթեռնելի), աղբյուրիկ կենտրոնական Կոմիտե, վերն անդադար միջամտի ընդհանուր պրոլետարական յեղույթներին բոլոր դործերին (բառն անընթեռնելի), Կոմիտե, (բառն անընթեռնելի) վերն իր տրամադրության տակ ունենա լայն քաղաքական պրոպագանդայի համար Ռուսաստանում լույս տեսնող անլեզալ մի թերթ—ահա թե դեպի վեր կողմը պետք է ընթանա կուսակցության վերամոդման և համախմբման (բառն անընթեռնելի) յե) դործը (բառն անընթեռնելի յե)։

Կարիք ել չկա տակու, վեր սոսկ կենտրոնական Կոմիտեն մենակ իր ուժերով չի կարող իրադործել այդ դժվարին խնդիրները։ Տեղական կազմակերպությունների ընկերները պարտավոր են հիշել, վեր տեղերում, առանց նրանց սխտեմատիկ (բառն անընթեռնելի) աջակցության կենտրոնական Կոմիտեն անխուսափելիորեն կդառնա մի դատարկ հնչյուն, իսկ կուսակցությունը՝ ֆիկցիա։ Ուստի կենտրոնի և տեղական կազմակերպությունների համերաշխ աշխատանքը—ահա (բառն անընթեռնելի) կուսակցության վերածնման անհրաժեշտ պայմանը, և ահա թե ինչի յենք կոչ անում մեր ընկերներին։

Այսպես, ընկերներ, կուսակցության համար, Ռուսաստանի վերածնվող անլեզալ Սոց.—Դեմ. Բանվորական Կուսակցության համար։ Կեցցե՛ք Ռուսաստանի միասնական Սոց.—Դեմ. Բանվորական Կուսակցությունը։

ՌՍԴԲԿ Կենտրոնական Կոմիտե

Կենտ. Կոմիտեյի տպարան (8000)

[1912 թ.]

Թանգադին բարեկամ, խնդրում եմ ձեզ, ըստ հնարավորության բոլոր սաարադդի բառերը փոխել իսկական ռուսականով: Ձե՞նք վոր բանվորներին համար այդ ավելի հասկանալի կըլինի: Հետո, չե՞ք դտնում արդյոք, վոր սոց—դեմ. ֆրակցիայի մասին յեղած ամբողջ ֆրական մի քիչ անհարմար ե: Այնտեղ ասված ե՝ «Ռուսաստանի ազատագրման համար... Պրոլետարիատի ազատագրման համար... հարկավոր ե արժանի...» —դեմ. ֆրակցիա ունենալ նաե 4—րդ Պետական Դումայում: Անհամարատախանություն ե սոցվում հակայական խնդիրներին (Ռուսաստանի ե պրոլետարիատի ազատագրումը) ե միջոցներին (պառլամենտական ֆրակցիային) միջև: Այնինչ, յեա բոլորովին այդ չնյի ցանկացել ե հուսով եմ, վոր դուք ել այդպես եք մտածում: Այդ պատճառով առաջարկում եմ ձեր հավանությանն ու համաձայնությանը, այդ ֆրական այսպես խմբադրելու համար—«Ռուսաստանի ազատագրության ե այլն, պրոլետարիատի ազատագրության համար ե այլն, ծայր աստիճան անհրաժեշտ ե ներկայիս քաղաքական պայմաններում ուղտաւործել Դումայի ամբիոնը, այդ իսկ պատճառով 4—րդ Պետական Դումայում... սոցիալ—դեմոկրատական ֆրակցիա, վորը կըլինի մյուս յերեք պետական դումաների սոց—դեմոկրատական ֆրակցիաների հաջորդը ե արժանի ժառանգը»:

Հետո դալիս ե ուղղում: Տեքստում ասված ե. «Յեթե այդ ցայտուն փաստերին ավելացնենք տնտեսական պայքարի աշխուժացումը... Իմ կարծիքով անհարմար ե. հարկավոր ե—«յեթե վերջին որերի այդ ցայտուն փաստերին ավելացնենք տնտեսական կյանքի աշխուժացման նշանները»: Մի տեղ ել անհրաժեշտ ե ավելացնել՝ «ընտրողներին», վորտեղ ասված ե. ընտրողների կուլեդիայի կուսակցականության մասին: Ներեցեք, Թանգադին բարեկամ, վոր դրում եմ այսպիսի անհարմար թղթի կտորի վրա: Բայց ուրիշը չկար: Կրկին անգամ սեղմում եմ ձեր ձեռքը. ցտեսություն:

Ձեր Սուրեն

«Заря Востока» № 1286,
սեպտեմբերի 26 1926 թ.

Կաղեւտները յեռանդով ու մճռականապես աշխատում են, վորպեսզի հունիսյերեքյան ռեֆորմի հերոսների վոտքերի տակ դնեն ճապատամբ՝ Կովկասը... Առաջին յերեք դամանների ընտրությունների ժամանակ ժողովրդական ազատության կուսակցությունը, վոր չէր համարձակվում բացահայտ կերպով պայքարի դուրս դալ ձախ կուսակցությունների դեմ, այժմ՝ սեռեակցիայի նկատելի հաղթանակի և մեր յերկրամասում ախրանկայի կատարած ավերումների հետևանքով հույսերից թե առած՝ Կովկասյան ընդհանրությանը այս կողմն և ուղարկում էր առաջնորդներին, վոստիկանության և պահնորդականների բարեհաճ ռեֆորմակությամբ ժողովրդական ազատության կուսակցության դադարները մասսայականացնելու համար։ Վորքեկտ՝ Ա. Ն. Շինդարյովին փոխարինեց Վերակոտ հետորք Պ. Ի. Ռոդիչևը...

Մի փոքր վերափոխելով ուսական հայտնի ասացվածքը, կարելի չե՛ս այսպես ասել՝ Վինչ վոր կաղեւտի սրտումն և, այն—Ռոդիչևի ընդլի վրա յեւ։ Յեւ իսկապես, մինչդեռ անցյալ տարվա սեպտեմբերին մեղմօտ պ. Շինդարյովը իր դասախոսություններով կաղեւտների սովորական տոնից փոքր ինչ ավելի ձախ՝ տոն եր վերցնում և կերկրուն ձայնով վերջացնում եր իր դասախոսություններն «աշխատանքի ազատադրման» վերաբերյալ անբովանդակ, բայց եֆեկտ առաջ բերելու հավանությամբ լի խոսքերով, — սահմանադրական-դեմոկրատական կուսակցության «առաջավոր Ռուսնդ» պ. Ռոդիչևը ուղղակի և մճռականապես ճենցարմատից բռնեց, կենաց ու մահու պատերազմ հայտարարեց սոցիալ-դեմոկրատիային, — այն ժամանակ, յերբ «Весьегоновский Дантон» Շինդարյովը տեղական կաղեւտական որդանների թղթակիցների հետ զրուցելիս զեղուն զղացումներով զղելի սառի և ստոր բամբասանքի հեղեղներ եր թափում Կովկասյան յերկրամասի սոցիալ-դեմոկրատ բանվորների և գյուղացիների վրա։

Թող լինի այդպես։ Մենք վողջունում ենք պ. Ռոդիչևի ճանկեղծությունը. թող շատ լինեն այդպիսի սուրյիկտները, այն ժամանակ ժողովրդական ազատության կուսակցության հակահեղափոխական եյությունն ե՛լ ավելի ակնբախ կերպով սեխն կտա։

Գ. Ռուդիչևի ինտերվյուներն ողջակար են նաև ուրիշ կողմից, — դրանք մահամերձի դասեր կլինեն մեր զամեն զնով բլոկայինների և զգաղտնի լիկվիդատորների համար:

Գուցե կադետական հոևտորի յնլույթները ցույց կտան նրանց և կադացուցեն բանվորական ղեմակրատիայի հանդեպ նրանց դործած հանցանքները, յնրը նրանք իրենց հեղինակություններով և նույնիսկ իրենց քվեներով Թիֆլիսի քաղաքագլխի պաշտոնը ալին ալ. Ա. Ի. Սատիստվին, ժողովրդի իսկական աղատության դավաճանների հեղթական յնրթերի քլխավոր կազմակերպողին: Գուցե նրանք հիմակհասկանան, վոր բանվորական կադմակերպության դործը չեր իր համանության կնիքը ղնել քաղաքական ստահակ Ա. Ի. Սատիստվին բնտրության վրա, — վորը համարատապես սիրարանում և թե՛ իշխանավորների և թե՛ բանվորների հետ, ճառեր և ասում թե՛ բանվորական միտինղներում և թե՛ վոստիկանական վարչության շննքն ոծելիս, զովարանում և թե՛ բանվոր դասակարգի հեղափոխականությունը և թե՛ միուսական բանակի տոկունությունը, վոր կարողացավ փշրել ուսաստանյան հեղափոխության ալիքները... Գուցե հիմա կկարմրեն այն հոգլածների հեղինակները, վորոնք պաշտպանում եյին Ա. Ի. Սատիստվին, վորպես ղեմակրատ քաղաքագլխի... Այդ հոգլածների հեղինակներն իրենց ամբողջ վարքագծով, ղփոքրագույն չարիքի իրենց ամբողջ խղճուկ տակտիկայով ղնալի Տավրիյան պալատը ճանապարհ հարթեղին քաղաքական այդ քամելյոնի, այդ շեխովյան թաղապետ Գիդարինի համար:

— Թող մեր բանվորը մի քիչ մտածի այա փաստի մասին և հանի համապատասխան յեղրակացություններ:

ՅՈՒՆԻՈՒՍ

«Звезда» № 11,

3 մարտի (19 փետրվարի) 1913 թ.

4-ՐԴ ԴՈՒՄԱՅԻ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՌԹԻՎ

4-րդ Պետական Դումայի նախընտրական ագիտացիան մեղ մոտ արղեն ակտիվ և, և մեղանում այն մղում են բացառապես պարոնայք կաղեաները: Դասախոսություններ կարդալու համար ալ. Յ. Ի. Ռուդիչևի մեղ մոտ ժամանելու կապակցությամբ՝ Թիֆլիսի բորսայի շննքում Գ. Մ. Թումանովի նախաղահու-

Թյամբ տեղի ունեցավ տեղական տնարույս, ականավոր կազե-
 ների մի փոքրիկ ժողով։ Այդ ժողովում զբեթ լրիվ կազմով
 նստած եր քաղաքային վարչությունը՝ քաղաքապետ Ս. Ի.
 Խատիսովի, ինչպես նաև նրա տեղակալ իշխ. Ա. Մ. Արզումբին-
 սկու, — նախկին գեղարդական սոցիալիստը — ղլխավորությամբ
 Այդ ժողովի քննարկման առարկան հորդ Դումայի ընտրու-
 թյունների հարցն էր, ապա նաև այն, թե՛ կադետներն ինչ
 տվյալներ ունեն թիֆլիսի նահանգի կողմից պատգամավորա-
 կան աթոռը դրավելու համար։ Իհարկե, բոլոր խոսողներն ու
 ամեն կերպ և ըստ ամենայնի վստաբանում, հայհոյում էին
 ս — դ. — ներին, իսկ իշխ. Արզումբինսկին նույնիսկ մեղադրում էր
 ս — դ. կուսակցությանն ու պատգամավորներին՝ բնակչությանը
 զբռնող մուրհակներ՝ տալու համար։ Մի խոսքով՝ այն ամենը,
 ինչ վոր կարող են պսել հակահեղափոխական լիբերալները թիֆ-
 լիսի կադետ «տղամարդկանց» այդ ժողովում բանվորական
 դեմոկրատիայի հասցեյին, ասվեց ըստ ամենայնի լրիվ չափով։
 Սակայն կարևորն այդ չէ։ Հետաքրքիրն այն է, վոր տեղական
 կադետները սիրտ չեն անում ինքնուրույն հանդես դալու, հույս
 չունեն իրենց թեկնածուն անցկացնելու և այս իսկ պատճառով
 նրանց շրջաններում հարց ե ծագում մյուս կուսակցությունների
 հետ զբոլի՝ կազմելու մասին։ Այն հարցերին, վոր այդ առթիվ
 տրվեցին ժողովողի աղատության դավաճանների կուսակցու-
 թյան առաջնորդ Ֆ. Ի. Ռոդիչևին, — այս վերջինս պատասխա-
 նեց, թույլատրելով միասնական գործողություններ միայն
 պրոդրեսիստների հետ։ Իսկ այն հարցին, թե այդպես ասելով
 ինչ պետք ե հասկանալ և ում պետք ե պրոդրեսիստ համարել,
 Ֆ. Ի. Ռոդիչևը պատասխանեց. միայն թե վոչ սոցիալ-դեմո-
 կրատներին և ընդհանրապես վոչ այն կուսակցությունները, վոր
 սահմանադր. — դեմոկրատականից ավելի ձախ են։ Այսպիսով, կա-
 դետները բացահայտորեն ու վնասկանապես սահմանադրում են
 ձախ, իրապես դեմոկրատական կուսակցություններից և ակրն-
 հայտորեն դնում են ակտյարիստական տարրերի հետ բոլի կազ-
 մելու և նրանց պաշտպանելու դժով։ Նույնիսկ այնտեղ (որինակ,
 մեղ մոտ, Անդրկովկասում), ուր նրանք չեն կարողանում իրենց
 ուղածն անել, կադետական լիդերներն իրենց ընտրողներին լո-
 դունդ են տալիս «պրոդրեսիստներին» պաշտպանելու, այսինքն՝
 բանվորական ու դուռլական դեմոկրատիայի դեմ դնալու մա-
 սին։ Իսկ մեղանում ի՞նչ ե նշանակում «պրոդրեսիստ» և վո՞քն
 ե նրա հասարակական — քաղաքական դեմքը։ Հալվի առնելով տե-

դառնան աշխատանքները, նկատելի ունենալով այժմյան նացիոնալիս-
 տական կառավարութեան քաղաքականութիւնը, — մեր բազմա-
 ցեղ յերկրամասի բոլոր ժողովուրդներն ընդհանրապէս և ամ-
 բողջովին շոտլանդիոն՝ տրամադրութիւններ ունեն, սակայն
 այստեղից չի հետևում, վոր բոլոր ուժերը պետք ե միևնույն
 չափով սոցիալիստ լինեն: Մեր Պուրիշկինները, Բորբինսկինե-
 րը, Գուշկովներն ու Միլյուկովները զժողո՛ւ են ուսւ Պուրիշկինի-
 ներից և Լենի՛, վորոնք չեն ուզում նրանց հետ բաժանել ընդ-
 հանուր կոդսպուտը և ժողովրդական մասսաների կեղեքումը:
 Ահա նրանց խոստովելու, գոյութիւն ունեցող կարգից զժողո՛ւ
 լինելու աղբյուրը: Յե՛վ ահա թե ինչու մեղանում է պրոդը-
 սիստները՝ անվան տակ համախմբում են բոլոր հակահեղափո-
 խական, բոլոր հակադեմոկրատական, բոլոր դուռ նացիոնալիս-
 տական տարրերը, վորոնց առջև նսեմանում ե Բորբինսկիների
 նացիոնալիզմը և վորտեղ Թիֆլիսի նահանգի թեկնածու յե հա-
 ղիսանում Պետերբուրգի յերգլայալ հալատարմատար Անդրոնի-
 կովը: Նրա թեկնածութեան վերաբերյալ այն հաղորդագրու-
 թիւնը, վոր ուղարկվել եր այստեղի կաղետական շրջաններից,
 վերադարձվել ե մեզ, իրեւ մայրաքաղաքից ուղարկած լուր...
 Յերեխայական ու միամիտ խորամանկութիւն: Այսպիսով Թիֆ-
 լիսի կաղետները ակնհայտորեն ձեռք ձեռքի յեն տալիս սեւ-հա-
 րյուրյակային ռանդի վրացական նացիոնալիստներին, քանի վոր
 իշխ. Անդրոնիկովի թեկնածութեան շուրջը նրանք համաձայնու-
 թեան կզան: Թող սա հիշի ալ. Մարկովը: Բայց ահա մի հարց.
 Ի՞նչպէս պիտի իրենց պահեն հայ ընտրողները: Արդո՞ք նրանք
 պարզապէս կխաբւին՝ այնպիսի անձնավորութիւններից, ինչպի-
 սին ե իշխ. Գ. Մ. Թումանովը, վոր իր անձնավորութեան մեջ
 հայկական ծագումը զարմանալիորեն կարողանում ե համատեղել
 պարզորոշ արտահայտված վրացական նացիոնալիստական սիմ-
 պատիաների հետ, — թե՞ ինչպէս անցյալ տարիներում, կգերա-
 զասեն քիւրակել հողուտ բանվորական դեմոկրատիայի ներկա-
 յացուցչի, վորի համար միևնույն չափով թանգ ու մոտիկ են
 քնակչութեան բոլոր ճնշված խավերի շահերը, — ինչ աղքերի յեւ
 վոր գրանք պատկանեն, — և վորը Դումայի ամբիոնից պետք ե
 պաշտպանի բոլոր աղքերի աղատ ինքնորոշման իրավունքները,
 վճռականապէս ու հետևողականորեն պիտի պաշտպանի բանվո-
 րի, գյուղացու և քաղաքի չքավորի լավագույն կյանքի պահանջ-
 ներն ու իրավունքները, — լինի նա մուսուլման, հայ կամ վրացի:

Այդ հարցի պատասխանը չափազանց կարևոր ե, վորովհե-

տե հայ ընտրողների վարձադիժը շատ բան կարող ե լուծել։
Թող, վերջապես, հայ ղեմոկրատիայի ղեկավարները վորոշակի պատասխան տան այդ վերին աստիճանի կարևոր հարցին, թող խոսեն նաև հայ մամուլի որդանները, թող ասեն իրենց խոսքը։

Թե՞ նրանք կենթարկվեն պարոնայք Խատիսուլների խաբեյության։

Համենայն դեպս, Պետական Դումայի մեջ իշխ. Անդրոնիկովի անցնելը հակառակ կլինի բնակչության մասսայի հսկայական մասի կամքին ու ցանկության և հնարավոր ե միայն «հոռոն» տոտյան ընտրությունների» պայմաններում, վարչական ապարատի, այսինքն՝ վոստրիկանության ողնությամբ և պահնորդական բաժանմունքի դործոն աշխատակցությամբ։

Ենվ նա կլինի նույնպիսի «ժողովրդական ներկայացուցիչ», ինչպես Պուրիշկեիչն ու Մարկով 2-րդը։

Junius

«Звезда» № 14 (50),
մարտի 17 (4) 1912 թ.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս¹⁾

Մենք, Թիֆլիսի ղործակատարներս, խորապես վրդովված ենք մեր մարդկային արժանիքի դեմ ուղղված այն ծաղր ու ծանակից, վորն արտահայտվեց Պետական Խորհրդի կողմից առևտրա-արդյունաբերական ծառայողների բաղամախլիոն դասի համար 15-ժամյա աշխատանքային որ սահմանելով։

Վերոմալ հանդատի» վերաբերյալ Դումայի նախագիծը առանց այն ել ընդհանրապես վատթարացրել եր մեր այժմյան դրությունը, վոր նվաճել եյինք յերկար տարիների համառ պայքարով։

Դումայի մեծամասնությունը կաղեւտների հետ միասին ղործակատարների Վերոմալ հանդատի» որինադիժն ըստ եյության դարձրեց ղործակատարների դեմ ուղղված մի որենք, սակայն Պետական Խորհրդի անդամների կողմից ղործատերերի ախոր-

1) Այս բողոքը Թիֆլիսի ղործակատարների կողմից դրել ե Ս. Սպանդարյանը։—Խմբ.։

ժակները աղբորինակ բացահայտ պաշտպանութիւնը վերջնականապէս անընդունելի յե դարձնում այդ որինադիժը առևտրաարդյունաբերական պրոլետարիատի համար:

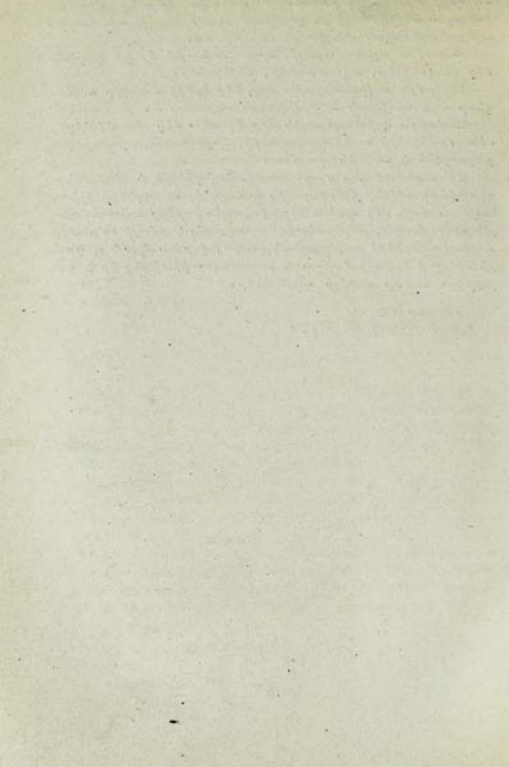
15—ժամյա աշխատանքային որը—դա նույնն է, թե դարձնել մեզ կենդանիներ, ամլտոմատներ, մեքենաներ:

15—ժամյա աշխատանքային որը մեզ կրեւրի մտավոր ու հոգևոր աղքատութիւն և ֆիզիկական ալլասերում:

15—ժամյա աշխատանքային որը կդառնա մեր ընտանիքների, մեր մոտիկների ու հարազատների կործանման, բարոյական քայքայման և անկման պատճառ:

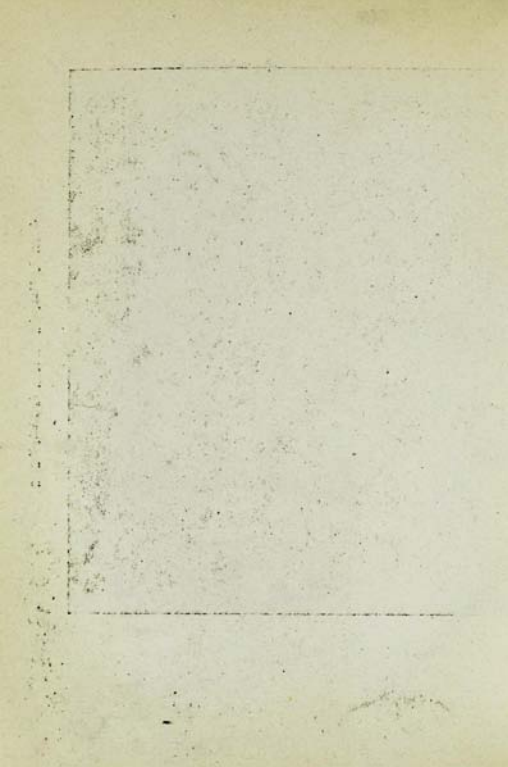
Մենք դիմում ենք ու—դ. պատգամավորներին և թախանձադին խնդրում ենք հրապարակել և հռչակել ունեւորների իշխանութիւնն առջև մեր պահանջները իսկապէս նորմալ աշխատանքային որով մասին, բարձրագոյն հայտարարել Դումայի ամբիոնից դործակատարների բազմաքանակ դասին, վոր նա միայն պայքարի միջոցով կնվաճի մարդու և քաղաքացու իրավունքներ և դոյութիւն համար տանելի պայմաններ:

«Звезда» № 20,
ապրիլի 4 (մարտի 22) 1912 թ.





Ս. Սպանդարյանը և Ռ. Վ. Սպանդարյանը 1902 թ.



Ն Ա Մ Ա Կ Ն Ե Ր

1903 — 1916

20. 4. 19. 11. - 2. 10. 19. 11.

2000 2001 2002 2003 2004 2005 2006 2007 2008 2009 2010 2011 2012 2013 2014 2015 2016 2017 2018 2019 2020 2021 2022 2023 2024 2025 2026 2027 2028 2029 2030 2031 2032 2033 2034 2035 2036 2037 2038 2039 2040 2041 2042 2043 2044 2045 2046 2047 2048 2049 2050 2051 2052 2053 2054 2055 2056 2057 2058 2059 2060 2061 2062 2063 2064 2065 2066 2067 2068 2069 2070 2071 2072 2073 2074 2075 2076 2077 2078 2079 2080 2081 2082 2083 2084 2085 2086 2087 2088 2089 2090 2091 2092 2093 2094 2095 2096 2097 2098 2099 2100 2101 2102 2103 2104 2105 2106 2107 2108 2109 2110 2111 2112 2113 2114 2115 2116 2117 2118 2119 2120 2121 2122 2123 2124 2125 2126 2127 2128 2129 2130 2131 2132 2133 2134 2135 2136 2137 2138 2139 2140 2141 2142 2143 2144 2145 2146 2147 2148 2149 2150 2151 2152 2153 2154 2155 2156 2157 2158 2159 2160 2161 2162 2163 2164 2165 2166 2167 2168 2169 2170 2171 2172 2173 2174 2175 2176 2177 2178 2179 2180 2181 2182 2183 2184 2185 2186 2187 2188 2189 2190 2191 2192 2193 2194 2195 2196 2197 2198 2199 2200 2201 2202 2203 2204 2205 2206 2207 2208 2209 2210 2211 2212 2213 2214 2215 2216 2217 2218 2219 2220 2221 2222 2223 2224 2225 2226 2227 2228 2229 2230 2231 2232 2233 2234 2235 2236 2237 2238 2239 2240 2241 2242 2243 2244 2245 2246 2247 2248 2249 2250 2251 2252 2253 2254 2255 2256 2257 2258 2259 2260 2261 2262 2263 2264 2265 2266 2267 2268 2269 2270 2271 2272 2273 2274 2275 2276 2277 2278 2279 2280 2281 2282 2283 2284 2285 2286 2287 2288 2289 2290 2291 2292 2293 2294 2295 2296 2297 2298 2299 2300 2301 2302 2303 2304 2305 2306 2307 2308 2309 2310 2311 2312 2313 2314 2315 2316 2317 2318 2319 2320 2321 2322 2323 2324 2325 2326 2327 2328 2329 2330 2331 2332 2333 2334 2335 2336 2337 2338 2339 2340 2341 2342 2343 2344 2345 2346 2347 2348 2349 2350 2351 2352 2353 2354 2355 2356 2357 2358 2359 2360 2361 2362 2363 2364 2365 2366 2367 2368 2369 2370 2371 2372 2373 2374 2375 2376 2377 2378 2379 2380 2381 2382 2383 2384 2385 2386 2387 2388 2389 2390 2391 2392 2393 2394 2395 2396 2397 2398 2399 2400 2401 2402 2403 2404 2405 2406 2407 2408 2409 2410 2411 2412 2413 2414 2415 2416 2417 2418 2419 2420 2421 2422 2423 2424 2425 2426 2427 2428 2429 2430 2431 2432 2433 2434 2435 2436 2437 2438 2439 2440 2441 2442 2443 2444 2445 2446 2447 2448 2449 2450 2451 2452 2453 2454 2455 2456 2457 2458 2459 2460 2461 2462 2463 2464 2465 2466 2467 2468 2469 2470 2471 2472 2473 2474 2475 2476 2477 2478 2479 2480 2481 2482 2483 2484 2485 2486 2487 2488 2489 2490 2491 2492 2493 2494 2495 2496 2497 2498 2499 2500 2501 2502 2503 2504 2505 2506 2507 2508 2509 2510 2511 2512 2513 2514 2515 2516 2517 2518 2519 2520 2521 2522 2523 2524 2525 2526 2527 2528 2529 2530 2531 2532 2533 2534 2535 2536 2537 2538 2539 2540 2541 2542 2543 2544 2545 2546 2547 2548 2549 2550 2551 2552 2553 2554 2555 2556 2557 2558 2559 2560 2561 2562 2563 2564 2565 2566 2567 2568 2569 2570 2571 2572 2573 2574 2575 2576 2577 2578 2579 2580 2581 2582 2583 2584 2585 2586 2587 2588 2589 2590 2591 2592 2593 2594 2595 2596 2597 2598 2599 2600 2601 2602 2603 2604 2605 2606 2607 2608 2609 2610 2611 2612 2613 2614 2615 2616 2617 2618 2619 2620 2621 2622 2623 2624 2625 2626 2627 2628 2629 2630 2631 2632 2633 2634 2635 2636 2637 2638 2639 2640 2641 2642 2643 2644 2645 2646 2647 2648 2649 2650 2651 2652 2653 2654 2655 2656 2657 2658 2659 2660 2661 2662 2663 2664 2665 2666 2667 2668 2669 2670 2671 2672 2673 2674 2675 2676 2677 2678 2679 2680 2681 2682 2683 2684 2685 2686 2687 2688 2689 2690 2691 2692 2693 2694 2695 2696 2697 2698 2699 2700 2701 2702 2703 2704 2705 2706 2707 2708 2709 2710 2711 2712 2713 2714 2715 2716 2717 2718 2719 2720 2721 2722 2723 2724 2725 2726 2727 2728 2729 2730 2731 2732 2733 2734 2735 2736 2737 2738 2739 2740 2741 2742 2743 2744 2745 2746 2747 2748 2749 2750 2751 2752 2753 2754 2755 2756 2757 2758 2759 2760 2761 2762 2763 2764 2765 2766 2767 2768 2769 2770 2771 2772 2773 2774 2775 2776 2777 2778 2779 2780 2781 2782 2783 2784 2785 2786 2787 2788 2789 2790 2791 2792 2793 2794 2795 2796 2797 2798 2799 2800 2801 2802 2803 2804 2805 2806 2807 2808 2809 2810 2811 2812 2813 2814 2815 2816 2817 2818

ՈՒՎ. ՍՊԱՆԴԱՐՑԱՆԻՆ

Մայիսի 18(5) [1903 թ., Մոսկովա]

Թանգարդին Ուլյա¹⁾ .

Մոտենում ե տրամաբանության քննությունը, իսկ յետ վնշինչ չգիտեմ: Ձգիտեմ վո՛չ այն պատճառով, վոր չեմ ուզում պարապել, այլ ուղղակի վոչինչ չի մտնում դուխս. կարգում եմ, կարգում, իսկ հետեանքը—դատարկություն: Տրամադրությո՞ւնս ե այդպես, թե ինչ—չեմ հասկանում: Ասենք մի քիչ դասադիրքն ել ե մեղավոր,—աստված դիտե, թե ինչ լեզվով ե դրված: Ե՛հ, դուք ե հաջողությամբ դուրս պրծնեմ: Իսկ հիմա դնամ ճաշեմ ե՛ նորից պարապեմ: Յերբ այս բացիկը կտանաս, յետ արդեն կամ կարված, կամ բռնած կլինեմ քննությունը:

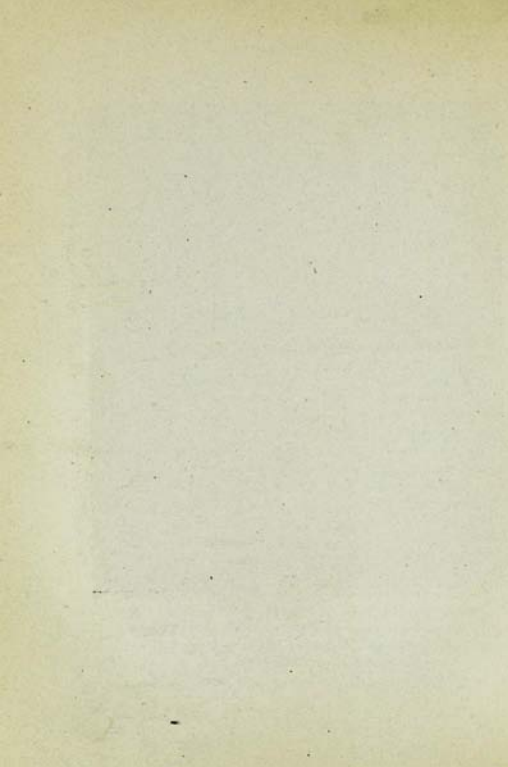
ԴՆ Սուրեն

Թարգմանություն ուսանողից:—ԽՄԻ:

¹⁾ Ուլյա վյաչեսլավովնա Սպանդարյան (Աղամովիչ).—Ս. Սպանդարյանի կինը: Հմմ. Գ(Բ) հեղամ: Ս. Սպանդարյանի հետ տարել ե կուսակցական ընդհանուր աշխատանքներ: Ներկայումս ապրում ե Մոսկվայում: «Мурзилка» մանկական շաբաթաթերթի խմբագիրն ե:—ԽՄԻ:

Հոկտեմբերի 27-ին [1904 թ.] Մոսկվա

Սիրելի հայրիկ, ստացա ձեր բաց նամակը և անմիջապես նստեցի պատասխան գրելու։ Մինչև այժմ իմ լուսթյան պատճառը վոչ թե մոռացությունն է, այլ այն, վոր յես չեյի ուղում իմ ծանր գրության մասին ձեզ գրել։ Յեւ իսկապես՝ ի՞նչ կարող եյի ուրիշ գրելու։ Յես վոչ մի տեղ չեմ դնում, չեմ ապրում, վոր կարողանայի իմ տպավորություններս նկարագրել և այլն։ Իմ կյանքս անցնում եւ չոր հացի կտորի հետ կապված մտածողությունների մեջ։ Այդ տեսակ կյանքը, կենցաղավարությունը, իր մեջ վոչ մի հետաքրքիր և դրամվիչ գիծ չի պարունակում, վոր կարելի լիներ ճառել, խոսել և գրել նամակներ։ Դեռ իմանալով, վոր դուք ինձ ձեր ներկա պարագաներում չեք կարող վոչ մի ողնություն ցույց տալու, յես ավելի լավագույն եյի համարում չգրել և դրանով միանգամայն վերջ տալու «ВЕСНЫМЪ ИОННЫМЪ МОТТАНИЕМЪ» և վնասակար իլյուդիաներին, մյուս կողմից ձեզ պատճառել անհանգստություն իմ նամակներով յես չեյի կամենում։ Յես մտածում եյի մի տեսակ իմ գործերս դրսեւում և այնուհետեւ ձեզ նամակ ուղարկեմ։ Գրել միմիայն, թե յես կենդանի և առողջ եմ, դա կլինի «ОТЪ ПИСКА», և յես կարծում եմ, ձեզ չեք դժացնի։ Յես պարապում եմ, պատրաստվում եմ քննություններին, թեպետ, ճշմարիտ ասած, մեծ դժվարությամբ և առանց զվարթության։ Այսպիսի գրության մեջ, յերբ վոր որերով չես ճաշում, փողոց չես գուրս դալիս մի քիչ զվարճանալու, գրոսնելու, վորովհետեւ բարակ շորերով մքսում ես, վոտներդ սառչում են և այլն, ակամա հիշում ես Կրիլովի խոսքերը։ «...И кому на ум пойдет на голодный потъ жалухок!»։ Յես կարծում եմ, վոր այս բոլոր իմ խոսքերը ձեզ վոչ մի զվարճություն չեյին բերի, այնպես իմ լուսթյունը ավելի խոր պատճառներով ե բացատրվում, քան «մոռացություն» և այլն։ Ամենայն դեպս, կանք և ծանրաբեռնում ենք յերկրագունդը։ Ուրախ եմ, վոր թերթի գործը առաջ ե դնում, բայց իմ կարծիքով թերթը հաջողություն չի ունենա, յեթե իր չորս բոլորքը չի հավաքի նոր ուժեր թե՛ դրական և թե՛ դիտական տեսակետից պատրաստված։ Բավական չե այժմ միմիայն «Հրապարակախոսություն», պեաք և և անհրաժեշտ ե և գիտնական արդումենապիսի։ Այս



որերս զնացի Շահ-Նազարյանի¹⁾ մաս, հուշաւով, թե եւ ձեր
նամակը տաացել է, բայց կարծես վնջնէ չգիտե։ Այնպէս վոր
մի քանի փութ Հիմարություններ և տափախություններ լսելուց
հետո հետացա «НЕСОЛОНО ХЛЕБАВН»։ Վնուէ եւ այլևս նրա մաս
վաստք չկոխել, այնպէս վոր խոնարհարար կիսնդրեմ ինձ ազատել
նրա հետ վորեւեւ դործ ունենալուց։

Ի՞նչ է անում Աստղիկը²⁾, ի՞նչ դրության մեջ է Բելլիզարը³⁾
և ինձ մտադրություններ ունի։ Լավ կաներ, վոր այստեղ դար
մի բան սովորեր, դարգանար։ Բռլորին բարեւ և համբույր։

Ձեր վորդի

Սուրեն

Խնդրեմ մի քիչ պարզ գրեք. դժգոհանում եմ ձեր գրված-
քը կորդայ։

Ս. Ա. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

[Դեկտեմբեր, 1904 թ., Մոսկով]

Սիրելի հայրիկ.

Ձեր բաց քարտը տաացա և կարդացի մեծ ուրախությամբ...
Ինչ վերաբերում է ինձ, յետ այսքան ժամանակ չեյի դիմում,
վորովհետեւ բոլոր ժամանակ վորձում եյի մի տեսակ իմ դործս
տեսնելու տուանց ձեզ նկատցնելու։ Բայց բախտ չունեմ։ Յ՛լի նոր
բնակարան արեաք և վորոնեմ։ Մեծ ցամփով բաժանվում եմ իմ
այժմյան բնակարանիս հետ։ Հիանալի սենյակ և շատ լավ և ճոխ
կերակուր։ Բայց ինչ արած։ Տանտերներին ինչ-վոր ազդական-
ներն են յեկել, և նրանք խնդրում են, վոր սենյակը դատարկեմ։
Գրպանումս միմիայն տաս ուսուլի յե։ Այդ տասը ուսուլիով վո՞ր

1) Շահ-Նազարյան Ս.—բժիշկ. Վնոր-Դարձ-ի, Վնովիդ-Հովիտ-ի աշխատա-
կէջ։ Աղագայն—պահպանողական, կշեռական հրապարակախոս։—Խմբ.։

2) Աստղիկ Սպանդարյան—Ս. Սպանդարյանի քույրը։

3) Բելլիզար Սպանդարյան—Ս. Սպանդարյանի մեծ յեղբայրը։ Մահացել
է 1912 թ.։—Խմբ.։

մեկը անեմ—ըզիտեմ. մի բողոք մտածում եյի բաներս հալածեմ մի տեղ, իսկ ինչս դամ Պետերբուրգ, բայց հետո ինչս ինձ ասեցի, վոր այդ կլինի ավելորդ բեռ ձեզ վրա: Մտածում եմ, մտածում եմ և մտածում եմ... Ի՞նչ նոր բան ել ասեմ: Դուք յերևի արդեն կարողացած կլինեք Մոսկվայի դեմոնստրացիայի¹⁾ մասին: Բոլորը սուտ ե, անամոթ սուտ: Դա ահռելի բան եր, զբանդիող: Յավալին այն և, վոր մի քանի ուսանող և ուսանողուհի սպանված են: Շատերը վիրավորված, կան և անդամալուծներ: Կառավարութայն վախը այն աստիճանի յեր հասել, վոր Թեղանովներ եր բերել, պոլիցիայի և կողակների զաղանությունը չափը անցել եր: Դեմոնստրացիան միաժամանակ կատարվեց Тверской, Кузнецкий, Дмитровка, Лубянка, Воздвиженка, Арбат, Никитинская փողոցներում: Չեմ թաղցնի, վոր յես մասնակցեցի, բայց հաջողարար անխնայ դուրս պրծա, թեպետ գլխարկս մնաց պատերազմի դաշտում և ստացա մի քիչ ծեծ, թեպետ ճշմարտությունը պահպանելու համար պիտի ասեմ, վոր ինչս ել իմ կոմբալով լավ ջարդեցի պոլիցիայի գլխները և մեջքերը: Համալսարանում забастовка յեր:

Ձեր Սուրեն

Մ. Ս. ՍՊԱՆՆԱՐԾԱՆՆ

Հուլիսի 12 (հուլիսի 29) 1913 թ. [Թիֆլիս, Մեհերի բռնա]

Իմ Թանգագին աղջիկս²⁾: Տեսնո՞ւմ ես, դու ինձ նամակ չես գրում, ուրեմն յես կգրեմ քեզ: Վաղուց ե քեզ չեմ տեսել, ինձ թվում ե—մի ամբողջ տարի յե անցել: Այ թե ինչքան վաղուց և: Իսկ չե՞ վոր արդեն քիչ ժամանակ ե մնացել և չուսուով ինձ կտանեն հեռու—հեռու և յերկա՛ր, չա՛տ յերկար ժամանակուով: Դու աշխարհագրությունից սովորել ես, վոր Ռուսաստանում,

¹⁾ Ս. Սպանդարյանը եկաթի ունի ըստ յերևույթին 1904 թ. դեկտեմբերի 18—19 (Ծ—6)—ին Մոսկվայում տեղի ունեցած ուսանողական հակա ցույցերը, վորի ժամանակ ցուցարարները ընդհարվեցին վոստիկանների և կազակներին հետ: Ընդհարման ժամանակ սպանվեցին և ծանր վիրավորվեցին բազմաթիվ ուսանող-ուսանողուհիներ: Յույցին ժամակցեց նաև Ս. Սպանդարյանը, վորն այն ժամանակ Մոսկվայի համալսարանի ուսանող եր—եմբ.:

²⁾ Մամիա Սուրենի Սպանդարյան—Ս. Սպանդարյանի ավագ աղջիկը: Մեկել և 1902 թվին, Թիֆլիսում: Ներկայումս աշխատում ե Մոսկվայի կրնա ֆորբիկայում, վարդես սեմիյայի ասիստենտ—եմբ.:

Ուրախ լեռներից այն կողմը, տարածված և ընդարձակ մի յերկիր՝ Սիրիերը։ Այնտեղ շատ մյուս և լինում, դաժան սառնամանիք, կան հակադասական դեպքեր, մթին անտառներ, հաղարավոր վերատերություն մզվում են հահիճները, այնտեղ շատ կան թանգազին մորթի սենյուց դադաններ, հյուսիսային գեղեցիկ շա՛տ յեղջերուներ, վորոնց լծում են։ Յես այնտեղ կսովորեմ չմուշկներ դործածել, դահուկներով շրջել և այնտեղից քեզ կուղարկեմ մի փոքրիկ դադանի մորթի՝ դլխարկի կամ ձեռնամուշտակի համար։ Լա՛վ։ Ինձ կտանեն հենց այդ Սիրիերը։ Ամեն տեղ մարդիկ են ապրում, և Սիրիերում ել յես կապրեմ վո՛չ ավելի վատ, քան այստեղ։ Միայն թե տխուր կլինի առանց ձեզ, իմ բալիկներ, առանց մամայի։ Դուք կմեծանաք առանց ինձ, առանց ինձ հասակ կառնեք։ Այ, սա նույնպես ցավալի յես։ Յես շատ եյի ուղում, իմ բալիկներ, պարապել ձեզ հետ, վորպեսդի դուք, իմ բալիկներ, լավ մարդիկ դառնաք՝ հասարակության համար ողտակար, վորպեսդի ձեր սրտերը լինեն բարի և կարեկից, վորպեսդի դուք սիրեք ուսումն ու աշխատանքը։ Վոչինչ։ Մաման ձեզ կհետևի, իսկ դուք ինձ հաճախակի կգրեք, վորպեսդի յես տեսնեմ, թե դուք ինչպես եք որեցոր խելոքանում։ Դուք, իհարկե, լավ բալիկներ կլինեք և չեք մշտացնի ինձ և մամային։ Յերբ վոր դուք մեծանաք և յես ել յերևի արդեն աղատ կլինեմ, այն ժամանակ դուք կդնաք համալսարանները սովորելու, յես ել ձեզ հետ կդնամ և նույնպես կսովորեմ։ Թանգազին Մանյուրկա, լա՛վ սովորիր, յես-սնդու։ Ով վոր սկզբում սովորում և ջանասիրությամբ, նրա համար հետագայում ամեն ինչ հեշտ և լինում։ Քո որինակը կաղզի մյուս յերեսաների՝ Լիլկայի¹⁾, Սոյոպկայի²⁾ և Նյուկայի³⁾ վրա։ Իմացի՛ր, վոր վո՛չ յես, վո՛չ ել մաման բացի

1) Լիլկա՝ Ամենիկա Սուրենի Սպանդարյան—Մ. Սպանդարյանի աղջիկը. ծնվել և 1904 թվին, 1921 թվից կոմյունիստական տեղում և, 1929 թվից Համկ(ր)Կ տեղում, 13 տարեկան հասակից մասնակցել և բուլլետկյան ճգնաժամային աշխատանքներին և կուսակցական շրջաններում հայտնի յեր Լիլկա Սպանդարյան տնտեսուհի—կմբ.։

2) Սոյոպա Սուրենի Սպանդարյան—Մ. Սպանդարյանի աղան. ծնվել և 1908 թվին։ Կոմյունիստական տեղում և 1923 թվից, Համկ(ր)Կ տեղում, 1926 թվից աշխատել և Միացյալ Պետաղվարչությանում—Ներքոքրեմիստականում։ Ներկայումս սովորում և բարձրագույն ֆիզիկա ինստիտուտում—կմբ.։

3) Նյուկա՝ Սերգեյ Սուրենի Սպանդարյան—Մ. Սպանդարյանի կրտսեր աղան, ծնվել և 1909 թվին, կոմյունիստական տեղում, 1928 թվից աշխատում և Միացյալ Պետաղվարչությանում—Ներքոքրեմիստականում—կմբ.։

կրթությանից քեզ և մնացածներին վոչինչ չենք կարող տալ և դուք բոլորդ ել ինքներդ պետք և վաստակեք ձեր ճի կտոր հասցը: Ստյոպկային ասա, վոր ինձ համար շատ անախորժ և, վոր նա աստամները չի մաքրում: Նա այնպես լավ տղա չե, դեղեցիկ, իսկ աստամները չմաքրելով կդառնա կապիկ և բոլորը նրանից յերես կդարձնեն, վորովհետև նրա բերանից վատ հոտ կդաւ: Յետ կարծում եմ, վոր Ստյոպկան կսկսի մաքրել իր աստամները (չե՞ վոր նա խելոք տղա չե) և (չի տեսի) իրեն հիշեցնել: Իսկ ասահասարակ ապրի տղաս. նա, յեթե ուղենա, ամեն ինչ ել կարող ե անել: Լիլիշկա, ժամանակն և, վոր դու ել լրջորեն դիրք վերցնես ձեռքդ, թե չե, այ, արդեն ձիւրն ել են սովորել գրել, կարդալ, դուստրել, հանել և այլն: Յեւ շուտով մկնիկ-յերկարապալ-չիկն ել ավելի խելոք և ուսումնական կլինի, քան Լիլիան: Իսկ ի՞նչ ասեմ իմ զուսանողիդ Նյուկայի մասին: Միրեցեք նրան բոլորդ, մի՛ նեղացրեք նրան, չե՞ վոր նա դեռ այնքա՛ն փոքրիկ և: Յեւ այնքա՛ն ծիծաղալարժ չարահճին: Ջերմ համբուրում եմ քեզ, նաև Լիլիային, Ստյոպկային և Նյուկային նույնպես—պինդ—պինդ: Համբուրիր իմ կողմից մամային, տատիկին:

Ռա պապա՝ ՍուրբԵ

Թարգմ. ուսու.—Խմբ.:

Ո. Վ. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

Սեպտեմբեր 14 (1) 1913 թ.: [Թիֆլիս, Մեակիի բանո]:

Թանգադին Ուլա, յես այժմ կատարյալ տարակուսանքի մեջ եմ և չգիտեմ ինչ անել: Այստեղ չեն ուզում իմ հաղուստը փոխել. ասում են, թե այդ կանեն նահանգական բանտում՝ աջսորայայր ճանապարհելու ժամանակ: Լավ: Բայց յես ինչո՞ւմ դնամ նահանգական բանտ: Վոչ մի վտանաման չունեմ, իսկ այս շուտտերն արդեն բոլորովին անպետք են: Ստիպված պայծառ եմ մղում կալանավորական հաղուստի համար: Խնդրում եմ,—չեն տալիս: Ի՞նչ ասես, վոր չի դալիս մարդու գլխին: Հենց նոր մի բացիկ տոացա Յելենա Գրիգորյեւնայից¹⁾: Նա մեկնում եւ Խնդրում եմ

1) Յելիմա Գրիգորյեւնա Լարիմա (Բելինկայա)—Մ. Ա. Լարինի (Լարյե) հինք: Այդ սրբին նա մեկնեց արտասահման—Գերմանիա, վորտեղ 1913 թվին արտաքսված եր Մ. Ա. Լարինը.—Խմբ.:

խմանաւ նրա հետադա հասցին. Յեա ուզում եմ նամակադրություն
և կապ պահպանել նրա և Միխայիլ Ալեքսանդրովիչի¹⁾ հետ:
Թե չե յես միշտ մարդկանց կորցնում եմ հենց այնպես,
ծուլության և անիմության շնորհիւ... Յեա համոզված եմ,
վոր մինչև հասնեմ նշանակված տեղը, վերջնականապես հալից
կընկնեմ: Այս բանտից-բանտ քարշ գալը, այս նստանքները,—
ահա քեզ տանջանքի ուղին, ահա քեզ իսկական Գողգոթան:
...Միտլի բարեկամս, դրիք ինձ այնտեղ վարձան կարելի չե հա-
ճախ և շատ, հաջողեցրու, վոր այնտեղ յես ստանամ հայկական
յրադրեր և ժուռնալներ և ընդհանրապես այն ամենը, ինչ վոր
նոր և և հետաքրքիր հայ դրականության մեջ, մանաւանդ մարք-
սիզմի վերաբերյալ... Յեա եմ կողմից խոստանում եմ ամեն շա-
բաթ ղեկույցներ ուղարկել, թե ինչպես եմ ապրում: Իհարկե,
դու ինձ կուղարկես թո՛ւ, նաև յերեխաների նկարները: Թող նրանք
ևլ ինձ դրեն հաճախ և վոչ թո թելադրությամբ: Յեա հալկու-
թություն ունեմ և ծուռումուռ եմ դրում:

Յերբ յես մեկնեմ, դու մի մոռանա Յելենա Դիմիտրիեւնա-
յին²⁾, այցելիր նրան և նրա մասին դրիք ինձ ամեն ինչ և ման-
րամասն: Տրամադրությունս շատ ծանր և, բայց պետք և արխա-
նալ: Գոնե այտեղ քաղաքական կալանավորներից մեկը լիներ,
թե չե բուլրովին մենակ եմ: Պետք և դնամ առնվաղն մինչև
Ռոստով: Մարչրուտից բաց և թողնված Բադուև և հայտնի չե,
թե ինչքան մամանակ ենք անկվելու այնտեղ: Գիրքը յես չեմ
ստացել, իսկ իրերը կհանձնեմ Մարտիրոզովին՝ քեզ հանձնելու
համար: Զերմ, ամենաջերմ կերպով գրկում ու համբուրում եմ

1) Մ. Ա. Լաբին (Լաբյե) — իմբ.:

2) Յե. Դ. Ստասովա (ծն. 1873) — հին բուլղարուհի, պրոֆեսո-
րու հեղափոխական, 1898 թ. մասնակցում և ուղ. շարժմանը: Յարել և մի-
շաբթ ղեկավար կառավարչական ընդհատակյա աշխատանքներ Պետերբուրգում,
Մոսկվայում, Կիևում, Մինսկում, Վիլնայում, Նիժնի-Նովգորոդում, Բիֆլի-
սում, Բաղդում և այլ վայրերում: Մի քանի անգամ մեքահալվել ու ազատվել
և: Վերջին անգամ մեքահալվեց 1912 թվի հունիսին Բիֆլիսից Պետրոգրադ
մեկնելիս և դատվեց Ս. Սպանդարյանի, Վ. Շվիցների հետ: 1913 թվին ազատ-
վեց Յենիսեյսկի նահանգը, ուր մնաց մինչև 1917 թ. Փետրվարյան հեղափո-
խությունը: Ակտիվ մասնակցել և Հոկտեմբերյան Հեղափոխությանը: Ներկա-
յումս աշխատում և ՌեժիՍՆ լուս. ժողովրդականում — իմբ.:

քեզ ու յերեխաներին: Ավելի շատ արիություն և ուրախություն: Զերմ վողջույն Զաւ. 1) և մյուսներին:

Ամբողջովին քա Սուրեն

Թարգմ. ուսու. — Խմբ.:

Ո. Վ. ՍՊԱՆԴԱՐԹԱՆԻՆ

Հոկտեմբերի 7 (սեպտեմբերի 24) [1913 թ., Ռոստով Դ. վ.]

ԹԱՆԳԱԳԻՆ ՈՒՅԱ

Այսօր մեկնում եմ դեպի Կողլով և այլն: Այստեղ ինձ հաճառողներին ֆուֆայիկա և տաք վարտիք: Մուշտակի մասին խոսք չկա: Առայժմ ամեն ինչ կարգին է: Ժողովուրդը [վազոնում] լավ ժողովուրդ և և հարգանքով ու սիրով և վերաբերվում դեպի ինձ: Միայն մի բան և վատ ու ծանր. — ձեռքերս բոլոր ժամանակ շղթայված են 2): Տեսա Ներսեսին 3) և Ոլլա Սեմյոնովնային 4): Զերմադին գրկում և համբուրում եմ քեզ և յերեխաներին: Կրասնոյարսկի հասցես քեզ կհաղորդեմ 5):

Սուրեն

Ո. Վ. ՍՊԱՆԴԱՐԹԱՆԻՆ

Հոկտեմբերի 23 (10) [1913 թ. Կրասնոյարսկ]

Թանգադին Ոլլա, յես Կրասնոյարսկի փոխադրական բանտում եմ: Մի յերկու շաբաթից հետո կուղարկեն Նշանակված տեղը: Ծուռով արդեն ազատ կապրեմ մի վորեն գյուղում: Վոչ մի դրոշ փող չունեմ: Ծանապարհին բոլորը դնաց: Վատ է եմ դուռ ինձ: Միայն թե կոկորդիս կատարը յերբեմն իրեն զգալ է

1) Զավայիշիմ, Ս. Ֆ. — ինձե՛նք, Ս. Սպանդարյանի Ժանոթներից: — Խմբ.:

2) Ընդունված կատարված և մատուցվ, ըստ յերևութին վոստիկանության կազմից: — Խմբ.:

3) Ներսես Ներսիսյան — գործակառար, ՌՄԴԿ Թիֆլիսի կազմակերպության անդամ: Ներկայումս մերկացվել և վորդեն ժողովրդի թշնամի: — Խմբ.:

4) Ոլլա Սեմյոնովնա Դանիալյան — Ս. Սպանդարյանի հոր մտերիներից: Բնակվում եր Ռոստովում: Մահացել է 1927 թ. — Խմբ.:

5) Նամակի վրա կա հետևյալ շտամպը. Ռոստով Դ/վ-ի Դատախազի ոգ-նական: — Խմբ.:

տալիս: Թիֆլիսում դրա մասին քեզ չասացի, վորպեսզի չանհանդատացնեմ: Ծխելը թողի: Ընդհանրապես յես լավ տեղ հասա, նույնիսկ՝ ուրախ և հետաքրքիր: Ճանապարհին ընկերների էյի հանդիպում: Խոսում էյինք, խոսում... Հազար անգամ համբուրում եմ յերեխաներին: Ի՞նչ և ի՞նչպես յեղան իրերը: Գրքերը և թերթերի (հայերեն) մասին չմոռանաս: Յես քեզ ավելի մանրամասն նամակ կդրեմ և ամեն ինչ կպատմեմ: Ձե՞ վոր դու իմ կոնֆիդենտն ես: ... Իմ վողջույնը և իմ փպիտները բոլորին: Մի վշտանա, այլ հալստա և ուրախ յեղիր: Համբուրում եմ, համբուրում եմ...

Քն Սուրեն

Թարգմ. ուսու. — Խմբ.:

Ո. Վ. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

Նոյեմբերի 11 (հոկտեմբերի 20) [1913 թ. Կրասնոյարսկ]

Թանգաղին Ուլյա, յես դեռևս Կրասնոյարսկի բանտում եմ, սակայն յերևի այսօր—վաղը կհայտնեն նշանակման տեղը, իսկ հինգշաբթի կդնամ հտապ: Ասա, խնդրեմ, ո՞ւր են իմ իրերը և ի՞նչ վիճակում են: ... Հիմա այստեղ սարսափելի ցուրտ է: Յերկյուղով մտածում եմ ապագայի մասին, — չուեննալով տաք հագուստ, վտանաման և այլն: Հող տար փողի մասին և ուղարկիր ինձ: Յես վաղուց ե, վոր փող չունեմ: Ճանապարհին շատ ծախս յեղավ: Այստեղ ամեն տեսակ միջատներն ու անիծներն անպատիժ ուտում են ինձ. ամբողջ մարմինս չանդռտոված ե և արյունլիլի: Տրամադրությունս կայտառ ե, ուրախ և լավ: Կեցցե կյանքը: Մենք դեռ վտտի կեննենք, կարիք չկա հուսալքովելու: Սրանից վատթարն ել ե լինում: Իսկ ուրիշների հետ համեմատած՝ իմ անախտոթություններն ուղղակի դատարկ բան են:

Համբուրում եմ քեզ ու յերեխաներին: Քն Սուրեն

Թարգմ. ուսու. — Խմբ.:

Ո. Վ. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

Նոյեմբերի 15 (2) 1913 թ. [Իննոկենտեական գյուղ, Յենիսեյ նահանգ, Կանսկի գավառ]

Թանգաղին Ուլյա: Անցյալ անգամ յես քեզ նամակ դրեցի հուլիսին և ջղայնության աղղկացության տակ: Յես՝ հիվանդ պառկած էյի, յերբ, վերջապես, ստացվեցին իրերը և դաժան ստոնամանիք եր: Կարող ես յերևակայել, թե վորչափ յես պիտի

Քաջանանայի, շատանալով վոչ միտաք հաղուստ... իմ հասցեն այն
և, վոյր ուղարկել եմ քեզ: Կարելի չե ավելացնել Վերինսկի փոս-
տային բաժանմունքի վրայոյն, միացածը նույն ձևով: Յեա ստա-
ցա քսան ուռլին, դռակ զնեցի և մոտ որերս կոչիկներ կզնեմ:
Անհամբեր սպասում եմ լրագրերի, գրքերի և այլն: Առանց այդ
ամենի յեա ինձ ուղղակի անապատում եմ դրում: Մեզ տեղա-
վորեցին այսպես: Մարուսյանն՝ Պերովոյում (գաղապակի կենտ-
րոնական գյուղն է), իսկ յեա Վերայի²⁾ հեա միասին իննոկեն-
տյեվսկայա գյուղում—Մարուսյայից 12 վերստ հեռու: Լրագրե-
րի, գրքերի և առհասարակ արտաքին աշխարհի հեա կենդանի
կապի բացակայության պատճառով սարսափելի ապաստեա յե
և վոչ մի հետաքրքրություն: Ուստի նամակներս ել այսքան
ձանձրալի յեն: Ուղարկեցեք այստեղ այն ամենը, ինչ վոյր ձեռ-
ներդ կընկնի,—գրքեր և այլն: Մենք ուզում ենք այստեղ գրա-
դարան ստեղծել: Խնդրիր ծանոթներին: Յանկալի յե պատմու-
թյան, եկոնոմիկայի, քաղաքականության մասին և այլն և այլն:
Հիմա սատարի ցալում ե ձախ ձեռքիս մեծ մասը: Յերեկ բարձր
տեղից փայտի մի կտոր ընկավ յեղունդներին վրա: Մասա ուսեց,
կապտեց, ցալում ե և հանգիստ չի տալիս: Յեղունդա սկսում ե
ընկնել: Նույն այս որերին ել ցալում են և տատաներս: Ողնու-
թյուն վոչ մի տեղից: Մեզ արդեւիւծ ե դնալ նույնիսկ գաղապա-
կի բուժակային կայանը: Ուղարկիր այն ամենն, ինչ վոյր կա-
րող ես: Սմեն տեսակ էջրականություն: Յեա ներսեսին խընդ-
րեւ եյի ինձ համար բաժանորդադրվել «За правду»³⁾—յի,
մինչե այժմ չկա վոչ մի պատասխան: Գրել եմ նաև Մալինով-
սկուն⁴⁾: Յեթե կարող ես, ուղարկիր ինձ տվյալներ Կովկասի

1) Մաքիա Վոյսիկա—ՌՍԴԲԿ Թիֆլիսի բուլլետիյան կազմ. տեղամ: Ս.
Սոլոմոնովայի հեա և նույն դարձով դատապարտված եր աքսորի Միդերում—
Խմբ.:

2) Վերա Լազարյեվնա Շվեյցեր—Հին բուլլետիյան, ընդհատակյա աշխատող,
կատարել և կուսակցական մի շարք պատասխանատու հանձնարարություններ:
Քշտանել և Պետերբուրգում, Ռուսովում և այլ վայրերում: 1912 թվին դառնաց
Ս. Սոլոմոնովայի հեա և աքսորվեց Միդեր: Աքսորում ամբողջ ժամանակ յեղել
ե Ս. Սոլոմոնովայի հեա միասին: Ներկայումս կատարում և պատասխանա-
տու աշխատանքներ ծանր արգելադրության ժողովմատում—Խմբ.:

3) «За правду»—բանվորական բուլլետիյան լեղալ որսիւրթ, լույս ե տե-
սել 1918 թ. Հոկտեմբերից, ցարական կոռուպարության ուղղորսիւնների հե-
տանաջով արգելված «Правда»-ի փոխարեն: Փակվել և 1913 թվին դեկտեմ-
բերին: Երան փոխարինել ե «Пролетарская правда»-ն—Խմբ.:

4) Մալինովսկի, Ռ. Վ. (1878—1918)—Հայանի պրովոկատոր: Գրգ Պե-

քնակչութիւն մասին, ցեղերի քանակը յուրաքանչյուր նահանգում կամ մարդում և մի շարք մեծ քաղաքներում, որին ահա՝ Թիֆլիսում, Բաղվում, Յերևանում, Փուլթայիսում, Գանձակում և այլուր, վորքան կա յուրաքանչյուր աղղությունից։ Տվյալները պետք է շատ թե չէ նոր լինեն։ Յեւ մի բան՝ եւս գրում զաղղային հարցին շուրջը, վնասակամապէս պայքարում եմ ամբողջականի դեմ։ Ի դեպ, գաիր Կովկասում զեմառնումի վերաբերյալ յեղան խորհրդակցութիւն բոլոր նյութերը։ Շատ և շատ շնորհակալ կլինեմ։ Յեթե գրվեց, կուղարկեմ «Просв.»-ի ասպելու։ Ինչո՞ւ դու ինձ չուղարկեցիր Միխ. Ալեքս. նամակները և ինչո՞ւ դու ինձ չես հայտնում նրա հասցեն։ Մի՞թէ դիմի չընկար։ Իսկ ինձ շատ և շատ հարկավոր և արտասահմանյան հասցեն։ Վորքան սարսափելի չե, վոր դրում ես այսպիսի մի հեռավոր յերկիր և ինքդ այդ բաների մասին գլխի չես ընկնում։ Ախր, աստված վկա, այսպիսի պայմաններում ուղղակի հաղթահարում և աստատան։ Ինչո՞ւ՞ կարող ելիր դու այնքան դրաղված լինել, վոր չկարողացար նույնիսկ նրանց հասցեն հայտնել ինձ քո նամակով։ Անհրաժեշտ և, թանգազինա, այնպէս անել, վոր նման կուրյոզներ այլևս չլինեն։ Իմ մասին, վորպէս Իննոկենտյանի միջոցով քնակչի մասին, չգիտեմ, թե ինչ գրեմ։ Վոչ մի հեռանկար, վոչ մի դրաղմունք, որն անցնում և դատարի և ապարդյուն։ Մի խոսքով, կյանքս անցնում և, վաղնահա լրանում և յերեսուն տարիս։ Շնորհակալություն, վոր հիշել ես, շնորհավորել ես։ Գրեթէ յուրաքանչյուր անգամ փոստն ուղարկվելիս յես նամակ եմ գրում։ Յերբեմն թուղթ կամ դրոշմանիչ չի լինում։ Ջերմորեն համբուրում եմ յերեխաներին։ Շնորհակալ եմ նրանցից՝ բացիկի համար։

Բոլորիդ գրկում եմ։ Սրտանց համբուրում եմ քեզ,

Քա Սարգս

Քարգմ. ուսու. — Խմբ. 1

տական Դոմէայի անգամ և ՌՄԴԲԿ Ֆրակչիայի նախագահ. 1912 թվին մասնակցել է ՌՄԴԲԿ Պրադայի կոնֆերենցիային և ընտրվել է Կ. Կ.-ի անգամ։ Մասնակցել և կուսակցական մի շարք խորհրդակցությունների։ Միևնույն ժամանակ նաուայության մեջ եր գտնվում Մոսկովայի պահապանական բաժանմունքում և գոտիկանական զեղարտամեծնում։ Մասնել և բաղմաթիվ բաղլեթիկներ, վորոնց թվում նաև Ս. Սպանդարյանին։ 1918 թվին մերկացվում է և զեղակահարվում զերազույն արիւնւալի վնասով։—Խմբ. 1

1) «Просвещение»—բուլլետիյան ամսագիր, Հրատարակվել է Գնորրուրդում 1911 թ. զեկտեմբերից—1914 թ. հունիսը։ Ամսագիրը զեկտմարի և Էնթիմը և Ստալիմը։—Խմբ. 1

[Թարս, 1914 թ. Խնկենայեղեկայա գյուղ, Յենիսյայի նահանգ, Կանկեր-
գլուխ]

Թանգադին Ուլա, ստացա Լար[ինի] նամակը, շնորհակալու-
թյուն: Բաղր[ատ] Սեմ[յոնի] չը¹) դրում ե, բայց գլխի չի ընկ-
նում իր հասցեն հաղորդելու: Նորից կրկնում եմ, վոր վոչ մի
կողմասյան ուսանողն կամ հայերեն թերթ չեմ ստանում եւ առ-
հասարակ այնպեղից վոչ մի լուր չունեմ: Կատարյալ մեկուսա-
ցում: Ջգում եմ, վոր որեցոր թուլանում եմ... Ծուռով բոլորո-
վին չեմ անհանգստացնի: Այս անիծված գյուղում մարդ կմեռնի
հենց միայն ձանձրույթից եւ վոչինչ չանելուց: Վոչ վոք եւ վոչ
մի կերպ իր կարեկցությունը չի ցուցարեում: Յես հասկանում
եմ, թե Վորտեղ ե թաղված շան դուխը: Միայն թե յես լուում
եմ եւ լուռ կմնամ: Յեթե բերանս բաց անեմ, ապա բոլորն ել այն-
պիսի հրաշալիքներ կիմանան, վոր զտղա յես—գիմացիք, ե շատ
առաքինություններ հիմնովին թրջված դուրս կգան: Ջգվելի յե
այս ամենը: Ուղղակի մարդու սիրտ ե խառնում: Ջերմադին
համբուրում եմ յերեխաներին: Թող դրեն: Գործնական նամակ-
ների համար ինձ այնպիսի հասցե յե հարկավոր, վոր նամակնե-
րը չկորչեն, թե չե փոստն, ըստ յերևութին, անկանոն ե ալ-
խառնում:

Քո Սարեմ

Թարգմ. ուսու.—Խմբ.:

Ո. Վ. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

Ոգոստոսի 7 (հուլիսի 25), 1914 թ. [Մոսստերեկոյե գյուղ, Տաբուխանի
յերկիր]

Թանգադին Ուլա, չգիտեմ՝ հասա՞ն արդյոք քեզ իմ բացիկ-
ներն ու նամակը: Յես արդեն Տուրուխանյան յերկրում եմ եւ

1) Բագրատ Սեմյանիչ Եսիպարովյան (ծն. 1800 թ.)—անհուսակցա-
կան, յերկար տարիներ աշխատել ե վարպես Վոր-Դարձի սրբադէշ ե ջար-
տուգար: Ս. Սպանդարյանի ե հոր մտերիմ մարդկանցից մեկը: Մինչե Ս.
Սպանդարյանի մահը աջարում դանձած ժամանակվանից մտերմական կապ ե
պահպանել նրա հետ ե ջանասիրությամբ կատարել ե նրա բոլոր հանձնարա-
րությունները: Աջարում դանձող բուլլեիկներին նյութական սմանդակության
կազմակերպիչ ուղղիներից մեկն ե հանդիսացել: Ներկայումս բնակվում ե Թրե-
յիսում ե անհասական թաշկտառ յե—Խմբ.:

շատ բան և բնորոշում, — 1.624.500 քառ. միլիմետր, իսկ բնակիչները՝ 12 հազարից պակաս: Այստեղ կան մի քանի գյուղեր, այլ՝ կայաններ և բուրգեր են: Յենիսեյի ափերին: Փոստն ամառական 4 անգամ և ստացվում և ուղարկվում: Կա հազորդակցության մի ճանապարհ, — դա զենն է: Թե՛ մեկուր և թե՛ ամառը: Ճանապարհները մակվելիս 1 1/2—2 ամսով կտրվում և հազորդակցությունն ամբողջ աշխարհի հետ: Ամեն ինչ չափազանց թանձր և, մասնատակել կարելի չե միայն Փիլիկական աշխատանքով, այն ել՝ դիտավորապես միայն ամառը: Վարչական անձերն ամառական սասանում են 15 ռուբլի նպաստ, դատարանով աջակցվածները — մոլինչ: Կարող ես յերևակայել իմ դրությունը: Առաջիկա աշունքում յես մի քիչ մասնատկում եյի, կյանքն ել եփան եր և մի կերպ ծայրը ծայրին եյի հասցնում: Այստեղ յես թողնված եմ իմ բախտին և չդիտեմ ինչ անել, ինչպես վարվել: Այժմ յես ժամանակավորապես ապրում եմ ընդամենը չորս տնից բաղկացած մի կայանում, մի ընկերոջ մոտ, մորն ինձ մեկ ամսով ապաստան տվեց: Չգիտեմ հետո ինչ կլինի: Յերբ մոտենում եմ, սարսափելի չե թվում: Այստեղ մեկուր դափան և, բնակարաններն այստեղ թանձր են և բուրգովին առանց կաշկարառի, առանց մայրի, առանց ջրի: Ամեն ինչ պետք և զենել, իսկ միող չկա և չի նախատեսվում: Ետևում կգա մեկուր (այստեղ ամառը դիշերներ չեն լինում, արևը համարյա թե մայր չի մտնում: իսկ մեկուր համատարած դիշեր և), նախ Փոստը 15 կողեկ է և պետք և միանգամից շատ զենել: Եաքարի Փոստը 25 կողեկ է: Հարկավոր և զենել ալյուր, յուղ և այլն: Դարձյալ չգիտեմ ինչ անել: Թվում է ինձ, թե ընկճվելու յեմ, չեմ դիմանալու: Կարծում եմ, մոր հիվանդ մարդը, այն ել ինձ նման մեկը, մոր դործնական կյանքին բնավ չի ընտելացել, — դժվարությամբ կապրի լիակատար մենության մեջ, բևեռային ձմռանն ու դիշերներին՝ առանց իր դոյությունը պահպանելու համար միջոցներ ունենալու: Ասենք, այստեղ ինչի՞ յե պետք դործնականությունը: Մի բան եմ խնդրում միայն — գոնե դրժեր և թերթեր ուղարկեցեք ինձ: Չե՞ մոր առանց դրան կարելի չե բուրգովին խելագարվել: Ահա յերեք ամիս է, մոր յես մոլինչ չգիտեմ: Այսպես կարելի չե բուրգովին բթանալ: Իմ հասցեն՝ Տուրուխանյան յերկիր, Մոնաստիրակոյի գյուղ: Յերեխաներից նամակներ եմ սպասում, մի՞ զրկեք ինձ գոնե այդ ուրախությունից: Յես բուրգ հասցեները կորցրել եմ և հիմա այլևս մի չե կապ չունեմ:

Ուղարկիր, կամ խնդրիր մի կերպ ուղարկել Հորս, նաև Միխ-
Ալ. Հասցեն: Յես նրան նամակ կղրեմ, վորով կխղեմ նրանից
իմ հարաբերությունները՝ լիկվիդատորական թերթում նրա
վրդովեցուցիչ յելույթից հետո: Սակայն դուքն զղջացել ե: Յեթե
ինձ մի վորեւե քան պատահի—մի զարմանա: Նշանակում ե ուղ-
ղակի կարվեց լարը: Մեքենան դադարեց աշխատելուց: ... Ահա
այս նամակն ուղարկելու համար պետք ե փոխարինարար փող
վերցնել, արդյոք կգտնե՞մ,—չգիտեմ: Կաշխատեմ: Թեպետ ծա-
նըր ե, չա՞տ ե ծանր: Մանավանդ ինձ համար: Յե[կենա]
Դիմ[խարխելնային] նույնպես ձերբակալել են ե ուղարկում են
այստեղ: Ըստ յերևութին մեզ բախա ե վիճակված իրարից
չբաժանվել: Այստեղ արդեն ստացվել են նրան վերաբերող
թղթերը:

...Սոսոն՝) այստեղ ե, ինձանից 175 վերստ հեռու: Գրեցեք
ինձ ամեն ինչ ե ամիսի հաճախ: Գոնե դա ինձ համար կլինի վո-
րոշ ուրախություն ե արդիանք: Գոնե կյանքի շունչը կդա,
կհասնի ինձ: Նորից եմ խնդրում ուղարկել զրգեր պատմու-
թյունից, եկոնոմիկայից, փիլիսոփայությունից ե այլն ե այլն,
թերթեր ե ժուռնալներ: Այլապես կորչել կարելի յե այս գիշե-
րում:

Համբուրում եմ՝ Սարեն

Թորգմ. ռուս. —կմբ.:

Մ. Ս. ՍՊԱՆԻԱՐՑԱՆԻՆ

Դեկտեմբերի 10 (նոյեմբերի 27) 1914 թ. [Մոսկովի Կոմիտեի գրուղ, Ֆու-
րսիստյան յերկիր]

Թանգաղին Մանյուրկա, սիրելի յերեխաներ:

Ստացա բոլոր նամակները, բացիկներն ու լուսանկարները:
Դրանք բոլորը յես ստացա միանգամից, վորովհետեւ համարյա
յերկու ամիս մեղանում փոստ չեր ստացվում, այստեղից ել մո-
տավորապես նույնքան ժամանակ չեր դնում: Չանապարհները
խանդարվել եյին: Այդ մասին միջանի անգամ յես գրել եմ ձեզ:
Այս նամակից առաջ յես ձեզ գրել եմ մի մե՛ծ, մեծ նամակ:
Գտացե՞լ եք, թե չե: Ձեր նամակներից առ չի յերևում: Հիմա

1) Ի. Վ. Մուլին—կմբ.:

տախտիւմը պիտի միայն պատկերված նամակներ ուղարկել ձեզ հասարակները կկորչեն:

Ձե՛ր վոր այժմ պատերազմն անմիջականորեն ձեզ ել և դիպել և պետք և հասկանալ, վոր ամենայն հավանականությամբ խառնաշփոթություն և տեղի ունենում: Բազրատ Սեմյոնիչին մեծ շնորհակալություն «*Кавказское Слово*»-ի համար: Հետաքրքիր և կարգաւ կատարողների, Դուռնախանութների և այլ դրպանային գործոց վարպետների մեծախոսությունները: Յեթե դուք, զավակներս, յերբմէն լսեք այն, ինչ վոր նրանք գրում են կամ ասում, դուք նրանց բոլորովին մի հավատաք: Նրանք խաբերաներ են, վարենք վաճառում են իրենց խիղճն ու պատիւը, յեթե միայն խիղճ ու պատիւ ունեն:

Յերեւի դուք, զավակներս, լսել եք, վոր Ֆրանսական Ռեյմս քաղաքի ոմրակոծության ժամանակ դերմանական կրակոցներից վնասվել և հին յակեղեցին, կաթոլիկական տաճարը. այս տաճարի շատ են գրել և աղմկել, այդ տաճարի ավերումն անվանել են վայրենություն, բարբարոսություն և այլն և այլն: Հապա մտածեցեք, զավակներս, թե վո՞րն և ավելի սարսափելի, —տաճարի ավերում՞ը, թե հաղարավոր ու միլիոնավոր մարդկանց կոտորածը: Մինչդեռ հիմա ամեն որ, ամեն ժամ, ամեն րոպե հաղարավոր, հարյուր-հաղարավոր մարդիկ սպանում են մեկ մեկու, միլիոնավոր յերեխաներ վորր են մնում, միլիոնավոր մայրեր գրկվում են իրենց յերեխաներից, տասնյակ-միլիոնավոր մարդիկ քայքայվում են, սովի մատնվում: Պատերազմն ինքնին դարհուրելի, վայրենի, բարբարոսական բան և, մանավանդ այնպիսին, ինչպիսին և այս համաշխարհային պատերազմը: Մենք այժմ բոլոր տեսակեաներով տխուր մի ժամանակ ենք ապրում, և դուք զավակներս, մի՛ չարանաք, վոչ վոքի մի՛ տեսեք: Կդա ժամանակ, մշուշը կցրվի, վրա կհասնի արցունքների ծովի, արյան ովկիանոսների, միլիոնավոր խորտակված կյանքերի հատուցման ժամը:

Ուղարկում եմ ձեզ իմ լուսանկարները: Զծիծաղեք: Յեա ուղղակի ինչ-վոր արարի նման եմ դուրս յակել: Այն ել ասեմ, վոր ընտրել եմ ամենալավ նկարները: Այդպես և մեր լուսանկարիչը: Ինձ, տղեղիս, նա դեռ դարդարել և: Իսկ չու՛նը, դա Վերնին և, իմ շատակեր ու խորամանկ չու՛նը: Նրա մասին յես արդեն գրել եմ ձեզ: Հիմա յես շնասահնակ ունեմ, լծում եմ Վերնին, Լերեդին և Դամկային ու գնում: Զիերս դեռ մատղաշ են, շատ են չարչարում, բայց վոչինչ, կսովորեն: Յեա մի չարաթ աղ-

խառնել եմ անտառում, ապրել եմ անտառի հեռու խրճիթում, քիչ եր մնացել, վոր քիթս սառեցնեյի (43 աստիճան սառնամանիք եր), բայց և այնպես վաստակեցի 9 ուլարի: Բայց ել չղնացի: Շատ ծանր ե և վեր ե իմ ուժերից: Պարտք ունեյի, վճարեցի այդ վաստակով:

Այն դրժերը, վոր դու կարդում ես, վոչինչ, վատ չեն, բայց ավելի լավ կլինեիր շատ կարդալ բնագիտությունից: Այ, յես շատ քիչ բան գիտեմ բնության մասին և հաճախ տուժում եմ դրանից: Ժամանակ ունես,—կարդա՛, սովորի՛ր: Հիմա քո իսկական վոսկի ժամանակն ե: Ուրախ եմ քո առաջադիմության համար, Մանյուրկա: Յեվ ե՛լ ավելի ուրախ կլինեյի, յեթե քո զարգացման, քեզ հետաքրքրող և հուզող հարցերի մասին դատեյի վո՛չ թե թվանշաններից, այլ քո նամակաների բովանդակությունից:

Ինչպե՞ս եք սովորում նոր լեզուները—գերմաներենը, Ֆրանսերենը: Գրի՛ր ինձ հաճախ, դրեցե՛ք, զավակներս: Յես շատ անգամ մտածում եմ ձեր մասին, թախծում ու ձանձրանում եմ այս մռայլ օրերում: Մեղանում լույսը բացվում ե տասերորդ ժամին և մթնում ե ժամը 3-ին: Յերեկն ել այնպես ե, ինչպես ձեզանում լինում ե աշնանը, մթնշաղին:

Յես արդեն ձեզ դրել եմ, վոր կարիք ունեմ ամեն ինչի, մանավանդ դրժերի և ընթերցանության: Յեթե մի բան ձեռք ընկնի, չմոռանաք ինձ:

Միերևի Նյուկա, ինչպեսի ուրախությամբ յես կզայի և կհամբուրեյի քեզ, բայց չի կարելի: Փոքրիկս, դու սարսափելի նիհար ես: Այդպես չի կարելի: Ավելի շատ կեր: Ստոպոչկա, ինչո՞ւ յես այդքան տխուր դուրս յեկել նկարում: Ջերմորեն և շատ անգամ համբուրում եմ բոլորիդ, Վերնին ել լիզում ե ձեր գնչիկները...

Ձեր պապա

Թարգմ. ուսու.—Էմբ.::

Մ. Ս. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

Հունվորի 17 (4) 1915 թ. [Մոնաստիրեկոյե դյուդ, Տուրուխանյան յերկիր]

Թանգագին Մանյա, ստացա քո նամակն առաջին յեռամսյակի թվանշաններով, բացիկ ստացա յերեսաններից և քեզնեց՝ նոր տարվա շնորհավորումներով: Ձեմ հասկանում, թե ուր ես կոր-

չում իմ նամակները: Յես դրեւ եմ, նույնիսկ պատվիրված եմ ուղարկել: Իմ անուշ բալիկ, քո թվանշաններն ինձ առանձնապէս չեն ուրախացնում, մանավանդ ուռաերենից: Դու, ըստ յերևութին, վոչ մի կերպ չես կարողանում յերեքից վերև բարձրանալ: Ինչո՞ւ: Մի՞թե դու չես կարողանում ուղիղ, կապակցված, խելացի կերպով պատմել կարգացած: Հարկավոր և ավելի շատ կարգաւ, դարդանաւ, դիտելիքներ ձեռք բերել: Այնպիսի դրժերից, ինչպիսին և «Князь Серебряный»-ն¹⁾, դու դժվար թե շատ բան ստանաս, վորովհետեւ այդ դրժում սխալ են նկարագրված Իվան Ահեղի ժամանակները, սխալ և լուսաբանված Մոսկովայի ցարի և Մոսկովայի բոյարների միջև յեղած պայքարը: Որինակ, չե՞ վոր այդ ահեղ ցարի մասին ժողովուրդը լավ հիշողութիւններ և պահպանել: Սրանով, իհարկե, յես չեմ ուղում ասել, թե Իվան IV-ը լավ մարդ եր, դադան չեր և այլն, սակայն այն միակողմանի նկարագրիւր, վոր տալիս և Ալ. Տոլստոյը, ողուտ չի բերում, այլ միայն անմիտ բաներով և լցնում մարդուս գլուխը: Մանավանդ վոր ամբողջ վիպակը դրված և զարմանալի քաղցրավուն, ախինքն վոչ զեղարվեստորեն: Ուրիշ դրժեր շատ կան, այն եւ ժամանակակից կյանքից, վորոնք քեզ կսովորեցնեն թե՛ մտածել և թե՛ զգալ ճիշտ կերպով և լավ: Իսկ պատմութիւնն ավելի լավ և իմանալ դիտականորեն, պատմագետներ յայտատութիւններից, և վոչ թե ըստ դրողների յերևակայութեան: Դու ինձ մանրամասն նամակներ գրիր քո մասին, յերեսաների մասին, քո յեղբայրների և քրոջ մասին, իսկ այն մասին, թե ով յեկաւ ու դնաց, լրագրերից հայտարարութիւններ մի ուղարկիր. յես դրանք լրագրերում եւ կկարդամ: Գրիր ինձ Բաղրատ Սեմյոնովիչի իսկական հասցեն, թե չե յես դրում եմ յենթադրութեամբ: Յես շարունակ հիվանդ եմ և սարսափելի թուլացել եմ: Այստեղ ցրտերը 50 և 60 աստիճան եյին (հիմա եւ 30 աստիճանից անց և): Գիշերները հյուսիսայայլ և լինում = Շատ դեղեցիկ և: Յես մոտ որերս փորձեցի դահուկներով սահել և իսկույն քեցի, ինչպէս հին սահող: Հմուտ մարդիկ ասում են, թե յես ունեմ իսկական պոքրտամենի բոլոր շարժումները: Դեռևս սիրտ չեմ անում մեծ լեռներից ցած սահելու: Իսկ հարթ տեղերում շատ հին սահողներից առաջ եմ անցել: Միայն թե սիրտս թույլ և, վաղքից շուտով շնչասպառ եմ լինում: Այստեղ ապրելը, բալիկներս, շատ ծանր և, իսկ հիմա սարսափելի թան-

1) Ալ. Կ. Տոլստոյի (1817—1875) դատմական վեպերիցն է.—Խմբ.:

դուք թյան ժամանակ վոչ մի աշխատանք ել չէա։ Այտեղ յեղջեր-
վի միա են ուսում, յես ել կերա, բայց դրանից յես աշխարհի
լուծ ստացա, վոր հիմա ալիլի շատ մաքուր ողով եմ ապրում,
վորովհետեւ մնացած ամեն ինչ անմատչելի յե։

Պինդ համբուրում եմ բոլորիդ։

Թող Լիլիան և Սայոպան նույնպես գրեն ինձ։ Նյուկայի և
ձեր բոլորիդ նկարները յես ամեն որ համբուրում եմ։

Քո պապա՝ Սուրեն

Բարեներս Միխ. Ալեքսանդրովիչին։ Ինչպե՞ս պետք ե գրել
ձրան։ Ինչպե՞ս ե նրա հասցեն։

Թարգմ. ուսու.—ԽՄԻ։

Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԻՆ

Մարտի 12 (փետրվարի 27) [1915 թ., Մոսստերսկայե գյուղ, Տուրու-
խանյան յերկիր]

Բարե ձեզ,
քանգագիմ Վլադիմիր Իլյիչ

Այս բույսն իսիֆն ինձ մուտ հյուր ե, և ցանկություն
ծագեց ուղարկելու Ձեզ մեր վաղույնը։ Ինչպե՞ս եք։ Ի՞նչ եք ա-
նում։ Ինչպե՞ս ե Ձեր տրամադրությունը։ Գրեցե՞ք, ինչ վոր կա-
րող եք։ Մարավի յեմք կեմդամի խոսքի։ Կապանեմ Ձեր մամա-
կին։

Սուրեն

Վոդջույն Նադեժդա Կոնստանտինովնային... և ընդհանրապես
բոլոր բարեկամներին¹⁾։

Բ. Ս. ՇԱՀՊԱՐՈՆՅԱՆԻՆ

Մարտի 12 (փետրվարի 27) [1915 թ., Մոսստերսկայե գյուղ, Տուրու-
խանյան յերկիր]

Սիրելի Բազբաա Սեմյոնովիչ.

Ձեր բաց նամակը և լրագրերը ստացա։ Շատ և շատ
չնորհակալ եմ։... Հայրիկին անպատճառ կգրեմ։ Մարկաները

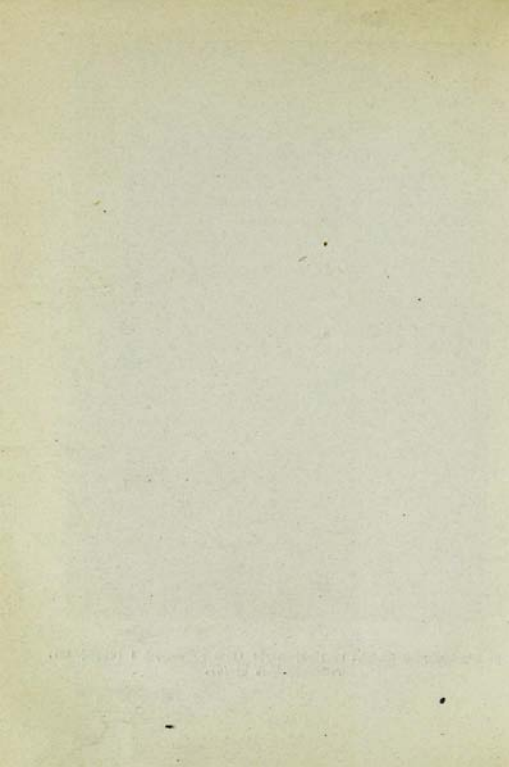
¹⁾ Իսկականը «Пролетарская революция» ժուռնալի 1936 թ. № 7-ում։

ճոռենալու, այսինքն մոծակներէ ու մօղովներէ մասին: Ինչ-
 պիտի տանջանք կսկսվի: Այժմ յես յետանդով դրադվում եմ դեր-
 մաներեն լեզվով, իսկ մոտ որերս կսկսեմ նաև Ֆրանսերենը:
 Մի բան վատ ե. յես կանոնավոր բառարան չունեմ վոչ մեկ և
 վոչ ել մյուս լեզվից, չունեմ նաև ընթերցանության գիրք: Գու-
 ցե դուք ունեք, ապա յեթե կարող եք՝ ուղարկեք ինձ: Ծնոր-
 հակալ կլինեմ և կվերադարձնեմ, յերբ այլևս նրանց կարիքը չեմ
 ունենա: Յեթե լեզուներ սովորելու գործերը հաջող դնան, կձեռ-
 նարկեմ նաև անգլերենին, թեև այս լեզվից ել յես վոչ մի ձեռ-
 նարկ չունեմ: Իսկ ինչպե՞ս և ձեզ մոտ լեզուները սովորելու գոր-
 ծը: Ձե՞ր վոր մաման լավ գիտե Ֆրանսերեն, իսկ դուք այժմ այն-
 պիտի հասակ ունեք, վոր հեշտությամբ կարող եք յուրացնել
 Ֆրանսերենը: Մամուլայիմ ստիպեցեք, վոր Փրանսերեն խոսի
 ձեզ հետ: Յես շատ կուզեյի, վոր դուք սովորեյիք հայերեն կար-
 դալ, խոսել և գրել: Բայց այս իմ ցանկությունն ըստ յերևու-
 թին անիրագործելի յե: Թեև թ[իֆլիս]—ում այս բանը հեշտու-
 թյամբ կարելի յեր գլուխ բերել: Լեզուներ իմանալը չափազանց
 կարեւոր ու անհրաժեշտ ե ըստ տեսակետներից: Մաման ձեզ
 կատի, թե յեմբողական լեզուների տիրապետելն ինչ նշանակու-
 թյուն ունի կրթություն—գիտելիքներ ձեռք բերելու, համա-
 մարդկային կուլտուրան յուրացնելու համար: Առանձնապես ա-
 մառը կարելի յե ամբողջապես նվիրել լեզուներին: Սկզբում կլինի
 դժվար, ձանձրալի, արտասովոր, իսկ հետո հեշտ կլինի և հա-
 ճելի: Մի խոսքով, յես ձեզանից լուրջ աշխատանքներ եմ սպա-
 սում այս ուղղությամբ: Ինձ համար չափազանց ծանր ու անա-
 խորժ կլինի, յեթե դուք դառնաք ճանկղու մարդիկ: Դրանից
 յես շատ բան եմ կորցրել և այժմ կորցնում եմ:

Յեվ այսպես, լրջորեն դեպի գործ:

Կրկին անդամ ուղարկում եմ իմ լուսանկարը: Սա ավելի
 հաջողն և: Ինձ հետ նկարված ե մեր ընդհանուր բարեկամը¹⁾:
 Մաման նրան ճանաչում ե: Այս որերս նա հյուր յեկավ ինձ մոտ
 և ահա միտք արինք նկարվել: Առանձնապես եֆեկտավոր դուրս
 յեկավ կալանավորի խալաթից կարած իմ պիջակը: Ի՞նչ և իսկ
 անգլիական միւնիստր: Մենք յերկուսով ել նկարվելուց առաջ ծի-
 ծաղում ելինք և դրդում մեր լուսանկարչին, դրա համար ել
 վերջին բոսլային ժպտերես ենք դուրս յեկել: Պինդ, շատ պինդ
 համբուրում եմ բոլորիդ: Վերնին նույնպես շարժում ե պոչը և

1) Ի. Վ. Ստպիմ:—Խմբ.:



արտադրին բարեւ և ուղարկում ձեռք: Յեւ վերնին հարցնում եմ—
այդպէս չե՞: Նա պատասխանում ե՛ր ուր-ի-ի-ի: Իբրեւ թե՛ հա-
մաձայն եմ: Համբուրում եմ Նյուկայի վոտքի տակը, Սայոպ-
կայի ճակատիկը, Լիւկայի ականջիկները, Մանյայի աչքերը և
մամայի ձեռքը:

Անր Սարեմ

Թարգմ. ուսու.—Խմբ.:

ՆԱՄԱԿ Բ. Ս. ՇԱՀՊԱՐՈՆՅԱՆԻՆ

[Դեկտեմբերի օգոստոսներն, 1915 թ., Մանասերտեղոյի գյուղ, Տուրանիանյան
իւրկիր]

Միւրիւ բաղրատ Սեմյոնովիչ: Բաց նամակներդ ստացաւ, մի
բացիկով պատասխանեցի, այժմ գրում եմ փակ նամակ: Իմ
հայերենից մի վրդովվիր, այսօր ել լավ ե: Շատ խնդրեցի հա-
յոց քերականութիւն, ուղարկութիւն, գիրք, վրինչ չկարո-
ղացաւ ստանալ: Հայրիկից վրչ մի տող անդամ չեմ ստացել. յե-
րեւի ավելորդ և համարում ինձ պատասխանել: «Նոր Դարը» ստա-
ցաւ. շատ ցաւում եմ, վոր Ձ 40 «Հովիտը» ինձ չի հասել, այնտեղ
Փարիզից ինչ-վոր թղթակցութիւն կա հայրիկի մասին¹⁾ (այդ-
տեսաւ Ս. Զ. հոգւածից)²⁾: Այդ ինչե՞ր են կատարւում այդտեղ:
Վայ եմ աղդին, վորի ճակատագիրը վճռում են ծակ փիլիսոփա
Վարանդյանը³⁾... և Վաղային, բայց տուանց տաղանդի փառ-

1) «Հովիտ»-ի 1915 թ. Ձ 40-ում «Քրտիկան նամակներն վերնագրի
տակ տպագրւած եր փարիզում Սպանդար Սպանդարյանի հետ ունեցած ին-
տերվյուն պատերազմի և հայերի մամականութիւն հարցի շուրջը»—Խմբ.:

2) Խոսքը վերաբերում ե Ս. Զ.-ի (Մամոն Զերեգյանի) «Ուղղափառները
և Պոպուլիստը» հոգւածին, տպագրւած՝ «Հովիտ»-ի Ձ 41-ում (1915 թ. նո-
յեմբերի 7 (հոկտեմբերի 25))—Խմբ.:

3) Վարանդյան (Մ. Հովհաննիսյան) (1872—1934)—հակահեղափոխական
գաղափար լիւերներէից, գաղափարական ներկայացուցիչը 2-րդ Խմբերնացիան-
ում: Դաշնակցական տիպիկ ֆիլիսոփա և ֆրազեուող, վորին Ս. Շահումյանը
իր մամանակին դիպուկ կերպով բնորոշեց վորպէս «տիպիկական թուրքիկ»:
Կամավորական շարժման, հայուկային խմբերի կազմակերպման վոգեչնող-
ներէից: Դաշնակցութիւն իշխանութիւն շրջանում երա արտասահմանյան ներ-
կայացուցիչն եր: Խորհրդային իշխանութիւն կատարի թշնամի: Իմպերիա-
լիստական-ֆալիստական պետութիւններին հետ Խորհրդային Հայաստանի վրա
ինտերվենցիա կազմակերպելու կողմնակիցներէից և վոգեչնողներէից—Խմբ.:

տարան տիպիկական Ֆիլիստեր Սամսոն Հարությունյանը¹⁾։ Մի՞թե ժամանակ չե, մի՞թե մարդիկ չկան, վոր այդ վոճերու-
գործների վզին տան և այն չնշինը, վոր դեռ մնացել է՝ ազա-
տեն, պահպանեն։ Սիրտս այրվում է, ել չգիտես քանի անգամ
սկսել եմ գրել։ Բայց ինչ արած, առաքարեղը, մամուլը և ուժը,
պոլիցիական ուժը նրանց կողմն է։ Յես հենց սկզբից գիտեցի,
վոր պիտի կատարվի վողրերգություն, գրել եյի Բազու, առա-
ջարկելով մի վորևե բան գործել այդ ժողովրդասպանների դեմ...
բայց ալելուրդ ե... ել ի՞նչ գրեմ այդ հարցի մասին։ Իմ գրու-
թյունս շատ ծանր է, հաղուստ չունեմ։... Լրագիրներ կազմա-
կերպիր, վոր ուղարկվեն։ Ով ինձանից բարև և սպասում, բա-
րևիր։ Արշակ Սերգ[եյիչին]²⁾ վոր տեսնես, ասա իրան, վոր պա-
տերազմի վիրավորների մասին պետք է հոգալ, բայց ուրիշ վի-
րավորներին հարկ չե մոռացության մատնել։ Ի՞նչպես և Բրուդ-
սկու³⁾ առողջությունը։ Թեպես նա ինձ մոռացել է, բայց յես
վոչ, և ուղարկում եմ իրան իմ սրտադին բարևներս, յեթե նշա-
նին⁴⁾ տեսնես, ասա իրան, վոր ինչու յե ինձանից նեղացել...
Դե՛հ բավական ե. կներես, այստեղ այնքան ձանձրալի յե,
վոր բոլորովին բթանում ես։

Համրույրս

Քո Սուրեն

ԸՆՏԱՆԻՔԻՆ

Դեկտեմբերի 25 (12) [1915 թ., Մոսկովի շրջի, Տուրուխանյան
յերկիր]

Թանգադիններս։ Ահա քանի՛ ամիս է, վոր յես ձեզանից սե-
ղեկություններ չունեմ (վո՛չ մի տող անգամ, վո՛չ մի նամակ)։
Դա ինձ շատ է անհանգստացնում և խռովում և սիրտս։ Շատ եմ

1) Մամոն Հարությունյան—իրավարան, հայ կազեսների պարտադրական-
րից։ 1914—15 թ. թ. հայ. ազգային բյուրոյի նախագահ, կամավորական
շարժումների հեղինակներից մեկը։ Կովկասի գոխաբազմ վորոնցով-Դաշկովի
գործակալը ցարիզմի իմպերիալիստական ձգտումների իրագործման ուղարկ-
վում Մերմադուր Արևելքում—Խմբ.։

2) Արշակ Սերգեյիչ Բարով—ինձանից—Խմբ.։

3) Բրուդսկի—իրավարան—Խմբ.։

4) Նշան—գրաշար—Խմբ.։

խնդրում, դռնն ուշ-ուշ, բայց սխառմատիկաբար դրեք: Թեկուղ
յերկու-յերեք բառ: Առանց ձեր նամակների յես ինձ չատ վատ եմ
զգում: Մի կերպ դեռ ապրում եմ, —ասում են, վոր շատ եմ նի-
հարել, ակնոց եմ դնում, վորովհետև սկսել եմ վատ տեսնել:
Մեղանում հիմա որ դրեթե չկա և լուսինը յերկնքից չի հեռա-
նում:

Ի ուրիշ ել պիմդ համարում եմ

Սուրբ

Թարգմ. ԲԱՍՏԱՆԻՍՏԱՆԻՍ:

ՅԵՐԵՆԱՆԵՐԻՆ

Փետրվարի 17 (4) [1916 թ., Մանասիրտիոյն դուղ, Տուրուխանյան յեր-
կիւ]

Իմ թանգագիններս: Սաացա ձեր նամակը և դռնն մի քիչ
ուշախաղա իմ այս տաղտկալի կյանքում: Մի բան միայն ինձ
համար տնախորժ եր, դա Մարուակայի դպրոցական գոր-
ծերն են: Նա վոչ միայն սկսել և ավելի վատ սովո-
րել, այլև նույնիսկ նրա նամակներն ել հիմա առաջ-
վա նամակների նման չեն. դրում և կեղտոտ, թանաք
կաթեցնելով դրածի վրա, սխալներով: Ի՞նչ ե պատահել, ազ-
ջիկո: Դու նույնիսկ այնպիսի առարկաներից, ինչպիսիք են պատ-
մությունն ու աշխարհագրությունը, հաղիվ կարողանում ես
3 ստանալ: Ապա ի՞նչն և քեզ հետաքրքրում, ի՞նչ ես անում ամ-
բողջ օրերով: Դու մի անգամ դրել եյիր ինձ, վոր քեզ շատ ե
հետաքրքրում պատմությունը: Բանից դուրս ե գալիս, վոր քո
այդ հետաքրքրությունը 3-ից զենը չի դնում: Քո այդ անշնոր-
հն ընկնող հաջողություններն ինձ շատ են անհանդատացնում և
մտահոգություն պատճառում: Ահա—նստած եմ լինում, կամ
պառկած, կարծես թե վո՛չ մի բանի մասին չեմ մտածում, մեկ
ել տեսար՝ սիրտս ցավեց: Ի՞նչ պատահեց: Պատճառն ի՞նչ ե:
Վոր մի քիչ սկսում եմ խորանալ, —բանից դուրս և դալիս, վոր
ամբողջ ցավը քո նամակի և քո թվանշանների մեջ ե: Իհարկե,
յես այն կարծիքը չունեմ, թե թվանշաններն իսկապես ճշևա կերպով
են վորոշում և չափում աշակերտի գիտելիքների պաշարը, բայց
և այնպես—դեթ հարաբերական չափով նրանք ինչ-վոր գաղա-
փար տալիս են աշակերտի գիտելածի մասին: Իսկ քո նամակն
ըստ ամենայնի հաստատում և նույնիսկ 2-ը ուսաց լեզվից:

«Կարծիր ծովահեններ» կարդալով շատ ել առաջ չես դնա, սիրելիս: Թո՛ղ ապա այդ բաներն ու զբաղվիր վորեւեւ ավելի ոգտակար գործով:

Քո հասակում յես կարդում եյի շատ ավելի լուրջ գրքեր, մինչդեռ ինձ վրա այնպիսի ազդեցություն գործադրող չկար, ինչպիսին քեզ վրա յե տարածում քո սիրելի և թանկագին մայրիկը: Ի՞մ մտավոր զարգացմամբ դրեթե վոչ վոք չեր հետաքրքրվում, և յես դեռ մինչև այսօր ել տառապում եմ դրանից: Յեւ յայնուամենայնիւ յես բնազդաբար ձգտում եյի դեպի լուրջ գրքերը, և վոչ թե դեպի ինչ-վոր «ծովային և այլ տեսակի ավազակները»: Ուզում եմ հուսալ, վոր այսուհետեւ իմ անուշիկ Մերին վճռական մի շրջադարձ կկատարի դեպի հաջողություններ անօք բերելն իր պարապմունքներում:

Իսկ Ստյոպան—եյ ի՞նչ հիմարություններից դեռեաւ անօք չի քաշել: Մի՞թե նա դեռ մինչև հիմա գրում և «архметика»: Ստյոպա, այդ ինչպե՞ս ես սովորում: Ի՞նչ ես մտածում: Ինչո՞ւ ինձ նամակներ չես գրում: Սիրելի բալիկ ջան,—ուրախացրու ինձ վորեւեւ բանով: Իսկ Լիլկայի մասին յես յերբեք չեմ կասկածել և միշտ ել կարծել եմ և հիմա ել համոզված եմ, վոք խելոք եր և խելոք ել կլինի: Ծի՛շտ և, Նյուերիկ: Պատասխանիր: Համբուրում եմ քո քթիկն ու վզիկը: Նյուկան սքանչելի տղա յե: Դու դեռ սպասիր,—նա իր խելքով աշխարհը կղարմացնի: Յեռ հաստատ հույս ունեմ, վոր այդպեա և լինելու: Միայն թե, չարանճի, հարկավոր չե հիվանդանալ: Համբուրում եմ վոտքիդ շափոն: Քեզ ի դիտություն հայանում եմ, վոր Արաքսը մեծացել և և ամեն մի կտորի համար կոխում և վերնիի հետ: Յերբեմն հալիվ եմք կարողանում բաժանել նրանց իրարից: Բււրդն ուղղակի չուշա-բուշա թափվում ե:

Հայանեցեք Բաղրատ Սեմյոնիչին, վոր յես «Равн. Слово» չեմ ասանում, թեպետեւ նրա հրատարակությունը վերսկսվել և: Շատ կուզենայի ունենալ նաեւ Բազմի թերթը: Նույնպեա չունեմ և «Պայքարը», բացառությամբ նրա ուղարկած յերկու համարի: Ենթահավորում եմ Մարութայի ծնունդը և ջերմագին ու շատ անդամ համբուրում եմ նրան: Բոլորիդ ել պինդ ու շա՛տ, շա՛տ համբուրում եմ:

Ձեզ սիրող և ձեր կարոտը քաշող պապա—Սուրեն

Թարգմ. Լուս.—ԿՄԻ:

Աղբյուր 2 (ժամատի 20-ին) [1916 թ., Մոսկովի շրջանի զրազ, հարա-
խանայն յերկրի]

Միևնի բազմաթիվ Սեմյոնովիչ. բաց նամակի ստացաւ: «Հո-
րիզոնը» ահա յերկրորդ փոշտը չեմ ստանում: Ի՞նչ ե պատճառը:
Պետք ե ասեմ, զոր «Հորիզ.» ե «Կապիկադ. Սլով.» շատ ե շատ
անկանոն եմ ստանում: Հորիզոնում հասցեն դրողը յերևի ան-
դրադետ մարդ ե: Յես Մանիային ուղարկել եմ յերեքուսուրի փող:
Իսկ Ստեպին մի ֆոտոգրաֆիկական ապարատ: Հաղորդիր խընդ-
րեմ—ստացա՞մ, թե զի: Ո՞վ ե խմբադրում «Պայքար»-ը¹⁾:
Շատ անհամ բան ե, կուրարար հետևում ե վրաց թերթին²⁾:
Ել չեմ ասում, զոր լիկվիդատորական հոտը հո հետվից արդեն
դիտցի՞նք: Հարդե՞լի Հակոբը մեղանից մախ եր, իսկ այժմ ա-
ջակողմյաններէ հետ ե³⁾: Հիանալի յե: Յես բոլոր ժամանակ
հիմանդ եմ: Հաղիմ հաղ դրում եմ: Ընդունիր իմ բարեներս ե
համբույրներս: Քո Սուրեն: Գրիր:

Բ. Ս. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻՆ

Հուլիսի 26 (11) [1916 թ., Յենիսեյսկ]

Թանգադին բալիկ շան:

Յես Յենիսեյսկում եմ, պատկած եմ անկողնում, վորովհետեւ
ինձ արդելիւմ ե ման դալ, խմում եմ կումիս ե ուրիշ դեղեր ե
վատ, չա՛տ վատ եմ զգում ինձ: Սոփորական սնունդն ինձ ար-
դելիւմ ե, իսկ ուրիշ տեսակն ախտեղ շատ թանդ ե (կանաչեղե-

1) «Պայքար» շարաթաթերթ, լույս ե տեսել 1915 թվի դեկտեմբերի 19
(6)-ից, Թիֆլիսում—մինչե 1919 թվը: Թերթին սկզբում մասնակցել են նաեւ
բաշխիկները, իսկ 1917 թվի մայիսից ԲՄԴԿ (բաշխիկների Դ-րդ աղբյուրան
կոնֆերանսիայից հետո բաշխիկները հետացան լրագրին մասնակցելուց ե այն
Ժամը մեղակներէ մեղքին—Խմբ.:

2) Ս. Սպանդարյանը նկատի ունի վրացերեն հրատարակվող «Թանեմեդ-
րով» աղբիւր (սոցալականականից միաց) մեղակիկան որաթերթը—Խմբ.:

3) Ս. Սպանդարյանը անարկում ե սեականայի տարիներին Հակոբ Հա-
կոբյանի բանած «մախ» լիկվիդատորական ուղովիստական «Վերադարձ»
գրքը:—Խմբ.:

նք), այդ պատճառով՝ ստիպված հալից ընկնում ես: Թանգա-
դիններս, դոնե դուք մխիթարեցեք ինձ ձեր նամակներով և հան-
դըստացրեք իմ հիմանդ ու ըմբոստացած սիրտը:

Իմ հասցեն. ք. Յեճիսեյսկ, Ուսպենսկայա փող., տ. Վ. Ելի.

Գրեցեք: Բոլորիդ պինդ համբուրում եմ:

Քո և ձեր բոլորի պապա—Սարգս

Թարգմ. ԿՈՒՍ. — ԵՄԲ.:

ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ



ԸՆԿԵՐ Գ. Կ. ՈՐՋՈՆԻԿԻՉԵՅԻ ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ
 ՀԱՄԱԿՈՒՍԱԿՑԱԿԱՆ ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ՀՐԱՎԻՐՄԱՆ
 ԴՈՒՍԱՍՏԱՆՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ (ՔՈԿ)
 ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՄԱՍԻՆ:

Թիֆլիսի պատգամավորը¹⁾ մանրամասն կանգ առավ Թիֆլիսի խմբակի աշխատանքների վրա: Նա պատմեց այդ խմբակի ծագման, թիֆլիսի Կոմիտեյի²⁾ հետ նրա վարած բանակցությունների մասին, ինչպես նաև տեղեկություններ տվեց այն մասին, թե ինչ է կատարվում Անդրկովկասի մյուս քաղաքներում: Այդ խմբակը կազմակերպվել է այս տարվա սկզբին: Մի խումբ բանվորներ, գլխավորապես արհեստավորներ և գրաշարներ, տեմնելով, վոր Թիֆլիսում վոչ մի ողջ-դեմոկրատական աշխատանք չի կատարվում, վորոշեցին ձևափոխել լինել առկա կազմակերպությունը վերականգնելուն: Սոցիալ-դեմոկրատիայի մի խումբ հին աշխատողներ ձևափոխում են կապի վերականգնումը և կուտակցական բջիջների ձևավորումը: Անվանելով իրեն Թիֆլիսի կազմակերպության վերականգնման կազմ. կոմ., այդ խմբակն իր կողմից լույս էնծայեց մայիսմեկյան թուղթիկ, վորը լայն չափով տարածվեց: Այդ թերթիկի յերևան գալուց հետո իր գոյության մասին հայտարարեց նաև Թիֆլիսի Կոմիտեն, վորը մինչ այդ վոչ վոքի հայտնի չեր և վոչ վոքի կողմից ել ընտրված չեր: Խմբակը յեռանդով լծվեց աշխատանքի, կազմակերպեց մի քանի բջիջ, ներգրավեց մի քանի հին, ինտելիգենտ աշխատողների: Խմբակն ունի բջիջների կողմից ընտրված ղեկավար մարմին, վորը ղեկավարում է նրա աշխատանքը: Բացի մայիսմեկյան թուղթիկից, խմբակը լույս է ընծայել նաև մի այլ թուղթիկ՝ ուսուերեն և հայերեն լեզուներով³⁾: Յնթադրվում է լույս էնծայել

1) Ս. Սպանդարյանը - Եմբ.:

2) Նկատի յե առնվում ընկեր Ստալինի դրած թուղթիկը 1911 թ. առաջ ընկեր Ստալինը յեկավ Բագու և Թիֆլիս քաղաք կազմակերպելու՝ համառուտակառ կոնֆերենցիայի հրավիրման համար: Այդ ժամանակ ընկեր Ստալինը գրեց իր հայանի «ԸՆԿԵՐ ԲԱՆՎՈՐՆԵՐ», թուղթիկը, վորի մեջ վտա կերպով

նաև վրացերեն լեզվով: Խմբակը քայլեր եր ձեռնարկել «Թիֆլիսի կոմիտեյի» հետ միանալու Այս տեսակետից խմբակը խիստ յնաճանդուն քայլեր եր արել, սակայն դժբախտաբար «Թիֆլիսի կոմիտեն» պատասխանեց, թե նրան, վորպես խմբակ, չի ճանաչում և նրա հետ միանալ չի կարող: Խմբակը կապվել և Անդր-կովկասի մի քանի քաղաքների հետ և յնաճանդուն կատարում և իր դժվար աշխատանքը:

Համակուսակցական կոնֆերանսի հարցի վերաբերմամբ խմբակը պաշտպանեց Կ. Կ. անդամների խորհրդակցությունը և իր ներկայացուցչին ուղարկեց Ռուս. Կազմ. կոմիտ. (Р. О. К.): Իսկ ինչ վերաբերում և «Թիֆլ. կոմ.» աշխատանքին, ապա խմբակի և «Թ. Կ.»-ի միացյալ ժողովում խմբակի մի քանի ընկերների այն հարցերին, թե ինչպես և արտահայտվում նրանց աշխատանքը, ունե՞ն արդյոք անդամավճարներ մուծող կուսակցական ընկերներ և արդյոք հրատարակե՞լ են նրանց թուղթիկները:—Մարզ. կոմիտեն հեղնանքով պատասխանեց, վոր թուղթիկներ նրանք լույս չեն ընծայել և վոր նրանց աշխատանքը անհամապատասխանվում և միայն լեզու գրականության տարածմամբ: Իսկ ինչ վերաբերում և վորոշ «սոցիալ-դեմոկրատների» աշխատանքին լեզու հիմնարկներում, ապա Թիֆլիսի խմբակի պատգամավորը բերեց մի տպագիր փաստաթուղթ, վորտեղ այդպիսի «սոց.»-ը, ի պատասխան մի քանի բուրժուական խմբակների մեղադրանքներին, հայտարարում են, թե իրենց մեղադրում են դաժնադան «ինտերնացիոնալիստական և սոցիալիստական մեղքերի» (?) համար և նրանք հայտարարում են, թե նման բաների նրանք յերբեք չեն մասնակցել: Այդպես են նրանց լեզու յնույթ-

նվարտորդած և հեղափոխական շարժման վերելքի պատկերը, բանվորական անլեզու կազմակերպությունները վերականգնելու և ողորտունիստական, լեզվի զոտարական խմբակների ջախջախման խնդիրները: Թուղթիկը վերջանում և հետևյալ խոսքերով. «Ընկերներ, սերտ, անլեզու շարքերով կազմակերպվեցե՞ք միասնական անլեզու բանվորական կուսակցության մեջ:

Կորչի լեզվի զոտարությունը:

Կեցցե ՌՍԴԲԿ,

Կեցցե նոր ժողովրդական հեղափոխությունը:

Կորչի ինքնակալությունը:

Կեցցե դեմոկրատական հանրապետությունը:

Կեցցե սոցիալիզմը:

Թուղթիկի լրիվ տեքստը վերահրատարակված և ընկեր Լ. Գ. Քերիշի գրքում—«К вопросу об истории большевистских организаций в Закавказье». Партиздат ЦК ВКП (б), 1938 г. 3-е дополненное издание:—Խմբ.:

ները, վորոնք արժանի յեն միայն ակնհայտ ռենեգատներին: Ինչ վերաբերում ե նրանց կապերին, բավական ե մատնանշել, վոր նրանք ըտրորվին հեռու յեն վանել իրենցից ուսու բանվորներին, վորոնք աշխատում են յերկաթուղային արհեստանոցներում ե ժամանակին Թիֆլիսի կադմակերպության պարծանքն եյին հանդիսանում:

Հեկուցողը մատնանշեց, վոր Անդրկովկասի մյուս քաղաքներում յեղած տեղական խմբակների դրությունը նույնպես առերող ե: Ընդհանրապես կուսակցական կյանքի հրատապ հարցերի վերաբերմամբ Մարդ. Կոմիտեյի կովկասցի ընկերները բավական տնհասկանալի դիրք են բռնում: Նրանք մերթ հայտարարում են, թե լիկվիդատորությունը չենինի ե Պլեխանովի հնարած բանն ե, մերթ ե հայտարարում են, թե Լարինը ¹⁾ ե նրա նման լիկվիդատորները զոյություն չունեն կուսակցության համար, կամ թե, որինակ, անդրկովկասյան կոմիտեի անդամները, հատորակով մի քաղաքում յեղած կոմիտեի անդամներ, հայտարարեց, թե կուսակցության մեջ կան լիկվիդատորներ աջից ե ոտավթաաներ—«ձախից», թե պլեխանովյաններ ե թե լենինյանների հասանքը դրավել ե կենտրոնը ե վոր նրանք հիշյալ կենտրոնի կողմնակիցներն են:

«Социал-Демократ» № 25,
փետեմբերի 21 (8) 1911 թ.

¹⁾ ԼԱՐԻՆ, Յու. (Լուչի, Մ. Ա.) (1883—1933)—գրականագետ, տնտեսագետ, հին սոցիալ-դեմոկրատ, ոկզրում մենշեիկ Աշխատել ե Պետերբուրգում, Մարկովում, Բուզովում, Թիֆլիսում: Մասնակցել ե ՌՍԴԲԿ 4-րդ ե 5-րդ համագումարներին, վորպես մենշեիկ 1907 թ. հանդես յեկավ ամենաուշ լիկվիդատորական պրոպագանդայով—կուսակցությունը բայն բանվորական համագումարով փոխարինելու պրոեկտով Աշխատակցել ե լիկվիդատորական որդաներին, մասնակցել ե Տրոցկու ընդհատության բրեկին (1912 թ.): 1913 թվին ձերբակալվել ե Թիֆլիսում ե մեկ տարի Մեմելի բանտում կալանավորվելուց հետո աքսորվել ե արատաւհման Պառնապոլի տարիներին—ինտերնացիոնալում 1917 թ. փետրվարյան հեղափոխությանից հետո վերադարձավ Պետրոգրադ ե հուլիսյան սրերից հետո մասով բռնիկյան կուսակցության շարքերը: Հարել ե մի շարք պատասխանատու կուսակցական ե տնտեսական պաշտոններ—եմբ.:

Տ/V—12 [Փարիզ]
Nerte Genossin

Ձգիտեմ՝ հայտնի յե արդյոք Ձեզ մի տխուր լուր մեր ընդհանուր բարեկամի՝ Սուրեն Սպանդարյանի մասին, վորն ինձ Ձեզ հետ ծանոթացրեց Բեռլինում։ Նա Բազմում ձերբակալված եւ Նրա կի՛նը գրում ե հորը, վոր նրա մասին հոգ տանող չկա, վոր նա անկողին, վորեւե բան չունի։ Մարդ չկա, վոր նրան կաթ տանի և՛ այլն։ Հայրն ինձ առաց, վոր ինքը Բազմում շատ ծանոթներ ունի և վոր մեկի՛ն գրել ե ինչու միայն մեկին՝ չգիտեմ։

Սպանդարյանի հայրն ապրում ե այստեղ (Hotel Nicole, 19. Rue Pierre Nicole, 19. Paris)։ Նա շատ հիվանդ և ծեր տեսք ունի։ Վորդին նրան խոստացել ե ամեն ինչ անել Բազմից նրան փող ուղարկելու համար—ձերբակալման պատճառով չի կարողացել։ Հայրը փող չունի, բնակարանից քշում են։ Նրա գրությունը շատ տխրալի յե, նույնիսկ հուսահատական։

Մենք նրան մի փոքրիկ փոխառությամբ ոգնեցինք։ Բայց յես, այնուամենայնիվ, մեծեցի գրել Ձեզ։ Հավանական ե, վոր Դուք Սպանդարյանի ծանոթներ և բարեկամներ գիտեք թե Բազմում և թե Փարիզում։ Սպանդարյանի հայրը մի անգամ չե, վոր նամակներ ե ուղարկել՝ մոռանալով հասցեն գնել։ Դրա համար ել շատ եմ վախենում, վոր նրա նամակները Բազու չհասնեն։ Բազմում վ[որեւ] մեկին արդյոք չե՞ք ճանաչում, վորին կարելի լիներ գրել Սուրենի մասին և խնդրել հոգ տանելու նրա մասին։

Ապա, յեթե Դուք ընդհանուր ծանոթներ ունեք, շատ կարևոր կլիներ հոգ տանել նաև հոր մասին։ Ասում եյին, թե նա հարուստ վորդի ունի Յեկատերինոգարում։¹⁾ Կավ կլիներ, յեթե դուք նրան վորքան կարելի յե յեռանդում գրեյիք, վոր նա մի քիչ

1) Վոսկի Աջանասի Տեր-Հովհաննիսյանը Սպանդարյանի ընտանիքի բարեկամն եր։ Նա 90-ական թվականներից ապրում եր Բեռլինում, Վոսկի անունով և կուսակցությանը միշտ ծառայություններ եր անում։ Ինչեւի՞թ ուսուստանի հետ յեղած կապի ողակներից մեկը։ 1928 թվականին Ռուսաստան դալով՝ մտավ ՌԿ (Բ) Կ մեջ և ապրում եր Բազմում ու Գլխավորում։ 1922 թվականին, ծանր հիվանդությունից հետո, նորից մեկնեց Բեռլին։

2) Սուրեն Սպանդարյանի յեղբայրը՝ Բեկդարը Թիֆլիսում առևտրական տեղւմբի վորդին եր, բայց հորն ոգնություն ցույց առլ չեք կարող, վորովհետև մեռել եր 12 թվականին (Մամոք. Լեփեյան ժողովածուի) և՛մը։

շատ փող ուղարկի հորը, վորպեսզի հայրը կարողանա պարտքերը վճարել և մեկնել:

Հուլյա ունեմ, վոր Դուք կանեք՝ ինչ կալող եք՝ յերկու Սոյան-դարյաններէ համար և այդ մասին մի յերկու խոսք կգրեք ինձ:

Ի՞նչպէս են Ձեր զործերը: Յետ շարունակ սպասում եյի, թե ինձ վ[որեն] լուր կտաք ձեր մասին: Հաջողվեց արդո՞ք զբաղվել սոցիալ-դեմոկրատական գրականութեամբ: Արդո՞ք եղեկուհի և բոլշեիկուհի դարձել եք:

Սրտանց ցանկանում եմ ամենայն բարիք և սեղմում եմ Ձեր ձեռքը:

Ձեր Լեֆիգ

W. Oulianoff

4 Rue Marie Rose, Paris, XIV.

«Ленинский Сборник» XIII, № 205—206.

ՄԻ ԽՈՒՄԲ ԱՌՍՈՐԱԿԱՆ-ԲՈՒՇԵՎԻԿՆԵՐԻ ՆԱՄԱԿԸ
«ВОПРОСЫ СТРАХОВАНИЯ» ԺՈՒՌՆԱԼԻ ԽՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ¹⁾

[12 մարտի 1916 թ.]

Թանգազին ընկերներ, մենք, Տուրուխանյան յերկրի մի խումբ արտադրողներս, հրմանքով վողջունում ենք «Вопросы страхования» ժառանգի վերահրատարակումը: Մենք գտնում ենք, վոր մեր ապրած ներկա ժամանակներում, յերբ Ռուսաստանում և Գուչկովի և Ռյարուշինսկու դործոն աշակցութեամբ, այնքան տնամոթարար կեղծվում և բանվորական մասսաների հասարակա-կան կարծեքը և իսկական բանվորական ներկայացուցչութունը նենդափոխվում և, ուրախալի յն տեսնելու կարգալ իրապես բան-վորական մի ժառանգ: Թող «Вопросы страхования»-ն իր բոլոր

¹⁾ Նամակն ուղարկված և Յենիսեյսկի նահանգից, Տուրուխանսկից, Սերգեյ Յակովլևիչի Ալիլույսկի տնունով, հետևյալ հասցեով. Պետրոգրադ, Բ. Մամոն-նիսկի փող. 10, բնակ. 83: Նամակին նախորդել և հետևյալ դիմումը Ս. Յե. Ալիլույսկին. «Բարե Ձեզ, ընկեր, ինչդրում ենք Ձեզ անել հետևյալը. Ձեզ ուղարկած գրամը—5 ռ. 80 կ. մեր վողջույնի հետ ուղարկել «Вопросы страхования» ժառանգի խմբագրութեան: «Вопросы страхования»-ն բոլշեիկյան լեզու ժառանգ էր, վորի առաջին համարը լույս տեսավ 1913 թվի հոկտեմ-բերի 26-ին, և ապա ընդհատումներով շարունակեց լույս տեսնել նաև իմպե-րիալիստական պատերազմի տարիներին—Մանքարյան Մարտի-նեդիսի-Լեֆիգի Ինստիտուտի:

հիգիենն ու ջանքերը գործադրել՝ զաղափարապես ապահովագրելու համար նաև մեր յերկրի բանվոր դասակարգը պ. պ. Պոտրեսովներին, Լեիցկիններին և Պլեխանովներին խորապես անբարոյականացնող, հակապրոլետարական միջազգայնության սկզբունքներին արմատապես հակասող քարոզից:

Ի. Վլադիկիմ, Ի. Ջուդաշվիլի (Ստալին), Ա. Մալեմնիկով, Ի. Պիվով, Ս. Սպանդարյան, Վ. Շվեյցեր:

Սրա հետ ուղարկում ենք 6 ու 80 է. Փոխադրությունն ուղարկվում է Ձեզ այս նամակի հետ միասին:

«Пролетарская революция» 1936 г. № 7, стр. 168:

ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆ (ՏԻՄՈՖԵՅ)

Կրասնոյարսկից մեզ հաղորդում են. 1916 թվականի սեպտեմբերի 11/24-ին Կրասնոյարսկի՝ բժիշկների ընկերության հիվանդանոցում վախճանվեց ընկեր Սուրեն Սպանդարյանը:

Հանգուցյալը 15 տարուց ավելի յե, ինչ ՌՄԴԲԿ անդամ էր, աշխատելով իբրև աչքի ընկնող աղիտուտոր, գլխավորապես Կովկասում: Սակայն ընկեր Տիմոֆեյը քաջ ծանոթ էր նաև բաղմաթիվ ռուս ընկերներին, վորպես համակուսակցական կոնֆերանսներին և խորհրդակցություններին պատգամավոր:

Հակահեղափոխության և կուսակցական կյանքի քայքայման տարիներին ընկ. Տիմոֆեյն իր առույգությունը չկորցրեց:

Նա մնաց կանգնած իր դիրքում և միայն ուժեղացրեց իր աշխատանքը: Նա յեռանդուն մասնակցություն ունեցավ ինչպես 1912 թ. ընդհանուր կուսակցական կոնֆերանսի նախապատրաստման աշխատանքներին, այնպես եւ բուն կոնֆերանսին: Ընտրվելով նոր Կենտկոմի անդամ, Սպանդարյանը Ռուսաստանում կատարած իր աշխատանքով հեկայական ծառայություններ մատուցեց այդ հիմնարկությանը: Նա մասնակցում էր Կենտկոմի ռուսական տնտեսական կազմակերպման գործին, ընտրական պլանաֆորմի և Կենտկոմի մի շարք կոչերի հրատարակության:

Հանգուցյալը դատապարտված էր աքսորի 1913 թ. Թիֆլիսի դատաստանական պալատի կողմից՝ ՌՄԴԲԿ Կենտկոմի և Թիֆլիսի ս.դ. կազմակերպության գործով: 1913 թ. վերջերին նա «հատուտված» էր բնակեցման Յենիսեյսկի նահանգի Կանի դավառում: Սակայն շուտով վարչական կարգով և առանց մեղա-

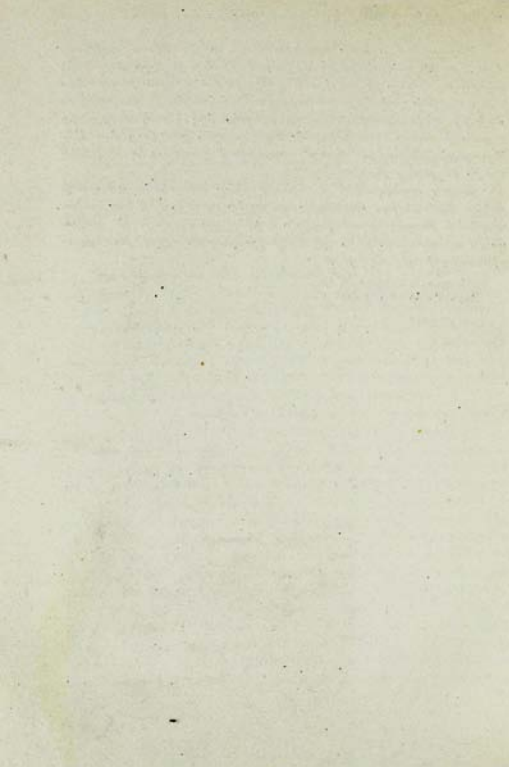
դրանք առաջադրելու ընկ. Սպանդարյանին փոխադրում են Տու-
րուխանյան յերկիրը:

Զարգանում է նրա սրտի արատը, բժշկական ոգնություն
չկա: Բազաք տեղափոխելու միջնորդությունը յերկար ժամանակ
վոչ մի արդյունք չի տալիս: Յեղ միայն մահից շատ քիչ ժամա-
նակ առաջ թուլլովություն է ստացվում՝ հիվանդին Տուրուխանյան
յերկրից փոխադրելու նախ Յենիսեյսկ, իսկ հետո, մահվանից
3 շաբաթ առաջ, Կրասնոյարսկ: Բայց արդեն շատ ուշ էր: Ըն-
կերը վախճանվում է մոտ 35 տարեկան հասակում, թողնելով
կնոջն ու յերեք յերեխային:

Արդեն պատերազմի ժամանակ մենք նամակներ ստացանք
ընկեր Տիմոֆեյից, վրոնցից պարզ էր արդեն, վոր նա հավա-
տարիմ է մնացել հեղափոխական ոտցիալ-դեմոկրատիայի լավա-
զույն արագիցիաներին, վոչ մի բոպե չառտանվելով ինտերնա-
ցիոնալիզմի դիրքերից:

«Согласа-Демократ» № 56.

հոկտեմբերի 19 (6) 1916 թ.



ԺԱՆԴԱՐՄԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻ ՍԱՍԻՆ

1905-1914

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1913

ԿԱՏԱՐՎԱԾ Ե ՅԵԼԻՑ № 37 Ը

№ 61 Ը
5 մարտի 12

Բաղարվին գաղամի
Թիֆլիսի պահմորդական բաժանմանի պետին

Ձեր բարձր բարեձննդությանն առաջարկում եմ բողոքովին ծածկաբար ստուգել, թե արդյոք անցյալ տարվա վերջից Թիֆլիս քաղաքից վերև տեղ չի գնացել Կաղրեկական փողոցի № 39 տանն ապրող Սուրեն Սպանդարի Սպանդարյանը (դիտ. մականունը «Ուլրամնի»):

Հարկավոր և հիշյալ անձի վրա սահմանել մանրադնին և հաժապանց զգուշավոր արտաքին հակադուքյուն:

Հետևանքի մասին զեկուցագրել ինձ:

Ի. Ս.

Գնդապետ Պաստրյուլին

ձեռք և նախադասության Գաղամուկար՝ (ստորագրություն)

Գնվկատի չբշանային պահմորդական բաժանմանի գործ: Գաղամի տեղեկություններ: Վոցիալ-զեմեկրամներ (թերթ 50) Վրաց. Խ.Ս.Լ. ԿԱՎ., Արխ. Փոնդ 3, գործ № 548, 1913 թ.

Թ Ի Շ Լ Ի Ս

ԳԱԼՆՈՐԿԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆԻԿ

Գ Ե Տ

Ե հուլիսի 1913 թ.

№ 1062

Բ. Թիֆլիս.

ԿԱՏԱՐՎԱԾ Ե ՅԵԼԻՑ № 158 Ը

Բաղարվին գաղամի

Թիֆլ. Նառ. ժանգարմական

վարչություն ըստ չբշանի

7 հուլիսի 1913 թ.

Ըստ մտ. ժուռն. № 214

Թիֆլիսի նախագահական ժանգարմական վարչարյան պետին:

№ 151 Ը-ին

Ըստ չբշանի

Շտապ զեկուցագրել վոստիկանու-թյուն Գ-տին

7/7

Ձեր բարձր բարեձննդությանը զեկուցագրում եմ, վոր վոստիկանական 1-ին քաղաքամասի պրիստավը 1911 թ. զեկտեմբերի 19-ին, Թիֆլիսի վոստիկանապետի № 5245 մականգրությամբ, ստացել և Ս.Պե-տերբուրգ քաղաքի հասարակական կարգի

և անվտանգության բաժանմունքի պահանջը Կադրեկեկայա փող. № 39 տանը բնակվող Սուրեն Սպանդուրյանի անձնավորության մասին տեղեկություններ հաղորդելու մասին, ըստվորում դրա կատարումը հանձնարարված է նախկին կրտսեր թաղային հսկիչ, այժմ խուզարկու բաժանմունք գործուղված ավագ թաղային հսկիչ Բաբիչին: Հստ հիշյալ Բաբիչի բացատրության, նա պահանջվող տեղեկությունները հավաքել է, 1913 թ. հունվարի 4-ին և 5-ին գնացել է Կադրեկեկայա փող. № 39 տունը, վորտեղ դուրս է կանչել դռնապանին, նրանից պահանջել է տնային գիրքը և հարցրել այն մասին, թե վորտեղ է գտնվում Սուրեն Սպանդուրյանը:

ՌԵՍԻԴԵՐ (ռտորագրություն)

12 Տ. 2.

№ 158 Ե
7 հուլիսի 12

№ 102865-ին
Հստ 3 բաժանմունքի

ԿԱՏԱՐՎԱԾ Ե ՀՍՏ մտ.№ 195 Ե-ի
Ե տ Ե Ե

Բալբալին գաղտնի:
Վստիկանաւքյալի գնալաւաւաւաւաւ:
Հստ առանձին բաժնի:

Ի լրումն իմ՝ անցյալ հունիսի 9-ի № 138 Ե իմ ղեկուցագրի ղեկուցում եմ, վոր, ինչպես տեղական վոստիկանության միջոցով հավաքած ծածուկ տեղեկություններից յերևաց, — Թիֆլիս քաղաքի 1-ին քաղաքամասի պրիտտավը 1911 թ. ղեկտեմբերի 29-ին Թիֆլիսի վոստիկանապետի № 5245 մակագրությամբ ստացել է Ս. Պետերբուրգի Պահնորդական բաժանմունքի պահանջը Կադրեկեկայա փող. № 39 տանը բնակվող՝ Թիֆլիսի մեչյանին Սուրեն Սպանդարի Սպանդարյանի մասին տեղեկու-

Թյուններ հաղորդելու մասին: Այդ պահանջի կատարումը պրիստավը հանձնարարել է քաղաքամասի կրտսեր թաղային հոկիչ Բարիչին, վորը ներկայումս գործուղված է հուղարկության բաժանմունք: Վերջինս իրոք այս տարվա հունվարի 4-ին և 5-ին, ի կատարումն հիշյալ պահանջի, դնացել է կաղերկական փողոցի № 39 տունը, դուրս եկանչել այդ տան դռնապան Իվան (Յան) Ոսկավի Բարկովին, պահանջել և նրանից տնային գիրքը և հարցափորձել և Սպանդարյանի անձնավորության մասին:

ԳՆԴԱՊԵՏ ՊԱՏԱՐՅԱՆԻՑ

ժխտեա

Նահանգական Քարաւզար (ստորագրություն)

12 մ. 2

1912 թ. գործ ըստ Թիֆլիսի Նահանգական
ժանդարմական վարչության № 55 վերգրի
(թերթ 265—266 չք.)

Վրաց. Ե.Ս.Ն. ԿԱՎ. Արիեզ. Ֆեդ 7, գործ № 2465, 1912 թ.

ՄՈՍԿՎԱՅԻ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹՅԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺՆԻ ԱԳՆՏՈՒՐԱՅԻՆ ԶԵԿՈՒՅԱԳԻՐԸ¹⁾

1912 թ. հունվարին կայացած ՌՍԴԲԿ կոմիտեի
կազմակերպման կարգի և գործունեության արդյունքների մասին

II. ԿՈՆՖԵՐԱՆՍ ՄԱՆԱԿԻՄԵՐԸ

...ն) Բազմից—«Տիմոֆեյ» (նա ինքը «Սուրեն», վերջինս, պետք է յննթադրել, կամ տեղական մականունն է, կամ—խոհական անունը): Նազեկ-բուլխիկ, մոտ 27—29 տարեկան, ինտելիգենտ, ազգությամբ հայ, կատաղի լեռնյան, Մոսկվայի համալսարանի նախկին ուսանող, 1908—1909 թ.թ. ակադեմիկոսներ գործում եր Բազմի ընդհատակյա կուսակազմակերպության մեջ և աշխատում եր հենց այդ ժամանակաշրջանում տապալված տե-

¹⁾ 1912 թվի հունվարի 18—20-ին Պրոգայում կայացած ՌՍԴԲԿ Համառու-ստատանյան 6-րդ կոնֆերենցիային իբրև պատգամավորների ներկա ելին հայա-նի պրոգոկատորներ՝ Մոսկվայի պահնորգական բաժանմունքի գաղաչի գոր-ծակալներ Ռ. Վ. Մախնովսկին և Ա. Ս. Ռամանովը Նրանցից զատ կոնֆե-

դակն գաղտնի մեծ տալարանում: Հիվանդ և թոքախտով, վար-
պիսի պատճառով, դատախազական հսկողության պահանջով,
ազատված և կալանքից՝ Բազմից հեռանալու պարտավորությամբ,
վերադարձնելով ընտելվում են նրա կիներն ու յերկու յերեխան: Նրա հայրը
գտնվում և ֆարիզում: «Տիմոֆեյը» գաղտնի աշխատանքներ և
կատարել նաև Մոսկվայում և Ս.-Պետերբուրգում: Շատ լուրջ
ևս-դեկ և Յեդել և ՌՄԴԲԿ համակուսակցական կոնֆերանսի
պատգամավորները ընտրելու «Ռուսական կադմակերպական հանձ-
նաժողովի» անդամ:

«БОЛЬШЕВИКИ», № 88.

IV. ԿՈՆՖԵՐԱՆՍԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐԸ

...Նիտան սկսվեց, համաձայն վերոհիշյալ որակագրի, «Սեր-
գուս-յի»¹⁾ ղեկավարումով «Ռուսական կադմակերպիչ հանձնաժողովի»
գործունեության արդյունքների մասին՝ սույն կոնֆերանսը նա-
խապատրաստելու գործում:

Այդ ղեկավարման ելույթունը հանդում եր հետևյալին...
5) Մերձավորության յերկրի նահանգներում, ուր մեկնած և յեդել
«Տիմոֆեյը», հայտարարված և կուռ համախմբված և շատ ուժեղ
սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կադմակերպություն, վորն
իր ազդեցությունը տարածում և գերազանցապես դուռադուռական
բնակչության վրա: Ռիդայում, համաքաղաքային կոնֆերանսում,
առաջիկա համակուսակցական կոնֆերանսի մասին «Տիմոֆեյի»
տված ղեկավարման ժամանակ Լատիշական յերկրի սոց.-դեմ.
Կենտկոմի անդամներից մեկի ներկայությամբ, միաձայն վորո-
շում և ընդունվել—մասնակցելու այդ կոնֆերանսին: Նույնպիսի
վորոշում և ընդունվել նաև տեղական ազդատուորների և պրոպա-

բնցիայի աշխատանքներին լավ իրազեկ եր նաև Մ. Ի. Գրյադնակին Այս յե-
րեք տեղեկատվությունից ստացված տվյալների հիման վրա ել 1913 թ. փետրվարի
23 (9)-ին կազմված եր այս ղեկավարությունը:

Վերևում բերված են Մոսկվայի պահնորդական բաժանմունքի գործակա-
րական ղեկավարների այն կտրոսները, վորոնք վերաբերում են միմիայն
Ս. Սպանդարյանին («Տիմոֆեյին»): Քաղվածքները արտատպված են «Большевик»
(Документы по истории большевизма с 1903 по 1916 год б.м.м.м.
Московск. охранного отделения) ժողովածուից:—Խմբ.:

1) «Սերգուս»—Գ. Կ. Որջանիկին:—Խմբ.:

դանդիստներին՝ դրանից հետո գումարված խորհրդակցութեան կողմից, սակայն լատիշներն Կենտրոնը՝ հենվելով կուսակցական կանոնադրութեամբ նրան տրված պրենդպատիֆներն վրա՝ իր «veto»-ն դրեց այդ վորոշման վրա, պատճառաբանելով իր այդ քայլը նրանով, թե իրականապես կոնֆերանսը համակուսակցական բնույթ չի ունենալու և վոր այդպիսին գումարվում և վոչ թե կենտրոնական ղեկավար որդանի կողմից (հրաժարվում և ճանաչել Կենտրոնական Կոմիտեյի Արտասահմանյան Բյուրոյի կազմալուծման դասաբ), այլ ռոսի ընդհանր-ցեղիստներն մի մասնավոր խորհրդակցութեան կողմից, վորոնք ակնհայտ կերպով և առանձնապես իրենց հայտնի դիտավորութեաններով ձգտում են պառակտել և կազմալուծել սահասարակ վոչ կուսակցական դործը:

«ГОЛАСЪ СЕВЕРИ», № 90—91.

Կ. ՌԱԴԻԿ ՆՈՐ ԿԵՆՏԿՈՄԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Իրենց ընտրվելուց հետո անմիջապես, դեռևս կոնֆերանսի նիստերի ժամանակաշրջանում, Կենտկոմի նոր անդամները կարողացան գումարել իրենց յերկու նիստը, վորոնց արդյունքները հետևյալն են.

... 4) Հանձին «Մերդոյի», «Կոմստանտինի»¹⁾ և «Ֆիլիպի»²⁾ կազմակերպված և մի հատուկ շարջիկ հանձնաժողով, վորպիսին պետք և ուղարկի կոնֆերանսի մասնակիցներին դեպի կայսրութեան սահմանները, ապա նաև պետք և վորոշի, թե ով և հատկապես վորտեղ պետք և ղեկուցումներ կարգա կոնֆերանսի գործունեութեան արդյունքների մասին:

... Առաջիկա ղեկուցումները կայսրութեան տեղական կազմակերպութեաններում բաշխված և հանձնարարված են հետևյալ անձնավորութեաններին.

ա) «Տիմոֆեյին» — Կովկասում և լատիշներին:

.

5) Բուլնիկական դրամները պահպանելու հետ բանակցելու.

¹⁾ «Կոմստանտին», — Ռ. Վ. Մալեռովի — խմբ.:

²⁾ «Ֆիլիպ» — Շ. Ի. Գուրչուկին — հին բուլնիկ, Գրադայի կոնֆերանսի հանգումի անգամ ընտրվեց — խմբ.:

համար նշանակված են—«Տիմոֆեյը», «Ալբերտը»¹⁾ (Թարգմանի գերում) և Պետական Դռամայի անդամ Պոլետայեվը²⁾։

7) Ընտրված են «Կենտկոմի Ռուսական Բյուրոյի» (ըստ նիստերին մասնակցող ցեկիստների տերմինոլոգիայի—«Դործադիր Բյուրոյի») անդամները, այն է՝ «Տիմոֆեյը», «Սերգոն» և «Կոբալ»³⁾։ Իբրև շրջիկ ազենտ նրանց և կցված նաև «Ֆիլիպը»։ Բոլոր հիշատակված անձերին ամսական ստանձնված և 50 ռ. սոսնիկ։

«Болышевики», էջ 100—101.

VI. ՅԵԿԻՍՏՆԵՐԻ ՅԵՎ ԴՈՒՄԱՅԻ ՊԱՏԳԱՄԱՎՈՐՆԵՐԻ ԽՈՐՀՐԴԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հունվարի 3-ին (ն. տ.) «Ալբերտի» անունով Պրատայում մի հեռագիր ստացվեց, վորի մեջ գրված էր, վոր նույն որը, առաջնության 6 ժ. 50 ր. Բեռլին են ժամանելու Դռամայի սոց.-դեմ. ֆրակցիայի լիազորներ՝ պատգամավորներ Պոլետայեվը և Շուր-խանովը կոնֆերանսի նիստերին ներկա լինելու համար (յեն-թադրաբար կարծում են, վոր Պոլետովսկին չէ յեկել՝ նրան ուժեղ կերպով հետևելու պատճառով)։

Վերովհետև կոնֆերանսի կողմից լուծման յենթակա խնդիրների քննությունն արդեն վերջանալու վրա յեր և կոնֆերանսն էլ փաստորեն այդ որը փակվում էր, այս իսկ պատճառով վորոշվեց ուղարկել հիշատակված այդ պատգամավորներին ընդառաջ «Տիմոֆեյին», «Կոնստանտինին» և «ԼՆՆԻՆԻՆ», վորոնց և հանձնարարել համապատասխան բանակցություններ վարել, ապա նաև փոխադարձաբար տեղեկացնել իրար «ընթացիկ մոմենտին» պայմանների և կոնֆերանսի աշխատանքի արդյունքների մասին։ Այդ տեսակցությունը նշանակված էր փետրվարի

1) «Ալբերտ»—Տ. Ի. Որիլով (Ո. Պյատնիցկի)—ներկայումս մեղացված և վորպես ժողովրդի թշնամի—խմբ.։

2) Պոլետայեվ, Ն. Գ. (1872—1932)—բռնվոր, խառտու 90-ական թ. թ. ժանվորական խմբակների մասնակից, մի շարք անդամներ ձերբակալվել և 1907 թ. ընտրվեց Զ-րդ Պետական Դռամայի անդամ՝ պատկանելով ու-դ. ֆրակցիայի բուլեիկյան թևին։ Մոտիկ մասնակցություն և ունեցել «Звезда»-ի հրատարակման աշխատանքներին և «Прогресс»-ի հրատարակմանը։

Հակամարտության Մոցիալիստական հեղափոխությանից հետո յեկել և արմատական զեկավոր աշխատանքներում—խմբ.։

3) «Կոբալ»—Ի. Վ. Սոպլին—խմբ.։

1-ին (ն. տ.) Լայպցիգում, տեղական սոց.-դեմ. թերթի խմբագրատանը:

Փետրվարի 1-ին նշված վայրում իսկապես տեղի ունեցավ վերահիշյալ անձերի խորհրդակցությունը, վորտեղ Դուստայի պատգամավորները լսեցին «Տիմոֆեյի» ղեկուցումը՝ «Ռուսական կադմակերպիչ Հանձնաժողովի» գործունեության մասին և «ԼԵՆԻՆ» հաղորդումը՝ կոնֆերանսի աշխատանքի արդյունքների մասին: Յերկյուղ կրելով—թեպետ և քիչ հավանական,—թե Դուստայի ֆրակցիան կարող և չճանաչել այս կոնֆերանսը, վերալև այդպիսին, ավյալ խորհրդակցությունը վորոշում կայացրեց չսնդել, վոր ֆրակցիան պաշտոնապես հավանություն տա կոնֆերանսի կողմից ձևաք բերած արդյունքներին:

«Большая», № 102—103:

ՆՈՐԻՆ ԴԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹՅԱՆ ՎՈՍՏԻԿԱ- ՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵՊԱՐՏԱՄԵՆՏԻ ԴԻՐԵԿՏՈՐԻՆ

ԻՎԱՆՍՅԱՆ ՊԱՆՈՐՄԱԿԱՆ
ԲԱՅԱՆՄԱՆՈՒԹԻ ՊԵՏ

19 մարտի 1912 թ.

№ 1124.

քաղ. Բազու, 23 մարտի
1912 թ. Հասուի բաժին:

Սույն թվի փետրվարի 9-ին գործակալական տեղեկություններ են ստացվել այն մասին, վոր Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության տեղական կադմակերպության անդամ Միխայիլ Ղարադյոզովը կազ և պահպանում Բազվի պատգամավորի հետ, վորը ներկա չե յնդել համառուսաստանյան կուսակցական կոնֆերանսին, և վոր այդ պատգամավորը կոնֆերանսից դալու չե Ղարադյոզովի մոտ (քաղվածք ս. թ. փետրվարի 11-ի № 563):

Ղարադյոզովի ինքնությունը հայտարարելուց հետո, վորը Պիտոյովի դրամենյակում ծառայող և, ասլում և Բազու քաղաքում, Պամենիտովի փողոց № 162 տանը և Նախի քաղաքացի Միխայիլ Ալեքսանդրովիչ Ղարադյոզովի և, նա առնված և արտաքին հսկողության տակ «Պիտոյովի» մականունով:

Նույն փետրվարի 29-ին գործակալու-

Թյունը հայտնեց, Վոր կոնֆերանսում ներկա չեղող Բազմի ներկայացուցիչ պետք է համարել ընկեր «Տիմոֆեյին», Վորը Ղարադյոզովին նամակ է գրել, Թե զայիս և Բազու ընկերներին տեղեկություններ հաղորդելու կոնֆերանսի մասին (քաղվածք մարտի 3-ի № 905): Ինչպես գործակալական ճանապարհով, այնպես էլ բաժանմունքի գործերում չեղած տեղեկանքներով հաջողվեց հաստատել, Վոր հիշյալ «ընկեր Տիմոֆեյը» 1909 թվի տեղական սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության Բազմի Կոմիտեյի անդամ Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանն է, Վորին բաժանմունքը հսկում եր «Կալկադսկի» մականունով և Վորը նույն տարվա ոգոստոսի 29-ին կալանավորվել է: Իմ հաղորդագրությունը Բազմի ժանդարմական վարչության պետին 1909 թ. ոգոստոսի 30-ին № 2810 մարտի 1-ին «ընկեր Տիմոֆեյի» Բազու զալու մասին տեղեկությունները հաստատվում են գործակալական ուրիշ աղբյուրներից ևս (քաղվածք ո. թ. մարտի 15-ի № 906): Վերջապես մարտի 14-ին նոր գործակալական աղբյուրը ցույց է տալիս, Վոր «ընկեր Տիմոֆեյը» յեկել և Բազու և պետք է ղեկուցումներ տա կոնֆերանսի մասին (քաղվածք մարտի 15-ի № 1053): Այդ միևնույն ժամանակ «Պիտոյնյովու» արտաքին հսկողության կողմից նկատված է, Վոր նրա մոտ յերևացել և 1909 թվականի «Կալկադսկի» մականունով հսկողության տակ առնված Սուրեն Սպանդարյանը, և վերջինս բաժանմունքի կողմից նորից առնվում և արտաքին հսկողության տակ, մարտի 16-ին և 17-ին տեղեկություններ են ուղարկվում, Վոր Բալախանի յերկու բլիշների առաջին ժողովը, Վորտեղ «Տիմոֆեյը» ղեկուցում-

ներ պետք և տա, պետք և տեղի ունենա
Բալախանում մարտի 18-ին, ընդվորում
այնտեղ ել ընտրվելու յն ժողովի տեղը Բացի
այդ բոս վերջին տեղեկությունների «Տի-
մոֆեյը» մտել և նոր ուսուսկան կենտրոնա-
կան կոմիտեյի կազմի մեջ (քաղվածք մար-
տի 17-ի և 19-ի № 1090 և 1119):

Ի նկատի ունենալով վերոհիշյալ ժողովը
լիկվիդացիայի յենթարկելու վորոշումը և
Բալախանում հանքային ռայոնում ար-
տաքին հսկողություն կատարելու ծայր առ-
տինան դժվարությունը, հսկողությունը չա-
փազանց խնամքով և կազմակերպված (հե-
տեակ և ձեռավոր), ընդվորում գլխավոր
ուշադրությունը դարձվել և «Կավկազական»
(Տիմոֆեյի) վրա: Շատ մեծ դժվարություն-
ներով «Կավկազական» բերին հանքային
կենտրոնում դանդաղ մի թեյաբան, ընդվո-
րում պարզվեց, վոր հսկողությունը դանդաղ
և հսկողության տակ առնվածների անմիջա-
կան մոտիկ շրջանում, վորպիսի հանգաման-
քը վոչ միայն չի խափանել հսկողությունը,
այլև շնորհիվ ֆիլիք¹⁾ Դիդկոյի և Միտինի
հնարադիտության, վորոնք իրենց բանվո-
րական կյանքի առորյա հարցերին վերա-
բերող զրույցով կարողացել են վոչ միայն
հսկման յենթակա «Կավկազական» և նրա
յերկու ընկերների աշխրջությունը քնաց-
նել, հնարավորություն և տվել նրանց խո-
սակցությունը լսել, վորի եյությունը վոչ
մի կասկած չի թողնում «Կավկազական» Բա-
լախանի դալու իսկական նպատակի մասին:

Ի միջի այլոց զրուցակիցներից մեկը
յերկյուղ և հայտնել այն մասին, թե հնարա-
վոր և, արդյոք, վոր ժողովը գլուխ չդա,
ընդվորում «Կավկազական» բացասելով
այդպիսի հնարավորությունը՝ հավատացած

1) — Լրտես—Խմբ.

ևր այդպէս զգուշ կազմակերպված ժողովի հաջող վերջանալու վերաբերմամբ:

Հօկոդուքյան տակ առնվածները թեյա-
րանում մնացել են 3 ժամ, վորից հետո «Կով-
կաղսկու» հետ միասին փոխադրվել են նավ-
թարդյունարերական բանվորների Միու-
թյան շէնքը, վորտեղ հօկոդուքյան կազմից
նկատված ե մի քանի անձերի ներկայու-
թյունը (թիվը չի վորոշվել): Այստեղ մի
փոքր ևներգիւթ յե ցույց տվել կառապան
Ֆիլեր Կիրէչուկը, վորը նույնպէս հար-
կավոր ե նշել: Տեղի հեռավորությունը ե
ցերեկվա լուսը, վոր թույլ եր տալիս հետվից
նկատելու հեծյալ վանտիկանախմբի մոտե-
ցումը, թերեւ նպաստած լինեն, վոր մօ-
ղովին ներկա յեղողների մի մասը կարո-
ղացավ թազնվել, տեսնելով այս հանգա-
մանքը նույնիսկ չեր ել կարելի պարզել,
յեթե ի նկատի առնենք այն բաղմամբով
մուտքի ե յելքի անցքերը, վորոնցով կա-
րող ելին ողովել հանքային լաբիրինթոսին
լավ ծանոթ բանվորները, այնուամենայ-
նիվ «Միության» մեջ կատարած խուզար-
կության արդյունքը յեղավ «Կովկաղ-
սկու»—Սուբեն Սպանդարյանի ե նրա հետ
միասին Ծ մարդու հայտաբերումը, վորոն-
ցից յերեքը Միության կազմին չեյին
պատկանում ե, հետևապէս, այնտեղ չեյին
կարող ներկա յեղած լինել:

Ներկա գտնվածների բնակարանների
խուզարկությունը, բացի Սպանդարյանի
բնակարանից, վոր հրաժարվեց ցույց տալ
իր բնակարանի տեղը, հայտնելով, վոր ինքը
հենց նոր ե յեկել Թիֆլիսից, ուրիշ հե-
տևանքներ չտվեց: Վերահիշյալի մասին
կազմված ե արձանագրություն ե ձեռքա-
կալվածների ցուցակի հետ միասին հանձ-
նրված ե Բաղվի ժանդարմական վարչու-

թյան պետին սույն մարտի 18-ին № 1110, ձերբակալվածներին ցուցական ընդամին ներկայացվում և Հայտնելով Բաղվի նահանգական ժանդարմական վարչության պետին մարտի 19-ին № 1113-ով Սպանդարյանի և ժողովի բնույթի մասին տեղեկություններ, յետ միջնորդություն և՛ հարուցել փակելու նախարարության արեղների Միությունը:

Վերոհիշյալի մասին պատիվ ունեմ ղեկուցել ձերդ գերազանցությանը:

(Ստորագրություն)

II

ԲԱԳՎԻ ՊԱՀՆՈՐԴԱԿԱՆ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔԻ ՊԵՏԻՆ

1912 թիվ ապրիլի 4-ին

№ 1248:

ՀԱՏՈՒԿ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

1912 թ. 10 ապրիլի,

մտից մատյան № 10072.

Հույժ գաղտնի:

Ի լրումն իմ ղեկուցման Բալախանում տեղի ունեցած ժողովի կալանավորման մասին, վորտեղ մի ղեկուցումով հանդես և յեկել կոնֆերանսից վերադարձած՝ Բաղվի ներկայացուցիչ Սուրեն Սպանդարյանը, ղեկուցում և՛ ձերդ գերազանցությանը, վոր ըստ ստացված դործակալական տեղեկությունների Սպանդարյանը ձերբակալված և այն ժողովում, վորն ըստ թվի յերկրորդն և յեկել:

Բոլորը պետք և լինելին չորսը կամ հինգը: Առաջին ժողովում, վորը տեղի յե ունեցել քաղաքում Յերկոֆնայա փողոցի վրա ապրող Մզելաձեյի բնակարանում, Սպանդարյանը ղեկուցում և տվել իրեն ընտրելու արտակարգ ձևի մասին, ընդվորում նշել և, վոր այդորինակ հանգամանքի շնորհիվ անհնար և ուղիղ ընտրություններ կա-

տարելու Կոնֆերանսի մատին Սպանդարյանը
 ղեկուցել և տենդենցիոզ կերպով, պաշտպա-
 նելով բուլչեիկների շահերը, թեև նշել և բուժ-
 դականների և լատիշների վերաբերմունքի
 մատին, ըայց և այնպես կոնֆերանսը միան-
 դամայն ուղիղ և համարելու Սպանդարյանը
 խնդրել և հարցեր տալուց խուսափել, պատ-
 ճառարանելով այդ ժամանակի սղությամբ
 և խոստացել և հետագայում լսել հարցերով
 հետաքրքրվողներին, այդ պատճառով շատ
 հարցեր մնացել են չպարզարանված: Ի միջի
 այլոց խոսել և կենտրոնում առաջացած
 դրամական թյուրիմացությունների մա-
 տին: Առանձնապես մանրամասնորեն նա
 կանգ և առել ուստական նոր ԿԿ-ի կազմա-
 կերպման մատին, կազմված 7 հոգուց, վորի
 մեջ նա ևլ անդամ և ընտրվելու Այդ ուս-
 տական ԿԿ-ն Ռուսաստանում ամենաառաջ-
 նակարդ նշանակություն և ստանում: Հետո
 խոսել և դալիք ընտրությունների և նրանց
 մասնակցելու անհրաժեշտության մատին:
 Սպանդարյանի կալանավորումը, վոր տեղի
 ունեցավ Բալախանում յերկրորդ ղեկուց-
 ման ժամանակ, ճնշող տպավորություն
 թողեց. կազմակերպությունը բանտից նա-
 մակ և ստացել Շահումյանից, «Սլավոյից»
 (Գասպարյանից), վորի մեջ նշված և, վոր
 անհրաժեշտ և թողնել ամեն տեսակի կու-
 սակցական աշխատանք, քանի վոր, պարզ
 և, զոյություն ունեցող պրովոկացիան պետք
 և վոչնչացնի կազմակերպության խզալի
 մնացորդներն ևլ:

Փոխ-գնդապետ (ստորագրություն)

Ազրեշանի Հեղափոխության Թանգարանի նյութերից.

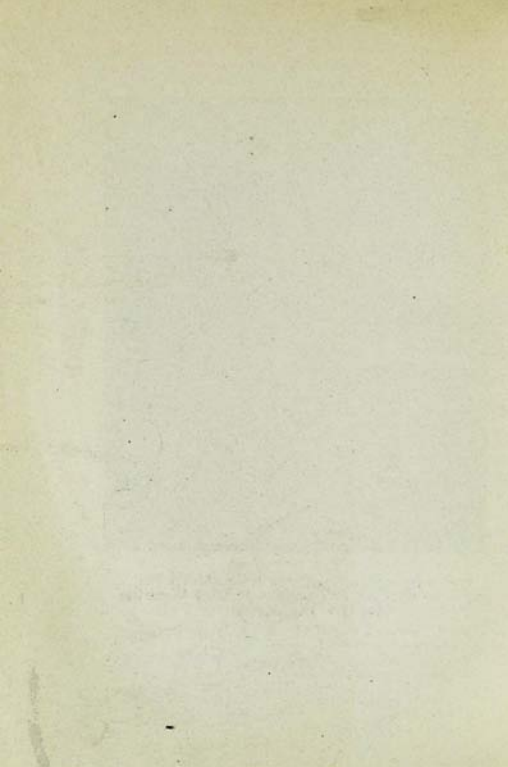
«Գործ. քաղ. № 3 մ. 6. Գործավարություն.

Ռուսական Սոցիալ-Դեմոկրատական Բանվորական Կուսակցություն:

Բազու. քաղաքի կոմիտեական գործը. 1912 թ.



Մեանիի բերդը (Թբիլիսի), վերսեղ 1912 թ. հունիսի 5-ին
(մայիսի 24) միջև 1913 թ. սեպտեմբերի 29 (18)-ը կալանավոր-
ված էր Ս. Սպամբարյանը:



«Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության կառարած հարցաքննությունը Բր. դատ. Կան. հոդ. 1035-ի կարգով Մարիա Պետրովնա Վոսմիրնայի, Արմենուհի Սմբատովնա Հովվյանի և Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության ալլ անդամների վերաբերմամբ, վորոնք մեղադրվում են Բր. որենսդրության 1-ին մասի հոդ. 102-ով նախատեսված հանցանքով» գործից (վրացական ԽՍՀ Կենտրոնական արխիվային վարչություն, ֆոնդ № 7, գործ № 2408, 1912 թ.):

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ № 33

1912 թվի մայիսի 22-ին, յետ՝ Անդրկովկասյան յերկաթուղիների ժանդարմական վոստիկանական վարչության Բազմի բաժանմունքի յենթասպա Կաբզովա, գտնվելով նույն յերկաթուղիների «Բազու» կայարանում, քրեական դատավարության կառարմարության 261-րդ հոդվածի հիման վրա կազմեցի ուսյն արձանագրությունը ներքոհիշյալի մասին.

Սույն օրը, № 2 ճեպընթաց դնացքը ժամանելուն պես, Բազմի Պանորդական Բաժանմունքի գործակալները մատնացույց արին ճանապարհորդներից մեկին, վորին յետ հրավիրեցի ժանդարմական հերթապահության ոննյակը, վորտեղ ճանապարհորդն իրեն անվանեց Թիֆլիս քաղաքի բնակիչ Սուրեն Սպանդարով Սպանդարյան, Նա ուներ ձեռքի բաղաժ, վորը բաղկացած եր մի ուղեքսակից և վոչ մեծ պայուսակից, «Բազու 1-ին» կայարանի ցրիչ Նեոտոր Լիպտաիի և ճանապարհի սպասարկության 12-րդ մասի դոնապան Իվան Մոցզովի ներկայությամբ՝ բռնված Սպանդարյանցին խուզարկելիս՝ թե անձնապես և թե հագուստի մեջ դատապարտելի վոչինչ չի գտնված. պայուսակում կար հետեյալը.— բացի սպիտակեղենից, յերկու գիրք՝ «Ա. Վ. Ամֆիտեոսարովի յերկերի ժողովածու, «Мутные дни», հատոր 15-րդ և «Просвещение» մարքսիստական ուղղության հասարակական-քաղաքական և գրական տմարգրի № 3—4-ը, ապա՝ «Синий журнал» № 20, հայերեն լիզվով մի թերթ № 107¹⁾), «Наше сло-

¹⁾ «Մշակ» լրագիրն և յեզեր եմբ:

Վերոհիշյալը գրանցելով սույն արձանագրության մեջ, յեւ,
յենթասպա կարպովս, վարժեցի՝ աղպիսին հիշյալ տպագիր
գրվածքների հետ միասին ներկայացնել նորիմ բարձր Թագմի-
րյան՝ բաժանումի տեսիմ, իսկ բռնված Սպանդարյանցին սույն
որվա № 269 վորդման հետ ուղարկել Տ-րդ վոստիկանական թա-
ղամասը, մինչև Բաղվի պահնորդական բաժանմունքի պետի կար-
գադրությունը:

Յենթասպա (Կարպով)

Ընթերականեր (ստորագրություն)

(Թերթ 101—101 ա.)

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺԱՆԴԱՐՄԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՈՆ ՊԵՏԻՆ՝

Ստացված և Թիֆլ. նահանգ.

Ժանդարմ. վարչությունում

1912 թ. մայիսի 29-ին:

Ըստ մտ. մաս. № 3492

Մեակիսի բանալի կալանավոր

Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանից

Դ Ի Մ Ո Ւ Մ

Ինձ կալանավորելու ժամանակ ինձնից վերցրին քսակո և
գրամապանակս, վորի մեջ կար ութսուս ութիլի փող: Ինձ Մե-
ակիսի բանալը փոխադրելիս ասացին, վոր իմ փողը կուղարկվի
բանալի գրասենյակը: Մինչև այժմ յես չեմ ստացել և ընթացիկ
ժախսերի համար փողի սառալիկ կարիք եմ դդում, խոնարհաբար

1) Ս. Սպանդարյանի այս ձեռագիրը գիտումը առիթ տվեց Թիֆլիսի
ժանդարմական վարչության պետին համեմատելու 1912 թ. հունիսի
23 (10)-ին Թիֆլիսում Մզերբովի բնակարանում կատարված խուզարկության
ժամանակ Թիֆլիսի բալլերիկ. կազմ. քարտուղարի՝ Յե. Դ. Ստասովայի ուսրու-
Ֆելում հայանաբերված՝ Ս. Սպանդարյանի ձեռքով գրած կուսակցական փա-
ռաթղթերի հետ և պատասխանատվության կանչելու Սպանդարյանին 1912 հոգ-
վածովու—եմբ.:

խնդրում եմ կարգադրութիւն անել հիշյալ փողը բանախ գրասենյակ ուղարկելու մասին:

Սուրեն Սպանդարյան

28 մայիսի
1912 թ.

ԱՆՀԱՊԱՂ
ՈՒՂԱՐԿԵԼ
ՓՈՂԸ
29
3

(ստորագրութիւն)

Թիֆլիսի Նահանգական Ժամագրամական
Վարչութիւն
Ի անորինութիւն

28 մայիսի
1912 թ.

№ 4901

Պետի սպանական

Գործադրութիւն Վարչի

(ստորագրութիւն)

(թերթ 102)

ՏԵՂԵԿԱՆԲ

Սպանդարյան Սուրեն Սպանդարովիչ, 29 տարեկան, Թիֆլիս քաղաքի մեչխանին, ծնվել է 1883 թվականին, 1893 թվականին մտել է Թիֆլիսի 3-րդ գիմնազիան, վերջ աւարտել է 1902 թվականին և նույն թվին մտել է Մոսկովայի համալսարանը:

Թիֆլիսի Պանսորդական Բաժանմունքի գործակալական տեղեկութիւնների համաձայն, վերոնշյալ վերաբերում են 1906—1907 թվերին, յետեւ և տեղանավոր սոցիալ-դեմոկրատական գործիչ ընդվորում շարունակ դառնալով և Բագու քաղաքում կամ Յելիզավետպոլ քաղաքում և նույնիսկ վերջինիս կողմից ընտրվել է սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցութիւն առաջիկա արտասահմանյան համագումարի պատգամավոր: 1906 թվականի հոկտեմբերի լույս 10-ի գիշերը Սպանդարյանի բնակարանում կատարվել է խուզարկութիւն, վերջ արդյունքներ չի տվել:

1909 թվականին առանց փաստաթղթի ապրում էր Բագու քաղաքում. նկատի ունենալով այդ, ինչպես նաև այդ մասին յետագոյն գործակալական այն տեղեկութիւնները, թե նա հանդիսանում է ՌՍԴԲԿ Բագվի կազմակերպութիւն անդամ,—1909 թվա-

կանի ոգոստոսի 28-ին նրա ընակարանում խուզարկություն կատարվեց, վորով հանցավոր վոյինչ չի հայտաբերված, իսկ նկուղում, հայտնի չե թե ում պատկանող անկողնի տակ գտնվեց «Бакинский пролетарий» թերթի 1909 թվականի ոգոստոսի 1-ի 6-րդ համարից յերկու որինակ:

Վերոհիշյալ տեղեկությունների հիման վրա Սպանդարյանը Բազվի նահանգական ժանդարմական վարչության կողմից, պահպանության կարգով, առնվեց հսկողության տակ, վորպիսին վերջանալուց հետո, 1909 թվականի դեկտեմբերին Բազվի Քաղաքապետին զրուցյուն ներկայացվեց այն մասին, վոր ուժեղ պահպանության ժամանակվա ընթացքում Սպանդարյանին թույլ չտրվի ապրել քաղաքապետության սահմաններում:

Ըստ գործակալական տեղեկությունների, վորոնք վերաբերում են 1910 թվականի հուլիսին, Սպանդարյանը ժամանել է Թիֆլիս քաղաքը և ընակություն և հաստատել Ուզինսկայա փողոցի № 54 տանը:

1912 թվականին Բազվի Պահնորդական Բաժանմունքի պետը տարբեր ժամանակներում, սկսած փետրվարի 29-ից, ստացել է գործակալական տեղեկություններ, թե վոմն «Տիմոֆև», վորը Սուրեն Սպանդարյանն է, ձերբակալված «Միտյայի»¹⁾ փոխարեն իբրև Բազվի կազմակերպության ներկայացուցիչ, գնացել է Թիֆլիսի կոնֆերանսը. այնտեղից վերադառնալով Բազու քաղաք, Սպանդարյանը Բալախանու յերկու բլիշների ժողովում ս/թ մարտի 18-ին պետք և ղեկուցում տալ հիշյալ կոնֆերանսի արդյունքների մասին: Մարտի 18-ին Սպանդարյանն իսկապես ձերբակալվեց Բալախանում, 9 հոգուց բաղկացած ժողովում, լայց նրան անձնապես խուզարկելն արդյունքներ չտվեց: Մարտի 19-ին Թիֆլիսում, Սպանդարյանի ընակարանում կատարվեց խուզարկություն, վորով զրավվեց զանազան գրագրություն (նամակներ, լուսանկարներ և այլն):

Սպանդարյանի ձերբակալությունից հետո տեղեկություններ ստացվեցին, վոր թեև «Միտյայի» ձերբակալությունից հետո կոնֆերանսից վերադարձած Սպանդարյանն ընտրվեց հապճեպ կերպով ընդամենը յերեք անձերի կողմից, և այս պատճառով

¹⁾ Միտյա Յեզորով — բուլեիկ, պրոֆեսիոնալ հեղափոխական Ալյաստել և Բազվում — պրոֆսիոթյուններում: Ձերբակալվել և արտոբել և 1912 թվին: Մահացել է նույն թվին արտոբում (Արխանգելսկ) գետն յերիտասարդ — 25 տարեկան հասակում: — Նմբ:

«Թիբի-Հեյրաթի» բջիջի անդամները չեն ուզում նանաչել նրան իրեն իրավադոր անդամ և հրաժարվում են կոնֆերանսի վերաբերյալ նրա ղեկուցումը լսելուց, այնուամենայնիվ չնայած դրան, Սպանդարյանը ձերբակալվեց կնյանալիք չորս կամ հինգ ժողովներից մեկում,—յերկրորդ ժողովում Առաջին ժողովում, զորը կայացավ Բազմում Ազնվածի¹⁾ ընկալարանում,—Ցերկովնայա փողոցում,—Սպանդարյանը կոնֆերանսի մասին ղեկուցեց տենդենցիոզ կերպով, պաշտպանելով բոլշևիկներին շահերը:

Սպանդարյանը խնդրեց ձեռնադա՛ մնալ հարցեր տալուց, առաքելով, թե ժամանակը սուղ և, և խոստացավ լսել հետաքրքրվողներին և որանց բավարարել հետագայում, այս պատճառով շատ բան մնաց չլուսարանված: Ի միջի այլոց խոսեց կենտրոնում առաջ չեկած գրամական թյուրիմացությունների մասին:

Առանձնապես կանդ առավ նոր Ռուսական Կենտրոնական Կոմիտեյի կազմակերպման վրա, վորի յոթ անդամների թվում ընտրված և նաև նա: Այդ Ռուսական Կենտրոնական Կոմիտեն առաջնակարգ նշանակութուն և ստանում Ռուսաստանում, Այնուհետև խոսեց առաջիկա ընտրությունների և դրանց մասնակցելու անհրաժեշտության մասին:

1912 թ. մարտի 18-ին Սպանդարյանի ձերբակալվելուց հետո նա նույնպես մյուս անձերի թվում Բազմի նահանգական ժամդարմական վարչության կողմից, ՌՄԴԻԿ կազմակերպությանը պատկանելու համար պահպանության կարգով առնվեց հեղադության տակ, բայց կատարված գրադրությունը յերևան չընկեց աջակցի տվյալներ, վորսնք պարզեցին նրա և մյուսների պատկանելությունը վերոհիշյալ կազմակերպության, ուստի գրադրությունը դադարեցվեց:

1912 թ. մայիսի 8-ին Սպանդարյանը կալանքից ազատվեց և ստորագրությամբ պարտավորվեց մեկնել Թիֆլիս քաղաք: Մայիսի 10-ին Սպանդարյանը Բազմից մեկնեց Թիֆլիս Նույն մայիսի 22-ին Սպանդարյանը Թիֆլիս կայարանից մեկնեց դնացքով և նույն որը Բազմի Պահնորդական բաժնի պետի պահանջով ժամդարմական վոտսիկանության աստիճանավորների կողմից բռնվեց Բազու կայարանում, նկատի ունենալով այն

¹⁾ Ազնվածն Ի. Վ. (Վարդեն)— նախկին մենչևիկ, ազատ ակտիվ հակահեղափոխական արքայկիտական բանգիտ, ժողովրդի թշնամի—հմր:

տեղեկութիւնները, թե Սպանդարյանը կարող եր զնալ համա-
ռուսական կոնֆերանսին մասնակցելու:

Ճ ի չ ա ն

Փոխ-գնդապետ (ստորադրութիւն)

(թերթ 103—104 ա.)

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ № 34

«25» մայիսի 1912 թ. Թիֆլիս: Յես, ժանդարմներէ արան-
ձին կորպուսի ռուսիստը Սողալտան Սոմոսկիս, պետական պան-
պանութեան որինադրութեան կարգով հարցաքննեցի քաղաքա-
կան անբարեհաւատութեան մեջ կասկածելի ներքոհիշյալին, վերը
ցուց տվեց հետեւյալը.

1) Անուն, հայրանուն, ազ-
գանուն, ծննդյան ժամանակը
և վայրը:

2) Դավանութիւն, ծագում,
ազգութիւն, հպատակութիւն:

3) Կոչում, մշտական բնակա-
ւայր, գրանցման տեղը, գրադ-
մունք, ապրելու միջոցներ:

4) Ընտանեկան դրութիւն
(կնոջ կամ ամուսնու անունը
և հայրանունը, յերեխաների
անունները, նրանց գրագմուն-
քը և բնակավայրը):

5) Ազգակցական կապեր
(ծնողները, յեղրայրները, քույ-
րերը, նրանց բնակավայրը և
գրագմունքը):

Սուրեն Սպանդարովիչ Սպան-
դարյան, ծնվել էմ Թիֆլիս
ք., 1882 թ. դեկտեմբերի 3-ին:

Հայ-լուսավորչական, Թիֆ-
լիսի քաղաքացիներից, հայ,
ռուսահպատակ Զինվորական
պարտավորութիւնս դեռ չեմ
կատարել:

Թիֆլիսի քաղաքացի, մըշ-
տապեռ ապրում եմ Թիֆլիս
քաղաքում, գրական վաստա-
կով:

Կինս—Ուլա Վլադիսլավովնա
(Ստանիսլավովնա), որիորդա-
կան ազգանունը—Ադամովիչ,
Թիֆլիս ք-ում: Յերեխաներս—
Մարիա 10 տ., Անջելիկա—
8 տ., Ստեփան—6 տ. և Նյու-
կա 2 տ.:

Հայրս—Սպանդար Ամիրջա-
նով, արտասահմանում և, փա-
րիղում. մայրս — Նատալյա
Սերգեյեւնա, որիորդական ազ-

6) Մնողների կամ նրանց փոխարինող ազգականների կամ խնամակալների մշտական վաճառք:

7) Մնողների անտեսական դրուժյալներ:

8) Դատարարական վաճառք (մասնատնային, ինչ վճար հիմնարկում, վճարքան ժամանակ և յեզել, ինչպես յն թողել յաւրաքանչյաւր հիմնարկ, յմըր և բնդունվել և յմըր և յնկել):

9) Ուժ հաշվով և դատարարական:

10) Յեզմէ և արդյոք արտասահմանում, յմըր, վճարակ, ինչ նպատակով:

11) Արդյոք առաջ յնթադրվել և հետաքննությունների, ինչպիսի հետաքննությալների, վճարակ և դրանք ինչպիսի են վերջացել:

դանունը—Բալիբասովա,— Յեկատերինոգար քաղաքում և Յեզրայրա, Վելիզարին—Յեկատերինոգար քաղաքում և, ըզրադվում և առևտրական դործերով. քույրս—Աստղիկը, 28 տարեկան, աղջիկ, ապրում և մորս ու յեզրորս մոտ:

Հայրս Փարիզում և, իսկ մայրս—Յեկատերինոգար քաղաքում:

Մայրս ապրում և յեզրորս միջոցներով, իսկ հայրս դրադվում և դրական աշխատանքով:

1902 թ. ապրտեղ ևմ Թիֆլիսի 3-րդ գլխնաղիան, հետո մինչև 1906 թ. սովորել ևմ Մոսկվայի համալսարանում և դուրս ևմ յնկել 3-րդ կուրսից:

Մնողներին հաշվով:

1905 թ. մի քանի ամիս դանվում եյի Դերմանիայում, սովորում եյի Բազնիում, Հեյգելիբերգի համալսարանում:

1909 թ. ողոտոտին ձերբակալվել ևմ Բազու քաղաքում. և վարչական կարգով վտարվել քաղաքապետության սահմաններից, այնուհետև 1912 թվականի մարտի 18-ին Բազու քում ձերբակալվել ևմ պետական պահնորդության ուրինադրության կարգով:

Ինձ առաջարկված հարցե-
րին պատասխանում եմ.

Ընդվորումս սույն մայիսի
8-ին ինձ կանչեցին ժանդար-
մական վարչութիւնը, վորտեղ
վարչութեան պետ զնդապետ
Մինկևիչն անձամբ հայտարա-
րեց ինձ, վոր նրա մոտ իմ
դեմ վորակ նյութ չկա, ուստի
նա ազատում ե ինձ կալան-
քից և խորհուրդ ե տալիս ա-
մենամոտ որերո հեռանալ Բա-
ղու ք-ից: Այդ ժամանակ զըն-
դապետ Մինկևիչը տվեց ինձ
ստորագրելու մի ինչ-վոր
թուղթ, վորի բովանդակու-
թիւնը կարդաց, բայց թղթի
վրա նշեց, վոր յես ապրելու
յեմ Թիֆլիս քաղաքում, այս-
ինչ հասցեյով:

Ավելացնում եմ, վոր իմ
ստորագրած թուղթը հեկա-
զրափված եր, անընթեռնելի
տեքստով, և զնդապետ Մին-
կևիչն ասաց, վոր յեթե յես
Թիֆլիսից զնամ մի ուրիշ քա-
ղաք ապրելու, ապա, նոր բնա-
կավայրից հաղորդեմ նրան իմ
նոր հասցեն:

Սույն մայիսի 9-ին յես
մեկնեցի Թիֆլիս, ուր ամբողջ
ժամանակ ապրել եմ Կաղրեկ-
սկայա փողոցի № 39 տանը:

Տեղեկութիւնս ստանալով
մորս հիվանդութեան մասին,
այլ և նպատակ ունենալով ըն-
տանիքս տեղափոխել ամառա-
նոց Անապա քաղաքը, յես սույն
մայիսի 21-ին «Կովկաս և Մեր-
կուրի» ընկերութիւնում գնե-

ցի 3-րդ կարգի տոմս և մայիսի 22-ի առավոտյան Թիֆլիս կայարանում նստեցի ճեպընթաց զնացքը, վոր զնում եր գետի Բազու, — յես նպատակ ունեյի զնալ մորս մոտ, Յեկատերինոյար ք-ը, և իմ տոմսն ել զնված եր մինչև այդ կայարանը:

Հասնելով Բազու կայարանը՝ յես ձերբակալվեցի և ինձ վերադարձրին Թիֆլիս ու տարան ժանդարմական վարչություն:

Բացի վերոհիշյալից՝ իմ մեկնումն ուրիշ վորեւն նպատակ չուներ: Այլեւացնում եմ, վոր ձերբակալելուս մոմենտին յես քնած եյի և Բազու ք-ում մնալու մտադրություն չուներ յի:

Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյան

Ժանդարմների տառնձին
կորպուսի ոտամիտոր

(ստորագրություն)
(թերթ 105—106 ա)

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ № 37

1912 թ. 21-ին¹⁾, Թիֆլիս քաղ-ում, յես, ժանդարմների տառնձին կորպուսի ոտամիտոր Պատրիկոս, դատախազի ոգնական Դ. Ի. Ուտենիովի հսկողությամբ և ներքոստորագրյալ ընթերակաների ներկայությամբ կատարեցի դիտում այն առարկաների, վոր սույն թվի մայիսի 22-ին գրավված եյին Բազվի կայարանում ձերբակալված Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյան անձնապես խուզարկելիս, ընդվորում գտնվեց հետևյալը.

1) հունիսի 10-ը:

1) Մեկ որինակ գիրք, Ա. Վ. Ամֆիտեատրովի յերկերի ժողովածուի 5-րդ հատորը: Հրատարակված է լեզալ «Просвещение» հրատարակչական ընկերության կողմից, — Ս. Պետերբուրգ, Զարալիանսկի պողոտա, ս. տ. № 75, 1912 թ.:

2) Մեկ որինակ «Просвещение» մաքսիստական ուղղության հասարակական-քաղաքական և գրական ամսագիր-ժուռնալից, № 3—4, 1912 թ. փետրվար—մարտ, Ս. Պետերբուրգ: Հրատարակվում է լեզալ, գրասենյակը և խմբագրությունը Ս.-Պետերբուրգ, Յամսկայա փողոց № 3, բն. 12:

3) Մեկ որինակ «Синий журнал» № 20, 11 մայիսի 1912 թ. հրատարակվում է լեզալ:

4) «СЛОВО» — հասարակական-անտեսական և արհմիութենական շաբաթաթերթ, 1912 թվի ապրիլի 11-ի № 1—2-ից, 1912 թ. ապրիլի 26-ի № 3-ից և 1912 թվի մայիսի 1-ի № 4-ից մեկական որինակ. հրատարակվում է լեզալ խմբագրությունը դանդում և Մերկուրյեյսկայա փողոցում, Դադաշևի № 34 տան 140-րդ բնակարանում: Վերահիշյալի մասին կազմված է ներկա արձանագրությունը:

ՌՈՏՄԻՍՏՐ (ստորագրություն)

(թերթ 116)

ՎՈՐՈՇՈՒՄ № 15

1912 թ. 18 հուլիսի, Թիֆլիս քաղ. Յեմ' ժանդարմների առանձին կորպուսի ոտամիտոր Պատրիկոս, ցննելով ներկա հետաքննությունը, դատ, վոր վոմն Յակով Մկրտիչև Մզերբովի բնակարանում հայտարերված Ռուս. Ս.-Դ. Բ. Կ. Թիֆլիսի խմբակի ղեկավար գրուպուայի քարտուղարի պարտականությունները կատարող մեղադրյալ Յեկնա Դիմիտրիև Ասատովայի պատկանող սև կաշվե պորտֆելում դանված այն փաստաթուղթը, վորը սկզբվում է հետևյալ բառերով. «Թանգադին բարեկամ, խնդրում եմ բոլոր ոտար բառերը հնարավորին չափ փոխարինել մաքուր ոտերեն բառերով, — չեմ վոր բանվորներին այդ ավելի հասկանալի կլինի: Հետո, դուք չե՞ք դանում, վոր ս.-դ. Ֆրակցիայի վերաբերյալ Ֆրակցը մի քիչ անհարմար և. այնտեղ առված է. «Ռուսաստանի աղատադրության համար... պրոլետարիատին աղատագրելու համար... հարկավոր է արժանավոր... ս.-դ. Ֆրակցիան առ 4-րդ Պետ. Դումայում: Ստացվում է անհամապատասխան»:

նություն հակայական խնդրի (ազատագրում) և միջոցներ (պառ-
 լամենտական ֆրակցիա) միջև. մինչդեռ յետ ամենևին այդ չեմ
 ցանկացել ասել և հույս ունեմ, վոր դուք ել այդպես եք կար-
 ծում, ուստի ձեր հայանությանն ու համաձայնությանն եմ ա-
 ռաջարկում այդ ֆրակցի հետևյալ խմբագրությունը. Ռուսաստա-
 նի ազատագրության և այլն, պրոլետարիատին ազատագրելու
 համար... և այլն ներկա քաղաքական պայմաններում խիստ ան-
 հրաժեշտ և Դուժայի ամբիոնի ոգտագործումը, ուստի 4-րդ Պե-
 տական Դուժայում ես պետք և ունենալ բոլոր յերեք Պետական
 Դուժաների ս.-դ. ֆրակցիաների արժանավոր ժառանգորդ և այդ
 ֆրակցիաների դործը շարունակող ս.-դ. ֆրակցիա Ապա հետե-
 վում և ուղղումը. մի տեղ ասված է՝ յեթե այո ցայտուն փա-
 տերին ավելացնենք տնտեսական աշխուժացումը... ըստիս ան-
 հարմար ե. պետք և լինի՝ յեթե վերջին որերի այդ ցայտուն
 փատերին ավելացնենք տնտեսական պայքարի աշխուժացման
 տնտարակուսելի նշանները... մի տեղ անհրաժեշտ և ավելացնել
 «ընտրողներն», —այնտեղ, ուր խոսվում և ընտրողների կողմ-
 դիսյի կուսակցականության մասին: Ներեցեք, թանգագին բարե-
 կամ, վոր դրում եմ այսպիսի վոչ կարգին թղթի կտորի վրա,
 բայց ուրիշը չկար. նորից սեղմում եմ Ձեր ձեռքը, ցտեսություն
 շուտով: Ձեր Սուբեն, —վոր այդ փաստաթղթին ահա դրված և
 Սուբեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանի ձեռագրին միանգամայն
 համաման ձեռագրով, և այդ կտրականապես հաստատեց եքս-
 պերտն իր յեղրակացությամբ, սույն հուլիսի 16-ին կատարելով
 վերահիշյալ փաստաթղթերի և Սպանդարյանին պատկանող ձե-
 աագրի բաղդատում: Նույն ու պորտֆելում գտնվեցին նաև կու-
 սակցական բովանդակությամբ չորս փաստաթղթեր, վորոնցից
 մեկում հիշվում և Սուբեն, իսկ մյուս յերեքում —նրա «Ներու-
 սով» կեղծանունը: Յեթե այդ բառից դեն գցենք «ով» վանկը և
 բառը կարդանք աջից ձախ, կստացվի «Սուբեն»: Այդ փաստա-
 թղթերից մեկում ասված է՝ «Դրեցեք Սուբենի վիճակի մասին»,
 իսկ մյուսում ասված է՝ «Արդյոք Դուք հարմար չե՞ք գտնում
 ինձ հազորդել Կ. Կ. անդամների և սրանց թեկնածուների ամ-
 բողջ ցուցակը, յես այդ բոլորը միտս կպահեմ, թե չե Ներուսովը
 բոլորը մոռացել ե. նա շարունակ պնդում և պրովոկացիայի մա-
 սին, իսկ իմ կարծիքով ամեն ինչ շատ պարզ և բացատրվում, և
 շատ բանում մեղավոր և սեփական անզուշությունը, յերբոր-
 դում ասված է՝ «Ներուսովը դարձյալ ձերբակալված և Բազմում,

վազոնի մեջ, և այս փաստաթուղթը դրված է ս. թ. 27/5: Չոր-
րորդ նամակում, վոր դրված է 4/6, ասված է՝ «Ներուսովին ըս-
պացում է աքսոր դեպի հյուսիս, ինչպես ասել են նրա կնոջը:
Վերջին յերկու փաստերը միանգամայն զուգահեռվում են իրա-
կանությանը Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանի վերաբեր-
մամբ, վորը ս. թ. մայիսի 23-ին ձերբակալվեց Բազմում, վա-
զոնում, և առնվեց քննության իբրև Ռուսաստ. Սոց.-Դեմ.
Բանվ. Կուսակցությանը պատկանելու մեջ կասկածվող, և վորի
կնոջը հունիսի սկզբներին Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմա-
կան վարչության պետն իրոք ասել էր, վոր նրա ամուսին Սու-
րեն Սպանդարյանը կաքսորվի հյուսիս: Վերոհիշյալ բոլոր չորս
փաստաթղթերը գրել է Ռուս. Սոց.-Դեմ. Բանվ. կուսակցության
Թիֆլիսի գրուպպայի քարտուղար Յելենա Դմիտրյևնա Սոսսո-
վան: Նկատի ունենալով, վոր վերոհիշյալ բոլորովին մերկաց-
նում է Թիֆլիսի քաղաքացի Սուրեն Սպանդարյանին նրանում,
վոր նա իսկապես մասնակցել է ՌՄԴԲԿ Թիֆլիսի գրուպպային,
Թիֆլիսի մարզային դատարանի դատախազի ոգնական Դ. Ի.
Ուտենլովի հետ համաձայնության գալով, վո՛րեցի՝ Բ Սուրեն
Սպանդարովիչ Սպանդարյանին ասել ներկա հետաքննության
տակ, վորպես մեղադրվող քրեական որոնողքի 102 հոգվածի
1-ին մասով նախատեսվող հանցանքի մեջ:

Իսկականի հետ ճիշտ է.

Ռուսիսար Պատրիկ

Դատախազի ոգնական՝ Դ. Ի. Ուտենլով

(Թերթ 109—110)

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ № 36

...«Ինձ առաջադրած հարցերին պատասխանում եմ. յես ինձ
մեղավոր չեմ ճանաչում այն բանում, վոր 1911 և 1912 թվա-
կաններին պատկանել եմ այն հանցավոր ընկերակցությանը, վորը
կոչվում է Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական
կուսակցություն և վորն, ինչպես ինձ հայտնի յե, իրեն նպատակ
է դրել բռնությամբ փոխել Ռուսաստանում հիմնական որոնքնե-
րով սահմանված վարչաձևը, վոր Թիֆլիսում ուրիշ անձերի հետ
միասին կազմել եմ այդ կուսակցության խմբակ և իբրև այդ
խմբակի անդամ՝ վերոհիշյալ ընկերակցության նպատակներին
հասնելու համար՝ յեղել եմ այդ խմբակի ղեկավարության մաս-

նակից,—այսինքն մի հանցանք, Վորը նախատեսված է Որենսգրքի 102 հոդվ. 1-ին մասով:

Այնուհետև իմ արդարացման համար սեփական ձեռքովս գրում եմ.— Ձեր կողմից ինձ ներկայացրած իմ ստորագրությունը կրող մայիս 28 թվակիր դիմումը, Վոր յես տվել եմ Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պետին, իմ ձերբակալության ժամանակ ինձանից վերցրած 80 ուսուրին վերադարձնելու մասին,—սեփական ձեռքովս գրել եմ Մետեխի բանտում. ինչ վերաբերում է Ձեր կողմից ինձ ներկայացրած և մի կտոր թղթի վրա գրված այն գրության, Վորն ակնվում է հետևյալ բաներով.—«Ժանդարմին բարեկամ, խնդրում եմ ձեզ բոլոր ստարադդի բառերը վոխարինել մաքուր ուսուցիչն բաներով. չմ'վոր բանվորներին այդ ավելի հասկանալի կլինի Հետո դուք չե՞ք դառնում, Վոր Կ. Պրակցիայի վերաբերյալ Ֆրազը մի քիչ անհարմար է» և այլն... և ստորագրված է Ձեր Սուրեն,—յես կարահանասպես հայտարարում եմ, Վոր այդպիսին իմ ձեռքով չի գրված և յես այն առաջին անգամն եմ տեսնում: Ս. Թ. մայիսի 22-ին, յերբ յես Թիֆլիսից գնում եյի Յեկատերինոգոր, հարազատներս մտա, գնացքը Բազու կայարանին մոտենալիս յես ձերբակալվեցի մի ժանդարմի և քաղաքացիական հագուստով մեկի կողմից: Ինձ Թիֆլիս բերելուց հետո, յերբ կինս գնացել է Թիֆլիսի ժանդարմական վարչություն, նրան առել եյին, թե յես պետք է աքսորվեմ հյուսիս: Բացատրել այն հանգամանքը, Վոր իմ «Սուրեն» անունը հիշվում է Ձեր կողմից ինձ ցույց արված գրականության մեջ,—ինչպես, որինտի, դրանցից մեկում գրված է «գրեցեք Սուրենի վիճակի մասին», մյուսում—«Ներուսովը նորից ձերբակալված է Բազում, վազոնի մեջ», յերբորդում—«Ներուսովին սպասում է աքսոր դեպի հյուսիս», ինչպես առաջին, այդ փաստաթղթերը ունի 4/6 ամսաթիվը. չորրորդում ասված է՝ «հենց յերեկ յերևաց Ներուսովը». յեթե համենք «Ներուսով» բառի «ով» վերջավորությունը և կորզանք վերջից, ապա կըստացվի «Սուրեն» անունը,—յես այդ բացատրել չեմ կարող և համարում եմ պատահական դուգադիպություն, վորովհետև «Ներուսով» մականունը և առաստարակ մականուններ յես չեմ կրել ու չեմ ունեցել: Ստաստվային ճանաչում եմ այնքան, Վորքան նա դաստառու յե յեղել այն դպրոցում, վորտեղ դասավանդում է նաև իմ կինը: Արմենուհի Հովվյանցին, Մարիա Վոլմինային

յիս բոլորովին չեմ ճանաչում, Վերա Շվեյցերի հետ մոտ 2—3 տարի յե, ինչ ծանոթ եմ, ծանոթացել եմ Ռոստովում:

Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյան
Ռոստիսաբ Պատրիկ
(թերթ 111—112 ա.)

ԲԱՂՎԱՄԲՆԵՐ

Թիֆլիսի 2-րդ քրեական դեպարտամենտի դատական պալատի կալանավորական գործից:

(Վրացական ԽՍՀ Կենտրոնական արխիվային վարչություն,
Փոնո թիվ 31, գործ թիվ 710, 1913 թ.):

ԹԻՖԼԻՍԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻ ԲՐԵԱԿԱՆ ԴԵՊԱՐՏԱՄԵՆՏԻՆ

Տրված է
10/3 1913 թ.
(ստորագրություն)

Քր. սրենսգ. 102 հոդվ. 1-ին մասով մեղադրվող
Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանից
(գործ թիվ 30, 1913 թ.—2...)

ԳԱՆԳԱՏ ՄԵՂԱԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԱՌՔԻՎ
18 մարտի 1913 թ.
Մտից թիվ 5305

.... — 28 մարտի

Մեղավոր չճանաչելով ինձ վերագրվող հանցանքի մեջ, պալատիվ ունեմ հայտարարելու, վոր մեղադրական ահառւմ հիշված այն հանգամանքը, թե իմ ձեռքով են գրված՝ 1) «Կուսակցութեան համար» վերնագրով կոչի սևագրութեանը (գ.թ. 430—436, կ. 4), 2) «Կեցցե մայիսի մեկը» վերնագրով կոչի սևագրութեանը (նույն տեղը, կ. 17)¹⁾, 3) ՌՄԴԲԿ կենտրոնական կոմիտեյի տնտեսից գրված նամակը, վորտեղ ծանուցվում է վերջինս կադավելու մատին (նույն տեղը, կ. 46), 4) այն փաստաթուղթը, վորտեղ խոսվում է Կենտրոնական Կոմիտեյի նամակը Պետերբուրգ ուղարկելու մասին և այլն (նույն տեղը կ. 72)—բոլորովին ճիշտ չե: Կտրականապես վկայում եմ, վոր յես այդ փաստաթղթերը յերբեք չեմ գրել, վճչ մի առնչութեան չունեմ նրանց հետ և այն

1) «Կեցցե մայիսի մեկը» կոչը գրել և Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆԸ և ապագրվել և Թիֆլիսի գաղտնի ապարանում Կոչը ապագրված է «Пражская конференция РСДРП (1912 года)» գրքում:—Партиздат ЦК ВКП(б), 1937 г. кн. 165.—Կմբ:

ձեռագիրը, վերով գրանք գրված են, վճի մի նմանութուն չի կարող ունենալ իմ ձեռագրին:

Մեղադրական ակտի այդ ցուցումը հերքելու և այն հանգամանքը հաստատելու համար, վոր յես չեմ գրել վերահիշյալ փաստաթղթերը, ուստի և իմ ձեռագիրը չի կարող նման լինել այն ձեռագրին, վորով գրված են փաստաթղթերը, պատիվ ունեմ խընդրելու Դատաստանական պալատին և քաղերախոյա կատարել հետևյալ և քաղերաների միջոցով.—1) Նկարչության դասատու և նկարիչ Նիկոլայ Վասիլյովիչ Ալիքսանովսկի—ի դական 2-րդ գիմնագիմ:

2) Նկարիչ-ղեղաղիր և ճարտարապետ Միխայիլ Սալամբեկով—Նկարչական հրապարակ, սեփ. տուն:

3) Նկարիչ-ղեղաղիր Նիկոլայ Վադիմիերովիչ Կիլլեվսկի—նկարչական արվեստանոց (Վերա Յերեմյեի նորափողոց), վորոնց և խնդրում եմ կանչել Դատաստանական Պալատի նիստին:

Աուրեմ Սպանդարյան

Տեղեկանք: Կալանավոր Սպանդարյանցը Թիֆլիսի № 2-րդ բանտում գտնվում և 1912 թվի մայիսի 25-ին, Թիֆլիսի նահանգ. ժանդարմ. Վարչության պետի վերջնամբ, մեղադրվում և քրեակ. որենսդ. 102-րդ հոդվածի 1-ին մասով և պահվում իրբև Թիֆլ. Դատատ. Պալատի կալանավոր:

Պետի ոգնական (ստորագրութուն)

Թիֆլիսի Դատաստանական

Պալատ.

22 մարտի 1913 թ.

ԿԱԱՆԱՎՈՐԱԿԱՆ

16394

Ներկա խնդիրը, կալանքի տակ պահելու վերաբերյալ 232-րդ հոդվածի հիման վրա, ուղարկում եմ Թիֆլիսի Դատաստանական Պալատի քրեական դեպարտամենտին:

20 մարտի 1913 թվի, № 4644

Դատախազ (ստորագրութուն)

Քառուղարի ոգնական (Դավրյուչենկո)

(թերթ 82—83)

ԹԻՖԼԻՍԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻՆ

16/3 1913 թ.
28 մարտի

Սուրեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանից
(Մեմեթի բանա, Գր. Որ. 102 հազվ.
1-ին մաս)

18 մարտի 1913 թ.
Մարզային գատարանի
մտից № 5305

ԴԱՆՊԱՏ ՄԵՆԱԴՐԱԿԱՆ ԱԿՏԻ ԴԵՄ

Ի լրումն մեղադրական ակտի առթիվ իմ կողմից արգենտերկայացրած դանդառի, պատիվ ունեմ հաղորդելու այն հիմքերը, վորոնք առանձնապես կարևոր նշանակություն են տալիս իմ խնդրին՝ նոր եքսպերտիզա նշանակելու վերաբերյալ, այլ և միջնորդելու տեղեկությունների հավաքման և ներքահիշյալ նոր վկաներին կանչելու մասին:

Այն ձեռագրերն ու նամակները, վոր ժանդարմական վարչության եքսպերտները ճանաչել են վորպես ինձ պատկանող, ինչպես յերևում և նրանց բովանդակությունից և գրելու ժամանակից, — վոր նշում և հենց մեղադրական ակտը, — մեծ մասամբ գրված են այն ժամանակ, յերբ յես գտնվում էյի Բազմի բանտում, — 1912 թվականի դարնանը, մինչդեռ այդ հանդամանքի մասին նույնիսկ չի ել հիշատակվում: Ժանդարմների կատարած հետաքննություն ժամանակ յես չեյի կարող մատնանշել այդ հանդամանքը, քանի վոր հետաքննություն ամբողջ ընթացքում այդ ձեռագրերը ինձ վոչ մի անգամ ցույց չարվեցին, այդպիսիները գրելու մեջ յես չեյի մեղադրվում և դրանց առթիվ ինձնից բացատրություններ չեյին պահանջում, վորպիսի հանդամանքները Պալատը կարող և ստուգել ժանդարմների կողմից կատարված իմ հարցաքննությունների արձանագրությունների միջոցով:

Այդ ձեռագրերի թվում, վորոնց բովանդակության մասին այսպիսով յես իմացա միայն մեղադրական ակտից, կա, սրինակ, մայրաքաղաքից ուղարկված մի նամակ, վորը գրված և 1912 թվականի ապրիլի 4-ին և պարունակում և տեղեկություններ Մոսկվայում և Պետերբուրգում յեղած կուսակցական գործունեյության մասին: Մինչդեռ յես Բազմում ձերբակալվել եմ 1912 թվականի մարտի 18-ին, այն ել այնտեղ վորոշ ժամանակ գտնվելուց հետո, և Բազմի բանտում յեղել եմ մինչև 1912 թվա-

կանի մայիսի 9-ը, Բազմի բանտում իմ անընդհատ գտնվելու փաստը կարող եմ հաստատվել պաշտոնական տեղեկանքով: Հետևապես ապրիլի 4-ին յես չեյի կարող նամակներ գրել Պետերբուրգից կամ Մոսկվայից, Նույնպիսի տվյալներ յես կարող եմ բերել նաև մյուս ձեռագրերի վերաբերմամբ, քանի վոր հիմա մեղադրական ակտից ինձ հայտնի յես նրանց բովանդակությունը: Այդ փաստերի հիման վրա Պալատը կարող ե համոզվել, վոր յես իսկապես լուրջ հիմքեր ունեմ խնդրելու, վոր նոր եքսպերտիզա նշանակվի: Խնդրում եմ Պալատին նոր եքսպերտիզա նշանակելու հարցը լուծելիս վերցնել՝ մի կողմից՝ մեղադրական ակտում հիշված բոլոր այն դրություններն ու նամակները, վորոնք ստորագրված են «Ձեր Սուրեն» և, մյուս կողմից՝ ինձ վերագրվող բոլոր նամակներն ու ձեռագրերը և համեմատել թեկուզ իմ ներկա դանդաղի ձեռագրի հետ: Պալատը կտեսնի, վոր այն ամենը, ինչ ստորագրված ե «Ձեր Սուրեն», իսկապես իմ, Սուրեն Սպանդարյանիս գրածն ե, իսկ մնացած բոլորի ձեռագիրը, իհարկե, ընդհանուր վաչինչ չունի դրանց հետ: Այնուհետև մեղադրական ակտն ինձ վերագրում ե այն, վոր իրը թե յես յեղել եմ Թիֆլիսում, վորպես անգամ՝ տեղական սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպության գեկավար հիմնարկի, վորպիսի կազմակերպություն՝ մեղադրական ակտի համաձայն՝ գոյություն ե ունեցել և ծավալել և իր գործունեությունը 1911 թվի աշնանից մինչև 1912 թվականի հունիսին կատարված ձերբակալությունները: Մինչդեռ յես մեկնել եմ 1911 թվականի հոկտեմբերին, կարճ ժամանակամիջոցով Թիֆլիս եմ վերադարձել 1912 թվականի փետրվարին և օպտ գարձյալ Թիֆլիս եմ վերադարձել Բազմի բանտից ազատվելուց հետո, 1912 թվի մայիսի 12-ին միայն, և այստեղ յեղել եմ մինչև մայիսի 21-ը, Բացի փետրվար ամսի չնչին ժամանակամիջոցից, դեթեմ այն ամբողջ ժամանակաշրջանում, յերբ իրը թե յես անընդհատ մասնակցել եմ Թիֆլիսի կազմակերպություն գեկավար հիմնարկին, — յես բոլորովին չեմ յեղել Թիֆլիսում: Այդ հաստատելու համար յես կներկայացնեմ վկայագիր Մոսկվայում, Պետերբուրգում, Ռիգայում լինելու և վոտտիկանությունը ներկայանալու մասին, իսկ այդ քաղաքներում յես գտնվում եյի վորեւ տեղ պետական քննություններ տալու համար և ղինվորական ծառայության առնչությամբ, ինչպես նաև կներկայացնեմ ժողովրդական լուսավորություն միսիստություն իսկական պատաս-

խանը և Մոսկովայի Համալսարանի պաշտոնական պատասխանը
գինվորական ծառայութեան շուրջը:

16 մարտի 1913 թ.
Մեմբերի բանա

Տեղեկանք: Կալանավոր
Սպանդարյանցը դատվում է
Թիֆլիսի № 2 բանտում 1912
թվականի մայիսի 25-ից,
Թիֆլ. Նահանգ. Ժանդարմ.
վարչութեան պետի վորոշմամբ,
մեղադրվում է Քր. Որենսգ.
102-րդ հոդվածի 1-ին մասով
և պահվում է Թիֆլ. Դատ. Պա-
լատի հաշվին:

Պետի ոգն. (ստորագրութուն)

Թիֆլիսի դատաւարական
պալատ, 23 մարտի 1913 թ.

Դիմումի վրա մակագրված է—

«Արգելել տեսակցութեանը.

Մե բ ժ ու մ »:

Սուրեն Սպանդարյան

№ 16390, Կալանավորական
ներկա խնդիրը, կալանքի տակ
պահելու վերաբերյալ 232 հոդվ.
հիման վրա ուղարկում եմ
Թիֆլիսի Դատ. Պալատին:

20 մարտի 1913 թ.

№ 4642

Ի տեղի դատախազի

(ստորագրութուն)

Քաղաքացիի ոգնական

(ստորագրութուն)

(թիվ 85—86)

Հուլիսի շտապ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻՆ (2-ՐԴ ԲՐԵԱԿԱՆ
ԴԵՊԱՐՏԱՄԵՆՏԻՆ)

Քաղաքական բանտարկյալ Սուրեն Սպանդարյանի
Սպանդարյանից (Նահանգական № 2 բանա)

Խ Ն Դ Ր Ա Գ Ի Ր

Պատիվ ունեմ հայանելու Դատաւարական պալատին, վոր
յես ինձ պաշտպան եմ հրավիրել յերգվյալ հալատարմատար
Միխայիլ Ալեքսանդրովիչ Կլանկին (Սուղբերնայա 34—36), խըն-
դրում եմ նրան թույլ տալ ծանոթանալու հետաքննական նյու-
թերի հետ, խնդրում եմ նաև յերգվ. հալատ. Մ. Ա. Կլանկին
թույլ տալ տեսնվելու ինձ հետ:

Սուրեն Սպանդարյան

11 փետրվարի 1913 թ.

Սպանդարյանի հետ տեսնվելու
վկայականը ստացա 22/4 1913 թ.
Յեղդ. հազ. (ստորագրութուն)

Դիմումի վրա կան հետևյալ շտամպները և մակագրու-
թյունները.

Թիֆլիսի նահանգական
№ 2 բանա.
Ստացված է 1913 թ.
ապրիլի 11-ին
Ժամից № 1240

Թիֆլիսի լրջան.
Դատարանի.
18 ապրիլի 1913 թ.
մա. № 7369

Թույլ տալ պ. Կլանկին պաշտպանելու և
տեսնվելու Մեղադր. հայտարարված է 1913 թ.
ապրիլի 22-ին 20/4 № 21827

Հուլիս շտապ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻՆ

Քաղաքական բանտարկյալ Սուրեն Սպանդարյանի
Սպանդարյանից (նահանգական № 2 բանա)

Ե Ն Դ Ր Ա Գ Ի Ր

Այսօր, ապրիլի 8-ին, իմ գործի վերաբերյալ հետաքննու-
թյան հետ ծանոթանալիս, քննչական նյութերը ներկայացվեցին
ինձ իրենց պատճեններով: Պատճեններն այնքան անփույթ են
կազմված, զոր բացակայում են պաշտպանության համար ամե-
նակարևոր տեղերը: Այսպես, մի նամակի պատճենում բերված և
դրա բովանդակություներ և առաջ առված ե՛ւ գրված և տարեթիվը,
իսկ թե ինչ տարեթիվ է,—չի գրված: Մինչդեռ վորոշակի ամիս-
ների ընթացքում յես դանվելիս եմ յեղել բանտում, կովկասում,
ուստի ինձ համար կարևոր և հնարավորություն ունենալ վկա-
յակույն: Նիշա տարեթիվը, զոր հիշատակված և միայն ընա-
գրում: Պատճեններում և այլ փաստաթղթերում՝ դատելով կոնս-
պեկտից՝ բաց են թողնված կարևոր տեղերը, վորոնցով պարզ-
վում և փաստաթղթերը գրելու ժամանակը: Նկատի ունենալով
այս ամենը, պատիվ ունեմ խնդրելու դատաստանական պալա-
տից թույլ տալ բաց անելու իսկական փաստաթղթերի ծրարը և
կանչել ինձ Դատաստանական պալատ՝ այդպիսիները նայելու
համար: Առանց դրան, նկատի ունենալով պատճենների վերահի-

շյալ անբաժարար վիճակը և նրանց վոչ-լրիվ լինելը,—յես ըստ-
րովին հնարավորություն չեմ ունենա հիմնավորելու իմ պաշտ-
պանության եյական կետերը:

Սուրեն Սպանդարյան

8 ապրիլի 1913 թ.

(քերթ 123)

Դիմումի վրա կան հետևյալ շտամպները՝

Թիֆլիսի Նահանգ.

№ 2 բանո

պատգ. 1913 թ. ապրիլի 8-ին

№ 175

Ք ի Ֆ լ ի ո

18 ապրիլի 1913 թ.

Շրջանային դատարանի

ժա. № 7370

Հուլիս օտապ

ԲԱՅՎԻ ՆԱԼԱԿԱԿԱՆ

ԺԱՆԴԱՐՄԱԿԱՆ

ՎԱՐՁՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏ

32 ապրիլի 1913 թ.

№ 2119

Ե. Բ ա գ ու

№ 21724-ին

Ք ի Ֆ լ ի Ս ի

ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏ

25 ապրիլի 1913 թ.

Կալանավորական

գաղանի

Սուրեն Սպանդարով Սպանդարյանը
1912 թվականին պահպանության որոնքի
կարգով ինձ հանձնված Վարչության կող-
մից առնվեց քննության տակ, վերս
վեց հետևյալ առիթով. 1912 թվի մարտի
18-ին Բազմի Պահնորդական Բաժանմուն-
քի պետի կողմից Հնավթարդյունաբերական
Ընկերության Միության» շինքում, Բալա-
խանում, խուղարկություն կատարվեց, նկա-
տի ունենալով, վոր, նրա ունեցած տեղեկու-
թյունների համաձայն, այդ որը պետք է
տեղի ունենար Ռուսաստանի Սոցիալ-դե-
մոկրատական ընկերական կուսակցության
տեղական կազմակերպության Բալախանու
բջիջի ժողովը, վորտեղ ուրիշների թվում
ձերբակալվեց հիշյալ Սուրեն Սպանդարով

Սպանդարյանցը: Վերահիշյալ գրադրությամբ
այնպիսի նյութեր չհայտարարվեցին, վո-
րոնք մերկացնեյին Սպանդարյանի պատ-
կանելությունը ՌՄԴԲԿ տեղական կազմա-
կերպության բջիջին, ինչպես նաև Բազմի
քաղաքապետության ուսյոնում նրա ֆեա-
սակար գործունեյությունը մերկացնող
նյութեր:

Նկատի ունենալով այս ամենը, հիշյալ
Սպանդարյանը նույն թվի մայիսի 8-ին
աղաավեց կալանքից, իսկ սույն գործի վե-
րաբերյալ գրադրությունը նույն մայիսի
15-ին № 2468-ով ուղարկվեց Բազմի քա-
ղաքապետին, կարճելու համար, բայց թե
այն ինչով վերջացավ, դրա մասին ինձ
վստահած վարչության դարձերում տեղե-
կություններ չկան:

Գնդապետ ՄԻՆՆԻՎԻԶ
(թերթ 129)

ՔԱՂՎԱՄԻՐ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՊՐՈՑԵՍԻ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
35-ՐԴ ԵՋԻՑ ՄԻՆՉԵՎ 41-ՐԴ ԵՋԸ

Դրանից հետո գատախաղի ողնականը առաջարկեց կատա-
րել—Մզեբրովի տան խուզարկության ժամանակ այլ գրադրու-
թյունների հետ գրավված հակակառավարական կոչերի սևագրու-
թյունների ձեռագիրը մեղադրյալ Ստասովայի անկասկածելի ձե-
ռագրի հետ համեմատելու եջապերտիզան, ինչպես նաև եջա-
պերտիզայի միջոցով բազդատել Սպանդարյանի անկասկածելի ձե-
ռագրի հետ այն ձեռագիրը, վերով գրված և «Կուսակցության
համար» վերնագրով կոչը (գ. թ. 430—486, է. 4), «Կեցցե մայիսի
մեկը» վերնագրով կոչը (գ. թ. 430—486, է. 17), ՌՄԴԲԿ կենտ-
րոնական կոմիտեյի անունից գրված նամակը կամ դրա պատ-
ճենը, վարտեղ ծանուցվում և վերջինիս կազմվելու մասին (գ. թ.
430—486, է. 46), այն փաստաթուղթը, վարտեղ խոսվում և կենտ-
րոնական կոմիտեյի կնիքը Պետերբուրգ ուղարկելու և Թիֆլիսի
համար նոր, նույնպիսի կնիք պատվիրելու, կենտրոնական կո-

միտեցին կից Մոսկովայի ֆինանսական կոմիտայի համար կնիք պատվիրելու մասին (գ. թ. 430—486, կ. 72):

Մեղադրյալ Ստասովայի պաշտպան, յերգվյալ հավատարմա-
տար Բերենշտամը հայտարարեց, թե իր պաշտպանյալ Ստասով-
այն չի ժխտում ձևական հետաքննության ժամանակ տեղի ու-
նեցած եքսպերտիզայի ճշտությունը, և այն, ինչ վոր եքս-
պերտիզան անկասկածեկիորեն Ստասովայի ձեռքով գրած և հա-
մարել, վերջինս այդ ել ընդունում և իրրև իր գրածը:

Մեղադրյալ Ստասովայի հայտարարեց, թե ինքը չի ժխտում
այն հանգամանքը, վոր «Ջելմա» ստորագրությունն ունեցող բո-
լոր նամակներն ինքն և գրել, և ընդունում և հետաքննության
ժամանակ կայացած եքսպերտիզայի ճշտությունը:

Նկատի ունենալով մեղադրյալ Ստասովայի հայտարարու-
թյունը, դատախազի ոգնականն առաջարկեց ձեռագրի բաղդատ-
ման եքսպերտիզա կատարել միայն մեղադրյալ Սպանդարյանի
նկատմամբ, նրա անկասկածելի ձեռագրի հետ՝ բաղդատելով վե-
րահիշյալ չորս փաստաթղթերը, իսկ շրիֆտը եքսպերտիզայի յեն-
թարկելով, պարզել—1) մեղադրյալ Սաչատրյանից¹⁾ գրավված
շրիֆտի պետքականությունը և 2) արդյոք դա նույնաման և
մեղադրյալներից գրավված թոււցիկների շրիֆտի հետ:

Մեղադրյալ Սպանդարյանի պաշտպան, յերգվյալ հավատար-
մատար Կլանկը հայտարարեց, վոր իր պաշտպանյալն ընդունե-
լով, վոր «Ջել Սուրեն» ստորագրությամբ բոլոր նամակները
գրել և ինքը, Սպանդարյանը, միևնույն ժամանակ կտրակտնա-
պես ժխտում և այն, վոր իբր թե դատախազի թված №№ 4, 17,
46 և 72 փաստաթղթերը (գ. թ. 430—486) իրեն են պատկա-
նում:

Դատախազի ոգնականը խնդրեց Պալատին առաջարկել մե-
ղադրյալ Սպանդարյանին, վոր նա, յեթև ցանկանում և, բացա-
րի, թե արդյոք իրենն և համարում այն նամակները, վոր
գտնվել են Շվեյցերի մոտ խուզարկություն կատարելու ժամա-
նակ և ստորագրված են «Ջել Սուրեն» և «Ս.Ճ.:

Մեղադրյալ Սպանդարյանի պաշտպան, յերգվյալ հավատար-
մատար Կլանկը հայտարարեց, թե Շվեյցերի մոտ կատարված
խուզարկության ժամանակ գրավված և «Ջել Սուրեն» ստորա-
գրությունը կրող նամակը իր պաշտպանյալը ճանաչում և վոր-

1) Վ. Սաչատրյանը ներկայումս մեղացված և վարդես ժողովրդի
թշնամի—ԿՄԻ:

պէս իր ձեռքով դրված, իսկ «Ս.» ստորագրութեամբ նամակն իրենն՝ Սպանդարեանինը չի:

Մեղադրյալ Շվեյցերի պաշտպան, յերդմյալ հալատարմա-
տար Բարտը հայտարարեց, վոր իր պաշտպանյալը հաստատում
է, վոր իր մօտ կատարված խուզարկութեան ժամանակ գրավված
է «Ս.» ստորագրութեունը կրող նամակը Սպանդարեանինը չի:

Մեղադրյալ Վոխմինայի պաշտպան, յերդմյալ հալատար-
մատար Գրուզներերը հայտարարեց, թէ մեղադրական ակտում
ասված է, վոր իր պաշտպանյալը մօտ կատարված խուզարկու-
թեան ժամանակ գտնվել է յերեք որինակ հետեյալ կոչից.—
«Ընկերներ, մայիսի մեկի բանվորական տունը նշեցեք կազմակեր-
պութեան և «Рабочая газета»-ի համար հանգանակութեուն
կատարելով», և վոր այդ կոչի վրա կան նշումներ, ընդվորում՝
այդ նշումներէ ձեռագիրը թեպէտ չի վերագրվում, բայց և չի
ժխտվում մեղադրող իշխանութեան կողմից, ուստի և խնդրեց իր
պաշտպանյալի ձեռագրի հետ բաղդատումներէ եքսպերտիզա կա-
տարել միայն այն դեպքում, յեթե մեղադրական իշխանութեան
ներկայացուցիչը այդ նշումները վերագրէ մեղադրյալ Վոխմի-
նային:

Մեղադրյալ Սպանդարեանի պաշտպան, յերդմյալ հալատար-
մատար Կլանկը խնդրեց կատարել մօրտէ 30-ի թվակիր (դ. թ.
430—486, կ. 50) ձեռագրի և Սպանդարեանի անկասկածելի ձե-
ռագրի բաղդատման եքսպերտիզա...

Հայտարարվեց նիստի 5 բողոք ընդմիջում:

Նիստը վերսկսվելուց, կնիքների ամբողջականութեունը ստու-
գելուց և արդարութիւնները կողմերին ներկայացնելուց հետո նա-
խագահի կարգադրութեամբ բացվեցին իրեղեն տպացույցները,—
շրիֆտի յերկու արկղ, մեկ պայուսակ, մեկ արկղ և յերեք փա-
թեթ:

Ապա նախագահը, մեղադրյալ Սպանդարեանին ցույց տալով
այն նամակը, վոր գրավվել է մեղադրյալ Շվեյցերի մօտ կատար-
ված խուզարկութեան ժամանակ և ստորագրված է «Ս.», հարցրեց,
թէ արդո՞ք նա, Սպանդարեանը, համարձակ է այդ բաց նամակն
իր ձեռքով դրած: Մեղադրյալը բացասական պատասխան տվեց:

Նախագահը մեղադրյալ Սպանդարեանին ցույց տված «Ս.»
ստորագրութեամբ բաց նամակը ներկայացնելով նաև մեղադրյալ
Շվեյցերին, հարցրեց նրան, թէ արդո՞ք նա չի ցանկանում պա-
տասխանել, թէ ով է նրան գրել այդ նամակը, և մեղադրյալը

պատասխանեց, թե այդ հանգամանքը վաղուց տեղի ունեցած լինելու պատճառով նա չի հիշում, միայն թե այդ նամակը Սպանդարյանը չի գրել:

Մեղադրյալ Սպանդարյանի պաշտպան, յերգվ. հավատարմ. Կլանկը խնդրեց ներկայացնել իրեն մարտի 30-ի նամակը (դ. թ. 430—486, կ. 50), վերադարձնել եքսպերտները հետաքննության ժամանակ համարել են իրը թե Սպանդարյանի ձեռքով գրած:

Նախագահը պաշտպան Կլանկին իրավունք տվեց ծանոթանալու № 50 նամակի հետ:

Մեղադրյալ Ստասովյան հայտարարեց, թե Մզերբովի մատուցած խուզարկության ժամանակ հայտնաբերված փաստաթղթերից վոչ բոլորն են գրված իր ձեռքով:

Դատախազի ոգնականը հայտարարեց, թե մեղադրյալ Ստասովյան ընդունել է այն եքսպերտիզայի ճշտությունը, վոր կատարվել է ձևական հետաքննության ժամանակ՝ նրա ձեռագիրը գործին կցված է մի քանի փաստաթղթերի, նաև № 50 փաստաթղթի հետ բաղդատելու համար (դ. թ. 337 ա.):

Նախագահը, մեղադրյալ Ստասովյանի ներկայացնելով մարտի 30-ի փաստաթուղթ-նամակը (դ. թ. 430—486, կ. 50), հարցրեց, թե նա չի ցանկանում արդյոք բացատրել— ի՞նչն է ստորագրել այդ նամակը, թե վոչ: Մեղադրյալ Ստասովյան գրական պատասխան տվեց¹⁾:

Նախագահի կարգադրությամբ մեղադրյալ Սպանդարյանին ներկայացվեց նրա այն դիմումը, վոր գրված է յեղել Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պետի անունով (դ. թ. 102) և գտնվում է հետաքննության նյութերի մեջ, ընդվորում մեղադրյալը հայտարարեց, թե իրեն ներկայացված դիմումն իրոք ինչն է գրել:

Այդ պատասխանի ոգնականը, նկատի ունենալով, վոր Շվեյցերի մատուցած խուզարկության ժամանակ գրողված «Մ.» ստորագրությամբ բաց նամակը գործի համար նշանակություն չունի, ուստի և կարիք չկա դրա ձեռագիրը Սպանդարյանի անկասկածելի ձեռագրի հետ բաղդատելու եքսպերտիզա կատարել, գտավ, վոր եքսպերտիզայի համար կողմերի մասնաձևած փաստաթղթերից «Մ.» ստորագրությամբ բաց նամակը պետք է հանել, ապա և՛ նկատի ունենալով մեղադրյալ Ստասովյանի այն հայ-

¹⁾ 1912 թ. մարտի 30-ի նամակը, գրված Բազդից, պտկանում է Ի. Վ. Ստալինին—նմբ:

առարարութիւնը, թե մարտի 30-ի նամակն ինքն է գրել, այդ-
դիսին (մարտի 30-ի նամակը) նուէնպէս հանել այն փաստա-
թղթերից, վորոնք պետք է եջապերտիդայի յենթարկվեն:

Պալատի հատուկ ատյանը, քննելով կողմերի հայտարարած
միջնորդութիւնները և դատախազի ոգնականի յեղրակացու-
թիւնները, վճռեց. դատախազի ոգնականի մատնանշած փա-
տաթղթերը (գ. թ. 430—486, կետեր 4, 17, 46, 72) ներկայաց-
նել զեղադիր-եջապերտներին՝ այդ փաստաթղթերի ձեռագիրը
բաղդատելու Սպանդարյանի անկասկածելի ձեռագրի հետ.—հե-
տաքննութիւն մեջ յեղած՝ Սպանդարյանի դիմումի (գ. թ. 1903)
և նրա հարցաքննութիւն տակ գտնվող ստորագրութիւն, ինչպէս
նաև № 69 նամակի հետ (գ. թ. 430—486),—պարզելու համար
այն հանգամանքը, թե արդյոք մի ձեռքով են գրված հիշյալ
փաստաթղթերը և արդյոք կարելի՞ չէ հանգել այն յեղրակացու-
թիւն, վոր այդ փաստաթղթերը գրված են մեղադրյալ Սպան-
դարյանի ձեռքով: № 30 և «Ս.» ստորագրութիւնը նամակը, վոր
գրավված է յեղել մեղադրյալ Շվեյցերի մոտ կատարված խու-
զարկութիւն ժամանակ, վորպէս գործի համար վորևէ նշանակու-
թիւն չունեցող փաստաթղթեր, հանել եջապերտիդայի յենթակա
փաստաթղթերից...

ՊԱԼԱՏԻ ԱՆՂԱՄ Վ. Կ. ԿՈՒԼԻԲԻՆԻ

ԱՌԱՋԻՆ ԿԱՐՄԻՐԸ

Գտնելով, վոր մեղադրյալներ Ստասովան և Սպանդարյանցը
զարգացած անձնավորութիւններ են, միանգամայն պատասխա-
նատու յեն իրենց զարծողութիւնների համար և գիտակից կու-
սակցական աշխատողներ են, իրենց ակտիվութիւնը աչքի յեն
ընկել մնացած մեղադրյալների թվում, գտնելով, վոր մեղա-
դրյալներ Վոխմինան և Հովվյանցը հանցանքի մեջ ներգրավված
են Ստասովայի կողմից, վորը, բացի այդ, չեղել է ՌՄԴԲԿ Կենտ-
րոնական Գովտեյի անգամ, ուստի և գործում չգիտելով այն-
պիսի հանգամանքներ, վորոնք պակասեցնում են այդ յերկու
մեղադրյալների հանցանքը, մինչդեռ յեթե լինելին այդպիսի
հանգամանքներ, նրանք կարող ելին ճանաչվել իբրև ներողա-
մտութիւն արժանիներ, յես կարծում եմ հետևյալը.—մեղադրյալ-

ներ Յելինա Դիմիտրյենան Ստասովայի և Սուրեն Սպանդարով
Սպանդարյանի վերաբերմամբ չկիրառելով Գր. Որենոզ. 53-րդ
հոդվածը, աքսորել նրանց տաժանակիր աշխատանքի:

Պալատի անդամ Վ. Կուլիբին
Միանում եմ այդ կարծիքին
Պալատի անդամ Վ. Բուդիրև
Միանում եմ այդ կարծիքին
Պալատի անդամ Լ. ԻՄՆՆ

(Թերթ 317)

ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

1913 թ. մայիսի 19, Թիֆլիս ք. Յես, 1-ին քաղաքամասի
Թաղային վերակացու Դիմոսո, պ. պրիստավի հանձնարարությամբ
և Թիֆլիսի Դատառտանական Պալատի 1913 թվի ապրիլի 19-ի
№ 21775 պահանջի հետևանքով ժամանեցի Կազրեկակայա փողոցի՝
№ 39 Բարատովի տունը, հետաքննություն կատարեցի Սուրեն
Սպանդարով Սպեցդայ-սի անձնավորության մասին, ընդլու-
րում՝ բնակիչներին հարցախորձ անելով պարզեցի, վոր Սպան-
դարյանն այդ տանն ապրել և առանց պաշտոնի, մի տարի առաջ
այդ տնից հեռացել և հայտնի չէ, թե ուր Նույն տան 1912 թվա-
կանի տնային դրքում նշված է, թե Սպանդարյանը Թիֆլիսի
քաղաքացի չէ, 27 տարեկան, հայ-լուսավորչական, պրոֆեսիայով
խմբագրության ծառայող է, առանց անձնագրի, 1912 թվի մա-
յիսի 25-ին տնից մեկնել և Շուշի քաղաքը Սպանդարյանի
հեռացած լինելու պատճառով հնարավոր չէ ավելի ճշգրիտ տեղե-
կություններ հավաքել:

Վերահիշյալը զրանցելով արձանագրության մեջ, վորոշեցի.
այդպիսին կցել սույն գործի վերաբերյալ զրադրությանը և ներ-
կայացնել պ. պրիստավին:

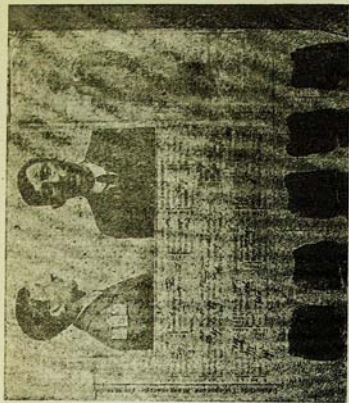
Թաղային վերակացու՝ (ստորագրություն)

Ձեկուցագրում եմ Թիֆլիս ք. 1-ին քաղաքամասի պ. պրիստա-
վին, վոր հնարավոր չէ տեղեկություններ հավաքել Սպանդա-
րյանցի դատվածության մասին:

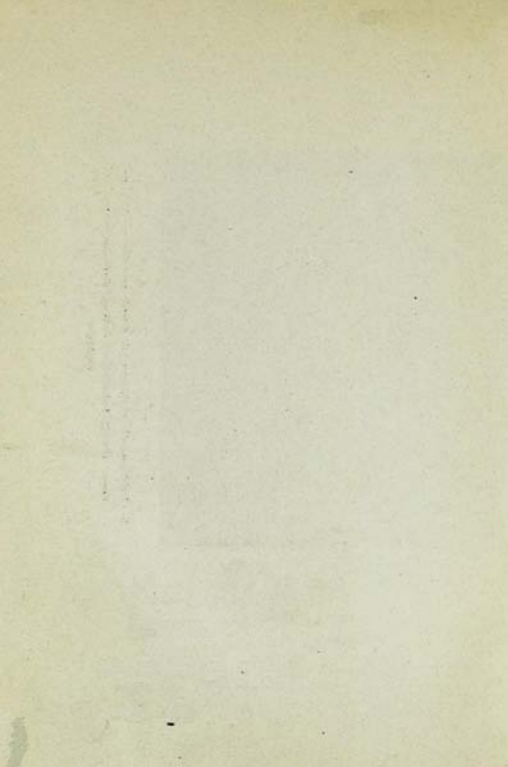
Թաղային վերակացու՝ (ստորագրություն)

(Թերթ 353)

Ներկայացնելով Թիֆլիս քաղաքի Վերայի 1-ին վոստիկա-
նական Թաղամասի պ. պրիստավի հանձնարարությունը, հայտ-
նում եմ նորին բարձր աշնվության, վոր, ըստ իմ հավաքած



Ս. Եղանդյանի և Եղանդյանի հարկ լուսանկարը. 1912 թ.
 Վաղար (Եղանդյան) Եղանդյանի վարչական
 գրասենյակը:



տեղեկություններն, Սուրեն Սպանդարտովիչ Սպանդարյանը, իրա-
վադրութեան դեկտորի վորդի, իր զինվորական ծառայությունը
կատարել և Շուշի քաղաքում, Շուշու զինվորական ասյանում,
այնպես վոր, նրա ճշգրիտ կոչումը կարելի չի պարզել այն փա-
ռաթիվներից, վորոնք գտնվում են Շուշու դավառական Զինվո-
րական ասյանում: Նա 30 տարեկան և, սույն 1913 թվի մա-
յիսի 2-ին թիֆլիսի Դատաստանական Պալատի դատավճռով քա-
ղաքական գործերի համար դատապարտված և ցմահ աքաղարի,
իսկ այդ գործից առաջ նա դատի և հետաքննության տակ չի
յեղել:

28 մայիսի 1913 թ.

1-ին քաղ. տվագ. վերակ. (Դեպքով)
Թիֆլիսի պ. Վստիկանապետին
Ի կատարումն տեղեկություններով
հանդերձ:

Թիֆլիսի

Վստիկանապետի վարչատուն

28 մայիսի 1913 թ. № 10109

30 մայիսի 1913 թ.

Պաղարամ. պրիստով (ստորագրու-
թյուն)
(թերթ 355)

Հուլիս շտապ

Թիֆլիսի դատաստանական

Պալատ

1 հունիսի 1913 թ.

29346

Ներկա պրագրությունը նախընթաց ղեկուցադրի հետ ներ-
կայացնում եմ Թիֆլիսի Դատաստանական Պալատին:

31 մայիսի 1913 թ. № 2100

Ի տեղի Թիֆլիսի վստիկանապետի (ստորագրություն)

Դիվանապետ (ստորագրություն)

Սեզանապետ (ստորագրություն)

Իսկականին հետ ճիշտ և՝

(թ. 355 ա.)

ԹԻՖԼԻՍԻ ԴԱՏԱՍՏԱՆԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԻՆ

Թիֆլիսի նահանգապետ

№ 2 բանտում (Մեակի բանտ)

գտնվող Սուրեն Սպանդարտովիչ

ՍՊԱՆԴԱՐԱՆԻՑ

Ընդուն № 175, 2-րդ բաժանմունք, կամերա

№ 10, կատեգորիա Դատաստ. Պալատի հաշվին.

ԽՆԴՐԱԳԻՐ

Պատիվ ունեմ հայտնելու ի դիտություն Թիֆլիսի Դատաս-
տանական Պալատին, վոր յես գոհ մնացի իմ գործի վերաբերյալ

Դատաստանական Պալատի Հատուկ Առյանի վճռից (Քր. որենդ. 1-ին մաս, 102 հոդվ.), վորի մասին բազմիցս ծանուցել եմ Դատաստանական Պալատին, և կատեգորիկ կերպով հրաժարվում եմ թե յերդվ. հավ. ոգն. Քաթանյանի իմ անունից տրված վճռաբեկ զանգատից և թե Մարիա Վռխմինայի և Արմենուհի Հովվյանի վճռաբեկ զանգատներին միանալուց: Այս առթիվ յեռարդեն յերկու խնդրագիր եմ տվել և մի անգամ պատասխանել եմ Դատաստանական Պալատից ստացված բլանկի վրա, մինչդեռ այսօր Դատաստանական Պալատը դարձյալ հարցնում է ինձ այն վճռաբեկ զանգատի առթիվ, վոր ներկայացրել ե յերդվ. հավ. ոգն. Քաթանյանը:

Խոնարհաբար խնդրում եմ Դատաստանական Պալատին պահանջել պ. Դատախազից իմ խնդրագրերն ու դիմումները, վորոնք յերեկ ինչ-ինչ պատճառներով պատահաբար մնացել են այնտեղ:

Ստորագրություն. Սուրեն Աղամյանյան
(Բ. 365)

9 հունիսի 1913 թ.

Ք. Թեֆլիս

Դիմումի վրա կան հետևյալ շտամպները.

Թեֆլիսի Նահանգական

№ 2 բանա

Ստաց. 9/6—1913 թ.

Մա. № 2046

Թեֆլիսի Շրջանային

Դատարան

11/6—1913 թ.

Մա. № 11022

Դադար

ՆԵՐՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ

ՄԻՆՍԿԻՆԻՍԿԻՆ

ՎՈՍՏԻԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԴԵ-

ՊԱՏԱՄԱՆՈՒՄ

ՅԵՆԻՍԵՅՈՒԿԻ ՆԱՀԱՆԳԱԿԱՆ ԺԱՆԴԱՐՄԱ-

ԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹՅԱՆ ՊԵՏԻՆ

Հոս ԷԾ գործավարության

ԷՃ մայիսի 1914 թ.

№ 17075

Հոս 3-րդ բաժանմունքի

Վաստիկանության դեպարտամենտում

տեղեկություններ են ստացված այն մասին,

վոր Ռ. Սոց.-Դեմ. Բանվ. կուսակցության՝

արտասահմանում գտնվող ներկայացուցիչ-

ները Լևոնի զլխավորությամբ վորոշել են

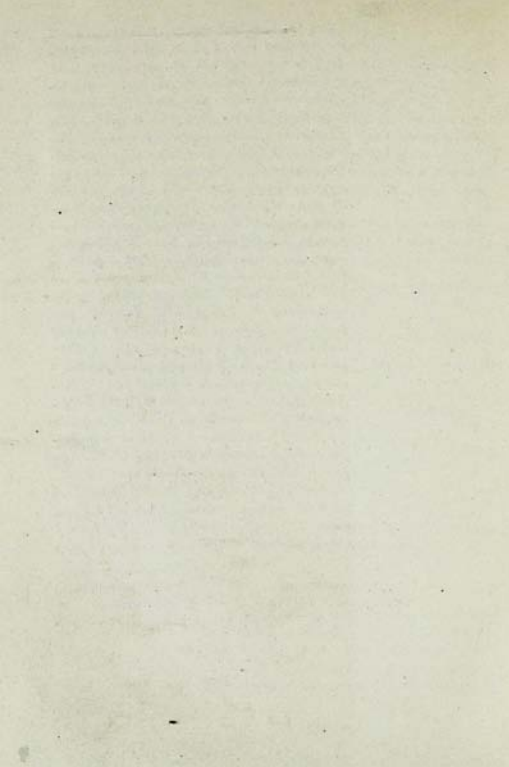
կուսակցական համագումար հրավիրել, համարեցնելով այն Միջազգային Սոցիալիստական Կոնգրեսի որերին, վորպիսին գումարվելու յւ ընթացիկ տարվա ոգոստոսին: Կուսակցական այդ համագումարի հանդուրժյան համար վորոշված և գլուխ բերել մի շարք կադմակերպական շրջադաշություններ դեպի կուսակցության կայսերական կադմակերպությունները և հանձնարարել այդ շրջադաշությունները կուսակցական մի շարք ականավոր գործիչներին, վորոնք այժմ գտնվում են աքսորավայրերում, նախապես կադմակերպելով նրանց փախուստը աքսորից: Այդ կատեգորիայի անձերի թվում են գտնվում. 1) աքսորաբնակ Սուրեն Սղանդարով՝ Սպանդարյանցը, վորը նշանակված և բնակեցման Կանսկի գավառի Պերովսկայա վոլոստում, 2) Յակով Մովչև Սվետլովը, վորն աքսորված և Տուրուխանի Յերկիր ի վոստիկանության բացահայտ հեղոթյուն և բնակեցված և Սելիվանովսկոյն կայարանում, 3) Իոսիֆ Վիսարիոնով՝ Ջուդաեվիից, վորն աքսորված և ի վոստիկանության բացահայտ հեղոթություն Տուրուխանյան Յերկիրը և բնակեցված և Կոստինո կայարանում:

Հաղորդելով հիշյալի մասին՝ վոստիկանության ղեպարտամենտը խնդրում և Ձերդ բարձր ազնվությանը միջոցներ ձեռք առնել՝ հիշյալ անձերի փախուստը աքսորավայրից կանխելու համար:

Ի. Տ. ՎԻՍԵ-ԴԻՐԵՍՈՐԻ
ԿՈՐԾԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ՎԱՐՁ

(ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ)
(ՍՏՈՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ)

(Լենինի Կենտր. Թանգարան, 6 դեկտեմբ.)



Ս. ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻ

(ՏԻՄՈՖԵՅԻ)

ԿՅԱՆՔԻ ՅԵՎ ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹՅԱՆ

ԳԼԽԱՎՈՐ ԵԶԵՐԸ

(1882—1916 թ. թ.)

U. S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE

(BUREAU OF PLANT INDUSTRY)

PLANT INDUSTRY, BUREAU OF PLANT INDUSTRY, U. S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE

PLANT INDUSTRY, BUREAU OF PLANT INDUSTRY, U. S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE

PLANT INDUSTRY, BUREAU OF PLANT INDUSTRY, U. S. DEPARTMENT OF AGRICULTURE

ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԻ (ՏԻՄՈՖԵՅԻ) ԿՅԱՆՔԻ ՈՒ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԵԶԵՐԸ.

1882 թիվ

Դեկտեմբերի 16 (3) թիվին ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐՅԱՆԸ (ՏԻՄՈՖԵՅԸ) ծնվեց թիֆլիս (Քրիլևսի) քաղաքում: Նրա հայրը— Սպանդար Ամիրջանի Սպանդարյանը—(1849—1921 թթ) ընտր-Դարձ քերթի խմբագիր-հրատարակիչն էր, մայրը՝ Նատալիա Սերգեյևնա Բելիբոսյանը—տնտեսուհի:

1894 թիվ

Պեպտեմբեր թիվին Ս. Ս.-ն քննություն և տալիս և ընդունվում թիֆլիսի 3-րդ արական գիմնազիայի 2-րդ դասարանը:

1902 թիվ

Թիֆլիս Ս. Ս.-ն 8-րդ դասարանի աշակերտ է: Կլանված կարգում և մարքսիստական և ընդհանուր պատմական-փիլիսոփայական գրականության: Մասնակցում և աշակերտական մարքսիստական խմբակի աշխատանքներին: Նույն այդ տարում նա մտնում և ՌՄԴԲԿ շաբաթը:

Գարուն թիֆլիս Ս. Ս.-ն հեղանդանում և ծանր սեզմատիզմով, վարն առաջ և բերում սրտի արտա:

Հունիսի 25 (12) թիվին Ս. Ս.-ն ավարտում և թիֆլիսի արական գիմնազիան: Պատրաստվում և համալսարանի ընդունելության քննություններին:

Պեպտեմբեր Մոսկվա Ս. Ս.-ն քննություն և տալիս և մտնում Մոսկվայի պետական համալսարանի պատմա-լեզվագիտական ֆակուլտետի 1-ին կուրսը: Մի տարի սովորելուց հետո, 1903 թվին, փոխադրվում և նույն համալսարանի իրավաբանական ֆակուլտետը: Միամսեանակ տանում և բուլլետիկյան ընդհատակյա կուսակցական աշխատանք: Վարդես ՌՄԴԲԿ Մոսկվայի Կոմիտեյի

պրոպագանդիստ—կազմակերպիչ, կառարուժ և պատասխանատու հանձնարարութիւններ Մոսկվայի Կրասնո-Պրեսնենսկի բանվորական ուսումնում:

Դեկտեմբերի 16—19
(5—8) Մոսկվա

Ս. Ս.-ն մասնակցում և Մոսկվայի ուսանողական հսկա ցույցերին: Յուշարարներն ընդհարվում են զինված վտարկանության և կազակների հետ: Սղանվում են և վերավորվում բազմաթիվ ուսանողներ և ուսանողհիշներ: Ցույցի մեջ ունեցած իր մասնակցության մասին Ս. Ս.-ն հետևյալն և գրում իր հորը 1904 թ. դեկտեմբերին. «Ձեռք բազցնի, վոր յես մասնակցեցի, բայց հաջողաբար անփութա դուրս պրծա թեպետ գլխարկս մնաց պատերազմի գաշտում և ստացա մի քիչ ծեծ, թեպետ հշմարտութիւնը պահպանելու համար պիտի ստեմ, վոր ինքս ել իմ կողալով լավ շարժեցի պոլիցիայի գլուխները և մեջքերը: Համալսարանում զարատաովկա յես:

1905 թիվ

Ապրիլ

Ս. Ս.-ն Մոսկվայից մեկնում և Գերմանիա: Այցելում և Բեռլին, Մյունխեն և ապա հաստատվում Բուդենի Հայդելբերգ քաղաքում: Մի քանի ամիս սովորում և Հայդելբերգի համալսարանում: Մասնակցում և գերմանական սոց.-դեմ. կազմակերպութիւնների աշխատանքներին և ուսումնասիրում է մարքսիզմը:

Հունիսի 8 (մայիսի 26)
Հայդելբերգ

Ս. Ս.-ն կիսատ և թողնում ուսումը և Գերմանիայից մեկնում և Թիֆլիս:

Հուլիս—Հոկտեմբեր
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն ընտրվում և ընկեր ՄՏԱՄԻՆԻ գլխավորած ՌՄԴԲԿ Կովկասյան Միութենական Կոմիտեի կազմում և կառարում և ընդհատակյա կուսակցական տկարի վախճաններ, մասնակցում և յեւրոյթներ և ունենում Թիֆլիսի պրոլետարիատի հոկտեմբերյան միտինգներին և հսկա ցույցերին: Կովկասի շրջ. պահնորդական բաժանմունքը արտաքին հսկողության տակ և աւանում «Մոսկվայի ուսանող» Ս. Ս.-ին: Կնքելով նրան «Ուլբրաժնիչ» մականվամբ:

Նոյեմբերի սկզբին
(հոկտեմբերի վերջին
հ. ա.)

Ս. Ս.-ն մեկնում և Մոսկվա՝ շարունակելու համալսարանը:

Դեկտեմբերի 25—31
(12—18) Մոսկվա

Ս. Ս.-ն ակտիվ մասնակցում և Մոսկվայի պրոլետարիատի զինված ապստամբությանը: Ձեռքը և ետքին կոպում և բարեկազմների վրա Կարմիր Պրեսնայի ուսումնում:

Հուլիսի 1-ին—փետրվարի
Մոսկվա

Գաբուսին
Թիֆլիս

Մայիս
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն արտադրում է Մոսկվայի համալսարանի
իրավաբանական ֆակուլտետի 3-րդ կուրսից, հեղա-
փոխական շարժումների մասնակցելու պատճառով:

Ս. Ս.-ն ղեկավարում է Թիֆլիս և լծվում կուսակ-
ցական ընդհատակյա-ազդեցություն-կազմակերպական
աշխատանքի ընկեր ՍՍԱՄՆԻ ղեկավարության
ԽՄԴՐԻ Թիֆլիսի բուլնիկյան կոմիտեյի հանձնարա-
րության մեջ աշխատանքներ և տանում պրոֆիու-
թյուններում և Թիֆլիսի գործադուրկների մեջ՝ ղե-
կավարելով գործադուրկների բյուրոն:

«Կայծ» բուլնիկյան օրաթերթի խմբագրության ընդ-
լայնած նիստում սուր յերևյալ է ունենում Ս. Ս.-ն,
պահանջելով թերթի խմբագրությանը մտքերը մեն-
շնիկյան տարբերից, բարձրացնել թերթի քաղաքա-
կան մակարդակը և ել ափելի սրել բուլնիկյան պայ-
քաբը մենշնիկյան և զաշնակներին դեմ: Այդ նույն
նիստում նա ընտրվում է «Կայծ»-ի խմբագրական
կոլեգիայի կազմում: Գրում է «Տիմոֆեյ», «Տ.» ստո-
րագրության մեջ և անտոբյուրո մի շարք հոդվածներ
ընթացիկ հարցերի և կուսակցական-քաղաքական
աշխատանքների շուրջը, այդ հոդվածներում ապանել
ընդհատակյան յերևյալ զաշնակներին, սոցի-
ալիստներին, մենշնիկյան, կադետներին և այլ
բուրժուական-նացյունալիստական կուսակցության
ներին:

Հունիսի 3 (մայիսի 21)
Թիֆլիս

«Կայծ» լրագրի № 17-ում «Տ.» ստորագրության
հրապարակվեց Ս. Ս.-ի հոդվածը—«Բանվորական
պրոֆեսիոնալ միությունների մասին»: Այդ հոդվա-
ծում Ս. Ս.-ն, պարզաբանելով պրոֆիությունների
պատմությունը և նրանց հակայական դերը բանվոր-
ների կազմակերպման և զաստիարակման գործում, կոչ
է անում կուսակցության բոլոր անդամներին պայ-
քաբ մղել սեփարմիստների դեմ, պայքարել նրանց
դեմ, ովքեր չեն հասնում ևն պրոլետարիատին իր իսկա-
կան հանապարհից շեղելով, տանել ղեկի մանր, բա-
ցառաղես անտեսական կոնվըն: «Մոսկվայիստական հե-
ղաշրջման հարցը,—գրում է նա քիչ հետո նույն հոդ-
վածում,—անխուսափելի վաղվա հարց է դառնել:

Հունիսի 9 (մայիսի 26)
Թիֆլիս

«Կայծ» № 19-ում «Տ.» ստորագրության
աղագրված «Գործադուրկների մասին» հոդվածում Ս. Ս.-ն մե-
կացնում է Պետական Դումայի հակառոտողական
քաղաքականությանը:

Հունիսի 11 (մայիսի 29)

Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն Թիֆլիսի քաղաքային գումայում հասարակական աշխատանքների կազմակերպման առթիվ հրավիրված նիստին, Վորակց մասնակցում ելին նաև բանվորական ներկայացուցիչները, որք յեղույթ և ունենում և մերկացնում և գումայի լիբերալ ձայնավորներ՝ Ալ. Պատիսովին և Մ. Դուլախանովին, Վորակց դիմադրում ելին գործազուրկների համար հասարակական աշխատանքներ կազմակերպելու վերաբերյալ բանվորների պահանջներին Բուլկիկների և բանվորների անհաւանջ նշման տակ գումայում ընդունեց կազմակերպել հասարակական աշխատանքներ գործազուրկների համար:

Հունիսի 13 (մայիսի 31)

Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն մասնակցում և և յեղույթ և ունենում քաղաքային տանը կայացած գործազուրկների միտինգում: Նա ընտրվում և գործազուրկների աշխատանքների ղեկավարման ժամանակավոր կազմակերպական հանձնաժողովի անդամ:

Հունիսի 15 (2)

Թիֆլիս

«Կոյձ» Թերթի № 22-ում ազգաբնակց Ս. Ս.-ի «Տակախկական հարցերից» վերնագրով հոգվածը, Վորակց նա, որք քննադատության յենթարկելով մենչիկևների գեղի Պետական Դուման ունեցած տակախկան, դրում և «Մենք պետք և ցրենք մասսաների ճառամանագրական իլյուզիաները» և մասնանշնք Դումայից դուրս լինելից կովի նախադատաբանության անհրաժեշտությունը... «Պետք և զարգացնենք ավելի մեծ չափով մեր ազիտացիան և ամեն ջանք գործ դնենք կազմակերպելու և մորթիլիզացիա անելու հեղափոխական բանակը: Այդ և բոլիդոսի տակախկայի հետագա որոմարանական զարգացումը. այդ և բըդխում մեր ամբողջ հեղափոխական տակախկայի օղըդունքներից ու վոգուց:

Հունիսի 19—20 (6—7)

Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն մասնակցում և ՌՄԴԲԿ Թիֆլիսի կազմակերպության միջոտյունական ժողովին, Վոր հրավիրված եր ՌՄԴԲԿ Կովկասյան համագումարի որակաբղի մշակման համար: Ժողովում ազգային հարցի մասին ղեկուցումով հանդես յեկավ ընկեր ՍՏԱՆԸ:

Հունիս

Թիֆլիս

Ս. Ս.-ի նախադաւությամբ, Բեթգեհեմի Թողում (անդեղալ) տեղի ունեցավ Սա. Շահումյանի դասախոսությունը—«Ազգային հարցը և սոց-դեմոկրատիան» նյութի շուրջը: Ձեկուցումից հետո տեղի ունեցավ ղեկուցութա:

Հունիսի 22 (9)

Թիֆլիս

«Կոյձ» Թերթի № 25-ում ազգաբնակց Ս. Ս.-ի «Գրոֆեսիոնալ միությունները և Հ. Հ. Դաշնակցությունը»

հոգովածը Այստեղ Ս. Ս.-ն, մերկացնելով Դաշնակցության կուսակցության կողմից առաջադրված Վեռնակցական, զուտ ազգային պրոֆմիտիյաններին լողուճակի բուրժուական ազգայնական, օճակցիոն ընույթը, գրում է. «Բայց զուր են Հ. Հ. Դաշնակցության ջանքերը Դեմոկրատիզմի հաղթության որը կլինի «Դաշնակցության» վերջին որը»:

Հունիսի 25 (12)
Քիֆլիս

Ս. Ս.-ն մասնակցում է Քիֆլիսի գործադուրի բանվորների մոլոդին, վորակող մշակվում է գործադուրիների խորհրդի կազմակերպական կանոնադրությանը:

Հունիսի 27 (14)
Քիֆլիս

Ս. Ս.-ն «Կայծառ թերթի միջոցով դիմում է Ալեքսանովի, Քայլերովի և այլ գործարանների բանվորներին, վորակողի նրանք պահանջ դնեն սերերի առաջ հետ ընդունելու հայ-թուրքական կոտորածների մասնակ աշխատանքից հեռացված թուրք բանվորներին և հակահարված տան դաշնակներին, վորոնք ամեն կերպ աշխատում են իրեն և պահանջում գործարանատերերից, վոր հետ չընդունեն այդ բանվորներին»:

Հուլիսի 6 (հունիսի 21)
Քիֆլիս

«Կայծառ թերթի № 29-ում ազգադրում է Ս. Ս.-ի «Մասնակցական իլյուզիաների մասին» հոգովածը: Այստեղ նա մերկացնում է մենշևիկներին, վորոնք սերմանում են իրեն սահմանադրական իլյուզիաներ և «հանձնում ամբողջ հեղափոխությանը բուրժուազիայի ձեռքը»:

Հուլիսի 11 (հունիսի 28)
Քիֆլիս

«Կայծառ լրագրի № 31-ում լուս տեսավ Ս. Ս.-ի հոգովածը «Յերկու խորք» վերնագրով, ուղղված դաշնակների պայքարի կեղտոտ մեթոդների դեմ: «Այո, պարոններ,—գրում է Ս. Ս.-ն, դիմելով դաշնակներին,—քաջ իմանալով, վոր զուր է ամենատեղ և ամենաազդեցիկ խոչընդոտն էք հայ բանվոր դասակարգի դարգացման, նրա զասակարգային գիտակցության պարզման, մենք կովում ենք ձեր դեմ և կովում ենք վոչ թե զասակարգությունը, վոչ թե բանատերությանը, այլ փաստերով»:

Հուլիսի 15 (2)
Քիֆլիս

Ս. Ս.-ն յերույթ է ունենում Հավարարի Քաղաքում կազմակերպված Ս. Շահումյանի «Ազգային հարցը Ռուսաստանում» հրապարակային գեկուցման տաթիվ և սպանիչ ջննդատության յենթարկում Դաշնակցության լիդեր Սե. Քոֆլյանի հակահեղափոխական յերույթը՝ մերկացնելով դաշնակցականների կողմից

առաջագրած «Կովկասյան Ֆեդերացիայի» պահանջի բուրժուական-նացիոնալիստական ունեցիկոն էյուրոպուհը:

Հուլիսի 20 (7)
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն «Կայծա» Թերթում հանդես է գալիս, բողոքելով Թիֆլիսի քաղաքային դումայի նախագործների դեմ՝ վորոնք խուսափել էյին ներկա դառնելու Թիֆլիսի դործագուրկ բանվորների պահանջով հրավերված քաղաքային դումայի արտակարգ նիստին՝ նախարարական ալիստանքների կազմակերպման հարցի վերջնական լուծման համար: «Մենք հայանում ենք մեզ, պարոններ, մեր դայրույթը և արհամարհանքը.— դրում և Ս. Ս.-ն, դիմելով նախագործներին,—այդ հարցում պարզվեց վերջնականապես և վորոշակի՝ մեր բուրժուական ալիստանքի դեմքը... Ձեզ ի՞նչ փույթի, վոր այդ հազարավոր մարդիկ սրտատրոփ սպասում էյին մեզ, մեր ի՞նչ հոգան է, վոր նրանք պիտի վերադառնան իրենց մութ, խոնավ նկուղիներ և քաղցած, մերկ յերեխաներին ասեն.—պարոն Թումանովները, Դուրխանովները չբարեհաճեցին՝ դալ, ժամանակ չունեցան Դուք լավ դիտեք, վոր վոստիկանություն կա, կազակներ կան, պուլեմյոտներ կան, վորոնք մեր հանդիսա կյանքը կպաշտպանեն այդ «մանն-բալի» ամբոխից... Բայց ժամանակները փոխվում են և մոտենում և այն որը, յերբ մենք մեզ կկանչենք մոզովդդի առաջ և ամեն մեկը, վոր այդ որը հիստրոփված թողեց քաղաքային առև՛ը՝ մեր յերեխոն կշարտեն. յես քաղցած էյի. յես հիվանդ էյի, դուք ի՞նչ արեցիք ինձ համար:

Ի՞նչ կպատասխանեք դուք այդ զեպրում, մեծապատիվ իրավասուններ:

Հուլիսի 22 (9)
Թիֆլիս

«Կայծա» լրագրի № 36-ում ապագրվեց Ս. Ս.-ի «Հեղափոխությունը մի թաս ջրում» հոդվածն ընդդեմ Դաշնակցություն կուսակցության նախաձեռնությամբ կաթուղիկոսի կողմից հրավերված հայկական ազգային մոզովի «Հայ դեմոկրից պրոլետարիատը անտարբեր և դեպի այդ «հեղափոխությունը»,—գրում և Ս. Ս.-ն,—նրա առաջ դրված և մեծ և պատասխանատու պարտավորություն՝ միացյալ ուժերով Ռուսաստանի պրոլետարիատի հետ՝ անողորմ կռիվ մղելու բռնակալության դեմ: Այդ ալիստի անդին պատմական դեր է, վոր հայ բանվորի համար մեր դուռ հայկական «ռեփուլուցիան» հավասարվում և դերոյի:

Հուլիսի 26 (13)
Թիֆլիս

«Կայծա»-ում ապագրվեց Ս. Ս.-ի «Պրոլետարիատը լուս-թյուն» հոդվածը ցարական կառավարության կողմից Պետական I-ին Դումայի ցրման մասին:

Հուլիսի 29 (16)

Թիֆլիս

Եկայծ՝ լրագրի № 38-ում տպագրվեց Ս. Ս.-ի «Ներկա մոմենտը» հոդվածը ուսանական կառավարության և ղեկավարական ու ավարտական կայսրների միջև կնքած համաձայնության մասին՝ ուսանական հեղափոխությանը միացյալ ուժերով ջանջանելու համար։ Եթայց յնթե խավար, ու ուժերը—գրում է Ս. Ս.-ն,— միանում են հեղափոխության ղեմ, ղեկավարությանը ղեմ—միանում են և հեղափոխության ուժերը, միանում է ընդ որ յերկրների պրոլետարիատը՝ այդ անակցիային ղեկավարելու համար... Այն որը, յերբ յեվրոպական անակցիոն կառավարությանն ենք կայսաբարեն պատերազմ ուսանական հեղափոխության—այդ որը նրանք կայսաբարեն կռիվ և իրենց մոզովուրդների ղեմ։ Այդ մոմենտից կսկսվի միջազգային սոցիալիստական հեղափոխությանը։

Ոգոստոսի 10 (Հուլիսի 28) Թիֆլիս

Եկայծ՝ լրագրի № 43-ում տպագրվեց Ս. Ս.-ի «Նման միջոց» վերնագրով հոդվածը զանազանական «Արեք» լրագրի՝ սոցիալ-դեմոկրատիայի մասին տարածած կեղտոտ գրաբարությանը։

Ոգոստոսի 19 (6) Թիֆլիս

Թիֆլիսի ընդհանուր նահանգապետի կարգապահությանը, 47 համար լույս տեսնելուց հետո, փակվեց բուլենիկյան Եկայծ՝ լրագիրը։

Ոգոստոսի 31 (18) Թիֆլիս

Ս. Ս.-ի և Ս. Շահումյանի խմբագրությանը սկսեց լույս տեսնել «Նոր Խոսք» բուլենիկյան սրաթերթը։

Ոգոստոսի 2-րդ կես Ալավերդի

Ս. Ս.-ն, վարդես ՌՄԴԲԿ Կովկասյան Մարզային Բյուրոյի ներկայացուցիչ, մեկնում է Ալավերդի՝ ղեկավարելու պղնձահանքերի 3000-ից ավելի բանվորների գործադուլը։ Ալավերդում նա անկերպում է գործադուլավորների պահանջները։ Հանքատերերը, պարտված գործադուլավորներից, համաձայնում են բանակցության ենք վարել բանվորական ներկայացուցիչների հետ և ընդունել պահանջների մեծ մասը, սակայն հանքատերերին ոգնության և հասնում Բորչավի զավառապետ ղեկերում Զուլտարյովը կտակենքով ու քնդանքներով և ճնշում գործադուլը։

Սեպտեմբերի 5 (ոգոստոսի 23) Թիֆլիս

«Նոր Խոսք» լրագրում սկսեց հրատարակվել Ս. Ս.-ի «Դորոցական» հարցը և սոցիալ-դեմոկրատիան հոդվածաբար՝ «Տ» ստորագրությամբ։

Սեպտեմբերի 19 (6) Թիֆլիս

«Նոր Խոսք» լրագրում սկսեց հրատարակվել Ս. Ս.-ի «Մեր դերը դուրսում» հոդվածաբար՝ «Տ» ստորագրությամբ։

Հոկտեմբերի 3
(սեպտեմբերի 20)
Թիֆլիս

Թիֆլիսի ընդհանուր նահանգապետի կարգադրու-
թյամբ, 14 համար լույս տեսնելուց հետո, փակվեց
բուլնիկյան Վերը Խոսք լրագիրը:

Հոկտեմբերի 23 (10)
Թիֆլիս

Գիշերը զոտարկանությանը խուզարկում է Ս. Ս.-ի
բնակարանը, սակայն կասկածելի վնշինչ չի գտնում:

Նոյեմբեր
Գանձակ (Նիքոփարազ)

Ս. Ս.-ն Անդրկովկասյան բուլնիկյան մարզային
բյուրոյի վորույթամբ մեկնում է Գանձակ և 3 շաբաթ
մնում այնտեղ, տեղական ա.-դ. կազմակերպության
մեջ կառարելիվ կուսակցական-ադիտացիոն-կազմա-
կերպական աշխատանքներ: Կազմակերպում է մի
շարք դիսկուսիաներ դաշնակցականների և մենչևիկ-
ների դեմ, կարգավորում անյեղալ ապարանը, հրա-
տարակում մի քանի թուլցիկներ: Հրավիրվում է
Գանձակի կազմակերպության կոնֆերենցիա, վորտեղ
Ս. Ս.-ն զեկուցում է ընթացիկ մոմենտի և կուսակ-
ցության սակարկայի մասին: Կոնֆերենցիան ըն-
դունում է բուլնիկյան վորույթամբ:

Գեկտեմբերի սկզբների
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն Գանձակից վերադառնում է Թիֆլիս:

1907 թիվ

Հունվար
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն փոխադրվում է Բագու և այնտեղի բանվո-
րական աշխոններում լծվում է ակտիվ կուսակցական
աշխատանքի: Մասնակցում է ՌՄԳԲԿ Բագվի քա-
ղաքային կոնֆերենցիային, ընտրվում է Բագվի
կոմիտեյի անդամ և Սի քաղաքի բուլնիկյան կազ-
մակերպիչ:

Փետրվարի 15 (2)
Բագու

Ս. Սոսնդարյանի և Ս. Շահումյանի խմբադրու-
թյամբ լույս տեսավ «Որեր» բուլնիկյան որսթերթի
№ 1-ը: Այդ համարում ապագրվեց նրա «Ի՞նչ և՛
ստում ընտրությունները հոգվածը 2-րդ Գետական
Դումայի ընտրությունների աթիվ, վորտեղ գրում
է. «Գորկոտարական կուսակցությունն անադոք կռիվ
պետք է մղի ինչպես սեհարյուրակային, նույնպես և
կաղեռային ժամանակի դեմ»: Ս. Ս.-ն «Որեր» թերթին
մասնակցում էր «Ս. Սոս-յան» ստորագրությամբ:

Փետրվարի 23 (10)
Բագու

8 համար լույս տեսնելուց հետո Բագվի քաղաքա-
պետի կարգադրությամբ փակվեց «Որեր» լրագիրը:
«Որեր»-ի № 8-ում լույս տեսավ Ս. Ս.-ի հոգվածը
«Կազմակերպության», քե բռնի ուժ վերնադրով,
ուզղված ընդդեմ անարխիստների, Վենրկա մեծ
պատմական որերում,—գրում է Ս. Ս.-ն այդ հոգվա-

ծում, — յերբ վոր Ռուսաստանի բանվոր դատակարգի ներստական կռիւ վրա դարձրած և ամբողջ աշխարհի լարված ուղադրութեանը, յերբ վոր միջազգային պրոլետարիատի և ընդհանրապէս զհմեկրտա խաղճերի սրտերը բարտխում են մեզ նեա միաժամանակ, այս պարագաներում մարտեցնել բանվորին — զեւրագործութեան և, վորի դեմ պետք և ամեն զխտակից բանվոր խիստ կռիւ մղել:

Մեր ուժը, մեր վստահութեանը ազդաւ հաղթութեան վերաբերմամբ՝ մեր կազմակերպութեան, մեր զխտակցութեան մեջ է:

Մայիսի 18 (5)
Բազու.
(Բայիլովի բանա)

Ս. Ս.-ն ձերբակալվում և Բազվի նահանգական ժամագործական վարչութեան կողմից՝ Բազվի բոլշեիկներին տկարիւն նեա միասին պրոֆեսիոնալ մամուլ հիմնելու հարցերը քննող խորհրդակցութեան ժամանակ (Գիւմարի շէնկէլայա փողոց, № 123 տանը) և տարվում Բայիլովի բանա Լուսարսար Իվանովիչ Յաշվիլի անվան տակ:

Մայիսի 23 (10)
Բազու.

Բազվի նահանգային ժամագործերիայի պետի ոչնական՝ ոտմիտար Զայցելը հարցաքննութեան յենթարկեց կալանավորված Ս. Ս.-ին (Լ. Յաշվիլի): Ս. Ս.-ն հրաժարվեց իր քաղաքական համոզմունքների մասին նրան վորհե քացատրութեան տալու:

Հունիսի 7 (մայիսի 25) Բազու.

Ռոտմիտար Զայցելը վորտեց ազատել բանաից մայիսի 5-ին ձերբակալված բոլշեիկներէից Յ. Կազու, ի քիւմ վորտեց նաև Ս. Ս.-ին՝ զործի մեջ նրանց հանցավոր՝ զործուհեյութեան մասին փաստական նյութեր նայտարեբոված չլինելու պատճառաբանութեամբ:

Հունիսի 8 (մայիսի 26) Բազու.

Բազվի պահնորդական պունկտի վարիչ ոտմիտար Ուլուփսկին հատուկ զրութեամբ զինեց Բազվի նահանգային ժամագործերիայի պետ Շչերբակովին, խնդրելով կրկին անգամ ձերբակալել ոտմիտար Զայցելի կողմից ազատված բոլշեիկներին, ի քիւմ վորտեց նաև Ս. Ս.-ին՝ ՎՍԽ քաղաքի ապրանքի ներկայացուցիչ Յաշվիլին (կոնսպիրատիվ մականունը «Տիմոֆեյ»)՝ — զորպէս վտանգավոր և Բազվի կազմակերպութեան աչքի ընկնող զործիչ¹⁾: Շչերբակովը կարգադրում և կրկին կալանքի տակ տանել Ս. Ս.-ին և մյուս բոլշեիկներին: Ս. Ս.-ին հաշտվում և թաղմել և խուսափել 2-րդ ձերբակալութեանից:

¹ Ուլուփսկու նամակից — իմը:

Հունիսի սկզբներին
(մայիսի վերջներին հ. տ.)
Քաղու.

ՌՍԴԲԿ Լոնդոնի 5-րդ համագումարից Քաղու յե
վերադառնում ընկեր ՍՏԱՆԻՆԸ, Հնկեր ՍՏԱՆԻՆԻ
գլխավորությամբ հրավիրվում և Քաղվի գեկավար
բալլերիկներին խորհրդակցություն՝ Ս. Սպանդարյանի,
Ա. Ջափարիանյի, Ս. Եսևումյանի, Որջանիկիանյի,
Վ. Ֆիսկեսովի և ուրիշների մասնակցությամբ։ Խոր-
հրդակցությունը լուծեց կուսակցական քաղաքա-
կան-կազմակերպական մե շարք հարցեր, ապա վո-
բոյեց հրավիրել կուսակցական աշխատական կոնֆե-
րենցիաներ, հրատարակել բոլշևիկյան լրագրեր, վե-
րականգնել կուսակցական անլիզալ աղաքաներ։

(Հունիսի 3 (հունի-
սի 20) Քաղու.

Հնկեր ՍՏԱՆԻՆԻ գեկավարությամբ հիմնվում և
«Бакинский пролетарий» (Քաղվի պրոլետարը)
բոլշևիկյան լրագրերը, վորի խմբագրական կազմում
ընթերցում և նաև Ս. Ս.-ն լրագրի առաջին համա-
րում լույս և տեսնում Ս. Ս.-ի հոգվածը «Քաղաքա-
կան ակնարկներ» վերնագրով՝ «Տ» ստորագրու-
թյամբ։

Հունիսի 23 (10)
Քաղու.

«Бакинский пролетарий»-ի № 2-ում հրատարակվեց
Ս. Ս.-ի «Քաղաքական ակնարկներ» հոգվածաշարը՝
ուղղված եսերներին և կազեաներին դեմ։ «Հեղափո-
խության ալիքը բարձրանում և»-գրում և այդ հոգ-
վածում Ս. Ս.-ն

Հունիս
Քաղու.

Ս. Ս.-ն մեծ կամպանիա յե մզում Քաղվի բանվոր-
ների ընդհանուր քաղաքական գործադուլի կազմա-
կերպման համար, մասնակցում և ընդհանուր գոր-
ծադուլի կազմակերպման համար հրավիրված՝ Նավ-
թահանքերի բանվորների ներկայացուցիչների կոն-
ֆերենցիային, վարանդ յելույթ և ունենում գործա-
դուլը վիժեցնող մենչևիկներին, զաջնակներին, սպեցի-
ֆիկներին, եսերների դեմ։ Մենչևիկ Գառապրյանի
յելույթի տաթիվ Ս. Ս.-ն իր հասում ասում և.
«Մենք ձեզանից՝ մենչևիկներին սպասում ենք ևլ
ավելի մեծ դավաճանություն, դուք ընդհանակ եք
մեծ ստորությունների, վորովհետե զազաբել եք
բանվորների շահերի մասին մասնելուց, վարովհետե
չեք հավատում հեղափոխությունը և նրա հաղթանա-
կին։ Քայց հեղափոխությունն սպրում և և նա իր
համբից գնն կշարտի նրա ընթացքը կանգնեցնող
բուրդ գզվելի սպարաունիտաներին»։

Ողոտոտ
Քաղու.

Ս. Ս.-ն ակախվ կերպով մասնակցում և Նավթար-
դյունարերագների հետ տեղի ունենալից խորհրդ-
դակցության շուրջը ծավալված կամպանիային, կոն-
գրած մենչևիկ ընկեր ՍՏԱՆԻՆԻ տեսակետի վրա —

ժողովրդակցությունը յերաշխիքներով, կամ վոչ մի խորհրդակցություն: Ս. Ս.-ն մասնակցում և նախագահում է զործարանների լիազորների մոգոֆներին և զհեղափոխության և սոցիալական նախադրյալների մոգոֆներին առաջադրվելիք պահանջներին մշակման աշխատանքներին:

Ոգոստոսի 25 (12)

Բազու.

Նույն տեսակով ընկեր ՄՏԱԼԻՆԻ նախաձեռնությամբ հիմնված «ԵՄՃՈՔ» մասնաշաղկան բանվորական լրագիրը, զորին աշխատակցում են ին Ի. Վ. Ստալինը, Ա. Զափարիան, Ս. Շահումյանը, Ս. Որջոնիկին, Ս. Սպանդարյանը և ուրիշները:

Հոկտեմբեր

Բազու. (Սև քաղաք)

Ս. Ս.-ն մասնակցում է Բազվի բռնկվելուց հետո հերթափոխի նախադրյալին կոնֆերենցիայի աշխատանքներին և ընտրվում է Բազվի կոմիտեյի անդամ, զորին գլխավորում էր ընկեր ՄՏԱԼԻՆԻ:

1908 թիվ

Հունվար—փետրվար

Բազու.

Ս. Ս.-ն ընկեր ՄՏԱԼԻՆԻ զեկապարտությամբ հաղմահերթական աղետացիոն խաչը աշխատանք և հասարակում նախագահների և զործարանների բանվորների զործադուլներին հաղմահերթման առաջադրվում:

Հունվարի 4 (զեկտեմբերի 22, 1907 թ.),

Բազու.

Բազվի քաղաքապետը կորույն պահանջում է զատիկ-համապետից կրկին անգամ փնտռել և ներքին զործների միևնույնության կարգադրության համաձայն՝ Բազվից աքսորել Ս. Ս.-ին (Յազվիկին) ի թիվս 1907 թ. մայիսի 5-ին անբախտված մյուս բռնկվելիքների:

2 մ և ո

Բազու.

Ս. Ս.-ն մասնակցում է ՌՄԴՌԿ Բազվի համաքաղաքային բռնկվելու 2-րդ կոնֆերենցիայի աշխատանքներին:

Մարտի 29 (16)

Բազու.

«ԵՄՃՈՔ»-ի № 22-ում հրապարակվեց Ս. Ս.-ի հոգովածը «Չարախնդ անդրադրյալ» վերնագրով նախադրյալները բանվորներին միության հասցելին զաշխակներին որդան «Նախկ»-ի հասարակ զրդարելի յնույթների զեմ: ՎՊՆՆ և այլ, զբում է Ս. Ս.-ն, յնքն աշխատելու նախադրյալներին յնույթ զաշխակներին հոգավորել:

Ապրիլի 12 (մարտի 30)

Բազու.

«ԵՄՃՈՔ»-ի № 25-ում հրապարակվեց Ս. Ս.-ի «Նախկ» ընկած միության վերածնունդը հոգովածը: Այդ հոգովածում Ս. Ս.-ն, ըննադատելով «Նախկ»-ի միությունը և զմիևնույնների միությունը՝ մեղքել:

կյան կազմակերպությունները պառակտել է ու ֆուսս-կար-բուրժուական գործունեությունը, գրում է, վեր բուլղերկյան «նազիթարդյունարերական բանվոր-ների միություն» անում է որեցոր է նգորանում:

Ապրիլի 28 (15)
Բազու.

«Бакинский пролетарий»-ի № 3-ում հրատարակվեց Ս. Ս.-ի հոդվածը «Բազմի կազմակերպության պառակտման ասթիվ» վերնագրով, վերի մեջ նա մեր-կացնում է մենչևիկների պառակտել, կազմալուծել էյությունը:

Մայիսի սկզբներին
(ապրիլի վերջներին
է. ա.) Բազու.

Ս. Ս.-ն մասնակցում է Բազմի բուլղերկյան կազմակերպության համաքաղաքային կոնֆերենցիայի աշխատանքներին: Կոնֆերենցիայում նա ընտրվում է ՌՄԴԲ Բազմի կոմիտեյի անդամ:

Մայիսի 28 (15)
Բազու.

«Бакинский пролетарий»-ի № 4-ում հրատարակվեց Ս. Ս.-ի «Միավորողներ» հոդվածն ընդգեմ մենչևիկների և ՌՄԴԲ ԿԿ-ի մենչևիկ անդամներ՝ Ն. Ժորգանյայի (Կոստրով) ու Գերմանի (Դանիշևիկ), վորոնք ողտազործելով ԿԿ-ի անունը, գրադարություններ էյին բարդում Բազմի բուլղերկյան կոմիտեյի վրա:

Հունիսի 8 (մայիսի 26)
Բազու.

«Гудок»-ի № 33-ում տպագրվեց Ս. Ս.-ի «Մեղավորի փնտաումը» հոդվածն ընդգեմ մենչևիկյան «Промыслов. вестник»-ի:

Ողտաում
Բազու.

ՌՄԴԲ Բազմի կոմիտեյի նիստում «Бакинский рабочий» ժուռնալի խմբագրական կոլեգիայի կազմում ընտրվեց նաև Ս. Ս.-ն:

Սեպտեմբերի 19 (6)
Բազու.

Ընկեր ՍՏԱՄՆԻ գեկավարությունը սկսեց հրատարակել «Бакинский рабочий» ժուռնալը: Ժուռնալին տկտիվ կերպով աշխատակցում էր Ս. Ս.-ն:

Հոկտեմբերի 17 (4)
Բազու.

«Бакинский рабочий»-ի № 9—10-ում «Ս. Ոլգին» ստորագրությամբ հրատարակվեց Ս. Ս.-ի «Հերթական խնդիր» հոդվածը՝ գործադուլային ֆոնդ հիմնելու մասին:

Հոկտեմբերի 30 (17)
Բազու.

«Бакинский рабочий»-ի № 13—14-ում «Ս. Ոլգին» ստորագրությամբ հրատարակվեց Ս. Ս.-ի «Գործադուլային մասին» վերնագրով հոդվածը:

Նոյեմբերի 13 (հոկտեմբերի 31)
Բազու.

Բազմի քաղաքային կարգադրությամբ փակվեց «Бакинский рабочий» ժուռնալը:

բանձնոր դասակարգի վրա գրվում էին նոր հարկերը
նույն հոդվածում Ս. Ս.-ն սուր քննադատության և
յննթաղելում Անդլիայի սոցիալ-ակֆորմիստներին,
վորենք չէիննց բախալ տանց պատշաճ զգուշավո-
րության և քննադատության կարելի են լինելու
կուսակցության հետ թե ընտրությաններին և թե
պատրամենումն:

Ապրիլի 20 (7)
Թիֆլիս

«Нояк речъ»-ում «Իզդո» ստորագրությանը
սկսում և տպագրվել Ս. Ս.-ի «Արվագները հայկական
կյանքից» հոդվածաշարը, վորի մեջ նա մերկացնում
և հայ նացիոնալիստներին:

Ապրիլի 28 (15)
Թիֆլիս

«Нояк речъ»-ի № 85-ում տպագրվեց Ս. Ս.-ի
«Յեզմ մի կործանված ակֆորմ» հոդվածը Վ. Ուրլին
ստորագրությամբ, պայմանական դատապարտության
որինադրված պետական խորհրդի կողմից մերժվելու
առթիվ: Այդ հետևանք և այն բանի, Վոր կառավար-
ությանը զնում և ակադեմիկներին ուսկացման
հանադարհով, — գրում և Ս. Ս.-ն:

Ապրիլի 29 (16)
Թիֆլիս

«Нояк речъ»-ի № 86-ում տպագրվեց Ս. Ս.-ի «Ռու-
սաստանյան Index» հոդվածը՝ ուղղված հասարակարգ
Մինսկի դեմ, վորը պրակտիկության վերաբերմամբ
հակադրությանն ուսկացնելու նոր արինադրվե
մշակում: «Ռադիալարչար» ուսու գրականությանը,
կրկին յննթաղվում և նոր հայտանքներին, նոր
պատմներին, — գրում և Ս. Ս.-ն, — նոր կապանքնե-
րով չլթայված միտքը տանջվելու յն դաման ճիրան-
ներում: Աղղային պարծանք և գանձարան հանդի-
սացող մեր՝ աշխարհ նվանած գրականությանը — իր
անվանական տունը հրապարակային դատապարտության
և յննթաղվելու ֆարաշխարհ Պուրիզինիներին կող-
միցն:

Մայիսի 5 (ապրի-
լի 22)
Թիֆլիս

«Нояк речъ»-ի № 88-ում տպագրվեց Ս. Ս.-ի
«Յեզ և անհրամկա» հոդվածը, վորի մեջ նա, նկա-
րագրելով ուս անկցիլայի արդյունքները, ինքնատա-
նություններին ավելացումը և աշխատավորական
մաստանքին ազդասացումը՝ կոչ և տնում բարոր
մասնող մարդկանց, եղևներ սիրում են իրենց հայ-
րենիքը՝ յելը վորոնել սակեղված գրությունից, մա-
վան այն հրամանիցն:

Մայիսի 14 (1)
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն «Нояк речъ» լրագրի միջոցով գիմում և
Թիֆլիսի մուսուլմաններին՝ վերջ զնելու լրագրա-
յին պուլմիկային սանձարձակ ձևերին:

Մայիսի 19 (6)
Թիֆլիս

«Новая речъ»-ի № 100-ում ապագրվեց Ս. Ս.-ի «Գործա-
կատարական որինադին» հոդվածը, վերաբերում է մեր-
կացնում և 3-րդ Պետական Դումայի շրջանավորական
համեմատողության կողմից առևտրական և արդյունա-
բերական ձևանաբերության նկատմամբ ձևադրականների նոր-
մայ հանգույնի վերաբերյալ որինադինի շահագործա-
կան նախնադրականության բնույթը «Ենչ կարելի չե
սպասել, — գրում և Ս. Ս.-ն, — այն շրջանավորական
համեմատողության, վերին նախադրանք և բարձր Տիգլին-
հույզները, վերը հայտարարել և, թե աշխատանքի
վերին որինադրական պատասխանության էրադը և
միայն անբարյալականացնել բանավորական հոդին և
վերին զեկույցող անգամ և նույնպես բարձր կրյու-
զները — Ստրուգին, մի խառը գործարանները, կույս-
նայի մեքենայականության և այլ գործարանները տեղը,
վերին ուղղում և արդյունաբերության և առևտրի
հայրենական հովանավորության բարձր բարեփոխումը»:

Մայիսի 20 (16)
Թիֆլիս

«Новая речъ»-ի № 109-ում ապագրվեց Ս. Ս.-ի «Հա-
մադարանական նոր կանոնադրության» հոդվածը
մոզովբական լուսավորության մեխանիզմների կող-
մից մշակված համադարանական նոր կանոնադրու-
թյան առթիվ, վերը, ինչպես գրում և Ս. Ս.-ն, հան-
դիմանում և Վեր արդավ լույսի ու զեկույթյան ու-
ղիվներին դեմ, մեր գրքայիններին դեմ սեկտորյալկա-
լիններին կողմից»:

Մայիսի 31 (18)
Թիֆլիս

«Новая речъ»-ի № 110-ում ապագրվեց Ս. Ս.-ի նա-
մակը սուսական գրամատիկական խմբակի նախա-
դար Բուկչանին՝ մոզովբական տանը մոզովբի
համար ներկայացումներ կողմակերպելու գործում
չեղած աննորմալությաններին առթիվ Այդ համարից
և Ս. Ս.-ն, ցենզուրային հետադիմություններից զրկված,
զապարում և «Новая речъ»-ին աշխատակցելուց»:

Հուլիս
Թիֆլիս

Թիֆլիսի պահեստական բաժանմունքը գործաշա-
լական տեղեկություններ և ստանում, վեր Ս. Ս.-ն
բնակվում և Թիֆլիսում, Ուղղնական փոստին № 24
տանը»:

Հուլիս
Թիֆլիս

Պոլկայան շրջանային պահեստական բաժանմուն-
քը ստանում և գործակալական տեղեկություններ,
վեր Ս. Ս.-ն Թիֆլիսի սոցիալ-դեմոկրատական կազ-
մակերպության անգամ և և հանախում և հուսակցա-
կան մոզովներին Պահեստական բաժանմունքը նրա
վրա սահմանում և արտաքին հեկույթյան՝ Վոլբա-
նին՝ մականունով»:

- Փետրվարի 9 (հուն-
վարի 27)
Քիֆլին «Ликсток-копейка»-յում հրապարակվեց Ս. Ս.-ի հոգ-
վածը «Կուսակցականության և անկուսակցականու-
թյան» մասին:
- Փետրվարի 13 (հուն-
վարի 31)
Քիֆլին «Ликсток-копейка»-յում հրապարակվեց Ս. Ս.-ի
«Եւրոստեկլամի նոր միջոց» հոգվածը՝ ուղղված սպե-
ցիֆիկներին լիդերներից մեկին, հայտնի գրադոգ Բ.
Իշխանյանին դեմ:
- Մարտի 4 (փետրվա-
րի 19)
Քիֆլին «Ликсток-копейка»-յում հրապարակվեց Ս. Ս.-ի
«Յեւրուստեկլամի» հոգվածը՝ Ստոլիպինի ազդարարին
սրեննի մասին: Տեղի յե ունենում «ուսեղներին վրա
հենվելու բարեախաղ, գյուղում ստեղծվում և բուր-
ժուակիա և իրեն այդ պրոցեսին անխուսափելի առ-
գյունը»՝ հոգադուրկ պրոլետարիատը—գրում Ս. Ս.-ն:
- Ապրիլի 23 (10)
Քիֆլին Ցարական ցենզուրայի պահանջով դադարեց լույս
տեսնել «Ликсток-копейка» սրաթերթը: Խմբագիրը
տուգանվեց:
- Ապրիլի 28 (15)
Քիֆլին «Ликсток-копейка», սրաթերթը շարունակեց լույս
տեսնել «Трудовая копейка» անվան տակ: Այժմ
հրապարակվեց Ս. Ս.-ի հոգվածը՝ «Հայկական մամու-
լից» վերնագրով:
- Մայիսի 7 (ապրի-
լի 24)
Քիֆլին Քիֆլինի նահանգապետի կարգադրությամբ փակ-
վեց «Трудовая копейка» սրաթերթը:
- Հունիսի 14
Փարիզ ՌՄԴԲԿ Կենտկոմի անդամների խորհրդակցությամբ
(ցեկիտաների խորհրդակցությամբ) Ծ-րդ Նիստում
կազմվեց Համառուսաստանյան կուսակցական կոն-
ֆերենցիայի հրավերման կազմակերպական հանձնա-
ժողով: Կազմակերպական հանձնաժողովի անդամներ
են ընտրվում բուլնիկներից Ստալինը, Ս. Սպանդա-
րյանը, Սմիգոլիչը և ուրիշները:
- Հուլիսի վերջին—
ադոստսի սկզբին
Քիֆլին Ընկեր Ստալինը Սուվիչեզդոսկի աջոսրից փախչելով,
անլիզալ դալիս և Քիֆլին և իջնում Ս. Ս.-ի մոտ:
Ընկեր Ստալինի ղեկավարությամբ տեղի յեն ունե-
նում Քիֆլինի բուլնիկներին մի շարք խորհրդակցու-
թյուններ, նվիրված համակուսակցական կոնֆերեն-
ցիա հրավերելու համար պայքար կազմակերպելու
հարցերին: Ս. Ս.-ն կազմակերպում և ընկեր Ստալի-
նի գրած հայտնի թուցիկի ուստերեն և հայերեն
լեզվով հրատարակման գործը:
- Ոգոստոսի յերկ-
րորդ կես
Քիֆլին Ս. Ս.-ն մասնակցում և Քիֆլինի ղեկավար բուլնիկ-
ներին «ընտրովի ղեկավար խմբակի» Նիստին: Նիս-
տում համակուսակցական կոնֆերենցիա հրավերելու

մասին զեզուցեց կոնֆերենցիայի հրավերման ար-
տասանմանյան կազմակերպական հանձնաժողովի
ներկայացուցիչ Գ. Կ. Որջանիկիձևն: Քեմբրիջի ժո-
րժման մեջ վաղջուհեց համակուսակցական կոնֆե-
րենցիայի հրավերման համար կազմակերպական
հանձնաժողովի անդամակազմները և արձանագրեց,
վոր ընտրովի ղեկավար խմբակը կուսակցական կյան-
քում ստեղծված ճգնաժամից բնական յեղք և հա-
մարում համակուսակցական կոնֆերենցիայի հրա-
վերումը, վորով թե սկիզբ կըրվի Ռուսաստանում
գոյություն ունեցող և ՌՄԴԲԿ գործակից հավատա-
րիմ բոլոր կազմակերպութայններին միավորման և
թե վերջ կարվի գաղափարական և կազմակերպական
ամեն տեսակ յերբուրմներին (լիկվիդատորութայն,
ռազմիկզմ, աստվածաշինարարութայն և այլն):

Սեպտեմբերի 23 (10)

Նոր Նախիջևանի հալական թեմական գաղթոցի
տեսուչը Ռոստովի քաղաքագետի ցուցումով մեկ-
րում և Ս. Ս.-ին ուսուցչական պաշտոնը տալ թեմա-
կան գաղթոցում:

Հոկտեմբերի 10—13
(սեպտեմբերի վերջերին
հ. տ.)
Բազու.

Ս. Ս.-ն, վորպես Թիֆլիսի բողոքական կազմակեր-
պության ներկայացուցիչ, մտնում և համակուսակ-
ցական կոնֆերենցիայի հրավերման Ռուսաստա-
նյան կազմակերպական հանձնաժողովի (ՌՈԿ) կազմի
մեջ և մասնակցում հանձնաժողովի նիստերին, վոր
տեղի էլին ունենում Գ. Կ. Որջանիկիձեյի գլխավո-
րությամբ ՌՈԿ-ի առաջին նիստում Թիֆլիսի կազ-
մակերպության մասին հաշվետվությամբ հանդես
յեկավ Ս. Ս.-ն:

Հոկտեմբերի 14 (1)
Բազու.

Ս. Շահումյանի անբավական հետեանքով Ռուսաս-
տանյան կազմակերպական հանձնաժողովի նիստն
ընդհատվեց և փոխադրվեց Թիֆլիս:

Հոկտեմբերի 16—19
(3—6)
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն մասնակցում և ՌՈԿ-ի 2-րդ և 3-րդ նիստե-
րին Նիստերում մշակվում և համակուսակցական
կոնֆերենցիայի ընտրութայններին կարգը, աշխա-
տանքի պլանը և միանայն ընդունվում և ՌՈԿ-ի գլ-
մումի նախագիծը՝ տեղական կազմակերպութայն-
ներին:

Բազու.

ՌՄԴԲԿ Բազմի բողոքական համաքաղաքային կոն-
ֆերենցիան Ս. Ս.-ին ընտրեց կուսակցութայն 6-րդ
կոնֆերենցիայի պատգամավոր:

Նոյեմբերի 25 (12)

Պետերբուրգում հրատարակվող բողոքական «Звезда»
լրագրի № 29-ում հրատարակվեց Ս. Ս.-ի «Կազմա-

ներքի գիտախորհրդի մասին» հաղթածը (Յուճիբուս) ստորագրութիւնը:

Աւուս

Ս. Ս.-ն, Վորպես համակուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրման Ռուսաստանյան հաղթականերական Հանձնաժողովի անդամ, մեկնում է Մոսկվա, Պետերբուրգ և ապա Մեքսիկայի յերկրի նահանգները (չափազանց յերկրամաս)՝ պայքար կազմակերպելու կուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրման համար: Պետերբուրգում նա կապվում է ընկեր Ստալինի հետ (վարն ույն ժամանակ գտնվում էր բանտում)՝ ստանում գերեկախմբեր տալիկա համակուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրման աշխատանքները կազմակերպման ուղղութիւնը, մասնակցում է «Звезда»-ի հրատարակման աշխատանքներին, յեկույթներ և ունենում բանփոխական ռայոնական մի շարք մոգովներում:

Դեկտեմբեր Ռեդա

ՌՄԴԲԿ Ռեդայի համաքաղաքային կոնֆերենցիան լսում է ՌՈԿ-ի ներկայացուցիչ Ս. Ս.-ի ղեկուցումը համակուսակցական կոնֆերենցիայի հրավիրման և ՌՈԿ-ի աշխատանքներին մասին: Համաքաղաքային կոնֆերենցիան միանայն վարչաց մասնակցել կոնֆերենցիային: Ս. Ս.-ն յեկույթ և ունենում նաև գրանից հետո հրավիրված Ռեդայի կենտրոնական պրոպագանդիստական կուլեգիայի խորհրդակցութեանը, վորը նույնպես վարչում է ընդունում մասնակցելու կոնֆերենցիային:

1912 թիւ

Հունվարի 1 (գեկտեմբերի 19, 1911 թ.) Թիֆլիս

Թիֆլիսի վոստիկանական 1-ին մասի պրեստովը Պետերբուրգի պահնարդական բաժանմունքից գրութեան և ստանում, վորով տեղեկութեաններ են պահանջվում Ս. Ստանդարյանի անձնավորութեան մասին:

Հունվարի 18—30 Պրագա

Ս. Ս.-ն մասնակցում է ՌՄԴԲԿ 6-րդ («Պրագային») կոնֆերենցիայի աշխատանքներին, վորպես Բազիկ կազմակերպութեան ներկայացուցիչ:

Հունվարի 21 Փարիզ

Ս. Ս.-ն այցելում է Փարիզ և նույն որը յերեկոյան մեկնում Պրագա՝ ՌՄԴԲԿ կոնֆերենցիային մասնակցելու համար:

Հունվարի 23 (յեբեկոյան) Պրագա

ՌՄԴԲԿ 6-րդ կոնֆերենցիայի 11-րդ նիստում Բազիկ, Թիֆլիսի, Մուխոմի, Բաթումի, Քուխայի, Փոթիի և Դորիի կուսակցական կազմակերպութեանները:

աշխատանքների զբաղման մասին զեկուցումով հան-
դես և զալիս Ս. Ս.-ն:

Հունվար
Պրազա

ՌՄԴԲԿ 6-րդ կոնֆերենցիան ընարում և Կենտրո-
նական կոմիտեի նախագլու կազմով Լենին, ՍՏԱՄԻՆ,
ՍՎԵՐԴՆՈՎ, ՈՐԶՈՆԻԿԻՋԵ, ՍՊԱՆԴԱՐՑԱՆ, ԳՈՂՈՇՈՒ-
ԿԻՆ, ԿԱՆՆԻՆ և ուրիշները: Ռուսաստանում աշխա-
տանքները զեկավարելու համար Կենտկոմի Ռուսա-
կան բյուրոյի (Русское бюро ЦК) կազմում ընարը-
վում են՝ ՍՏԱՄԻՆԸ, ՈՐԶՈՆԻԿԻՋԵՆԸ, ՍՊԱՆԴԱՐՑԱ-
ՆԸ, ՍՎԵՐԴՆՈՎԸ, ԿԱՆՆԻՆԸ, ԳՈՂՈՇՈՎԻՆԸ:

Փետրվարի 1
Հայացիդ

Կայացավ ՌՄԴԲԿ Կենտկոմի կազմում նոր ընարված
անդամների խորհրդակցություն, վորին մասնակցում
եյին 3-րդ Պետական Դումայի ՍԴ Ֆրակցիայի ներ-
կայացուցիչները: Խորհրդակցությունում Պրազայի
կոնֆերենցիայի աշխատանքների արդյունքների մա-
սին հաղորդում արեց Վ. Ի. Լենինը, իսկ Ռուսաս-
տանի կազմակերպական հանձնաժողովի գործունե-
յության մասին՝ Ս. Սպանդարյանը:

Փետրվարի սկզբներին
Բեռլին

Ս. Ս.-ն Լենինի առաջարկով ՌՄԴԲԿ ներկայացուց-
չության կազմում բանակցություններ և վարում
Կ. Կուցկու հետ կուսակցությանը պատկանող դու-
մարները ստանալու համար, վոր պահ եյին արված
այսպես կոչված «պահոգներին» («дожидатели») — Կ.
Կուցկուն, Ա. Բերեյին և Կ. Ցեակինին:

Փետրվար
Փարիզ

Ս. Ս.-ն Բեռլինից զալիս և Փարիզ և 3-4 օրից հետո
մեկնում Ռուսաստան:

Փետրվար
Ռիդա

Ս. Ս.-ն, վորպես ՌՄԴԲԿ Կենտկոմի անդամ, շրջում
և լատիշական յերկիրը: Բոլշևիկյան կազմակերպու-
թյուններում նա զեկուցումներ և տալիս կոնֆե-
րենցիայի արդյունքների մասին:

Փետրվար
Պետերբուրգ—
Մոսկովա

Պետերբուրգում և Մոսկովայում մասնակցում և և
յերույթներ և ունենում մի շարք անլիզավ մողով-
ներում, մասնալականացնում և Պրազայի կոնֆե-
րենցիայի վորդումները և մասնակցում 6-րդ Պետա-
կան Դումայի նախընտրական պայքարի կազմա-
կերպմանը:

Փետրվարի վերջերին
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն վերադառնում և Թիֆլիս, բոլշևիկյան բլիշ-
ներում և զեկավար խմբակում զեկուցումներ և անում
կոնֆերենցիայի արդյունքների մասին: ՌՄԴԲԿ Թիֆ-
լիսի խմբակն իր բանաձևում զբում և, վոր ամբող-
ջապես միանում և կոնֆերենցիայի վորդումներին և

«կոմանդակէր ԿԿ-ին իր ստեղծագործ աշխատանքներում»:

Մարտի 3 (փետր-
վարի 19)

«ՅԵՇԱՀԱ»-յի № 11-ում «Սունիում» ստորագրու-
թյամբ հրատարակվեց Ս. Ս.-ի «Նամակ Կովկասից»
հոդվածը Թիֆլիսի լիկվիդատորների դեմ:

Մարտի 13 (փետր-
վարի 29)
Բազու.

Բազվի պահնորդական բաժանմունքը գործակալա-
կան տեղեկություններ և ստանում, վոր Պրազայի
կոնֆերենցիայում Բազվի ներկայացուցիչը Ս. Ս.-ն
և յեղել, և վոր նա զայիս և Բազու՝ զեկուցելու
կոնֆերենցիայի արդյունքների մասին:

Մարտի յերկրորդ կեսին
Բ ա զ ու .

Ս. Ս.-ն Բազվի բողոքիչան տկախի նիստում զեկու-
ցում և Պրազայի կոնֆերենցիայի աշխատանքների
մասին:

Մարտի 17 (4)

«ՅԵՇԱՀԱ»-յի № 14-ում հրատարակվեց Ս. Ս.-ի «Է-բդ
Դուժայի ընտրությունների աթիվ» հոդվածը «Ը-
ռուց» ստորագրությամբ:

Մարտի 18 (5)
Թիֆլիս

Թիֆլիսի նախնադային ժամգարական բաժանմունքը
ստացարկում և Թիֆլիսի պահնորդական բաժան-
մունքի պետին հակադրություն սահմանել Ս. Ս.-ի
(«Ովբամու»)-վրա:

Մարտի 27 (14)
Բազու.

Բազվի պահնորդական բաժանմունքը գործակալական
տեղեկություններ և ստանում, վոր Բազու յե յեկել
Ս. Ս.-ն («Կազկապակին»)՝ զեկուցելու Պրազայի կոն-
ֆերենցիայի արդյունքների մասին:

Մարտի 31 (18)
Բազու.
(Բախտանի)

Ս. Ս.-ն ներակալվում և նազխարդյունաբերական
բանվորների միության շնորհում, ուր ինքը յերկու
բլիշներում պետք և զեկուցելու Պրազայի կոնֆե-
րենցիայի արդյունքների մասին, և տարվում Բազվի
կենտրոնական բանոր:

Մարտ—ապրիլ

Թիֆլիսում ՌՄԴԿԿ ԿԿ-ի ստորագրությամբ հրա-
տարակվում և տարածվում և Ս. Սպանդարյանի գրած
«Կուսակցության համար» կոչը:

Ապրիլի 1 (մար-
տի 19)
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ի ընտկարանում խուզարկություն և կատար-
վում:

Ապրիլի 4 (մար-
տի 22)

«ՅԵՇԱՀԱ»-յում հրատարակվեց Ս. Ս.-ի նեղով կազմ-
ված՝ Թիֆլիսի գործակառարների բողոքն ընդդեմ
3-րդ Պետական Դուժայի ընդունած՝ գործակառա-
րների ընտրմալ հանգստի վերաբերյալ որինագծի:

Ապրիլի 19 (6)

Բազմի պահանջական բաժանմունքը դորժակալական տեղեկություններ և ստանում, զոր 1911 թ. ակտիվներին թիֆլիսում կազմակերպված առանձին սպորտընկերության խմբակը կազմակերպել և Սուրեն Ազանդարյանը:

Մայիսի 5 (ցերեկ)
Փարիզ

Վ. Ի. Լենինը և Ն. Կ. Կրուպսկայան այցելում են Ս. Սպանդարյանի հորը՝ Սպանդար Սպանդարյանին, Ս. Ս.-ի ձերբակալման մասին տեղեկություններ ստանալու Տեանելով Սպանդար Սպանդարյանի նյութական նեղ դրությունը, զորոշ զուստով ողնում են նրան:

Մայիսի 5 (յերեկ)
Փարիզ

Վ. Ի. Լենինը նամակ և գրում Բեռլին՝ Ս. Սպանդարյանի ընտանիքին մտերիմ Վրակի Տեր-Հովհաննիսյանին՝ Բազմում ձերբակալված Ս. Ս.-ին և Փարիզում աղքատ նրա հիվանդ հորը՝ Սպ. Սպանդարյանին նյութական օժանդակություն ցույց տալու և ընդհանրապես նրանց ողնաթյան դորժը կազմակերպելու մասին՝ Վրակում վորեն մեկին արդյոք չէ՞ր նախաշում, — գրում և Վ. Ի. Լենինը, — վորին կարելի լիներ գրել Սուրենի մասին և խնդրել հոգ տանելու նրա համար:

Ապա, յեթև դուք ընդհանուր ծանոթներ ունեք, շատ կարևոր կլիներ հոգ տանելու նաև հոր մասին: Հույս ունեմ, զոր դուք կանեք, ինչ կարող եք, յերկու Սպանդարյանների համար և այդ մասին մի յերկու խոսք գրեք ինձ:

Մայիսի 21 (8)
Բաղու

Ս. Ս.-ն ազատվում և կալանքից, ստորագրություն տալով, զոր կմեկնի թիֆլիս:

Մայիսի 23 (10)
Բաղու

Ս. Ս.-ն Բազմից մեկնում և թիֆլիս:

Հունիսի 3 (Մայիսի 22).
Բաղու
(Բալաջարի)

Ս. Ս.-ն թիֆլիսից Յեկատերինոպոլ մեկնելիս Բազմի կալարանում ձերբակալվում և Անդրկովկասյան յերկաթուղային ժանդարմական գնառկանական վարչության Բազմի բաժանմունքի կողմից և բերվում թիֆլիս:

Հունիսի 5 (Մայիսի 24)
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ն թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պետի կարգադրությամբ կալանավորվում և Մեռեթի բանտում:

Հունիսի 6 (Մայիսի 25)
Թիֆլիս

Ս. Ս.-ի առաջին հարցաքննությանը ժանդարմաբերայի առանձին կորպուսի ստամբուրի կողմից:

Հունիսի 10 (մայիսի 28) Ս. Ս.-ն գրավոր դիմում և ուղարկում Թիֆլիսի նահանգային մանդատական վարչության տեղին՝ զեքսպարմենտը խուզարկության մասնակ իրենից զերպրած գրածը:

Հունիսի 23 (10)
Թիֆլիս

Թիֆլիսի պոստալական բաժանմունքը գործակալական տեղեկությունների և արտաքին հաղորդման ամսաթերթի հիման վրա խուզարկում և Թիֆլիսի Մալա-Վանկոնայա փողոցի № 7 տան բնակիչ Յու. Մզերբովի բնակարանը և հայտարարում Թիֆլիսի բողոքական կաղամկերպության արխիվը (Թիֆլիսի ՌՄԴԲԿ գեկավար խմբակի ցարատգար Յե. Դ. Սաասովայի պրոտոկոլը), զորանց զանգում էլին Սաալինի, Ս. Սպանդարյանի, Դ. Կ. Որջանիկիանի և ուրիշների ձեռագիր կտիկերը, նամակները և այլ նյութեր, ձերբակալվում են Յե. Դ. Սաասովան, Վ. Լ. Շվեյցերը, Աբ. Հովվյանը և ուրիշները:

Հունիսի 31 (18)
Թիֆլիս

Փանդարմերիայի ստանձին կարգուսի ստանիստր Պապրիկը, համեմատելով և ելքադրախույզի միջոցով հաստատելով Ս. Ս.-ի 1912 թ. հունիսի 10-ի (մայիսի 28-ի) դիմումը և Մզերբովի բնակարանում (Յե. Դ. Սաասովայի պրոտոկոլում) հայտարարված կուսակցական փաստաթղթերի ձեռագրերի նույնությամբ, զորոշում և—սուբեն Սպանդարովիչ Սպանդարյանին յենթարկել ներկա հետաքննությանը, զորտեղ մեղադրվողի, ջրհանդես սրենդրքի 103 հազվածի 1-ին մասում նախատեսված հանցանքի մեջ:

1913 թիվ

Փետրվարի 26 (15)
Թիֆլիս

Թիֆլիսի դատաստանական պալատի դատախազի ոգնականը կազմում և Ս. Սպանդարյանի, Յե. Սաասովայի, Վ. Շվեյցերի և մյուսների մեղադրական ակտը, զորով նրանց դատի յեն արվում ջր. սրենդրքի 103-րդ հազվածի 1-ին մասում նախատեսված մեղադրանքով:

Մարտի 29 (15)
Թիֆլիս
(Մեռելի բանա)

Ս. Ս.-ն Թիֆլիսի դատաստանական պալատին ներկայացնում և դանդառ մեղադրական ակտի դեմ, զորով իրեն մեղավոր չի համարում իրեն զերադրվող հանցանքի մեջ և պահանջում և ձեռադրերի նոր ելքադրախույզ հասարկը:

Մայիսի 15—17 (2—4)
Թիֆլիս

Թիֆլիսի դատաստանական պալատի հասուկ սայանի զանգակ նիստում լսվեց Թիֆլիսի ու-գ. բողոքական կաղամկերպության գեկավար կազմի՝ Ս. Սպանդարյանի, Յե. Սաասովայի, Վ. Շվեյցերի և մյուսների

դատաւարությանը: Ս. Ս.-ն դատաւարովեց ցմահ աքսորի հետաժուր Սիւրիւր:

Հունիսի 11 (մայիսի 29) Ս. Ս.-ն հրամարժում է դատաւհոյի զեմ բեկման բողոք ներկայացնելուց:
(Մետեխի բանառ)

Սեպտեմբերի 29 (16) Ս. Ս.-ն հաստատելով շղթայակապ աքսորվում է Յենի-սեյսկի նահանգը, նահանգապետի տրամադրության տակ:

Հոկտեմբերի 7 (սեպտեմբերի 24) Ս. Ս.-ն Ռոստովից շղթայված շարունակում է ձանադարհը զեպի աքսորավայրը:

Հոկտեմբերի 23 (10) Ս. Ս.-ն կալանավորված մնում է Կրասնոյարսկի քաղաքի փոխադրական բանտում:

Նոյեմբերի ղերջներին Ս. Ս.-ն ժանդարմական հսկողության տակ բնակեցվում է Յենիսեյսկի նահանգի Կանի գավառի Ինսկենսկի միջոյն գյուղում, վերսեղ ապրում է մինչև 1914 թվի հուլիսի ղերջները:

1914 թիւ

Մայիսի 14 (1) Ս. Ս.-ն մասնակցում է աքսորավայրում՝ Պերովկայի մոտ զանգուղ տնտեսում կազմակերպված աքսորականների մայրվկային:

Մայիսի 15 (2) Ներքին գործերի մինիստրության Վոստրեկանովյան ղեկարարամեմարի փոխդիրեկտորը կարգադրում է Յենիսեյսկի նահանգական ժանդարմական վարչության պետին՝ խիստ միջոցներ ևնք տանել աքսորավայրում ապրող-բուլնիկյան կուտակցության կենտրոնական կոմիտեյի տնդամներ Ի. ՍՏԱՆԻՆԻ, ՅԱ. ՍՎԵՐԴՆՈՎԻ և Ս. ՍՊԱՆԻՆՍԿԱՆԻ նախատեսված փոխուտը խափանելու համար:

Հուլիսի Տուրուխանյան յերկիր Ս. Ս.-ին Կանի գավառից աքսորվում է Էլ ավելի հեռավոր՝ Տուրուխանյան յերկիր, Մոնաստիրեկոյի գյուղը:

Աւգուստ Ս. Ս.-ին այցելում է Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆԸ. ստացվում են լինինի թեղիսները պատերազմի մասին:

1915 թիւ

Ձմեռ Ս. Ս.-ն է Վերա Շվիցերը զաղանի մեկնում են խորհրդակցության Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆԻ մոտ—Կուրի-

կառ աքսորավայրը՝ ժ-բզ Պետական Դուսմայի բու-
շինկյան ֆրակցիայի զատավարութեան և ներկուսակ-
ցական խնդիրներէ վնասման կապակցութեամբ:

արտի 12 (փետրոս-
բ 27) Մանասիրակոյն

Ի. Վ. ՍՏԱՆԻՆԸ Կարեկալայից զազանի գալիս և Մո-
նասիրակոյն և իջնում Ս. Ս.-ի մաս ՍՏԱՆԻՆԸ և
Ս. Ս.-ն նամակ են գրում Վ. Ի. Լենինին:

Հուլիսի 18 (5)
Մանասիրակոյն

Մանասիրակոյն յին հասնում ժ-բզ Պետական Դու-
սմայի բուշինկյան ֆրակցիայի աքսորի զատավարու-
թեան անդամները և նրանց հետ զատավանները, նրանց
գիմադրում են Յա. Սվերդլովը, Ս. Սպանգորյանը,
Վ. Եփեյցերը և ուրիշները:

Հուլիսի վերջերին
Մանասիրակոյն

Կայանում և աքսորում զանգաղ ՌՍԴԲԿ բուշինկներէ
կենտկոմի ուսուսկան բուրոյի նիստն ընկեր ՍՏԱ-
ՆԻՆԻ գլխավորութեամբ, Նիստին մասնակցում են ին
Կ. Կ.-ի անդամներ Յա. Սվերդլովը, Ս. Սպանգորյանը,
Գալչուկինը, ժ-բզ Դուսմայի բուշինկյան ֆրակցիայի
անդամներ՝ Գ. Պետրովսկին, Ֆ. Սամոյլովը, Ա. Բադայե-
վը, Ի. Եագովը, Ն. Մուրանովը և ուրիշ բուշինկ աքսո-
րակները, Նիստը քննում և ընկ. Պետրովսկու ղեկու-
ցումը ժ-բզ Պետական Դուսմայի բուշինկյան ֆրակ-
ցիայի անդամներէ զատավարութեան մասին Սուր-
յուլայի և ունենում Ս. Ս.-ն զատավարութեան մա-
սմանակ զազանական զիւրք բռնած մագովզի
թշնամի Լ. Բ. Կամենսկի ղեմ, անվանելով նրա հասը
ւրիշերաւ ազգակառի հասն:

Սեպտեմբերի 2
(Ոգոստոսի 20)
Մանասիրակոյն

Ս. Ս.-ն նամակ և գրում Եփեյցարիս Վ. Ի. Լենինին-
նամակում հայտնում և, վոր Ի. Վ. Ստալինը շերմա-
ղին վողջույն և հղում և վոր իրենք առույզ են
զգում իրենց և ողախմխտներն են արամաղրված:
«Մենք ընդհանրապես ողախմխտներ ենք»—գրում
և Ս. Ս.-ն:

Ոգոստոսի վերջերին
Մանասիրակոյն

Ս. Ս.-ն Պետրոգրադի մի խումբ բանվորներից սառ-
նում և նամակ և գրամական սմանակութեամբ:

Հոկտեմբերի 11
(Սեպտեմբերի 28)
Մանասիրակոյն

Ս. Ս.-ն նամակ և գրում Եփեյցարիս Վ. Ի. Լենինին,
վորեղ հայտնում և. վոր—«Այժմ մենք Դուրիի
[Ստալին] հետ զանգում ենք միմյանցից 150 վերսա-
հաւորութեան վրա, բայց յերկի շուտով հանա-
ղարները բացվելուց հետո, կանանկներ: Այն մամա-
նակ էլ մանրամասնորեն կգրենք: Մենք վողջ և
առողջ ու առույզ ենք և մտաղիւր ենք աշուհեան
և նույն վիճակում թալու:

**Նկատեմքեր
Մոնաստիրական**

Ս. Ս.-ն իբր բարեկամ Բ. Ս. Շահպարտյանին գրած նամակում զանազան կամենքի կամավորական խմբեր կազմելու ավանտյուրիզմի մասին ասում է. «Այդ ինչեր են կատարվում այդտեղ՝ Վայ են ազդին, վարի ճակատագիրը վճում է ծակ փխլիսովա Վարանդյանը և, չաղաչյալն անտաղանդ փաստարան տիպիկական ֆիլիսոփեր Սամսոն Հարությանյանը՝ Միքիլ Ժամանակը չե, միքիլ մարդիկ չկան, վոր այդ վանդա-գործների վզին ասն է այն շնչինը, վոր զեռ մնացել է, ազատեն, պահպանեն՝ Սիրտս ալբում է, և չգիտես քանի անգամ սկսել եմ գրել Բայց ինչ արած—ասպարեքը, մամուլը և ուժը, պոլիցիական ուժը նրանց կողմն է Են հենց սկզբից դիտելի, վոր պիտի կատարվեր զոգրերգություն. զրել էյի Բաղու, տաշարելելով մի վորեկ բան գործել այդ ժողովրդա-սպաններին դեմ...»

1916 թիվ

**Մարտի 25 (12)
Տուրուխանյան
յերկիր**

Աջոքում զանվող բուլեթիների մի խումբ (Ի. Վ. ՍՍԱԼԻՆ, Ս. ՍՊԱՆՆԱՐՅԱՆ, Վ. ՇՎԵՑՑԻՐ և ուրիշներ) նամակ է գրած և ուղարկում Պետրոգրադ՝ բուլեթիկյան «Вопросы страхования» ժուռնալի խմբագրությանը, վաղէականով ժուռնալի հրատարակման վերահսկվելը, նրա առաջնությանը խնդիրը համարելով «իբր բոլոր նիղերը գործողքի՝ զազավորապես ազատվազրելու համար նաև մեր յերկրի բանվորը զառակարգը որ. որ. Գոտրեստիների, Լեվիցիկիների և Գլեխանովների խորապես անբարոյականացնող, հակապրոլետարական, միջնադարյանության սկզբունքներին արժատապես հակառող քաղաքից»:

**Հունիս 10 (մայիսի 28)
Մոնաստիրական**

Ս. Ս.-ն գրում է նամակ Վ. Ի. Անիմին Լզելով իբր ամենաբացավտա վաղէականներն իլլիշին—«Մենք վաղով արի յենք,—գրում է նույն նամակում Սոսնոկո-րյանը—և նույնն ենք ցանկանում մնալ»:

**Հունիս
Յենիսեյով**

Ս. Ս.-ին սրտի ծանր հիվանդության հետեանցով ղուտիկանական խիստ հակադաժյան տակ Տուրուխանիկից անդադրեցում էն Յենիսեյով քաղաքը:

**Սեպտեմբերի 7
(օգոստոսի 25)
Կրասնոյարսկ**

Ս. Ս.-ի հիվանդությունը ծանրանում է և Բարձր Զեբմասիկանի մեջ նրան Յենիսեյովից փոխադրում են Կրասնոյարսկ քաղաքի հիվանդանոցը:

**Սեպտեմբերի 24 (11)
Կրասնոյարսկ**

Առուփայան Ժամի 6-ին Կրասնոյարսկի քաղաքային հիվանդանոցում սրտի արտաից և ծանր սեզմաիզ-

մից մահացած Ս. Սպանդարյանը, Նա թաղվեց
 Կրասնոյարսկի աքաղաղանքի գերեզմանատանը, Թա-
 դումը կատարվեց ժողովականական հակադեմոստրա-
 Ս. Սպանդարյանի կյանքի վերջին որերի մասին
 նրա հետ աքաղաղում գտնվող կուսակցական մոտ
 ընկեր Վ. Լ. Շվեյցերը հետևյալն է գրում.— Մուսկով
 մահանում էր... հարկ չեղավ նրան փոխադրել Կրաս-
 նոյարսկ, հիվանդանոց, Բայց մահանալիս էլ նա
 մտածում էր միշտ այն մասին, ինչին տվել էր նա
 իր ոջանչիլի կյանքն առանց մնացորդի, Նա խնդրում
 էր ինչ գրել Ստալինին, վոր հեղափոխությունը
 Ռուսաստանում արդեն հառուժացել է, վոր ցարական
 բանակը քայքայվում է, վոր հեղափոխությունը
 կանգնած է 17 թվի շեմքին... Այդ միտքն ազատ
 չէր թողնում նրան, Նա դատանցում էր հեղափո-
 խությամբ, Վազանում զառանցանքի մեջ նա կրկե-
 նում էր— հանգնեցե՛ք Աննին գրողի տակ, Այս
 բանը չաւրթերին դադարեց բարախելուց բացա-
 շունչ բողբոխի սիրտը:



Ա Ն Վ Ա Ն Ա Յ Ա Ն Կ

Ա

Ա. Ի.—տես *Խառնակ*, Ա. Ի.
Աբրահամ—Ֆրեդա Աղա—պղծ—42.
Աբրահամյան—262, 263.
Աղբիջեղ—242.
Աղամուկի—տես *Սղանդարյան*, Ո. Վ.
Աղբիջեղ—X, 30, 42, 43, 411.
Աղբիջեղ—Մ.—109.
Աղբիջեղ—տես *Պրանիցի*, Ո. Ա.
Աղբիջեղ 2-րդ—278.
Աղբիջեղ 6-րդ (Հոսի զոռ)—289.
Աղբիջեղ, Գ. Ա.—99, 100.
Աղբիջեղ, Ս. Յ.—XX, XLIII, 335.
Աղբիջեղ—65.
Աղբիջեղ, Կ.—258.
Աղբիջեղ—տես *Ա. Վ.*—375, 384.
Աղբիջեղ—187.
Աղբիջեղ, Գ.—268.
Աղբիջեղ, Լ. Ն.—181, 187, 212, 243, 247.
Աղբիջեղ—317, 318.
Աղբիջեղ—տես *Նորգ.*
Աղբիջեղյան Համարակ—175, 176, 177, 287.
Աղբիջեղ, Գ. Գ.—157, 159, 161.
Աղբիջեղ—տես *Սղանդարյան Աղբիջեղ.*
Աղբիջեղ—129.
Աղբիջեղ Գրիգոր—164, 165, 166, 287.
Աղբիջեղ—Գրիգորյան, Ա.—281, 316.
Աղբիջեղ Սղանդարյան—տես *Բարսի*, Ա. Ս.
Աղբիջեղ, Մ. Գ.—189.

Բ

Բարսի—364, 365.
Բարսի, Ա. Ս.—344.
Բարսի Սղանդարյան—տես *Շահար—*
Երան, Բ. Ս.

Բարսի, Ա. Յ.—XLI, 431.
Բարսի, Մ. Ա.—253.
Բարսի, Ի. Ո.—365.
Բարսի, Գ.—163.
Բարսի—397.
Բարսի Աղբիջեղ—XXXIII, 47, 311, 426.
Բարսի—տես *Սղանդարյան Բարսի.*
Բարսի, Վ. Գ.—IX, 254, 258.
Բարսի—246.
Բարսի, Լ. Գ.—X, XVII, 115, 276, 352.
Բարսի—396.
Բարսի—262, 317.
Բարսի, Վ. Յ.—90.
Բարսի—56.
Բարսի—X.
Բարսի, Վ.—400.
Բարսի Հարկեր—289.
Բարսի, Ն. Վ.—269.
Բարսի—421.
Բարսի—243.
Բարսի—228, 229, 230, 260, 270.
Բարսի—344.

Գ

Գարսի, Գ. Ա.—124.
Գարսի (Սղանդարյան)—374.
Գարսի—416.
Գարսի, Յ. Գ.—295.
Գարսի—XLI.
Գարսի, Գ.—200.
Գարսի, Ա. Գ.—23, 33, 69.
Գարսի—տես *Գարսի.*
Գարսի, Ա. Ի.—IX, 258.
Գարսի, Մ. Յ.—69, 204.
Գարսի, Զ. Գ.—68.
Գարսի, Ն. Վ.—196.

Գալղեանքի, Ի. Գ. (Մեղակոմի)—28.
 Գալղեակոմ—241.
 Գալղեակոմ, Ծ. Ի.—XXXII, XXXVIII,
 XLI, 307, 308, 426, 431.
 Գալղեաքան—XXI.
 Գանձարով, Ա. Ի.—243, 244.
 Գառուս, Գ. Ա.—102, 228, 230, 253.
 200, 261, 264, 265, 271, 276,
 290.

Գարեթիկն, Ի. Լ.—37.
 Գարեթի Մաշտիս—XXXIII, 101, 120,
 237.
 Գաւկով, Ա. Ի.—80, 204, 205, 296,
 317, 355.
 Գաւրկո, Վ. Ի.—94.
 Գրանդակի, Գ. Ն.—258.
 Գրեգեանկու, Ն. Ա.—81, 93.
 Գրուկենբերգ—397.

Դ

Դան, Ֆ. Ի.—22.
 Դանիւնակի (Գերման)—35, 36, 37,
 119, 418.
 Դանիւնակի—117.
 Դիդիկո—371.
 Դարբալյուսով, Ն. Ա.—IX.
 Դարբալյուսով, Ի. Մ.—49, 337, 410.
 412.
 Դարբալյուսով, Ա. Ի.—172, 186, 204.
 Դամիս—223, 230.
 Դարեանով, Գ. Ն.—8, 25.

Ե

Ենի—անա Նորդ.
 Եյրանով, Ս. Գ.—231, 233—235.
 Եյրանով, Ս. Յա.—231—235.
 Ենդեւ Ֆրեդրիկ—VIII, XLIV, 19, 27.
 Եֆեզիակով—111.

Զ

Զալաւարյով—413.
 Զալլեով—415.
 Զադանի—381.
 Զովալիէն, Ս. Յ.—339.

Զաւանովի—Մալազիէի, Գ.—239.
 Զելմա—անա Սառաւա, Յե. Գ.
 Զելզալ—անա Նորդ.
 Զեմիւնակի—361.
 Զարարյան Ա.—XV.
 Զարարյան—28, 124.

Յ

Յալիւով—30, 411.
 Յոգիլյան Յե.—11, 40, 41, 46, 47,
 411.
 Յումանով, Գ. Մ.—49, 225, 315,
 317, 412.

Ժ

Ժորգանիս Նայ (Կասարով)—119, 122,
 418.

Ի

Ի. Գ.—անա Պիտիլյան Ի.
 Իբանի Ն.—228.
 Իզդոյ—անա Սոմանդարյան Սարեն.
 Իզդոյի, Ա. Ս.—80.
 Իլիսդար, Ս. Տ.—186.
 Իլիսանյան Բ.—268, 269, 423.
 Իսնիւ, Լ.—400.
 Իսման IV (Ահեղ)—339.

Լ

Լէ—283.
 Լարանակոյ—244, 246.
 Լանդիւ—244, 245.
 Լասաւ, Ֆ.—204, 212.
 Լարիւ, Ս. Ա. (Լարիւ)—328, 329,
 333, 334, 340, 353.
 Լարիւ, Յե. Գ.—328.
 Լենի, Վ. Ի.—V, VII, IX, XV,
 XVIII, XXVII—XXXIII, XXXV,
 XXXVI, XXXVIII—XL, XLII—
 XLV, 24, 32, 33, 65, 120, 270,
 291, 297, 301, 302, 303, 333,
 340, 353, 354, 355, 368, 369,
 402, 426, 428, 431—433.

Լեւ (Առաքել Բարսեղյան) — 161,
165, 257.
Լեզիցի — 355, 432.
Լիւիւս, Լիւիւզիւս, Լիւիւկ — ակն Սպան-
դարյան Առժեշտիւ.
Լիւդարիւս Նեասար — 375.
Լիւյդ-Չարի — 157 — 161, 419.

Լ

Լեւոն (Լեւոնյան-Չաղալյան, Գ.) — 5.
Լեւիքյան — 164.
Լեւոնարյան, Վ. — 306.
Լեւոնարյան, Լ. Գ. — 205 — 207, 226,
271, 276, 277.
Լեւոնով, Ա. Ի. — 235, 236, 294 — 297.
305, 316, 316, 318, 337, 410.
Լեւոնյանով, Վ. Վ. — 99.
Լեւոնյան, Մ. — 50.

Մ

Մատաւրյան, Ա. — 165.
Մուշեղիս, Ա. — VII, IX.

Կ

Կ — ակն Ժորջյանիւ Նոյ (Կոստրով).
Եւ — ակն Չեքոբյան Ս. (Եկատերին).
Կալինին, Մ. Ի. — XXXII, 426.
Կամենով, Լ. Բ. — XLI, 431.
Կանա, Ե. — IX.
Կոստիկի Կարէ — XXXIII, 22, 41, 47.
55, 76, 92, 426.
Կապուստին — 296.
Եկովկապոկի — ակն Սպանդարյան Սու-
րեն.
Կարս — Մուրզա, Գ. Մ. — 112 — 115, 126,
138.
Կարսուզով, Վ. Ա. — 187.
Կարզով — 375.
Կեցեովիկի Լազո — VII, IX.
Կերէլուկ — 372.
Կլանկ, Մ. Ա. — 392, 396, 397, 398.
Կիւլիւզով, Ն. Վ. — 389.
Կարս — ակն Ստալին Ի. Վ.

Կոխ — 295.
Կոկարի — 127.
Կոմիտասովսկայա — 157.
Կոնստանտին — ակն Մալինովսկի, Բ. Վ.
Կոչկար — 108.
Կոսիկ Սալիւ — 204.
Կուլիքին, Վ. Կ. — 399, 400.
Կուկովս — 90.
Կոկով, Ի. Ա. — 258, 324.
Կրեմենով, Գ. Ա. — 214.
Կրչուկին Կարս — 200, 421.
Կրսուկայա, Ն. Կ. — XXXV, XXXVI,
340, 423.

Հ

Հալիւ — 216, 217.
Հակարյան Հակար — 267, 347.
Համալսարան-Իրաւագիտ ուղի — 42.
Հարսիսյան Մոմս — 344, 432.
Հեղե — IX.
Հեքեղե, Գ. Յ. — 189.
Հոմեքո — 120, 130.
Հովդյան, Ա. Ս. — 376, 387, 390,
402, 429.
Հուսիկ — 43.
Հուսիկ — 205.

Ղ

Ղազար — 43.
Ղարապետով, Մ. Ա. — 369, 376.
Ղարալյան Գ. (Արկմեդ) — XV.
Ղիկիանի Լ. — 251, 341.
Ղուկասով Ա. — 152, 153.

Մ

Մալինովսկի, Մ. Լ. — 259.
Մալինովսկի, Բ. Վ. — XXXV, 332,
365, 367, 369.
Մանթաշ, Ա. Ի. — 274.
Մանյա, Մեքի, Մանյուկ — ակն
Սպանդարյան Մանիւ.
Մալարիկ, Մ. Վ. — 271.
Մալինովսկով, Ա. — 350.

Մարկով 2-րդ, Ն. Յու.—190, 317, 318.

Մարուսյա—տես Վոլոդինա Մարիա.

Մարտեն, Յ. Յ.—96.

Մարտիրոսով—329.

Մարտով, Յու. Մ.—35.

Մարքս Կարլ—VIII, XLIV, 10, 28, 32, 36, 129, 130.

Մզնբրով, Յու. Մ.—370, 384, 393, 398, 429.

Մզնլամե, Ի. Վ. (Վարդին)—373, 379.

Մենինգոբի, Ա. Յ.—147.

Մենդելսոն, Բ. Ե.—56.

Մենյե Թերեզա—246.

Մենչիկով, Մ. Ո.—65, 177.

Մեդրոպ Մաշտոց—47.

Մետերլինկ—198, 212.

«Մեր ընդհանուր բարեկամը»—տես Ստալին Ի. Վ.

Միլյուկով, Գ. Ն.—28, 93, 99, 100, 116, 177, 317.

Միխ. Ալեքս.—տես Լաբին Մ. Ա.

Մինկեվիչ—XXXVI, 382.

Միտին—371.

«Միտյա»—տես Յեզուով Մ.

Միքայելով—108, 109.

Մանամեդ—Ալի շահ—170.

Մարտով—100.

Մարտով Իվան—375.

Մաքանով, Մ. Կ.—XLI, 431.

Մաքադան—XXXVI, 165.

Մաքսիմով—241, 245, 247.

8

Յակովլևով Մ.—206, 207.

Յաշկին, Լ. Ի.—տես Սպանդարյան Սուրեն.

«Յասնի»—361, 362.

Յեզուով Միտյա—378.

Յեզնիկով. Զար.—Յերզնկյան—60, 169.

Յելնա Գրիգորյան—տես Լաբին Յու. Գ.

Յելնա Դիմիտրովա—տես Ստալով, Յու. Գ.

Յելիզավետա Պետրովա—258.

Յեզնիկ—47.

Յենդիբարյան, Գ.—169—172, 176.

Յերզնյան, Գ.—273, 274.

Յերզնկյան, Ա. Ա.—XV.

Յերզնկ. վարդապետ—տես Տեր-Մինասյան Յու.

Յեդրով Խան (Դավթյան)—169, 170, 172, 173.

Յուդիու—տես Սպանդարյան Սուրեն.

Յուդիու—տես Սպանդարյան Սպանդար.

Յուրչենկո—289, 290.

Ն

Նազնիզա Կոնստանտինովնա — տես Կրուպսկայա Ն. Կ.

Նազարյան, Ս.—165.

Նազուլեոն Բոնապարտ—207.

Նապոլեոն—206, 207.

Նաբ-Դոս—IX, 165.

Նաբ-Պեյ Խորեն—164.

Նելիզով—242.

Ներսուհով—տես Սպանդարյան Սուրեն.

Ներսեսյան, Ն.—330, 332.

Նիդերլանդներ—230, 265.

Նիկուլայ 2-րդ—28, 55, 97, 98, 188.

Նիկուլին—243.

Նյուհա, Նյուրիկ—տես Սպանդարյան Սերգեյ.

Նյուսոն—129.

Նշան—344.

Նորի, Լ. Ե.—111.

Նորդ—282—237, 265, 271—272, 276, 277.

Շ

Շադիզանով—169, 171.

Շադով, Ն. Բ.—XLI, 431.

Շահապյան, Ո. Ս.—330.

Շահ-Նազարյան, Ս.—325.

Շահուսթյան, Ս. Գ.—V, XIV, XVIII, XIX, XXIX, XXX, XXXVI, XL, XLI, XLIV, 7, 69, 77, 91.

106, 107, 201, 302, 343, 374, 410,
411, 413, 414, 416, 417, 424.
Եւրոպական Սուրեն—XXXVI.
Եւրոպական, Բ. Ս.—XLII, 334,
337, 340, 343, 346, 347, 432.
Եւրոպական Առաքելյան Համար-
ման.

Ենկերակով (յեղարարենք)—124.
Ենկերակով Տարան—253.
Ենկերակով Վերջում—129.
Երկեր, Ի. Բ.—241, 243.
Երկերարար, Ա. Ի.—291—297, 314.
Եստիական—308.
Ենկերակով—183.
Ենկերակով—111.
Ենկերակով—XXII, 415.
Երար, Ս.—XXIX, 302.
Երար—218, 219.
Երկեր, Վ. Լ.—XXX, XXXI,
XXXVII, XLI, XLIII, 307, 329,
332, 356, 358, 359—360, 429,
430, 431, 432, 433.

Ո

Որբեն—161.
Որբակ, Ն. Ի.—258.
Որբ, Որբ—ան Սղանդարյան Ո. Վ.
Որբ Սեմյանովն—ան Եւրոպական,
Ո. Ս.
Որբին Ս.—ան Սղանդարյան Սուրեն.
Ուղովակ—XXII.
Ուրարակ, Ա. Ն.—207.
Ուրարակ—ան Սղանդարյան Սուրեն.
Որբենիկի Գ. Կ. (Սերգյո)—XX, XXIX,
XXXII, XXXVII, XXXVIII, 106,
107, 302, 307, 351, 360, 367,
368, 416, 417, 424, 426, 429.
Ուրար Ուրար—187, 198.
Ուրարակ, Գ. Ի.—383, 388.
Ուրարական—228.

Ձ

Ձարակ—283.
Ձարակ—243.

Ձերակ, Ա. Գ.—246.
Ձերակիակով, Ն. Գ.—IX.
Ձերակյան Ս. (Եւրոպական)—172, 173,
343.
Ձերակ—205.
Ձերակիակ—205.
Ձերակին, Գ. Գ.—65.

Պ

Պ. Կ.—ան Կարա—Մարգար, Գ. Մ.
Պարակ—151, 153.
Պարարակ—363, 365.
Պարակ—23—30.
Պարակի, Գ.—177—182.
Պարակ—353, 384, 386, 429.
Պարակ—ան Գոռակ, Գ. Ա.
Պարակ I—258.
Պարակի, Գ. Ի.—XLI, 431.
Պարակիակ, Գ. Մ.—130.
Պերակյան, Ի.—163, 164, 166, 224,
238, 239, 240.
Պերակյան—171.
Պերակ, Ի.—356.
Պարակ—108.
Պարակիակ—ան Զարարակ Ս.
Ա.
Պերակ, Ն. Ի.—199.
Պարակ—120.
Պերակիակ, Գ. Վ.—31, 32, 33, 35,
208, 209, 303, 353, 356, 432.
Պարակիակ, Ո.—308.
Պարակիակ, Ն. Գ.—XXX, XXXIII,
368.
Պարակիակ, Ա. Վ.—204.
Պարակիակ, Մ. Ն.—165, 368.
Պարակիակ—242, 243.
Պարակիակ, Ա. Ն.—356, 432.
Պարակիակ, Ա. Ս.—256.
Պարակիակի, Վ. Մ.—XXV, 173,
180, 187, 190, 203—204, 219,
259, 262, 264, 290, 317, 318,
420.
Պարակիակի, Ս. Ն.—00.
Պարակիակ—ան Գոռակ, Գ. Ա.

Ջարդարի, Ի. Ս.—252, 253, 254,
260, 261.
Ջարար, Մ. Ա.—267.
Ջափարիձե Այլուս—XX, 105, 106,
107, 114, 125, 418, 417.
Ջուզալիվ—տես Ստալին, Ի. Վ.
Ջանկովսկի—124, 125, 126, 127.

Թ

Թեղձանդ, Դ. Ե.—161.
Թյուրսիլինսկի—355.
Թադիշով, Ֆ. Մ.—19, 177, 297, 314,
315, 316.
Թափով, Ն. Ա.—XII.
Թալանդ—314.
Թառիլի—56.
Թաբենի, Ալ.—268.
Թեոսոփիս—տես Ջեմալինսկի.

Ս

Ս. Նշին—129.
Ս. Ո.—տես Սղանդարյան Սուրեն.
Ս. 2.—տես Չեքչեկյան Ս.
Սալամբեկով, Մ.—389.
Սալամբեկով-Շչեքերին, Մ. Յե.—214.
Սամբա—XL.
Սամայլով, Ֆ. Ն.—XLI, 431.
Սափին—289.
Սարատովեց—105.
Սերգո—տես Ուրջենիկիձե, Դ. Կ.
Սիմանդի, Սիմանդ-Դե—19.
Սիմին—255.
Սլավով—տես Դանդարյան
Սկեֆ—207.
Սկլիֆոսովսկի, Ն. Վ.—389.
Սկվորցով, Վ. Մ.—187.
Սկրիզլով—65.
Սմիգովիչ, Գ.—XXXVIII, 301, 423.
Սոմուկի Սաղալտան—380.
Սոյինսկի—111.
Սոսո—տես Ստալին, Ի. Վ.
Սուբաթով-Յուսիկ, Ա. Ի.—242, 243,
Սուրեն—տես Սղանդարյան Սուրեն.

Սղանդարյան Սղանդար—VIII, XI—
XII, XXVI—XXVII, XXXI,
XXXV—XXXVI, 164, 165, 324,
325, 343, 354, 355, 380, 407,
428.
Սղանդարյան Նոստալիա (Բալիբառ-
վա)—VIII, 380, 407.
Սղանդարյան Սղանդար (Մանուշ)—
VIII.
Սղանդարյան Բեկիզար—VIII, 325,
354, 381.
Սղանդարյան Ասադիկ—325, 381.
Սղանդարյան Սուրեն—I—XLV, 7, 8,
11, 12, 31, 32, 40, 46, 48, 51,
56, 58, 61, 69, 90, 91, 106, 107,
162, 164, 165, 166, 172, 206, 221,
222, 251, 301, 302, 306, 307,
323, 332—334, 347, 351, 354—357,
361—433.
Սղանդարյան, Ո. Վ.—XXXVIII, 328,
328, 330, 331, 334, 343, 380.
Սղանդարյան Մանյա—326, 336, 338,
343, 345, 346, 347 380.
Սղանդարյան Անժելիկա (Լիլիկա)—327,
343, 345, 346, 347, 380.
Սղանդարյան Սալադա—XXXVI, 327,
328, 338, 340, 343, 346, 347,
380.
Սղանդարյան Սերգեյ (Նյուկա)—327,
328, 338, 340, 343, 346, 380.
Սվեբզլով, Յո. Մ.—XXXII, XXXVIII,
XXXIX, XLI, 403, 426, 430,
431.
Ստալին, Ի. Վ.—V—X, XIII—XX,
XXII—XXIV, XXVII—XXX,
XXXII, XXXIV, XXXVII—XLV,
82, 98, 105, 106, 107, 109, 114,
115, 118, 119, 124, 128, 297,
301, 302, 333, 336, 341, 342, 351,
368, 388, 398, 403, 408, 409,
410, 416—419, 423, 425, 426,
429, 430—433.
Ստալովիչ, Մ. Ա.—33.
Ստանկիվիչ, Ն. Վ.—258.
Ստասովա, Յե. Դ.—XXXVII, 306,
307, 313, 329, 336, 376, 384.

356, 387, 395, 396, 398, 399,
400, 429.

Սահփան—42, 43.

Սաւրկային, Գ. Ա.—54, 55, 56, 63, 64,
67, 94, 219, 278, 279, 423.

Սասկանի, Ա.—107.

Սարկեղրեբդ—269.

Սասրուս Վանա.—XXI.

Սարսիւկ, Գ. Բ.—116.

Վ

Վալդիկ—տես Գուրիկիւիկի, Վ. Մ.
Վանդեբդիւկե—XL, 41.

Վարանդյան (Մ. Հովհաննիսյան)—343.
432.

Վարանդով-Դաւիթով—235, 295, 297.

Վելիկիս, Վ. Լ.—262.

Վերա—տես Շփեյցեր, Վ. Լ.

Վերմիլի, Ք. Ա.—201, 292.

Վիւհեւի—54, 341.

Վիսարիոն—տես Բելինսկի, Վ. Գ.

Վիտա, Ս. Յու.—6, 7, 25, 37, 64.
191.

Վլադիկիւն, Ի.—356.

Վալֆ—348.

Վախման Մարիա—332, 375, 387,
397, 399, 402.

Վասարկով, Ի. Ի.—186.

Վրանդե—117.

Վրացյան, Ս.—269.

Յ

Յ.—տես Սպանդարյան Սուրեն.

Յարանովսկայա Մարիա—289.

Յեր-Հովհաննիսյան, Վ. Ա.—XXXVI,
354, 428.

Յեր-Միլասյան Երզնակ—104, 106,
238, 239, 240.

Յեր-Լերսեւով, Գ. Բ.—221, 222, 228.

Յիգրանյան, Լ. Յ.—274.

Յիկեր, Լ. Ա.—65.

Յիլենհուսուլեն, Յե. Յե.—208, 421.

Յիմոֆեյ—տես Սպանդարյան Սուրեն.

Յզովսկե—228, 229.

Յուսույ, Լ. Ն.—128, 129, 130, 181,
246, 256, 257.

Յուսույ, Լ. Լ.—246.

Յուսույ, Ա. Կ.—339.

Յրեւով, Դ. Յ.—28, 29, 63.

Յրեւով—105, 116, 126.

Յրոցիկ, Լ. Դ.—XV, XXVIII, 209,
303, 353.

Զ

Յեմիկին Կարա—XXXIII, 426.

Դ

Դաւանթարյան, Ա.—42, 164, 185,
287.

Դաթանյան, Բ.—402.

Զ

Յիւլեսով Վանյա—XX, 106, 108,
114, 416.

«Յիւլիա»—տես Դաւալիսիկ, Ծ. Ի.

В. Ильин—տես Լենին, Վ. Ի.

Н. Л.—տես Լենին, Վ. Ի.

Дантон—314.

З.—տես Թափյան, Յե.

Տ.—տես Սպանդարյան Սուրեն.

І Г.—տես Դաւիթբերդ, Ի. Գ.

Mr. Brown—128.

Тон—260, 261.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Հն(բ)ի Կենտկոմին կից Կուսակցական կոլեկտիվ	52
Սուբն Սպանդարյան (Տիմոֆեյ)	V
	VII

1006 թ.

1. Դարձյալ ամենախալի մասին	5
2. Ընկեր խմբագիր	7
3. Բուրժուական մամուլը և սոց. — դեմոկրատիայի հաղթանակը	8
4. Բանվորական պրոֆեսիոնալ միությունների մասին	13
5. Մի փոքրիկ նկատողություն Բազլի ընկերներին	18
6. Գործազուրկների մասին	17
7. Հեղափոխության ալիքը բարձրանում է	20
8. Տակախաղական հարցերից	21
9. Գործազուրկների հարցը	24
10. Գրոֆեսիոնալ միությունները և Հ. Հ. Դաշնակցությունը	25
11. Մամուլ	28
12. Վնասիվության Դաշնակցությունը և Թուրք բանվորները	30
13. Մամուլ	31
14. Դուժայի շուրջը	33
15. Սահմանադրական իրավունքների մասին	34
16. Ինքնակալությունը ու դուշադիտությունը	37
17. Վերականգնողական հոգեվանդակ	40
18. Մեր պատասխանը	42
19. Գործազուրկների հարցը	44
20. Դաշնակցային ինքնավարությունը և պրոլետարիատը	45
21. Մամուլ	46
22. Գրուլետարիատը և աբսոլյուտ զաղաքականությունը	47
23. Դաշնակցային իրավասունները և գործազուրկ պրոլետարիատը	49
24. Հեղափոխությունը մի թառ ջրում	50
25. Խորհրդավոր լուսություն	52
26. Ներկա մոմենտը	53
27. Բուռ կոստավարության բացատրությունը յեվրոպական բարոյային	54
28. Վերականգնողական ժողովը	57
29. Եման միջոց	58
30. Քրեանում են	60
31. Մամուլ	61

82. Սեւ Հաբլուրյանային մամուլի արշավանքը	62
83. Մամուլ	63
84. Մամուլ	65
85. Որոք, թե՞ աղաւանդ	67
86. Վերադարձական Հարցը և սոցիալ-դեմոկրատիան Հոգւմեծից	70
87. Մեր դերը գյուղերում	77

1907 թ.

88. Ի՞նչ են տեսւմ ընտրութիւնները	89
89. Որվա խնդիրները	91
90. Կազմական Հաշիւանակը Մոսկվայում	93
91. Կազմակերպութիւն, թե՛ բռնի ուժ	94
92. Քաղաքական ակնարկներ (Հասցա և Մոսկվա)	96
93. Քաղաքական ակնարկներ	98

1908 թ.

94. Չարաննեց անդրութիւն	105
95. Հայից ընկած միութեան վերանորոգը	110
96. Մոզուլի արուարդուրը	112
97. Դժգոհների վոյքը	115
98. Բազմի կազմակերպութեան պատկաժան ասթիվ	118
99. Վերադարձները	121
100. Վերադարձի վերաբերմանը	125
101. Աշնիվ ցառու	128
102. Հերթական խնդիրը	131
103. Բանվորների ինքնակրթութեան ընկերութիւններ	136
104. Գործադրութեան մասին	141
105. Վնասաւանդները Պետական դամայում	147

1909 թ.

106. Ամեն ինչ իրար և դալիս	151
--------------------------------------	-----

1910 թ.

107. Քաղաքական տեսութիւն—ձգնաժամն Անգլիայում	157
108. Ուրվագրեր Հայկական կյանքից	162—177
I	162
II	166
III	169
Ի՞մ պատախանը ՀՀովիտ ժողովուրդի խորագրութեան	171
IV	173
V	176
109. Ինչպես չդիմի գործին սղնեղ	177
110. Յեզու մի կործանված սեփոր	183
111. Ռուսաստանյան Index-ը	185
112. Յեզու և անհրաժեշտ	188
113. Կովկասյան Համալսարանը	190
114. Պատկերութեան դեմ պայքարելու համադրութիւն ասթիվ	192

65. Գտնելութան դեմ պայքարող Համադամարի աշխատանքների շուրջը	194
66. Անհրաժեշտ է աշխատել	197
67. Համադամարների շուրջը	199
68. Բաց նամակ Թիֆլիսի ժուռնալիսաներին	201
69. Թիֆլիսի ժուռնալիսաներին ուղղած մեր դիմումի տաթիվ	202
70. «Գործնականության որինպի՞նչ»	208
71. Նամակներ ցաղաքային ինքնավարութան մասին	210
72. Համադամար Մերձավոր Արևելքի հետ առևտուր անելու գերա- րենյալ	213
73. Հետաքրքրական գրասա	215
74. Համալսարանական նոր կանոնադրություն	218
75. Թիֆլիս, 10 ադաստոսի	219
76. Թիֆլիս, 17 ադաստոսի	222
77. Թիֆլիս, 31 ադաստոսի	223
78. Ուրվագրեր	225—237
Նոր ընկերություն	225
Դպրացական սով	228
«Հարու սովող կովին աստված յեղջյուր չի տալիս»	228
Անվերնազիր	231
Ստրկուհին ինքն է իրեն նեմում	232
***	235
79. Մ. Գրեկին դասախարակութան մասին	237
80. Եղավորագրուեա Յերվանդը և ոչ. Ի. Պիճիկյանը	238
81. Թատրոնական ռեցենզիաներ (առևտրական դրամա)	241—247
«Երազմանք և սեր»	241
«Արկաշանովները», դրամա իշխ. Սուքրաթովի	242
«Ջողիթափը» Գոշարովի	243
«Տալիսման», դրամա Լանդիելի	244
«Ուրվական», կոմե ի. ի. Տուստայի	246
1911 թ.	
82. Թիֆլիս, 24 գեկտեմբերի	251
83. Դարձյալ նույն հարցի մասին	252
84. Նոր տարվա տաթիվ	254
85. Մեծարժեք, թե ոնկլամ	256
86. Թիֆլիս, 13 հունվարի	257
87. «Առողջ նացիոնալիզմին» ծաղիկները	260
88. Մի անգամ ել աչքի ընկան	262
89. Չմ'ը վախեցնի	264
90. «Կուսակցականության և անկուսակցականության» մասին	265
91. Դրախտական Հ. Հակոբյան, «Նոր առավոտ» պեսե	267
92. Խնձառեկամի նոր միջոց	268
93. Կյանքի կոնսերատիվները	269
94. Պեսակալեղ ժուռնալիսաներին	271
95. Մամուլ	272

	էջ
96. Քաղաքային ընտրությանները չուրջը	274
97. Զաշտատարովի նորակն	276
98. 19 փետրվարի—5 նոյեմբերի (Յերկու տրենք)	277
99. Ժողովրդական համալսարանների Թէֆլիսի ընկերության գործունէության չուրջը	279
100. Ահնարկներ	283
101. Վերածակրատական միաց	284
102. Հայ մամուլից	286
103. Մերանք արտասահմանում	288
104. Մամուլ	290
105. Պետք է ուշադրության դարձնել	292
106. Ո՞ւժ գերած	294
107. Կապեանների գիտախորհրդանների մասին	295

1912 թ.

108. Իրնֆերանտի պտուղամուղբների հաշվետուքյաններից Ջեղաշում ԲՄԴԻԿ ղեկերարդ (Պրազայի) Կոնֆերենցիայի 1912 թ. հունվարի 22-ի յերեկոյան նիստում	301
109. Կառահայության համար	306
110. Յե. Դ. Ստասովային	313
111. Նամակ Կովկասից	314
112. Կ-րդ գումարի ընտրությանների տոթիվ	315
113. Թիֆլիս	318

ՆԱՄԱՆՆԵՐ

1903—1916

114. Ո. Վ. Սպանդարյանին	323
115. Ս. Ա. Սպանդարյանին	324
116. Ս. Ա. Սպանդարյանին	325
117. Մ. Ս. Սպանդարյանին	326
118. Ո. Վ. Սպանդարյանին	328
119. Ո. Վ. Սպանդարյանին	330
120. Ո. Վ. Սպանդարյանին	330
121. Ո. Վ. Սպանդարյանին	331
122. Ո. Վ. Սպանդարյանին	331
123. Ո. Վ. Սպանդարյանին	334
124. Ո. Վ. Սպանդարյանին	334
125. Մ. Ս. Սպանդարյանին	336
126. Մ. Ս. Սպանդարյանին	338
127. Վ. Ի. Լենինին	340
128. Բ. Ս. Շահպարանյանին	340
129. Յերեխաներին	341
130. Նամակ Բ. Ս. Շահպարանյանին	343
131. Ընտանիքին	344
132. Յերեխաներին	345
133. Բ. Ս. Շահպարանյանին	347
134. Մ. Ս. Սպանդարյանին	347

135. Ընկեր Գ. Կ. Որջոնիկիժեյի Հաշվետվությանից Համակուսակցական կենֆերանսի Հրավերման Ռուսաստանյան կազմակերպական Հանձնաժողովի (POK) աշխատանքների մասին . . .	331
136. Վ. Ի. Լենինի նամակը Վ. Ա. Տեր-Հովհաննիսյանին . . .	354
137. Մի խումբ աջադարձական բուլղերիկների նամակը «Вопросы страны»	355
138. Սուրեն Սյանդարյան (Տիմոֆեյ)	356

ԺԱՆԴԱՐՄԱԿԱՆ ԳՐԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐԹԱՆԻ ՄԱՍԻՆ
1905—1914

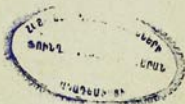
139. Տեղեկագիրը զանազան կուսակցությանների նկատմամբ Հեղաշուժյունների վերաբերյալ տվյալների, վոր ստացել է Կովկասի վոստրիկանության վարչիը 1906 թ. Թիֆլիսի պահանջական բաժանմունքի պետից	361
140. Տեղեկագիր Թիֆլիս քաղաքում անգլական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության նկատմամբ 1905 թ. Հոկտեմբերի 1-ից մինչև 18-ը կատարած դիտողությանների տվյալների	362
141. Թիֆլիսի պահանջական բաժանմունքի պետին	363
142. Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության պետին	363
143. Վոստրիկանության դեպարտամենտին	364
144. Մոսկվայի՝ Հասարակական ազգահովության պաշտպանության բաժնի ագենտուրային ղեկուցագիր. 1912 թ. Հունվարին կայացած ՌՄԻՐԿ կենֆերանսի կազմակերպման կարգի ու դարձանյության արդյունքների մասին	365
145. Վոստրիկանության դեպարտամենտի գրեկտորին	369
146. Բազմի պահանջական բաժանմունքի պետին	373
147. Թիֆլիսի նահանգական ժանդարմական վարչության կատարած հարցաքննությանը Քր. դատ. կան. Հոգ. 1035-ի կարգով Մարիա Պետրովնա Վոլոժինայի, Արմենուհի Սմբատովնա Հովվյանի և Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության ալլ անդամների վերաբերմամբ, վորոնք մեղադրվում են Քր. որենսդրության 1-ին մասի Հոգ. 102-ով նախատեսված Հանցանքով՝ դարձից	375—388
148. Բազմաձևեր Թիֆլիսի 2-րդ քրեական դեպարտամենտի դատական պալատի կալանավորական դարձից	388—402
149. Ենիթեյի նահանգական ժանդարմական վարչության պետին	402
ՍՈՒՐԵՆ ՍՊԱՆԴԱՐԹԱՆԻ (ՏԻՄՈՅԵՑԻ) ԿՅԱՆՔԻ ՈՒ ԳՈՐՄՈՒՆԵՑՈՒԹՅԱՆ ԳԼԵԱՎՈՐ ԱՋԵՐԸ	407
151. Անվանացանկ	435
152. Բովանդակության	442

ՆԱՐԵՆՆՐԻ ՑԱՆԿ

Սուրեն Սյանդարյան (Տիմոֆեյ)	VI—VII
Ի. Վ. Ստալինը և Ս. Սյանդարյանը (1915 թ. մարտ, Մանուսիբկոյի գյուղ)	XVI—XVII

Այն առանձն Քրիստոս, վարանդ նշվել է Ս. Սպանդարյանը	XXXII—XXXIII
Ս. Սպանդարյանը 1904 թ. Հեյդելբերգում (Գերմանիա) . . .	XLVI—J
Ստեփան Շահումյանը և Ս. Սպանդարյանը Բաղվում 1908 թ. 134—135	
Ս. Սպանդարյանի յերեխաները	236—237
Ս. Սպանդարյանը և Ո. Վ. Սպանդարյանը 1902 թ. . . .	320—321
Ս. Սպանդարյանի նամակն իր հորը—գրած Մոսկվայից 1904 թ. ղեկավարներին	324—325
Ս. Սպանդարյանի նամակն իր յերեխաներին (գրած 1915 թ. տարիի 1 (մարտի 10), Մոսկովայից գյուղ)	342—343
Մեանիսի բերդը (Քրիստի), վարանդ 1912 թ. հունիսի 5-ից (մայիսի 24) մինչև 1913 թվի սեպտեմբերի 20-ը (10) կալանավորված եր Ս. Սպանդարյանը	374—375
Ս. Սպանդարյանի ուղղիտարացիոն չարտի լուսանկարը, 1912 թ. մարտ (Բաղվի նաւանդային ժանդարմական վարչության գործից)	400—401

գլխավոր
գլխավոր



Handwritten signature in blue ink.

**Խճաղարկներն՝ Բալարեկ Մարտիրոսյան և Աղամ Մելիքյան
Տեխնիկական Խճաղարկ Ս. Խաչատրյան
Սրբազորիչ Վ. Զիդեղյան
Կոնստրուկտորներ Ս. Արսվյան**

Շլափկա № 7987, հրատ. № 593, պատվեր № 137,
Յերած 10.000, Թղթի չափսը $60 \times 92 \frac{1}{16}$ (38.400 մմ. Նիշ 1 մմ.
մամուլում), 31 մմ. մամուլ, $15 \frac{1}{2}$ Թերթ Թուղթ, հանձնվել է աշխատ-
ղրության 20/VIII 1938 թ., ստորագրվել է աղաղակում 2/II 1939 թ.,
Երեզի գինը Տ. և 50 կ., կապից 2 ա. 50 կ., հասարակինը 2 ա. 50 կ.,
կապից 1 ա. 50 կ.

Ետքվել է աղաղակվել է Պետհրատի Դատարանական գրասենյակում
հրատարակչության աղաղակում, Յերևան, Ալավերդյան № 65

ՆԱԾԱՆԳԱՅ ՎԵՐՊԱՆՈՒՄ Ը. ԲՅԱՆԻՔԻՑԱՆԻ ԺՈՂ. ԽԵՁ.

Եջ	տող	տպւում է	պետք է լինի
XXXIV	14 վ.	անդամի,	անդամի
XXX	12 ն.	Սուրենը գիշերներ է անցկացրել	Սուրենը շատ գիշերներ է անցկացրել
35	16 վ.	չէ՞ք	չէ՞ք
45	10 ռ.	հոգուն	հոգին
93	12 ն.	վարպետության	վարպետության
313	15 ռ.	«բարիցյան նամականի»	«բարիցյան նամականի»
236	4 վ.	հակապրոլետարական	հակապրոլետարական,

Խմբագրել են՝ Բաղաբեկ Մարտիրոսյան և Ասլան Մելիքյան
 Տեխնիկական խմբագիր Ս. Խաչատրյան
 Սրբագրել է Վ. Ջիդեյան
 Կոնսերտ սրբագրել է Արմավյան

Ֆլափիկո № 7987, հրատ. № 593, պատվեր № 137,
 Տիրաժ 10.000, թղթի չափսը 60×92¹/₂ (58.400 տղ. նիշ 1 տղ.
 մամուլում), 31 տղ. մամուլ, 15¹/₂ թերթ թուղթ, հանձնվել է տրատ-
 ցրության 20/VIII 1938 թ., ստորագրվել է ապագրելու 2/II 1939 թ.,
 Շքեղի գինը 3. և 50 կ., կադմը 2 և. 50 կ., հաստքակինը 2 և. 50 կ.,
 կադմը 1 և. 50 կ.

Շտրվել է ապագրվել է Պետհրատի Բաղաբեկյան գրականության
 հրատարակչության տպարանում, Յերևան, Ալավերդյան № 65

ԳԱՍ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.



FL0390276

254

813